

ELS VITRALLS DE LA CATEDRAL DE GIRONA

CORPUS VITREARUM MEDII Aevi

ESPANYA, 7
CATALUNYA, 2

CORPUS VITREARUM MEDII AEVI
CATEDRAL DE GIRONA

CORPUS VITREARUM MEDII Aevi

PUBLICAT SOTA ELS AUSPICIS DEL
COMITÈ INTERNACIONAL D'HISTÒRIA DE L'ART
I DE LA UNION ACADÉMIQUE INTERNATIONALE

ESPANYA, 7
CATALUNYA, 2

JOAN AINAUD I DE LASARTE, JOAN VILA-GRAU,
M. ASSUMPTA ESCUDERO I RIBOT, ANTONI VILA I DELCLÒS,
JAUME MARQUÈS, GABRIEL ROURA I JOSEP M. MARQUÈS

ELS VITRALLS DE LA CATEDRAL DE GIRONA

FOTOGRAFIES DE
RAMON ROCA I JUNYENT

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
BARCELONA

1987

© INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

I.S.B.N.: 84-7283-103-5

Dip. Legal: B. 6.414 - 1987

Impressió: La Polígrafa, S. A. - Parets del Vallès (Barcelona)

CORPUS VITREARUM MEDII Aevi

COMITÈ DE BARCELONA

RAMON ARAMON I SERRA

JOSEP GUDIOL I RICART †

JOAN AINAUD I DE LASARTE

ANSCARI M. MUNDÓ

PERE FREIXAS I CAMPS

PRESENTACIÓ

PER

JOAN AINAUD I DE LASARTE

El segon volum de la sèrie catalana del Corpus Vitrearum comprèn la totalitat dels vitralls medievals i un de renaixentista de la catedral de Girona. Hi hem inclòs, a més, a títol complementari, dues restes molt notables per bé que ens hagin arribat en estat molt incomplet. D'una banda, hi ha els fragments del segle XIV aplegats actualment en la finestra central de l'absis de l'església de Santa Maria de Castelló d'Empúries, que són, amb l'esplèndid conjunt de la Seu de Girona, les úniques mostres de vitrall medieval en terres gironines, que ens permeten d'establir una relació amb els testimonis més antics de Perpinyà. D'altra banda, tanca l'inventari l'estudi dels vitralls renaixentistes de la capçalera de l'església parroquial barcelonina dels Sants Just i Pastor, que són obra documentada de Jaume Fontanet, del 1522, realitzats dos anys després que el mateix mestre —emprant en part algun dels mateixos cartons— fes un dels vitralls més monumentals de la catedral de Girona.

La feina ha estat llarga i complexa, però tenim la satisfacció de poder recordar aquí —i agrair molt sincerament— els ajuts de tot ordre que hem trobat en el transcurs de la nostra tasca a Girona i fora d'allí. En els treballs de camp hem tingut un suport material important de la Diputació de Girona i de la Generalitat de Catalunya, que han permès de dur a terme —amb la col·laboració del mestre vitraller J. M. Bonet i del seu equip— no solament l'estudi «in situ» dels vitralls sinó també una consolidació bàsica, que era indispensable, sobretot pel que fa als dos grans finestrals de la façana meridional.

Com el volum anterior, aquest ha estat dirigit pel Dr. Joan Ainaud i de Lasarte, el qual, a més, n'ha redactat, en tot o en part, els textos on així consta. Ha tingut cura del catàleg Joan Vila-Grau, amb la col·laboració d'Antoni Vila i Delclòs. El Glossari, a cura de Joan Vila-Grau, amplia el del primer volum amb la inclusió d'alguns arcaïsmes degudament especificats. Ha preparat el capítol de Bibliografia M. Assumpta Escudero i Ribot. La documentació fotogràfica i l'estudi preliminar de la maqueta de les il·lustracions han estat realitzats per Ramon Roca i Junyent.

D'altra banda, la col·laboració material i l'escalf humà no ens han mancat mai per part de les personalitats eclesiàstiques i civils de Girona. Voldria destacar entre les primeres el Vicari capitular, Dr. Josep Taberner, que ha seguit i encoratjat molt de prop la nostra tasca. Juntament amb ell, els canonges Dr. Jaume Marquès i Dr. Gabriel Roura han col·laborat en la recerca documental i en la localització de fragments dispersos de vitrall, que ens han permès de reunir i d'instal·lar una esplèndida i interessantíssima col·lecció d'elements aptes per a l'estudi ensems que per a l'admiració. El Dr. Josep M. Marquès, Arxiver Diocesà, ha dut a terme una important tasca de recerca dels fons documentals a ell confiats, en els quals, a més, hem pogut treballar directament.

Agraïm també molt especialment la cooperació de quatre altres col·legues gironins: el Dr. Pere Freixas i Camps, membre del Comitè de Barcelona del Corpus Vitrearum, l'historiador Dr. Josep Calzada i els senyors Narcís Soler, Director del Museu d'Art de Girona, i Jesús Prat, Director del Museu Diocesà; i també la dels rectors de Castelló d'Empúries i de Sant Just de Barcelona, senyors Àngel Sunyer i Aymerich i Albert Viladrich i Vandrells.

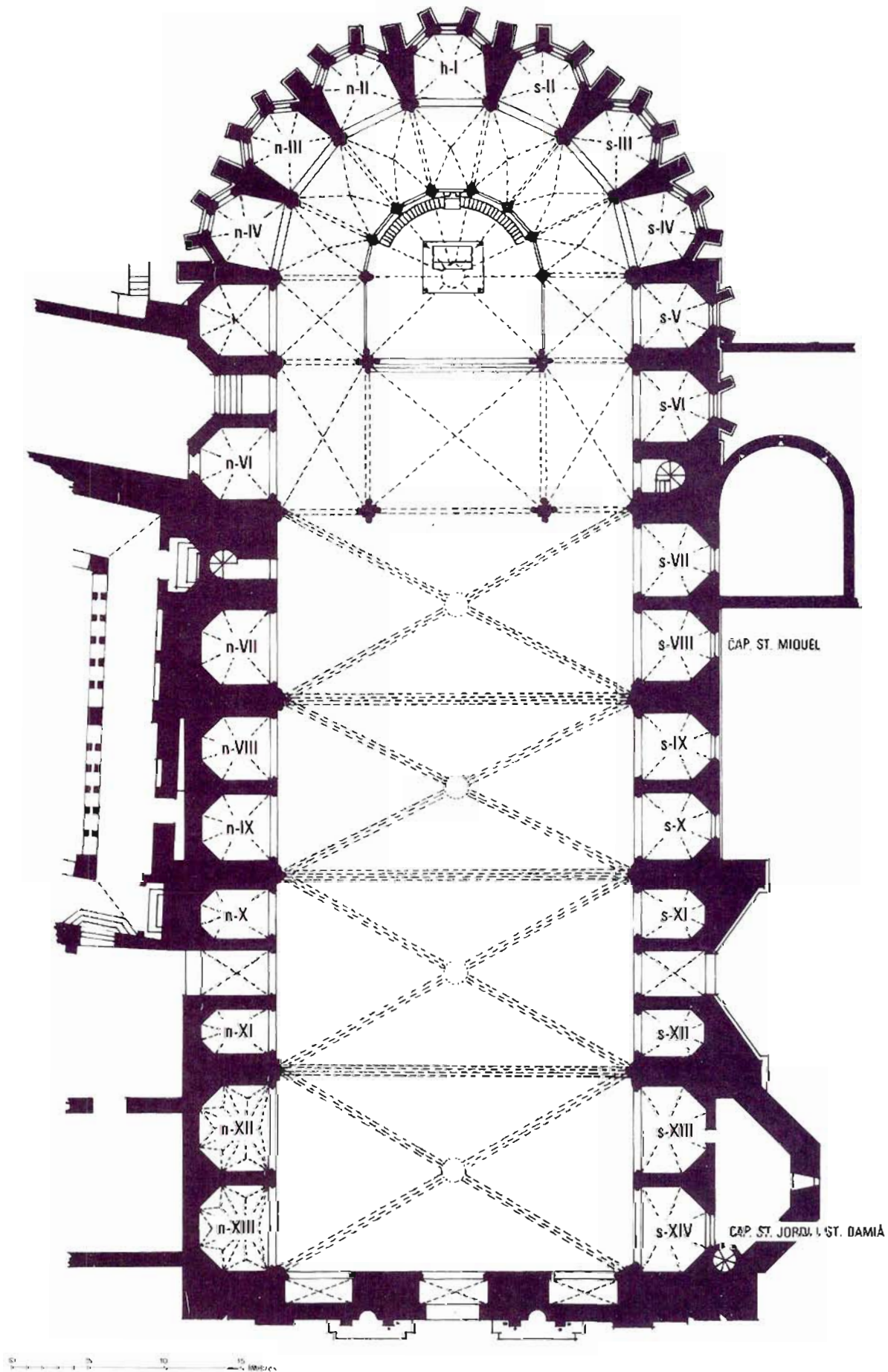
Cal no oblidar tampoc aquelles persones i institucions que han fet possible l'edició material —llarga i costosa— d'aquest llibre. En primer lloc el Fons Noguera, i el seu mateix instituïdor senyor Raimon Noguera i de Guzman; i també, com, a complement, un nou ajut de la Diputació de Girona.

Finalment, i seguint en part els mots de cloenda de la presentació del primer volum, voldríem dedicar un record d'agraïment i d'homenatge a la memòria de Josep Gudiol i Ricart, un dels primers i més entusiastes membres del Comitè de Barcelona, que ens ha deixat per sempre abans de poder veure enllestit aquest volum, l'elaboració del qual havia seguit amb tant d'interès i afecte.

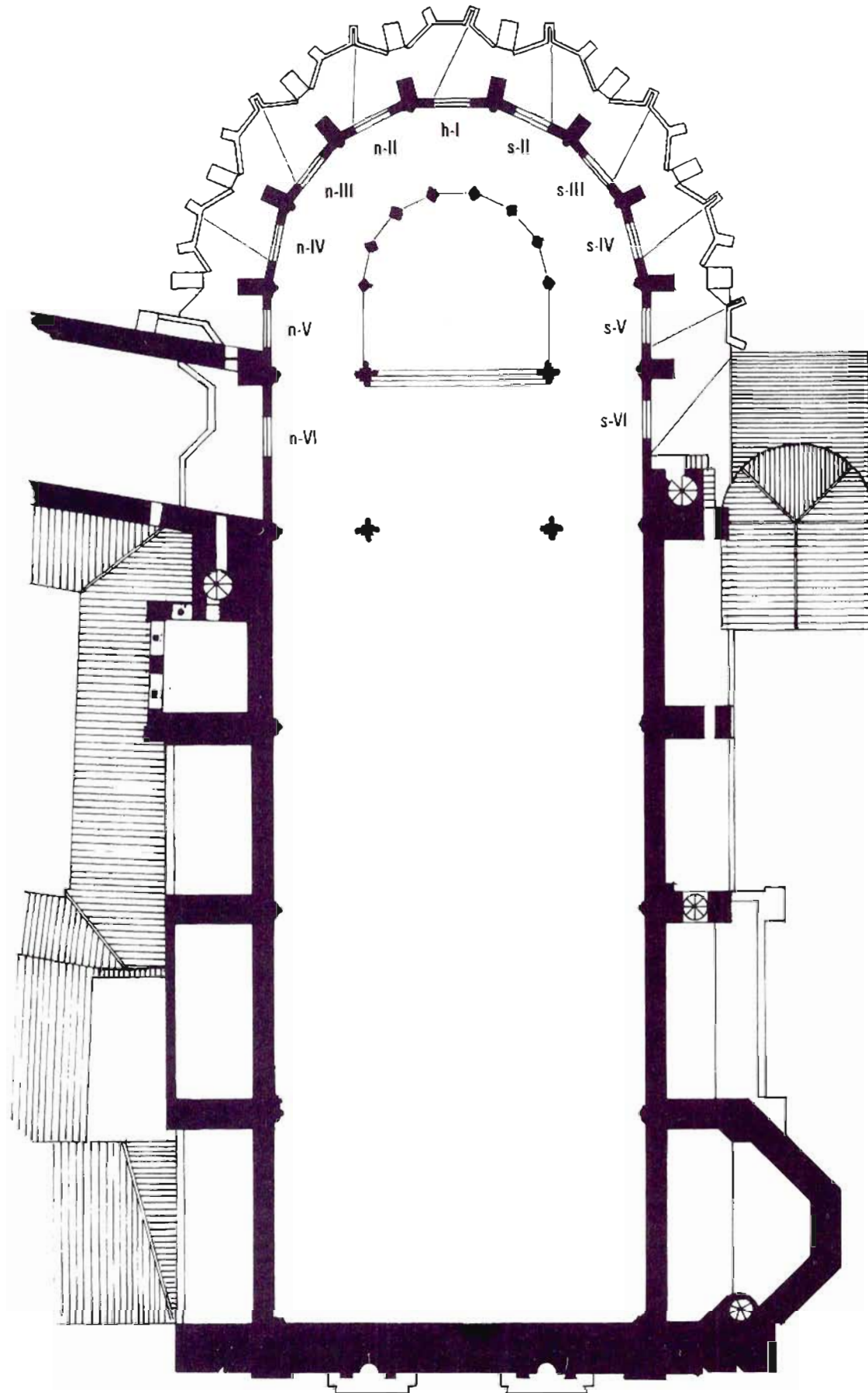
INTRODUCCIÓ

PER

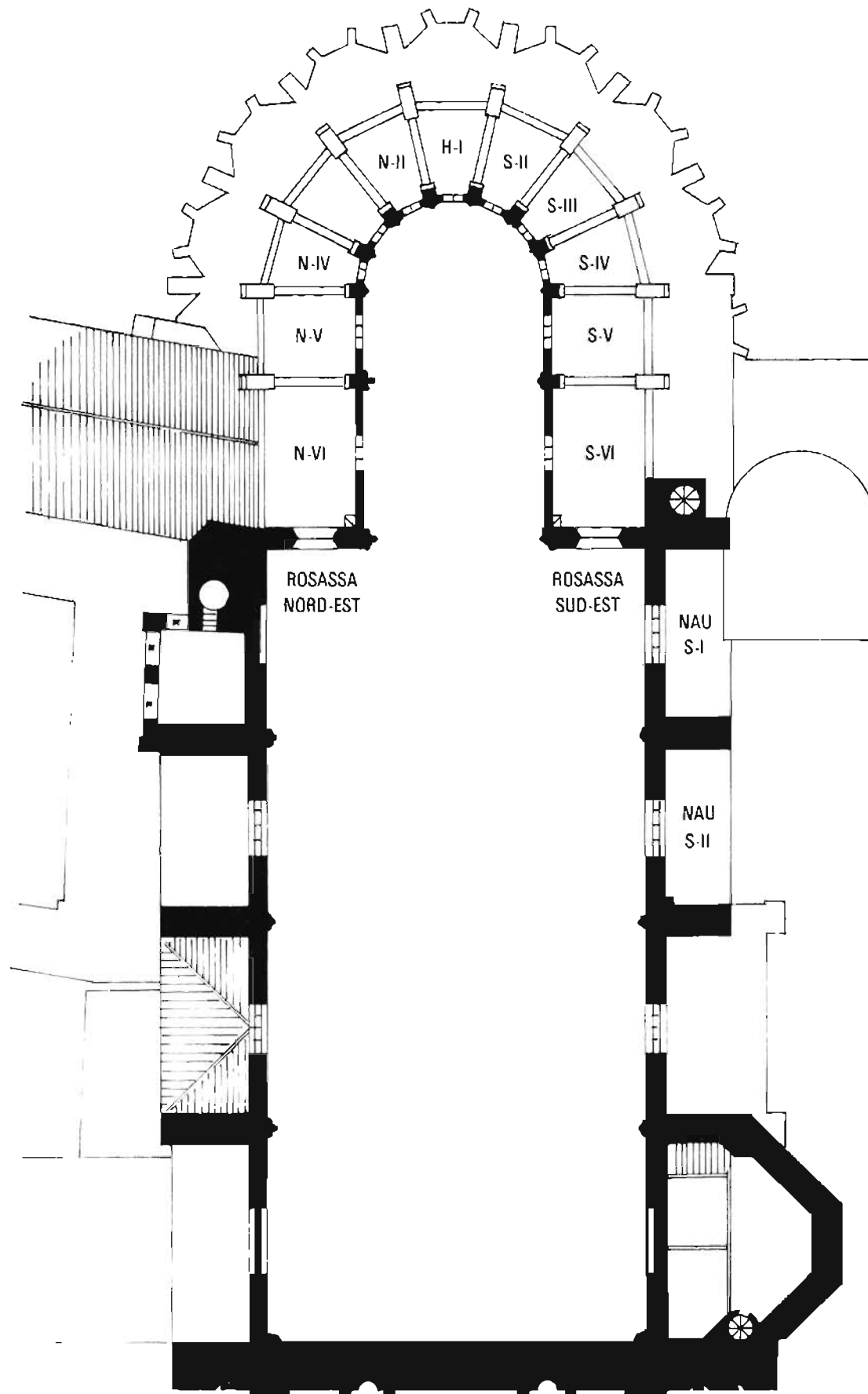
JOAN AINAUD I DE LASARTE

Planta de la catedral de Girona, segons Joaquim Bassegoda (1889), actualitzada per Antoni Vila i Delclòs (1986). La numeració amb xifres romanes precedides de les lletres *n*, *s* correspon a la totalitat de les capelles.

Planta de la catedral de Girona al nivell del primer terrat (Girafa), segons Antoni Vila i Delalòs.

Plana de la catedral de Girona al nivell dels finestrals del presbiteri i de les finestres de la nau central, segons Antoni Vila i Delelòs.

CONSTRUCCIÓ DE LA CATEDRAL GÒTICA DE GIRONA

La catedral de Girona és la segona en ordre cronològic de les catedrals d'estil netament gòtic de Catalunya.⁽¹⁾ La primera és la de Barcelona, però de fet llur construcció es desenvolupà paral·lelament. Consta que la primera pedra de la Seu barcelonina fou posada l'any 1298, i la de Girona era tot just projectada en els seus fonaments el 1312, però la intenció de construir-ne la capçalera es remunta almenys al 1292, segons consta en el testament de Guillem Gausfred, on figura una deixa de 10.000 sous a destinar opcionalment *ad capud predictae ecclesiae* o a obrar un cimbori d'argent sobre l'altar de Santa Maria, és a dir, l'altar major.⁽²⁾

El 29 d'abril de 1312 el Capítol de Girona volgué i ordenà que el cap de l'església fos construït i edificat de nou, i que entorn del mateix cap hom fes nou capelles, i que en el dormitori vell fos feta la sagristia.⁽³⁾ Un acord del 24 de setembre de 1313 preveïé l'assignació d'una base econòmica permanent per a dur a bon terme aquests treballs.⁽⁴⁾

A partir d'aquest moment cal seguir amb una certa detenció el procés constructiu de l'edifici per a comprendre el ritme de fabricació dels vitralls. Per bé que a grans trets això sigui relativament fàcil, els fets presenten una certa complexitat si els examinem amb més detall.

Les nou capelles es podien dividir en un ventall semicircular de set, i dues més enfrontades als extrems. El ritme perfecciona i regularitza el precedent de la catedral de Barcelona i trobarà un reflex molt notable a la capçalera de l'església de Santa Maria del Mar, projectada el 1329.

Ara bé, si examinem les claus de volta, constatarem que, no solament en aquestes nou capelles, sinó també en les dues més que les precedeixen, una a cada costat, tenen una factura idèntica, amb el contorn en cordó. En canvi, les claus de les naus laterals, de la girola i les dues principals, la del presbiteri amb la Coronació de la Verge, i la del tram de la nau central, amb l'escut reial de Catalunya, són obra d'un altre taller, amb el contorn llis i els rostres dels personatges de mentó arrodonit.

La primera fase (1312-1321) degué ésser obra d'un primer arquitecte, el Mestre Enric. La segona (1321-1330), per mort del primer, de Jaume de Faveran, escultor i arquitecte de la catedral de Narbona autor de la tomba del bisbe Guillem de Vilamarí, contractada el 25 de setembre de 1322 i acabada el 20 d'abril de l'any següent.

La tercera fase començà amb el nomenament d'un altre mestre, Guillem de Cors, el 24 d'abril de 1330, però l'*obra nova* era ja acabada del tot, bé que potser des de feia poc temps, perquè un document del 17 d'abril de 1330 parla que el canonge (i després bisbe) Arnau de Mont-rodon havia fet construir a l'obra nova la capella dels quatre Sants Màrtirs (la primera del costat esquerre). En l'acte de concessió a Elionor, vescomtessa de Cabrera, d'un espai a l'angle del claustre per a construir-hi un altar dedicat als Sants Rafael i Gabriel (18 de juliol de 1331) hom fa constar que estarà situat després de la darrera capella de l'obra nova al costat del campanar (el cloquer romànic conegut popularment amb el nom de torre de Carlemany per bé que sigui del segle XI). De tota manera, les obres devien començar tot seguit més enllà de les onze capelles de la capçalera, ja que en un document del mes d'octubre de 1330 el sagristà (i després bisbe) Gilibert de Cruïlles funda un benifet a l'altar de Sant Pau, Apòstol, *que em propono edificar si Déu ho permet*.⁽⁵⁾ Aquesta degué ésser la mateixa capella on el febrer de 1337 ja hi havia un benefici de Sant Pere i Sant Pau.

La clau de volta amb aquesta doble advocació és de factura rústega i contorn llis, com també ho és la de la capella de Sant Miquel, d'una qualitat, emperò, més afinada. Més a la vora de la capçalera, la capella de Sant Joan té a la clau de volta una altra figuració de Sant Miquel, idèntica per l'estil a les del presbiteri i del primer

(1) La totalitat de la informació accessible és recollida en el capital de bibliografia. Cal destacar, però, una vegada més, que la documentació essencial publicada (a més de l'afegida per nosaltres) es troba en les obres o articles de Dorca, Villanueva, Fita, Puig i Cadafalch, Martorell, Verrié, Batlle, Serra i Ràfols, Freixas, Homs i Jaume Marquès; damunt d'ella basaren llurs estudis aquests autors i Street, Dehio, Bassegoda, Lavedan i Calzada, sense comptar les obres de síntesi o divulgació, molt abundants.

(2) Clàusula del testament del 12 d'agost de 1292 extractada per Villanueva (XII, p. 184) i tornada a publicar per Fita (p. 102) i per Comas (p. 101). Guillem Gausfred afirma en el seu testament que la promesa havia estat feta per ell ja feia molt de temps.

(3) Fita, p. 102.

(4) Dorca, pp. 331-334.

(5) Girona, Arxiu Diocesà, vol. P. 145. Visita pastoral del bisbe Berenguer d'Anglesola, repertori de fundacions, amb un extret de la fundació del benifet de Sant Pau el dia 11 abans de les calendes de novembre de 1330 *in altari Sancti Pauli apostoli quod ibi, Deo permittente, edificare intendo* per part de Gilibert de Cruïlles, aleshores sagristà de la Seu de Girona.

tram de nau i totes les claus de volta de la girola, però única d'aquesta factura en una capella. Més ensota té ara una clau del segle XV amb Sant Joan Baptista i Sant Joan Evangelista, doble advocació que apareix en la visita pastoral de l'any 1470. Els primers beneficis de Sant Joan i Sant Miquel foren fundats, respectivament, els anys 1336 i 1334.

Un acord del Bisbe i Capítol de Girona del 28 de juny de 1345 pondera la necessitat de donar claror i bon accés al nou altar major. El trasllat del culte des de l'altar major romànic al gòtic tingué lloc el dia 12 de març de 1347.

He fet aquesta ressenya amb una certa minuciositat per cridar l'atenció sobre les vacil·lacions i interrupcions de l'obra. És ben sabut que a partir de mitjan segle XIV hi hagué dos projectes contradictoris, un de seguir a una sola nau i un altre de continuar l'estructura de tres naus de *l'obra nova*. La reiteració dels antics estatuts el 26 d'abril de 1356 i la sèrie de documents de Guillem de Letumgard dels anys subsegüents fan pensar en una nova etapa de les obres.⁽⁶⁾

Tant en un cas com en l'altre, hom tractava de suprimir la catedral romànica i acabar una construcció tota ella d'estil gòtic, corregint a més l'alineació dels murs laterals, que en la catedral romànica s'inclinaven més cap al Nord. Això no devia ésser obstacle pel costat de migdia, i possiblement per aquest motiu hom havia començat a construir les capelles d'aquest costat, però sí per l'oposat, on la capella de Sant Esteve (1367) obligà a canviar estructures romàniques, i la capella immediata, la de Santa Magdalena, no fou acabada fins el 1370, per obra de l'escultor Guillem Morei, el mateix que potser esculpí les claus més avançades de dues capelles del costat meridional, la de Sant Ivó i de Sant Honorat⁽⁷⁾ i la de Sant Domènec,⁽⁸⁾ a més de la decoració inicial del portal dit dels Apòstols (1369).

En canvi, la construcció de la nau única restà aturada durant molts anys.

Només el primer tram degué ésser iniciat cap al 1370, i el 1386 fou interromput per causa de greus dissensions. Com a conseqüència d'una consulta a diversos mestres, celebrada aquell darrer any, hom decidí la prossecció a tres naus, i els dos pilars necessaris per a bastir un segon tram de volta estreta foren obrats entre el 1386 i el 1404. Vingué aleshores una nova temptativa dels partidaris de la nau única, entre ells el mateix mestre major de la Seu, Guillem Bofill, i a desgrat que una nova reunió d'arquitectes, celebrada el 1416, posà de manifest una gran contraposició de parers, hom enderrocà els pilars previstos per al segon tram de nau estreta i l'obra continuà fins al final a base d'una nau única. A Guillem Bofill li fou agregat, també com a mestre, Antoni Canet, contractat el 18 de març de 1417. Canet, escultor notable, el 1416 havia participat en la segona reunió de Girona en qualitat d'arquitecte de la catedral de la Seu d'Urgell. A Girona s'ocupà de cloure els dos primers trams de la nau única, entre el 1420 i el 1424. La clau del tercer tram fou policromada l'any 1472, essent mestre major de la Catedral Joan Agustí (1471-1478), i la quarta i darrera clau no fou posada fins a la primeria del segle XVII, molt després de la construcció de les capelles laterals restants, totes elles obrades des de la segona meitat del segle XIV fins a una centúria més tard. Pel costat de migdia, la darrera capella és la de Sant Dalmau i Sant Jordi, concedida a Dalmau de Raset el 1437, però pel de llevant n'hi ha de potser posteriors, com la darrera, amb la tomba del bisbe Bernat de Pau († 1457).⁽⁹⁾

ELS VITRALLS

Per bé que s'ha perdut un percentatge molt elevat dels vitralls medievals de la catedral de Girona i que també desconeixem sens dubte una gran part de la documentació que es produí, el volum conservat i conegut d'una i altra banda és molt important. A partir dels conjunts i fragments conservats i de llur anàlisi estilística, ha estat

(6) *Dorca*, p. 280.

(7) Aquestes dues capelles, la de Santa Magdalena i de Sant Ivó, foren enriquides amb els vitralls del mallorquí Ramon Gilibert, cosa que prova clarament que no calia esperar al cobriment de les voltes principals de la nau per a posar en culte els altars laterals.

(8) Per bé que la clau d'aquesta capella no sigui totalment idèntica a la de Sant Ivó (imatges de cànon més curt, que depassen la mesura del cosom), la

seua proximitat al portal dels Apòstols no sembla que hagi d'excloure l'atribució a Morei de totes elles, per bé que hi sigui possible la participació d'altres artistes coetanis.

(9) Per bé que el pla general de la construcció devia ésser unitari, l'acabament i decoració de les capelles podia dependre de circumstàncies molt variades (vegeu també la part final del capítol de documentació).

possible d'establir-ne quatre grups principals. El més antic és l'anomenat del Mestre del Presbiteri perquè totes les seves obres conservades *in situ* corresponen als finestrals de la nau central situats entorn del presbiteri de la Catedral. El segueix un segon grup, del qual s'han conservat vitralls a la girola i a les primeres capelles del costat sud de la nau única. Per comparació amb les parelles d'àngels de la capella dels Sastres de la catedral de Tarragona, obra documentada del mestre de la diòcesi de Constança Guillem de Letumgard, creiem que en llur majoria aquells vitralls gironins li són atribuïbles.⁽¹⁰⁾ Ho confirmen plenament els testimonis documentals de l'activitat del mateix artista a la Seu de Girona entre els anys 1357 i 1358.

Per raons d'estil i de cronologia formen el grup següent les escasses restes de vitralls de la capella de Sant Ivó, que, igualment que els de la capella de Santa Magdalena (dels quals no coneixem mostres) foren contractats el 1375 pel mestre Ramon Gilibert, de Mallorca.⁽¹¹⁾ Aquest artista continuava treballant per a la Seu el 1377.⁽¹²⁾

Les reformes o reparacions dutes a terme a partir del 1380 ens han deixat testimonis escassos però molt interessants.

Feta excepció dels fragments singulars trobats a la capella de Sant Dalmau i Sant Jordi, i d'altres potser més antics de procedència desconeguda excepte els trobats en una rosassa menor, haurem de passar finalment a dos conjunts molt diferents i ben documentats: el vitrall dels Apòstols, obra del mestre tolosà Antoni Thomàs o Tomàs (1437), i una mostra plenament renaixentista, el gran vitrall de les Sibil·les, els Evangelistes i els Quatre Doctors de l'Església occidental (1520). Amb aquesta darrera obra podem agrupar a més alguns elements afegits en altres indrets amb motiu de reformes o reparacions del segle XVI.

PRIMER GRUP O DEL MESTRE DEL PRESBITERI

El seu estil és més coherent i està ben definit per Joan Vila-Grau, que n'identificà a més l'element bàsic emprat en la seva elaboració, la taula de vitraller conservada al Museu d'Art de Girona.

La seva cronologia sembla situable entorn a una al·lusió del 21 de maig de 1348 trobada per Lluís Batlle, dissortadament imprecisa pel que fa al lloc d'emplaçament dels vitralls. Amb tot, quant a la cronologia tenim dos indicis que ens poden ajudar. Un és que sembla que el costum normal fos el de rendir comptes per quadriennis;⁽¹³⁾ l'altre, que el mercader de Girona Bonanat de Bordils, en el seu testament del 6 de desembre de 1332, fa referència a una deïxa del seu avi Jaume per a fer un vitrall per a la capella de Santa Magdalena del convent dels franciscans i diu que fins aquell moment no havia trobat un mestre que el pogués obrar, de la qual cosa sembla deduïble que el 1332 no hi havia a Girona vitrallers disponibles.⁽¹⁴⁾

Els onze vitralls encara conservats en tot o en part entorn de l'altar major —dedicat a la Mare de Déu— són, d'esquerra a dreta, tots ells del Mestre del Presbiteri excepte el primer, amb un Sant Bisbe flanquejat per dos Sants màrtirs, que en l'estat actual no sembla anterior al segle XVI. Els dos primers finestrals a l'esquerra i els dos darrers a la dreta tenen dos mainells cadascun, mentre que els altres set són migpartits per un sol mainell, la qual cosa dóna una major amplitud a les composicions extremes. Els set finestrals originaris contenen un cicle complet dedicat a la Verge, amb el contingut següent:

(N-V) A dalt, d'esquerra a dreta, Santa Anna, amb aurèola verda, en diàleg amb un personatge cobert amb mantell blau. Després, Sant Joaquim és refusat per un sacerdot del temple de Jerusalem, que li retreu la seva esterilitat. A sota, ara de dreta a esquerra, l'àngel que anuncia el naixement de la Verge a Joaquim, acompanyat dels seus pastors; després un àngel s'adreça a Anna per donar-li la notícia; l'àngel és el mateix, però en els filacteris

(10) Sobre la base del document extractat per Capdevila (cf. nota 18) ja vaig assenyalar (Ainaud, 1952, p. 318) l'existència de les parelles d'àngels de la Seu de Tarragona com a obra segura de Letumgard.

(11) Vegeu Regest 12.

(12) Vegeu nota 4 del capítol *Documentació*.

(13) Fita publicà l'estatut del 29 d'abril de 1312 on s'especifica que la rendició de comptes serà anual (Fita, p. 102), però ell mateix donà a conèixer una liqui-

dació del juny de 1327 (*ibid.*, p. 105) que correspon als anys 1323 a 1326, cosa que permet de suposar que el document Reg. 1 del 1348 correspon al quadrienni anterior (1344 a 1347), tal com sembla corroborar l'esment que hi trobem de la data de 1347.

(14) Guilleré, pp. 154 i 167. El testament és a l'Arxiu Històric de Girona, manuals del notari Guillem Desquers 1 bis, document del 2 de les notes de desembre de 1332. Bonanat hi diu: *quia non potui recipere magistrum ydoneum qui dictam viduieriam faceret, ideo volo et rogo quod quam citius fieri possit, dicte viduierie fiat.*

hi ha prou lletres dels noms de Joaquim i d'Anna per a no deixar dubtes quant a la identificació. Finalment, a l'extrem esquerre, Anna, amb el seu nimbe verd, es troba amb Joaquim davant un edifici emmerletat que significa la Porta Daurada de Jerusalem, per tal de simbolitzar la concepció de Maria. Entre les nombroses reparacions cal notar la substitució del cap original de l'àngel que apareix a Joaquim per un cap en grisalla molt fina al qual farà al·lusió més endavant.

(N-IV) A dalt, dos personatges masculins, el de l'esquerra amb el cap descobert, i el de la dreta amb un capell de gira ampla. A sota, dues figures femenines de mig cos, i més avall un tema ornamental reticulat de policromia molt viva, registrat a la taula de vitraller i repetit en els finestrals N-II, S-II i S-IV, mantenint el ritme compositiu d'origen.

(N-III) En dues zones, la Mare de Déu en el Temple. A dalt la Verge, al capdamunt dels graons del Temple, i a l'esquerra el Gran Sacerdot que dialoga amb ella; en un nivell inferior, les figures de Santa Anna, molt ben conservada, i de Sant Joaquim, amb el cap substituït en època no medieval (segle XVII o XVIII).

(N-II) A dalt, parella formada per una noia coronada que duu un llibre, i personatge de llarga barba i bàcul en forma de T (Maria i Josep?). A sota, mitges figures mal conservades de personatges aparentment masculins, i més avall el mateix reticulat ja assenyalat en el finestral N-IV.

(H-I) És el vitrall del finestral central, amb l'Anunciació, admirablement conservat. Gabriel presenta al filacteri els mots AVE MARIA GR., inicials de la salutació angèlica. A sota d'ell i de la Verge hi ha, respectivament, les figures dels evangelistes Lluc i Marc, amb llurs símbols del brau i del lleó.

(S-II) Visitació. A dalt, la trobada de Maria i Elisabet. A sota, dues mitges figures masculines, molt alterades. Més avall, el reticulat original, de colors molt vius.

(S-III) Nativitat i Anunciació als pastors. A la part alta, la composició està força ben conservada, per bé que el cap de l'Infant Jesús sembla haver estat canviat de posició.⁽¹⁵⁾ Dels quatre plafons de la banda baixa, els de la dreta amb l'àngel amb els mots NATUS EST són els originals; a l'esquerra hi ha ara, potser massa enlaire, un pastor amb un gos, originals, però més avall hom hi ha intercalat un altre plafó on veiem un eclesiàstic en actitud orant, aparentment de la darrereria del segle XIV, i darrerera del seu cap una cara incompleta potser del final del segle XV si no ja del XVI.

(S-IV) Adoració dels Reis (Epifania) en dues zones. A dalt, la Verge asseguda amb l'Infant, que s'adreça al rei més ancià, que té l'estrella pel damunt del cap. A sota, els altres dos Reis, i més avall la retícula policroma que ja hem vist en altres finestrals.

(S-V) Composició ampla, en tres cossos, de la Presentació de Jesús al Temple, en dues zones amb un total de sis personatges, més l'Infant Jesús. A dalt, els més ben conservats són Simeó amb l'Infant, a l'extrem dret. En el centre hi és identificable Sant Josep. A sota, el personatge femení de l'extrem dret sembla que és Anna la profetessa. Els altres dos d'aquesta zona semblen tenir rostres barbuts, però han estat molt alterats.

(S-VI) Dormició i Coronació de la Verge. Molt ben conservada, en tres cossos a dues altures. Els dos inferiors contenen la Dormició: sis apòstols a sota, tres a cada costat més amunt, i al centre la Mare de Déu ajaguda i Jesús que li acull l'ànima. La Coronació ocupa l'espai superior amb Crist, la Verge i els dos àngels.

L'únic afegit —singular i reaprofitat— és una petita fornícula blava en un emmarcament arquitectònic blanc amb tocs de groc d'argent, que procedeix sens dubte d'un dels finestrals del costat nord de la girola, obra de Guillem Letumgard, i ara és posada cap per avall en la roseta superior de les tres que encapçalen la traceria de la Coronació, totes tres centrades per caps femenins coronats originals del Mestre del Presbiteri.

Joan Vila-Grau ha agrupat justament altres vuit restes o fragments de vitrall dins el mateix estil del Mestre del Presbiteri. Només alguns d'ells són de procedència segura: els escuts i restes de figura de la capella de Santa

(15) Tres dels plafons originals del costat esquerre del vitrall de la Nativitat havien estat canviats de posició (vegeu Ainaud, 1952, fig. 947), error corregit durant la nostra campanya d'estudi; en aquell moment el cap de l'Infant Jesús ja tenia la posició actual dins el plafó.

Caterina, i el lòbul de tema vegetal amb bordura de color rosa fosc, camper blanc i fulles verdes trobat per Vila-Grau dins la caixa del rotlle de campanes situat al damunt de la capella de Sant Andreu, la primera del costat esquerre de l'obra nova. Aquesta circumstància fa suposar que el fragment caigué del finestral —ara cegat— que hi ha sobre l'esmentada capella, és a dir, el n-VI de la girola, únic que hauria estat decorat pel Mestre del Presbiteri.

SEGON GRUP, DE GUILLEM LETUMGARD VITRALLS DE LA GIROLA I FRAGMENTS SIMILARS

És un conjunt molt extens i d'una gran finor de dibuix, sobretot pel que fa als elements arquitectònics. L'ornamentació vegetal, especialment els pàmpols, reflecteixen una certa continuïtat amb el Mestre del Presbiteri, però la resta és molt dissemblant. En la policromia predominen el blau i el groc d'argent —aquest emprat a vegades per a pintar o dibuixar—, però no hi manquen els verds o els vermells. Destaca l'ús de minucioses traceries arquitectòniques llevades o esgrafiades en un conjunt negre que deixa transparentar el fons vermell o blau. En l'arquitectura d'alguns dossers i pinacles s'emmarquen figures com si fossin estàtues ornamentals.

Com he dit en un altre lloc, no tinc cap dubte pel que fa a la identificació de l'autor d'aquests vitralls amb el mestre Guillem Letumgard, de la diòcesi de Constança.⁽¹⁶⁾ La seva activitat a la Seu de Girona està documentada entre els anys 1357 i 1358,⁽¹⁷⁾ i a Tarragona consta que el 1359 ja havia executat els vitralls de la capella dels Sastres.⁽¹⁸⁾

Per bé que les restes són molt fragmentàries, a Girona es conserven elements dels vitralls de la capella de Sant Miquel, dels quals existeix un rebut del mes de juliol de 1357, pel qual consta també que el mateix mestre havia obrat el vitrall de la capella de Sant Pere i Sant Pau, al costat d'aquella, i tres més no especificats.⁽¹⁹⁾ Tres rebuts de l'any 1358 certifiquen que Letumgard executà, a més, els vitralls situats al damunt de les capelles de Santa Anna, Sant Vicenç i Santa Margarida, al costat nord de la girola, al damunt de les quals hi ha els finestrals n-II, n-III i n-IV, tots tres conservats. Hi ha un rebut anterior, del setembre de 1357, en el qual Letumgard cobra el preu del vitrall —no conservat— de l'altar de Santa Margarida, amb les figures de Sant Felip, Sant Tomàs i Sant Jaume el Menor. Tenim, doncs, tres vitralls ben documentats a la girola, a més de les restes de la capella de Sant Miquel, i tot plegat ens confirma plenament l'atribució, ratificada per la comparació amb les parelles d'àngels de Letumgard de la capella de la Mare de Déu, dita també dels Sastres, de la catedral de Tarragona.⁽²⁰⁾

Dins la unitat estilística dels finestrals trescentistes de la girola, hi ha algunes diferències de composició entre els del costat nord i els del costat sud. En els primers les figures s'ordenen en dos nivells, i els pinacles acaben en el centre en una fornícula o lluneta blanca o vermella, totes sense figures; en canvi, en els pinacles del costat sud hi ha sovint figures i les escenes o personatges s'ordenen en un sol nivell. Els caps de moltes de les figures grans semblen haver estat destruïts intencionadament, però en els indrets on les cares són intactes presenten una factura molt notable, modelada amb pinzellades paral·leles espesses que els donen un aspecte comparable al d'algunes pintures murals del cercle de Giotto amb escenes de la vida de Sant Francesc de la basílica d'Assís. En canvi aquest

(16) La procedència de la diòcesi de Constança, a les vores del Bodensee, és explícita en algun dels documents gironins (Reg. 2 i 6). L'únic document conegut de Tarragona no en dona cap precisió.

(17) Reg. 2, 3, 5, 6, 7, 8 i 9. El nom és sempre Guillem, però el cognom presenta formes variades: Letumgart, Letumgard, Tumgart, Letrangart, de Tongart i Lentungart. És una prova —entre moltes— de la pràctica dubitativa dels notaris catalans en la transcripció dels cognoms alemanys, que només captaven fonèticament.

(18) El document de Tarragona fou donat a conèixer en l'obra pòstuma de Sanç Capdevila *La Seu de Tarragona* («Analecta Sacra Tarraconensis», vol. X, Barcelona 1934), pp. 38-70. Mn. Capdevila (o el transcriptor de les seves notes) llegeix Lentungat, però en el manuscrit original (Arxiu Històric Arxidiocesà, Tarragona, registre *Negotiorum III*, fol. 140) es repeteix dues vegades el nom, en lletres ben clares, i diu *Letumgart*. El document de l'arquebisbe de Tarragona,

del 22 d'agost de 1359, és datat a Barcelona, on el mestre vitraller residia aleshores temporalment o havia anat per tal de presentar la seva reclamació per deutes al prelat.

(19) Hi cap la possibilitat que els tres vitralls innominats corresponguin a les capelles que uneixen la de Sant Pere amb la girola, però no n'hi ha proves segures. També queda poc clara la localització del vitrall de Sant Felip, Sant Tomàs i Sant Jaume el Menor (Reg. 3), que devia ésser dins la capella de Santa Margarida, la primera de les perifèriques del costat nord de la capçalera.

(20) Per a l'atribució, vegeu nota 10. Per a un examen més detallat de l'estil i per a l'estudi comparatiu de les marques de vitraller existents a la capella dels Sastres de la Seu de Tarragona em remeto al volum —en preparació— dedicat a aquest darrer monument. Algunes de les marques de Tarragona foren incloses per Mercè Daimiel i Barbero, Montserrat León Delclòs i Immaculada Marsal i Cavallé en l'estudi *Descripción de los vitrales de la capilla de Sta. Maria de los Sastres de la Catedral de Tarragona* («Recull Tomàs Forteza i Segura (1920-1980)», Tarragona 1983).

modelat no és perceptible en les cares de les figuretes incorporades a l'arquitectura dels pinacles, com tampoc ho és en els angelets de Tarragona, en un i altre cas potser perquè són d'una mida molt petita.

D'esquerra a dreta, heus ací el contingut dels vitralls:

(n-IV) Sis profetes; quatre són identificables per les inscripcions dels filacteris:

URIE... (el nom ha de correspondre a Uriel, que és un àngel i no pas un profeta); SAMU[EL]; IOHEL (Joel), i de la zona inferior, només un nom llegible, el primer, IEREMIE (Jeremies). L'epigrafia és arcaica, en caràcters rodons, que a Catalunya comença a caure en desús després del 1350.

(n-III) Escenes de la Passió. A baix, l'entrada de Jesús a Jerusalem el Diumenge de Rams; a dalt, el bes de Judes. Cada escena es divideix en tres espais a causa de la distribució en *finestratges*, segons la denominació del segle XIV. La figura de Crist ocupa sempre l'espai central. A l'entrada a Jerusalem, la manipulació dels fragments és tan gran que la base del coll de la somera és ocupada per la part inferior de la cara d'un personatge barbut.

(n-II) Escenes de la Passió. A baix, la Flagel·lació; a dalt, Jesús duu la Creu camí del Calvari. Com en les anteriors, divisió en tres finestratges. Entre les nombroses reparacions cal destacar en el muntant esquerre de la composició central inferior dos vidres aprofitats, un amb un cap de personatge aureolat (un àngel?) i l'altre amb l'escut del llinatge Anglesola, que deu correspondre al bisbe i cardenal Berenguer d'Anglesola, que regí la seu de Girona entre els anys 1386 i 1408. Pot procedir d'una de les campanyes de restauració de vitralls documentades a partir de l'any 1385.

(h-I) Finestral central, amb la Crucifixió: Crist, amb els braços molt enlairats, entre la Verge i Sant Joan. Les figures laterals són sobre fons roig, que té en la part alta uns medallons circulars amb un dibuix esgrafiat en negre amb rosasses arquitectòniques increïblement miniaturades.

(s-II) Resurrecció. Els pinacles gòtics dels tres finestratges són els originals i estan força ben conservats. En canvi, la Resurrecció de la part baixa obeeix a un model del segle XVI completament independent.

(s-III) Sant Pere, Sant Pau i un tercer Apòstol. Hi manquen les cares. A l'espasa de Sant Pau hi ha dibuixat minuciosament un escorpí.⁽²¹⁾ Els rètols, al peu de cada Apòstol, són en caràcters gòtics aguts.

(s-IV) Tres Apòstols més. El del centre deu ésser Sant Andreu, perquè duu una gran creu aspada o eculi. El de la dreta podria ésser Sant Bernabé, ja que sembla que pugui ésser identificat per un gran coltell.

És molt interessant la comparació dels vitralls d'aquests dos grups amb la pintura contemporània, per bé que la conservada a Girona o a les comarques veïnes és molt escassa.

El Mestre del Presbiteri és d'un art híbrid, en el qual les tradicions del gòtic lineal —i fins i tot algun llunyà ressò romànic— es barregen amb elements italo-gòtics. Com exemple d'aquests darrers vull esmentar la Mare de Déu del vitrall de l'Anunciació; fora de Girona en tenim una mostra comparable en el vitrall de la nau de l'església del monestir de Pedralbes situat al damunt de la capella de Sant Pere, obrat també possiblement en el segon quart del segle XIV. Hi ha també analogies amb les parelles d'apòstols de l'absis de Pedralbes.

En canvi, Guillem Letumgard se'ns presenta a Girona i a Tarragona com una clara mostra de la introducció de l'anomenat *estil internacional*. La procedència germànica de l'artista no es contradiu amb alguns paral·lelismes francesos (a Saint-Ouen de Rouen, per exemple), i ens ajuda a comprendre l'ambient artístic gironí, impulsat uns anys més tard per la cort del príncep primogènit Joan, futur rei Joan I, casat amb Violant, filla del duc de Bar, i abans amb Mata d'Armanyac. Aquest ambient contrastarà amb el de la cort de Barcelona, on la família Serra mantenia en el tercer quart (i fins i tot en el darrer) del segle XIV els corrents italianitzants introduïts en el segon quart de la centúria per pintors com Ferrer Bassa i el seu fill Arnau.

(21) El tema ha estat estudiat repetidament. Vegeu, per exemple, l'al·lusió de J.-E. Cirlot, *Diccionari de símbols*, Barcelona, Ed. Labor, 1969, p. 198, amb referència a George Ferguson, *Signs and Symbols in Christian Art*, Nova York 1954.

Pel que fa a la tecnologia, l'ús del groc d'argent no tan sols per a acolorir sinó també per a dibuixar referma la inserció de Letumgard en els corrents habituals a la resta d'Europa en el seu temps.

Sento que l'escassetat i mala conservació de les restes del vitrall contractat el 1375 per Ramon Gilibert per a la capella de Sant Ivó no ens permeti de fer comparacions útils. L'únic element figurat perceptible, una Mare de Déu de tres quarts, en grisalla molt borrosa, en un pinacle, que devia tenir la contrapartida en l'arcàngel Gabriel per a formar una Anunciació, sembla totalment independent quant a formulació i proporcions —molt més arrodonides, aparentment— de l'art de Letumgard.

La grisalla molt fina —i ja ben diferent— del cap d'eclesiàstic tonsurat de què ja he fet esment en tractar del primer finestral de la Vida de la Verge, em fa aventurar la hipòtesi que pertanyia a l'etapa de restauracions dutes a terme el 1380 per Lluís Borrassà. El retrat d'eclesiàstic —donant?— afegit al vitrall de la Nativitat i els fragments incrustats en el vitrall de la flagel·lació, a la girola, devien ésser restes d'un últim moment dins el segle XIV.

Una darrera etapa de l'estil internacional, amb groc d'argent, modelat en grisalla i retolació en lletres gòtiques molt agudes, la trobem en dos fragments d'origen desconegut amb figures d'àngels. Una d'elles corresponia al símbol de Sant Mateu, com es desprèn clarament del filacteri.

VITRALL DELS APÒSTOLS

És el del primer gran finestral de la nau única, en el seu costat meridional, posat tardanament (1437) en l'únic calat trescentista d'aquest costat.

L'autor, Antoni Thomàs o Tomàs, per bé que resident o originari de Tolosa de Llenguadoc, és documentat com a molt actiu a Catalunya els anys següents: el 1439 executà els vitralls de la sala del regent dels comptes, al Palau de la Generalitat de Barcelona, segons models del pintor Bernat Martorell,⁽²²⁾ i el 1440 treballava per a la confraria de Sant Pere dels Barquers a l'església del convent de Sant Agustí de la mateixa ciutat.⁽²³⁾

L'exemple ben documentat del seu treball de la Generalitat fa pensar en la possibilitat que Antoni Thomàs, en el vitrall dels Apòstols, emprés com a punt de partida uns patrons executats per un pintor gironí. Però, desgraciadament, el concixement actual de la pintura local en aquell període no permet d'aventurar cap hipòtesi. És perfectament documentada l'activitat a Girona de Joan Antígó, l'autor del retaule de Banyoles, i de Ramon Solà I, que pintà molts retaules no conservats.⁽²⁴⁾ D'altra banda, ens consta també que Bernat Martorell havia rebut a Barcelona encàrrecs com el del retaule de Sant Pere de Púbol,⁽²⁵⁾ ara a la Catedral de Girona, però ni l'estil de Martorell ni el d'Antígó no lliguen amb el del vitrall dels Apòstols. ¿L'incògnit Ramon Solà I degué intervenir en els cartons?

El vitrall és molt espectacular, amb predomini de vermells; el dibuix de les figures manté encara alguns arcaïsmes que fan pensar en l'art del primer terç del segle XV. En els dosserets alternen el blanc i el groc, com en la composició —tal com preveu el contracte— els presentats de front i per aresta; la seva arquitectura no conté encara elements netament flamígers. En els calats de la part superior del finestral hi ha signes astrals i querubins vermells sobre camper blau.

El vitrall ha conservat alguns elements afegits del segle XVI d'altres procedències.

(22) Arxau de la Corona d'Aragó, Barcelona, fons Generalitat, vol. 471, fol. 234, rebut d'Antoni Tomàs del 12 de gener de 1439. En el fol. 243 v. (24 abril 1439) hi ha un rebut del manya Bernat Matax que correspon als ferrers del vitrall (referències inèdites de Josep M. Madurell). El rebut de Bernat Martorell es troba al fol. 234 v. del mateix volum (16 gener 1439). Duran i Sanpere en donà notícia en regest (p. 120, núm. 29), sense fer al·lusió, però, als altres dos documents (Agustí Duran i Sanpere, *Barcelona i la seva història*, vol. 3, «L'Art i la Cultura», Barcelona, 1975).

(23) Madurell, VII, 1949, p. 196, Reg. 567.

(24) Una publicació exhaustiva sobre el retaule de Banyoles, obra documentada de Joan Antígó entre 1437 i 1439, es troba en el llibre de Lluís G.

Constans *Dos obras maestras del arte gótico en Banyolas*, editat pel Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles (Barcelona 1947). Les èpoques són dels anys 1437 i 1439 i en donà referència Pere Freixas el 1983 (p. 181). Aquest autor aporta altres documents que proven l'activitat de Joan Antígó com a pintor de retaules de Girona entre els anys 1432 (retaule de Santa Caterina per a la Seu de Girona) i 1442. De Ramon Solà I, el mateix Freixas (pp. 182-184) dóna a conèixer contractes o rebuts de retaules i altres dades que van del 1424 al 1462, any de la seva mort.

(25) Duran i Sanpere, *loc. cit.* en nota 22, p. 119, Reg. 20. El document, trobat a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona per Mn. Josep Sanabre, fou publicat *in extenso* per Chandler R. Post, *A History of Spanish Painting*, VIII, p. 614. La pintura ha estat reproduïda sovint en conjunt o detalls.

ROSASSA MENOR MERIDIONAL

De les tres rosasses del mur que separa la nau única de la capçalera del temple, només la del costat dret o meridional manté elements de l'estructura original, a base d'elements florals i d'un cercle de sis querubins vermells molt significatius que semblen derivar dels del vitrall dels Apòstols. Fora d'ell i d'un lòbul petit, la grisalla és pràcticament absent en l'estat actual, però cal tenir en compte que en altres casos de la mateixa Catedral veiem que els vidres originals foren substituïts per altres de coloració plana tot respectant els ploms (vegeu per exemple, el vitrall de la girola del damunt de la capella dels Quatre Sants Màrtirs). Podem suposar, doncs, que és un esquema general del segle XV totalment restaurat més tard tot mantenint-ne l'estructura antiga. La petita rosassa del costat oposat em sembla només una imitació. Pel que fa a la gran rosassa central, que originàriament tenia decoració figurada amb el Judici Final, sabem que fou destruïda al segle XVII, i el seu vitrall substituït per l'actual amb Sant Miquel.

VITRALL DE LES SIBIL·LES, ELS EVANGELISTES I ELS QUATRE DOCTORS

No sabem res més dels vitralls gòtics de la Seu de Girona, però abans de cloure aquest volum cal parlar d'una mostra molt important de l'art del Renaixement a Catalunya.

És el vitrall de les Sibil·les, obrat per al segon finestral de la façana sud, de traceria flamígera, posada probablement vers el 1460. Cal recordar que entre el 1460 i el 1472 la guerra civil catalana, a la qual seguí la guerra social dita dels «remences», que no acabà fins el 1483, representà un llarg període de crisi que tingueren justament llur centre a Girona i les comarques veïnes. Això ajuda segurament a comprendre que fins el 1520, restablerta la pau i millorada l'economia, hom no s'atrevis a emprendre una obra de tanta envergadura.

Uns anys abans, Girona havia esdevingut un dels punts clau de la introducció a Catalunya de l'estil del Renaixement. Primer, amb la presència d'un artista alemany de la importància d'Ayne Bru, ja actiu a la ciutat el 1500,⁽²⁶⁾ i més tard sobretot gràcies a la presència i establiment temporal a Girona el 1519 —procedent de València i Barcelona— d'un altre pintor germànic, que els documents anomenen Joan de Burgunya.⁽²⁷⁾

El mateix any 1519 és documentada per primera vegada la presència a Girona del pintor i vitraller català Jaume Fontanet, dit Jaume Fontanet I per tal de diferenciar-lo d'un fill homònim.⁽²⁸⁾

El primer era germà de Gil Fontanet —del qual coneixem obres d'estil encara netament gòtic— i fill de Joan Fontanet, sastre, de la localitat d'Ivorra, a la Segarra.⁽²⁹⁾

El 1519 Jaume Fontanet I contractà l'execució de dues vidrieres circulars per a la Casa de la Ciutat de Girona⁽³⁰⁾ i una obra molt important, la rosassa de l'església dels franciscans, enderrocada al segle XIX, on havia de pintar «la ymage de la Coronació de la Mare de Déu ab los hornaments pertanyens, ço és ab àngels, arcàngells e serafins, y als peus Sanct Francesch ab lo serafí, la qual... té haver feta... dins mig any prop venidor».⁽³¹⁾

El preu d'aquesta darrera era de 40 lliures, mentre que el del vitrall de les Sibil·les, contractat el 24 d'abril de 1520, era de 230 lliures.

A més de les quatre figures femenines de les Sibil·les, hi trobem els quatre Evangelistes i els Sants Doctors de l'Església llatina.

(26) J. Clarà, «Revista de Girona», XXVIII, 1983.

(27) Madurell, 1944, especialment pp. 40-42, 70, 72-74, 76-81, 84-89, 94, 145, 152-154 i 157, i Garriga (1986) amb nota la bibliografia anterior. El document clau per a l'establiment de Joan de Burgunya a Girona és l'acord del Consell de la Ciutat del 12 de desembre de 1519 de concedir franquícia de la meitat de l'impost del vi i la farina *Joanni de Burgunya, pictori, qui nozzer venicio de civitate Barcinone venit se populare Geranda cum VIII personis* (Arxiu Municipal, Girona, Manual d'Acords de l'any 1519, fol. 14), notícia comunicada per Lluís Basile i Prats. Veig incloure'l dins la nota 24 del meu estudi inèdit *La Pintura a Catalunya al segle XVI* (Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1953-54 de la Societat Catalana d'Estudis Històrics).

(28) Garriga, 1986, pp. 217-238 i 232, i nota la bibliografia anterior, especialment la documentació esmentada per Madurell, 1944, pp. 14, 27, 31, 35, 36, 53, 54, 81, 84, 87, 153, 162, 186, 187, 189, 191-193, 195-199, 210 i 233-234.

(29) Madurell, 1944, p. 233.

(30) Jaume Marquès, 1983, p. 6, amb referència a un treball de Lluís Basile i Prats publicat al vol. XX dels «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» (Girona 1971, p. 324).

(31) Arxiu Històric de Girona, manual 472 del notari Nicolau Roça menor. Vaig trobar aquest document en el transcurs de les meves recerques per a l'estudi esmentat a la nota 27. Serà publicat en el darrer volum del *Corpus Vitrarum* corresponent a Catalunya.

No m'ha estat possible de fer una identificació completa de les Sibil·les per bé que totes quatre tinguin atributs ben definits, subratllats a més en cadascuna pel gest indicatiu d'una de les mans: la primera assenyalava un dels seus pits, descobert; la segona mostra una calavera a la mà dreta; la tercera aguanta una gran creu i la quarta duu un corn o trompa i, a més, es diferencia de les altres perquè duu el cos revestit amb una cuirassa i va cofada amb una mena de casc amb ales laterals. Si les comparem amb la sèrie de les 12 sibil·les del gravador italià anomenat Mestre IHS, veurem que la Sibil·la Epiròtica (onzena de la sèrie) aguanta també una gran creu i té als peus una profecia de la Crucifixió (*Cruci damnabunt innocentem*), mentre que la Sibil·la Eritrea sosté un gran corn i mostra uns mots conseqüents (*audietur e finibus Orbis et adorabitur*). No he sabut trobar una correspondència amb el símbol tan eloqüent de la calavera. Pel que fa al pit descobert, penso que deu fer al·lusió a una de les profecies que parlen d'una Verge que alletarà Jesús amb el seu pit. El singular i difús tractat de Mariano Costa (*Las Sibilas, Oráculos divinos entre los gentiles...*, Barcelona 1846) hi fa al·lusió dues vegades, atribuint la profecia a la Sibil·la Tiburtina (*loc. cit.*, p. 127) amb els mots *illius a sacro Deus ubere lactea sugget* o a la Cumana (*loc. cit.*, p. 123) amb referència a *sacra virgo cibabit lacte suo*.

Els Evangelistes (Joan, Lluç, Mateu i Marc) es diferencien clarament pels elements simbòlics que els acompanyen: àguila, brau, àngel i lleó.

També resulta fàcil la identificació dels Doctors: Lleó (com a Papa), Ambrós (bisbe), Jeroni (amb mantell i capel de cardenal, acompanyat per un lleó) i Agustí (com a bisbe, però amb l'hàbit negre dels agustins per sota de l'alba).

Els dossers són d'arquitectura renaixentista, de dos pisos, acabats en un floró. Segueixen dos models únics, un de circular en tots dos pisos i un altre de poligonal a baix i rectangular a dalt, acabada la planta inferior per frontons semicirculars en forma de petxina, i a dalt amb un frontó triangular. Són elements plenament renaixentistes d'una antiga arrel italiana que ja trobem en tractats quatrecentistes com el d'Antonio Filarete.

La composició de les figures es fa sempre per parelles encarades.

En canvi, l'alternança de la composició cromàtica és constant en els dossers però no tant en les figures. Pel que fa als primers, tenim, en els de les Sibil·les, lila damunt blau i groc damunt roig, dues vegades; en els dels Evangelistes, lila i groc damunt roig i blau-gris damunt roig, dues vegades; i gris damunt roig i blanc damunt verd, també repetits, pel que fa als Doctors.

En les figures trobem vestit blau i sotavesta verda, vestit vermell amb franges grogues, mantell blau amb vestit verd i vestit vermell amb cuirassa i casc grocs (Sibil·les), amb fons lila, blau cel, verd i blau-gris. En els Evangelistes el fons és blau clar i lila, alternant, mentre que la indumentària presenta vestit porpra amb mantell vermell i vestit blau amb mantell verd.

Tot plegat manté un cert equilibri entre el moviment i la simetria per bé que actualment hi hagi importants alteracions degudes a un estat de conservació molt desigual. A dalt hi ha dues cares senceres i la meitat d'una altra; al mig, dues cares gairebé senceres i unes altres dues només ressequibles gràcies als ploms (més la cara de l'àngel de Sant Mateu), i a baix totes quatre cares manquen, per bé que la restauració molt respectuosa duta a terme en el transcurs de la campanya de l'Institut d'Estudis Catalans per mà del vitraller J. M. Bonet sota la direcció de Joan Vila-Grau ha permès de tapar els abundants forats que posaven en perill l'estabilitat d'aquest vitrall i —en menor grau— la dels Apòstols.

Sabem que Jaume Fontanet executà el vitrall de les Sibil·les; però, qui va donar-li els models?

Ell era pintor de retaules, i per tant teòricament hauria pogut executar els cartons. Però, ¿fins a quin punt passà d'una manera espontània de l'estil gòtic al renaixentista?

Sabem que des del darrer quart del segle XV havia treballat a Lleida (vora el seu poble natal) i també a Barcelona,⁽³²⁾ però en cap dels casos documentats d'aquell període no tenim proves que conegués l'art del Renaixement.

En canvi, a Girona, el vitrall de les Sibil·les és tan netament renaixentista per l'arquitectura com per les figures. És molt versemblant que aquest fet sigui atribuïble a l'autor dels cartons, i estic convençut que era Joan de Burgunya.

(32) Els documents de Lleida foren extractats per Gabriel Alonso García, en el seu llibre *Los Maestros de «La Seu Vella de Lleida» i sus colaboradores* (Lleida 1976), pp. 194, 198 i 204. Són del anys 1497 i 1511.

La relació personal de Jaume Fontanet amb ell no solament es desprèn de la coexistència temporal d'ambdós a Girona, sinó que en tenim proves documentals directes.

Sens dubte, l'antecedent més significatiu resideix en el fet que l'any 1513 Joan de Burgunya pintés el model d'un vitrall amb les quatre Sibil·les i els tres Reis per a la catedral de Barcelona,⁽³³⁾ obra que fou executada per Jaume Fontanet el 24 de gener de 1515. Ja a Girona, el 24 d'abril de 1520 Joan de Burgunya signà com a avalador el contracte de Jaume Fontanet per al nou vitrall de les Sibil·les,⁽³⁴⁾ i pel mateix temps Fontanet garantí el dot d'una filla de Joan de Burgunya que professà com a monja en el convent de Sant Daniel.⁽³⁵⁾ La bona relació continuà després a Barcelona.⁽³⁶⁾

Una prova material d'aquests contactes gironins la tenim també en l'ús de patrons idèntics en el vestit de Sant Lluc del vitrall de les Sibil·les, d'un luxe insòlit, i en el de Rufinus, que presideix una de les taules del retaule major de Sant Feliu de Girona,⁽³⁷⁾ obra documentada de Joan de Burgunya el 1520.⁽³⁸⁾ Per aquesta raó reproduïm detalls d'ambdues obres en les làmines d'aquest llibre.⁽³⁹⁾

La documentació aportada pel Dr. Jaume Marquès ens informa de l'activitat general de Jaume Fontanet en la conservació dels vitralls de la Seu de Girona, com ho feia també a Lleida⁽⁴⁰⁾ i a Tarragona.⁽⁴¹⁾ Tenim moltes proves materials de l'efectivitat d'aquesta tasca, ja sigui en elements ben conservats com en altres ara detectables tan sols gràcies a la conservació dels ploms, fins i tot després de la substitució de les peces amb grisalla per altres de colors diversos però sense pintura. Recordem, per exemple, els finestrals N-V,⁽⁴²⁾ N-VI i s-V. Encara cal recordar un altre testimoni documental de les activitats de Jaume Fontanet a Girona: el contracte —17 d'abril de 1521— per al vitrall de la rosassa del monestir benedictí de Sant Pere de Galligants,⁽⁴³⁾ obra perduda.

SANTA MARIA DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES

Església de tres naus, de capçalera complexa; les capelles foren construïdes al segle XIV, però la nau central no fou completada en la seva cobertura fins a la primera meitat del segle XV, data a la qual correspon també la gran portalada occidental.⁽⁴⁴⁾

De les seves investigacions, el Dr. Jaume Marquès dedueix que la consagració de l'altar major tingué lloc possiblement el febrer de l'any 1316, i amb tota seguretat entre els anys 1307 i 1316. Aquest fet sembla estar en relació amb un privilegi del papa Joan XXII del 27 de juliol de 1317 pel qual els cònsols de la vila obtingueren el nomenament per part del bisbe de Girona d'un oficial eclesiàstic resident a Castelló. El primer fou Ramon de Pera (†1331), enterrat a la capella de Sant Llorenç, que encapçala la nau meridional actual de l'església.

(33) Josep Mas, *Notes sobre antics pintors a Catalunya* («Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», vol. 6, 1911-1912, p. 311), i Madurell, 1944, p. 84. El rebut de Joan de Burgunya duu la data del 21 de desembre de 1513.

(34) Madurell, *ibid.*, 84, època de Jaume Fontanet de 120 lliures rebudes dels obrers de la Seu de Barcelona, quantitat en la qual anaven incloses 13 lliures «per mans del filat de dita vidriera».

(35) Referència verbal dels Drs. Jaume Marquès i Josep Calzada, inèdita.

(36) En un document de traspàs de crèdit del 14 de febrer de 1523, els pintors Jaume Fontanet i Gabriel Forn signen com a fermances de Joan de Burgunya i la seva muller, Dionísia (Madurell, 1944, p. 87).

(37) Segons la Passió de Sant Feliu, Rufi o Rufinus era el representant a Girona de Dacià, el prototipus dels perseguïdors dels màrtirs cristians al nostre país. Fins molt endavant de l'Edat Mitjana el seu nom fou associat a les restes monumentals romanes dels encontorns de la ciutat. Així, l'actual lloc de Domeny era dit *Paret Rufins* o *Parets de Rufinus*.

(38) Un rebut de 50 lliures fet per Joan de Burgunya (Girona, 15 setembre 1520) correspon al retaule major de Sant Feliu, mentre que un altre de quatre-cents ducats del 30 de maig de 1525 ens informa de l'acabament dels comptes del retaule de les Onze Mil Verges de la Seu de Girona, que Joan de Burgunya havia contractat el 3 d'octubre de 1520. Els documents foren transcrits per Miquel

Àngel Alarcia en la seva tesi inèdita *Pedro Matas* (1973), esmentada per Garriga (1986), p. 69.

(39) Reproduïda en diversos llocs. Recentment al catàleg *El Renaixement a Catalunya i l'Art*, corresponent a l'exposició celebrada a la Fundació Miró els mesos de febrer a març de 1983 però no publicada fins el 1986 (núm. C-9, p. 61).

(40) *Loc. cit.* en nota 32. El seu germà Gil havia treballat ja des d'abans (1490) per a la Seu Vella de Lleida (Gabriel Alonso García, *loc. cit.*, 179 i 182).

(41) Capdevila, *loc. cit.* en nota 18, pp. 72 i 73; els documents tarragonins extractats per ell són dels anys 1531, 1544 i 1545. Per bé que Jaume Fontanet sembla que encara era viu, no és impossible que les dues darreres referències corresponguin al seu fill homònim.

(42) Cal fer excepció, naturalment, de la part superior de la traceria, que és encara del segle XIV (vegeu el Catàleg).

(43) Document inèdit, comunicat pel Dr. Josep Calzada. Serà publicat en el darrer volum de la sèrie catalana del *Cyprus Vitreum*, dins la documentació de monuments amb vitralls desapareguts.

(44) A la bibliografia—general o específica—hem recollit les referències essencials. La documentació, publicada o extractada, sobre el monument, coneguda fins ara, es troba en el llibre de Jaume Marquès (1974) i en els articles de Münzbell (1954 i 1964-1965).

Tot al llarg del segle XIV els cònsols de Castelló i els comtes d'Empúries intentaren que hom donés a l'església la consideració de catedral i hi fos restablert el bisbat d'Empúries, extingit en el moment de la invasió àrab.

Sembla possible que a Castelló, com a Girona, hi hagués un primer projecte de capçalera gòtica amb capelles radials, que seria la consagrada el 1316. Més tard, al llarg dels tres primers quarts del segle XIV, foren construïdes totes les capelles perifèriques, englobant el campanar romànic de l'església anterior, i finalment hom emprengué la construcció dels pilars i de les voltes de les tres naus i de la portalada.

Podem, doncs, suposar que al primer terç del segle XIV la capçalera podia ja funcionar com a església autònoma, i que aquesta és la data dels seus vitralls més antics.

Només en tenim restes pel que fa al finestral del centre, que té dos mainells, amb tres *finestratges*. En tot el segle actual no ha sofert cap modificació perceptible, si fem excepció de l'obertura de tres petits espais que eren tapats. La resta és idèntica en totes les fotografies que en coneixem, des del negatiu C-815, de l'any 1906, de l'Arxiu Mas, fins al negatiu A-10869 de l'Arxiu d'Arqueologia Catalana, que fou reproduït el 1942 per Pérez Bueno (làmina davant la p. 264).

A desgrat de la gran qualitat de les figures originàries, es tracta d'un conjunt factici i residual, on es devien anar acumulant restes de diverses procedències i èpoques. Les més nombroses encaixen bé amb les proporcions del finestral. També hi correspon la iconografia, perquè són d'escenes de la vida de la Verge i de Jesús, la qual cosa correspon a una església dedicada a la Mare de Déu. Alguns episodis estan distribuïts en dos compartiments, altres devien estar-ho en tres —cosa que va bé per a la seqüència dels finestratges—, i altres potser estaven concentrats en un. Si prescindim del desordre actual, podem seguir l'ordre històric de les composicions següents: Nativitat, Adoració dels Reis (2 parts), Jesús entre els Doctors, Baptisme de Jesús, Jesús i Satanàs, Diumenge de Rams (possiblement en tres escenes: els Apòstols amb palmes, Jesús dalt la somera —que ara hi manca— i la gent de Jerusalem davant la porta de la ciutat), Josep d'Arimatea posa el cos de Crist en el sepulcre i Resurrecció, a més de dues escenes no identificades clarament (mort dels Innocents i Ascensió?) i d'un Crist en creu.⁽⁴⁵⁾

Al capcer de les llancetes hi ha un tema geomètric repetit (un tetralobat dins una creu grega), molt refet el del costat dret, i més avall tres espais rectangulars amb representacions molt més grans que les de les escenes figurades: el sol, el colom de l'Esperit Sant i la lluna. El compartiment inferior dret és també del segle XIV, però resulta desconcertant, perquè presenta mig arc gòtic, amb pinacles i arcbotants, que devia procedir d'una composició de grans proporcions, a la qual pertanyia una figura que, si jutgem per la part superior de l'aurèola, tenia unes dimensions molt superiors a les de les conservades. El compartiment inferior central ens mostra un castell —segurament el signe heràldic de la vila de Castelló—, molt refet, damunt un camper de fulles trilobades en grisalla que poden ésser del segle XIV; i unes fulles semblants són en un fragment de la part superior esquerra, vora la figura del sol. Dins el peu del castell, una grisalla molt esvaïda conté la data del 1688, que deu correspondre a la refecció general del vitrall, i als afegits d'un Sant Bisbe (Sant Narcís?) i de la Puríssima. Cal fer esment, d'altra banda, de les dues bordures laterals amb sabates enfrontades, als costats del vitrall de la Crucifixió. Aquest emblema heràldic, freqüent al segle XIV, el trobem emprat per les confraries de sabaters de Barcelona i d'altres indrets de Catalunya. Sabem que aquesta corporació existia també a Castelló,⁽⁴⁶⁾ i això fa pensar que els sabaters devien pagar el vitrall o, si més no, aquell compartiment.

Possiblement al darrer quart del segle XVII foren també refets els tres medallons quadrilobats de la part alta del finestral, amb un Crist en creu entre dos xiprers i a banda i banda mitges figures de sants, el de la dreta aparentment un frare. També pot ésser del mateix temps la Immaculada Concepció d'un dels compartiments centrals, molt malmesa. Ací i allà hi ha fragments de vitralls del segle XVI que deuen procedir d'altres indrets de l'església; els més característics són un tros de frontó semicircular amb petxina excavada, de color verd (*b3*) i un fragment de cornisa o mènsula amb oves (*a3*).

(45) No és una composició completa del Calvari, sinó tan sols la figura de Jesús en la creu; i, per bé que les franges ornamentals la diferenciïn dels altres compartiments, sembla de la mateixa factura.

(46) Mirambell, 1964-1965, p. 30, núm. 352. És un document de l'any 1423 que regula l'ordre en què han de desfilar les confraries en la processó de Corpus; als sabaters els corresponia el divuitè lloc, després dels pescadors, i abans dels paraires.

Les escenes antigues del vitrall de la vida de Jesús semblen datables a la primera meitat del segle XIV, i el seu estil sembla comparable al de la part vella dels finestrals del castell reial de Perpinyà⁽⁴⁷⁾ més que no pas al del contemporani Mestre del Presbiteri de Girona. Les figures són d'una gran finor, per bé que en algun cas la repetició d'esquemes els confereixi una certa monotonia. A més dels esmentats vitralls de Perpinyà, poden fer pensar en el retaule de Marinyans, al Conflent, datat el 1342.⁽⁴⁸⁾ Són en tot cas una mostra molt pura de l'estil gòtic lineal.

El petit vitrall de la capella de Sant Cristòfor, la darrera del costat meridional de la façana de l'església de Castelló, consisteix en un medalló circular voltat de quatre lòbuls de contorn extern també circular, i més enfora per petits triangles curvilinis. Aquests darrers són ara recoberts d'una grisalla uniforme. Els cercles perifèrics tenien al centre una flor rosada de quatre pètals —només es conserva la del medalló inferior dret— voltada per quatre triangles verds alternant amb quatre de grocs, tot damunt fons blau. Tot és simple, i només hi era dibuixada —en negre— la flor central. El medalló central conté una figura de Sant Cristòfor amb l'Infant Jesús, en grisalla amb alguns tocs grocs. El seu estil és fortament germanitzant, de la primera meitat del segle XVI, i podria ésser una obra importada de Flandes o d'Alemanya tal com s'esdevé arreu d'Europa. Les flors corresponen també a un model del primer terç del segle XVI.⁽⁴⁹⁾

ESGLÉSIA DELS SANTS JUST I PASTOR, BARCELONA

Com ja he indicat en un altre capítol d'aquest llibre, la inclusió en el mateix volum dels tres vitralls de l'absis de l'església parroquial barcelonina dels Sants Just i Pastor es justifica plenament no tan sols perquè és obra documentada de Jaume Fontanet sinó per la seva estretíssima relació amb el vitrall de les Sibil·les obrat per aquest mestre per a la Seu de Girona.

En el capítol de documentació ja transcriu els textos dels anys 1522 i 1523 que ens donen la data i l'autoria de dos dels tres vitralls —els dos dels extrems—, i la unitat amb ells del central permet de fer-li extensiva l'atribució, com ja argumentà Verrié el 1944.⁽⁵⁰⁾

Si dels documents passem a l'examen dels vitralls, les conclusions seran les mateixes, amb el suport indispensable de les fotografies obtingudes per Gudiol l'any 1933,⁽⁵¹⁾ abans de la desastrosa «restauració» o més aviat mistificació que els afectà greument després del 1939.⁽⁵²⁾

Amb tot, hi ha alguns fragments molt ben conservats, tal com és precisat en les notícies del catàleg adjunt. Cal destacar sobretot el cap de Sant Just o Sant Pastor (vitrall esquerre), i la mà esquerra i part de la draperia de l'altre màrtir en el mateix finestral. A més, hi ha una part important original en els quatre dosserets gòtics (vitralls dels extrems) i en la bona mostra renaixentista del central. Són notables les figures d'àngels de la traceria dels finestrals central i de la dreta. La del costat oposat ja havia perdut antigament les figures, substituïdes per roses senzilles.

(47) Es conserven al mateix Palau dels Reis de Mallorca. Algunes mostres han estat publicades per Marcel Durliat. Vegeu també, sobre l'arquitectura de les dues capelles del Palau i llur decoració pintada (inclosos els vitralls simulats) l'article de Sylvain Stym-Popper *La chapelle double du Palais des Rois de Majorque à Perpignan* («Les Monuments Historiques de la France», 1969, núm. 2, abril-juny, pp. 39-59, i especialment figs. 75 i 85).

(48) Publicat repetidament. Una fitxa completa, amb bibliografia, en el número 19 del Catàleg de l'exposició *Trésors de la peinture espagnole. Églises et Musées de France* (París, gener-abril 1963), pp. 70, 73 i 75. Actualment es conserva a Sardinà, perquè l'església de Marinyans fou destruïda l'any 1896. Un nou comentari, per Marcel Durliat, en el seu article *La peinture Perpignanaise du Moyen Age à la lumière des retables restaurés par le Service des Monuments Historiques* («Les Monuments Historiques de la France», 1969, núm. 2, abril-juny, pp. 60-80, i fig. 92).

(49) Vegeu les flors esmaltades en dues peces de vidre a les figs. 907 i 908 d'Ainaud (1952), on discuteixo, a més (pp. 352 i 357), la problemàtica de llur datació, i esmento com a peça anàloga la caixaeta amb relíquies de Terra Santa donada per Sant Ignasi de Loiola a una monja barcelonina l'any 1524.

(50) Verrié (1944), p. 39 del text i làmines IX (vitrall central) i X (Sant Blai i Sant Llorenç i clergues donants). En el text diu que, a més dels dos vitralls documentats n'hi hagué un de pagat per mossèn Ballester el mateix any 1522. En el Catàleg Monumental (Ainaud, Gudiol, Verrié, 1947) reproduïrem el vitrall dels Sants Just i Pastor (fig. 869) i el dels donants (fig. 870), sempre segons els negatius del 1933.

(51) Els negatius del 1933 duen ara les cotes CB-3479, CB-3480 i CB-3481. Un negatiu de l'any 1917 (Mas C-4320) que conté el conjunt dels tres vitralls permet de comprovar que entre una data i l'altra no hi havia hagut cap modificació.

(52) Al·ludida breument per Verrié (1947), p. 39.

La part baixa és tota perduda, pèrdua que és més de lamentar en el vitrall de la dreta, on hi havia quatre figures de donants.⁽⁵³⁾ En canvi els medallons amb caps de personatges amb armadura que hi hagué en el vitrall de l'esquerra semblen haver estat inventats en una de les restauracions tardanes, potser la que hi ha documentada l'any 1871.

La figura de Sant Jeroni, en el vitrall original de Sant Just, repetia la del mateix personatge del rengle inferior del vitrall de les Sibil·les. A més, les mans de Sant Marc eren comparables a la de Sant Pastor, i hi ha evidents punts de contacte entre la decoració del vestit de Sant Just i el de la Sibil·la que mostra un crani.

Vegeu, pel que fa a l'estil general i a l'atribució del model a Joan de Burgunya, allò que dic en tractar del vitrall de les Sibil·les.

(53) La fotografia antiga ens presenta dos personatges agenollats en posició preeminent, i un darrera cadascun d'ells. Tots duzen tonsura i un característic abillament amb mànigues folgades propi dels eclesíasts del segle XVI. Em sembla,

doncs, vàlid de poder-los identificar amb els representants dels preveres i comunitat que contractaren aquest vitrall (i no els altres) segons la documentació (vid. Reg. 56).

DOCUMENTACIÓ

PER

JOAN AINAUD I DE LASARTE

amb la col·laboració de

JAUME MARQUÈS

GABRIEL ROURA

i JOSEP M. MARQUÈS

CATEDRAL DE GIRONA

És sorprenent de constatar que, a desgrat de la gran riquesa dels arxius gironins i de la qualitat i de l'aplicació amb què hi hem treballat nombrosos estudiosos, durant molts anys hagí estat tan escàs el material publicat sobre els vitralls de la Seu de Girona.

La primera notícia impresa, el 1921, fa referència a un treball de reparació dut a terme per Lluís Borrassà el 1380, i fou trobada per Francesc Martorell en fer una revisió molt sumària dels llibres d'obra de la Catedral.⁽¹⁾

Fins el 1947 no en trobem un altre indicatiu, per cert el més antic dels coneguts fins ara, i encara publicat en una obra que és dedicada a un aspecte molt diferent de la Catedral, la seva biblioteca.⁽²⁾

El 1947-1951 Elies Serra i Ràfols donà a conèixer⁽³⁾ l'anotació sobre el contracte signat el 1375 per als vitralls de les capelles de Santa Magdalena i Sant Ivó amb un pintor mallorquí, Ramon Gilabert, que ell havia trobat entre 1936 i 1939 amb motiu d'haver-li estat encarregada, en els atzarosos anys de guerra, la custòdia dels arxius gironins.⁽⁴⁾

Amb motiu de la publicació de la seva tesi sobre l'art gòtic a Girona, Pere Freixas donava a conèixer el text del contracte signat el 1437 per a obrar el vitrall dels Apòstols, feliçment conservat.⁽⁵⁾

I ja no hi hagué més notícies fins a la col·laboració del Dr. Jaume Marquès en la recerca per al *Corpus Vitrearum*, de la qual publicà un avenç el 1981, en un article que inclou —entre moltes altres noves— el text del contracte del 1520 signat per Jaume Fontanet per a l'execució del vitrall de les Sibilles.⁽⁶⁾

La recerca en els llibres d'obra —que només es conserven a partir del 1367, cas semblant al de Barcelona— i en els registres d'acords capitulars ha estat duta a terme pel mateix Dr. Jaume Marquès i pel Dr. Gabriel Roura i Güibes.

Per la seva banda, el Dr. Josep M. Marquès ha dut a terme una investigació documental a l'Arxiu Diocesà que ha permès la troballa de set èpoques dels anys 1357 i 1358 del mestre vitraller Guillem Letungard, decisives per a identificar la participació d'aquest artista en els finestrals de la girola i de la capella de Sant Miquel. Són documents de la sèrie de registres notariais coneguda amb el títol genèric de *Notularum*.

Jo mateix, a més de revisar i transcriure tots els textos dels quals no faig cap esment en contra, he treballat directament en els registres de visites pastorals del mateix Arxiu Diocesà i en alguns fons de l'Arxiu Notarial de Girona.⁽⁷⁾

Dono a continuació, en regist o extret, 52 notes corresponents a vitralls de la Seu de Girona, des del 1348 fins al 1540. Les notícies posteriors que considero més importants, tretes en gran part de les notes del Dr. Jaume Marquès, les resumeixo a la fi del capítol. Si no hi dic res en contra, tots els documents són datats a Girona.

(Reg. 1) 21 maig 1348. Liquidació de comptes —que de costum es devia fer cada quatre anys per bé que hom n'hagués previst la rendició anual— de l'Obra de la Seu al Bisbe i al Capítol. Per primera vegada hom fa constar explícitament els vitralls entre les despeses. Correspondrien, per tant, versemblantment, a obres dutes a terme entre els anys 1343 i 1346, coincidint amb el trasllat del culte al presbiteri actual, on l'altar major fou consagrat el 13 de març de 1347.

(1) Martorell 1921. La recerca fou duta a terme per tal de col·laborar amb Puig i Cadafalch (1921-1923) en la documentació de les catedrals gòtiques catalanes. Amb tot, sorprèn —com ja fa notar Serra i Ràfols (1947-1951)— que el resultat de la recerca fos aparentment molt escàs. La notícia de Lluís Borrassà ha estat després reproduïda i actualitzada en tots els textos i monografies que fan referència al pintor.

(2) Batlle, 1947, p. 55 (i 1979, p. 156). D'ell va extreure la notícia Jaume Marquès (1981), p. 2 del tiratge a part.

(3) Serra i Ràfols, *loc. cit.*, p. 187. La notícia fou recollida més tard per Jaume Marquès (1981).

(4) Serra i Ràfols, *loc. cit.*, p. 187 i Serra i Ràfols, Elies, *Oficis i eines al segle XIV. «VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón»*, 2 (Barcelona 1962)

p. 370. D'ell ho va treure Llompart (1980) pp. 59 i 61. Llompart ha publicat a més una sèrie de documents que fan referència a altres activitats de Ramon Gilabert (*loc. cit.*, pp. 57/61). Són un contracte d'un retaule per a Felanitx (1562), el nomenament de pintor i familiar reial per part de Pere el Cerimoniós (1371), l'inici truncat d'una època estesa a Mallorca (1371) i un document de caràcter patrimonial en el qual és confirmada la seva absència de Mallorca l'any 1375.

(5) Freixas (1983), pp. 292-293.

(6) Marquès, Jaume, 1981, p. 6 del tiratge a part.

(7) Cal tenir en compte que hi ha encara extenses zones inexplorades, sobretot a l'Arxiu Diocesà i en els fons notariais de l'actual Arxiu Històric.

«Die mercurii intitulata XII kalendas junii anno Domini predicto [1348].

Raymundus de Campolongo, legum doctor, clericus, et Bernardus de Albis presbiter de Capitulo Ecclesie Gerundensis infrascriptis... confitemur et in veritate recognoscimus vobis venerabili Petro Stephani, presbitero dicti Capituli et operario dicte Ecclesie Sedis Gerunde quod nos super universis ac omnibus et singulis et quibuscumque peccunie quantitibus et aliis quibuscumque bonis... tanquam operarium et racione operis Ecclesie Sedis predictae... racione rexerit ferreis et catedris et vitriariis que noviter fiunt et facte et aptate fuerunt in dicta Ecclesia administratis temporibus preteritis usque ad primam diem presentis mensis madii... qui vobis de bonis dicti operis prefundi debebant justa tenorem cuiusdam instrumenti confecti VIII idus madii anno Domini M^o CCC^o XLVII in posse... de Brugeria notario Gerunde... duobus milibus ducentis viginti duobus solidis et sex denarios Barchinone de terno... convertistis et expendistis ac misistis et alias administrastis... in utilitatibus et necessariis dicti operis et catedris ac rexerit et vitriariis supradictis bene, fideliter et legaliter...»

Arxiu Diocesà de Girona, Notularum, 21, folis 20-21.

(Reg. 2) Juliol 1357. Guillem Letungard o Letungart, vitraller de la diòcesi de Constança, reconeix a l'obrer de la Seu de Girona haver rebut el pagament de cinc vitralls per a la dita Seu, un per a la capella dels Sants Pere i Pau, un altre per a la de Sant Miquel i els altres tres per a altres llocs no especificats de la mateixa església.

«P. IIII denarios

Noverint universi. Quod ego Guillelmus Letungart, vitriarius diocesis Costunciensis, gratis et ex certa sciencia confiteor et recognosco vobis venerabili Raymundo Alberti presbitero de Capitulo Ecclesie Gerundensis ac operario eiusdem, quod satisfacistis michi plenarie ad meam voluntatem ex et pro illis duabus vitriariis vitri quas feci, construxi et figuravi ac poni in fenestris capellarum beatorum Petri et Pauli apostolorum, et beati Michaelis archangeli Ecclesie Gerundensis. Item, etiam solvistis michi plenarie et integre, et ego a vobis habui et recepi numerando ad meam voluntatem pro tribus aliis vitriariis vitri quas similiter feci et construxi ad opus Ecclesie Gerundensis, centum triginta quinque libras Barchinone, videlicet per qualibet ipsarum quadraginta quinque libras Barchinone, renunciando exceptioni etc. De predictis autem facio vobis et vestris etc. bonis vestris et dicti operis bonum et perpetuum finem et pactum de ulterius non petendo. Sicut melius et utilius ad vestrum vestrorumque bonum et sanum intellectum prout intelligi. Atque dicit. Salvo michi jure in eo quod michi competit racione dictarum trium vitriarum vitri ultimarum...»

Arxiu Diocesà de Girona, Notularum 35, fol. 187.

(Reg. 3) Setembre 1357. Guillem Letungard, vitraller, ara designat com «de Girona», reconeix a l'obrer de la Seu de Girona haver rebut 45 lliures pel preu d'una vidriera feta recentment *versus altare Sancte Margarithae* amb les figures dels apòstols Felip, Tomàs i Jaume el Menor.

«Guillelmus Letungardi, vitriarius Gerunde confiteor et recognosco vobis Raymundo Alberti... quod vos michi tradidistis et exolvistis... quadraginta quinque libras monete Barchinone de terno, in quibus michi tenebamini per una vitriaria quam ego feci in Ecclesia Sedis predictae nunc noviter versus altare Sancte Margarithae in qua sunt figure beatorum Philippi et Thomas ac Jacobi minorem apostolorum...»

Arxiu Diocesà de Girona, Notularum 36, fol. 53 v.

(Reg. 4) 3 novembre 1357. Ramon Albert, obrer de la Seu de Girona, demana diners al Capítol «*pro faciendo fieri vitriarias quae incaeptae fuerunt fieri in fenestris seu vitriariis dicti operis novi*».

Girona, Arxiu de la Catedral, nota esmentada per Jaume Marquès, 1981, p. 3.

(Reg. 5) 3 novembre 1357. Guillem Letungard, vidrier resident a Girona, fa àpoca de 45 lliures a l'obrer de la Seu de Girona per un vitrall situat al damunt de l'altar de Sant Martí de la Seu.

«Noverint universi. Quod ego, magister Guillelmus Letungardi, vitriarius commorans Gerunde, gratis et ex certa sciencia confiteor et recognosco vobis Raymundo Alberti... quod habui et recepi a vobis... quadraginta quinque libras Barchinone de terno in quibus michi tenebamini... pro faciendo quandam vitriariam que est in dicta Ecclesia Gerundensi super altare Sancti Martini dicte Sedis...»

Arxiu Diocesà de Girona, Notularum 37, fol. 26 v. (acaba al 27).

(Reg. 6) Gener 1358. Guillem Letumgard, vidrier de la diòcesi de Constança, fa àpoca a l'obrer de la Seu de Girona de 45 lliures per la vidriera que féu i posà a la finestra sobre la capella de Santa Anna.

«P. II denarios

Magister Guillelmus Tumgart, vitriarius (de Constanciis) diocesis Constanciensis confiteor et recognosco vobis Raymundo Alberti... quod solvistis mihi et ego a vobis habui XLV libras Barchinone pro salario mihi contingenti ex illa vitriaria quam feci et poni in fenestra que est super capellam Sancte Anne Ecclesie Gerundensi...»

Arxiu Diocesà de Girona, Notularum 36, fol. 141 v.

(Reg. 7) 13 abril 1358. Mestre Guillem Letumgard, vitraller resident a Girona, fa àpoca de 45 lliures a l'obrer de la Seu de Girona, pel vitrall que féu i posà a la finestra que hi ha damunt la capella de Sant Vicenç.

«P. III denarios

Magister Guillelmus Lotrungart, vitriarius, Gerunde commorans, confiteor et recognosco vobis venerabili Raimundo Alberti... quod a vobis habui et recepi illas XLV libras Barchinone quas mihi solvere tenebamini pro precio et salario mihi pertinentibus et debitis ex et pro illa vitriaria quam feci et poni in fenestra que est super capellam Sancti Vicencii Ecclesie Gerundensi...»

Arxiu Diocesà de Girona, Notularum 38, fol. 14.

(Reg. 8) 23 juliol 1358. Mestre Guillem Letumgard, vitraller, habitant a Girona, fa àpoca de 45 lliures a l'obrer de la Seu de Girona per un vitrall damunt la capella de Santa Margarida.

«Receptum per P. Mironi

Noverint universi, quod ego Guillelmus de Tongart, vitriarius, habitator Gerunde, confiteor et recognosco me habuisse et recepisse a vobis venerabili Raymundo Alberti... quadraginta quinque libras Barchinone de terno racione cuiusdam vitriarie que est supra capellam Sancte Margarete sitam in dictam Ecclesiam Gerunden.»

Arxiu Diocesà de Girona, Notularum 38, fol. 96.

(Reg. 9) 18 setembre 1358. Guillem Letumgard, vitraller, fa àpoca a l'obrer de la Seu de Girona de 40 lliures per uns vitralls no determinats que féu i posà a la Seu.

«Die XVIII mensis septembris [1358]

VIII

Guillelmus Lentongart, vitriarius, gratis et ex certa scientia, confiteor et recognosco vobis venerabili Raimundo Alberti... quod solvistis, tradidistis et deliberastis mihi... quadraginta libras Barchinone in quibus mihi tenebamini racione vitriariarum quas feci et posui in dicta Ecclesia Gerundensi...»

Arxiu Diocesà de Girona, Notularum 38, fol. 136 v.

(Reg. 10) Desembre 1367. Des d'aquest document fins al Reg. 40, són extrets dels Llibres d'Obra. Com ja ha estat dit i tal com s'esdevé a Barcelona, s'han perdut tots els llibres anteriors al darrer terç del segle XIV, per bé que en origen devien existir, com en el cas de Barcelona, on ho prova la conservació d'un fragment de l'any 1327. Els llibres d'obra només ens conserven els noms de dos pintors que treballaren en les vidrieres, Ramon Gilabert (1375) i Lluís Borrassà (1380), però en canvi ens proporcionen moltes dades sobre treballs complementaris: capes o filats de fil de coure, peces de ferro per a armar vidrieres, ingredients per a soldar o reparar vidrieres, costs i colors dels vidres, operacions de neteja, etc.

Adquisició de drap per a tapar provisionalment la finestra de la capella de Santa Marta.

«Item, costà drap qui fo posat a la finestra de Santa Marta. I sou, VIII dtners.»

Girona, Arxiu de la Catedral (G, AC), Llibre d'Obra (LO), vol. I (1367-1368), fol. 62.

(Reg. 11) 29 abril 1368. Compte del ferrer, en el qual hom inclou el cost de les reixes de la finestra de la capella de Santa Magdalena.

«Ferrer de rexes

Item, pague a N Berenguer Sa Vila, ferrer, qui astà a la place de l'oli, en paga de mayor quantitat que li és daguda per les rexes de la finestra de la capela de Santa Magdalene, e per broches de ferre que ha fetes a obs de les rexes e portes de la capela de Sent Benet...»

G, AC, LO, vol. I (1367-1368), fol. 75.

(Reg. 12) 9 febrer 1375. Anotació en el Llibre de l'Obra del contracte amb el pintor de Mallorca Ramon Gilabert per a fer les vidrieres de les capelles de Sant Ivó i Santa Magdalena. El contracte sembla haver estat estès pel notari Fontcuberta el 9 de novembre de 1375 (o 1374), però no fou trobat en els seus manuals pel Dr. Jaume Marquès.

«...a IX jorns del mes de febrer de l'any de... MCCCLXXV fo feta convinença entre los honrats En G. Sent Vicenç, canonge, e N. R. Albert, prevere del Capítol, obrés, de voluntat de mossènyer lo Bisbe e del Capítol, de l part, e En R. Gilabert, de Majorcha, mestre de vidrieres, de altre, ab carta feia en poder d'En Font Cuberta, notari de Gerona, a IX jorns del mes de novembre de MCCCLXXV, que l dit R. feés II vidrieres, la una de Sant Ivó, e l'altre de Sancta Macdalena, e axò promès e assegurà de fer segons que s conté en la dita carta.

MD sous, la qual cantitat jo axí com a procurador de la dita obra li é pagades exceptat que me n'é retenguts, per tal com devia enfilat les dites vidrieres e no o a pogut fer, e En Boiet, fuster, a-les enffilades, e a.y meses XVI jornals a raó de III sous VII diners per dia.»

G, AC, LO, vol. IV, fol. 70.

(Reg. 13) 9 agost 1375. Pagament per agranar (escombrar amb una granera) o sigui treure la pols de les vidrieres més altes (les del presbiteri) i la volta de la Seu, per a la festa de la Mare de Déu d'Agost.

«Item aquel dissabte matex pague a N Johan Cilia que agranà e féu beles les vidries pus altes e la volta per festa de Madona Sancta Maria — II sous, VI diners.»

G, AC, LO, vol. V, fol. 66.

(Reg. 14) 6 desembre 1375. Pagament al mestre major Pere Sacoma, per la reparació d'una de les finestres altes de tres finestratges o obertures.

«Item aquela setmana mateixa adobà lo mestre [Pere Sacoma] I vidriera de aqueles altes que és sobra la porta de la Tresoreria, que es de III finestratges. Fiu [h]i comprar VI barres de ferre primes; costaren d'en Francesch Serra, payeter V sous, VI diners.»

G, AC, LO, vol. V, fol. 75.

(Reg. 15) 14 desembre? 1375. Pagaments a un ferrer, entre ells el de 3 escarpres per al mestre Morei, que treballava ja aleshores en el Portal dels Apòstols, i 4 vergues de ferro per a una vidriera, potser la mateixa de la nota anterior (Reg. 14).

«pague a N. Johan L per III escarpres que avia fets a N Morey qui fa les obres del portal II sous...»

Item per IIII vergues de ferre que avia fetes a obs de la vidriera que són largues de la cima de la finestra al sòl... CLV sous.»

G, AC, LO, vol. V, fol. 75 v.

(Reg. 16) 14 novembre 1377. Un mercer ven fil d'aram per a la vidriera de Santa Magdalena.

«Item, aquest dissapte matex pague a N Pere Clusela, mercer per VI lliures e IIII unces de fil de aram lo qual la obra ne avia pres a obs de la vidriera de Santa Magdelena a imfelar a raó de VII sous la lliura son XLIII sous.»

G, AC, LO, vol. VI (1377-1378), fol. 71.

(Reg. 17) 13 agost 1379. Pagament per la neteja de les vidrieres, inclòs el cost d'adquisició de *graneres* (escombres).

«Item, pague a.N Johan Celina per les vidrieres, que féu beles, ab I diner de graneres que comprà . . . II sous VII diners.»
G, AC, LO, vol. VII (1379-1380), fol. 61.

(Reg. 18) 21 gener 1380. El pintor gironí Lluís Borrassà, *regent en fer vidrieres*, cobra la reparació d'una de les vidrieres del presbiteri (les més altes), la situada al damunt de la cambra del claver.

«Dissapte a XXI de gener... Item aquest dissapte matex pague a.N Luís Borraçan, pintor de Gerona e regent en fer vidrieres, per una vidriera que adobà en les pus altes, sobra la cambra del claver, e.y tornà un poch de un finestratge que.n avia caüt ab vent . . . un florí, que val XI sous.»

G, AC, LO, vol. VII (1379-1380), fol. 73.

(Reg. 19) 11 agost 1380. Pagament de la neteja de les vidrieres altes i baixes (del presbiteri i de la girola), per a la festa del 15 d'Agost.

«Item, pague a.N Johan Cilina per les vidrieres altes e baxes que escombrà per la festa . . . II sous V diners.»
G, AC, LO, vol. VIII (1380-1381), fol. 60.

(Reg. 20) 17 agost 1381. Pagament idèntic per a l'any següent.

«Item pague a.N Johan Celina bracer per les vidrieres altes e baxes que avia escombrades a la festa de Madona Santa Maria pus prop passada . . . III sous.»

G, AC, LO, vol. IX (1381-1382), fol. 61.

(Reg. 21) 19 novembre 1384. Adquisició i elaboració d'un drap de canemàs impregnat de cera per a posar-lo en lloc de vidriera a la finestra de la capella de Santa Marta.

«Item, aquesta setmana compre VI canes de drap apelat canamaç d'En Johan Pedrós, mercader de Gerona, a raó de II sous II diners per cana, monta XIII sous. Item feu encerar lo dit drap a.N Palicer speciayre de Gerona. Segons lo pes, entraren VII lliures e mien (?) de cera vert a raó de III sous per lliure, monta XXII sous VI diners. Lexà.n per amor de Déu VI diners; pagué-li, la resta, que foren II florins. Suma que costà lo dit drap entre totes coses (lo dit drap fo posat a la vidriera de Santa Martha) XXXV sous.»

G, AC, LO, vol. XI (1384-1385), fol. 67.

(Reg. 22) 24 desembre 1384. Pagament per la neteja de les vidrieres, amb un preu especial per la perillositat d'aquesta tasca.

«Pague a.N Ruiria, manobre, per II dies que [h]a escombrades les vidrieres, la qual feina és gran peril, volch ne [h]aver III sous per dia. Suma que li pague per II dies . . . VI sous.»

G, AC, LO, vol. XI (1384-1385), fol. 69 v.

(Reg. 23) 14 abril 1385. Adquisició d'una partida de vidre feta venir de Barcelona per a la reparació de vidrieres. El blanc, blau, groc, morat i verd (en total 40 lliures de pes) valgué 77 sous, a 10 lliures el quintar. El vermell, a 14 lliures el quintar, 70 sous (en total, 26 lliures de pes), sense comptar un total de 16 sous i 6 diners per embalatges, transports i impostos.

«Item, pague a.N Berenguer Arloví, speciayre de Gerona per XL lliures de vidra blanch e blau e groch e morat e vert a raó de X lliures per quintar, lo qual me féu venir de Barcelona per adobar les vidrieres de l'esgléya . . . LXXVII sous.»

Item, pague al dit Berenguer Arlovi per XXVI lliures de vidra vermey que.m feu venir axí mateix de Barçolona per la raó desusdita, a raó de XIV lliures per quintar, LXX sous.

Item, costà lo dit vidra de imposició XVI diners.

Item de loga XII diners.

Item de leuda III sous.

Item de port VIII sous, VI diners.

Item, costà una caxa en que vench lo dit vidra de Barçolona tro ací . . . II sous VIII diners. Suma que li pague entre tot CLXIII sous VI diners.»

G, AC, LO, vol. XII (1385), fol. 74.

(Reg. 24) 24 novembre? 1386. El mestre Morei compra materials i ingredients per a restaurar les vidrieres trencades: oli de llinosa, blanquet i resina, a més de guix, carbó i una conca de terrissa.

«Item en Morey adobà les vidrieres que eren en molts llocs trencades, e féu comprar carbó, que costà III sous.

Item, oli de llinós, VIII diners.

Item, blanquet, I diner.

Item, I liura de reïna, VI diners.

Item, II somades de guix, VIII sous e II diners.

Item, una conca de terra, IV diners.

Item, clavadura a obs del bestiment de les dites vidrieres, V sous.

Suma que.n pague entre tot, XVII sous, IX diners.»

G, AC, LO, vol. XIII (1386), fol. 73 v.

(Reg. 25) 1 desembre 1386. Adquisició d'estany per a soldar els ploms de les vidrieres.

«Item, En Carrera comprà IIII lliures e IIII unces d'estany a raó de XXII diners per lliura. Monta, que.n pague, VIII sous (Comprà.l a obs de les vidrieres).

Item, lo dit Carrera comprà carbó per la rabó dessusdita. Costà . . . III sous.»

G, AC, LO, vol. XIII (1386), fol. 74.

(Reg. 26) 22 desembre 1386. El mestre Morei fa comprar carbó i una llossa (cullerot) de coure per a fondre el plom i l'estany per a reparar les vidrieres.

«Item, En Morey féu comprar carbó a obs de les vidrieres a adobar per saldar lo plom e.l estany que.y mitia. Costà XV diners.

Item, per manament dels honrats Ardiaque de Vilanova e P. Carrera, prevere del Capítol, pagué a.N Morey una loça de coure que avia feta fer per fondra lo plom e.l estany per les vidrieres que [h]ja adobades. Costà la dita lossa, los quals jo pagué . . . XV sous, VI diners.»

G, AC, LO, vol. XIII (1386), fol. 75 v.

(Reg. 27) 3 agost 1387. Pagament a un panyeter (serraller) de les Ballesteries per 63 pius per a la reparació de les vidrieres del damunt de la capella de Sant Andreu.

«Item, pague a.N Ponç Saurí, payeter qui està a les Ballesteries, per LXIII pius féu com adobavan les vidrieres sobra Sent Andreu . . . Dues lliures (?), II sous, I diners.»

G, AC, LO, vol. XIV (1387-1388), fol. 48 v.

(Reg. 28) 3 agost 1387. Compra de trencadors de ferro per a trencar vidre i altres productes de ferreteria emprats en la reparació de vidrieres.

«Item, per II trencadors de vidre que féu nous, XVIII diners...»

Item, per I una verga prima de II palms que féu a les dites vidrieres, XII diners.

Item, per I peu de porch que féu nou e II ferres de trencar vidre que tremudà, entre tot... XVI diners.»

G, AC, LO, vol. XIV (1387-1388), fol. 48 v.

(Reg. 29) 21 setembre 1387. Compra de canemàs i de tinta d'indi (color indi o índigo) per a reparar un pany de la vidriera situada al damunt de la capella de Sant Andreu.

«Item, comprà mijà cana de canamaç a obs de les vidrieres a sobra gitar (?) I payn que falia en aquella sobra Sant Andreu... XVIII diners.

Item, lo dit Carrera comprà tinta de indi a obs del payn de la vidriera demondita a pintar. Costà III diners.»

G, AC, LO, vol. XIV (1387-1388), fol. 52.

(Reg. 30) 14 desembre 1387. Compra de pius per a la mateixa vidriera.

«Item pague a.N Ponç Sauri, payeter, per II dotzenes de pius que féu a obs de la vidriera sobre Sant Andreu a adobar... XVIII diners.»

G, AC, LO, vol. XIV (1387-1388), fol. 58.

(Reg. 31) 11 gener 1388. Compra de tres senalles de carbó per a adobar les vidrieres.

«Item per III senayes de carbó que la obra comprà per adobar les vidrieres, I sou VI diners.»

G, AC, LO, vol. XIV (1387-1388), fol. 60.

(Reg. 32) 1412. Compra de dos sacs de carbó d'alzina (*aulina*) procedent de la muntanya d'Adri (Gironès) per a recoure el fil d'aram emprat en les capes o filats de les vidrieres.

«Item, compre II sachs de carbó de aulina d'En Bosch de Mont de Adri per recoure lo fil del aram per fer les capes de les vidrieres... III sous.»

G, AC, LO, vol. XXVI (1410-1412), fol. 119 v.

(Reg. 33) Febrer 1414? Pagament de 9 guarniments de ferro per a les vidrieres baixes (les de la girola) i probablement per a la de la capella de Santa Úrsula (segons sembla, per analogia amb el que consta en les anotacions de les capes o filats de protecció de les vidrieres).

«Item, pague a.N Berthomeu Vilar, ferrer, per VIII gornimens de ferre que féu a obs de les vidrieres baixes e per una que adobà qui ere veyla, de les quals la una pesa LXXVIII lliures, e l'altre LXX lliures, e l'altre LXXII lliures, e l'altre LXXII lliures, e l'altre LXXV lliures, e l'altre LXXV lliures, e l'altre XL lliures, e l'altre LXXVIII lliures qui monte a raó de I sou per lliura e per una veyla del que monte XVIII sous, e l'altre LXXVIII lliures, e lexà de gràcia X sous, són... DCLXXII sous.

Item, pague a III de febrer a mestre Guirart, qui ha fetes sive gornides les vedrieres de fil de aram, XXII sous.

Item, li pague a XI del dit mes per le dite rehó... XXXXVIII sous.

Item li pague d'altre part per le dite rehó enfre II veguades... LXXXVIII sous.

Item, li pague d'altre part per le dite rehó... XXVII sous VI [diners].

Item, li pague d'altre part a XXIII del dit mes per le dite rehó... XXXXVIII sous.

Item, li pague enfre II vegades per le dite rehó... XXII sous...

Item, pa[ague] a.N Valbone per I jornal e mig que fie a la obra per ajudar a posar les capes, IIII sous VI [diners].»

G, AC, LO, vol. XXVII (1413-1414), fol. 31 v.

(Reg. 34) Febrer 1414? Anotació complementària del transport i col·locació de les capes, amb una anotació més explícita sobre el vitrall trencat de la capella de Santa Úrsula o de les Onze Mil Verges.

«Item, pague a.N Antoni Scuder per II dies que ajudà a posar les dites capes, V sous.

Item, pague a XXV de febrer al dit Vallbona per I dia que ajudà a les dites capes a posar . . . III sous.

Item, li donc per a dur una capa del ferrer, VIII diners..

Item, pague al demont dit mestre Guirart per adobar la vedriera de les XI milia Vergues qui ere trencade, per pacte fet enfre Mossèn en Guillem Meriner e lo dit Guirart, III scuts e VIII sous . . . LXXX sous.

Item, li donc d'altre part per menement de mossèn en F. Ça Calm, de gràcia, per tal com lo dit Guirart debie que el havie stat en fol IIII dies per colpe del ferrer qui no havie fet los gorniments de les capes e el havie stat en fol per colpe del ferrer, XIII sous.»

G, AC, LO, vol. XXVII (1413-1414), fol. 32.

(Reg. 35) 8 agost 1413? Pagament per la neteja de les vidrieres de dalt i de baix.

«Item, pague a VIII d'agost a.N Vallbona qui ere stat II dies a la sgleya per fer beles les vedrieres demont e deval, a raó de III sous per dia, VI sous.»

G, AC, LO, vol. XXVII (1413-1414), fol. 34.

(Reg. 36) 1413. Adquisició de fil de coure per a fer capes per a les vidrieres.

«Item, donc a Mossèn An F. Ça Calm XX scuts per comprar-ne fil de aram per fer-ne capes a les vidrieres . . . XVIII lliures.»

G, AC, LO, vol. XXVII (1413-1414), fol. 43 v.

(Reg. 37) 28 juliol 1418. Pagament de 14 barres de ferro amb un pes total de 267 lliures, equivalents a 106,8 kg, per a una vidriera de la banda de migdia.

«XXVIII julii anno [MCCCC] XVIII solvi a.N Bonanat Vidall, farrer de Gerona, per XIII vergues de ferra per la vidriera qui fa migdia a la Seu davant la Cort del officiall, les quals pesades en diverses temps e vagades CCLXVII lliures, e fou fet lo preu (?)»

G, AC, LO, vol. XXXI (1418-1422), fol. 23 v.

(Reg. 38) 8 novembre de 1418. Pagament a un ferrer per 2 barres de ferro per a la vidriera situada davant el Palau (Episcopal), d'un pes total de 39 lliures (15,6 kg).

«VIII novembris anno MCCCCXVIII..

Eadem die, solvi a.N Bonanat, ferrer de Gerona, per II vergues de ferro per la vidriera qui és davant lo Palau, les quals pesaren XXXVIII lliures a raó de X diners la lliura, monten . . . XXXII sous VI [diners].»

G, AC, LO, vol. XXXI (1418-1422), fol. 35.

(Reg. 39) Desembre 1418? Pagament al mateix ferrer per quatre barres de ferro per a la vidriera del costat de migdia davant el cementiri, amb un pes total de 75 lliures (30 kg).

«Solvi eidem ferrario (Bonanat Vidal) pro quatuor barris de ferra que son per la vidriera qui mira a migdia davant lo cimiteri, qui pasaren LXXV lliures, a raó de X diners per lliura, monten LXII sous VI diners, fou gràcia de III sous VI diners havia realiter LVIII sous.»

G, AC, LO, vol. XXXI (1418-1422), fol. 42.

(Reg. 40) Gener 1419? Pagament a dos picapedrers, cadascun per una pedra per a una vidriera.

«Solvi Francisco Arenys per una pedra de vidriera que fou a casa II sous.

Solvi Stephano Riera per altra pedra de vidriera que fou a casa II sous.»

G, AC, LO, vol. XXXI (1418-1422), fol. 47.

(Reg. 41) 1437, 7 de setembre. Antoni Tomàs, mestre de fer vidrieres, de Tolosa de Llenguadoc, contracta la realització del vitrall dels Apòstols a la Seu de Girona.

«Capítols concordats entre lo honorable capítol de la Seu de Gerona ab voluntat e consentiment dels manumissors de mossèn Francesch Padret prevere beneficiat de la dita Seu, quondam, e mestre Antoni Thomàs, mestre de fer vidrieres sobre la primera de les dues majós vadrieres en vers l'altar maior en la dita Seu per ell sabedora ja a ell mostrade e designade.

Primerament, és concordat que lo dit mestre Anthoni hage a fer en la dita vadriera dotze grans imatges de apòstols ben proporcionades segons lo loch ni la altesa, ab les armes e insígnies de lur martiri e cartells e títols de lus noms en los peus. E aximateix hage a fer dotze tabernacles proporcionats segons l'ample del loch, de les quals XII imatges ensemps ab XII tabernacles n'age haver tres en cada fren de la dita vadriera, e entre les dites tres imatges e tres tabernacles qui mont fins a la formarie. Los dits tabernacles sien esmortits, almenys los pus alts, a voluntat del dit Capítol. E en aquells hage dues tubes o tres, ben poblats de pilàs e de xembranes e d'archs botans e claravoyes e guàrgolles be smortits rahonablement.

Item, que l'obratge dalt de la formaria sia poblat de tals obratges ymagens e fullatges com lo dit honorable Capítol volrà.

Item, que per bellesa dels dits tabernacles hage a fer lo dit mestra Anthoni dues formes de tabernacles, la una que sia a panys, l'altre forma que sia per aresta, e que sien posats un contrari del altra a conegude del dit honorable Capítol.

Item, que les dites ymagens e totes altres obres de la dita vadriera hagen esser axí de bon obratge o millor e axí de bones collós o millós com és la vadriera sobre la capella de Sent Martí de la dita Seu, a conegude de persones en assò espertes elegidores per lo dit honorable Capítol.

Item, que lo dit honorable Capítol hage a donar al dit mestre Antoni per tota la dita obre quatre cens e quinze florins d'Aragó a moneda corrent, dels béns del dit mossèn Francesch Padret, quondam, tant com bastar poran, lo restant dels béns de la obre, pagadós en la manera següent, ço és los quinze florins tantost posarà ell tant vidre per penyora qui valgue los dits XV florins o més, en poder de aquell que lo Capítol volrà.

En après, tantost com ell haurà feta e acabada una ymage de apòstol ab son tabernacle, si emperò al dit Capítol agredarà, li seran donats cent florins donant el penyores valen la dita quantitat o fermances ydoneas. I ont la meytat de la dita obre ha feta li seran donats altres cent florins, donant el aximateix per aquels altres penyores vallents la dita quantitat o fermances ydoneas. Cont tota la dita obra serà feta e posade, accabadement regoneguda e acceptada per lo dit Capítol li serà donade tota la restant quantitat e no abans.

Item, lo dit mestre Anthoni hage haver feta e accabade e posada la dite obre dins spay de un any primer vinent, e de assò farà tantost sacrament... Sponte verum del qual ell... neguna altra obra fins la demunt dita sia del tot acabada en tot... partir de la ciutat de Gerona per tot... sens licència...

Item, és concordat que lo dit mestre Anthoni hage haver a son càrrech vidre e estany plom collos e or unt sera necessari e tots los feramens a ell necessaris per obrar a totes altres coses pertanyens a la dita obre. E lo dit honorable capítol li hage a donar tres florins en adiutori de case per fer la dita obre e li hage afer destapar la dita vadriera e fer fet los bastimens. E li hage a dar calcs, guix, tirbol o aquells materials que lo dit capítol volrà ne la dita obre raquerrà per gordar los costats que noy entre pluge aximateix li hage a dar ferradures tantes com ni hage necessari per tanir la dita obra e un manobra lo temps que el trigererà a posar la dita vadriera tansolament.

Item, és concordat que sia feia una planxa de plom al sol devall de la dita vadriera e la planxa sie be closa e saldada menys de forat nangun, la qual farà canal a la part de dintre e saldes a la part de fore a fi que l'aygue qui vindrà per la vadriera avall se lans en la part fora la sglésia, e assò sie fet a voluntat del dit Capítol a despens emperò e càrrec del dit mestre Antoni...»

[Segueixen les clàusules, en llatí, de firma i ratificació, que ocupen deu ratlles més del text.]

AH, G, Miquel Pere, Notaria J. Signatura 406 i 418. El text es troba en un tull molt tacat per l'aigua, la qual cosa en dificulta la lectura.⁽⁸⁾

(8) M'he basat en el text de la tesi de Pere Freixas, ja esmentat, col·locant-lo fins on ha estat possible amb l'original i fotocòpies d'aquest comunicades per Narcís Soler. Cal tenir en compte que el contracte es troba en un plec mutilat i malmès per l'acció de la mullena.

(Reg. 42) 5 juliol 1472. El mestre vitraller Gili Joan cobra 4 lliures per la resta del preu acordat de 13 lliures que li devia mossèn Corbera. Jaume Marquès, 1981, p. 6, amb referència al Llibre 46, foli 153.

(Reg. 43) 1478. Mestre Joan Gili cobra en diferents pagues per l'adob de 5 o 6 vidrieres. N'hi ha una al·lusió, resumida, a Jaume Marquès, 1981, p. 6.

(Reg. 44) 1505. Reparació de les vidrieres grans del costat de migdia. Nota del Dr. Jaume Marquès, no inclosa en les ressenyades el 1981.

(Reg. 45) 4 abril 1520. Jaume Fontanet, mestre de vidrieres, contracta amb el Capítol de la Seu de Girona l'execució del vitrall situat al damunt de la capella de Sant Pere i al costat del vitrall dels Apòstols. De dalt a baix, hi haurà quatre Sibil·les, els quatre Evangelistes i els quatre Doctors de l'Església occidental. Preu, 270 lliures. Fermances, Elisabet, muller de Jaume Fontanet, i el pintor Joan de Burgunya, ciutadà de Barcelona i aleshores resident a Girona. Fontanet en cobrà la darrera paga el 19 de novembre de 1524.

«Capitula super quadam vitraria magna in Sede.

En nom de Déu sia, amén.

Capítols fets, concordats e fermats entre los magnífichs mossèn Joan de Margarit, Ardiacha maior, mossèn Jordi Joan de Citjar, mossèn Joan Mercer, canonges, e mossèn Pera Abrich e mossèn Francí Boffill preveres de Capítol de la Sglésia de la Seu de Gerona com havens comissió de les coses deval scrites del Reverent Capítol de la dita Seu de una part, e mestra Jauma Fontanet, mestra de vidrieras de part altra, de sobre la vidriera deval scrita fasedora per lo dit mestra en la forma sagüent.

E primerament és stat concordat entre les dites parts que lo dit mestra Jaume Fontanet haia, e sia tingut fer e posar una Vidriera en la ubertura e loch qui es per aquella en la dita sglésia de la Seu sobre la capella de sanct Pera, a la part de migjorn, al costat de la vidriera dels apòstols, la qual vidriera haia e sia tengut fer bons de vidres grossos, e clars, e bens remytis, e tant grossos e més que són los de la vidriera del costat, qui és dels apòstols, e ben pintats de bones colors los personatges axí o millor com es la dita Vidriera dels apòstols, ab tres stàncies. E que en cascuna stància haia haver quatre personatges, ço és, en la sobirana les quatre Sibiles, e en la après los quatre Evangelistas, e en la més baix los quatre doctors. E que hagen de fer, e destapar, lo loch e spay unt té star la dita vidriera, e fer bestides, haver e posar ferro necessari, e fer caxa, o filat, e posar plom, o stany e totes les altres coses necessàries així en fer la dita vidriera, e en aquella com en posar-le e fer los bestiments, o altra cosa necessària tot a càrrech e despeses sues. Emperò que per fer los bestiments se puga servir de la fusta de la obra de dita Seu pus no la cursa ni la disminuesca. E així matex se puga servir de la talla ho guixa, e altres eynes de la dita obra qui a el seran necessàries així per montar les coses necessàries per posar dita vidriera com per fer los bestiments, exceptat que si en la paret haia mester algun adob, que la obra ho haia adobar.

Item, és concordat que lo dit mestre Jaume Fontanet haia e sia tengut fer la dita Vidriera e posar aquella bé e degudament e ab tot son compliment e perfecció com se pertany de bon mestre e provahir de totes coses necessàries a totes ses despeses dins un any e mig primer vinent.

Item, és concordat entre les dites parts que per les dites coses fer e complir, lo dit Reverend Capítol hage, e sia tengut donar e pagar al dit mestre Jauma Fontanet CC XXX liures pagadores en aquells térmens o pagas, ço és la terça part d'equí a mig any primer vinent e l'altra terça part après esser posada la dita vidriera e l'altra darrera terça part dins mig any après que serà feta e posada la dita vidriera.

Item, és concordat entre les dites parts que la dita vidriera si lo dit Reverend Capítol volrà sia reconeguda si serà bona, e ben feta, e posada e ab tot compliment e perfecció, que dins sis mesos après que serà posada sia reconeguda per dos mestres en semblants coses experts e elegidors, la un per part del dit Capítol, l'altre per part del dit mestre Jaume Fontanet. E que les dites parts hagen star a determinació de aquells. E si los dits mestres no.s concordaven, que pugan los dits dos mestres concorts elegir un tercer lo qual se puga aderir ab la hu dels dits dos mestres.

E convenen e prometen les dites parts, ço és los dits magnífichs comissaris en lo dit nom de una part, e lo dit mestre Jaume Fontanet de part altre, tenir, complir, e servir ab tot effecte totes e sengles coses en los dits Concòrdia e Capítols contengudes segons que a cascuna de les dites parts ha sguard e toca. E per tenir complir, e servir les dites coses lo dit mestre Jaume Fontanet ne obliga tots los seus béns mobles e immobles e per haver. E per maior seguretat ne dona per fermances la dona na Elisabet, muller sua, e mestre Joan de Burgunya, pintor, ciutadà de Barchinona, stant ara en Gerona, los quals Elisabet muller sua e Joan de Borgonya per prechs e per amor del dit principal se instituteixen fermances e principals pagadors en les dites coses, e volen e prometen ésser tenguts, e obligats, en tot ço, e quant, lo dit principal lur és tengut e obligat per rahó dels presents capítols ab ell, e sens ell, en vida, e en mort. E per les dites coses tenir complir, e servir ne obligan tots los béns lurs, e cascun d'ells in soliu haguts e per haver ab totes renunciacions, e clàusules necessaries, e signantment la dita dona del Valleyà, e tots ensemps de la ley qui diu que primer sia convengut lo principal que la fermansa, etc. E axí ho juren tots, tant lo principal com la fermança. E los dits magnífichs comissaris ne obliguen tots los béns del dit Capítol. E volen e consenten les dites parts que dels present capítols sien fetes cartes a cascuna de les dites parts ab totes obligacions, renunciacions, jurament, e altres clausules necessaries a coneguda del notari del dit capítol sustància no mudada.»

Segueixen, en llatí, les clàusules confirmatòries, que, traduïdes, fan així:

«Quins capítols i totes i cadescuna de les coses contingudes en els mateixos, foren lloades i firmades pels dits magnífics barons els senyors Joan de Margarit, Jordi Joan de Cuijar, Joan Mercer i Pere Abrich i Francesc Bofill, comissaris, d'una part, i pel dit Jaume Fontanet d'altra part, foren lloats, firmats i jurats en els claustres de l'església de la predita Seu, el dia vint-i-quatre del mes d'abril de l'any de la Nativitat del Senyor Mil cinc-cents vint en mà i poder del mestre Joan Guilana, notari de Girona, essent presents i cridats per testimonis de les coses tractades els discrets Antoni Carrera, prevera, i Narcís Carbonell, beneficiats, de la Seu de Girona.

Després, el mateix dia vint-i-quatre del mes d'abril de l'any predit mil cinc-cents vint, Elisabet i Joan de Borgonya, fiadors, lloaren firmaren i juraren les coses predites tal com està contingut més amunt i obligaren tots i cadascun dels seus béns i drets mobles i immobles, presents i futurs i renunciaren sobre d'ells "Beneficio dividende etc.", i a la llei "...sine juri directi qua prius conveniatur principalis quam fideiussor", i dita dona certificada del «Vellyani», essent-hi presents els testimonis Ramon Pomés, panyater de Girona i Francesc Brugués, pintor de Barcelona, habitant a Girona.»⁽⁹⁾

G, AC, *Obra de la Seu*. Registre 56 (1521-1523) f. 40.

(Reg. 46) 4 febrer 1521. Capitulació de l'obra de la capella iniciada entre les de Santa Elisabet i de Sant Pau a la Seu de Girona. Entre les condicions pactades hom fa constar «que dit Insigne Capítol sia tengut de donar ferro obrat necessari per posar a la vedriera de dita capella».

Arxiu de la Catedral de Girona, Actes Capitulars. Registre 58, fol. 67.

(Reg. 47) Agost 1523. Pacte entre el Capítol i Jaume Fontanet per a la conservació dels vitralls.

(Reg. 48) 1528? Acabament de la rosassa major al damunt de la nau central, en la qual hi havia la representació del Judici Final.

Referència de Jaume Marquès, 1981, p. 6, amb al·lusió a l'Arxiu de la Catedral, Actes Capitulars, Registre 7, fol. 3.

(Reg. 49) 17 setembre 1538. Jaume Fontanet completa els seus pactes amb el Capítol. Document autoritzat pel notari Guilana, al·ludit en l'acord Reg. 50.

(9) Transcripció del Dr. Jaume Marquès.

(Reg. 50) 17 setembre 1538. Anotació del conveni anterior en els acords del Capítol.

«Placuit omnibus quod vitriario seu habenti curam de specularibus Sedis comodetur aliqua habitatio seu locus in quo possit tenere sua afferramenta sive aymes. Item, quod fiat per dicti vitriarii capitulacionem super hoc alias initam cum declaracione quod non teneatur in casu fulgurum vel terremotus, nisi certis casibus, contentis in addicione facta dictis capitulacionibus quod fuit firmatum in posse Guilana notarii eodem die dum completorium reciteretur.»

Arxiu de la Catedral de Girona, Actes Capitulars, Registre 7 (1528-1539), fol. 334.

(Reg. 51) 4 febrer 1539. El Capítol designa una Comissió per a supervisar el compliment del compromís del vitraller per a la conservació de les vidrieres de la Seu de Girona.

«Fuerunt electi Corominas, Pou, Avinyó et Lobet ad recognoscendum si vitriarius compleverat capitulacionem seu concordiam cum eo initam super fenestris vitreis et aliis, et quod interim ex administracione caparum solvantur ad bonum compotum dicto vitriario triginta libre...»

Arxiu de la Catedral de Girona, Actes Capitulars, Registre 7 (1528-1539), fol. 345.

(Reg. 52) 24 maig 1540. Desacord entre el Capítol i el vitraller Jaume Fontanet sobre la conservació de les vidrieres de la Seu de Girona. Compromís d'arbitratge en poder del notari Miquel Garbí.

Entre el 1565 i el 1626 coneixem els noms d'altres vitrallers o pintors encarregats de la conservació de les vidrieres de la Seu de Girona: Mestre Esteve (1565), Mestre Molas (1582), Mestre Miquel (1583), Antoni Canavesi, pintor de Narbona (1588), Joan Jordà (1596), i Joan Bernat, vidrier de Barcelona (1626); cf. Jaume Marquès, 1981, pp. 6-7.

Una acta del 1622 diu que les vidrieres estaven en gran perill a causa de les ventades, però la veritable destrucció vingué entre el 1694 i el 1695, amb motiu de les guerres contra Lluís XIV. Aleshores fou totalment destruïda per les bombes, i calgué fer-ne una substitució total, la vidriera del Judici Final; al seu lloc, des del 1704, hi ha la dedicada a Sant Miquel, patró del bisbe Miquel Pontic, que la pagà; en fou autor Francesc Saladrigas, de Barcelona, que féu altres treballs a la Seu de Girona, entre ells una reparació general el 1711 i la rosassa de la façana principal (1734); cf. Jaume Marquès, 1981, pp. 7 i 8.

ESGLÉSIA DE SANTA MARIA DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES

Per bé que cal pensar que una recerca completa en els fons notariais de Castelló d'Empúries, ara a l'Arxiu Històric de Girona, ens podrà proporcionar altres notícies, només ha estat publicat, en extens o en extret, un llibre de la procura de l'obra de l'església de Santa Maria conservat en aquell mateix fons documental i donat a conèixer per Enric Mirambell. Cobreix el període del 1411 al 1428, massa tardà per a donar-nos informació sobre les restes de vitralls gòtics conservades i massa antic pel que fa al vitrall de Sant Cristòfor o a les reparacions i reformes dutes a terme a partir del segle XVI.

Per això, l'única dada sobre vitralls existent en aquest registre és d'un interès totalment secundari:

(Reg. 53) 15 d'octubre de 1412. Pagament de 24 sous a un mestre de cases i dos paletes per treballs duts a terme a la teulada i a les vidrieres de l'altar de Santa Maria.

Arxiu Històric, Girona, manuals del notari de Castelló d'Empúries Pere Jaume, Llibre de la procura de l'obra de la nova església de Castelló d'Empúries. Referència publicada per Mirambell, *Un libro de cuentas del siglo XV...*, núm. 46, p. 12.

Amb tot, sembla que podem deduir que és tan sols el pagament d'una reparació de vitralls de l'altar major, únic indret (excepte la petita finestra de la capella de Sant Cristòfor) on encara hi ha vitralls antics.

ESGLÉSIA DELS SANTS JUST I PASTOR, BARCELONA

No conec cap referència documental sobre aquesta església en el període medieval, però sí un grup de dades de l'any 1522 referents als tres grans finestrals de l'absis, que foren conservats fins l'any 1936 i dels quals encara resten alguns fragments després de la desafortunada «restauració» duta a terme els anys 40.

(Reg. 54) 26 setembre 1522. Anotació del contracte entre els obrers de l'església dels Sants Just i Pastor i Jaume Fontanet, pintor, per la vidriera del costat sud de l'absis (la dels Sants Just i Pastor), per 60 lliures.

«Concòrdia feta entre nosaltres los Hombres de Sant Just y Sant Pastor de l'any MDXXII a XXVI de setembre, segons consta en poder d'en Pere Martí, notari, dit die y any, entre mestre Jaume Fontanet, pintor, e son de acordí donar-li de la vedriera de mig jorn del cap de l'altar, sexanta lliures moneda barchinonesa, diem LX lliures.»

Barcelona, església parroquial dels Sants Just i Pastor, Arxiu de l'Obra, llibre 12, fol. 18 vº.

(Reg. 55) 16 desembre 1522 (?). Anotació de l'època de liquidació del contracte anterior.

«A XVI de dit donam al susdit acompliment de sexanta lliures, devuyt lliures ... segons apocha fermada en poder de Pere Martí, notari, XVIII lliures.»

Ibid., fol. 18 vº.

(Reg. 56) Sense data (gener de 1523?). Anotació de la concòrdia feta entre el pintor Jaume Fontanet i els preveres i la comunitat dels Sants Just i Pastor amb mestre Jaume Fontanet (per l'altra vidriera) per un total de 60 lliures de les quals la comunitat n'havia de pagar 40 i els obrers 20.

«Concòrdia feta entre los preveres e comunitat de Sant Just y Sant Pastor amb mestre Jaume Fontanet, pintor, per l'altre vedriera. Paguem de dita comunitat quaranta lliures, i nosaltres Hombres vint lliures, segons més llargament consta en poder de Pere Martí, notari.»

Ibid. fol. 19.

En el mateix llibre, foli 19 vº, hi ha anotacions dels anys 1523 i 1524 en les quals consta que Miquel Pujol forní les barres de ferro per a les vidrieres. Desgraciadament els manuals notariais de Pere Martí s'han perdut, o en tot cas no existeixen a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. No tenim tampoc dades sobre la fabricació del vitrall central, dedicat a Sant Jeroni i a Sant Agustí, que mostrava les armes de l'Ardiaca Major Lluís Desplà († 1524) que per aquells mateixos anys tenia el títol més o menys honorífic de rector de Sant Just.

Els nous vitralls devien formar part d'un programa general de millores i reformes de la capçalera de l'església, incloent-hi l'altar i els graons del seu entorn, obra duta a terme pel mestre de cases Tomàs Barçan, de la qual cobrà la primera paga el 16 de novembre de 1522 (*Ibid.*, fol. 35).

Hi ha algunes notícies de restauracions posteriors dels vitralls. Així, sabem que el 27 de maig de 1618 el pintor Joan Guarda cobrà una quantitat «per lo adobar dos quadres de la vidriera de enfront de l'altar major» (Arxiu de l'Obra llibre 3, fol. 243), és a dir, la vidriera central, que encara fou tornada a restaurar per Eudald Ramon Amigó el 1871 («Diario de Barcelona», 21 de juliol de 1871, pàg. 7756).

Pel que fa a la vidriera meridional, el 24 de febrer de 1626 consta pagament a Miquel Bosch, pintor de vidrieres, «per adobar la vedriera de Sant Just y Sant Pastor». (*Ibid.*, llibre 4, fol. 76).

Un índex de la totalitat de la documentació sobre vitrallers actius a la mateixa església es troba en el llibre de Lluís Cabo i Delclòs: *Artistes i artesans que, en el transcurs dels segles, han intervingut al temple parroquial de Sant Just i Sant Pastor de Barcelona*, Barcelona 1979, amb una introducció de Mn. J. M. Martí i Bonet.

A més dels esmentats, hi consten Jaume Cerdà (1671), Francesc Saladrigues (s. XVIII), Ramon Travilla (s. XIX) i Josep Amigó i Monturiol (1904).

CATÀLEG

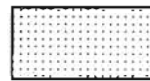
PER

JOAN VILA-GRAU
amb la col·laboració de
d'ANTONI VILA I DELCLÒS

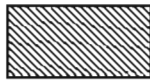
CODI DE TRAMES PER ALS ESQUEMES DE CONSERVACIÓ

Plafó original i en el seu lloc, poc restaurat o no gens.

Plafó original fora de lloc.

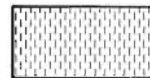

Plafó totalment nou, o més de 2/3.

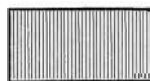
TRAMES EXPLICATIVES DE L'ESTAT DE CONSERVACIÓ DELS VIDRES

Vidre original.

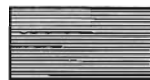
Restauració no datable, probablement d'abans del s. XIX.

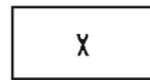
Reparació antiga.

Tapaforats.

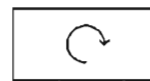
Restauració s. XIX.

Vidre aprofitat.

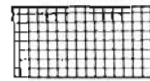
Penúltima restauració.

Grisalla per l'exterior.

Última restauració.

Restauració antiga però no datable, anterior al s. XVIII.

VITRALLS DEL PRESBITERI O CAPÇALERA DE LA CATEDRAL DE GIRONA

COMENTARI GENERAL

Els vitralls del presbiteri formen un conjunt d'onze finestrals. Els quatre laterals (dos a cada costat) són de tres llancetes i traceria amb tres rosasses quadrilobades i dos triangles curvilinis, i els set centrals són de dues llancetes i traceria amb una rosassa quadrilobada.

Dels onze vitralls que formaven el conjunt original en resten deu, ja que el primer vitrall de l'esquerra (façana Nord) fou substituït per un del segle XVI, en el qual apareixen alguns elements ornamentals característics del vitraller Jaume Fontanet.

Considerant la similitud de tècnica i estil dels vitralls originals amb l'àngel que figura catalogat com a fragment amb la referència *GIR. F-4.*, podríem pensar que probablement aquest àngel formava part d'aquest vitrall desaparegut (potser el tema era Zacaries i Elisabet, amb l'anunciació de l'arcàngel Gabriel a Zacaries?).

TIPOLOGIA DE LES FORNÍCULES

Compositivament els vitralls es resolen en una sèrie de personatges o d'escenes, emmarcades per fornícules. A cada llanceta hi ha dues fornícules sobreposades. La fornícula inferior consisteix en un arc d'ogiva lobulat sostingut per columnes i capitells i tancat per sobre amb dos carcanyols; la bordura passa damunt aquests carcanyols de tal manera que la fornícula queda inscrita dins un rectangle que fa de base a la fornícula superior, formada aquesta per columnes entorxades, arc d'ogiva fistonat amb un gablet de rampants amb frondes, floró i roseta central, darrera la qual —formant un segon pla— hi ha una teoria de torres i columnes que formen les diverses ornamentacions arquitectòniques que arriben fins al capcer de la llanceta.

Aquest tipus de composició no és seguit, però, d'una manera rígida, ja que quan l'escena representada ho demana, les figures trenquen aquest esquema, com és el cas del vitrall de la Nativitat i Anunciació als pastors (vitrall S-III) o bé en la gran composició del vitrall de la Dormició i Coronació de la Mare de Déu (vitrall S-VI).

Malgrat la compartimentació en què les fornícules divideixen el vitrall, en algun vitrall l'escena representada és contínua; per exemple el vitrall de l'Anunciació de Gabriel a Maria (H-I) o el de la Visitació (S-II). La preponderància del tema sobre l'esquema compositiu és ben palesa en el suara esmentat vitrall de la Dormició, en el qual ni tan sols hi ha les fornícules.

Els elements arquitectònics són representats plans, sense perspectiva, però amb gran força plàstica i cromàtica.
Elements representats:

ARCS.—Arc d'ogiva trilobat.

Arc d'ogiva fistonat.

Arc apuntat arrodonit.

CORNISES.—Cornisa plana amb motius vegetals.

Cornisa plana amb grans claustres.

TORRES.—Torres amb finestra coronada aparent i teulades afuades amb crocs.

Torres amb contraforts i arcbotants.

Torres amb carreus aparents i teulada de teula àrab.

GABLETS.—De color blanc o groc, amb roseta central, rampants amb frondes i floró.

ALTRES ELEMENTS.—Capitells amb motiu foliiforme, columnes entorxades, motllures planes perlades, pinacles, rosetes intercalades entre les torres, carcanyols trifoliats.

Temàticament els finestrals del presbiteri desenvolupen una mariologia. En els vitralls de la façana Nord, els temes són, però, difícils d'esbrinar, ja que diverses malvestats —acció del vent, canonades, etc.— n'afectaren la integritat. És a partir del vitrall central (H-I) que els temes són fàcilment identificables: l'esmentat H-I repre-

senta l'Anunciació de l'arcàngel Gabriel a Maria, i segueix la Visitació (S-II), Naixement i Anunciació als pastors (S-III), Epifania (S-IV), Purificació (S-V) i Dormició i Coronació de la Mare de Déu (S-VI).

L'estil d'aquest conjunt, que podem datar del final de la primera meitat del segle XIV, presenta encara nombrosos elements arcaïtzants que semblen prolongar alguns aspectes propis del vitrall del segle anterior. Es caracteritzen doncs per l'estil lineal, amb preponderància total de la línia com a mitjà d'expressió, línia que «alguna vegada és acompanyada per una pinzellada de grisalla més esclarissada que modela d'una manera molt convencional certs elements del dibuix, com poden ser els rostres, els plecs de la roba, etc. Els trets de les faccions són enèrgics, gairebé contundents i esquemàtics».⁽¹⁾ Els ulls allargassats i en forma de peix, amb una nineta feta per dues pinzellades concèntriques, «semblen obrir-se esbatanats davant una realitat sobrenatural»... «Les peces de vidre que formen el vitrall són petites, i cada color hi és contornejat per la negror dels ploms, els quals, soldats un xic barroerament, formen la xarxa sostenidora del vitrall», acomplint una doble funció estètica i mecànica. «Aquests ploms són d'ales estretes i llom alt formant una aresta. L'ànima del plom és totalment llisa.»

El vidre, d'un gruix considerable, bé que molt desigual, és de ciba i de manxó. Són vidres de gresol, és a dir, vidres acolorits mitjançant els òxids colorants barrejats amb la pasta en fusió. Aquesta tècnica és la que dóna la potència i densitat cromàtica característica del vitrall del segle XIV.

La pintura emprada per a dibuixar els detalls ornamentals o figuratius en les peces de vidre és una pintura o grisalla espessa, opaca, mat i rasposa al tacte, posada amb pinzellades amb tant de gruix que fins arriba a tenir relleu. En les pinzellades esclarissades hom pot observar la textura grumollosa de la pintura.

Els campers de la majoria dels vitralls són llisos, seguint l'alternació de blau i vermell. En alguns, excepcionalment, el camper és de mosaic geomètric reticulat, però la majoria de plafons de mosaic no són originals, sinó que provenen de reparacions antigues o àdhuc contemporànies dels vitralls originals.

Els vitralls del presbiteri presenten una evident similitud d'estil amb els vitralls de l'església del monestir de Pedralbes, fins a fer sospitar la provenença d'un mateix obrador. Són també de la mateixa època, però d'autor o obrador diferent, els vitralls de Castelló d'Empúries.

(1) JOAN VILAS-GUARD, *El vitrall gòtic a Catalunya*, Real Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Barcelona 1985.

LA TAULA DE VITRALLER

En el curs del treball de recerca i documentació dels vitralls gòtics de la catedral de Girona vaig poder estudiar dues posts de fusta exposades en el Museu d'Art i catalogades com a projectes de vitrall del segle XIV.

Gràcies a les facilitats donades pel director d'aquest museu, el Dr. Narcís Soler, vaig poder investigar acuradament aquestes posts i arribar a les conclusions que crec interessant d'exposar ací, tot precisant algun detall del text que fou llegit a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi.⁽¹⁾

La taula de vitraller de Girona és formada per dues peces de fusta de castanyer⁽²⁾ de color de «terra de Siena torrada», d'un centímetre i mig de gruix, i d'una llargada d'1,24 m d'alçada per 0,385 m d'amplada la taula A, i d'1,22 m d'alçada per 0,40 m la taula B.

Part de llur superfície és campida de color blanc, i damunt aquesta pintura, i traçats amb color negre, hi ha els dibuixos que descriuré més endavant.

Tant en una taula com en l'altra, el dibuix és dividit en tres parts o seccions, amb una separació que va dels 53 cm als 55 cm. Aquestes divisions coincideixen amb les alçades dels plafons dels vitralls gòtics que fins ara he estudiat.

TAULA A

Sobre un fons de pintura de color blanc groguenc, parcialment recobert per una capa de pintura grisosa, hi ha el dibuix d'una composició arquitectònica i el d'un mosaic reticular, pintats, ambdós, amb pintura negra lleugerament rogenca. La taula és dividida en tres seccions per ratlles travesseres.

Secció 1A: Sobre el fons blanc groguenc, hi ha pintat amb color negre un dosseret o gablet amb frondes i floró; davall aquest gablet hom pot veure un arc polilobat i fistonat, i als seus costats hi ha dues torres amb degotalls i dues columnes, elements tots ells que s'alcen sobre una estreta cornisa. Aquest tema arquitectònic continua en la secció inferior 2A, la qual, tot i ésser recoberta per la capa de pintura grisosa, ens permet de veure els solcs que dibuixen la continuació de l'arc fistonat del plafó superior amb els capitells i columnes que el sostenen.

Els solcs són la marca deixada sobre la capa de pintura blanca pel punxó o punta metàl·lica amb què hom esbossava el dibuix abans de resseguir-lo amb la pintura.

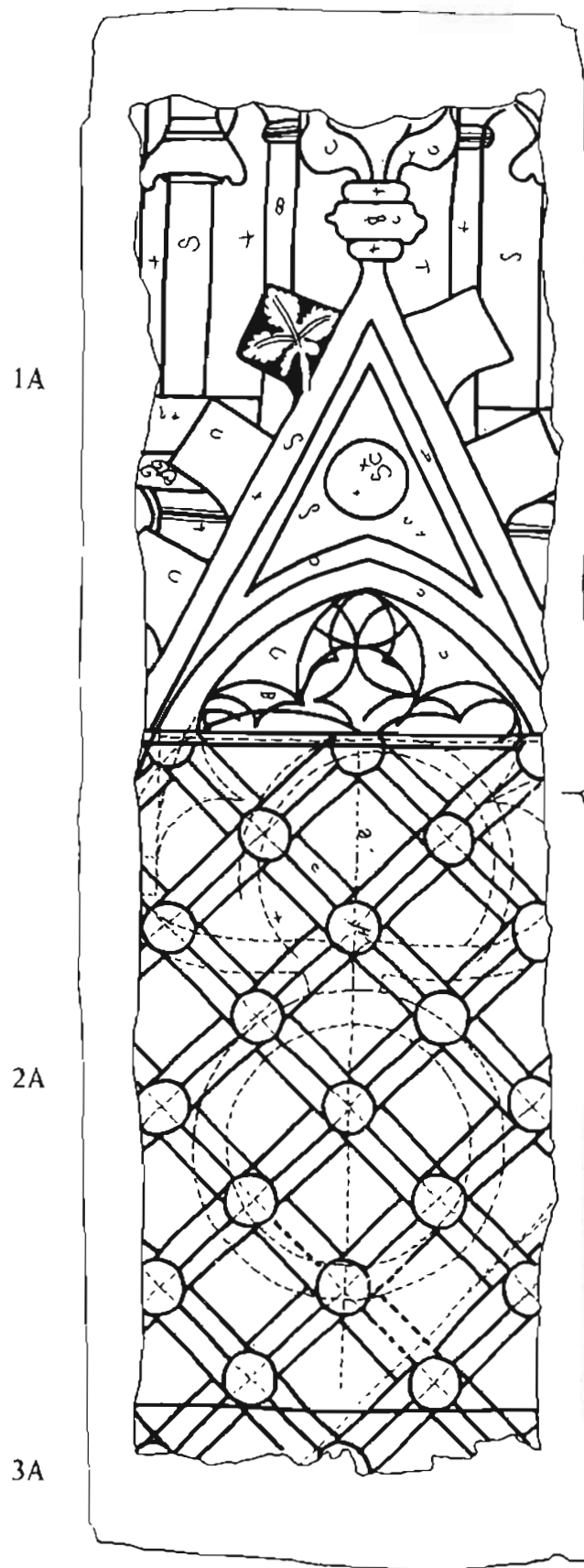
Secció 2A: El tema que apareix pintat en negre sobre el fons gris és el d'un mosaic reticular format per ratlles paral·leles de 4 cm d'amplada dividides longitudinalment en peces rectangulars de 2 cm d'amplada i 6 cm de llargada. Cada 6 cm hi ha una circumferència de 4 cm de diàmetre.

A uns 15 cm davall la ratlla travessera que separa ambdues seccions, també visible pel solcs que podem observar sota la pintura grisa, hi ha el dibuix d'una circumferència de 25 cm de diàmetre amb una bordura de 2,5 cm, bordura que s'estreny fent un coll i que s'obre després dibuixant dos costats lleugerament curvilinis. Més arran del travesser són també visibles dos solcs concèntrics. El mateix mosaic reticulat continua en la secció 3A.

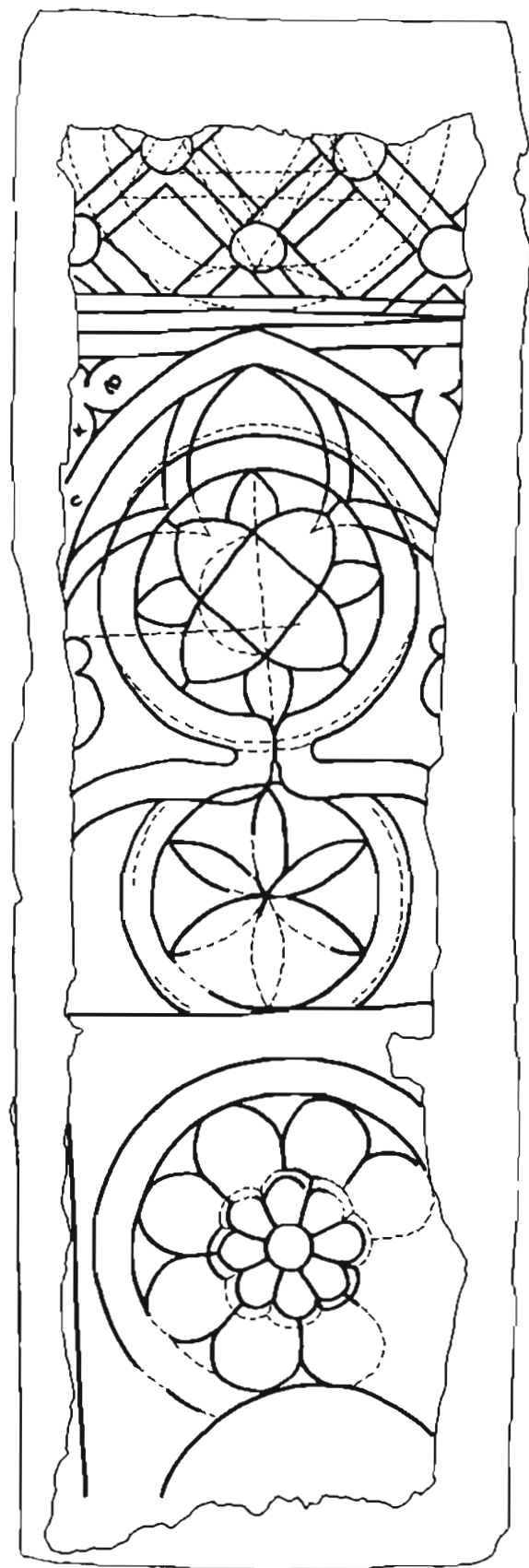
Cal observar que les dues taules formaven originalment una sola post, que en ésser serrada ocasionà la pèrdua d'uns 25 cm de fusta; així la secció 3A (taula A) i la secció 1B (taula B) formaven una sola secció.

(1) JOAN VILA GRAU. «El vitrall gòtic a Catalunya.» Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Barcelona, 1985.

(2) Anàlisi efectuada pel Sr. Antoni Palet, del Servei de Restauració de la Generalitat.

Taula A

Taula B

TAULA B

Taula pintada de blanc i parcialment recoberta amb pintura grisa.

Secció 1B: En aquesta secció, visible pel solc recobert per la pintura grisa del fons del mosaic reticulat, hom pot veure la part inferior d'una estrella de sis puntes inscrita dins una doble circumferència.

Secció 2B: En la part inferior i sobre fons blanc, hi ha el dibuix del capdamunt d'una fornícula formada per un arc d'ogiva amb arcuacions i carcanyols trifoliats; l'arc s'aixeca sobre dos capitells amb sengles àbacs.

Mig sobreposat a la figura descrita i sobre el fons grisós que cobreix la pintura blanca, hi ha un capcer de llanceta de forma lobulada. Enmig del lòbul, hi ha un motiu ornamental consistent en un quadrat, dels costats del qual surten triangles curvilinis; i, entre els quatre triangles, hi ha fulles; és el motiu que hem anomenat estrella-flor i que és emprat a bastament en els vitralls del presbiteri de la catedral de Girona. La bordura del lòbul forma un coll i s'eixampla després cap als costats de la secció amb dibuix lleugerament corbat.

Davall mateix d'aquest motiu, una bordura circular emmarca una composició de sis fulles lanceolades disposades radialment.

Secció 3B: Sobre el fons de color gris, i en bastant mal estat, apareix un darrer dibuix; és el d'un medalló compost d'una bordura i una flor amb botó central i dos cercles concèntrics de vuit pètals cadascun.

En tots els dibuixos descrits, hom pot veure nombroses marques pintades amb pintura de color negre rogenc, idèntica a la que és emprada en els motius ornamentals. Es tracta de lletres i signes o marques que corresponen a un sistema o codi emprat pel vitraller per a assenyalar els diferents colors dels vidres o per a assenyalar, també, altres detalls; ens ho explica ben gràficament Teòfil quan escriu:

«...i indiqueu el color de cadascuna amb una *marca* en el lloc corresponent i indiqueu amb una lletra el color de tot allò altre que vulgueu pintar.»

Seguint les línies del dibuix, hom pot observar una sèrie de petits forats fets en la fusta, forats que tenen la forma quadrada o lleugerament rectangular. Es tracta de les marques deixades pels claus forjats.

El fet que aquests forats segueixin el dibuix ens fa evident que sobre aquesta taula hom havia muntat i emplomat vitralls, i que els claus que hom hi clavà tenien la finalitat de fixar els vidres i evitar que es moguessin en el curs de la realització de l'emplomat del vitrall.

Exactament, tal com explica Teòfil: «...Després d'això, preneu el cap d'una figura, circumdeu-lo amb plom i torneu-lo a col·locar curosament en el seu lloc. Després, poseu tres claus als costats i claveu-los amb un martell adequat...».

«Així que poseu cada peça (de vidre), fixeu-la amb claus per l'altre costat, de manera que no es pugui moure del seu lloc...».

Les diferents capes de pintura ens fan pensar que aquesta taula serví per al dibuix i execució de més d'un vitrall o, potser més exactament, de diverses parts del mateix vitrall, i així s'explica algun forat de clau que no correspon exactament a les línies del dibuix actual.

Primer l'observació amb binocles, i després la immediatesa que em feia possible la bastida (que per raó de la nostra investigació fou muntada en el presbiteri), em permeteren de comprovar que el vitrall central (H-I) del presbiteri de la Catedral tenia nombrosos motius ornamentals que es corresponien exactament amb els elements ornamentals pintats en la taula; i, superposant el calc de la taula amb el vitrall, vaig comprovar, també, que el dibuix dels gablets dels plafons *a5* i *b5* de la llanceta esquerra d'aquest vitrall era totalment igual de forma, mides i dibuix al gablet representat en la secció 1A de la taula A. Vaig constatar, també, que el dibuix marcat pels solcs visibles sota la capa de pintura grisa de la secció 2A correspon en motiu, forma i mides al dibuix dels plafons *a4* i *b4* de l'esmentat vitrall.

Hi ha, també, una coincidència total entre el dibuix de reticulat de la taula (seccions 2A, 3A i 1B) i els plafons inferiors del vitrall S-II, així com també coincideixen el motiu ornamental (2B) i la traceria de l'esmentat vitrall.

El dibuix de solc, descrit en la secció 1B, correspon als lòbuls de la rosa de la traceria (H-I).

Els dibuixos d'elements ornamentals de la secció 2B, de la taula B, coincideixen, també, en tema, forma i mides amb els elements ornamentals que figuren en els plafons *a7* i *b7* del vitrall central H-I; aquests plafons són els capcers lobulats de les llancetes *a* i *b*. Els elements arquitectònics en la part superior de la secció 2B corresponen en tema, dibuix, forma i mides a les fornícules representades en els plafons *a2* i *b2*.

L'estudi d'aquestes taules amb llum ultraviolada⁽¹⁾ mostrà que, sota la capa de pintura grisa sobreposada al fons blanc, hi ha el dibuix de la imatge de la Mare de Déu (en el vitrall correspon als plafons *a2* i *a3*). En la taula B (secció 1B), sota la capa de pintura grisa, hi ha el dibuix dels plecs de la part inferior del vestit de la Mare de Déu i els seus peus, i en la secció 2B, emmarcada per l'arc de la fornícula, hi ha el dibuix de la imatge de l'apòstol Sant Marc, que en el vitrall correspon als plafons *b1* i *b2*.

En conclusió:

1) Les dues peces de fusta pintades amb elements ornamentals geomètrics o arquitectònics visibles, i amb les imatges descrites en el paràgraf anterior, que apareixen en il·luminar les taules amb llum ultraviolada, són part d'una taula de vitraller formada per una única post, que fou posteriorment serrada i de la qual manquen uns 25 cm.

2) Les llancetes esquerra *a* i dreta *b*, així com els lòbuls 2 i 3 de la rosa de la traseria del vitrall H-I del presbiteri de la catedral de Girona, i els plafons inferiors del vitrall S-II, són realitzats precisament amb els dibuixos ornamentals i de figura pintats en aquesta taula de vitraller.

3) Els vitralls del presbiteri de la catedral de Girona són de la primera meitat del segle XIV; en conseqüència, la taula de vitraller és, també, de la mateixa època.

La taula de vitraller de Girona és la primera que ha estat descoberta a Europa, i al seu interès s'afegeix el fet, ben excepcional, que també hagin pervingut fins als nostres dies els vitralls que amb ella foren realitzats.⁽²⁾

(1) Les imatges amb llum ultraviolada foren obtingudes amb la col·laboració de Maria Fonolleda.

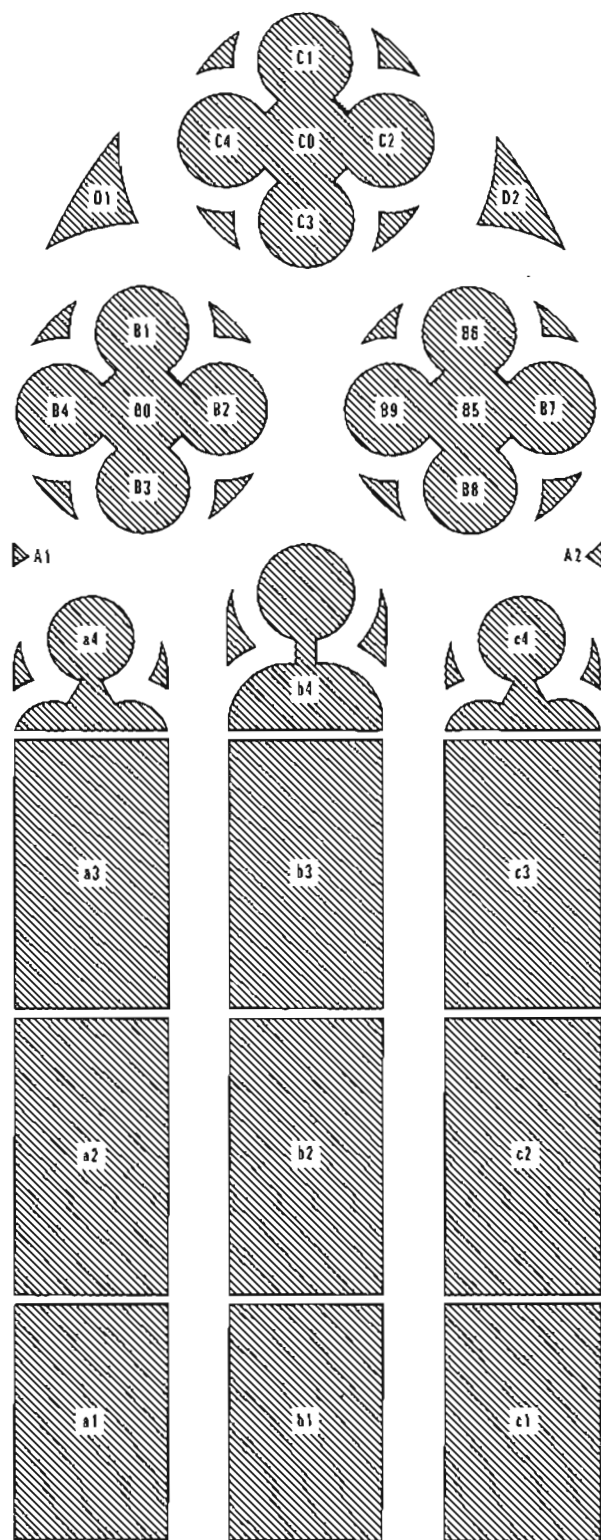
(2) El Dr. Karl-Joachim Maercker ens informà posteriorment de la descoberta d'una taula de vitraller a la catedral de Brandenbúrg.

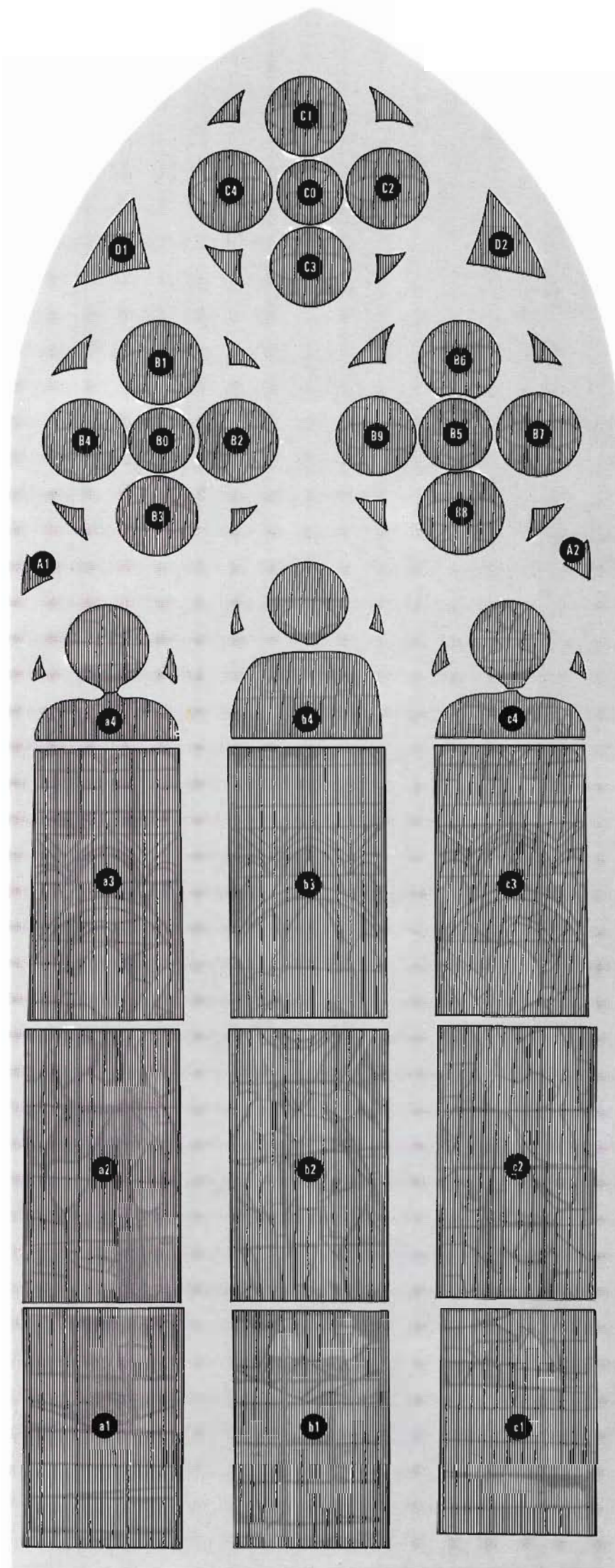
VITRALL N-VI

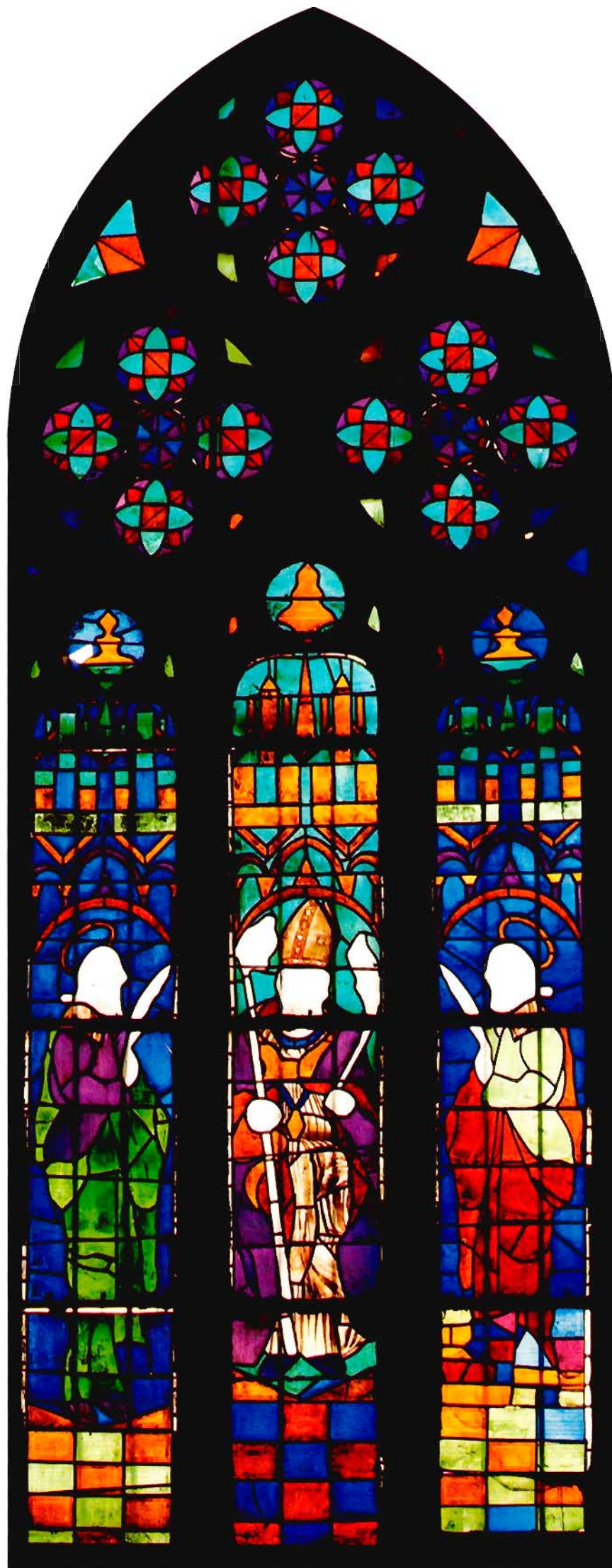
Vitrall de tres llancetes i calat format per tres rosasses quadrilobades i triangles curvilinis.

Alçada 4,62 m, amplada 1,68 m.

Es tracta d'un vitrall del segle XVII que substitueix el vitrall gòtic.

VITRALL N-V

Tema marià, possiblement Joaquim i Anna.

Alçada 4,62 m, amplada 1,68 m.

Finestra de tres llancetes i calat de tres rosasses i triangles curvilinis.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Algunes de les imatges figuren dins fornícules d'arcs de mig punt. Els plafons dels capcers mostren bordures blanques, llises o amb frondes estilitzades, formant gablets molt simples. Els campers són llisos, sense endomassats.

L'esquema ornamental original pot ésser deduït, en part, del plafó superior de la llanceta (*b*) central. Consisteix en bordures blanques, columnes paral·leles a les bordures, pujant fins als capitells, dels quals arrenca l'arc de mig punt fistonejat.

Els plafons de la part baixa devien ésser també closos per la bordura blanca, de la qual queden algunes (poques) peces.

La disposició i l'ordre de les figures són molt dubtosos. Aquest vitrall, en deplorable estat de conservació, fou afectat amb tota seguretat pels setges que al llarg de la seva història ha sofert Girona; la marca evident de trets, i un d'ells de canó, es veuen en el nervi de la volta propera al vitrall. Així podríem explicar la barreja d'elements que formen els plafons i la incoherència temàtica.

Les mateixes causes esmentades són la resposta lògica al fet que els plafons del calat, part generalment ben conservada dels vitralls, no siguin tampoc els originals. La pobresa dels seus vidres ens fa pensar en una reparació total, feta posteriorment.

ICONOGRAFIA

Podria ésser una representació de la història de Joaquim i Anna, tema que seria coherent amb el programa iconogràfic que es fa patent en els altres vitralls del presbiteri.

El desordre dels plafons, juntament amb les reparacions que hom hi ha fet, fan difícil la identificació de les escenes representades.

Sembla, però, que la iconografia és inspirada en la «Nativitat de la benaventurada Verge Maria», de la *Llegenda àuria* de Iacopo da Varazze (1228-1298). En les restes dels plafons inferiors, hi podem identificar la doble anunciació a Joaquim i Anna feta «pel mateix àngel» quan Joaquim s'havia refugiat entre els seus pastors (*c1*) —observem que els dos àngels representats són quasi idèntics. És també identificable la trobada de Joaquim i Anna «a Jerusalem, davant la Porta Daurada».

A la part superior de la llum *a* hi ha representada probablement l'escena del refús de Joaquim pel sacerdot del Temple per culpa de l'esterilitat del seu matrimoni. La figura de l'esquerra porta un xai com a ofrena i va vestida amb una túnica rosa, de folre verd, i també és verda la seva aurèola. El sacerdot porta túnica groga i mantell, que li cobreix també el cap, que és de color blau cobalt. Les figures apareixen dins una fornícula closa per un arc fistonejat. La figura central del vitrall (llum *b*) vesteix un mantell vermell amb folre groc i túnica de color verd maragda. Té la mà esquerra enlaire i la dreta agafant el mantell. Aquesta figura és emmarcada per una fornícula de columnes roses, capitells grocs, nusos vermells i arc fistonejat de color groc. Damunt, hi ha un fris d'arcs apuntats de vidre verd i fons vermell.

A la llanceta o llum *c* hi ha una imatge d'home, el cap cobert amb un mantell verd i vestit amb túnica blava. La part inferior de la figura és un trencaclosques de vidres sense relació amb la meitat superior de la figura.

Tot el camper és també un amuntegament de vidres aprofitats sense cap coherència.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

La grisalla és esquemàtica, de traç enèrgic i decidit. No ombrreja els volums, els quals ens són suggerits solament linealment. El vidre és gruixut, irregular, de manxó i també de ciba. No hi ha cap mostra de groc d'argent.

Els ulls marquen les parpelles amb dos traços en forma de peix resseguits encara amb un o dos traços més primers paral·lels als primers. Les celles són lleugerament arquejades, i una d'elles es continua dibuixant el nas amb

una pinzellada en forma de μ per a dibuixar el nariu. La boca és feta d'un cop de pinzell rotund, en forma d'una emba oberta amb dues ratlletes paral·leles a sobre i a sota, dibuixant els llavis. Els cabells són ondulats —quan es veuen— i pintats en el mateix vidre de la cara o, en altres casos, de vidre del mateix color de la cara quan són pintats en peces diverses.

Les mans, de dits roms, marquen els sècs amb dues ratlletes paral·leles, i les ungles són en forma de μ amb una doble ratlla a la part de baix.

Observem que la grisalla és sempre pintada i que, excepte als filacteris dels àngels de l'anunciació, no hi veiem l'ús de grisalla llevada. Els plecs de la roba dels personatges són suggerits mitjançant pinzellades en forma de baga.

La gamma de colors és basada en els campers blaus, de vidre de ciba o manxó, amb vermells, grocs, verds maragda, roses violetes i blancs.

La conservació del vitrall és dolenta pels atzars de la seva història, però el vidre original que hi resta es conserva bé, sense corrosió; la pintura de la grisalla és, però, bastant deficient.

CATÀLEG

VITRALL N-V

Dotze plafons, en tres llancetes i traceria.

Llanceta a

(a1) Plafó rectangular de 0,75 m d'alçada i 0,465 m d'amplada.

Forma part de l'escena de la trobada de Joaquim i Anna davant la Porta Daurada de Jerusalem, però és un dels plafons més afectats. Si bé el vidre de la meitat superior del plafó és antic, el dibuix s'ha perdut completament, i ens trobem amb un trencaclosques sense sentit.

La meitat inferior és una aportació del final del segle XVIII. No intenta de reconstruir la composició, sinó simplement de tancar forats.

(a2) Plafó rectangular. Alçada 0,81 m, amplada 0,465 m.

En la meitat inferior hi ha els caps de Joaquim i Anna davant la Porta Daurada de Jerusalem.

El cap d'Anna, pintat sobre vidre rosa pàl·lid, porta aurèola verda. El cap de Joaquim no és l'original. Les muralles de la ciutat són pintades dibuixant carreus i merlets, sobre un vidre blanc. Sota els merlets, hi ha un fris groc, i també són grogues les dovelles de la porta. El fons de la porta és rosa, i el camper, blau cobalt.

A la dreta, restes de la bordura blanca. La meitat superior correspon al mantell rosa amb folre groc i la túnica verda de la figura de Joaquim. A la dreta del plafó apareix part de la túnica groga i mantell blau del sacerdot.

Camper blau cobalt.

(a3) Plafó rectangular. Alçada 0,82 m, amplada 0,465 m.

Tema: Joaquim presentant la seva ofrena al sacerdot del Temple.

Una fornícula closa per un arc apuntat fistonejat, amb vidre blanc i ornamentació perlejada amb grisalla negra, emmarca les dues figures del sacerdot i Joaquim amb un xai als braços.

Joaquim porta el cap cobert amb roba blanca i vesteix una túnica verda quasi tapada completament pel mantell rosa. Aurèola color verd maragda perlejada. Les mans, marcant les ungles amb doble ratlla, són sobre vidre rosat pàl·lid. El cap és un vidre de reparació. El sacerdot, figura de la dreta, va vestit amb un mantell blau que li cobreix el cap i una túnica groga.

El cap, sobre vidre rosa de carnació, és autèntic, però la grisalla està totalment esborrada.

Sobre l'arc blanc amb carcanyols blaus trifoliats arrenquen els rampants del gablet pintats sobre vidre groc i dibuixant frondes.

Originàriament el camper era de color vermell, però maldestres reparacions confonent la túnica groga o els carcanyols blaus amb el color de fons han desfigurat la unitat cromàtica.

L'estat és dolent, però resta prou vidre original per a ésser entenedors la composició i el tema.

(a4) Capcer lobulat de la llanceta a.

Alçada 0,41 m, amplada 0,465 m. Diàmetre lòbul 0,24 m.

Bordura blanca, camper vermell amb peces de vidre aprofitat. Gablet de vidre blanc, de vidre aprofitat i que no correspon al dibuix original.

El lòbul és autèntic.

Llanceta b

(b1) Forma i mides donades a a1.

Plafó totalment reconstruït com un trencaclosques; la majoria dels vidres són aprofitats i de l'època. Solament la mà que apareix a l'esquerra podria correspondre al plafó original. Hi ha també vidres aprofitats d'èpoques posteriors.

(b2) Forma i mides donades a a2.

Meitat inferior: àngel amb un filacteri groc a les mans, amb les lletres «NN» (d'Anna). Aurèola blava perlada, ales grogues i verdes amb grisalla de perfilar dibuixant les plomes. Camper vermell, llis, i nombrosos vidres aprofitats en la part de dalt del plafó.

A l'esquerra, bordura de vidre blanc.

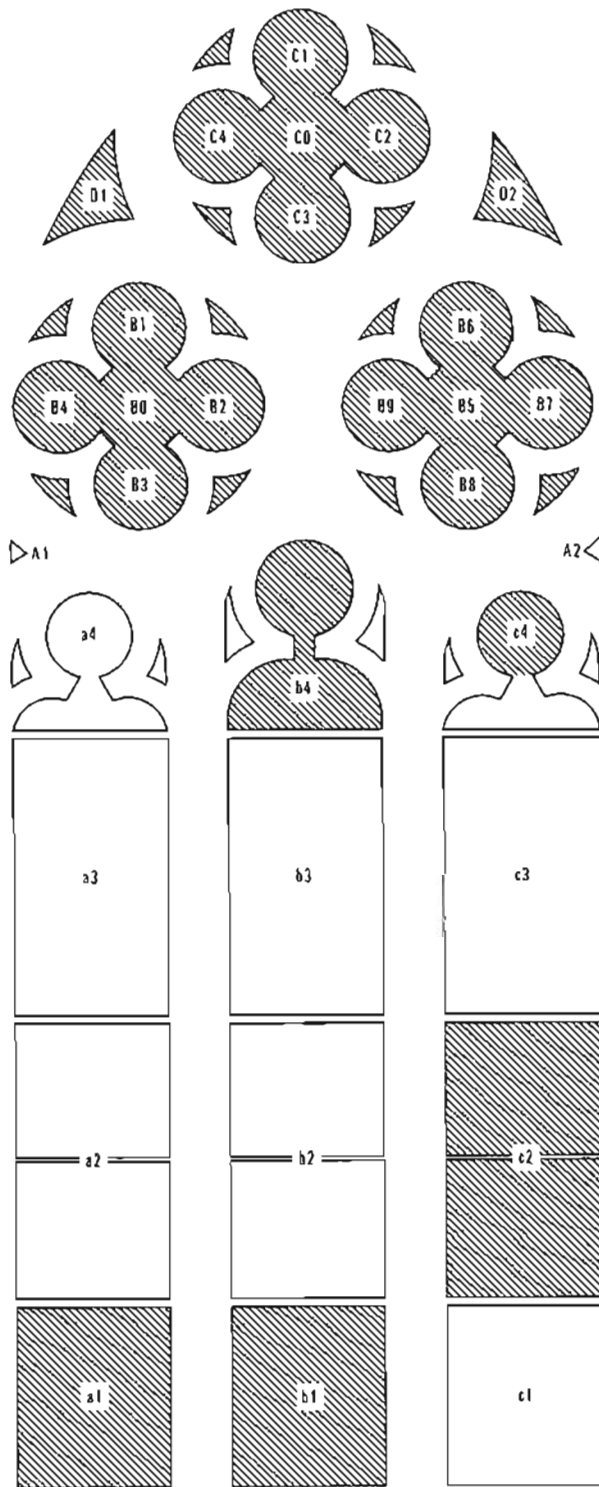
Meitat superior: bordura blanca a banda i banda; paral·lelament a la bordura pugen les columnes de vidre rosa. Camper blau cobalt, sense ornamentació. Enmig, apareix, de cintura en avall, un personatge masculí (Joaquim?) vestit amb un folgat mantell vermell amb folre groc, túnica verda i sabates grogues ornamentades amb grisalla.

(b3) Forma i mides donades a a3.

Sobre un camper blau cobalt, llis, tancat per una fornícula de columnes roses de capitells grocs amb ornamentació foliiforme (el de la dreta desaparegut) i arc de punt fistonejat amb vidre groc ornamentat amb grisalla de perfilar. Carcanyols, verd maragda. Sobre l'arc, hi ha una teoria de quatre arcs d'ogiva de color verd maragda i fons vermell; entre els arcs, carcanyols de vidre blanc trifoliat amb grisalla de perfilar. Els dos arcs laterals són més alts que els del mig, i en surt un fris de vidre groc (vidre aprofitat).

Enmig de la fornícula, hi ha la imatge (de cintura en amunt) d'un ancià, ben segur Sant Joaquim, de cabells llargs i blancs, el rostre del qual ha desaparegut i ha estat substituït per un vidre blanc. Va vestit amb túnica verda i mantell vermell, amb un fermall groc. La mà dreta agafa la túnica a l'alçada de la cintura, i l'esquerra la té enlaire, a l'alçada de l'espatlla. Davant la cara i en el lòbul superior de l'arc, hi ha dues flors rodones de vidre vermell amb grisalla de perfilar dibuixant els pètals.

Arreu del plafó, peces de vidre aprofitat.

(b4) Capcer lobulat de la llanceta *b*.

Alçada 0,55 m, amplada 0,465 m. Diàmetre del lòbul 0,24 m.
Tot ell és nou, del segle XVIII.

Llanceta *c*

(c1) Forma i mides donades a *a1*.

Tema: Anunciació a Joaquim.

Hi ha la figura de Joaquim, assegut enmig dels seus pastors i ramats. Vestit amb túnica groga i mantell vermell, porta un gruixut bastó blanc a la mà esquerra, i la dreta és aixecada en actitud de sorpresa. La mà dreta i el cap són una restauració antiga.

En la part esquerra del plafó, hi ha la figura d'un pastor cofat amb capell groc mirant l'àngel del plafó superior, i també hi figuren tres ovelles.

La resta del plafó és molt afectada per les reparacions, i és massa confusa per a definir la composició original. Els vidres, si bé aprofitats, són, però, de l'època.

(c2) Forma i mides donades a *a2*.

Meitat inferior: àngel amb ales liles i roses, aurèola vermella, portant a les mans un filacteri de vidre groc amb les lletres de grisalla llevada on llegim «IOA...».

El cap d'aquest àngel és un vidre aprofitat. És la testa d'un personatge tonsurat pintada sobre vidre blanc amb grisalla treballada amb molta delicadesa, ombrejant els volums de la cara amb petites pinzellades, i obrint blancs en els pòmuls, el nas, els llavis, etc.

Meitat superior: Trencaclosques de franges horitzontals, sense cap relació amb la composició original. És, però, una reparació antiga.

(c3) Forma i mides donades a *a3*.

Figura d'ancià —potser un sacerdot?— vestit amb túnica blava, mantell verd i una roba blanca al cap. La posició de les mans és gairebé simètrica amb la de la figura del plafó *b3*. A banda i banda resten encara peces de la bordura blanca i de les columnes, també blanques, que emmarcaven la fornícula. Resta, també, el capitell groc amb ornamentació foliiforme de la dreta.

El camper original era vermell, però nombroses peces blaves —que es confonen amb el color de la túnica—, verdes i morades desfiguren la composició primitiva.

En la part superior, hi ha un fris de vidre groc amb quadrilobats de grisalla provinent d'una reparació.

(c4) Capcer lobulat llanceta *c*.

Alçada 0,41 m, amplada 0,465 m. Diàmetre del lòbul 0,24 m.
Tot el lòbul és refet.

Gablet de vidre blanc no original. Camper de vidre vermell i bordura, autèntics.

Traceria

Composta per tres rosasses quadrilobades i triangles curvilinis. Diàmetre de les rosasses 0,74 m.

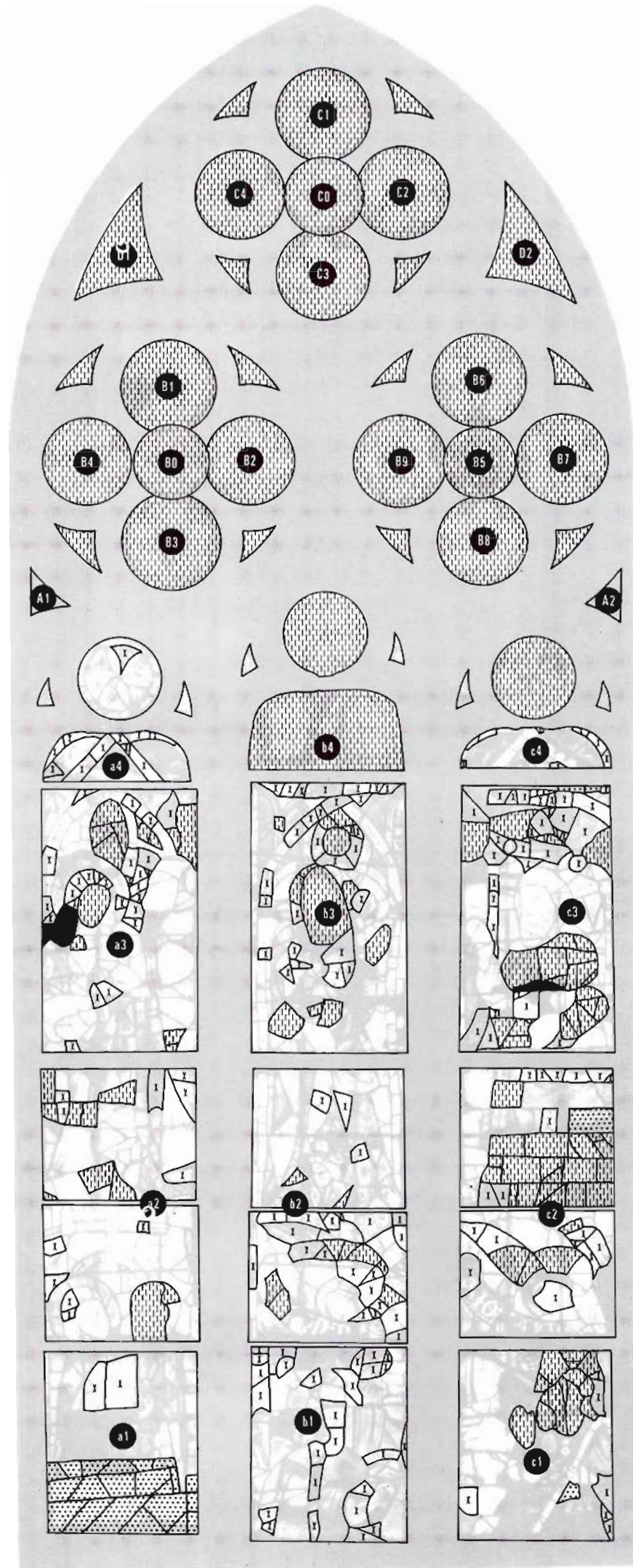
No és l'original.

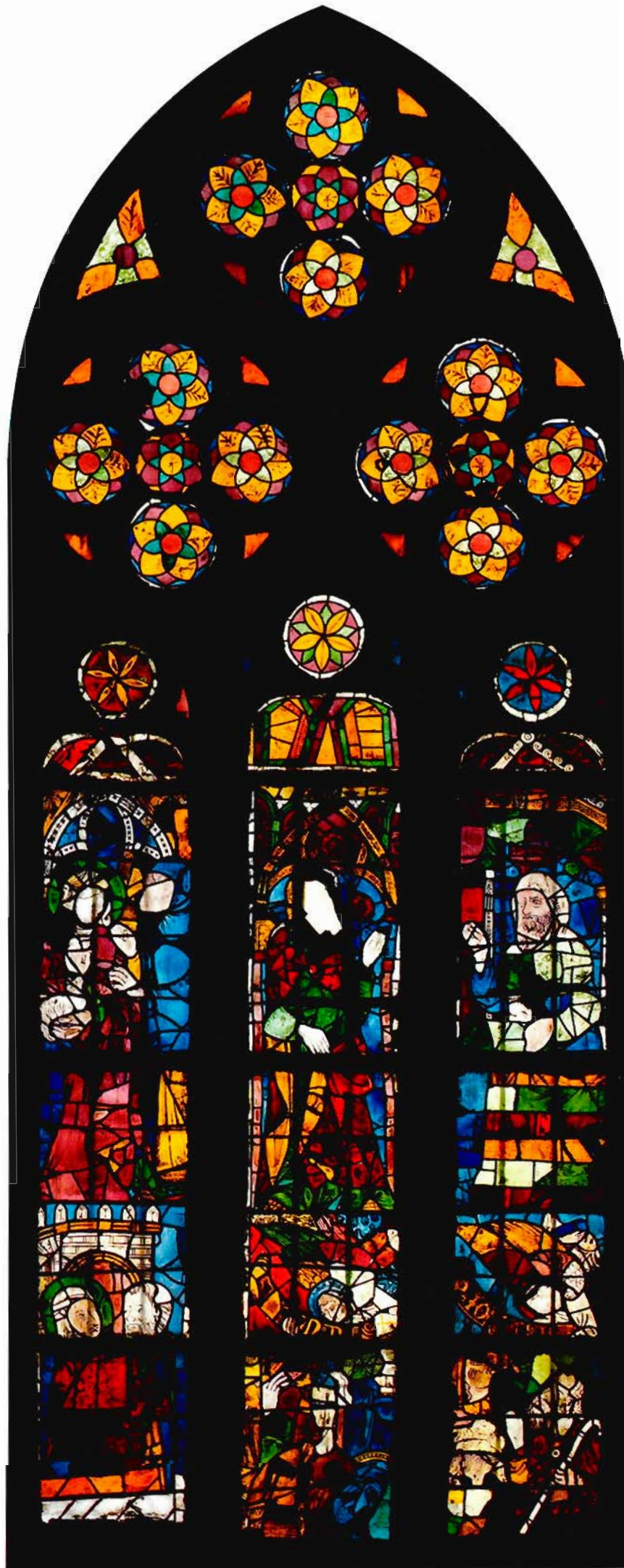

VITRALL N-V
PLAFÓ c1 (DETALL)

VITRALL N-V
PLAFÓ c2 (DETALL)

VITRALL N-IV

Alçada 4,55 m, amplada total 0,96 m.

Finestra coronella, de dues llums de 7 plafons cadascuna i calat amb una rosassa i triangles curvilinis.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Plafó inferior: bordura blanca i mosaic de losanges de rengles de camper vermell i blau alternativament, emmarcats per una doble franja verda i rosa, amb rosetes grogues en els encreuaments. Els rombes i les rosetes són ornamentades amb grisalla foliàcia i floral respectivament.

Els plafons superiors formen dosserets rics d'elements arquitectònics amb torres, pinacles amb rampants i florons, columnes entorxades i arcbotants enfilant-se en pisos o nivells successius formant un gablet, ja en el capcer de la llanceta, amb un gran floró que omple tot el lòbul del capcer. Els rampants del gablet són de vidre blanc, amb grisalla dibuixant el motiu en forma de *u*, que sempre hem vist com a estilització de la pell d'ermíni en els vestits; per tant, podria tractar-se de vidre aprofitat. Els campers són blaus, sense ornamentació.

CONSERVACIÓ

Aquest vitrall, afectat també, com l'anterior, per trets o canonades, ha conservat únicament la composició original en el plafó inferior de la llanceta esquerra (*a1*), en els quatre superiors (*a6*, *a7* i *b6*, *b7*), i com en dos lòbuls de la rosassa quadrilobada del calat.

Tots els altres plafons són producte de reparacions posteriors.

ICONOGRAFIA

No resta cap element que ens permeti de deduir el tema que hom desenvolupava en aquest vitrall. No és aventurat, però, de suposar que havia d'ésser d'acord amb el programa iconogràfic marià que veiem en els altres vitralls del presbiteri.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

La grisalla és esquemàtica, perfilada en traços enèrgics. Les formes són suggerides en pla, linealment i sense intent de causar la sensació de volum.

Els vidres són de ciba o manxó, irregulars de gruix.

No hi és emprat el groc d'argent —únicament el trobem en vidres aprofitats—.

Colors molt simples, principalment amb l'alternança de vermells i blaus; i, sempre en proporció menor, també hi ha els colors groc, rosa, verd maragda i blanc.

El plom és en molts plafons relativament nou o, si més no, no és l'original. Les grisalles són ben cuites i s'han conservat bé.

CATÀLEG

VITRALL N-IV

Catorze plafons, en dues llancetes i traceria.

Plafons rectangulars, alçada 0,53 m, amplada 0,41 m.

Llanceta a

(a1) Mosaic de losange, amb rengles alternats de rombes vermells i blaus, amb ornamentació foliàcia de grisalla perfilada. Peces rodones o rosetes a les interseccions de les franges verdes i roses que emmarquen els rombes. Bordura blanca llisa.

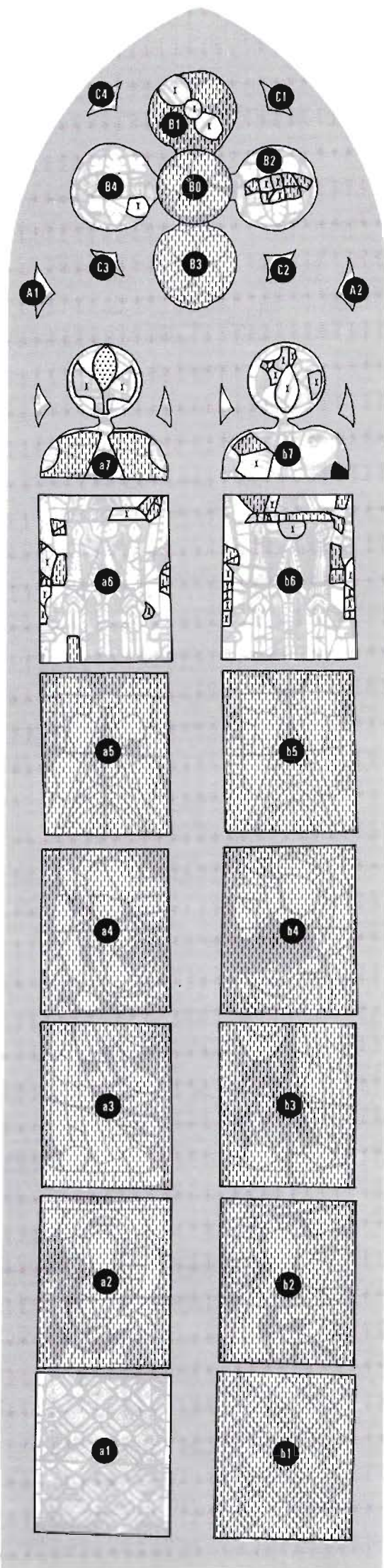
(a6) Plafó de dosseret ornamental; torres de vidre blanc o groc, amb pinacles i arcbotants. Al mig, quatre columnes blanques entorxades unint-se en arc d'ogiva. A sobre, gablet groc amb rampants amb frondes i floró capçats per un fris verd maragda. Camper blau cobalt.

(a7) Camper de la llanceta amb lòbul. Alçada 0,45 m, amplada 0,41 m, diàmetre del lòbul 0,24 m.

Bordura blanca, camper blau cobalt —que en part no és autèntic—. Als costats, dues meitats de floró de vidre vermell. Els rampants del gablet són de vidre blanc —vidre aprofitat— amb grisalla perfilada dibuixant l'estilització de la pell. Del lòbul s'obre un gran floró vermell amb una de les fulles groga. És una reparació.

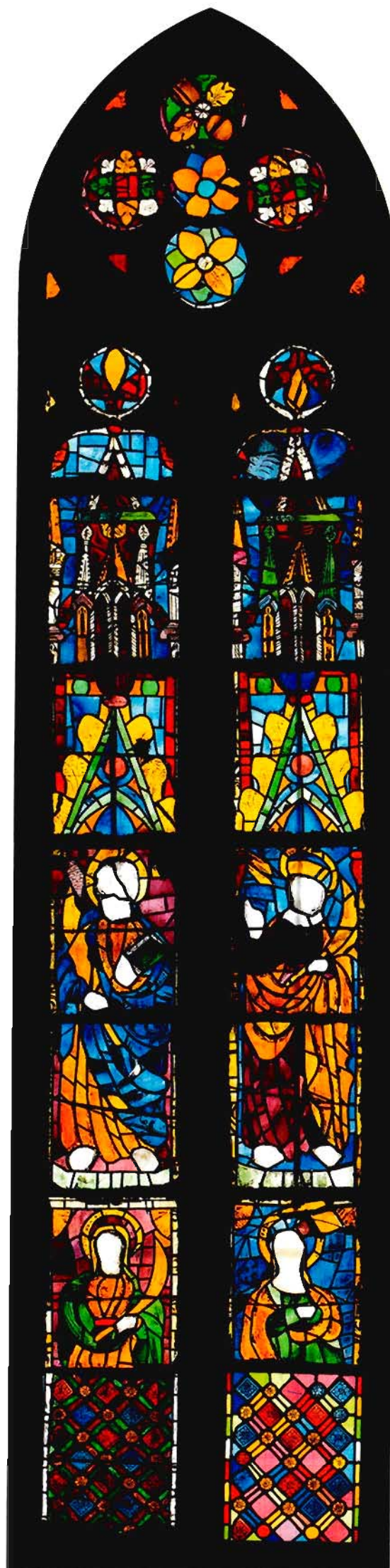
Llanceta b.

(b6) Als dos costats del plafó pugen dues torres de vidre blanc, amb trencaigües rosa-lila a mitja torre; al capdamunt, hi tenen sengles frisos del mateix color dels trencaigües, sobre els quals hi ha pinacles grocs. Dos arcbotants uneixen les torres amb el centre del plafó, on hi ha dues torres blanques amb cornises blaves i pinacles de color verd maragda. Enmig de les esmentades torres i sobre fons vermell fosc, hi ha quatre columnes entorxades unint-se en arcs

PRESBITERI.
VITRALL N-IV
(ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:16

PRESBITERI.
VITRALL N-IV

d'ogiva, capçats per un pinacle groc amb floró (substituint per un vidre aprofitat).

Els tres florons dels pinacles suporten una cornisa verda, de la qual arrenca un gablet de rampants blancs i fons vermell. El gablet queda truncat pel travesser de ferro. El camper és blau cobalt, sense ornamentació.

(b7) Camper de la llanceta amb lòbul. Mides donades al capcer a7.

Bordura blanca, camper blau llis; a l'esquerra, una peça gran de vidre aprofitat. Als dos costats, hi ha dos migs florons vermells que capcen les torres del plafó b6. Els rampants blancs amb grisalla s'uneixen en un nus vermell que omple el lòbul. Aquest floró és posat cap per avall, i una de les frondes o fulles és un vidre tapaforats de color groc.

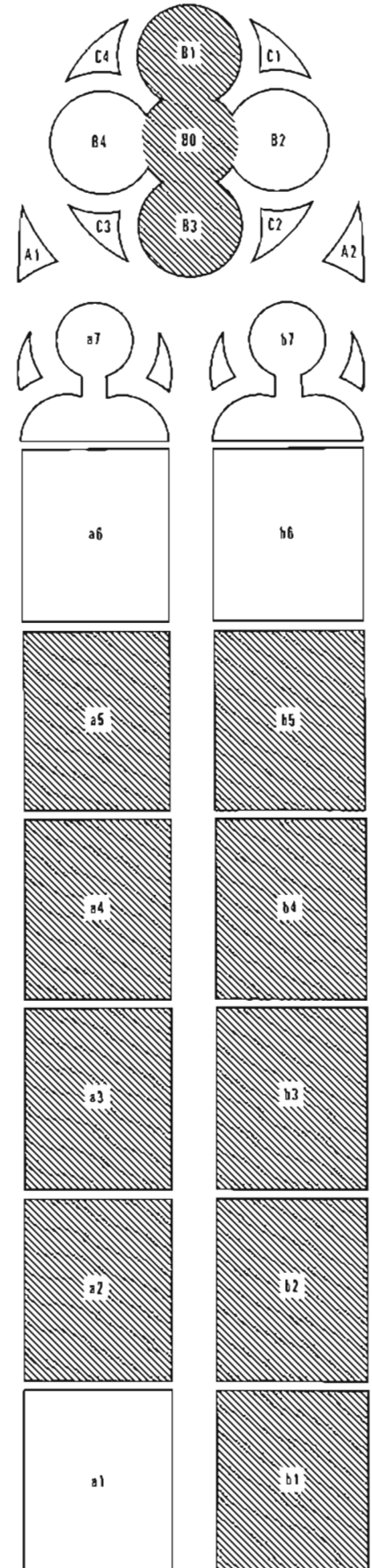
Traceria

Rosassa quadrilobada, i triangles curvilinis. Diàmetre 0,75 m.

L'òcul de la rosassa i el lòbul inferior no són autèntics. Els tres lòbuls restants, si bé són autèntics, estan, però, alterats amb nombrosos vidres aprofitats, especialment el lòbul superior.

Lòbuls 2 i 4. Bordura rosa, camper vermell i estrella-flor amb el centre vermell, i fulles alternativament grogues i verdes; i, encara, hi ha intercalades fulles blanques en els angles.

Triangles curvilinis de color ocre groguenc.

VITRALL N-III

Alçada 4,55 m, amplada total 0,96 m.
Finestra coronella, de dues llums de 7 plafons i traceria
amb una rosassa quadrilobada i triangles curvilinis.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Cada llanceta era composta de dues figures inscrites dins sengles fornícules, formades per columnes entorxades, amb capitells amb ornamentació foliorme. Als plafons superiors la fornícula és closa per un arc d'ogiva fistonat amb frondes verdes i un floró amb magolla al capdamunt. Darrera, les columnes blanques suporten un fris de claustres sobre un llistó vermell amb un gran floró. Bordures blanques i un element ornamental format per un quadrat central amb quatre triangles curvilinis als costats.

CONSERVACIÓ

Plafons sencers d'aquest vitrall són procedents de reparacions poc acurades, i els que són autèntics estan també deformats per insercions de vidres aprofitats, tapaforats que deformen la composició original.

Malgrat tot, la composició es manté en la fórmula que es va repetint en aquesta sèrie de finestral: dos rengles de figures sobreposades i dividides pel mainell, si bé en algun cas l'escena continua d'una llanceta a l'altra, i el conjunt és encapçalat pels elements ornamentals arquitectònics de gablets, rampants, etc.

ICONOGRAFIA

Les reparacions i canvis suara esmentats no permeten de deduir el tema d'aquest finestral, que devia continuar el programa marià que veiem en tot el conjunt. L'única figura que s'ha salvat és la que ocupa els dos primers plafons (a1 i a2) de la llanceta *a*. Aquesta figura és la d'una dona dempeus, vestida amb una túnica blava i mantell groc amb folre vermell; porta una toca blanca cenyint-li el cap. A la mà dreta porta un llibre rosa, i l'esquerra la té alçada. Una aurèola verda fistonejada emmarca la testa. La figura apareix dins una fornícula formada per columnes roses entorxades, amb els capitells grocs amb fulles, i el collarí i l'àbac són de color blau.

Sobre aquests plafons, ve la segona figura, de la qual resta únicament la part inferior, que correspon, també, a un personatge dempeus, i emmarcat per una fornícula de columnes entorxades de color rosa-violat. D'aquest mateix color és el mantell de folre verd maragda.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Els vidres són de ciba i de manxó, acolorits en la pasta. La grisalla és negra i opaca. El groc d'argent no hi és emprat, excepte en algun vidre aprofitat. Els trets de la cara i de les mans són dibuixats amb traç enèrgic i ben definit. És un dibuix lineal, sense ombres que modelin. Els ulls tenen forma ametllada, més curvilínia la parpella superior i quasi recta la inferior, remarcades ambdues per un segon traç més fi. La nineta i l'iris són marcats per un punt negre i una ratlla concèntrica. Les celles són gruixudes, lleugerament curvilínies. Nas i narius, tot resolt d'una sola pinzellada. La boca té forma d'una ema oberta, i el llavi inferior és remarcats per una segona línia més prima. La barbata es dibuixa d'un sol traç curvilini i tocant el llavi.

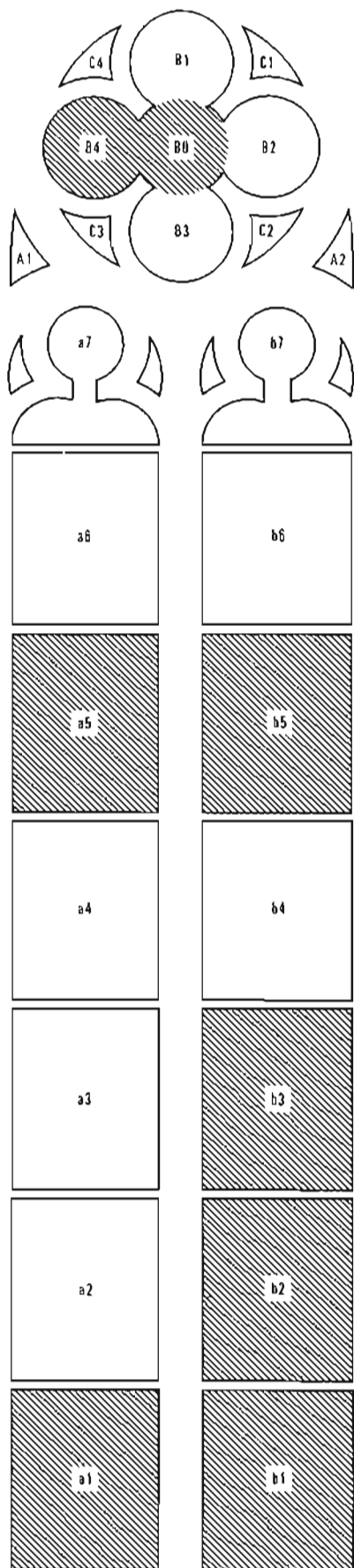
Els plecs de la roba i la toca són en forma de boga allargada amb una pinzellada feta amb un pinzell dur que arrossega i descarrega part de la grisalla cap endins del plec, suggerint-ne l'ombra.

Les mans, molt estilitzades, marquen les ungles amb una segona ratlla a l'arrel, i els sècs dels dits amb dues ratlletes paral·leles.

Els elements ornamentals estan tractats amb grisalla de perfilar, sense obrir clars.

La gamma de colors és basada en el vermell, el groc, el blau, el verd i el rosa intens. Els vidres blancs apareixen en els rostres, les mans i els vestits, i també en les bordures.

Les peces de vidre original són en bon estat, amb grisalla ben cuita. No es conserven tan bé, però, els vidres de reparacions posteriors i tardanes.

CATÀLEG

Vitrall N-III

Catorze plafons, en dues llancetes i traceria.
Plafons rectangulars, alçada 0,53 m, amplada 0,41 m.

Llanceta a

(a1 i a2) Figura de santa.

Figura femenina dempeus dins una fornícula de columnes roses, entorxades, capitells grocs amb fulles i collarí i astràgal blau. Bordures blanques i camper vermell.

La imatge té una aurèola de color verd maragda amb un fistonat amb pintura perfilada negra que emmarca la testa cenyida amb toca blanca. Va vestida amb túnica blava i mantell groc amb folre vermell. A la mà esquerra, coberta pel mantell, porta un llibre tancat, de coberta rosa, amb quatre claus. La dreta, alçada en actitud orant o de salutació. La cara és de vidre lleugerament rosat, i la mà, blanca.

Els vidres són gairebé tots originals.

(a3 i a4) Figura dempeus dins una fornícula de columnes entorxades de color rosa-violat, capitells vermells amb ornamentació foli-forme i collarí i àbac blau. El personatge va vestit amb un mantell rosa, de folre groc i túnica verda. Bordures blanques.

El plafó a3 és, pràcticament, original, o, si més no, manté els trets originals més importants; el plafó a4, en canvi, és molt afectat per reparacions que el desfiguren considerablement; el cap no és l'original, i la toca blanca que porta, tampoc.

El camper blau és substituït per peces de vidre verd, i el vidre blau del mantell és producte d'una reparació.

(a5) Pràcticament, tot aquest plafó és format per un autèntic trencaclosques de vidre aprofitat trencant la composició original.

(a6) Plafó d'arquitectura ornamental. Gablet en forma d'arc d'ogiva fistonat. Rampants de vidre groc amb decoració de perles —grisalla negra—. Carcanyols blaus i camper vermell. Frondes verdes i floró verd amb magolla vermella. Hi ha una teoria d'arcs formats per columnes blanques i fons rosa capçades per un fris de llenques vermelles, fons blau i claustres grogues amb quadrilobats pintats amb grisalla negra.

Poques peces de reparació.

(a7) Capcer lobulat de la llanceta. Alçada 0,41 m, amplada 0,41 m. Diàmetre lòbul 0,24 m.

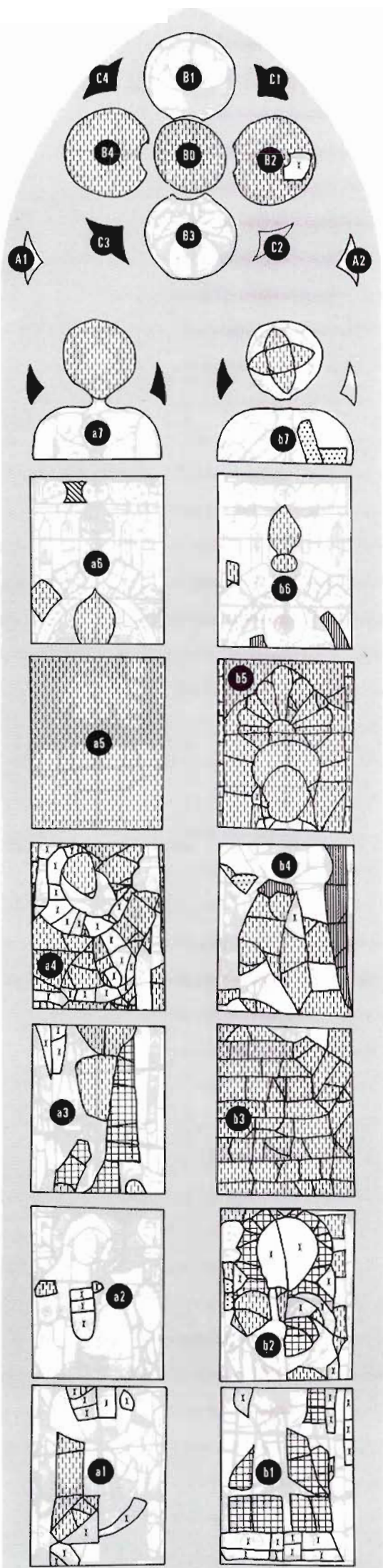
Bordura blanca, camper blau amb floró format per tres fulles, la central de vidre vermell, les dues laterals de vidre groc. Fulles d'acant pintades amb grisalla negra.

El lòbul té el camper vermell i la bordura blanca; al mig hi ha un quadrat de color groc —sense ornamentació pintada— i, als costats, quatre triangles curvilinis de color verd maragda.

Tot el lòbul és reparat.

Llanceta b

(b1 i b2) Figura masculina dempeus, amb un bastó a la mà dreta. Únicament un capitell i algunes peces de vidre en el vestit són originals; tota la resta és un trencaclosques fet de vidres aprofitats, alguns procedents dels vitralls desapareguts de la girola i d'altres d'època menys antiga —com el mateix cap del personatge, fet amb vidre blanc, grisalla i groc d'argent—; són, doncs, uns plafons on no queda res del tema original, i solament el capitell esmentat ens permet de veure que la composició original feia parella amb els dos plafons inferiors de la llanceta a.

PRESBITERI.
VITRALL N-III
(ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:16

PRESBITERI.
VITRALL N-III

VITRALL N-III. PLAFÓ a2

(b3) Tot el plafó és refet sense respectar la composició original; hi ha, però, trossos de vidre del període gòtic i unes poques peces versemblantment originals a la part superior del plafó. Vegeu el dibuix de trames.

(b4 i b5) El plafó *b4* conserva algun vidre original i guarda, encara, algun element compositiu. És, però, molt afectat per les reparacions. Probablement, aquest plafó anava col·locat en el rengle inferior (*b3*), si mirem la composició dels altres vitralls del conjunt.

De tot el plafó *b5*, solament les peces blaves del vestit són de vidre de l'època gòtica; això, però, no vol dir que siguin del vitrall original. La resta és una composició barroera, feta amb vidre de poca qualitat, prim i agre de color, característiques que trobem en el vidre català del segle XVIII.

(b6) Gablet d'arc d'ogiva, amb rampants emperlats amb pintura negra, arc fistonat i frondes verdes amb pàmpols de grisalla pintada. El floró i la magolla són de vidre blau sense dibuix i no són els originals. Els carcanyols són vermells, i, al mig de l'arc, hi ha una roseta vermella sobre fons blanc amb ornamentació de grisalla negra (no és original).

Sobre el gablet, set columnes grogues amb fons rosa fosc es tanquen en arcs d'ogiva, i un fris de claustrs grogues amb quadrilobats de grisalla negra apareix sobre un fons blau emmarcat per una llenca vermella per sobre i per sota.

Hi ha una bordura blanca a cada costat. Els rampants del gablet són d'una reparació antiga.

(b7) Capcer de la llanceta. Forma i mides donades al capcer *a7*. Bordura blanca, camper blau —en el lòbul és vermell—, i teules de color rosa amb un rampant groc amb ganxets a l'esquerra i un vidre groc de reparació a la dreta. És, també, un tapaforats el vidre vermell de la dreta. Al capdamunt de les teules, hi ha un floró groc amb magolla.

El lòbul, per bé que és antic, no és, però, l'original. Vegeu la descripció del lòbul del capcer de la llanceta *a*.

Traccria

Rosassa quadrilobada. Diàmetre 0,75 m. Quatre triangles curvilinis.

El centre de la rosassa, en forma d'estrella, no és l'original, com tampoc no ho és el lòbul del costat esquerre.

Lòbul superior. Bordura rosa, camper blau, quatre fulles d'acant (sobre vidre vermell les dues laterals, i groc les dues fulles que es tanquen). Grisalla negra pintada.

Lòbul dret. Bordura rosa, camper vermell, fulles laterals verdes, i grogues les dues del mig. Part de les fulles, tant les verdes com les grogues, són de reparació. Vegeu la trama.

Lòbul inferior. Tot ell autèntic i sense reparacions.

Bordura rosa, camper vermell, fulles d'acant (pintades sobre vidre verd maragda les laterals, i sobre vidre groc les del mig).

Dels trianglets curvilinis, molt petits, són tapats els dos superiors i l'esquerre. El de la dreta és d'una sola peça de vidre vermell sense ornamentació.

VITRALL N-II – NOCES DE MARIA I JOSEP?

Alçada total 4,55 m, amplada total 0,96 m.

Finestra coronella de dues llums de set plafons cadascuna, i traceria amb una rosassa quadrilobada i triangles curvilinis.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Aquest finestral segueix el tipus de composició que, amb variants relativament petites, trobem en tota la sèrie de finestral del presbiteri: dues fornícules o capelletes, una a cada llanceta, consistents en fines columnes entorxades que puguen paral·lelament al mainell i als costats del finestral, capçades en els plafons *a5* i *b5* per sengles gablets formats per un arc d'ogiva trilobat i fistonat que reposa en els capitells dels plafons *a4* i *b4*.

El timpà té al mig una rosassa vermella, i el seu fons és blau. Les arestes del gablet són de vidre groc amb frondes verdes *a4* i grogues *b4*. El floró del gablet, sempre de fulles d'acant, apareix sobre les ornamentacions arquitectòniques, que s'alcen amb columnes i capitells blancs *a5* o vermells *b5* i sobre un fons vermell (*a*) o blau (*b*).

El floró resta contornejat per una torre central amb pilastres o columnes. En el plafó superior, es marca un segon nivell en la construcció basant-se en un fris amb claustre quadrilobat. Les torres laterals tenen finestres coronelles pintades i són capçades amb alts pinacles, i s'uneixen a les torres laterals amb arcs boterells.

Els plafons *a7* i *b7* són de «mosaic» de rombes; les peces centrals són blaves i vermelles alternativament, en rengles, emmarcats per unes dobles franges que contornegen els rombes blaus amb vidre rosa i els vermells amb vidre verd maragda. En els encreuaments de les dites franges apareixen unes peces rodones, de vidre groc amb ornamentació floral pintada.

Les bordures són de vidre blanc.

Els dos plafons inferiors, tant en una llum com en l'altra, són de «mosaic», com el que suara hem descrit, i els plafons *a2* i *b2* no són els originals; tant el seu color com l'estil i composició desentonen de la resta del vitrall.

CONSERVACIÓ

L'estructura o composició original del vitrall, ben conservada en els plafons superiors malgrat nombroses reparacions —les més importants rauen en la desaparició dels caps originals—, és totalment afectada, en canvi, en la part baixa del vitrall, que, com hem dit, té dos plafons col·locats en època tardana *a2* i *b2*.

Els rostres originals són substituïts per vidres blancs, i en la túnica del personatge que ocupa la fornícula esquerra hi ha nombroses peces de vidre verd clar, emplomades amb ploms d'ales amples i planes —el mateix plom que veiem emprat en els plafons *a2* i *b2*—; són, també, nombroses les peces de reparació en el mantell blau del personatge femení de la dreta.

ICONOGRAFIA

Si aquest finestral segueix, com sembla lògic, el programa iconogràfic marià que veiem en el conjunt de finestral del presbiteri, podria deduir-se que els dos personatges representats en aquest vitrall són Josep i Maria en llurs noces; no hi ha, però, atributs determinants i clars.

El personatge masculí es recolza en una crossa, va cofat amb un capell vermell d'ales grogues i els seus cabells són blancs i la barba llarga. Malgrat que no hi ha el cap original, el plom ens dibuixa el rostre d'una manera prou entenedora.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

La pintura emprada és del tipus de grisalla de perfilar, negra i opaca, ben cuita, amb els vidres acolorits en la pasta; indistintament en trobem de manxó i de ciba. Són vidres de color potent i gruix desigual. No hi ha groc d'argent en cap vidre original.

Els elements pintats sobre el vidre, mans, plecs, detalls ornamentals, etc., són dibuixats amb traç lineal, directe i precís. Únicament en els plecs dels vestits dels personatges observem un lleuger ombrejat.

En les mans es marquen els sécs dels dits amb doble ratlla, i els cabells són suggerits amb pinzellades ondulades.

Els detalls ornamentals, com el nus rosa de la crossa, capitells, columnes i elements arquitectònics, són tractats amb la mateixa pintura lineal que dibuixa sense modelar. No hi observem l'ús d'altres recursos en la pintura, com podria ésser la grisalla llevada o de punxó, trepes, etc.

Els colors del vidre són intensos, i la gamma és basada en els colors primaris, més els blancs, roses i verds maragda.

Les peces de vidre original estan en bon estat i solament s'observa alguna corrosió en el vidre vermell. Els ploms, en bon estat generalment. Veiem plom d'ales amples i planes en les parts del vitrall reparades. La grisalla, ben cuïta.

CATÀLEG

VITRALL N-II

Catorze plafons, en dues llancetes i traceria.
Plafons rectangulars, alçada 0,53 m, amplada 0,41 m.

Llanceta a

(a1) Bordures blanques. Mosaic de rombes en rengles vermells i blaus alternativament, separats per franges de color verd maragda i rosa. En els encreuaments de les franges hi ha peces rodones de vidre groc amb motiu floral radial pintat amb grisalla de perfilar. Els rombes també són ornats amb motius foliiformes pintats. Algunes peces de reparació a les franges. Ben conservat.

(a2) No és l'original. Possiblement del segle XVIII.

(a3 i a4) Tema: Sant Josep?

Figura masculina dempeus ocupant tots dos plafons. Emmarcada per una fornícula de columnes entorxades de vidre rosa i grisalla, àbac groc i capitell rosa amb ornamentació de fulles de figuera. Collari vermell amb ornamentació geomètrica pintada. L'arrencada de l'arc és de color groc, i el fisonat, vermell. Camper blau, sense ornamentació.

El personatge es recolza en una crossa blanca, amb un nus rosa. Va vestit amb túnica verda i mantell vermell amb folre groc. La testa és cofada amb un capell vermell d'ales grogues; els cabells, blancs, llargs i enrinxolats, cauen fins a l'espatlla. La barba, pintada sobre vidre rosa clar, és també llarga i enrinxolada. El rostre és substituït per un vidre blanc, com a groller tapaforats.

Una bona part de la túnica és de vidre de reparació verd clar i sense plecs ni cap mena de pintura. També el mantell té alguns vidres aprofitats.

Els peus són calçats amb unes sabates roses amb ornamentació cruciforme.

La part dreta del mantell és substituïda per vidre aprofitat groc, repintat.

Les parts reparades són emplomades amb plom d'ales amples i planes.

(a5) Gablet de doble rampant groc amb dibuix de grisalla i blanc perlejat a l'interior. Al centre del gablet, hi ha una rosassa vermella amb ornamentació geomètrica de grisalla —amb un quadrilobat al mig—; les frondes són pintades sobre vidre verd maragda, i el conjunt és capçat per un floró de tres fulles verdes als costats i groga la del mig, amb una magolla blanca ornamentada en forma sinuosa.

Darrera el gablet, un fris groc, blau i blanc ornamentat, fa de base a unes columnes grogues amb trencaigües blancs, sobre camper vermell, i dues columnes entorxades grogues amb àbac blancs i capitells blaus. El camper que queda entre aquestes columnes és rosa. Als costats, bordures blanques. Tot en bon estat.

(a6) En la part inferior del plafó, i entre dues columnes o pilastres grogues amb ornamentació pintada de trifolis, hi ha un

fris format per dues llenques blanques i al mig tres claustres grogues sobre fons de color blau amb ornamentació de grisalla. A nivell de la part superior del fris, hi ha dos grans trencaigües de vidre verd maragda amb ornamentació d'engraellats de grisalla. Sobre aquests trencaigües, s'aixequen dues torres grogues amb finestres geminades i pinacles capçant-les, amb frisos blancs i blaus, magolles grogues i florons blaus. De les torres laterals, dos arcs boterells verd maragda van a parar a les torres centrals, blanques amb fris rosa i pinacles grocs amb magolles blanques i florons grocs. Entre aquestes torres, n'hi ha una altra de vidre groc amb finestra geminada i rosassa quadrilobada. A sobre, un fris verd maragda amb pinacle blanc, magolla groga i un gran floró blanc.

El camper és d'un vermell de cadmi molt intens.

Únicament en el camper hi ha una peça de vidre aprofitat, amb grisalla dibuixant carreus i dues llindes de mig punt.

Bon estat.

(a7) Capcer lobulat de la llanceta a.

Alçada 0,41 m, amplada 0,41 m, diàmetre del lòbul 0,24 m.

Contornejat per una bordura blanca, el capcer repeteix el tema de mosaic ja descrit en el plafó a1.

Al lòbul hi ha un vidre de reparació; tota la resta és l'original.

Llanceta b

(b1) Plafó de «mosaic». Vegeu descripció del plafó a1.

(b2) Figura femenina (Verge Maria?) dempeus dins una fornícula i sobre camper vermell sense ornamentació. Els vestits del personatge són un mantell blau amb folre de pell i túnica groga, amb el coll verd maragda amb ornamentació de grisalla i rosa. Porta sabates roses ornamentades amb grisalla dibuixant petits cercles, i un capell groc. Aurèola de vidre verd maragda sense ornamentació. La cabellera, rossa i llarga, cau fins més avall de les espatlles; el rostre, desaparegut l'original, és substituït per un tapaforats blanc. A la mà esquerra porta un llibre tancat de coberta vermella i fulls blancs, i la mà dreta és alçada i oberta. Els sècs dels dits són dibuixats amb doble ratlla, i les ungles també es marquen amb un doble traç.

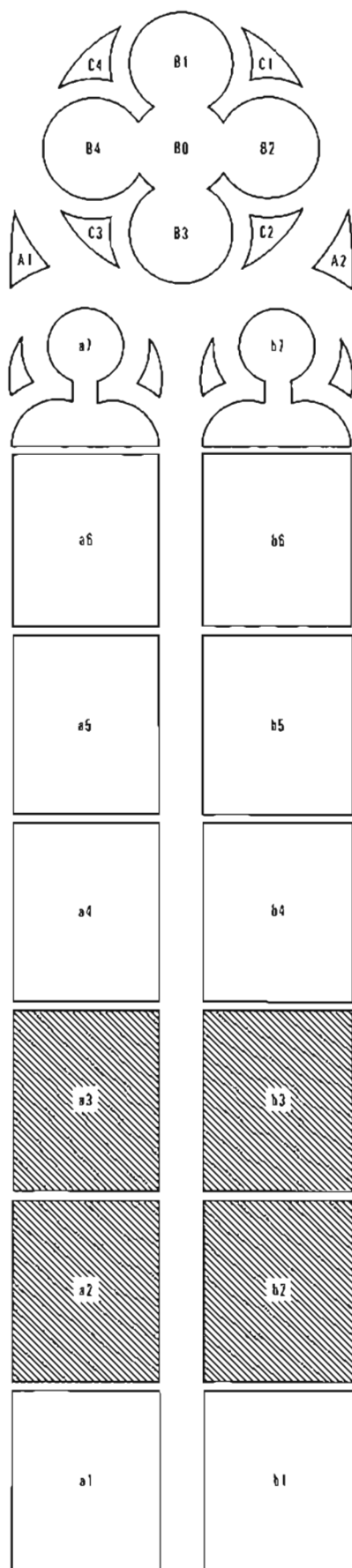
La fornícula és formada per dues columnetes entorxades de vidre groc pintat amb grisalla, capitells de vidre rosa amb fulles de figuera pintades perfilades, amb àbac i collari blau i groc respectivament.

L'arrencada de l'arc que clou la fornícula és de vidre verd maragda amb trifoliats i fisonat blanc.

Les reparacions, de vidres aprofitats i tapaforats, són nombroses, però no deformen el traçat original.

Algun vidre vermell del camper és lleugerament corroït. Les parts no originals són reemplomades. Bordura blanca en bon estat.

(b5 i b6) L'estructura i les característiques d'aquests dos plafons ornamentals són idèntiques a les descrites en els plafons a5 i a6; únicament canvien els colors i, naturalment, les peces de vidre de reparació.

En el gablet els colors són: frondes grogues, magolla blava i floró verd i groc, rampants verds i roses, i la part central és blava amb rosassa vermella, l'arc és verd i el fistonat blanc sobre camper vermell.

En el primer nivell d'elements arquitectònics que apareixen sobre el gablet i amb camper blau, els frisos són vermell-verd-vermell, les columnes roses amb trencaigües vermells, i la torre central té les pilastres entorcades blanques, àbacs roses i capitells grocs.

La cornisa de la part inferior del plafó *b6* és vermella amb tres claustrats verds, i les llenques que l'emmarquen són roses. Les columnes o torres laterals són grogues amb trencaigües blancs, i els pinacles són de vidre rosa, magolles blanques i florons roses. D'aquestes torres arrenquen els arcs boterells vermells que van a parar a les torres centrals grogues amb pinacles blancs i vermells, magolles grogues i florons vermells. La torre central és groga amb magolla vermella i floró groc.

Algunes reparacions, sense afectar l'estructura original.

(b7) Capcer lobular de la llançeta *b*.

Plafó de «mosaic». Vegeu descripció del capcer *a7*.

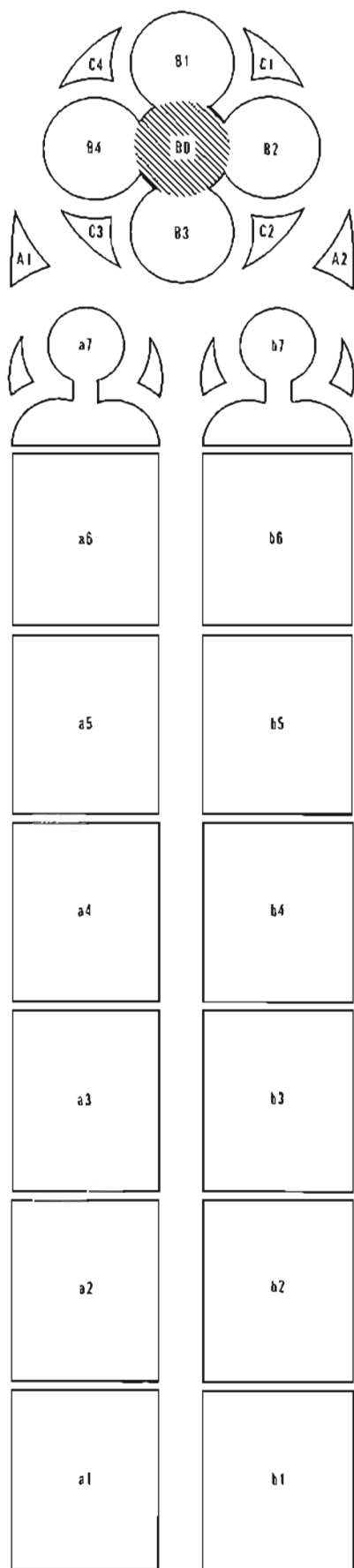
Tot ell original.

Traceria

Traceria formada per una rosassa quadrilobada i sis triangles curvilinis. Centre de la rosassa amb una estrella de David vermella i groga amb centre blau i camper verd maragda.

Lòbuls B-1 i B-3. Bordura blanca, estrella-flor amb rombe central amb ornamentació foliiforme, sobre vidre verd, i costats semisfèrics grocs amb ornamentació floral i fulles vermelles. Camper blau.

Lòbuls B-2 i B-4. Bordura blanca, camper vermell, estrella-flor amb centre rodó de vidre rosa-violat amb decoració floral radial, i fulles verdes amb grisalla, de forma apuntada, i entrefulles de forma semisfèrica amb vidre groc, també amb grisalla foliiforme. Triangles verds i grocs. Vitrall en bon estat.

El rostre i les mans són de vidre rosa, la cabellera és rossa i l'aurèola és vermella, de vidre plaqué, ornamentada amb un fisonat capçat per perles.

El camper de la fornícula és blau cobalt intens, amb columnes llises, de color rosa lilós; els capitells, grocs amb dibuix de fulles, i àbacos verds amb dibuix de gelosia. Arc d'ogiva sobre vidre blanc, el fisonat també blanc i els carcanyols de color verd maragda. Una llenca verda clou el plafó per sobre de l'arc i pels costats fins als capitells, i els carcanyols superiors són vermells amb dibuix de fulles.

Aquesta figura i tots dos plafons estan molt ben conservats.

(b3 i b4) La figura de la Verge Maria apareix dins una fornícula de camper vermell idèntica d'estructura a la de l'arcàngel Gabriel; l'única diferència és en els colors. Així, les columnes i capitells són verds, els àbacos, roses, i les arcuacions de l'arc d'ogiva, blaves.

La Verge Maria porta un llibre de tapes morades a la mà esquerra, i la dreta la té estesa i alçada a nivell de la cara.

El mantell blau, folrat d'ermíni, li cobreix el cap, i té un fermall verd amb ornamentació pintada. La túnica és groga amb punys verds, amb un motiu pintat quadrilobat. Les sabates són liles, també ornamentades amb grisalla.

Els cabells són grocs, i la cara, el coll i les mans són de vidre rosa. L'aurèola és vermella, amb una orla blanca emperlada.

(b5) Aquest plafó, de tema ornamental arquitectònic, és idèntic de dibuix al plafó a5, ja descrit. Els canvis són, doncs, en el color del gablet, concretament en el centre; així, la rosassa és vermella, sobre fons blau, i el mur que fa de fons al gablet és vermell i el fris blau.

En el floró, les dues fulles laterals són vermelles i la central groga, i els tres nusos o trencaigües són: vermell el central i blancs els altres dos. L'ornamentació del nus vermell consisteix en tres ratlles paral·leles, i els capitellats de les columnes roses són grocs.

Tot el plafó està en molt bon estat; únicament assenyalarem en els gràfics dos o tres vidres aprofitats.

Remarcarem novament que aquest plafó i la seva parella són realitzats amb el dibuix existent en la taula de vitraller del Museu Diocesà de Girona.

(b6) Segueix la simetria en aquest plafó ornamental amb el seu parió (a6), i continua el mateix criteri de canviar únicament alguns colors: pinacles laterals vermells, pinacles de la torre central blancs i gablets de la torre en vermell, blau i vermell.

(b7) Forma i mides donades al capcer a7.

Ornamentació i color idèntics al plafó a7, i ací podem remarcar també que el motiu emprat en la part inferior del plafó es troba idèntic en la taula de vitraller del Museu Diocesà de Girona. Estat de conservació molt bo.

Traceria

Rosassa: 0,75 m de diàmetre.

(BO) Ull central amb el motiu d'estrella-flor en mal estat, molts vidres són de reparacions antigues, i tot ell substitueix el vitrall original on figurava el cos del colom simbòlic de l'Esperit Sant.

En els lòbuls B1 i B3, contornejats per una bordura blanca i sobre camper blau, hi ha uns núvols vermells, blancs i blau-gris dels quals surten tres raigs vermells paral·lels que baixen verticalment fins a tocar la cua del colom (B1); en el B3, a dalt hi ha el cap de l'Esperit Sant amb aurèola verda cruciforme, i sota l'aurèola continuen els tres raigs vermells esmentats; als costats hi ha dues flors roses.

En els lòbuls B2 i B4, hi ha sengles estrelles de David, amb el centre rosa i els costats verds i grocs, sobre fons vermell fosc i llenca blava.

El tema de la rosassa, participant en el tema del vitrall, és únic en els vitralls del presbiteri, i ressalta així la molt especial importància donada a aquest exemplar.

tal com l'artista resol la composició. Les figures són hieràtiques i llur proporció és de set caps i mig. Els cabells, tots ells rossos, són, doncs, amb vidre groc, amb la grisalla dibuixant els rulls o ondulacions. Les barbes dels apòstols són pintades en la mateixa peça de vidre rosat de la cara.

Els plecs de la roba s'expliquen amb unes línies corbades, quasi en forma de baga, i dins apareix la grisalla esclarissada que veiem en els rostres i altres detalls.

Els ulls són en forma de peix, amb la nineta negra i una ratlla concèntrica marcant l'iris. Les parpelles són accentuades per dues ratlles paral·leles a les que dibuixen l'ull. La cella, corbada lleugerament, continua dibuixant el nas, el nariu del qual és dibuixat amb un hàbil traç sinuós. La boca és donada per tres traços paral·lels, el del mig més gruixut que els altres dos.

En els elements arquitectònics i ornamentals, la pintura és totalment lineal, i sempre la grisalla és de pinzell.

Excepte les peces blanques als peus de la figura de sant Lluç, o bé la peça de vidre aprofitat que una reparació antiga posa en el lloc de la boca de l'àngel, així com dos trossos de vidre aprofitat (provinents d'un vestit) en la cabellera de Gabriel, tota la resta de la vidriera està pràcticament intacta. En la rosassa ja hem esmentat anteriorment la modificació que hi ha.

CATÀLEG

VITRALL H-I

Catorze plafons, en dues llancetes i traceria.
Plafons rectangulars, alçada 0,53 m, amplada 0,41 m.

Llanceta a

(a1 i a2) Una figura de sant Lluç amb el brau simbòlic a la mà esquerra dins una fornícula. L'Evangelista porta un mantell blau, amb el folre rosa i túnica groga. Aurèola verda maragda sense ornamentació. Cabells rossos. El rostre i la barba, tot en una sola peça de vidre de color rosa. La mà dreta és a l'alçada del pit, amb l'índex dret i els altres dits plegats, arran d'un fermall de dibuix floral sobre vidre blanc.

En el coll de la túnica, la gira és ornamentada amb un dibuix de cercles concèntrics. El brau que porta a la mà esquerra és pintat sobre vidre plaqué vermell. El camper és vermell, llis.

Pels costats puja la bordura blanca, i, paral·lelament, hi ha dues columnetes blaves, llises, de collarí groc amb grisalla de gelosta i, a sobre, el capitell amb dibuix foliiforme, capçat per un àbac groc amb el mateix dibuix. Dels capitells arrenca un arc d'ogiva trilobad en vidre blanc i els carcanyols grocs amb grisalla de fulles. El plafó es clou amb unes llenques de vidre vermell amb grisalla trifoliada i dos carcanyols verds també trifoliats.

La part inferior del plafó a1 és afectada per una reparació amb vidres rectangulars blancs.

(a3 i a4) Figura de l'arcàngel Gabriel dempeus, amb ales roses amb una franja groga i aurèola verd maragda.

L'àngel, que amb la mà dreta assenyala la Verge Maria, porta a l'esquerra un filacteri amb la inscripció «AVE MARIA GR...» pintada sobre vidre blanc. Va vestit amb una túnica verda maragda i mantell vermell amb folre groc.

La fornícula, de camper blau, té columnetes també blaves que arrenquen d'un basament groc amb astràgal blanc pintat amb gelosia.

Al nivell de les espatlles de la figura vénen els dos capitells grocs; el de l'esquerra té la pintura mig esborrada, de dibuix foliiforme. A sobre i a sota dels capitells hi ha sengles àbacs blancs; els collarins són decorats amb tres ratlles paral·leles, i els àbacs amb gelosia. D'aquests capitells surt l'arc d'ogiva de vidre groc amb fisonat blanc amb grisalla d'elements trilobats, i grisalla de gelosia en el vidre groc. Bordures blanques.

Les mans i el coll són també de vidre rosa, i els cabells rossos, on hi ha també un vidre aprofitat.

(a5) A la part inferior del plafó es tanca l'arc d'ogiva esmentat en el plafó a4, i es dibuixa el gablet d'arestes grogues amb frondes, al mig del qual hi ha una rosassa lila amb dibuix floral i grisalla trifoliada sobre vidre verd maragda emmarcat per una llenca vermella paral·lela a l'arc i a les arestes.

El camper del gablet és de vidre blau amb unes arcuacions i motllures pintades; a sobre, i a banda i banda del plafó, hi ha una motllura rosa amb dibuix de gelosia. Basaments verds amb ornamentació de fulles sinuoses, suport de dues columnetes vermelles amb la mateixa ornamentació i capitells verds. Al mig, una torre de mur verd amb columnetes roses i capitells vermells emmarcant els tres nusos blancs i rosa, sobre els quals s'obre el floró del gablet. Aquest floró és de tres fulles, grogues les laterals i vermella la del mig.

De sobre els capitells verds, surten dos arcs boterells blancs i dues torres grogues.

(a6) Al bell mig, i sobre un fris rosa, continua la torre central de color verd, amb un finestral amb mainell i traceria sobre vidre groc, i dues finestres laterals vermelles. Totes tres finestres són capçades per gablets, blanc el del mig i blaus els dos laterals, i tres pinacles amb els mateixos colors que els finestrals, al cim dels quals hi ha els corresponents nusos sobre els quals s'obren els respectius florons. Pels costats pugen dues torres amb capitells verds i finestres coronelles sobre vidre rosa, gablets verds i pinacles amb grocs sobre vidre groc, ambdós rematats per florons grocs i nusos vermells.

(a7) Capcer de la llanceta a. Alçada 0,41 m, amplada 0,41 m, diàmetre lòbul 0,24 m.

Llenques laterals blanques; camper blau; al mig, una rosassa de vidre vermell amb fulles verd maragda en forma radial i contornejat per una orla emperlada de grisalla llevada sobre vidre groc. El lòbul té també la bordura blanca, el camper blau i al mig l'estrella-flor de centre quadrat verd, costats d'ogiva groga i fulles vermelles en segon terme.

Llanceta b.

(b1 i b2) Figura de l'Evangelista sant Marc, dins una fornícula.

Té la mà dreta a l'alçada del pit amb l'índex estès, i a la mà esquerra porta el lleó pintat sobre vidre lila i amb l'aurèola blanca.

L'Evangelista porta mantell groc amb folre verd i túnica vermella. La túnica porta al coll una orla blanca amb el característic dibuix de fulles sinuoses.

VITRALL H-I – ANUNCIACIÓ A LA VERGE MARIA

Dues llancetes de set plafons de 0,53 m d'alçada per 0,41 m d'amplada, i traceria.
Finestra coronella de dues llums i traceria amb una rosassa i sis triangles curvilinis.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Dues fornícules dividides en dues capelles, on apareixen els quatre personatges protagonistes del vitrall, de columnes blaves a la llanceta de l'esquerra (*a*) i roses i verdes a la llanceta dreta, amb capitells foliiformes i arcs d'ogiva trilobats, carcanyols grocs i verds (*a2*), i verds i vermells (*b2*). La part superior de les fornícules es clou amb arc d'ogiva polilobat que arrenca de sobre els capitells, i forma un gablet amb arestes amb frondes grogues i al mig un rosetó floral de color lila (*a5*) sobre verd amb grisalla pintada fent trilobats, i vermell sobre blau (*b5*) amb dibuixos idèntics.

Com a fons del gablet, hi ha un mur blau (*a5*) o vermell (*b5*) amb arcuacions cegues sobremuntat per una motllura de color rosa (*a5*) o blau (*b5*) sobre la qual hi ha, encara, una mena de balustrada verda (decorada amb grisalla d'elements foliars de ritme sinuós), damunt la qual s'alcen les columnes vermelles (pintura amb el mateix element vegetal sinuós); més al centre, emmarcant lateralment el floró que remata el gablet, s'alcen dues columnes roses encapçalades per uns capitells vermells sobre àbacs blancs. L'espai entre ambdues columnes és de vidre verd, i el camper general és blau.

Les columnes vermelles tenen uns trencaaigües verds; immediatament a sobre, hi ha una torre groga amb finestra coronella i un arc boterell blanc.

Un segon pis o nivell té com a base un fris rosa recolzat sobre els capitells vermells de les columnes centrals, i consta de dues torres centrals vermelles amb finestres coronelles, i al mig, sobre un fons verd, hi ha una finestra coronella groga, més alta que les vermelles, i totes tres encapçalades per gablets; d'aquests surten dos arcs boterells que van a parar a les torres roses amb finestres, també, que puguen des dels segons trencaaigües verds. Aquestes torres són capçalades per un gablet i d'aquests surten sengles pinacles grocs amb floró i nus vermell al cim, o vermells també amb florons del mateix color, i nusos blancs. L'ornamentació en el plafó superior (*a7* i *b7*) no és arquitectònica sinó geomètrica, amb un motiu radial en forma de fulla de llorer sobre fons vermell dins un marc circular de perles sobre vidre groc i pintades amb grisalla llevada.

El fons de tota la composició és blau, amb bordura o llenca blanca.

El lòbul del capcer de la llanceta té una ornamentació basada en un quadrat verd amb grisalla foliiforme central, amb quatre costats ogivals grocs també amb grisalla de tema vegetal i encara quatre triangles curvilinis entremig dels costats ogivals del quadrat central.

CONSERVACIÓ

L'estat de conservació d'aquest vitrall és sorprenent; pràcticament no hi ha cap canvi observable en les llancetes, i únicament en la rosassa de la traceria l'ull (*B0*) és afectat per una reparació que, en lloc del cos del colom simbòlic de l'Esperit Sant, va posar-hi el quadrat ogival o estrella-flor característic dels altres vitralls d'aquest presbiteri.

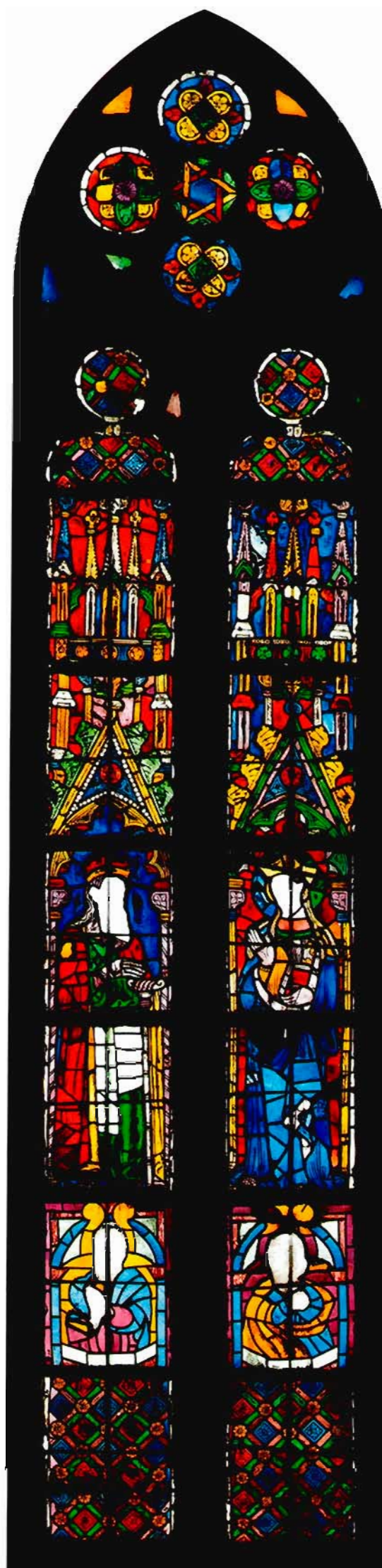
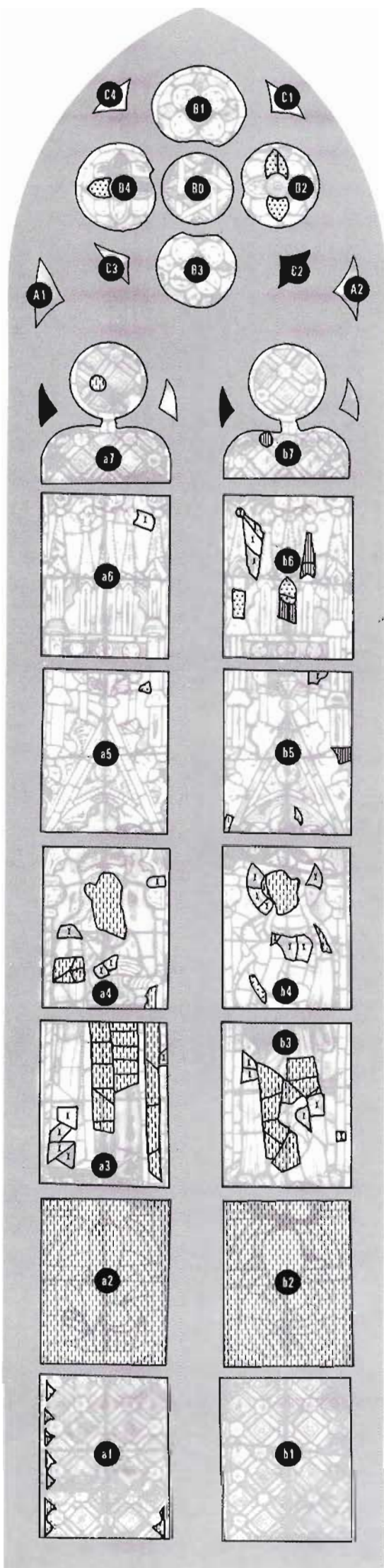
ICONOGRAFIA

El tema principal d'aquest vitrall és l'Anunciació de l'arcàngel Gabriel a la Verge Maria. L'arcàngel porta a la mà esquerra un filacteri amb la inscripció «AVE MARIA, GR...»; amb la mà dreta s'adreça a la Verge, que figura dempeus i amb la mà dreta alçada, i a l'esquerra porta un llibre.

A la rosassa de la traceria hi ha el colom simbòlic de l'Esperit Sant sortint d'uns núvols. A la part inferior del vitrall i separats de l'escena de l'Anunciació, hi ha els apòstols Sant Marc i Sant Lluç, amb els corresponents animals simbòlics: el lleó i el brau.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

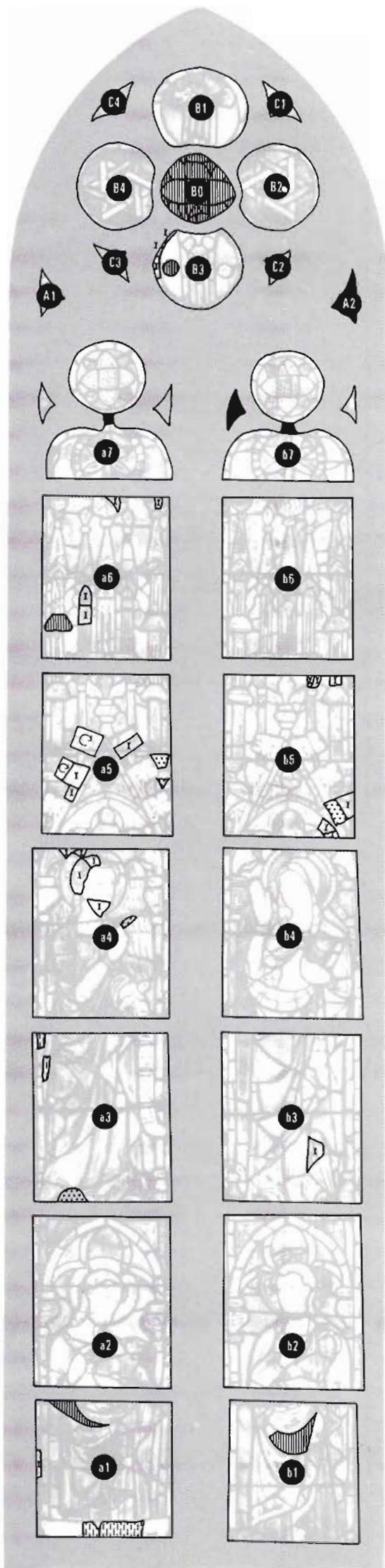
Sempre amb la gamma de color característica d'aquests vitralls: vermell, blau, groc verd rosa o lila i el rosa pàl·lid per a les cares i les mans, el vitrall té una total unitat d'estil; un traç enèrgic dibuixa amb força les faccions i detalls de les figures. En algun vidre, una grisalla esclarissada insinua un cert modelat, però és linealment, sobretot,

PRESBITERI.
VITRALL N-II
(ESQUEMA DE TRAMES)

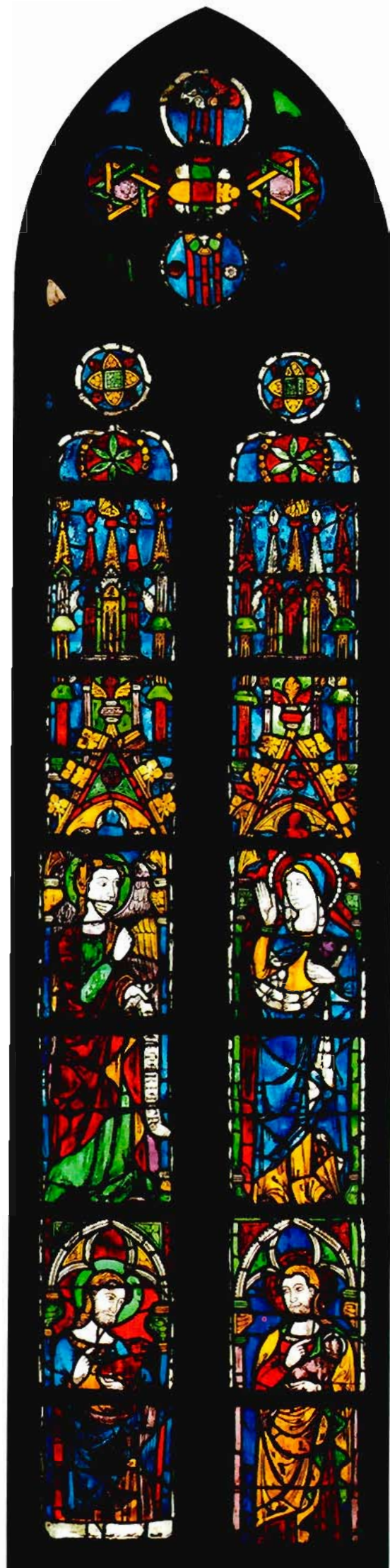
ESCALA 1:16

PRESBITERI.
VITRALL N-III

PRESBITERI.
VITRALL H-I
(ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:16

PRESBITERI.
VITRALL H-I

VITRALL H-I. PLAFÓ 65

TAULA DE VITRALLER. PLAFÓ 1A

VITRALL H-I. PLAFÓ 64

TAULA DE VITRALLER. PLAFÓ 2A.
(FOTOGRAFIA OBTINGUDA AMB LLUM ULTRAVIOLADA)

TAULA DE VITRALLER A

TAULA DE VITRALLER B

VITRALL H-I. ROSASSA DE LA TRACERIA

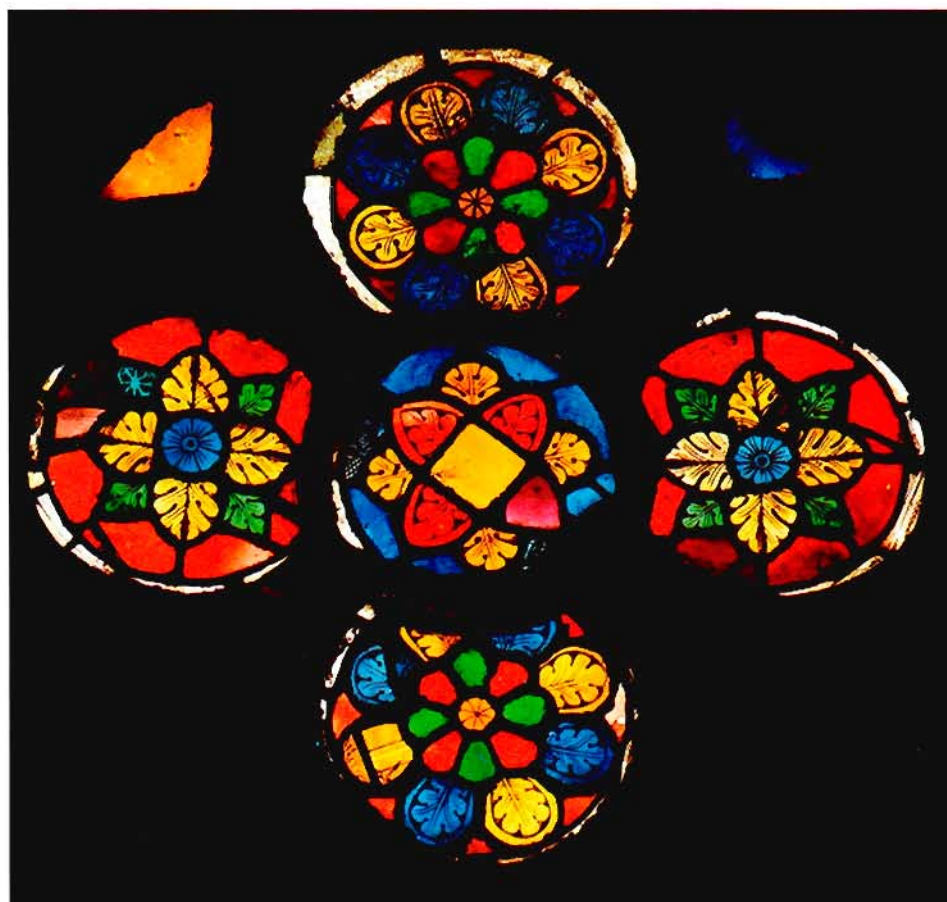
VITRALI. H-I. CAPÇER DE LA LLANCETA a

VITRALL H-I. CAPÇER DE LA LLANCETA b

VITRALL N-IV. PLAFÓ 2A.
MOTIU ORNAMENTAL QUE FIGURA EN EL
PLAFÓ 2A DE LA TAULA DE VITRALLER

VITRALL S-II. ROSASSA DE LA TRACERIA.
MOTIUS ORNAMENTALS QUE FIGUREN EN
LA TAULA DE VITRALLER. PLAFONS 2B I 3B

VITRALL S-II – VISITACIÓ DE LA VERGE MARIA A SANTA ELISABET

Alçada 4,55 m, amplada 0,97 m.

Dues obertures i traceria. Catorze plafons i rosassa de la traceria.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

En els plafons principals, la composició és la característica del presbiteri: fornícula closa per un arc d'ogiva trilobat i fistonat, i capitells i columnes el fust de les quals és paral·lel a la pedra. El camper, excepcionalment en aquest vitrall, és un mosaic de motius d'interseccions de cercles de dos colors: el vermell i el verd maragda.

Sobre l'arc s'aixeca el gablet d'arestes blaves amb frondes grogues i floró al cim.

A la llanceta *b*, la composició és idèntica, amb els canvis de color en els elements arquitectònics, i el fons de la fornícula és blau llis. Dins la fornícula hi ha dues figures femenines.

Sobre els gablets, formant un segon nivell, puguen quatre columnes blaves a l'esquerra i vermelles a la dreta, amb capitells verds (*a*) o roses (*b*); el fons és vermell (*a*) i blau (*b*). Enmig, i com a fons dels florons, hi ha un pany de vidre verd maragda contornejat per columnetes entorxades de vidre rosa. El tercer nivell és compost per una torre central amb tres finestres coronelles i, als costats, columnes —continuació de les descrites en el plafó inferior—, de les quals surten arcs boterells blancs. Les columnes porten un dibuix de grisalla llevada de finestrals i són capçades per pinacles amb els florons corresponents. Entre els pinacles, hi ha unes peces rodones de vidre verd (*a*) o vermell (*b*) amb grisalla floral. Els plafons *a7* i *b7* són de mosaic amb idèntics dibuix i color que els plafons *a1* i *b1*. La bordura, que en molts llocs no es veu, és blanca.

CONSERVACIÓ

Descomprats els dos plafons *a2* i *b2*, que no són originals, conserva la seva composició sense altres canvis sinó algun vidre aprofitat o de reparació. Tots dos caps, però, són «caps blancs».

ICONOGRAFIA

Visitació de la Verge Maria a Santa Elisabet.

Les dues santes s'abracen, i la figura de la Verge Maria és representada visiblement en estat de gestació.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Els caps devien ésser sobre vidre rosa, tal com veiem en les mans que hi apareixen. La figura de la Verge és representada amb cabells llargs fins a les espatlles, pintats amb grisalla de pinzell, sobre vidre groc acolorit en la pasta.

La pintura de les parts ornamentals és sovint pintada, per bé que els finestrals de les torres i pinacles són de grisalla llevada.

Colors lluminosos i intensos, amb la gamma de vermells plaqués càlids, blaus, grocs, verds, roses, liles o violats.

El dibuix és enèrgic, de traç decidit i sobretot lineal. Els plecs són més dibuixats que modelats.

Grisalla ben conservada, i poc rastre de corrosió (potser únicament en algun vermell).

CATÀLEG

VITRALL S-II

Catorze plafons, en dues llancetes i traceria.

Plafons rectangulars, alçada 0,53 m, amplada 0,41 m.

Llanceta a

(a1) Mosaic de rombes en rengles alternats blaus i vermells, amb decoració floral. Llenques roses i verdes en diagonal i paral·leles als costats dels rombes. A les interseccions d'aquestes llenques, peces rodones de vidre groc amb decoració floral radial.

(a2) Figura d'un sant amb mantell i túnica dins una fornícula d'arc de mig punt. Vidres clars i sense qualitat. No és gòtic.

(a3 i a4) Figura femenina vestida amb mantell blau de folre d'ermíni i túnica groga. Cabellera llarga rossa. Camper verd i vermell, format per les interseccions de circumferències. Als costats, paral·lelament al mainell i a la pedra del finestral, hi ha columnes llises de vidre blau (a la de l'esquerra, dues peces violades de vidre tapaforats). Capitells blaus amb fulles, collarí i àbac de color violat rosat clar, amb dibuix sinuós a l'esquerra i de ratlles paral·leles als

dos inferiors. La figura porta aurèola de vidre vermell amb orla emperlada. De sobre els capitells, arrenca l'arc trilobat de vidre groc, amb decoració de grisalla de pinzell.

(a5) Arc apuntat de vidre groc amb elements foliiformes pintats i, al fons, el mosaic verd i vermell descrit als plafons inferiors.

Les arestes del gablet són blaves amb frondes grogues; al mig, sobre camper verd, hi ha una rosassa vermella amb grisalla floral i una motllureta paral·lela a les arestes i concèntrica amb l'arc, de vidre blanc, amb un ritme en zig-zag de grisalla. Sobre un parament blau amb grisalla, hi ha un fris vermell amb grisalla de gelosia, sobremuntat, encara, per una cornisa o motllura verda amb grisalla sinuosa. D'aquesta cornisa surten les columnes blaves als costats i una torre flanquejada de columnes més petites, entortxades, de vidre rosa; al mig de la torre, hi ha el floró de fulles grogues i la central vermella, amb magolla blanca i rosa. A la part de dalt de les columnes blaves, hi ha els trencaigües verds, dels quals surten dos arcs botrells blaus.

Les columnetes roses tenen collarins blancs i capitells roses.

(a6) Columnes o torres verdes laterals, amb trencaigües grocs, el de l'esquerra és de reparació o vidre aprofitat. Les columnes, amb grisalla de gelosia. Dels trencaigües surten arcbotants blancs amb grisalla suggerint els ganxets, i dues torres amb dibuix llevat de finestres coronelles blaves. Enmig, una torre, continuació de la del nivell inferior, amb tres finestres: el central blau i els dos laterals grocs; en surten motlures o gablets i pinacles blaus amb els respectius florons del mateix color dels pinacles.

Els pinacles corresponents a les torres laterals són de vidre verd, i el pinacle central, juntament amb el seu gran floró, són grocs.

Entre els pinacles de la torre central i els laterals figuren dues flors sobre vidre circular verd. El camper és vermell.

(a7) Capcer de la llanceta a.

Alçada 0,41 m, amplada 0,41 m, diàmetre del lòbul 0,24 m.

Mosaic igual al descrit en el plafó a1.

Llanceta b

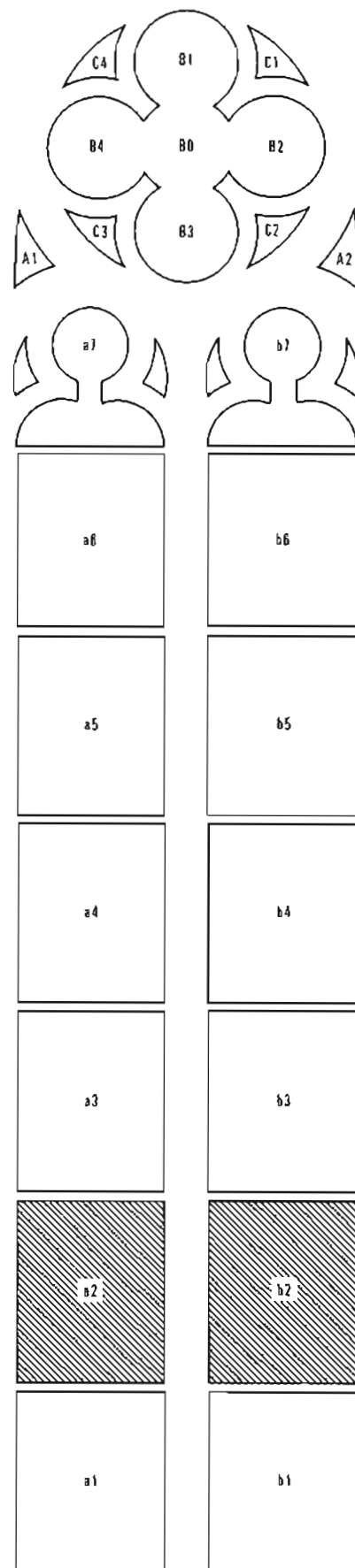
(b1) Plafó de mosaic, de dibuix i color igual al ja descrit al plafó a1. Com aquest, és, també, un plafó antic, de ploms estrets i ales de secció semisfèrica. Podria ésser un plafó posat posteriorment.

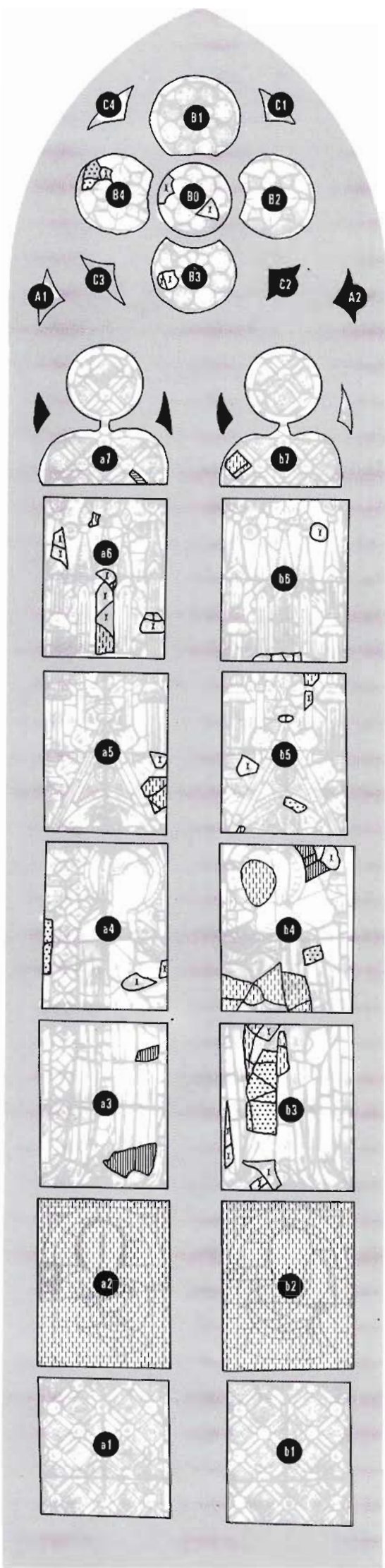
(b2) Figura femenina dempeus, representant Santa Elisabet, sobre un camper blau, llis, i dins una fornícula formada per columnes vermelles, collarins grocs amb grisalla d'engraçat, capitells vermells i àbacs grocs amb grisalla sinuosa.

La santa, en actitud d'acollir la Verge Maria, va vestida amb un mantell rosa fosc i túnica verda. Un vel li cobreix el cap, tot cenyint-li el rostre. La testa porta aurèola de vidre vermell amb ornamentació d'un fistonat emperlat, pintat de pinzell.

El rostre original és substituït per un tapaforats blanc. Les altres peces de vidre no original no desfiguren el dibuix original; són principalment vidres de color verd clar que apareixen en la túnica i les mànigues. Aquestes peces no originals són emplomades amb plom d'ales amples i planes. El mantell és folrat de groc, i veiem que es conserva una de les sabates, que és de vidre rosa amb ornamentació de grisalla d'engraçat.

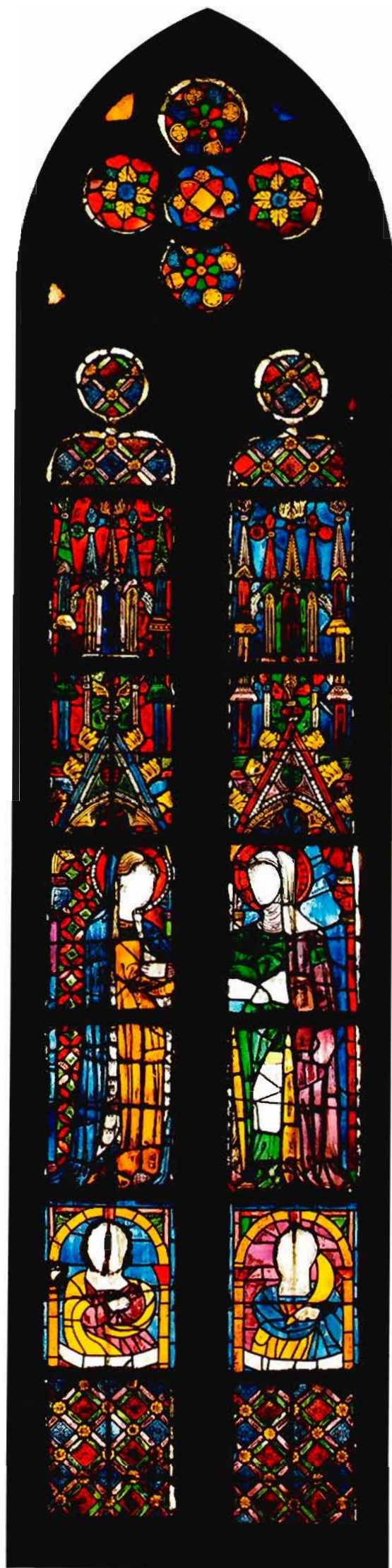
(b5 i b6) Plafons ornamentals arquitectònics. El plafó b5, en la part inferior té l'arc de punt que clou la fornícula i el gablet, amb rampants vermells i blancs emperlats, timpà rosa amb rosassa verda, ambdós decorats amb motius de trífolis i quadrilobats. Les frondes són grogues i fan fulles d'acant, i el floró és de tres fulles, la central groga i les laterals vermelles, amb una triple magolla blanca, vermella i blanca. Darrera el gablet descrit, hi ha una triple cornisa decorada amb grisalles, la inferior rosa, la mitjana vermella i la superior verda.

PRESBITERI.
VITRALL S-II
(ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:16

PRESBITERI.
VITRALL S-II

Sobre la cornisa s'aixequen dues torres laterals i una de central. Les laterals són de vidre vermell amb ornamentació foliiforme de ritme sinuós, sobre camper blau i amb trencaigües roses amb grisalles d'engraellat. La torre central es compon d'un parament llis verd maragda —sobre el qual hi ha el floró del gablet— i dues columnes entorxades de vidre blanc amb collarins blaus i capitells vermells. De sobre els collarins arrenquen dos arcbotants blancs que van a parar a la torre central, i en surten, també, dues torres grogues que continuen en el plafó *b6*. Una cornisa rosa dona base a un segon pis de l'esmentada torre formada per torres grogues dibuixant finestres coronelles amb rosasses, capçades per cornises verdes i pinacles vermells amb magolles blanques i florons vermells. La torre central és vermella amb cornisa blanca, pinacle groc i magolla vermella amb grisalla d'engraellat i floró groc.

Les torres laterals i la central són unides per arcbotants blancs ornats amb grisalla dibuixant cresteries i per dues rosetes vermelles tocant els florons. El camper d'aquests dos plafons és blau, i tenen bordures blanques. Excel·lent estat de conservació.

(b7) Capcer lobulat de la llanceta *b*. Alçada 0,41 m, amplada 0,41 m, diàmetre del lòbul 0,24 m.

Pràcticament el camper és íntegre i repeteix el motiu de mosaic descrit en els plafons *a1* i *b1*.

Traceria

Rosassa quadrilobada i sis triangles curvilinis.

Bordura blanca, camper blau en el centre (*B0*) i vermell en els lòbuls.

(*B0*) Estrella-flor de centre romboïdal, i costats foliiformes vermells i grocs alternativament.

Els lòbuls *B1* i *B3* tenen un centre rodó, groc, amb vidres com pètals arrodonits vermells i verds alternativament, i al voltant hi ha un segon cercle de vidres arrodonits amb grisalla dibuixant fulles, també alternant els colors blau i groc.

Lòbuls *B2* i *B4*: estrella-flor de centre rodó en forma de flor amb set pètals i vuit fulles, grogues i blaves alternativament. Els vidres de reparació no desdibuixen la composició. Vegeu l'esquema. Els triangles curvilinis són blaus o grocs.

VITRALL S-II. PLAFONS a3, a4, b3 i b4

VITRALL S-III – LA NATIVITAT

Alçada 4,55 m, amplada 0,97 m. Dues obertures de 0,41 m d'amplada.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

L'escena de la Nativitat i l'Anunciació als pastors es desenvolupa en els vuit plafons inferiors i, malgrat ésser desenvolupada «contínua», o sigui amb relació compositiva d'una obertura a l'altra, aquesta escena es resol dins dues fornícules closes per sengles arcs trilobats encimbellats per gablets; al mig de cada timpà, hi ha una rosassa amb dibuix floral lila i/o vermella (*a* i *b* respectivament), de ritme radial. Les frondes dels gablets són pintades sobre vidre groc, i l'aresta és blava (*a5*) o verda (*b5*); paral·lela a les arestes i a l'arc, hi ha una orla emperlada de grisalla llevada. El fons del timpà és blau. Sobre els gablets, un doble fris blanc, amb grisalla dibuixant un ritme de triangles trifoliats emmarca un fris més ample format per peces rodones amb decoració floral i amb una ornamentació de gelosia sobre el seu fons blau.

El gablet és capçat per un gran floró groc que s'obre en els plafons *a6* i *b6*. En el nivell superior al fris descrit hi ha uns elements d'ornamentació arquitectònica consistents en un mur amb carreus pintats, de color verd maragda, flanquejat per dues torres grogues amb finestres coronelles, i dues rosasses de dibuix floral a banda i banda del floró. Encara un altre fris blanc amb elements vegetals de forma sinuosa dóna suport als pinacles verds laterals i a la teulada rosa de teula àrab, capçada per una magolla groga i un floró rosa com la teulada.

Aquests elements tenen com a fons un mosaic de quadres de fons blau amb grisalla floral i llenques vermelles amb una creu sobre vidre blanc en les interseccions.

Aquest mosaic, amb les llenques grogues en lloc de vermelles, continua en els plafons superiors (*a7* i *b7*).

Les columnes que fan de suport als arcs del gablet tenen capitells blaus o verds amb àbacs roses i el fust groc amb dibuix d'entorçat en el plafó *a3* i de perles en el *b3*.

La traceria és simple, de vidres sense pintar, excepte l'ull central *B0*; en els lòbuls *B2* i *B4* és un ritme radial fusiforme sobre fons groc i camper blau; en els *B1* i *B3*, és un entrellaçat, i l'òcul *B0* és un quadrat blau central amb costats d'ogiva groga i quatre ogives més petites de color lila.

CONSERVACIÓ

L'estat del vitrall és bo, especialment en els plafons superiors. Hi ha poc vidre provinent de reparacions, i si algun n'hi ha és també antic.

La composició es conserva, excepte al plafó *a1*, que no és l'original i és substituït per un plafó adaptat d'una manera no gaire destra a unes noves mides afegint-hi una bordura bastant pobre; i li manca encara la part de baix, reemplaçada per vidres blancs. En aquest plafó hi ha dues figures agenollades: una, de cap ben dibuixat, podria ésser un bisbe; al darrera, la segona figura té el cap reemplaçat, també, per un vidre aprofitat.

Les altres figures que componen l'escena tenen els caps originals, excepte la de Sant Josep, que és un «cap blanc».

ICONOGRAFIA

El vitrall representa la Nativitat i ensems l'Anunciació als pastors.

Un àngel amb un filacteri amb la inscripció «NATUS EST» s'adreça als pastors, un dels quals toca un grall (instrument de vent) i l'altre, també agenollat, esguarda l'àngel mentre un gos blanc clapat de negre li fa festes.

La figura de la Mare de Déu jacent ocupa els plafons *a3* i *b3* i dempeus, tot repençant-se en una crossa, hi ha el patriarca Sant Josep, cofat amb un capell groc i blau i representat amb els cabells blancs.

Sobre el cap de la Verge, en el plafó *a4*, hi ha l'Infant embolcallat amb una roba verda, dins un bressol i, al darrera seu, el bou i la mula.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

La pintura és emprada en aquest vitrall amb traç ben definit i enèrgic; dibuixa, però no modela. Es tracta, doncs, de grisalla de pinzell o de «perfilar». En els vestits i la roba en general, hi ha un cert ombrejat per a explicar la forma, i consisteix en una capa de grisalla més diluïda o lavís que queda, però, generalment closa dins un traç més enèrgic de grisalla de perfilar.

Els elements ornamentals són dibuixats amb grisalla pintada o, en alguns llocs, «llevada». Hi són abundants els vidres de ciba, especialment en els blaus, i alguna peça d'aquest color té uns filaments o aigües de to rogenc; petit defecte de fabricació del vidre.

Els blaus (intensos i lluminosos), els grocs, els verds, els roses liles i uns vermells «plaqué» particularment densos de color, formen la gamma de color, constant en tots els vitralls del presbiteri.

Els vidres són gruixuts i desiguals. No hi ha mostres notables de corrosió. Cares i mans són pintades sobre vidre rosat.

CATÀLEG

VITRALL S-III.

Catorze plafons, en dues llançetes i traceria.

Plafons rectangulars, alçada 0,53 m, amplada 0,41 m.

(a1) No és l'original. Dos personatges agenollats, amb les mans en actitud orant el de la dreta, que porta un mantell rosa-marronenc. L'altre personatge porta un mantell o una capa pluvial verda, i en el seu cap hi ha una peça de vidre aprofitat. Ambdós mantells o capes tenen orles grogues amb ornamentació pintada. El camper és blau o verd a la part de baix a l'esquerra, amb dibuix endomassat floral. Als costats, hi ha dues llenques de vidre blanc amb grisalla arquitectònica mal pintada. La part inferior original és substituïda per vidres blancs que ja no segueixen el ritme dels ploms.

(a2, b1 i b2) En aquests tres plafons és representada l'Anunciació als pastors. Al plafó a2, sobre un fons blau llis, hi ha un pastor agenollat amb la mà esquerra alçada i la dreta a la cintura, un gos blanc clapejat negre que li posa les potes al genoll i un arbre groc a la part dreta.

El pastor porta una túnica groga i una peça de vestimenta com una faldilla lila. El cap i les mans són de vidre rosa, i els cabells són rossos. La bordura dels costats és blanca.

La conservació és bona.

En els plafons b1 i b2, sobre uns vidres blancs no originals, apareixen les figures d'un pastor agenollat tocant un llarg instrument de vent i un àngel amb la mà dreta fent un senyal, i un filacteri amb els mots «NATUS EST» a l'esquerra.

L'àngel, vestit amb una túnica blava i aurèola verda amb una decoració d'arcuacions, té les ales grogues i roses. La seva cabellera és rossa. El filacteri és de vidre blanc amb les lletres de grisalla de perfilar.

El camper és blau amb un dibuix de «gelosia» de barrots grocs i vermells en els punts d'encreuament. Als peus del pastor, i pintat amb grisalla sobre vidre blanc, hi ha el cap d'un animal, que podria ésser una ovella.

Només hi ha bordura blanca visible en la part inferior dreta.

(a3, a4, b3 i b4) Representen la Nativitat. Tres figures i dos animals.

(a3 i b3) Sobre un llit de draperia blanca i lila rosada, hi ha la Mare de Déu ajaguda recolzant el cap en la mà dreta i l'esquerra fora de l'embolcall de la roba rosa del llit. Porta un mantell blanc al cap. La túnica té una orla emperlada groga al coll, i també és emperlada l'orla del mantell del cap.

Aquesta figura té una aurèola vermella amb motius de grisalla de ritme ondulat. El color de fons a l'esquerra del plafó és verd, i a la dreta és blau. Darrera l'aurèola i sobre vermell, un vidre verd amb ornamentació de grisalla fa pensar, potser, en la capçalera d'un llit.

A la dreta del plafó i paral·lels al mainell, hi ha el fust d'una columna entorxada de color groc i la bordura blanca.

(b3) Continuació del cos jacent de la Mare de Déu, amb la roba del llit blanca i rosa; darrera, part del mantell verd i la túnica groga de sant Josep, amb el folre vermell del mantell, el bastó blanc, i als costats, a l'esquerra, la bordura blanca i el fust de la columna groga, en aquest plafó amb ornamentació de perles. Als peus de la figura jacent, el terra és de color blau a l'angle dret.

Tot el plafó és ben conservat.

(a4) Dins un bressol blanc amb decoració d'arcuacions amb grisalla negra, hi ha l'Infant Jesús embolcallat amb una roba verda amb una ornamentació de forma romboïdal. És aureolat amb un nimbe vermell amb la creu groga, el pal de l'esquerra mal col·locat; el cap i la mateixa aurèola apareixen desplaçats de llur posició primitiva.

Sobre el bressol, hi ha els caps del bou —de color groc— i de la mula —lila intens—; darrera els caps dels animals, hi ha els dos capitells verds i l'àbac rosa d'on avença l'arc d'arestes grogues i el carcanyol blanc, i paral·lel al mainell, i al costat del finestral, la bordura blanca.

El fons de la fornícula és blau llis amb tres flors sobre vidre lila col·locades simètricament. El cap de l'Infant té dos ploms de trencada, i és pintat sobre vidre rosa. La part de baix dels bolquers verds és una peça de vidre aprofitat.

(b4) Amb les dues mans agafant-se a la creu blanca, hi ha la figura de sant Josep, de cabellera blanca i cofat amb un capell blau amb gira groga. El seu cap és un dels «caps blancs». El sant porta una túnica groga, i el mantell és verd maragda amb folre vermell.

A ambdós costats, i al nivell del cap, hi ha els capitells blaus amb ornamentació foliiforme i collarins i àbacs roses amb motiu de gelosia.

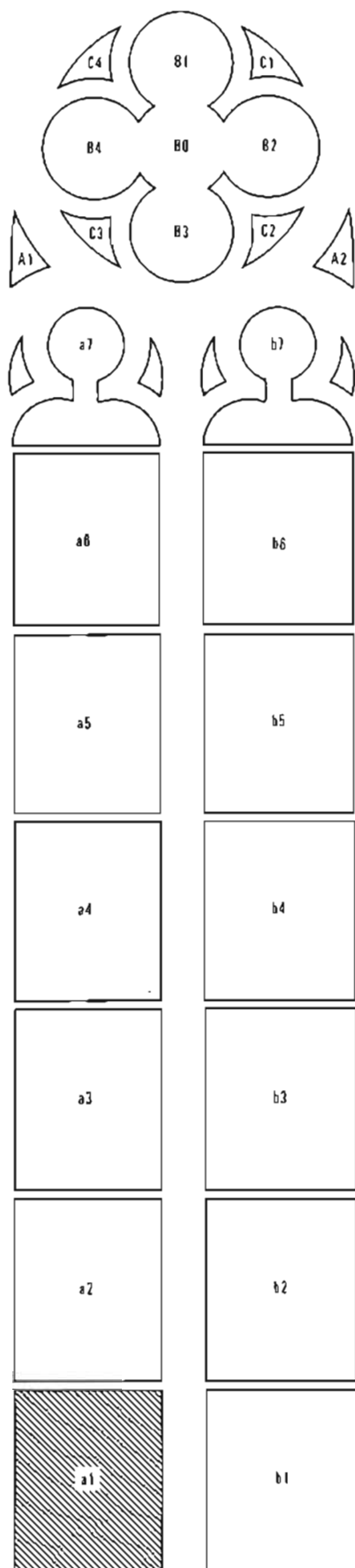
El camper és vermell intens, amb una flor rodona de color verd maragda entre el cap i el capitell de la dreta. Les columnes són de vidre groc i ornamentació emperlada, de grisalla llevada, i als costats tenen la bordura blanca.

(a5) Sobre camper vermell molt intens, hi ha el gablet de frondes grogues, motlures o arestes blaves, amb una ornamentació de perles blanques paral·leles a les arestes, timpà blau amb grisalla d'elements trifoliars i una rosassa de color rosa clar al mig. El lòbul superior de l'arc té el fons blau i al mig una flor lila. Els carcanyols són blancs, amb adorns foliars.

En la part superior del plafó hi ha una llenca blanca amb el motiu trifoliar en grisalla, i, damunt, un fris blau amb flors liles i entremig grisalla de gelosia.

De l'angle superior del gablet surt la magolla vermella del floró que el capça.

(a6) Una llenca horitzontal de vidre blanc, amb el motiu triangular i trifoliat, i a sobre, una torre de forma rectangular apaïsada, de mur verd maragda amb carreus pintats, al mig de la qual s'obre el floró groc del gablet; simètricament col·locades, hi ha dues flors

rodones de color lila, i als costats de la torre dues finestres coronelles grogues amb grisalla llevada. Finestres i torre són capçades per un fris blanc d'ornamentació sinuosa. Teulada de forma triangular rosa, encimbellada per un nou floró rosa i magolla groga amb grisalla de gelosia. El camper és de quadres blaus amb ornamentació vegetal i llenques vermelles amb creus sobre vidre blanc en els encreuaments.

De les finestres grogues pugen els pinacles verds amb ganxets i arestes de pintura de punxó. Bordura blanca.

(a7) Capcer de la llanceta *a*. Alçada 0,41 m i amplada 0,41 m. Diàmetre del lòbul 0,24 m.

És el mateix tema del mosaic del camper del plafó *a6*, però les llenques són grogues.

(b5) Plafó resolt amb els mateixos elements ornamentals de l'*a5* canviant els colors únicament en les arestes del gablet, que en aquest són verdes; hi ha una rosassa al centre del timpà, vermella; els carcanyols de l'arc són blaus, i en el fris superior les flors són vermelles en lloc de liles. La magolla del floró és vermella i verda amb grisalla de gelosia, i la flor del lòbul de l'arc és verda.

(b6) Igual al plafó *a6*, abans descrit; únicament hi ha canviat pel vermell el color de les dues flors al costat del floró de l'arc.

La part dreta de la teulada, triangular, de color rosa, té la grisalla mig esborrada.

(b7) Idèntic al plafó *a7*.

Traceria

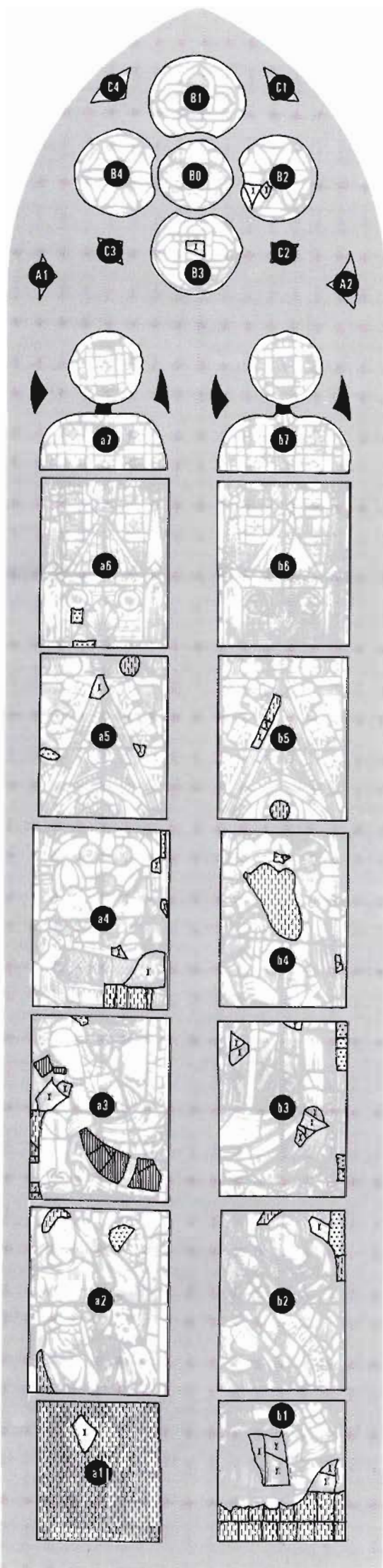
Rosassa quadrilobada i 6 triangles curvilinis. Diàmetre 0,75 m.

La part central, *B0*, és de fons verd maragda, amb el motiu del quadrat de costats d'ogiva. Les ogives petites són de color groc i lila. Totes amb ornamentació foliar.

Els lòbuls *B1* i *B3* són de fons blau, i el motiu d'entrellaçats, roses marronencs i grocs sobre verd. Bordura blanca.

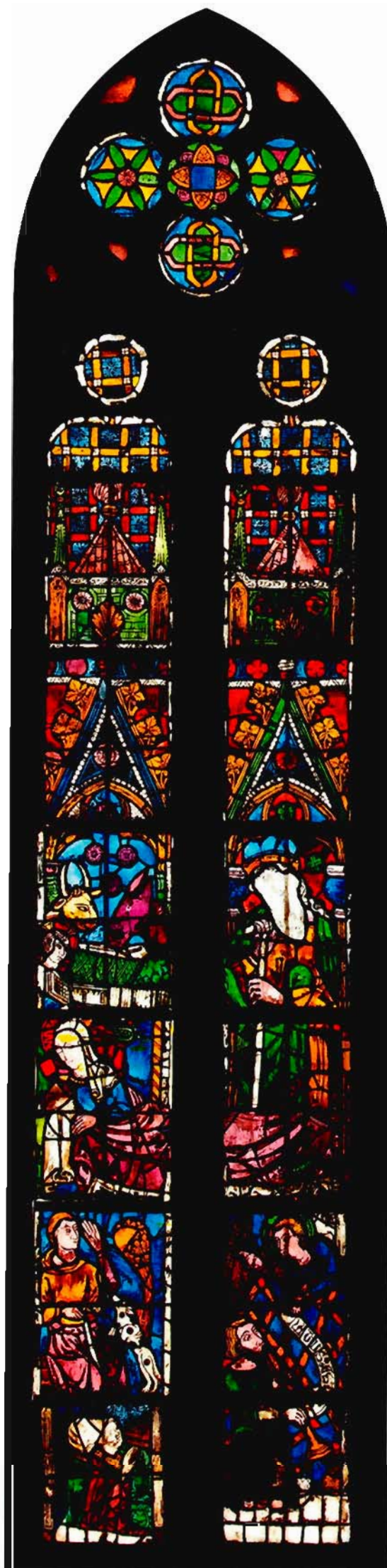
Lòbuls *B2* i *B4*: Sobre un hexàgon groc de costats curvilinis, hi ha sis fulles o fusos verds amb una flor rodona de color lila al centre, tot sobre camper blau i bordura blanca.

Els triangles curvilinis són roses i grocs.

PRESBITERI.
VITRAL·L S-III
(ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:16

PRESBITERI.
VITRAL·L S-III

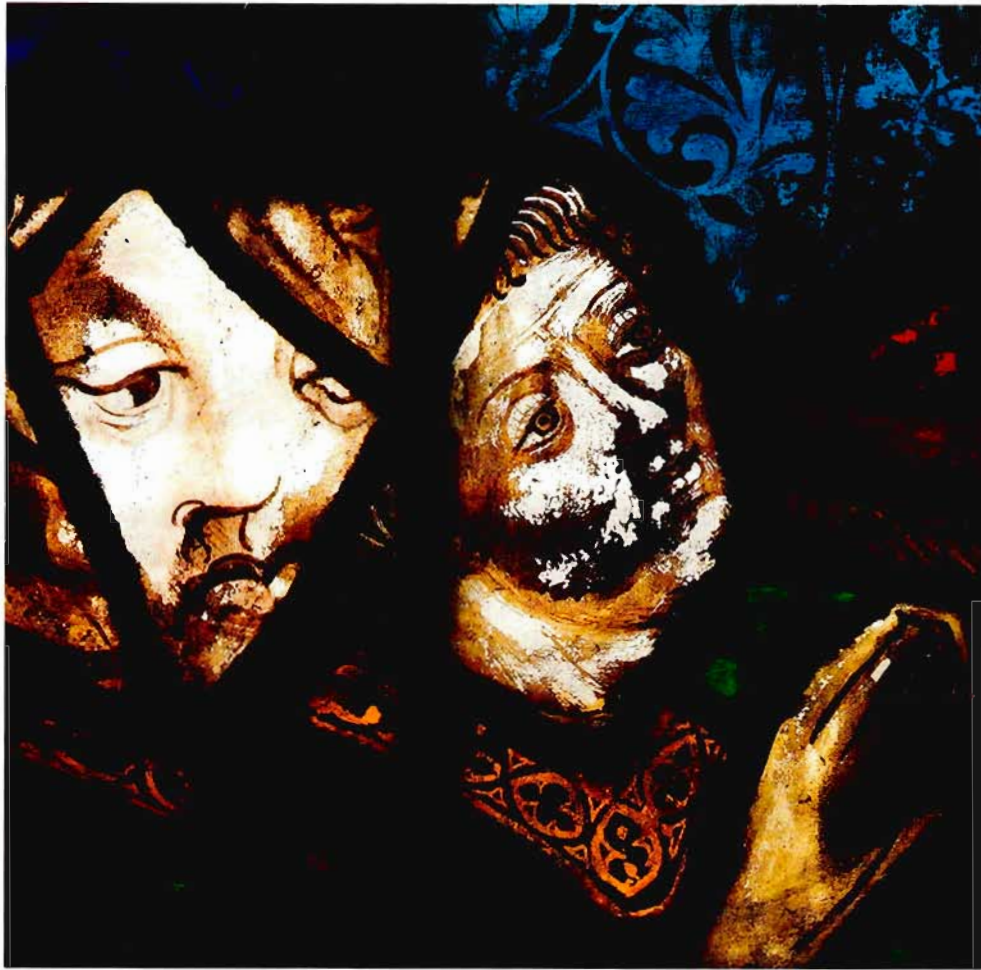

VITRALL S-III. PLATONS a3, a4, b3 i b4

VITRALL S-III.
PLAFÓ b2 i DETALL b1

VITRALL S-III.
PLAFÓ a1 (DETALL)

VITRALL S-III.
ROSASSA DE LA TRACERIA

VITRALL S-IV – ADORACIÓ DELS REIS

Alçada 4,55 m, amplada 0,97 m.
Dues obertures o llancetes de 0,41 m d'amplada,
catorze plafons i rosassa de 0,75 m de diàmetre.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

L'escena és de composició unitària i comprèn les dues llancetes; és encapçalada per dos gablets simètrics, iguals tant de color com d'ornamentació, que reposen sobre uns capitells de vidre verd (*a4*) o groc (*b4*). L'arc que clou la fornícula i sosté el gablet, és d'ogiva amb motlures trilobades. El timpà és rosa, amb motius trifoliats de grisalla i una sanefa de perles llevades. L'aresta és groga i verda en la part externa, d'on arrenquen les frondes, que són de grisalla de pinzell.

Les columnetes de la fornícula, de vidre rosa, són entorxades.

El gablet és capçat per un floró senzill d'una sola fulla groga, i les seves magolles són vermelles, i blava la més gran, que queda immediatament a sobre d'una cornisa o fris de color rosa amb claustreres blanques.

Al nivell superior s'aixeca una torre blava amb dues finestres-flors blanques i grisalla dibuixant els carreus, amb teulada rosa que dibuixa també amb doble ratlla enèrgica les teules àrabs. A sota mateix de la teulada, una cornisa blanca amb un engrallat de grisalla va de banda a banda. Aquesta cornisa encapçala dues finestres coronelles de vidre vermell amb mainells i traceria pintada, sobre les quals s'aixequen llurs pinacles de vidre groc amb arestes i ganxets pintats —grisalla llevada—, ambdós amb els corresponents florons al cim. El camper d'aquestes ornamentacions arquitectòniques, de caràcter més pictòric que arquitectònic, és un mosaic de peces quadrades verdes amb grisalla foliar radial, amb llenques de vermell juxtaposades i quadradets blancs en els llocs on s'encreuen. Aquest mosaic omple també el lòbul superior de l'obertura.

Bordura blanca.

CONSERVACIÓ

Excepte els dos plafons inferiors (*a1* i *b1*), ja d'antic substituïts per un mosaic, o per la part substituïda a l'època dels «caps blancs» per un simple vidre blanc, la resta del vitrall es conserva pràcticament com a l'origen, amb les inevitables reparacions que ens hi donen el percentatge normal de vidres aprofitats i tapaforsats que solem trobar en un vitrall gòtic. Dos caps són també de l'època dels «caps blancs»; el d'un rei mag (*b2*) i el del, també rei, del plafó *a4*. La grisalla, en relatiu bon estat.

ICONOGRAFIA

Sobre un camper de mosaic quadriculat, i elements ornamentals de gablets, capitells i columnes formant dues fornícules, es desenvolupa l'escena de l'adoració dels Reis Mags.

La Verge té l'Infant a la falda, el qual té la mà en actitud de beneir els tres mags, que agenollats li ofereixen l'or, l'encens i la mirra.

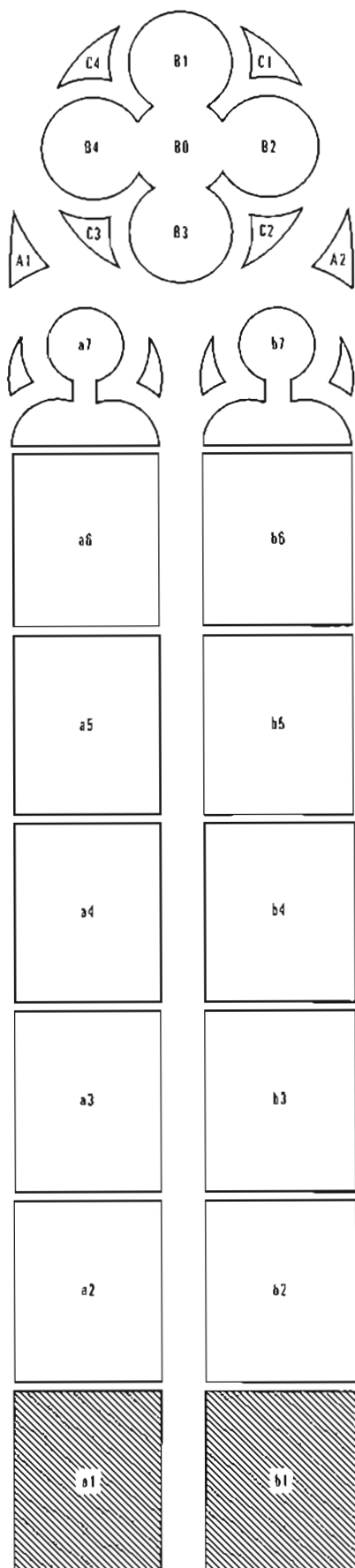
TÈCNICA, COLOR, ESTIL

És en el cap de la Verge on més clarament es veu emprada la grisalla esclarissada que, d'una manera convencional, ombrreja i modela les faccions, perfilades a més pel traç definit i enèrgic característic d'aquests vitralls. La grisalla de pinzell és emprada en els mosaics de camper o en els elements arquitectònics, i únicament en uns pocs i petits detalls hom hi veu la grisalla llevada.

No hi ha, en absolut, groc d'argent, i tots els vidres són acolorits en la pasta o plaqués vermells.

Els colors preponderants són els vermells i blaus, amb grocs, verds i el rosa-marronenc en els elements ornamentals com columnes, etc., o un rosa més net i clar per a les cares i mans.

L'estil és lineal.

CATÀLEG

VITRALL S-IV

Dues llancetes de set plafons i una rosassa a la traceria amb 6 triangles curvilinis.

Plafons rectangulars, alçada 0,53 m, amplada 0,41 m.

Cinc personatges dins dues fornícules amb gablets, elements arquitectònics i mosaic de camper.

Llanceta a

(a1) Plafó ocupat en la part alta per un mosaic romboïdal amb llenques bicolors rosa i verd i flors rodones sobre vidre groc —amb grisalla de pinzell—; els rombes són alternativament blaus i vermells, amb grisalla de pinzell de tema floral.

A la part baixa, hi ha uns vidres blancs d'escaire posteriors al vitrall original, com ho és també, però més antic, el mosaic.

(a2) Sobre un fons de vidre llis, de color blau i una bordura blanca, hi ha un rei mag, vestit amb mantell vermell i túnica verda. El folre del mantell és verd maragda. El personatge porta corona —vidre groc i grisalla de pinzell. Té la mà dreta enlaire, i a l'esquerra porta un copó amb tapa.

La figura està ben conservada, excepte un vidre aprofitat amb groc d'argent a la mànega, i les dues mans pintades sobre base blanca, que són de restauració antiga.

(a3 i a4) Arrencada de l'arc de la fornícula de vidre groc, capitells amb elements vegetals pintats sobre el vidre verd amb collarins i astràgals vermells. Columna entorxada. Camper blau llis amb una gran estrella de vuit puntes de vidre llis groc. El cap del rei és de vidre blanc —reparació tardana, de l'època dels «caps blancs»— i les mans són també pintades sobre base blanca per bé que són d'una restauració més antiga.

Va embolcallat amb mantell verd maragda, túnica rosamarronenc i folre groc. Calçat vermell amb grisalla llevada. Sosté amb ambdues mans un objecte, gerra o copó, de vidre groc.

(a5) Part principal del gablet d'arestes verdes amb les frondes, groga la motllura central i perlejada sobre vidre blanc la interior. Al centre hi ha una rosassa de vidre blau, llis, sense grisalla. A la part de baix es tanca l'arc d'ogiva amb fons vermell i motlures que marquen el trilobat.

El camper és vermell intens; a la part de dalt del gablet hi ha les magolles vermelles i blaves amb decoració d'engraellat de grisalla, i una cornisa groga sobre la qual hi ha fris de claustreres blanques sobre fons rosat fosc, amb grisalla fent engraelat.

(a6) Sobre una cornisa groga hi ha una torre blava amb el floró groc al mig, capçada per un fris blanc amb dibuix d'engraellat sobre el qual ve la teulada de forma triangular amb les teules dibuixades amb grisalla. Dins el mur blau on la grisalla —mig esborrada— dibuixa els carreus, hi ha dues peces circulars amb grisalla dibuixant una flor; la de l'esquerra és un vidre aprofitat amb la grisalla a la part exterior representant un rostre.

Als costats de la torre blava hi ha dues finestres coronelles de vidre vermell, amb una cornisa blanca amb dibuix d'engraellat sobre el qual s'enfilen els pinacles de vidre groc, amb ganxets a les arestes.

Sobre la teulada triangular rosa hi ha un nus blanc amb decoració trifoliar que fa de base al floró groc.

El camper és un mosaic reticular de peces quadrades verdes amb grisalla de pinzell amb elements foliculars, llenques vermelles i uns quadradets blancs amb una creu en els encreuaments.

(a7) Camper de mosaic com el del plafó inferior; bordura blanca circular en el lòbul superior, la peça central del qual és un tapanforats blau.

Llançeta b

(b1) Mosaic igual a l'a1, i la part blanca de baix també igual.

(b2) Amb bordura blanca i camper verd maragda llis, hi ha el cos de cintura en amunt d'un dels reis mags, que porta un mantell groc amb la part superior d'ermíni, i túnica blava. Amb la mà dreta embolcallada sosté un copó amb tapa, que manté, també, amb l'altra mà. El copó és de vidre vermell amb una decoració d'arcuacions amb grisalla negra.

El cap no és l'original, és un més dels «caps blancs», porta corona reial —vidre groc i grisalla de pinzell. La seva cabellera ondulada és de vidre groc, i pintada amb la grisalla.

(b3 i b4) Dins la fornícula marcada per l'arrencada dels arcs lobulats de nervis grocs que es recolzen sobre el nus vermell del capitell —vidre groc—, apareixen les figures de la Mare de Déu portant l'Infant a la falda. Aquest duu una túnica groga, va descalç i té la mà dreta en actitud de beneir. Va aureolat per un nimbe cruciforme —vidre verd— també de color rosa. La cara, entregirada, és, rostre i cabells, de vidre rosa.

La Mare de Déu va vestida amb un mantell vermell de vidre plaqué, amb el folre d'ermíni i un fermall groc; túnica verda, i calçat rosa amb decoració d'engraellat de grisalla; la imatge porta una corona de vidre groc amb grisalla de pinzell, aurèola verd maragda amb una orla emperlada sobre vidre blanc.

La cabellera de la Verge és de vidre groc.

El camper, blau llis.

A l'esquerra hi ha una columna rosa. Les mans de la Mare de Déu són pintades sobre base de vidre rosa, com també ho és el seu rostre.

(b5) Plafó idèntic a l'a5.

(b6) Plafó idèntic a l'a6, únicament cal observar uns vidres aprofitats en la finestra coronella de la dreta.

(b7) Idèntic a l'a7, totalment sencer i sense cap restauració o reparació.

Traceria

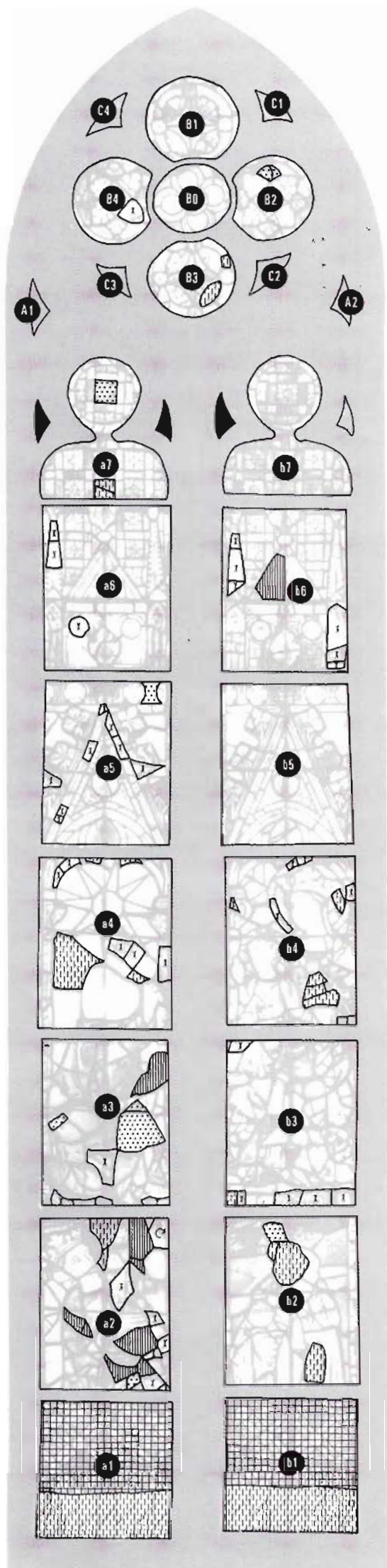
Rosassa de 0,74 m de diàmetre, formada per quatre lòbuls de 0,23 m \sphericalangle i l'ull de 0,28 m \emptyset .

Ull amb composició quadrilobada i peça rodona amb el dibuix floral pintat amb grisalla de perfilar sobre vidre vermell. Camper interior blau, motlures grogues i camper verd maragda.

Lòbuls: Alternadament camper blau (1 i 3) i vermell (2 i 4) amb peça central quadrada blava i dibuix floral (2 i 4) i romboïdal roig, i de costats verds de forma curvilínia, amb semicercles foliars (1 i 3).

Bordura blanca.

Els triangles curvilinis són blaus i ocres alternativament.

PRESBITERI.
VITRALI. S-IV
(ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:16

PRESBITERI
VITRALI. S-IV

VITRALL S-IV. PLAFÓ 64

VITRALL S-V – PRESENTACIÓ AL TEMPLE

Alçada 4,65 m, amplada 1,66 m.

Finestra coronella, de tres llancetes i traceria formada per tres rosasses quadrilobades i triangles curvilinis.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Sis personatges dins sengles fornícules amb camper de vidre llis de color blau, vermell o verd.

A cada llanceta hi ha dues fornícules sobreposades; les del rengle inferior figuren inscrites en un rectangle, mentre que les superiors són capçades per gablets.

Les fornícules són formades per columnes entorxades amb capitells d'on arrenquen arcs d'ogiva trilobats.

Els gablets dels plafons superiors porten frondes i grans florons. Als lòbuls dels capcers de les llancetes hi ha elements decoratius del tipus de flor-estel amb grisalles d'elements vegetals.

Al mig del frontis hi ha pintada una traceria trilobada.

CONSERVACIÓ

Els personatges, bé que enmarcats dins les fornícules descrites, temàticament formen una sola escena: la Presentació al temple. Aquesta unitat es conserva, malgrat la desaparició de la totalitat dels plafons *a2* —meitat superior—, i de tot el plafó *a3*, substituït per una figura lleugerament desproporcionada amb la resta del conjunt.

Hi ha tres caps que no són els originals, tots ells de vidre blanc; un pertany a les «cares blanques» gironines, i els altres són pintats. El del plafó *a1*, de traç lineal i poc modelat, és pintat per la part externa del vidre i és lleugerament agegantat; el del plafó *b3*, és molt desproporcionat, pintat amb grisalla modelant la cara, i desentona encara més que el descrit abans.

Hi ha nombrosos vidres aprofitats; al plafó *c3* hi ha hagut un canvi total de vidres en el mantell i túnica de la figura.

ICONOGRAFIA

Presentació de l'Infant Jesús al temple; dos dels personatges porten tórtors a les mans (*a1* i *b1*) mirant envers la figura femenina que hi ha en el plafó *c1*; en el rengle superior, Simeó porta als braços l'Infant, i enfront d'ell un darrer personatge porta una creu.

La figura del plafó *a1*, podria ésser Anna la profetessa; per bé que aquest rostre porti barba, no és inconvenient de pensar en la profetessa, ja que el cap no és l'original.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Els caps i mans, pintats sobre vidre rosa, són tractats amb un traç enèrgic, lineal, amb tres ratlles paral·leles per a subratllar la parpella inferior, i els ulls presenten una taca rodona amb una segona ratlla concèntrica per a dibuixar la nineta. Les mans, si bé són també esquemàtiques, alhora subratllen detalls com el blanc de les ungles i dues ratlles dels dits. La barbata en els personatges que no porten barba és marcada amb un semicercle enèrgicament traçat.

Els detalls ornamentals solen ésser de grisalla de pinzell; no n'hi ha gaire de llevada.

Els plecs de la roba són marcats amb una ratlla enèrgica curvilínia, i l'espai interior és pintat amb una grisalla plana més diluïda.

A les cares, una grisalla també molt diluïda diferencia galtes, nas, front i barbata de les zones menys sobresortints i per tant més fosques.

Sempre els colors preponderants hi són vermells i blaus, però hi són abundants, també, els grocs —especialment pels motius ornamentals—, liles, roses, i verds.

És remarcable la total absència del groc d'argent.

Els vidres són de planxa (o manxó) en general, però hi ha també nombrosos vidres de ciba. Els vermells són «plaqués».

La grisalla és mal cuita en alguns llocs. No hi ha rastres notables de corrosió.

CATÀLEG

VITRALL S-V

Dotze plafons dividits en tres obertures o llancetes, i traceria amb tres rosasses quadrilobades i quatre triangles curvilinis.

Alçada 0,83 m, amplada 0,46 m.

Llanceta a

Plafó rectangular de 0,53 m d'alçada per 0,41 m d'amplada.

(a1 i a2) Plafó representant un personatge probablement femení, vestit amb mantell blau i túnica vermella; a la mà dreta, tapada pel mantell, porta un llibre groc amb una ornamentació de traç gruixut, i a l'esquerra dues tórtores de color lila. El folre del mantell és d'ermini; al cap porta un vel blanc, i és aureolat amb un nimbe rosa-marronenc, llis.

La figura apareix dins una fornícula d'arc d'ogiva amb motlures trilobades. Dues columnes entorxades de color rosa amb sengles capitells sostenen l'arc descrit. El camper és de vidre verd, llis, i el plafó queda clos per una bordura de color morat-lila, amb grisalla de motius vegetals, que marca dos carcanyols verds amb grisalla vegetal.

La part inferior del plafó és de vidres rectangulars blancs, prims i fràgils posats simplement com a tapa forats.

(a3 i meitat superior de l'a2). La part inferior de l'a2 ja és descrita en l'apartat anterior; la meitat superior i tot el plafó a3 no són originals i provenen de la gran «restauració» que hom hi efectuà en un moment de decadència tècnica del vitrall; pertany al període de les «cares blanques».

(a4) Constituït pel cimall del gablet (desaparegut) del plafó a3, fet amb vidre groc i grisalles les frondes, i amb vermell la part central del floró; el nus de floró és de vidre rosa. Tot el floró és molt afectat per reparacions que l'han omplert de vidres aprofitats. El camper és blau, i la bordura blanca.

Al centre del lòbul hi ha una ornamentació de ritmes radials i motiu floral, amb vidres grocs, vermells i verds; té el fons blau, i la bordura és blanca. La grisalla, ben conservada i sense corrosió.

Llanceta b

(b1 i meitat inferior b2) Emmarcat per columnes entorxades grogues amb capitell de grisalla de pinzell amb motiu foliar, tancat per una arc conopial i trilobat, apareix, sobre el camper vermell llis de la fornícula, un personatge que porta a les mans un colom blanc o tórtora, i va vestit amb un mantell blau amb un galó groc, amb ornamentació en forma de serpentina, de grisalla de pinzell; el cap és cobert amb el mateix mantell blau, amb galó daurat. La túnica és rosa.

El cap i la mà visible són sobre base de vidre rosa pàl·lid, aureolat amb un nimbe groc (vidre acolorit a la pasta) llistonat amb un dibuix de trifoliats.

L'arc té unes frondes de vidre groc, i els carcanyols són de color rosa. La part inferior del plafó és de vidres rectangulars, blancs, trencant la unitat original (època «caps blancs»).

(b3 i meitat superior b2) Gablet amb arista de vidre verd i frondes grogues, el timpà vermell amb un motiu trifoliar de grisalla de punxó, i carcanyols morats en l'arc d'ogiva i trilobat de motlures grogues. El camper és blau, llis, i els capitells, amb ornament de fulla de figuera, sobre vidre lila, com també són del mateix color les columnetes.

Al mig, hi ha la figura d'un sacerdot que porta una creu o bastó a la mà esquerra; el cap esguarda Simó i Jesús. Aquest sacerdot porta una túnica verda i mantell groc amb folre vermell.

El cap, que no és l'original, és aureolat amb un nimbe groc —tampoc original—.

Aquesta figura és mal conservada, ja que la major part del mantell i una bona part de la túnica són vidres aprofitats, com també hi ha tapaforats i vidres aprofitats a les columnes, al capitell esquerre i a les frondes.

Els peus són calçats amb sabates roses amb una ornamentació de grisalla llevada quadrifoliada.

El bastó és de vidre blanc, amb nusos o decoració de grisalla de ratlles paral·leles.

(4b) Gran floró de vidre groc; les frondes són amb grisalla de pinzell, i vermella la del centre. Nusos amb grisalla de trèvol en el vermell, i elements foliars sinuosos en el blanc.

Hi ha dos pinacles vermells amb nus groc a la part superior sota els cimalls; tot figura sobre un camper verd i bordura blanca, colors que continuen en el lòbul superior d'aquest plafó, al centre del qual hi ha un quadrat groc amb grisalla vegetal i quatre semicircumferències vermelles també amb grisalla foliar. Vidre vermell plaqué. No s'hi veu corrosió.

Llanceta c

(c1 i meitat inferior c2) Fornícula de camper blau, llis amb nombrosos vidres de ciba, dibuixada pel mateix tipus d'arc trilobat i d'ogiva. Motlures de vidre groc i grisalla de pinzell, triangles curvilinis i carcanyols blaus amb decoració foliar i trifoliar de grisalla de pinzell. Bordura blanca i llenca tancant costats, i part superior de la fornícula de color lila i grisalla foliar sinuosa.

Columnes entorxades de color rosa i capitells (en mal estat). La figura femenina que hi ha dins aquesta fornícula porta un vel blanc al cap, mantell lila amb folre verd-maragda i túnica groga-oere.

El mantell és aguantat per un bell fermall de color blau amb elements ornamentals trifoliars, i quadrifoliar al centre. El cap duu un nimbe d'intens vermell plaqué, amb adorns semicirculars capçats amb perles.

El cap és del mateix estil dels descrits anteriorment; traç lineal, enèrgic, i grisalla diluïda —bastant esborrada—; al coll hi ha una peça de vidre aprofitat amb el dibuix d'una altra cara (nas, boca, ull) del mateix estil. Les mans, esquemàtiques, i molt barroera l'esquerra.

L'estat de conservació és força deficient; hi ha molts vidres aprofitats, fins a desfigurar totalment el dibuix original, concretament en els capitells.

(c3 i meitat superior c2) Fornícula formada per un arc apuntat i trilobat capçat amb un gablet igual al del plafó b3. Capitells de vidre blau clar amb ornamentació de fulla de figuera, i columnes grogues entorxades en molt mal estat que quasi no es veuen en la part superior de la fornícula.

La figura és de Simó portant l'Infant als braços, vestit amb un mantell blau i túnica lila-rosa; el folre del mantell és de vidre blanc amb una curiosa estilització de la pell, i calçat groc amb dibuix de grisalla de triangles. El mantell té un galó daurat (vidre groc de pasta) amb ritme foliar sinuós.

La part superior del vestit d'aquest personatge és totalment canviada a causa d'uns vidres aprofitats vermells que, si bé són antics, trenquen absolutament el color del mantell i de la mateixa túnica.

A l'espatlla esquerra és substituït el vidre original, blau o morat, per uns vidres aprofitats blancs amb grisalles de modelat i lins i tot groc d'argent.

El cap de l'Infant és tot ell d'una peça de vidre rosa pàl·lid pintat amb grisalla de pinzell, així com també ho són les mans i els peus. El cap de Simó és deformat per uns vidres aprofitats; i part de la barba, si bé és original, té la grisalla esborrada. Ambdues figures

porten aurèoles vermelles, amb la creu blanca l'Infant, i totalment llisa l'ancià. Aquest té els cabells pintats amb grisalla sobre vidre groc de pasta. Bordura blanca.

(c4) Camper de vidre de ciba, de color blau cobalt intens i lluminós, i el floró té el nus rosa amb ornamentació de pintura de pinzell, i frondes grogues i vermella la central. Bordura blanca. El lòbul, de fons blau i bordura blanca, té una estrella-flor de composició radial: flor central verda, fulles grogues i triangles curvilinis vermells. En bon estat excepte la fulla dreta, substituïda per un vidre vermell llis.

Traceria

(B0) *Rosassa inferior esquerra.*

Mides: 0,73 m Ø.

Formada per l'ull de 0,22 m de diàmetre i quatre lòbuls.

A l'ull, apareix el cap d'un personatge de l'Antic Testament, cofat amb una gorra blava adherida al cap i tapant les orelles. Cabellera de vidre groc amb la grisalla dibuixant el cabell ondulat, i túnica verda amb un galó de coll de tema foliar sinuós. El rostre i el coll són sobre vidre rosa, amb pintura de pinzell de traç lineal i enèrgic, la barba pintada en la mateixa peça del rostre. El camper és vermell.

Els quatre lòbuls són amb sengles florons de nus blau o verd alternadament, com també alternadament els campers són vermells o blaus, i les fulles dels florons de color groc, vermell i verd. Bordura rosa en tots els lòbuls. Estat de conservació, bo.

(B5) *Rosassa inferior dreta.* L'ull té també el cap d'un personatge no identificable, de cabells rossos —vidre groc de pasta— enrinxolats, túnica vermella i rostre lineal amb barba enrinxolada, tot en la mateixa peça de vidre rosa. El camper és de vidre de ciba de color blau cobalt. Té quatre lòbuls simètrics de disposició, i iguals de color i alternança que a la rosassa esquerra. Bordura rosa.

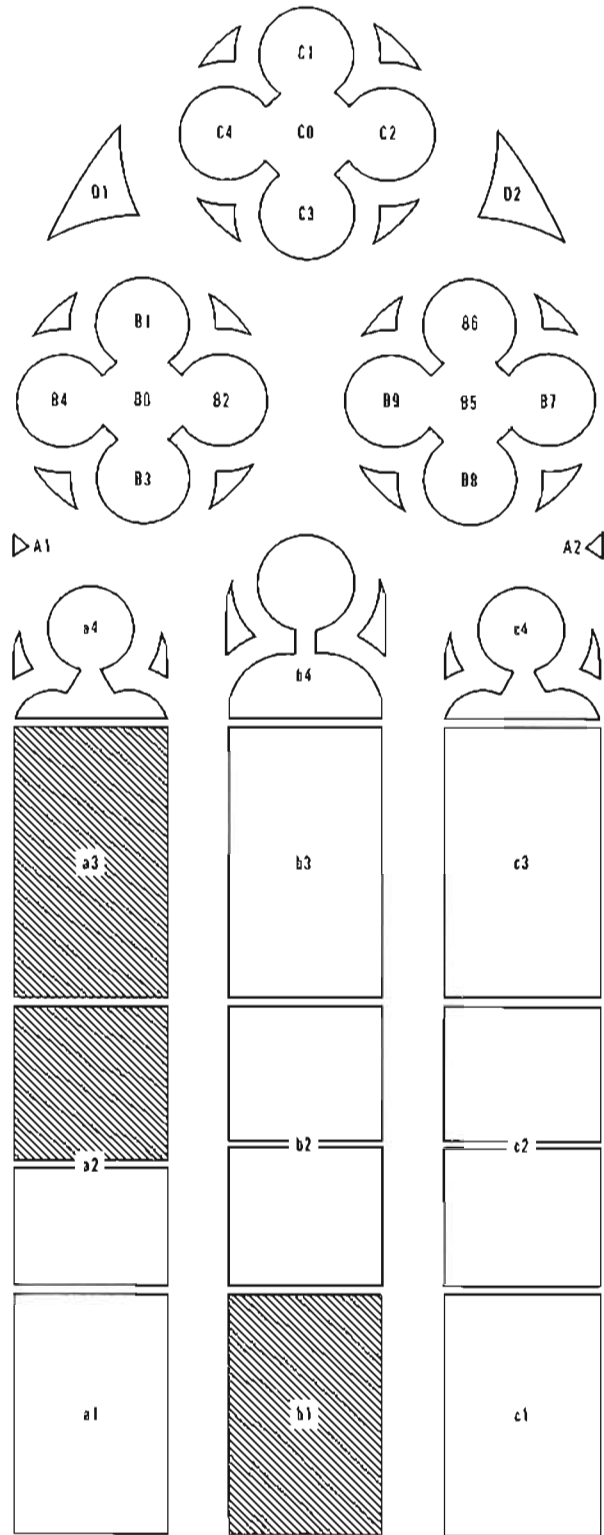
Hi ha alguns vidres aprofitats. La grisalla del rostre, mig esborrada.

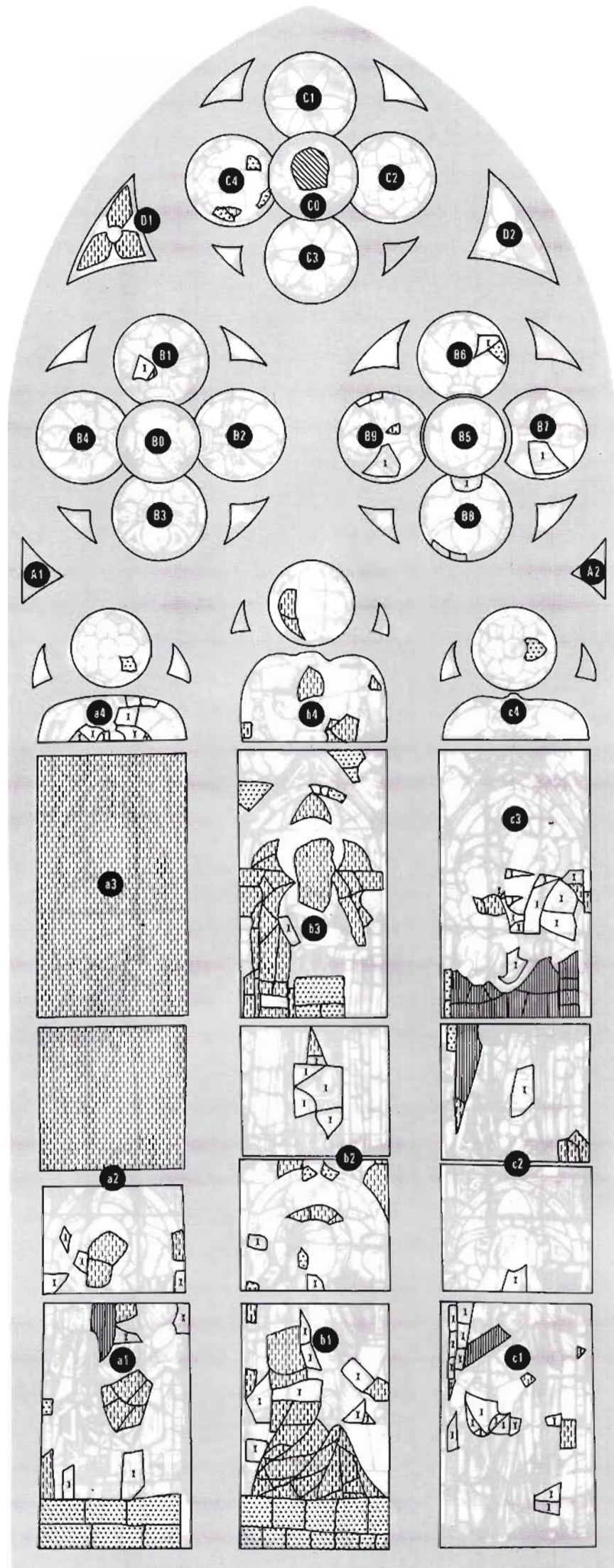
(C) *Rosassa superior.* El cap, de cabellera rossa, ondulada, cara desapareguda i substituïda (1891) per un vidre tapaforats, aureolat amb un nimbe cruciforme, podria ésser el cap del Crist. La creu és blanca, i el fons del nimbe, vermell. Túnica blava amb ornamentació de cercles concèntrics.

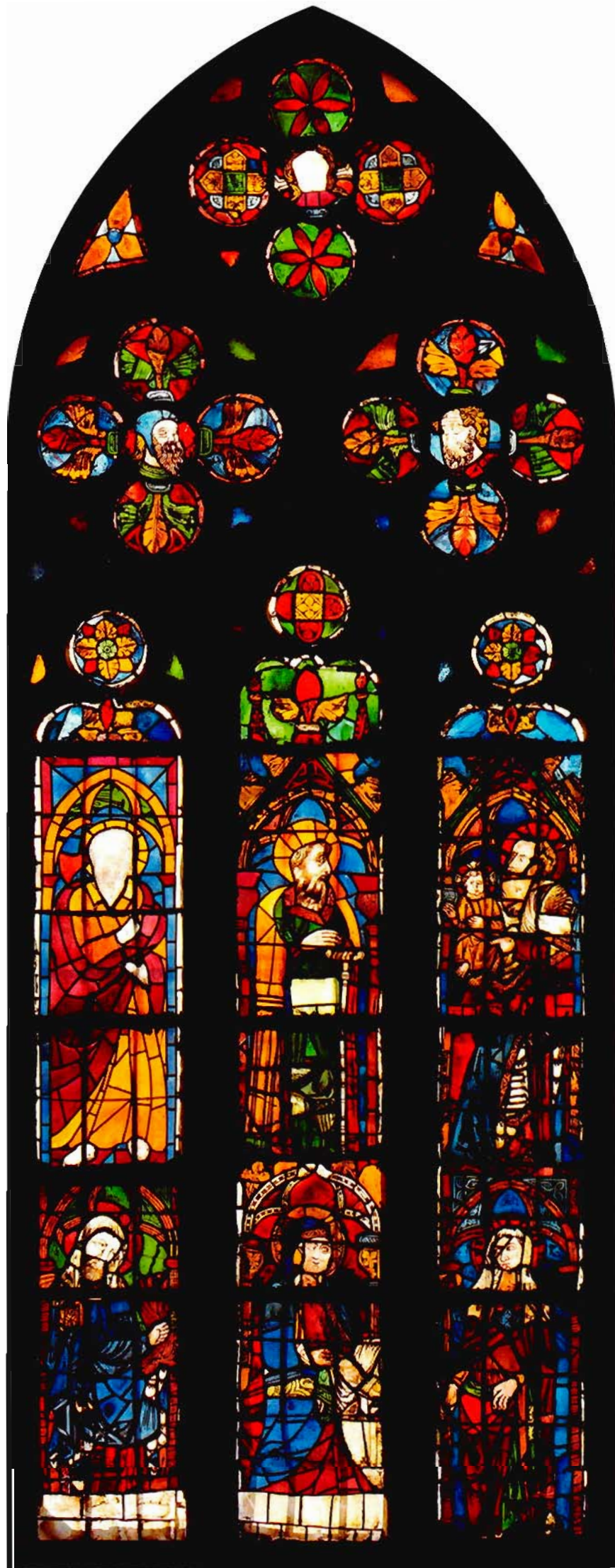
Quatre lòbuls. Els C1 i C3, amb motiu geomètric radial vermell sobre camper verd i bordura rosa, i els C2 i C4, bordura rosa, camper vermell i la flor cruciforme, composta d'una peça central quadrada de color verd maragda amb motius radials foliars, las quatre peces grogues també amb grisalla de tema foliar, i quatre peces de quart de circumferència de color blau pàl·lid amb grisalla de tema foliar.

Excepte el rostre i les tres peces de vidre morat corresponents al coll, la resta està en bon estat de conservació.

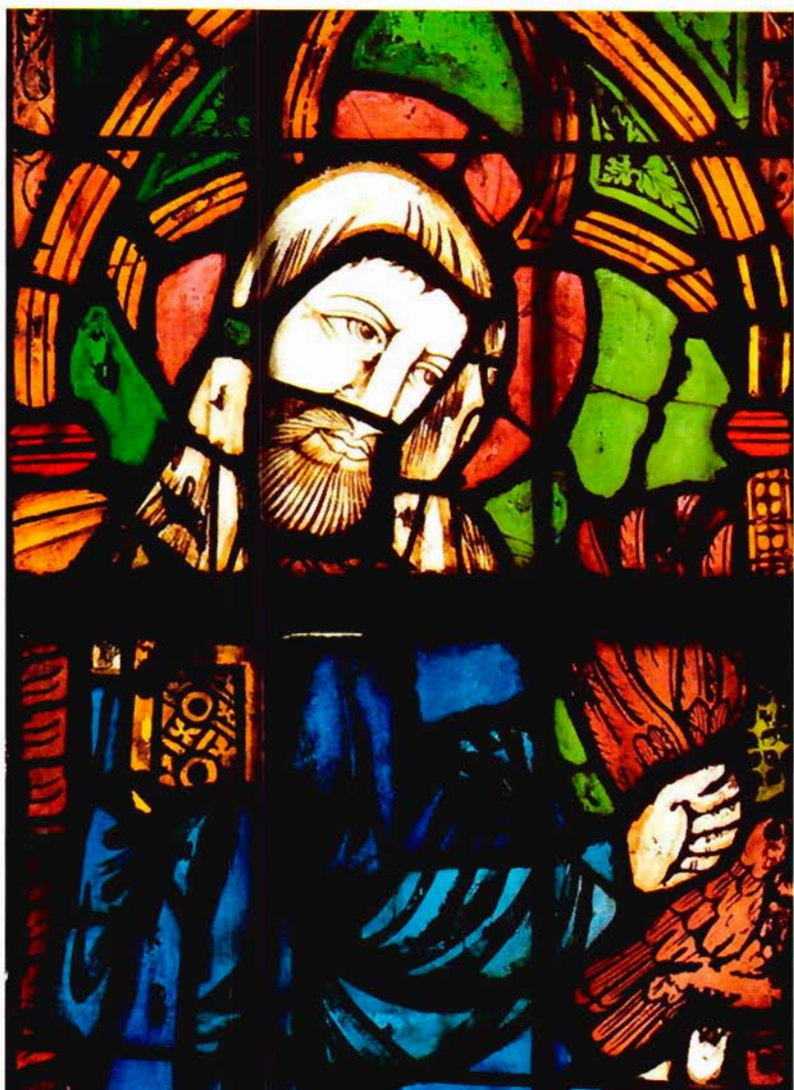
(D1 i D2). *Triangles curvilinis.* Dos triangles curvilinis: bordura rosa, dibuix trifoliar, groc sobre camper blau clar i centre rodó blau més intens a l'esquerra i vermell fosc a la dreta.

PRESBITERI.
VITRALL S-V

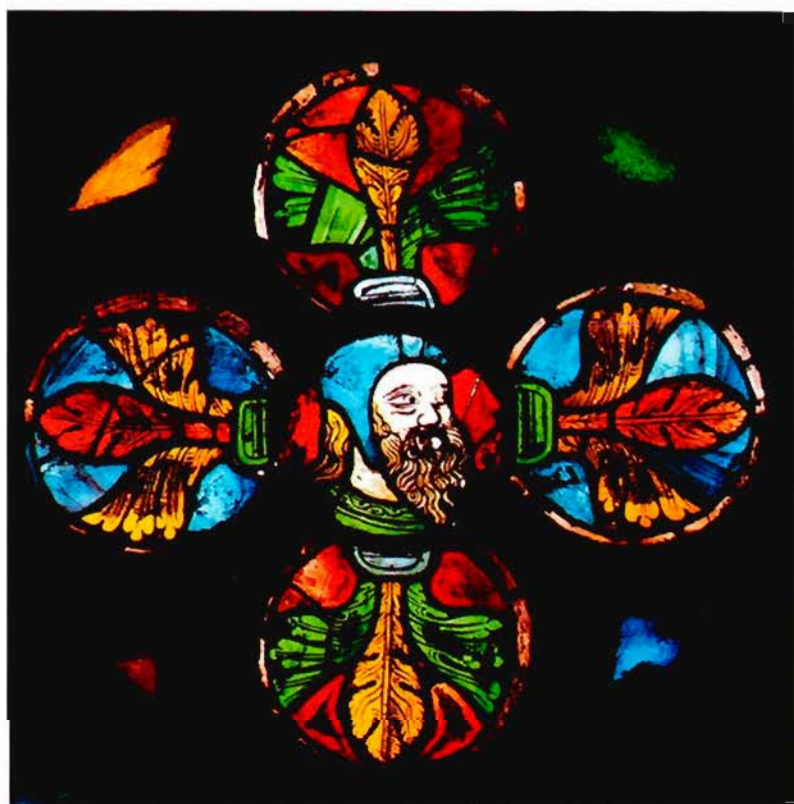
VITRALL S-V. PLAFONS a1 i a2 (DETALL)

VITRALL S-V. PLAFÓ c3 (DETALL)

VITRALL S-V. PLAFÓ c2 (DETALL)

VITRALL S-V. TRACERIA, ROSASSA INTERIOR ESQUERRA

VITRALL S-VI – DORMICIÓ DE LA MARE DE DÉU

Mides: 4,55 m alçada, 0,96 m amplada.
Tres llancetes i traceria.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

La part ornamental d'aquest vitrall és mínima, i és reduïda a la traceria i a l'enrajolat escacat de vidres grocs i verds amb grisalla de motius vegetals, que hi ha a la part baixa dels plafons *a3* i *b3*.

Una simple bordura de vidre blanc contorneja les tres llancetes.

La composició és rica i complexa. Als plafons inferiors *a1*, *b1* i *c1* hi ha un rengle de sis personatges, posats com en un fris, mirant tots ells cap al centre; als plafons immediats, una figura ajaguda crea una gran horitzontal ben equilibrada per sis figures dretes en llurs plafons laterals i una d'asseguda en el central.

En el tercer rengle de plafons apareixen quatre figures; dues d'elles són lleugerament més grans, situades a l'esquerra i al centre; trobem un equilibrat contrapès en els dos àngels que omplen el plafó dret *c3*.

La traceria és formada per tres rosasses quadrilobades que contenen motius geomètrics florals en els lòbuls i una testa coronada en els plafons centrals.

Triangles curvilinis amb ornamentació trifoliar.

CONSERVACIÓ

El conjunt d'aquest vitrall ha conservat la seva unitat i la composició original. Les inevitables reparacions no l'han afectat d'una manera remarcable. De les dinou figures que entren en la composició, únicament tres no tenen el cap original, substituït en dues d'aquestes figures per peces de vidre blanc i en la tercera per un cap dibuixat amb grisalla sobre un vidre més blanquinós que els originals —que són rosats— i ombrejat d'una manera més naturalista i feixuga que l'estil lineal dels caps autèntics.

A més d'aquests caps, hi ha, també, altres peces de vidre aprofitat, sense que desentonin excessivament.

Alguns dels caps autèntics tenen ploms de trencadissa.

ICONOGRAFIA

El tema d'aquest finestral és la Dormició de la Mare de Déu, figura que ocupa la part central del vitrall (plafó *b2* principalment).

Al voltant de la figura jacent de la Verge, que és representada amb els ulls closos i les mans encreuades sobre el pit, hi ha els dotze apòstols, que estan dempeus, amb expressió i gest contristat.

Al bell mig del vitrall és representada la imatge de Crist, que al braç esquerre porta la imatge petita de l'ànima de la Verge, que va vestida i té les mans en actitud orant.

En els tres plafons superiors hi ha la gran figura sedent de Crist coronat, amb un llibre a la mà esquerra i amb la dreta coronant la Mare de Déu, que apareix també asseguda, les mans encreuades i el cos lleument inclinat cap a la figura de Crist. A la dreta (plafó *c3*), dos àngels agenollats contemplen l'escena.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Els caps solen ésser fets d'una sola peça de vidre rosat, de planxa (o manxó) representant ensems la cara i els cabells, tot dibuixat amb grisalla. El dibuix dels trets de la cara és lineal, amb un traç gruixut, enèrgic i expressiu; sota aquest traç hom pot observar una suau veladura de grisalla que amb tintes planes insinua un cert ombrejat deixant únicament el vidre completament net i per tant més clar en aquelles parts que sobresurten; nas, pòmuls, barbata i front. No són exactament els *tre colori* descrits per Teòfil, però hom hi vol obtenir el mateix efecte plàstic.

Altres caps tenen els cabells rossos sempre dibuixats amb el mateix traç lineal sobre vidre groc. Generalment els cabells són llargs, ondulats, amb el característic tupè sobre el front.

Els ulls són ametllats, sota les celles enèrgiques i acabades amb una pinzellada vertical sobre el nas; l'iris hi és dibuixat amb una pinzellada en forma anular; i, al seu centre, una circumferència negra representa la pupil·la.

La barba i el bigoti són també ondulats.

Els elements ornamentals (el sòl sota la figura del Crist coronant la Verge, la franja emperlada de les cortines darrera la Mare de Déu, les orles dels vestits, així com les corones) són de grisalla de pinzell —excepte el coixí groc, que és de punxó o llevada—. Les aurèoles dels apòstols i altres figures, són llises, excepte una del plafó *a1*, que dibuixa un engraellat amb rodones i punt central, ornamentació semblant a la corona de la figura jacent de la Verge.

L'estil —en resum— és més antic que els vitralls de la girola. En la Coronació, essencialment, hom juga amb els blaus límpids i lluminosos, que mai no són cridaners, i els vermells plaqués de tonalitat greu, profunda i càlida. No hi manquen, però, els verds maragdes, grocs i moradencs, tots ells acolorits en la pasta, la majoria de planxa, però també de ciba alguns blaus.

No hi ha marques de corrosió. Els ploms d'ales planes i més aviat amples són vells i en bastant mal estat.

CATÀLEG

VITRALL S-VI

Dotze plafons, en tres llancetes i traceria.
Plafons rectangulars, alçada 0,83 m, amplada 0,46 m.

Llanceta a

(a1) Dos apòstols en actitud orant, i el cap girat cap amunt i a la dreta. El fons és blau, amb una sanefa o bordura blanca a l'esquerra. L'apòstol de la dreta porta una túnica vermella i mantell groc amb la gira verda.

L'aurèola és blanca amb una ornamentació de cercles amb un punt negre central, sobre un fons de ratlles fent engraellat. La cara és pintada en negre sobre un vidre de base de color carnós. Els cabells són marrons.

L'apòstol de l'esquerra porta un mantell rosa marronenc, i té els cabells rossos amb una peça en la cabellera que no és l'original.

L'aurèola és de color fosc, la cara és pintada sobre vidre color rosa pàl·lid, i té les mans amb els dits encreuats.

(a2) El plafó *a2*, representa tres apòstols en actitud expectant, girats cap a la Mare de Déu que hi ha en el plafó central. El camper és rosa marronenc. L'apòstol de la dreta va vestit amb una túnica groga, i té els cabells rossos (no s'hi veu emprat groc d'argent) i una aurèola blava intensa. La figura central porta túnica blanca amb orla daurada i mantell vermell. La seva aurèola és blanca sense ornamentació, i el cap, pintat sobre base rosa, dibuixa un piquejat per a suggerir la barba rasurada, piquejat que es repeteix a la part superior de la testa, com si anés tonsurat. Aquesta figura porta una mena de maniple, blanc amb creus de grisalla negra, i una orla daurada capçant-lo.

El darrer personatge, l'apòstol de l'esquerra, és ros —vidre groc acolorit en la pasta—, porta barba i cabellera rossa. La túnica és groga, i el mantell, blau. La gira del mantell és de color rosa clar. L'aurèola també és morada.

Tots tres van descalços. No hi ha reparacions notables.

(a3) La figura asseguda en un banc és la Mare de Déu, inclinant-se cap a la dreta i acotant el cap en el moment d'ésser coronada per Jesucrist.

La figura porta un mantell blau de plecs folgats amb orla daurada i una túnica vermella; al cap duu una mena de mantellina o vel blanc. L'aurèola és de color verd maragda amb una franja emperlada —grisalla llevada sobre vidre blanc—. Darrera la imatge, una cortina rosa marronenc penja fent plecs. A la part superior de la cortina hi ha una orla groga emperlada.

La Verge encreua les mans sobre el pit. El banc on ella seu té un coixí groc endomassat, i, sota, un llistó blanc emperlant, un gris vermell amb grisalla de ritme sinuós, i a la part vertical del banc, en un vidre verd, és dibuixada una claustra blanca i motlures en forma de llanceta. Tocant al sòl encara hi ha una altra llenca o llistó

emperlant blanc, i el terra és un ritme de rombes alternats ocre-groc i verd amb grisalla pintada de motius florals.

(a4) El cimall de la llanceta és de fons de vermell plaqué, molt intens, i bordura blanca. A la part inferior hi ha una petita part de l'aurèola de la Mare de Déu, i la gran corona de vidre groc que la mà de Crist manté sobre el cap de la Verge.

El lòbul de la llanceta és d'elements vegetals sobre vidre groc i blau, dividit en forma d'aspa i amb bordura blanca.

Els elements vegetals són pintats amb grisalla negra.

Llanceta b

(b1) Dos apòstols sobre camper moradenc rosat. Mirant cap al centre, l'un a l'esquerra i l'altre a la dreta. Ambdós miren cap al centre del plafó i tenen les mans en gest expectant. El de l'esquerra porta túnica vermella i mantell verd, té la cabellera rossa i l'aurèola rosada (però, de l'original, només en queda una peça). La cara original és desapareguda i substituïda per un vidre blanc, com també ho és una de les mans.

El personatge de la dreta porta mantell rosat i túnica blava amb folre groc. L'aurèola és de color verd maragda. El cap, pintat amb grisalla, és d'un naturalisme feixuc, i no és l'original.

La cabellera groga es contradiu amb el cap acotat que ara hi ha.

(b2) La figura de la Verge ajaguda en la seva Dormició porta les mans encreuades sobre el pit i els ulls clucs, i reposa sobre un llit amb el coixí vermell, i el cobrellit rosat. La Verge porta una túnica vermella i mantell blau. Aurèola groga amb uns cercles sobre engraellat de grisalla negra.

A sobre, la figura del Crist acull la seva ànima representada per una figura més petita. El Crist porta un mantell vermell fosc i folre groc, subjectat per un fermall verd, aurèola verd maragda amb la creu en vidre blanc i motius vegetals en grisalla negra. A la part esquerra, una restauració desgraciada intenta d'equilibrar la composició.

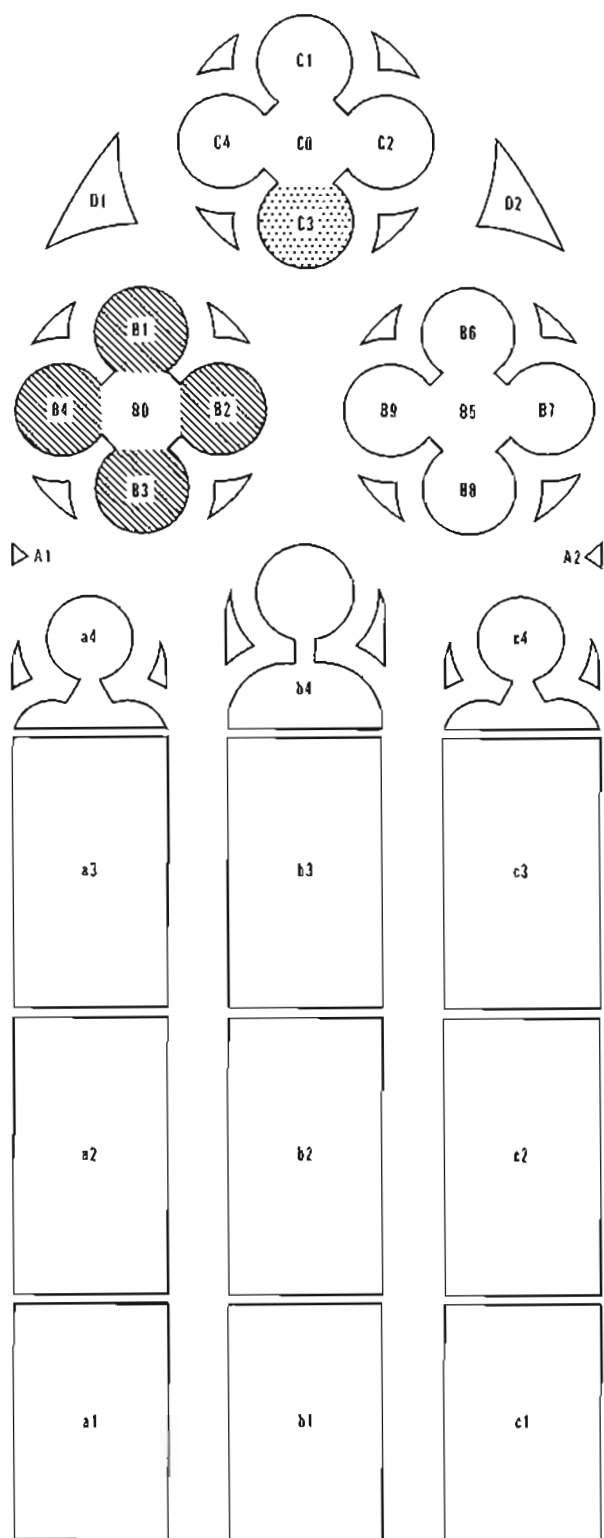
Hi ha bastant de peces de vidre aprofitat o procedents de reparacions.

(b3 i b4) Figura sedent del Crist en el mateix banc on seu la Verge.

Porta una túnica verda i mantell vermell folrat de pell; a la mà esquerra duu un llibre de tapes liles. El mantell té una orla daurada, i a la part dreta —espatlla— hi ha un vidre aprofitat.

La cara, sobre vidre rosa clar, esguarda cap a l'esquerra, on hi ha la Mare de Déu. La testa, de cabells rossos llargs i ondulats, és emmarcada per una gran aurèola rosa, cruciforme. Els braços de la creu són de vidre blanc amb ornamentació pintada. L'aurèola comprèn també la gran corona groga, la part esquerra de la qual no és original.

El camper és de vidre llis, de color blau cobalt, i la bordura és blanca.

Llanceta c

(c1) Dos apòstols amb gest expectant miren cap a l'esquerra. Camper verd maragda i bordura blanca. La imatge de la dreta porta un mantell blau amb folre d'ermíni i túnica ocre, i a l'entorn del cap té una aurèola de color vermell fosc. L'apòstol de l'esquerra va amb túnica blava i mantell vermell amb folre verd. La seva cabellera és rossa i duu una aurèola rosa.

(c2) A la part inferior del plafó hi ha una franja blanca de vidres amb groc d'argent, procedents quasi tots d'alguna reparació. Immediatament a sobre, hi ha el cobrellit o llençol on reposa la Mare de Déu, de la qual veiem en aquest plafó la túnica i el mantell. A l'espona del llit figuren tres apòstols amb gest compungit. El dels peus va vestit amb mantell verd de folre groc; el del mig, amb túnica blava, cabellera rossa i aurèola verda —l'anterior porta l'aurèola de color vermell—, i el de l'esquerra, que recolza el cap en la seva mà, porta mantell vermell, té la cabellera blava i la seva aurèola és de color rosa.

El conjunt està ben conservat, excepte els vidres blancs de la part inferior i alguna peça més clara en el mantell verd.

(c3) Sobre fons blau i terra morat, hi ha dos àngels, l'un amb túnica folgada blava i l'altre verda, agenollats mirant la figura del Crist en el plafó central. Ambdues túniques tenen unes orles daurades de grisalla ben dibuixades. Les ales són rosades, i les cabelleres, rosses. L'aurèola és verda per al de la túnica blava, i vermella la de l'altre.

(c4) Capcer lobulat de la llanceta.

Tres estrelles, blanca la central, sobre fons blau i bordura blanca; en el lòbul dividit en aspa, el mateix dibuix de la llanceta *a*. Ben conservat.

Traceria

Format per tres rosasses quadrilobades de 75 cm de diàmetre i triangles curvilinis.

(B0) *Rosassa inferior esquerra*. Els lòbuls no conserven els vitralls originals. El lòbul superior (B1) és modern; i els altres tres, si bé són antics, no són, però, els originals.

A l'òcul hi ha un cap coronat. El coll i el rostre són d'una sola peça de vidre rosa pàl·lid, els cabells sobre vidre groc i la corona també groga.

El camper és blau cobalt.

(B5) *Rosassa inferior dreta*. Els quatre lòbuls han conservat els vidres originals; sobre camper alternativament blau o vermell apareix el motiu ornamental de la flor-estel, manta vegada descrita en aquest conjunt de vitralls.

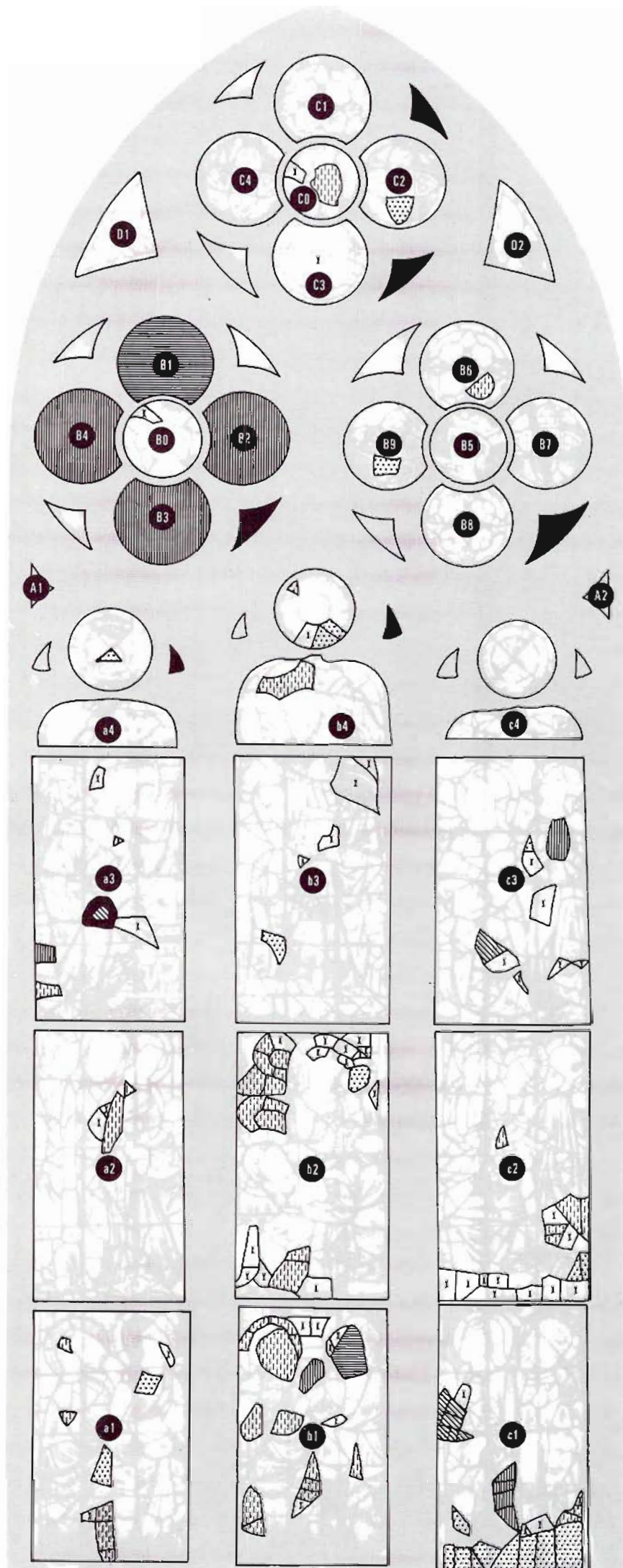
En el centre de la rosassa hi ha un cap coronat, de rostre i coll tallats en una sola peça de vidre rosa pàl·lid i cabellera rossa. És autèntic.

(C) *Rosassa superior*. Al centre d'aquesta rosassa hi ha un cap coronat; si bé la cabellera rossa i la corona són originals, no ho és, però, el rostre.

Tres dels lòbuls (C1, C2, C4) són originals, amb el ja descrit element ornamental de flor-estel, amb grisalla ben pintada amb motius vegetals.

El lòbul inferior (C3) no ha conservat el plafó original, que és substituït per tot un lòbul antic de camper blau i elements arquitectònics sobre vidre blanc. Pel seu estil podria pertànyer als vitralls de la girola, o bé ésser fet per Guillem Letungard.

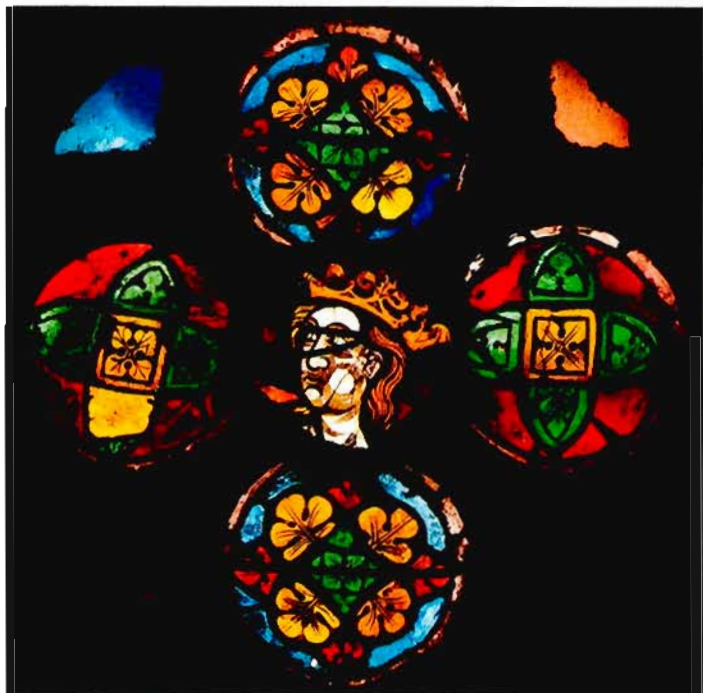
(D1 i D2) *Triangles curvilinis*. Tenen un motiu ornamental trilobat blau, amb el centre vermell. El camper és blanc, i la bordura és de color rosa-moradenc.

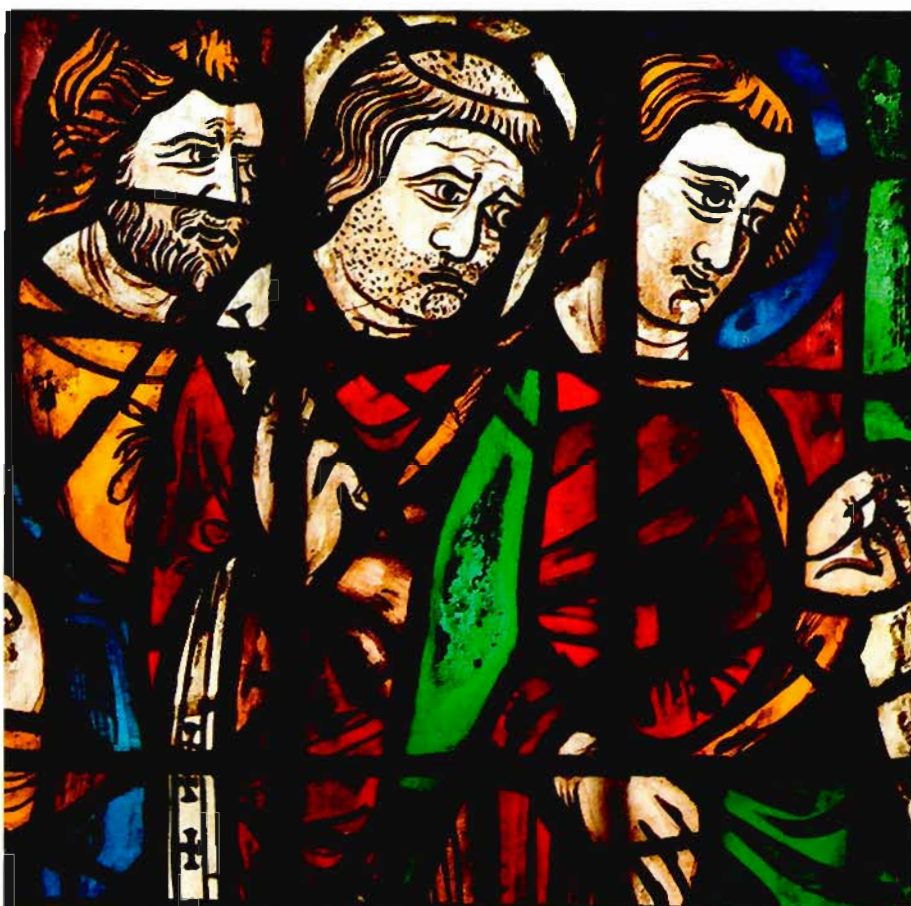

VITRALL S-VI. PLAFÓ b2 (DETALL)

VITRALI. S-VI. ROSASSA INTERIOR DRETA

VITRALL S-VI. PLAFÓ a2 (DETALL)

VITRALL S-VI. PLAFÓ a3 (DETALL)

FRAGMENTS DE VITRALLS DEL MESTRE DEL PRESBITERI, CONSERVATS O TROBATS A LA CATEDRAL DE GIRONA (primer grup)

Aquests vuit fragments d'estil arcaïtzant mostren elements que semblen prolongar, fins ben entrat el tres-cents, aspectes propis dels vitralls del segle XIII.

És característic d'aquest període:

- a) l'estil lineal del dibuix.
- b) l'ús dels teofilians *tre colori*.
- c) els trets de les faccions enèrgics i esquemàtics: els ulls són molt allargassats, les celles rotundes, les ninetes formen una doble circumferència. Les mans i els caps són un xic grossos en relació amb el cos. Els plecs de la roba són subratllats per una pinzellada més esclarissada.

Les peces de vidre són petites; cada color és contornejat pel plom.

Els ploms, soldats un xic barroerament, són d'ales estretes i l'hom alt formant una aresta. L'ànima del plom és llisa, sense grafiat, i tan prima que en alguns llocs apareix foradada.

El vidre, d'un gruix considerable, bé que molt desigual, és de ciba o manxó.

La pintura consisteix en una grisalla espessa, opaca, mat i rasposa al tacte, posada amb pinzellades amb tant de gruix que fins arriba a tenir relleu. En les pinzellades esclarissades és observable que la pintura forma grumolls.

Els campers són llisos. Les bordures, quan n'hi ha, són de vidres de colors alternats o variats, pintats amb ornamentació foliiforme o floral.

Els elements ornamentals —per exemple orles emperlades— són pintats a mà.

Aquests vuit fragments podrien ésser del mateix autor dels vitralls del presbiteri.

GIR. F-1

Àngel amb encenser (s. XIV)

Lòbul. Diàmetre 38,5 cm.

Fragment, probablement d'una traceria del presbiteri.

Sense la bordura. Camper de vidre de ciba de color blau cobalt, sense pintura.

El cap, les mans i la túnica de l'àngel són de color rosa pàl·lid. L'aurèola i les ales són de vidre plaqué vermell; el coll de la túnica és de vidre color groc-ocre. Al costat de l'ala dreta hi ha una estreta llenca de vidre verd.

Aquests vidres són gruixuts i irregulars. Els blaus i roses són de ciba. La grisalla és de color negre, mat, rasposa i opaca, i un xic grumollosa. Els traços lineals, enèrgics i ben definits, són acompanyats per pinzellades esclarissades de lavís que ajuden a modelar els plecs de la roba o els trets de la cara, cabells, etc., sense arribar a ésser exactament els «tres colors» descrits per Teòfil.

Els detalls ornamentals de la túnica consisteixen en orles emperlades en els punys, un braçal en el braç esquerre i un rectangle, ambdós amb un motiu geomètric d'engraellat, i un dibuix floral de ritme sinuós en l'orla groga del coll.

Les ales (de fet quasi no queda res de l'ala esquerra) són de plaqué vermell, amb les plomes pintades.

En els motius ornamentals descrits no hi ha emprada altra tècnica sinó la grisalla de punta de pinzell.

La mà esquerra porta una naveta; és, però, una peça de restauració quasi tan antiga com el mateix vitrall.

El plom és estret, de l'hom d'aresta; el seu cor és totalment llis i tan prim que en alguns llocs s'arriba a foradar.

GIR. F-2

Lòbul de l'encenser (s. XIV).

Diàmetre 24,6 cm.

Bordura rosa, camper blau de vidre de ciba, encenser pintat amb grisalla negra sobre vidre groc-ocre de manxó.

El plom és original.

La col·locació original és desconeguda.

GIR. F-3

Capcer de llanceta (s. XIV).

Amplada 50,5 cm, alçada 38,5 cm, diàmetre del lòbul 23,5 cm.

Camper vermell de vidre plaqué.

Plom original d'ales estretes i llom alt fent aresta.

Doble bordura, blanca l'externa, i rosa i verda, alternadament, la interna. Aquesta bordura és ornamentada amb una llenca de perles negres i pàmpols pintats sobre fons negre. Una tercera bordura de perles grogues sobre camper negre de grisalla clou aquesta part ornamental.

El lòbul, que continua les bordures descrites, té una peça rodona de vidre blau —de ciba— sense ornamentació.

Tota la grisalla és de punta de pinzell, o sigui sense emprar altres tècniques com trepes o grisalla llevada.

Tenint en compte la similitud d'estil i de motius amb els fragments *GIR. F-4*, i la normal alternança de campers blau-vermell, creiem que ambdós fragments pertanyien a un mateix finestral.

GIR. F-4

Capcer de llanceta i plafó (s. XIV).

Amplada 51,5 cm, alçada 78,5 cm, diàmetre del lòbul 23 cm.

Camper blau, de vidre de manxó amb bombolletes. Plom original d'ales estretes i llom alt fent una aresta.

Triple bordura blanca la més perifèrica, la segona de rectangles blaus i vermells alternadament, amb fulles pintades sobre vidre verd en els rectangles vermells i rosa en els blaus; la tercera bordura és de vidre groc amb ornamentació de perles clares sobre campit de grisalla negra.

Aquesta orla emperlada no figura en el lòbul del capcer.

Al centre del plafó hi ha la imatge d'un àngel vestit amb túnica vermella amb folre d'ermíni. La seva aurèola és vermella, les ales roses i ocre, i la cabellera, rossa. Té les mans encreuades sobre el pit.

Cal remarcar que les faccions de l'àngel i altres detalls són d'una semblança total amb els rostres dels vitralls del presbiteri, així com també els elements ornamentals.

GIR. F-5

Capcer de llanceta: Crucifixió.

Amplada 0,52 m, alçada 0,51 m, diàmetre del lòbul 0,29 m.

Bordura blanca, camper ocre i vermell molt intens (és un plaqué amb el colorant distribuït irregularment).

A l'esquerra hi ha la lluna representant un rostre humà —sobre vidre rosa clar—; a la dreta, el sol també amb faccions humanes. El pal de la creu és de color verd maragda, i el rètol és de grisalla llevada sobre campit negre amb base de vidre verdós.

Els vidres emprats són molt gruixuts; els ploms són d'ales estretes i llom d'aresta.

GIR. F-6

Reconstrucció d'un lòbul amb peces originals i complementat amb vidre actual sense grisalla (s. XIV).

Aquesta reconstrucció té un interès especial com a testimoni de la manera de treballar dels mestres vitrallers de la primera meitat del segle XIV. Els vidres originals són pintats i tallats sobre el mateix model o patró que serví per a realitzar el vitrall de l'àngel amb encenser (*GIR. F-1*).

GIR. F-7

Capella de Santa Caterina.

2 lòbuls (primera meitat del s. XIV).

Diàmetre 0,20 m.

Aquests dos vitralls provenen del finestral de la capella de Santa Caterina, finestral que fou emparedat, podem suposar, a l'època que hom féu el retaule (1647) que encara hi ha avui dia. Del vitrall restaren únicament dos lòbuls de la rosassa del calat.

Ambdós lòbuls tenen un escut amb tres barres vermelles i dues de grogues. El lòbul esquerre té, a més, dues peces de vidre, l'una rosa i l'altra verda. El vidre rosa és pintat amb grisalla. El camper dels lòbuls és de color blau pàl·lid.

Els vidres són de ciba i de manxó. El plom és, com tot el del segle XIV, d'ales estretes i llom amb aresta.

GIR. F-8 (Quadrilobat)

Quatre lòbuls (s. XIV).

Diàmetre 0,25 m.

Camper vermell, bordura rosa. Ornamentació composta per tres fulles, groga la central i verdes les laterals. Aquestes fulles surten d'una semicircumferència de vidre de color rosa clar, amb ornamentació floral, en forma de quatre pètals.

La grisalla és pintada a mà, un xic esclarissada en alguns indrets.

Els ploms, antics, són d'ales estretes, llom fent aresta i amb el cor llis i molt prim, fins al punt que en alguns llocs és foradat.

El color és dens; la superfície del vidre, irregular, i els òxids colorants són a voltes distribuïts irregularment.

GIR. F-8 (Trilobat)

Tres lòbuls (s. XIV).

Diàmetre 0,25 m.

Pertany al grup I.

Vegeu descripció donada a GIR. F-8 (quadrilobat).

F-0 (1)

Lòbul (s. XIV).

Diàmetre 0,25 m.

Pàmpol de color blanc situat al centre del lòbul, els nervis i contorn dentat de la fulla són pintats amb grisalla de pinzell. El camper és de color vermell i la bordura que contorneja el lòbul és de color rosa.

Vidre gruixut i irregular.

F-0 (2)

Lòbul (s. XIV).

Diàmetre 0,25 m.

Pàmpol de vidre rosa, pintat amb grisalla de pinzell dibuixant els nervis i contorn dentat de la fulla. El camper és de vidre de color verd maragda i la bordura és rosa.

Hi ha una peça de vidre rosa clar, que és una reparació antiga, situat en el peduncle del pàmpol. Manca un vidre del camper i dos trossos de les peces trencades de la bordura.

FRAGMENT GIR. F-6

FRAGMENT GIR. F-1

FRAGMENT GIR. F-7

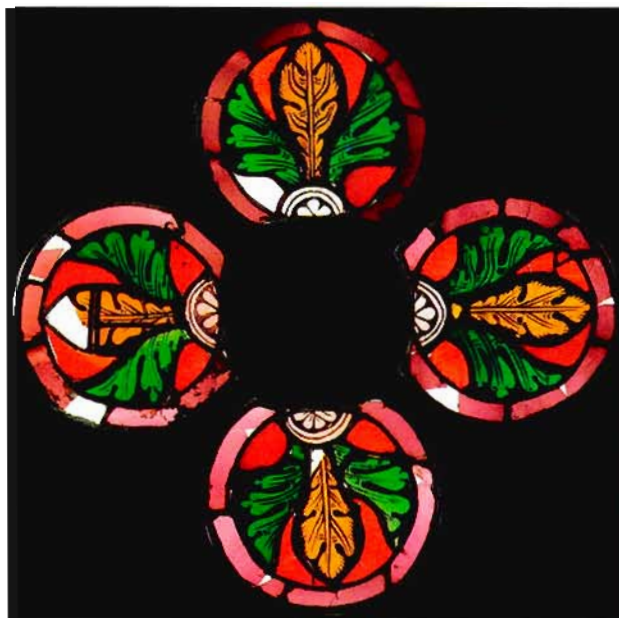
FRAGMENT GIR. F-2

FRAGMENT GIR. F-3

FRAGMENT GIR. F-5

FRAGMENT GIR. F-8 (QUADRILOBAT)

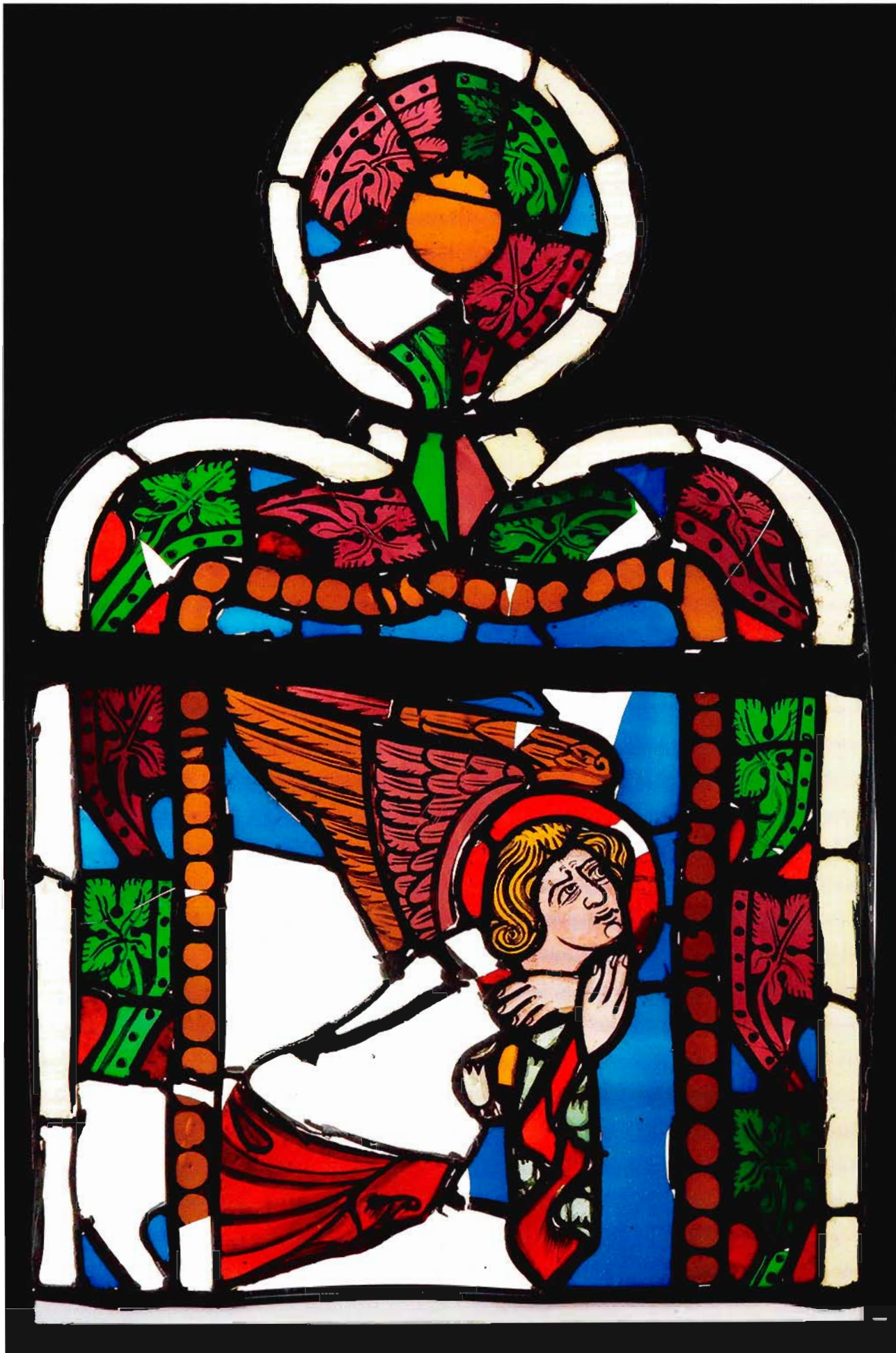
FRAGMENT GIR. F-8 (TRILOBAT)

FRAGMENT GIR. F-0 (1)

FRAGMENT GIR. F-0 (2)

FRAGMENT GIR. F-4

VITRALLS DEL DEAMBULATORI

COMENTARI GENERAL

El conjunt de vitralls del deambulatori de la catedral de Girona era de deu o potser onze (si mai n'hi havia hagut a la finestra que dona a l'actual Sala Capitular). D'aquest nombre, en resten actualment set, ja que el darrer —que seria el s-VI— fou substituït probablement a la darrereria del segle XIX o primers anys del XX, per un nou vitrall, i del s-V resta únicament la traceria, ja que les llancetes són ocupades per un vitrall del segle XVI o començament del XVII. De l'original, en coneixem únicament un petit fragment (*GIR. F. 9*) amb dues figures femenines, dues santes realitzades amb l'estil i el traç inconfusibles de l'autor de tot el conjunt, el mestre vitraller de Constança (Alemanya) Guillem Letungard (o Letungardi, ja que també trobem aquesta grafia en els documents fins ara coneguts).

Els documents gironins referents a Letungard són poc explícits i no permetien d'identificar aquest vitraller com a autor del conjunt de la girola; sortosament la seva tècnica i el seu estil són molt característics, i l'estudi dels vitralls de la Capella dels Sastres de la catedral de Tarragona, l'autoria dels quals és ben documentada, ens permeté d'identificar Letungard com a autor de l'esmentat conjunt gironí.

Es tracta, doncs, de set finestres, cadascuna formada per tres llancetes, un xic més alta la del mig, amb un calat compost per tres rosasses polilobades i dos triangles trifoliats.

La composició dels vitralls consisteix en una sèrie d'imatges soles o en grups, situades dins fornícules, una o dues fornícules per llanceta. Aquesta estructura no priva, però, que en algun vitrall es representin escenes horitzontalment en continuïtat temàtica, comprnent les dites escenes les tres llancetes, tot respectant —insistim— la compartimentació imposada per les esmentades fornícules.

Les fornícules són formades per columnes estretes amb petites bases, capitell o petita mènsula, arc o arcs amb el corresponent gablet amb arestes amb frondes o crocs i un floró al capdamunt. Al centre del gablet sol haver-hi una rosassa.

Darrere el gablet, hi figura una teoria de finestres pintades sobre vidre d'algun color que realci el gablet. Cloent el primer nivell del dosser arquitectònic hi ha una cornisa formada per diversos tipus de frisos o motllures amb cresteria.

En un segon nivell pot aixecar-se una torre amb contraforts, pinacles, formerets, arcbotants, etc., que sol ésser capçada per un darrer gablet més o menys afuat, amb un gran floró al capdamunt.

TIPOLOGIA DE LES FORNÍCULES

No hi ha una aplicació sistemàtica, sigui per alternança o per repetició amb regularitat, dels deu tipus de fornícula que són emprats en aquest conjunt de finestres.

A les set llancetes centrals, hom observa que ha estat seguit el criteri de crear un tipus de fornícula diferent per a cadascuna, bé que sigui amb diferències relativament petites.

El tipus de fornícula adoptat ho és en funció del tema o de la imatge representada, i és clara la voluntat de remarcar la importància del tema o del personatge central amb composicions de fornícules més riques i historiadades: vegeu, com a exemples ben palesos, les fornícules de les llancetes centrals dels vitralls de la Crucifixió (h-I) i de la Resurrecció (s-II).

Hi ha, però, alguna repetició asistemàtica del model. Les fornícules de les llancetes laterals del finestral n-IV són repetides en el vitrall n-II; les del finestral n-I es repeteixen a les tres llancetes del s-IV, i les del finestral s-II són també repetides en les tres llancetes del vitrall s-III.

Hom observa, en canvi, l'ús d'un repertori extens d'elements ornamentals arquitectònics que són emprats en tot el deambulatori.

Bàsicament, aquest repertori consisteix en:

ARCS. — Arc trilobat.

Doble trilobat.

Doble arc d'ogiva «truncat».

CORNISES. — Cornisa de dues motlures i fris ornamentat, de dues vessants o en perspectiva.

Cornisa de dues motlures i fris ornamentat, horitzontal o de pla.

Cornisa amb fris de fulles de roure.

TORRES. — Torretes cilíndriques amb finestra amb batiport obert i teulada cònica amb esfera al capdamunt.

Torre amb el dibuix de diversos elements arquitectònics, en una sola peça de vidre.

Torre amb dos contraforts i dos arcbotants, en diverses peces de vidre.

Torre amb quatre contraforts i quatre arcbotants, en diverses peces de vidre.

FINESTRES. — Finestres amb llancetes, mainells i calats pintats amb grisalla o de dibuix llevat.

FORNÍCULES. — Fornícules amb una imatge, en diverses peces de vidre.

ALTRES ELEMENTS. — Merlets, cresteries, crocs, frondes, florons, gàrgoles, llucanes.

Els mateixos elements són emprats en la composició de les estructures arquitectòniques més riques i variades de forma i de color, dels plafons de les llancetes centrals, subratllant així la importància de l'escena o de la imatge representada. Aquesta variació en la composició de les llancetes centrals és també condicionada per llur alçada, que és lleugerament més gran que la de les llancetes laterals.

Temàticament els finestrals del deambulatori desenvolupen una cristologia que, començant pels profetes de l'Antic Testament, continua en quatre finestrals amb els temes de la passió de Crist (Entrada a Jerusalem i Bes de Judes, Assots i camí del Calvari, Crucifixió —aquest és el vitrall central del deambulatori—, Resurrecció) i segueix en dos vitralls amb l'Apostolat. Els vitralls desapareguts, les rosasses dels calats dels quals ens permeten d'incloure'ls en el conjunt de Letungard, correspondrien a la part nord del deambulatori (n-V) a l'Antic Testament, i a la part sud, a la continuació de l'Apostolat (s-V i s-VI); una època un xic més explícita dona els noms de tres apòstols Felip, Tomàs i Jaume el Menor, que bé podrien ésser els corresponents a un dels dos vitralls desapareguts (tot i que l'època situa aquest vitrall sobre la capella de Santa Margarida).

ELS «CAPS BLANCS»

Crida l'atenció la desaparició d'un gran nombre dels caps i filacteris originals, substituïts per peces de vidre blanc. El nostre estudi ens permeté de constatar els punts que segueixen:

Els «caps blancs» són peces de restauració —per tant no es tracta que els caps originals haguessin perdut la grisalla— pintades amb grisalla mal cuita o pintura freda que s'ha esborrat totalment, deixant el quasi invisible rastre en la superfície del vidre d'unes faccions maldestres i desproporcionades. El vidre hi és molt prim i regular, sense bombolletes ni les imperfeccions característiques del vidre gòtic.

En tot el conjunt, els caps originals que han estat conservats són, quasi exclusivament, els dels personatges secundaris: soldats, criats, etc., mentre que quasi la totalitat dels caps de les imatges del Crist, Verge Maria i altres sants o apòstols són substituïts pels que hem anomenat «caps blancs».

En el vitrall central (h-I), és tota la figura de Jesús crucificat que és substituïda per peces de vidre blanc. Uns petits trossos del vidre original que quedaren retinguts en el gruix de pedra d'un baix relleu que hi ha sota aquest vitrall, ens permeté de constatar que eren fragments del vidre original i la grisalla era de la mà tan característica de Letungard. No seria absurd de pensar que els caps i en aquest cas la mateixa figura de Crist foren trencats des de l'exterior, des d'on l'accés als vitralls és fàcil.

Aquesta destrucció sembla feta amb una clara selecció dels elements destruïts; podria, doncs, respondre a una intenció iconoclàstica.

El tipus de vidre emprat en els «caps blancs» i la pobresa tècnica de la reparació sembla correspondre al vidre que solem trobar en el vitrall del primer quart del segle XIX. Un document de l'època⁽¹⁾ constata que vers els anys 1807-1812 calgué emprendre una restauració important dels vitralls de la Catedral.

MARQUES DE VITRALLER

És molt gran el nombre de marques de vitraller pintades amb grisalla que són visibles en els plafons d'aquests vitralls. Corresponen a dos tipus principals; tipus *a*: consisteix en lletres i signes; tipus *b*: xifres romanes.

(1) *Resoluciones capitulares. Reg. 74 Ann. 1807-1812.*

Vegeu el gràfic de distribució per vitralls.

La profusió d'aquestes marques és molt característica en l'obra de Letungard, ja que les hem pogudes observar, no tan sols als vitralls del deambulatori i vitrall de la Capella de Sant Miquel de la catedral de Girona, sinó també als vitralls de la Capella dels Sastres de la Seu de Tarragona.

TIPOLOGIA DELS CAPS

Letungard empra vidre blanc o rosa per a pintar els caps i les mans. Els seus rostres segueixen unes característiques tècniques i estilístiques molt personals, que podem dividir en dos tipus d'acord amb petites diferències tècniques o de dibuix.

Tipus A: Vidre de base blanc amb bombolletes. Grisalla posada en pinzellades fines i llargues que donen una sensació de pèl. Aquestes pinzellades segueixen i modelen els volums del rostre; en les entrecelles fan un remolí. El color de la grisalla és negre marronenc càlid.

Cabells ben marcats.

És emprat el groc d'argent en els cabells i la barba.

Cara: Barba ondulada i bigoti que no passa de sobre mateix de les comissures de la boca. Els llavis marquen la comissura cap amunt.

Ulls: Són de forma ametllada, la nineta tocant el traç gruixut de la parpella inferior és feta d'un traç més fi. Les celles s'aixequen sobre el nas, i el traç s'acaba amb una enèrgica pinzellada curvilínia en forma d'ham.

Tipus B: El vidre de base és de color rosa pàl·lid, amb bombolletes d'aire.

La grisalla és perfilada amb traç enèrgic en celles, ulls, boca i nas. Les pinzellades són llargues (uns dos o tres centímetres), fines i ritmades, modelant el rostre, i semblen pèl moixí que segueix tots els accidents de la cara i fa remolins a la barbeta, entrecelles i nas.

Els cabells són pintats sobre vidre del mateix color rosa del rostre, amb traç decidit.

No hi empra el groc d'argent.

Cara: Barba esplèndida, hirsuta, feta amb pinzellades curtes. Boca amb la comissura cap amunt. Llavi inferior molsut.

Ulls ametllats, celles d'un sol traç en forma d'ham o ganxo. La nineta toca el traç gruixut de la parpella superior. El traç que dibuixa la parpella inferior és més fi.

Les mans (com els rostres) són pintades sobre vidre de base de color blanc o rosa pàl·lid, amb bombolletes.

El volum és suggerit amb grisalla de color de terra de Siena, pintada en pinzellades tal com hem descrit en el rostre.

Els dits són llargs i afuats; no sempre hi és marcat el plec de les articulacions, i les ungles hi són dibuixades en forma de U allargassada; algunes vegades, quan els peus de la imatge són representats descalços, la base de l'ungla és remarcada amb un petit traç curvilini concèntric a la part inferior de l'ungla.

VITRALL n-V

Vitrall de tres llancetes i traceria. Alçada 4,55 m, amplada 1,76 m.
Traceria amb tres rosasses polilobades i dos triangles curvilinis.
Estudiat des del trifori.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

En els plafons superiors de les tres llancetes apareixen elements arquitectònics característics de la iconografia ornamental de Jaume Fontanet: petxines, columnes, capitells, templets, frontis, cúpules, garlandes, tots ells amb el gust renaixentista que trobem en el vitrall de les Sibil·les en aquesta mateixa catedral i que és també palès en els vitralls de l'església barcelonina dels Sants Just i Pastor.

L'estructura compositiva d'aquests plafons ornamentals és idèntica a la del finestral s-V, de la mateixa girola, obra també atribuïble a Jaume Fontanet, i que ha conservat més bé la seva integritat.

La semblança entre ambdós finestrals queda, però, alterada per una restauració no gaire encertada, efectuada molt probablement al segle XVII, a la qual pertanyen els cinc personatges que apareixen en els plafons inferiors.

Una estreta bordura blanca emmarca els plafons (llevat dels capcers) de les tres llancetes. Els campers dels plafons inferiors era endomassat amb fulles d'acant; aquest motiu és ara visible en negatiu per haver-se esborrat la grisalla que el dibuixava. No hi ha camper endomassat en els plafons superiors ni en els capcers.

Les cinc figures queden així dins sengles plafons rectangulars sense altre marc sinó l'esmentada bordura i unes franges grogues i verdes en la part alta del plafó. Els campers són blaus en les llancetes *a* i *c* i verd grisós pàl·lid en la llanceta *b*.

El plafó inferior de la llanceta *b* és en forma de peces rectangulars apaïssades amb motiu de fullatge geomètric molt esborrat.

El motiu ornamental arquitectònic dels plafons *a5*, *b5* i *c5* amb llurs capcers, tots ells clarament fontanetians, consisteix en un fris verd, damunt el qual s'alcen cinc columnes blanques que formen un temple amb l'entaulament groc d'on pengen unes garlandes verdes amb florons verds i grocs. Damunt l'entaulament s'aixeca una cúpula de color rosa lilós amb un llanternó del mateix color. En negatiu hom pot veure el rastre de la grisalla que dibuixava les teules de la cúpula i del llanternó.

A la llanceta central (*b*) el fris inferior és de color groc i dibuixat en perspectiva. Damunt el fris hi ha tres petxines blaves. Darrera aquestes petxines i dibuixat en perspectiva hi ha un temple de planta quadrada, format per quatre columnes blanques amb capitells grocs. Un entaulament groc és la base d'un frontó groc amb motlures mig esborrades amb el timpà blau; al capdamunt hi ha una hídria molt esborrada, també de color groc.

El plafó *b4* presenta unes formes grogues que recorden vagament uns pinacles, amb la grisalla totalment esborrada i sobre camper verd llis.

La traceria és d'envitrallament tardà (s. XVII?) amb motius geomètrics.

CONSERVACIÓ

Aquest vitrall és fruit de dues aportacions posteriors al conjunt de Guillem Letungard; la primera corresponent al segle XVI i d'autoria ben atribuïble a Jaume Fontanet, i una de posterior de data dubtosa però que, per certs aspectes del vidre així com de la grisalla, podria ésser atribuïda al segle XVII.

Corresponen al segle XVI els plafons superiors *a5*, *b5*, *c5* amb llurs capcers *a6*, *b6*, *c6* i àdhuc el plafó *b1*, mentre que la traceria i la resta dels plafons correspondrien quasi totalment al segle XVII, si bé és plausible que les figures dels sants hagin conservat, gràcies als ploms, l'estructura donada per Fontanet. Una objecció, però, a aquesta possibilitat és el sorprenent ús del mateix cartró muntant els vidres del dret i del revés, per a les imatges dels plafons *a3*, *a4* i *c3*, *c4*, fet que també es repeteix en les figures dels plafons *a1*, *a2* i *c1*, *c2*. Aquesta pràctica, comuna a molts vitrallers, no és, però, emprada en cap altre vitrall de Jaume Fontanet.

ICONOGRAFIA

Quatre sants, que corresponen segurament als quatre màrtirs als quals és dedicada la capella sobre la qual està situat el vitrall, i al centre, un sant en mal estat de conservació que no pot ésser identificat.

Aquest sant duu túnica blava i un mantell folgat, de color violeta i folre vermellós fosc. A la mà porta un llarg pal blanc al capdamunt del qual hi ha un disc vermell al mig d'una peça de vidre de color verd maragda i en forma de triangle curvilini, a la mà esquerra porta una branca blanca amb fulles verdes. Aurèola groga.

Els quatre màrtirs, són identificats així per la palma blanca que duen a les mans —els uns a la mà dreta i els altres a la mà esquerra, mentre que a l'altra mà duen uns objectes no identificats; en els dels plafons superiors l'objecte és vermell i en els dels plafons inferiors és blanc—.

Els sants dels plafons *a3*, *a4* i *b3*, *b4* porten aurèola groga, túnica curta verda amb una sobretúnica groga i calces blanques i blaves amb una gira o orla groga. Una capa vermella cau de les espatlles fins a terra, i encara duen un gipó violat fosc. Un dels peus lleugerament tombat i més alt es posa sobre un sòl verd.

En els dos plafons inferiors de les llancetes *a* i *b*, les imatges dels màrtirs, també rigorosament simètriques i idèntiques, duen la palma blanca, aurèola groga i capa violada amb folre vermell el de la dreta, i totalment violada fosca el de l'esquerra.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

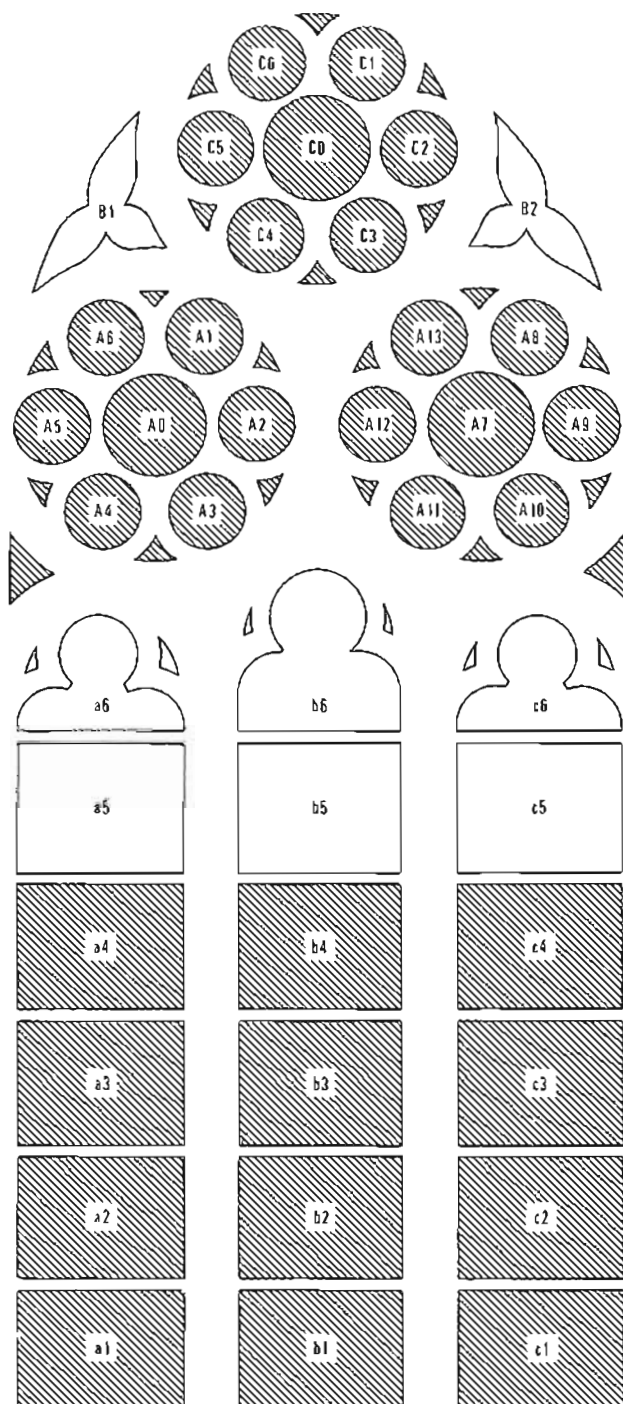
És emprada la grisalla de color de terra de Siena en el frontis del plafó *b6*, en algunes peces de vidre aprofitat i en les túniques curtes dels dos sants dels plafons *a3*, *a4* i *c3*, *c4*, així com en els dibuixos ornamentals de fullatge del plafó *b1*. En les peces de vidre de l'ornamentació arquitectònica dels plafons superiors hi ha grisalla de color negre.

El groc d'argent sembla emprat en els esmentats elements arquitectònics.

La gamma de color és basada principalment en els blaus dels campers laterals i verd pàl·lid del camper de la llanceta central. A més d'aquests colors, hi ha, també, groc, blanc, vermell, violat fosc, verd maragda i rosa.

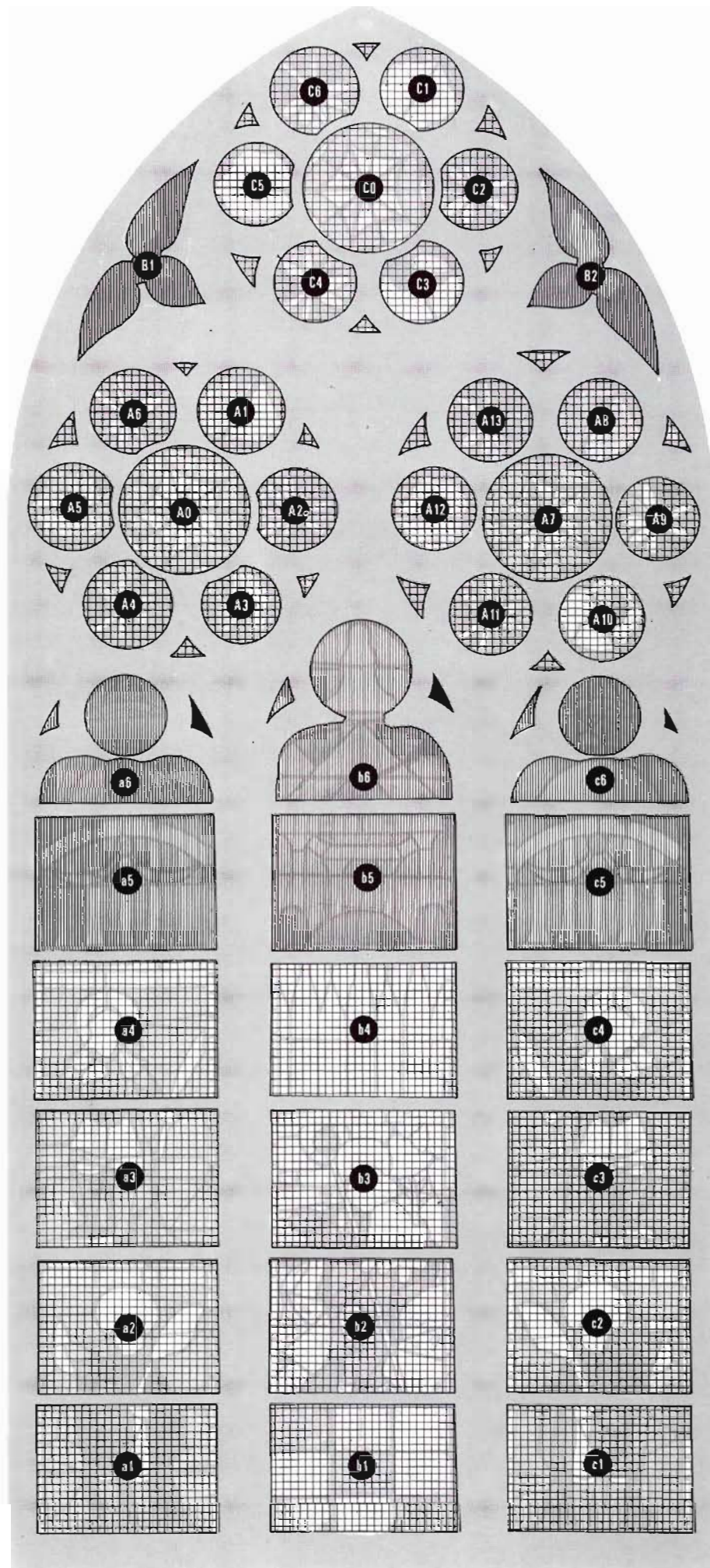
Estilísticament i tècnica hi ha una clara diferència entre els elements atribuïbles a Fontanet i els pertanyents a la reparació posterior (s. XVII) o els «caps blancs» deguts a la pobre reparació efectuada al començament del segle XIX. Remarquem aquí altra vegada, l'ús del mateix cartró —girant el plafó en col·locar-lo— per als sants dels plafons superiors, i d'un mateix dibuix també per als plafons inferiors.

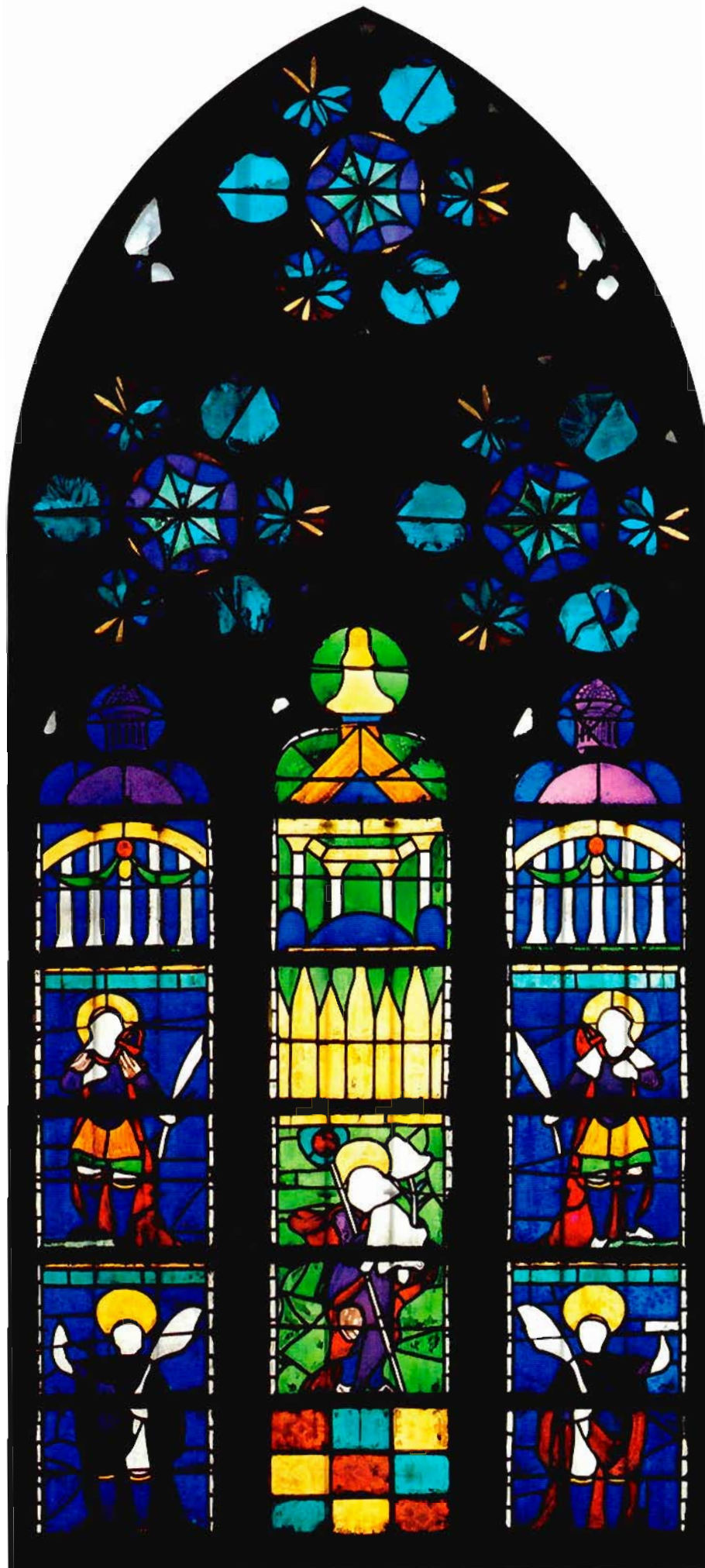
La rosassa, composta per tres polilobats i triangle curvilini, és majoritàriament del segle XVII, llevat d'algun lòbul que pot haver conservat el vidre i la grisalla originals (lòbul *A5*).

CATÀLEG

Vegeu text anterior.

VITRALL n-IV – PROFETES

Finestra de tres llancetes de 0,49 m d'amplada i traceria amb tres rosasses de 0,80 m de diàmetre.
Alçada 4,55 m, amplada 1,76 m.

COMPOSICIÓ. ORNAMENTACIÓ

Llancetes a i c: Són formades per dues columnes laterals de vidre blanc amb motius arquitectònics amb groc d'argent i grisalla de perfilar. Aquestes columnes s'aixequen de las seves bases blanques i es clouen formant un doble arc i un frontis encapçalat per una cornisa de motlures blanques i grogues i fris blau amb claustrs. Al frontis hi ha dues torretes cilíndriques de teulada cònica, de vidre blau, mostrant els batiports oberts i una torreta central igual que les descrites, de color vermell.

Darrera les torres apareix una teulada verda i unes llucanes vermelles.

La imatge d'un profeta, figura dempeus, sobre un pedestal quadrangular el sòl del qual és constituït per un enrajolat amb motius ornamentals geomètrics o florals, i els costats tenen dues motlures blanques i grogues, i un fris blau, de claustrs.

El camper de la fornícula és blau amb un endomassat de tema vegetal.

Els tres plafons i el capcer de la llanceta que segueixen formen una segona fornícula en el nivell superior, amb el seu personatge central, dempeus sobre una peanya de vidre verd ornamentat amb motius geomètrics pintats, dues motlures blanques i fris blau.

El camper de la fornícula és un endomassat vermell de fulles d'acant en ritmes curvilinis, i doble arc lobulat, sobre el qual s'alcen sengles gablets de carcanyols vermells i blaus i rosassa radial.

A les arestes dels gablets hi ha frondes blanques i aresta amb orla perlada sobre groc d'argent i floró i xambrana central.

En un segon pla, panys de paret amb finestra coronella sobre vidre blau o vermell, i un fris de claustrs (verd i vermell) amb les motlures blanques i de groc d'argent a sobre i a sota.

Les columnetes són capçades per pinacles.

Un darrer nivell o pis, sobre el fris de claustrs lobulats, correspon al lòbul superior de la llanceta, al centre del qual hi ha una gran finestra de tres mainells i traceria, blava, amb contraforts, pinacles i arcbotants de color groc i blanc.

Tots aquests elements són sobre un fons de vidre blau.

La llanceta lateral (c) és simètrica i pràcticament igual, llevat d'alguna petita diferència en el color dels carcanyols, o dels frisos de claustrs que en aquesta són vermells, i les torres de color rosa.

Llanceta central: Consta de dues fornícules sobreposades, amb els motius arquitectònics ornamentals, de vidre de color groc (acolorit en la pasta).

La fornícula inferior es clou amb un triple arc d'ogiva i quatre torres iguals de dibuix a les de les llancetes laterals. Darrera les torres hi ha els merlets amb les espitlleres. La figura de la fornícula apareix sobre camper blau, de fulles d'acant, i sobre una peanya ocre, amb motlures també ocres o grogues i fris verd-vermell-verd.

La fornícula superior té el camper endomassat vermell, peanya verda amb fris blau i tres gablets grocs cloent la triple arcada lobulada; el darrer plafó (b7), sobre un bell fons de vidre vermell moradenc i bordura blava, és centrat per una composició arquitectònica pintada sobre vidre groc-ocre, amb pinacles i gablets amb frondes, en el mig de la qual hi ha una rosassa blava de forma quadrada; més amunt s'aixequen contraforts amb trencaaigües i pinacles ja al nivell d'una teulada blava, de lloses de llicorella, del mateix blau de la finestra coronella que hi ha al mig dels dits elements arquitectònics.

CONSERVACIÓ

La majoria de les parts fetes amb vidre blanc són producte d'una restauració tardana i maldestra, i aquestes peces també han perdut la grisalla o pintura en fred que en el seu moment devia reemplaçar els caps i filacteris trencats o desapareguts anteriorment.

La composició, però, s'ha conservat, com també s'ha conservat la unitat temàtica que imposava el programa iconogràfic.

Una bona part dels vidres ocres no són els originals, i hom observa una curiosa corrosió o desvitrificació en forma d'escates i un cert «craquelejat» a la cara exterior del vidre.

El cap del profeta Uriel és una restauració del segle XX.

ICONOGRAFIA

Al finestral hi ha representades les imatges de sis profetes de l'Antic Testament.

Al rengle inferior (llanceta *a*) hi ha el profeta Jeremies, figura dempeus sobre un pedestal quadrangular mig combat cap a la dreta; va vestit amb un mantell vermell i la túnica verd maragda. A les mans porta un filacteri amb les lletres «JEREM...E». El cap, de cabells rossos, ondulats i molt llargs, no porta aurèola.

A la part superior de la llanceta *a* hi és representat el profeta Uriel, dret sobre una peanya quadrangular i combat cap a la dreta. Va vestit amb túnica groga, mantell blau, sabates vermelles, i a les mans (desaparegudes) porta un filacteri amb les lletres «URIE...».

El cap, de cabellera rossa i llarga fins més avall de les espatlles. No porta aurèola.

Llanceta b. Al rengle inferior, sobre un pedestal hexagonal, la figura frontal del rei David (?); els ploms dibuixen ben clarament la forma de la testa coronada. Sense aurèola, els cabells són ondulats, llargs i blancs. La indumentària consisteix en una túnica groga, mantell violeta i sabates verdes amb ornamentació de grisalla. A les mans (desaparegudes) duu un llarg filacteri blanc, sense text (ja que no és el vidre original).

Al rengle superior hi figura Samuel, representat de front; a la mà dreta porta un filacteri blanc, amb les lletres «SAMU...», i l'esquerra la té aixecada a l'alçada de les espatlles en actitud orant. Va vestit amb una túnica blava, mantell groc i sabates verdes amb motius ornamentals. El cap, de cabells llargs, ondulats i rossos, no porta aurèola.

Llanceta c. Als plafons inferiors hi ha la figura d'un profeta dret sobre peanya quadrangular, sense títol en el filacteri blanc, que és tot de restauració; va vestit amb indumentària de color violeta.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

El groc d'argent és emprat amb abundor en els elements ornamentals i en els filacteris que porten els profetes.

El dibuix és acurat, amb grisalla que modela (mans) o perfila. Nombrosos detalls ornamentals són amb grisalla llevada. L'acord cromàtic és basat en els blaus i vermells dels campers, no alternats sinó per rengles, i els blancs de les arquitectures que emmarquen els grocs amb què són fets aquests elements en la llanceta central.

A la traceria, les alternances de color són amb vermells, grocs i blaus.

Estilísticament correspon al detallisme i riquesa ornamental propis de Guillem Letungard.

Com hem comentat anteriorment, el vitrall és afectat per nombrosos vidres de reparació; especialment greu és la desaparició dels caps originals i la seva substitució per vidres blancs.

CATÀLEG

VITRALL n-IV

Vint-i-un plafons de 0,40 m d'alçada i 0,49 m d'amplada.
Traceria de tres rosasses de sis lòbuls i dos trifoliats.

Llanceta a

(a1, a2 i a3) Figura del profeta Jeremies. Dret sobre peanya quadrangular. Vestit amb túnica verda maragda i mantell vermell fosc. A les mans, un filacteri blanc amb les lletres «JEREM...E».

Una fornícula de columnes blanques amb groc d'argent i grisalla dibuixant plans arquitectònics es clou amb un doble arc, coronat per una cornisa amb tres torres cilíndriques verdes, amb teulada cònica de color blau les laterals i vermella la torre central.

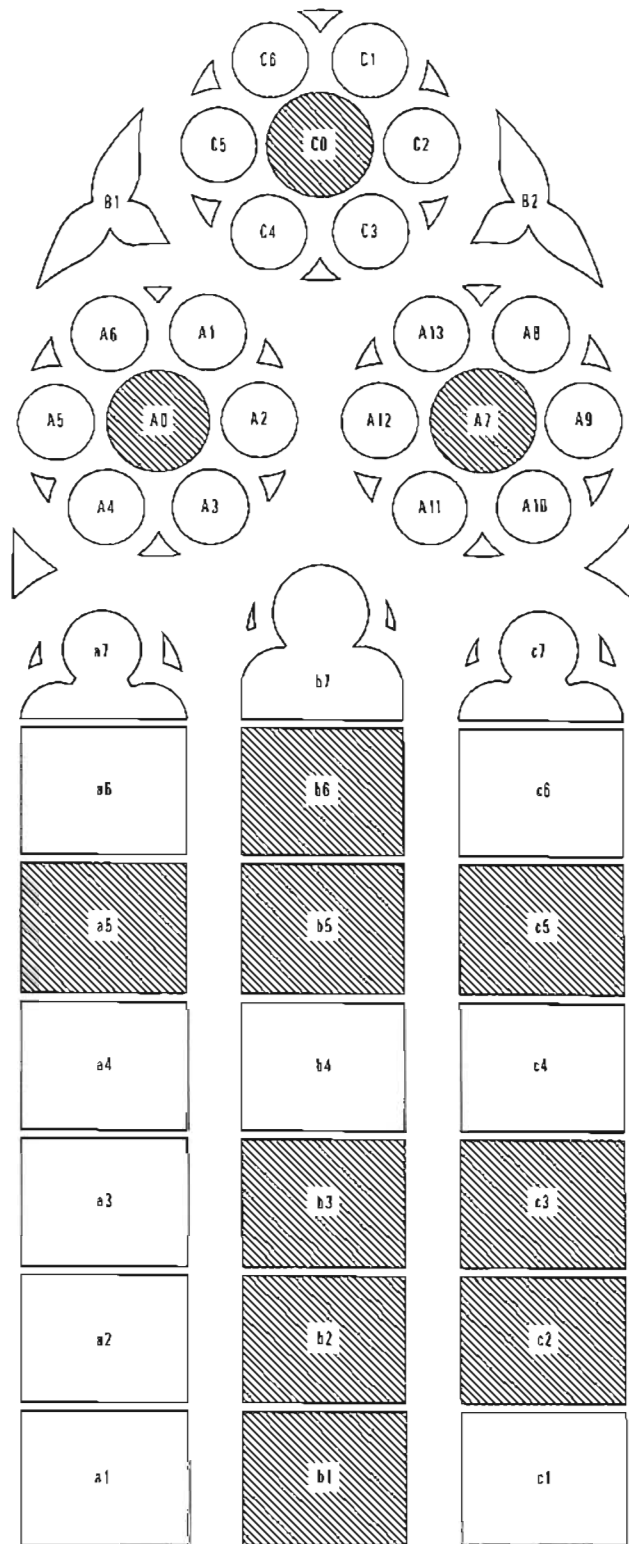
Darrera les torres i la cornisa hi ha dues llucanes vermelles i

una teulada de color verd amb dibuix pintat amb grisalla i de formes triangulars.

La cornisa té dues motlures blanques i un fris de claustrès blau. Camper blau.

(a4, a5, a6 i a7) Imatge del profeta Uriel, dret sobre una peanya quadrangular de sòl verd i costats blaus amb motlures blanques i grogues.

La fornícula, de camper vermell endomassat amb fulles d'acant, és formada per columnes blanques i amb groc d'argent, les quals es clouen formant dos arcs lobulats, amb gablets blancs amb groc d'argent, carcanyols vermells i blaus i arestes amb frondes i ornamentació perlada. Una cornisa de dues vessants amb fris vermell i blau encapçala el plafó coronat per una torre blanca amb un finestral blau que omple el lòbul del camper.

Llanceta b

(b1, b2 i b3) Imatge d'un profeta, probablement el rei David. Dempeus sobre una peanya hexagonal, de sòl ocre i costats verd-vermell-verd. Figura dins una fornícula de camper blau endomassat amb fulles d'acant, de grisalla llevada i columnes grogues, que es clouen en tres arcs d'ogiva on hi ha quatre torres iguals a les del plafó a3 i c3. Darrera les torres, merlets amb espitlleres.

El profeta va vestit amb mantell violeta i túnica groga. A les mans, desaparegudes, porta un llarg filacteri blanc —no original—, sense text.

El cap és substituït per un vidre blanc; el dibuix que els ploms han conservat deixa veure que es tractava d'una testa coronada. No porta aurèola.

Dues petites peces originals mostren una cabellera blanca i ondulada, llarga fins a les espatlles.

Als peus calça unes sabates verdes amb ornamentació de grisalla.

(b4, b5, b6 i b7) Fornícula de columnes grogues, amb triple arc i dos gables —en part perduts—; sobre dels gables, altres petits gables i pinacles formen una torre amb una rosassa quadrada de vidre blau amb ornamentació de grisalla llevada, de la qual torre s'aixeca una de més estreta que omple el lòbul del capcer. Aquesta darrera torre té un gran finestral de vidre blau on, amb grisalla llevada, es dibuixa una finestra coronada. El conjunt és capçat per pinacles i una teulada blava, de lloses de llicorella.

La imatge del profeta és representada frontalment, vestit amb túnica blava i mantell groc, sabates verdes ornades amb grisalla. A la mà esquerra porta un filacteri amb les lletres «SAMU...» i la dreta la té alçada en actitud orant. El cap és substituït per vidre blanc amb vestigis de grisalla dibuixant un rostre, de manera desproporcionada i barroera. El pedestal, hexagonal, és verd amb els costats de motlures grogues i el fris blau de claustrats.

El camper és vermell.

Molt nombroses són les peces de vidre de reparació; algun groc amb mostres d'escatació. Vegeu esquemes de trames.

Llanceta c

(c1, c2 i c3) Composició i color iguals a la fornícula inferior de la llanceta a. Únicament canvia el color de les torretes, que són violetes amb teulades verdes les laterals i blava la central. La figura del profeta, lleugerament tonibada cap a l'esquerra, porta un filacteri blanc —vidre de reparació— sense text. El cap també té vidre blanc en lloc de l'original. Portava túnica groga i mantell vermell. Tot el vidre violeta del mantell és de restauració.

La mà esquerra (desapareguda) sostenia el filacteri, i la dreta és alçada a l'altura del pit, amb l'índex dret assenyalant.

D'aquesta mà en queda únicament la meitat superior.

La peanya és quadrangular, de sòl groc, motlures blanques amb groc d'argent i fris blau.

(c4, c5, c6 i c7) Composició i color iguals als de la fornícula superior de la llanceta a.

Canvia el color del fris del costat de la peanya, que en aquesta fornícula és vermell, com també el fris de la cornisa que capça els gables, la part esquerra de la qual és rosa pàl·lid.

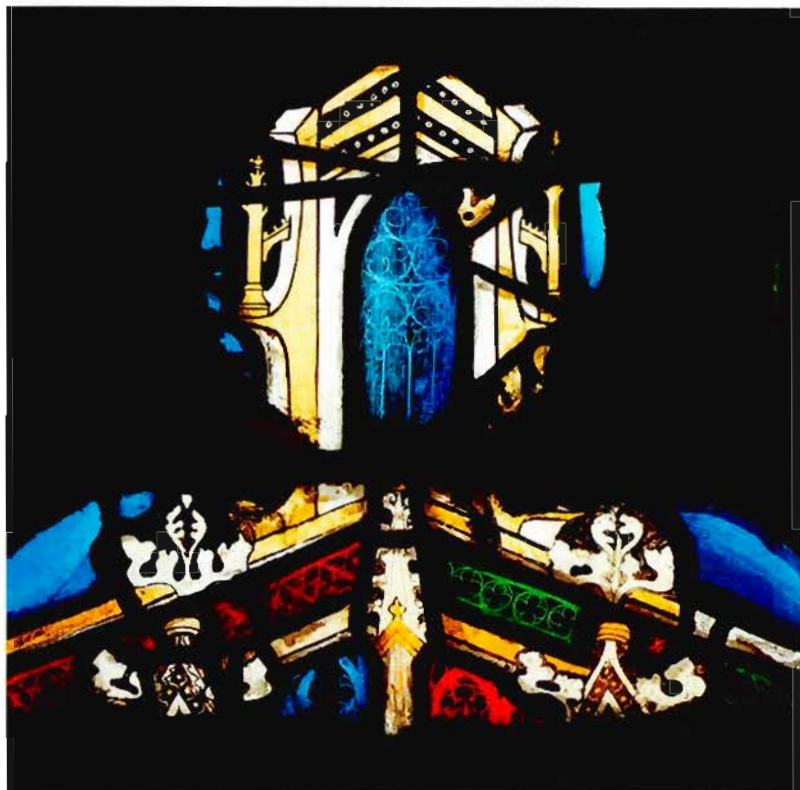
La torre del lòbul és de restauració; té rastres de grisalla. La figura del profeta Joel assenyalava amb l'índex estès de la mà dreta el filacteri que porta a l'esquerra. Filacteri parcialment conservat, on es llegia «JOEL: P...».

La testa és de vidre blanc, prim i transparent, amb rastre de grisalla —no original—. No porta aurèola.

Els blaus i grocs de la indumentària són escatats.

Traceria

Tres rosasses de 0,80 m de diàmetre, amb òcul i sis lòbuls cadascuna. Dos triangles curvillinis trifoliats.

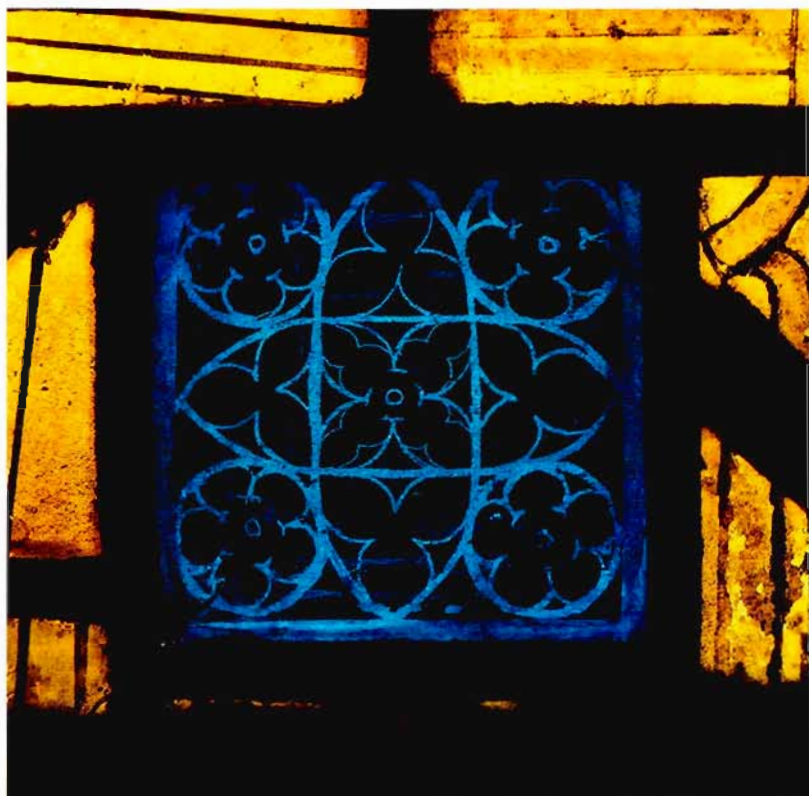
VITRALL n-IV. PLAFÓ a7

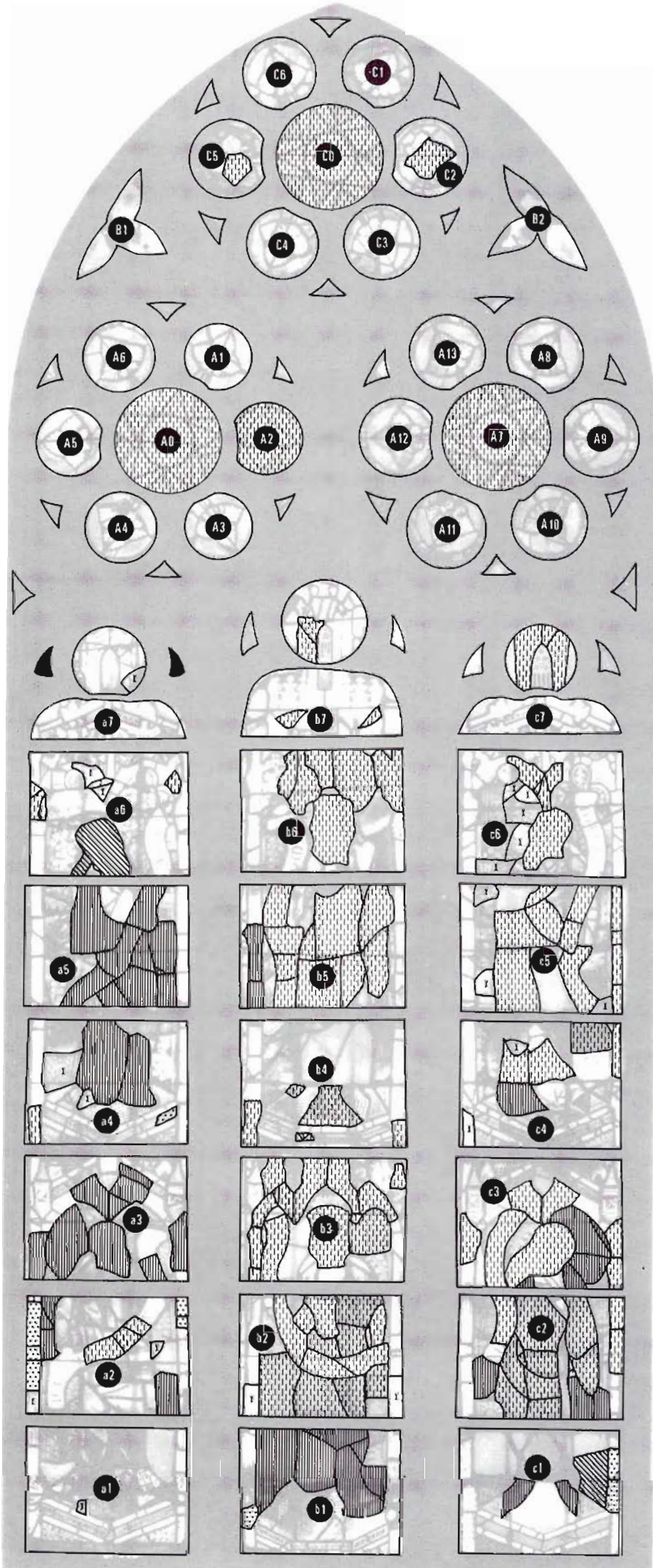
VITRALL n-IV. PLAFÓ a2 (DETAIL)

VITRALL n-IV. PLAFÓ b7

VITRALL n-IV. PLAFÓ b7 (DETAIL)

VITRALL n-III – PASSIÓ DE CRIST

Alçada 4,55 m, amplada 1,76 m. Tres llancetes de 0,49 m d'amplada.
Traceria amb tres rosasses de 0,80 m de diàmetre.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Sis fornícules emmarquen les escenes de la Passió. Fornícules tancades, per arcs trilobats en les llancetes laterals inferiors, per doble arc d'ogiva en les llancetes laterals superiors, i per un triple arc en els dos nivells de la llanceta central.

Malgrat les fornícules, aquest finestral consta de dues composicions amb unitat temàtica: el nivell inferior representa un tema, el nivell superior l'altre.

El camper de les fornícules és alternativament vermell-blau-vermell, en la franja inferior, i blau-vermell-blau, en la superior.

L'arc trilobat groc amb crocs i floró central apareix sobre un fons blau, tallat en la part superior per una cornisa groga i un fris de claustrs vermell-moradenc pàl·lid.

Als costats, capitells grocs en els laterals, i blancs en la llanceta *b*, amb les corresponents columnes grogues que en la base tanquen la composició horitzontalment amb una bordura de color groc. Les tres fornícules del nivell superior s'estructuren d'una manera semblant a l'inferior; els personatges, però, tenen als peus peanyes de formes iguals a les del finestral n-IV, i sobre els arcs s'aixeca una teoria de merlets, pinacles i arcbotants grocs, amb tres torretes cilíndriques blaves (vermella la central del plafó *a6*) amb teulades còniques roses o vermelles, i en un nivell més alt hi ha una torre amb una gran finestra coronella blava al mig.

Les arquitectures ornamentals de la llanceta central (*b*) són blanques, i formen tres gablets amb rosasses, arcbotants i pinacles.

La part superior del plafó *b7* no és l'original, i hi figuren simplement uns vidres blancs sobre el fons blau.

CONSERVACIÓ

Es conserva en aquest vitrall la doble unitat temàtica esmentada, malgrat nombroses reparacions i la desaparició de vuit dels catorze caps originals. Aquests vuit caps són substituïts per «caps blancs», com els hem anomenats.

A més d'aquests caps, també els elements ornamentals arquitectònics de la llanceta *a*, i alguns de la *b* i també de la *c*, són producte d'una restauració doblement defectuosa: la pintura de grisalla n'és esborrada i el vidre groc presenta escates i *craquelé* per la seva cara externa.

ICONOGRAFIA

El nivell inferior, tot i ésser dividit per la composició en forma de fornícules, representa l'entrada de Jesús a Jerusalem, muntat en una somera i amb un pollí. Jesús va vestit amb túnica groga i mantell rosa. Alça la mà dreta en actitud de beneir, i a l'esquerra porta un llibre tancat, de tapes vermelles i fulls blancs.

A l'esquerra (llanceta *a*) hi ha unes figures amb palmes, a la dreta (llanceta *b* i *c*) tres personatges li reten homenatge: l'un, enfilat dalt d'un arbre, tira branques al seu pas; un altre estén a terra un mantell verd, i el tercer li tira flors des de dalt d'un edifici.

Al nivell superior i al mig del plafó, hi ha Sant Pere tallant l'orella de Malcus (el criat del gran sacerdot), Jesús i un apòstol. A terra i davant Sant Pere podria haver-hi la figura del criat, però és molt desfigurada per diverses reparacions.

A la llanceta central, Jesús, amb mantell groc i túnica rosa, és besat per Judes, que porta túnica blava, i a la dreta hi ha un soldat amb casc i cota de malla agafant Jesús.

A la llanceta *c*, dos soldats completen l'escena, un amb casc i llança, i l'altre amb un capell vermell i portant una llanterna a la mà.

A les dues llancetes laterals les peanyes tenen el sòl amb dibuix de rajoles fet amb grisalla llevada, però a la peanya de la llanceta central, potser per a suggerir el lloc on es desenvolupa l'escena, el sòl del pedestal és verd i hi ha pintades unes plantes amb flors. El mateix detall és, també, al plafó *b1*.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Són emprades les tècniques usals en Letumgard. El groc d'argent és emprat en aquest vitrall per a reforçar el vidre groc de gresol en aquells llocs on el modelat ho demana, donant així un groc més intens i per tant fosc. El groc d'argent és pintat a la cara exterior del vidre groc.

L'acord de color és basat principalment en els grocs, i alternant amb els blaus i vermells. Completen la gamma cromàtica els roses, verds i blancs.

La mateixa preponderància de grocs és palesa a la traceria. És inconfusible l'estil detallista i ric de Letumgard.

CATÀLEG

VITRALL n-III

Vint-i-un plafons, en tres llancetes i traceria.

Plafons rectangulars, alçada 0,51 m, amplada 0,41 m.

Llanceta a

(a1, a2 i a3) Fornícula de columnes grogues closes a la part inferior per una triple bordura groga-blava-groga, i a la part superior per un arc trilobat de carcanyols vermells i frondes a la motllura de l'arc, que és encapçalat per un floró de vidre groc. Dels capitells de l'arc arrenquen les columnes que continuen en els plafons superiors. Al nivell del floró hi ha una cornisa groga amb un fris violat, amb ornamentació geomètrica de grisalla llevada.

Sota aquesta cornisa, i per entre les frondes de l'arc, hi ha una sèrie de finestres coronelles dibuixades amb grisalla llevada sobre vidre blau.

Sobre el camper blau endomassat amb fulles d'acant hi ha tres personatges, potser apòstols, que porten palmes a les mans, i dos d'ells amb aurèola. Les mans i els rostres són de reparació de «càres blanques».

Tota la indumentària és, també, de reparació, així com ho són pràcticament tots els grocs de la fornícula, vidre que presenta el fenomen d'escatació que observem també en alguns blaus.

(a4, a5, a6 i a7) Fornícula groga, closa fent un doble arc d'ogiva, amb dues torres cilíndriques de vidre blau, amb els batiports oberts pintats amb grisalla als costats, i teulada cònica vermella, i una torre al centre, amb vidre vermell i la teulada de color vermell més clar.

Al punt on es troben els dos arcs hi ha un petit cul-de-llàntia, també de vidre groc.

Sobre els carcanyols del doble arc i fent dues vessants, hi ha un rengle de merlets; una torre central flanquejada d'arcs boterells amb crocs en les arestes i gàrgoles zoofòrmes al capdavant, s'aixeca fins al mateix lòbul del camper de la llanceta; al mig de la torre hi ha pintat, amb grisalla llevada, un finestral amb mainells i traceria. Una bona part d'aquests elements arquitectònics són substituïts per peces de vidre groc, amb escatat. El camper és de vidre plaqué vermell, sense ornamentació.

Al mig de la fornícula hi ha les figures de Jesús i un apòstol, ambdós amb aurèola vermella. Jesús porta la indumentària rosa i groga, i l'apòstol duu un mantell vermell de plects acurats, amb folre verd maragda.

Sant Pere té a la mà l'espasa amb l'orella de Malcus, el criat del gran sacerdot, adherida a la fulla. Va vestit amb mantell vermell. El criat porta vestit blau i rosa. Una mà —el mal estat del plafó a4 no permet de veure de qui és— agafa un garrot o porra de vidre groc.

Dels quatre personatges, únicament el cap de Jesús s'ha conservat, i els altres no són sinó «caps blancs».

El camper de la fornícula és de vidre blau endomassat amb fulles d'acant, i la peanya quadrangular té el sòl blau amb enrajolat pintat i motlures grogues i fris vermell amb ornamentació de claustrs quadrilobades.

Llanceta b

(b1, b2 i b3) Fornícula de columnes blanques amb base i fust amb grisalla perfilada i groc d'argent que es clou formant una triple arcada d'ogiva, amb els carcanyols pintats amb grisalla negra i groc d'argent. Els arcs són capçats amb sengles culs-de-llàntia. Per sobre dels carcanyols i marcant tres plans, hi ha dibuixada una cornisa de motlures grogues i fris de claustrs de grisalla llevada, de vidre blau les dues cares laterals i vermella la central.

El camper de la fornícula és de vidre blau cobalt i endomassat amb fulles d'acant.

Dins la fornícula hi ha la imatge de Jesús sobre una somera, amb la mà dreta beneïnt, i portant un llibre de cobertes vermelles i fulls blancs a l'esquerra.

El cap de Jesús és un «cap blanc» amb aurèola vermella ornada amb un dibuix radial de «pètals». Va revestit d'un mantell i túnica rosa. La somera i el pollí són pintats sobre vidre rosa carnació.

A la dreta de la figura de Jesús hi ha un arbre de tronc groc i fulles verdes —podria ésser un llorer— en el qual hi ha un home o infant enfilat, vestit de vermell i calces i sabates grogues, que tira branques a terra. En el coll de la somera, una peça de vidre aprofitat té el dibuix de la boca i cara d'un home.

En el mantell groc de Jesús, de plects molt ben dibuixats i ombrejats, és emprat el groc d'argent pintat a la cara exterior del vidre groc, per tal de donar més intensitat a aquest color i realçar els ombrejats de la grisalla en els plects.

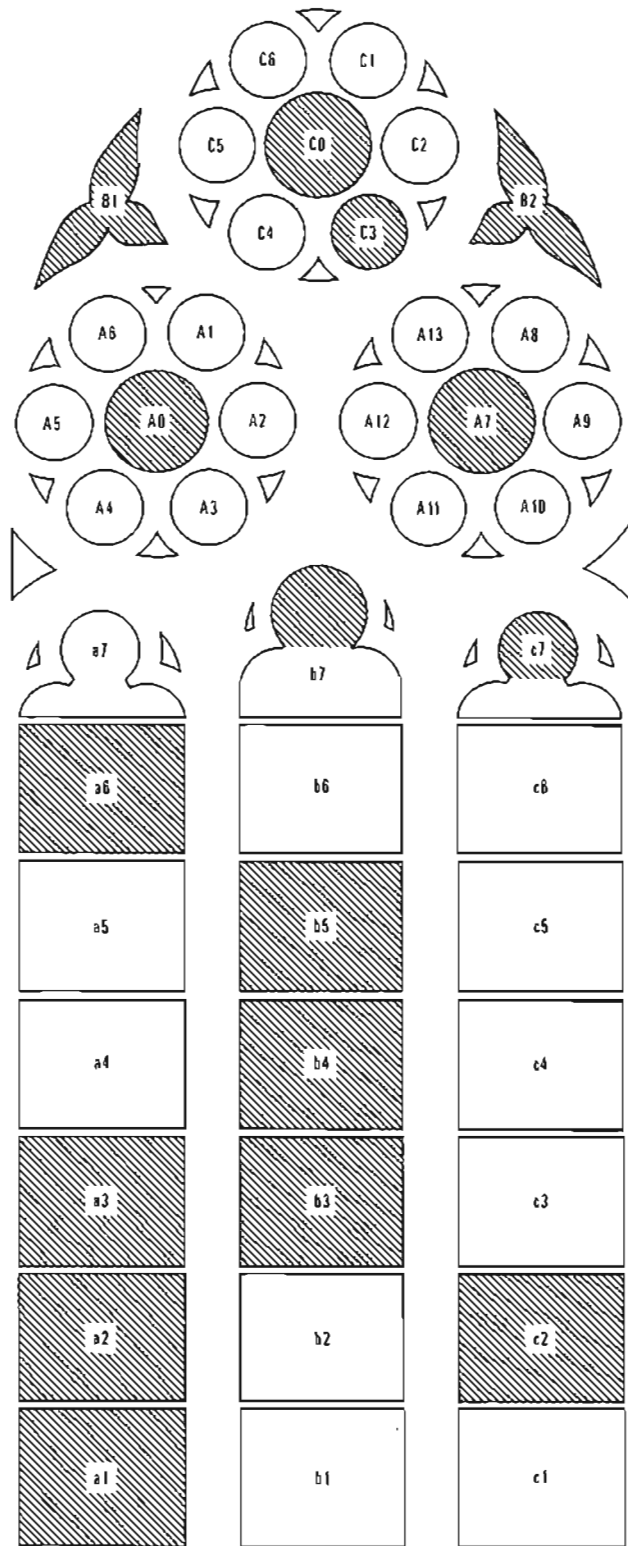
(b4, b5, b6 i b7) Fornícula de columnes blanques amb grisalla perfilant i groc d'argent que es clou formant tres arcs conopials. Dels tres arcs, que són capçats amb dos culs-de-llàntia, surten tres gablets amb sengles rosasses en el centre, les laterals vermelles i la central verda. Les arestes dels gablets tenen frondes i són capçades per florons.

Darrera aquests florons i pinacles, hi ha una cornisa de motlures grogues i fris vermell-verd-vermell, amb ornamentació de claustrs de grisalla llevada.

La part superior del camper de la llanceta és tota de vidre de reparació i tapaforats.

Els arcs són ornats amb franges emperlades de grisalla llevada sobre fons de groc d'argent.

Sobre el camper vermell amb endomassat de fulles d'acant, hi ha l'escena del bes de Judes.

Judes, amb els peus nus i vestit amb un llarg mantell blau i túnica rosa, abraça Jesús posant-li la mà dreta a l'espatlla mentre el besa. Malgrat que el de Judes és un «cap blanc», els ploms han conservat la forma i el gest ben llegibles.

Jesús, que figura al mig de l'escena, també amb els peus nus, va vestit amb un mantell groc i túnica rosa. El cap és un «cap blanc» i conserva l'aurèola blava. El gest de la figura és passiu.

A la dreta, i tallada per la columna, hi ha la figura d'un soldat. És vist de perfil, cofat amb un casc de vidre blanc amb groc d'argent. Porta cota de malla i túnica blava. Amb la mà esquerra agafa Jesús pel colze.

La peanya hexagonal és de sòl verd, amb flors o plantes pintades amb grisalla negra. Els costats de la peanya tenen dues motlures grogues i fris de claustrs quadrilobades de grisalla llevada.

Malgrat nombroses peces procedents de reparació, les parts autèntiques són de l'acurada factura de Letumgard, i la composició prou explícita per a no quedar desfigurada.

Llanceta c

(c1, c2 i c3) Fornícula igual a la descrita en els plafons a1, a2 i a3. Sobre un camper de vidre vermell, amb endomassat de fulles d'acant, hi ha la imatge d'un home agenollat o ajupit posant a terra un mantell verd maragda. La indumentària d'aquesta figura és blava i vermella moradencia.

El cap és un «cap blanc».

A l'esquerra de la composició s'aixeca un xiprer amb el fullam de grisalla llevada. Darrera la figura d'home, hi ha una arquitectura amb vidre blanc, grisalla i groc d'argent. Podria representar un edifici o, potser, les muralles de la ciutat. La construcció té un gran portal de punt d'ogiva i, sobre la cornisa, hi figuren tres merlets amb una espiellera al mig de cadascun. Sota la cornisa, hi ha dibuixats els carcanyols.

Una petita i delicada figura, vestida de vermell, i amb els cabells rossos, s'aboca sobre els merlets i tira flors blaves i vermelles.

Darrera aquesta figura, hi ha dues torres cilíndriques, de color verd i teulada blava, cònica, amb sengles esferes daurades al capdamunt. Entre les dues torres, hi ha dues teulades còniques de color verd recobertes de lloses; també aquestes dues teulades són capçades per esferes de color groc.

Als costats del parament principal de la construcció, hi ha contraforts.

(c4, c5, c6 i c7) Fornícula groga, del tipus descrit en la llanceta a, plafons 4, 5, 6 i 7. En molt bon estat de conservació.

Sobre una peanya quadrangular amb el sòl enrajolat amb motius geomètrics de grisalla llevada i costats amb motlures grogues i fris blau, també amb ornamentació de grisalla llevada, són representades les figures de dos soldats. El de l'esquerra, cofat amb un casc daurat, va vestit amb una túnica groga, sobretúnica vermella i calces i sabates verdes. Sabates amb corretja, escot per a l'empenya i grisalla quadriculada. El cap del soldat està ben conservat.

Pintat sobre vidre rosa carnació, és representat amb barba llarga i bigoti també llarg, que es confon amb la barba. Per sota el casc, surten els cabells llargs i ondulats. Té el braç dret estès com si volgués tocar el soldat de la llanceta central, i a la mà esquerra porta una llança d'asta groga i full blanc.

El soldat o personatge de la dreta, cofat amb un capell tou de color vermell, quasi com una barretina, porta túnica de color groc llarga fins als genolls i una sobretúnica rosa molt ben dibuixada. És representat de perfil, caminant; a la mà dreta duu una llanterna groga, i, a l'esquerra, un garrot o porra de color verd. Calces i sabates de color vermell iguals a les descrites per a l'altre soldat.

La conservació d'aquesta part de la llanceta és excepcionalment bona. Les reparacions, vidres aprofitats, no desfiguren d'una manera notable el conjunt.

Traceria

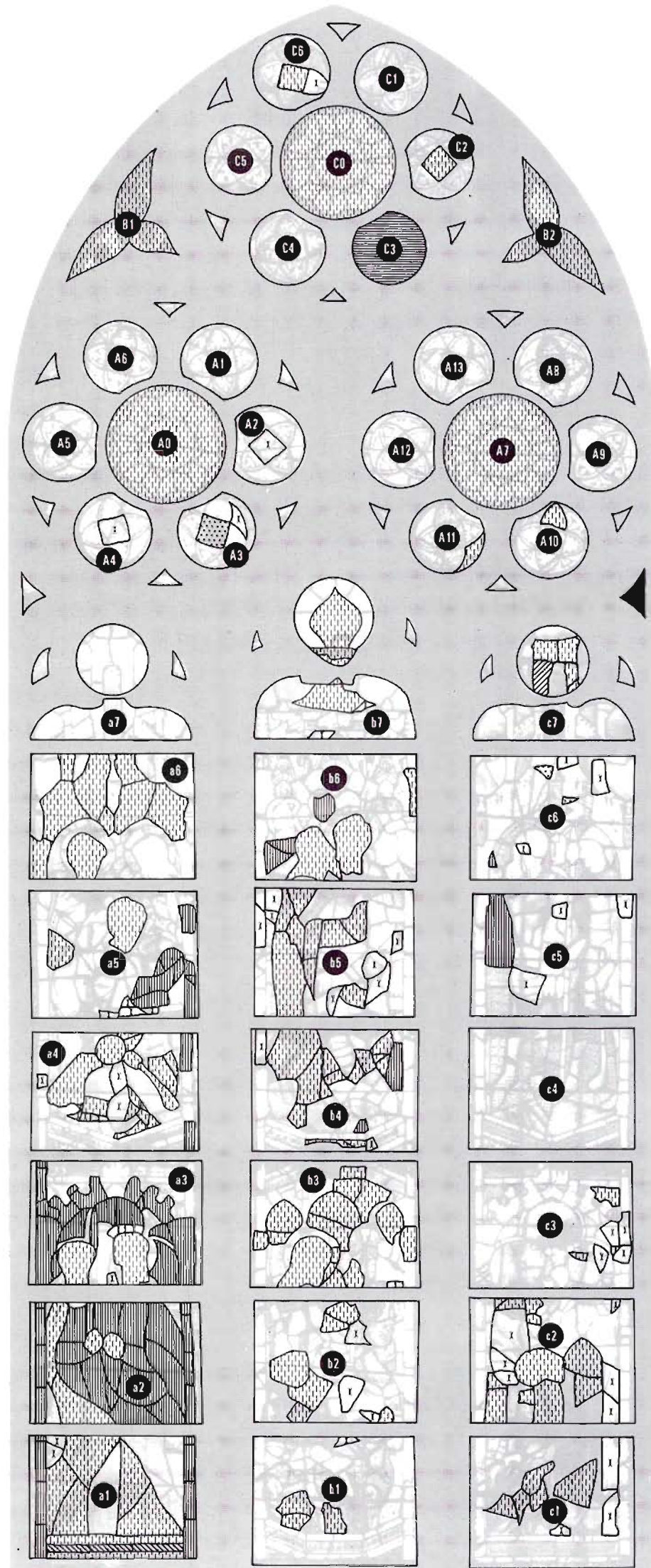
Tres rosasses de sis lòbuls, de 0,80 m de diàmetre i dos triangles curvilinis trifoliformes.

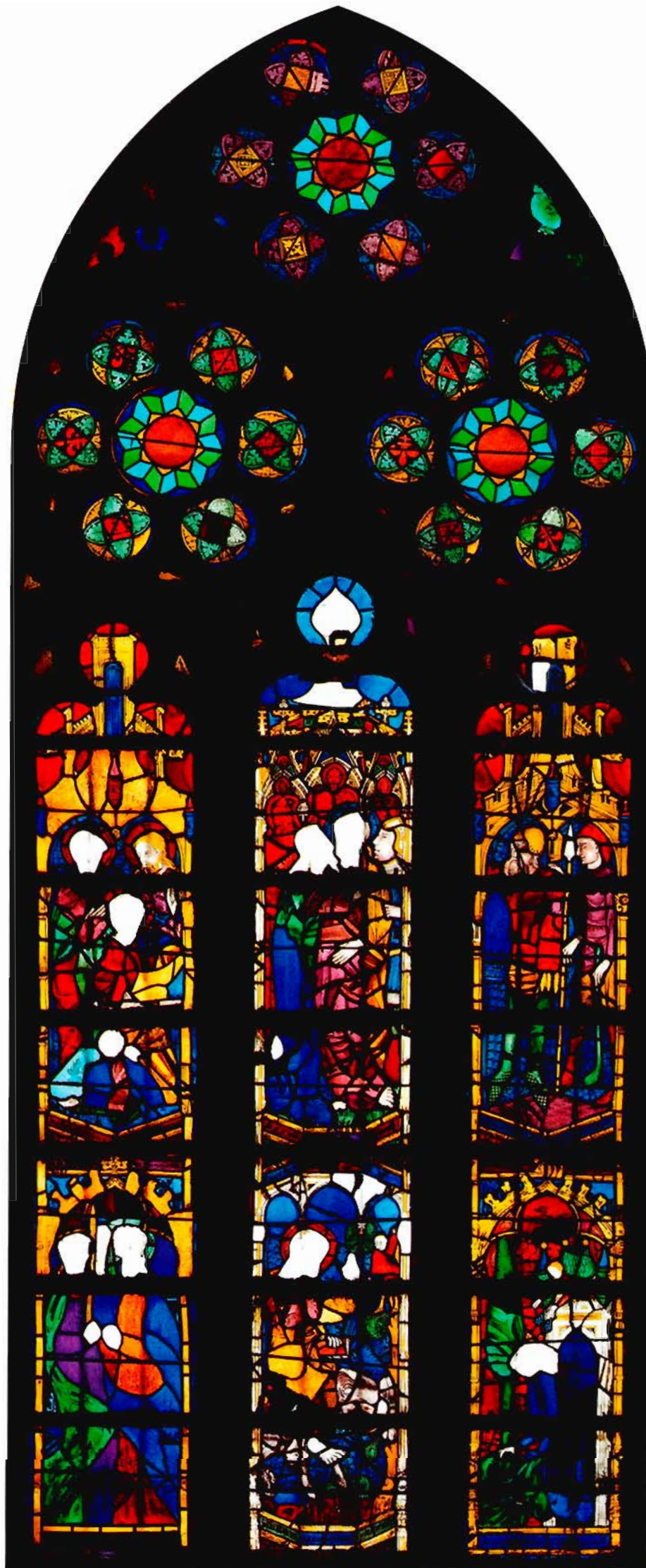
Els òculs no són els originals. Els lòbuls de les dues rosasses, A0 i A7, tenen bordura blava i camper groc, amb ornamentació vegetal pintada amb grisalla negra; al centre hi ha una peça de forma quadrada i vidre vermell amb grisalla llevada amb motius vegetals diversos, i, en alguns, hi figura la flor de lis. Dels quatre costats de la peça central surten quatre peces de forma d'ogiva de vidre verd i decoració foliiforme.

L'òcul de la rosassa superior, C0, no és l'original. Els lòbuls tenen la mateixa composició dels ja descrits A0 i A7; únicament els colors canvien: la bordura és vermella, el camper blau, les peces en forma d'ogiva són roses i el centre de l'estrella-flor és groc, excepte un vidre tapaforats vermell (C5).

Els triangles curvilinis són tots de vidre de reparació.

Conservació de la grisalla, bona en les peces originals. Conservació en general deficient.

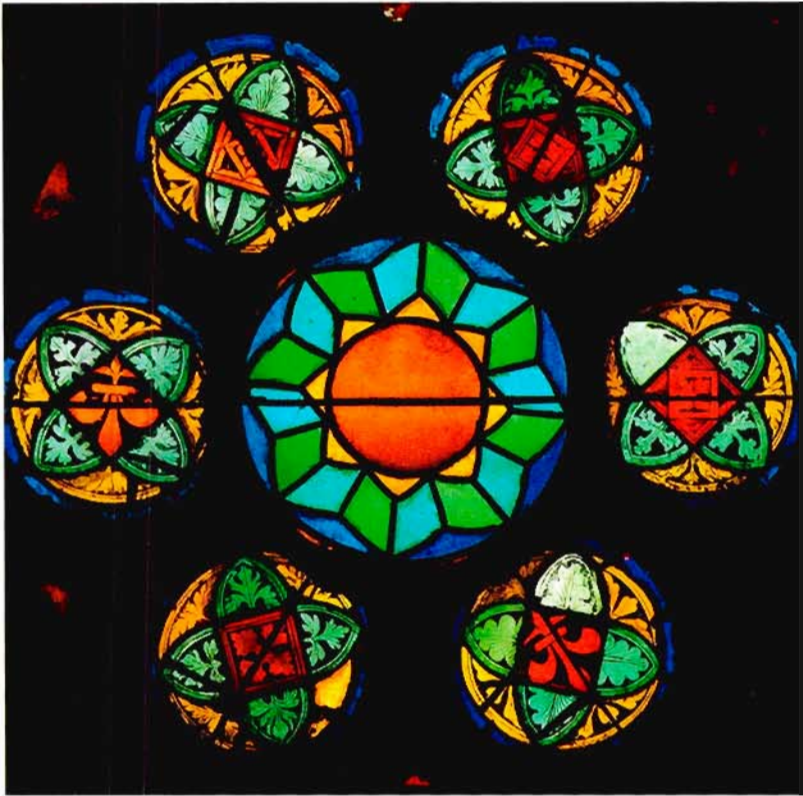

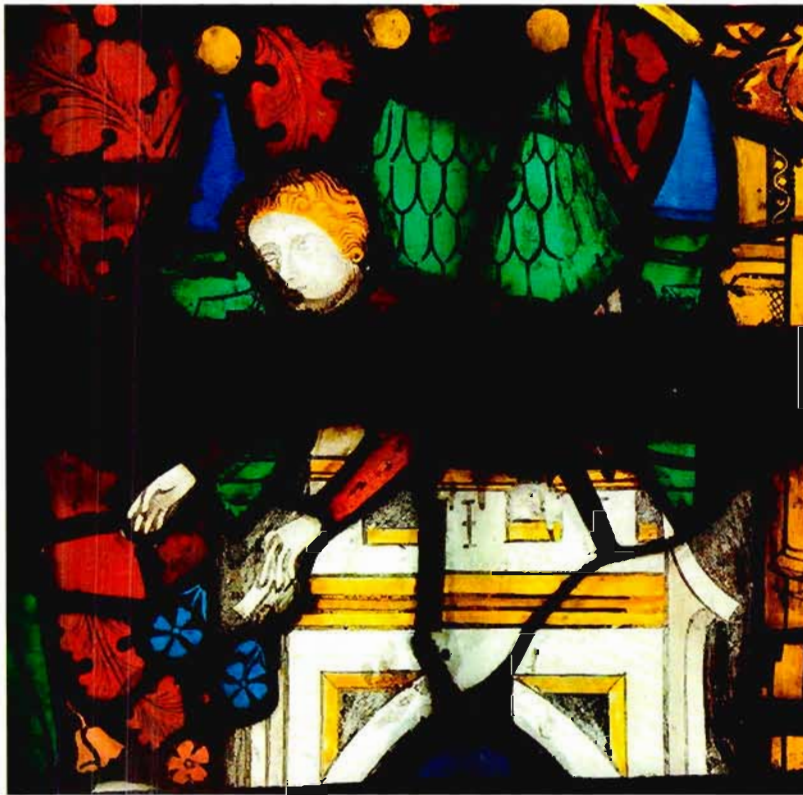
VITRALL n-III. PLAFÓ b6 (DETALL)

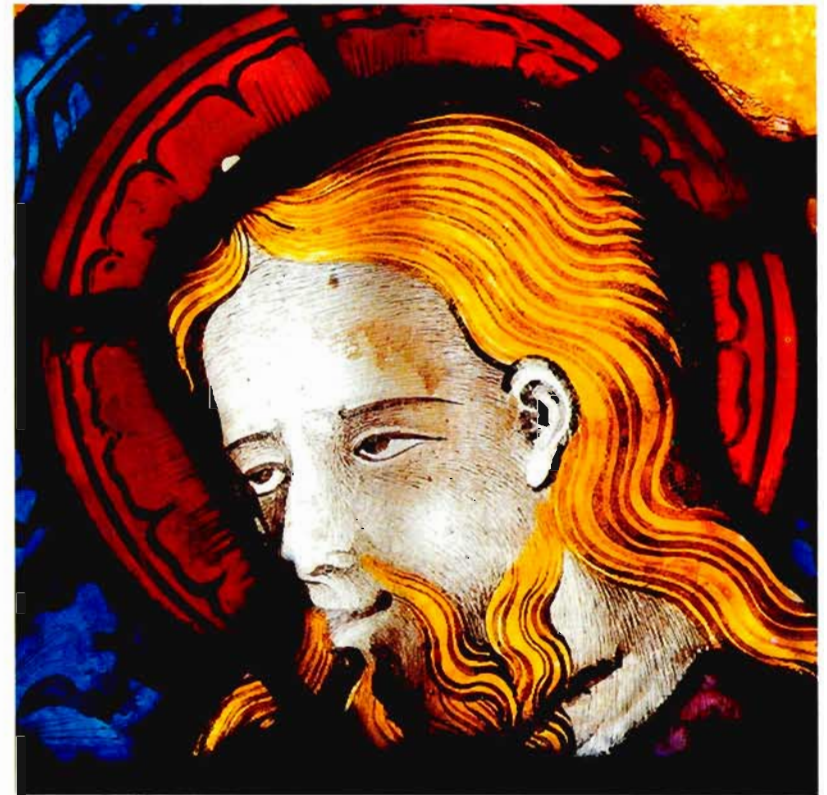
VITRALL n-III. TRACERIA, ROSASSA INFERIOR DRETA

VITRALL n-III. PLAFÓ b3 (DETALL)

VITRALL n-III. PLAFONS e2 i e3 (DETALL)

VITRALL n-III. PLAFÓ a6 (DETALL)

VITRALL n-II – EL CAMÍ DEL CALVARI I LA FLAGEL·LACIÓ

Alçada 4,55 m, amplada 1,76 m. Llancetes de 0,49 m d'amplada.
Vitrall de tres llancetes i traceria.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Cada llanceta és dividida per dues fornícules. Les fornícules són formades per dues columnes de vidre blanc amb perfils de grisalla i plans ressaltats amb groc d'argent. Dos arcs d'ogiva en la fornícula inferior o un doble arc conopial amb gablets clouen la fornícula.

Sobre els arcs, o els gablets, hi ha una cornisa de motlures grogues i fris de claustres llevades sobre vidre blau, verd o vermell. Tres torres cilíndriques amb teulada cònica figuren als costats i al mig de la cornisa. Damunt aquest element, hi ha dues llucanes; el fons és una teulada de teules quadrades dibuixades de trencajunts.

Els arcs conopials de la fornícula superior són ornamentats amb frisos emperlats de grisalla llevada i fons amb groc d'argent. Els gablets tenen les arestes grogues i frondes del mateix color, i són capçats per un floró, a nivell del qual i darrera hi ha un nou fris de grisalla dibuixant claustres polilobades. A sobre, i ja omplint el lòbul del capcer de la llanceta, s'aixequen uns contraforts que emmarquen una finestra de punt d'ogiva pintada sobre vidre vermell.

Cada llanceta és dividida compositivament en dues parts marcades pels arcs descrits i per peanyes. La llanceta més alta, la central, és encapçalada per una arquitectura més complexa que les dues laterals. Sobre l'arc superior (plafó *b6*) hi ha quatre torres cilíndriques amb teulada cònica verda, i un pis superior amb una rosassa central amb grisalla llevada sobre vidre vermell, amb dues finestres coronelles verdes als costats; els gablets d'ambdues finestres són de vidre blanc amb groc d'argent, damunt els quals s'eleva una torratxa de grans contraforts i una finestra blava central; sobre els pinacles hi ha una teulada de teules verdes.

El camper és alternativament blau i vermell, amb un endomassat de fulles d'acant.

CONSERVACIÓ

La composició, resolta a dos nivells, amb els personatges formant un fris, és unitària per nivells, o sigui que els personatges de cada llanceta componen una escena única amb els de les llancetes laterals; aquesta unitat compositiva s'ha mantingut; en canvi, no han estat conservats els caps de la majoria de les figures, ja que, dels onze que n'hi ha, només en resten quatre d'originals, corresponents al tipus 3er, i, dels altres set, sis són de vidre blanc i amb la grisalla esborrada, característica de la restauració tardana, i el darrer cap no és sinó un pegat de ciment.

La figura del Crist (plafons *b1*, *b2* i *b3*) no és tampoc l'original (sí que ho és, però, la silueta dibuixada pel plom); el vidre actual és el blanc transparent amb rastre de grisalla barroera i maldestra.

ICONOGRAFIA

Resolta en dos rengles horitzontals, el superior representa Jesús camí del Calvari (figura central, llanceta *b*) portant una creu; a la dreta, un soldat amb llança, punyal i espasa l'escorta juntament amb un home (sacerdot?) que porta els claus a la mà; a l'esquerra, tres figures femenines (les Santes Dones?)

El tema inferior desenvolupa el tema de la Flagel·lació, amb la figura de Crist al mig, amb les mans lligades i, a la dreta i a l'esquerra, els botxins amb el fuet a la mà i uns sacerdots (?) mirant l'escena.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Els pocs caps originals que resten en el vitrall corresponen al tipus 3er descrit, unes pinzellades llargues modelen amb el seu ritme les faccions, juntament amb uns traços més forts que perfilen les orelles, el nas, la boca i els ulls. Totes les boques presenten un rictus molt característic corbat amunt.

Els elements arquitectònics són executats amb grisalla de pinzell o llevada, i groc d'argent. Certs detalls molt miniaturistes són fets amb grisalla llevada amb agulla o pintada amb plometa. Les vestimentes són ben modelades amb grisalla de pinzellada llarga, i en el vestit de la figura femenina de primer terme, en la llanceta *a*, és emprat el groc d'argent amb vidre blau, i dona uns bells i intensos tons verds.

La composició cromàtica es basa en uns campers d'un blau intens alternant amb vermells (vidre plaqué). Els roses i moradencs, juntament amb els ocres i verds, són sempre emmarcats per columnes, arcs i altres elements arquitectònics de vidre blanc amb elements daurats amb el groc d'argent.

La grisalla és esborrada en diverses peces, i des de l'exterior s'observa corrosió en alguns blaus i vermells.

CATÀLEG

VITRALL n-II

Vint-i-un plafons, en tres llancetes i traceria.

Plafons rectangulars, alçada 0,51 m, amplada 0,41 m.

Llanceta a

(a1, a2 i a3) Tres plafons representant una fornícula amb dos personatges dins, emmarcades per unes columnetes blanques amb una llenca de groc d'argent; un botxí aixeca el braç dret amb un fuet. Darrera, i emparat per la columna, un home (sacerdot) contempla l'escena. El botxí porta una mena de camisa lila i unes calces verdes cenyides sota el genoll, mitges i sabates ocre, i el sacerdot, mig tapat el cap per una roba rosa, va amb túnica verda i mantell rosa.

El camper és blau, amb fulles d'acant de grisalla negra sobre el vidre.

De la figura dreta, el cap, les mans i els vestits estan ben conservats, mentre que la figura del botxí està en més mal estat.

Els vidres blancs, el fuet i el cap del botxí no són els originals.

(a4, a5, a6 i a7) Dins una fornícula formada per unes columnetes blanques, dos arcs lobulats i camper vermell amb fulles d'acant dibuixades amb grisalla, hi ha tres figures femenines, les Santes Dones (?).

A primer terme, hi ha la Mare de Déu, amb mantell blau i túnica rosa. El cap té aurèola amb ornamentació radial de tipus de «pètal». Té les mans encreuades sobre el pit, i l'actitud és de caminar. Darrera aquesta figura, hi ha una segona dona, vestida amb mantell groc i túnica verda; porta aurèola blava amb la grisalla ben treballada. Entremig de les dues figures esmentades surt el cap de la tercera dona, que porta aurèola groga.

Els tres caps són «caps blancs».

Cal remarcar l'ús del groc d'argent amb base de vidre blau per a donar el to verd que ajuda a modelar els plecs del mantell de la Mare de Déu. És emprat aquest recurs en els plecs sota la mà dreta i al costat dret del cap de la Verge.

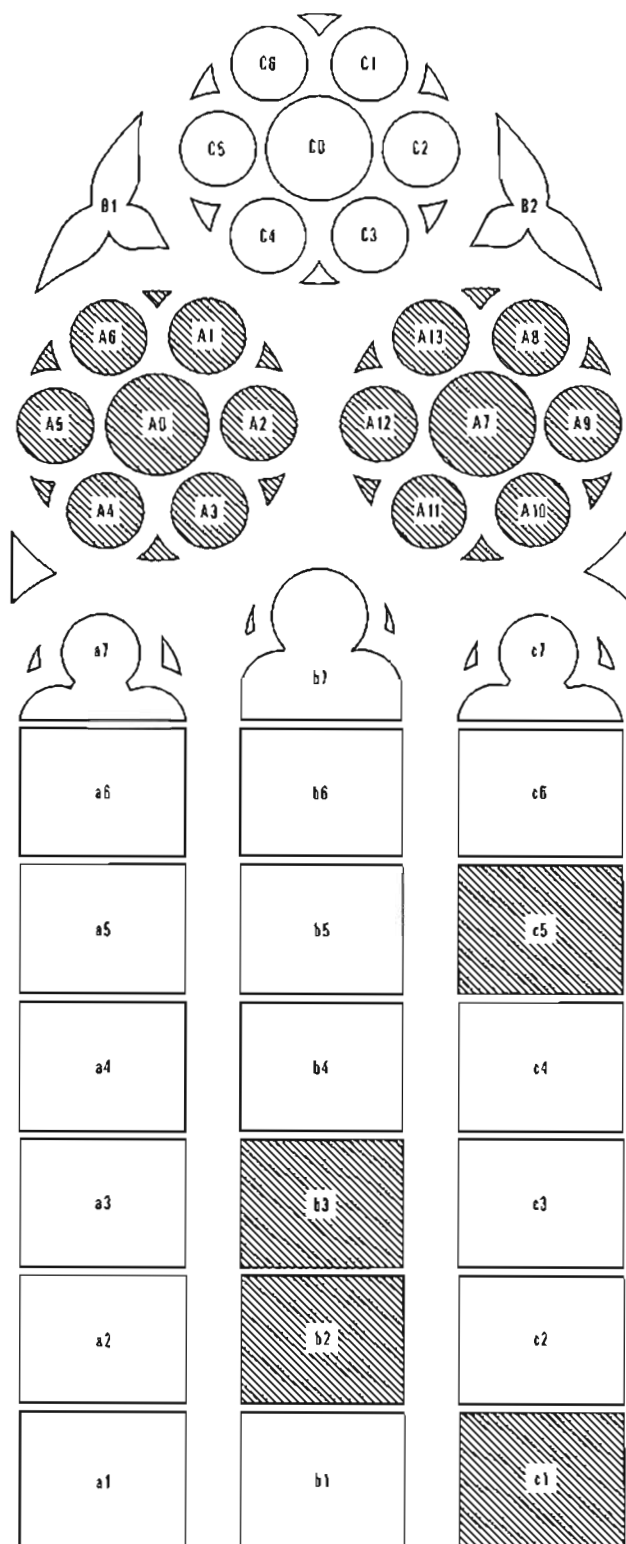
Són molt nombrosos els vidres aprofitats en aquests plafons; cal assenyalar, d'entre ells, un fragment amb les armes del bisbe Anglesola i un cap aureolat que apareix, també, en la mateixa bordura blanca.

Conservació deficient.

Llanceta b

(b1, b2 i b3) Jesús lligat a la columna i rebent els assots. El cos i el cap són blancs (hi ha rastre de grisalla barruera). Cobrint la cintura porta una roba groga que, per darrera, arriba fins als turmells. La columna és verda, i el camper —molt malmès— és vermell amb endomassat d'acant en les poques peces originals que hi resten.

Del cap original queden únicament l'aurèola blava amb ornamentació de grisalla i un petit vidre blanc amb dibuix dels cabells a l'esquerra. La fornícula és blanca amb grisalla ombrejant els motius arquitectònics i groc d'argent; de les columnes arrenquen els tres arcs que clouen la fornícula, i dels arcs surten gablets amb frondes a les arstes, pinacles, formerets i florons. Molt malmès.

El pedestal és de planta hexagonal, i els tres costats visibles mostren motlures grogues i frisos amb claustrs.

Aquests tres plafons estan en molt mal estat.

(b4, b5, b6 i b7) Al mig de la fornícula d'elements arquitectònics blancs amb abundant groc d'argent, hi ha la imatge de Jesús amb una creu verda a coll, camí del Calvari. Jesús duu una llarga túnica de color rosa fosc, i camina descalç. La testa —és un «cap blanc»— porta aurèola vermella cruciforme. Els pals de la creu d'aquesta aurèola són blancs amb motiu ornamental de grisalla de pinzell.

De les dues mans que sostenen la creu, únicament és original la dreta. El peu dret i la mà esquerra són del tipus de vidre i rastre de pintura dels «caps blancs».

El pedestal hexagonal és verd, i les tres cares visibles tenen les acostumades motlures grogues i el fris de claustrs pintades sobre vidre vermell-blau-vermell.

Els elements arquitectònics de la fornícula són de vidre blanc, excepte les quatre torres blaves cilíndriques i amb la teulada cònica verda amb esferes capçant-les. Entre les quatre torres hi ha un pany de mur amb merlets, sobre els quals s'aixeca una gran torre amb finestres coronelles verdes i rosassa vermella al centre; de la dita torre, en surt encara una altra que omple el lòbul del capcer. Aquesta és de vidre blanc, i mostra contraforts i tres finestres d'ogiva, la central amb vidre blau i les laterals pintades amb grisalla negra. Té la teulada verda, amb dos cimalls esfèrics grocs. A la teulada, lloses figurades. El fons de la fornícula és vermell llis, i en el capcer és visible una estreta bordura blava.

Llanceta c

(c1, c2 i c3) Composició quasi simètrica a la de la primera fornícula de la llanceta a: camper blau endomassat, fornícula blanca i distribució també simètrica dels personatges.

El botxí, en gest molt dinàmic, alça el braç amb el fuet a la mà, mentre un personatge alt, cofat amb un capell rosa, el contempla. Una mà que surt tocant a la columna esquerra sembla suggerir un tercer personatge contemplat l'escena.

El botxí porta una jupa moradenca i unes calces verdes o de color groc de cadmi, amb mitges vermelles i sabates ocre fosc.

El segon personatge, potser un sacerdot?, duu un mantell de plecs folgats molt ben modelats, una túnica rosa i l'esmentat capell.

El camper i el fuet són les parts més afectades per reparacions i vidres aprofitats.

(c4, c5, c6 i c7) Fornícula igual a la descrita en els plafons superiors de la llanceta a.

En molt bon estat.

Dins la fornícula, hi ha dues figures: un soldat armat amb llança blanca d'asta groga, espasa llarga amb beina groga que agafa pel puny amb la mà esquerra, i encara un petit punyal al cinturó. L'armadura és tractada amb detall: porta cota de malla, sabatones i gamberes. Sobre la cota duu una túnica curta de color verd. Al lloc corresponent al cap hi ha un gran pegat de ciment. L'actitud del soldat és la de caminar. Davant d'ell hi ha un home cofat amb un capell groc i vestit amb una túnica curta fins als genolls, de color blau. Mitges roses i sabates ocre. El cap i els cabells són d'una sola peça de vidre rosa carnació. Aquest personatge porta quatre grans claus a la mà dreta.

Excepte el ciment esmentat, aquests tres plafons són ben conservats.

La peanya quadrangular, el sòl de la qual és afectat per vidres tapaforsats, és igual a la de la llanceta a, llevat el color del fris, que és blau.

Traceria

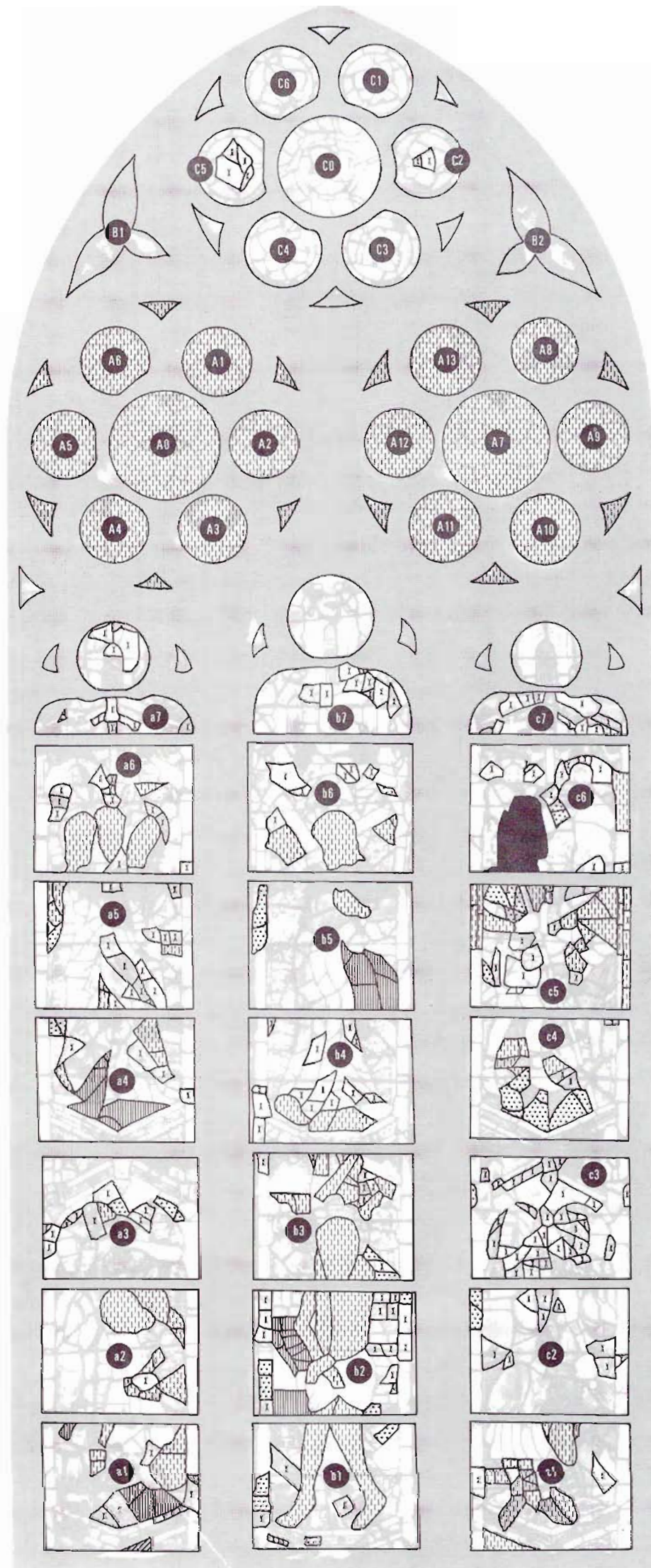
Tres rosasses de 0,80 m de diàmetre amb òcul i sis lòbuls. Dos triangles trifoliformes.

Únicament la rosassa superior és autèntica. És de tema vegetal amb una tija groga en forma d'espiral, amb una fulla o pàmpol vermell al centre, i sobre camper blau cobalt.

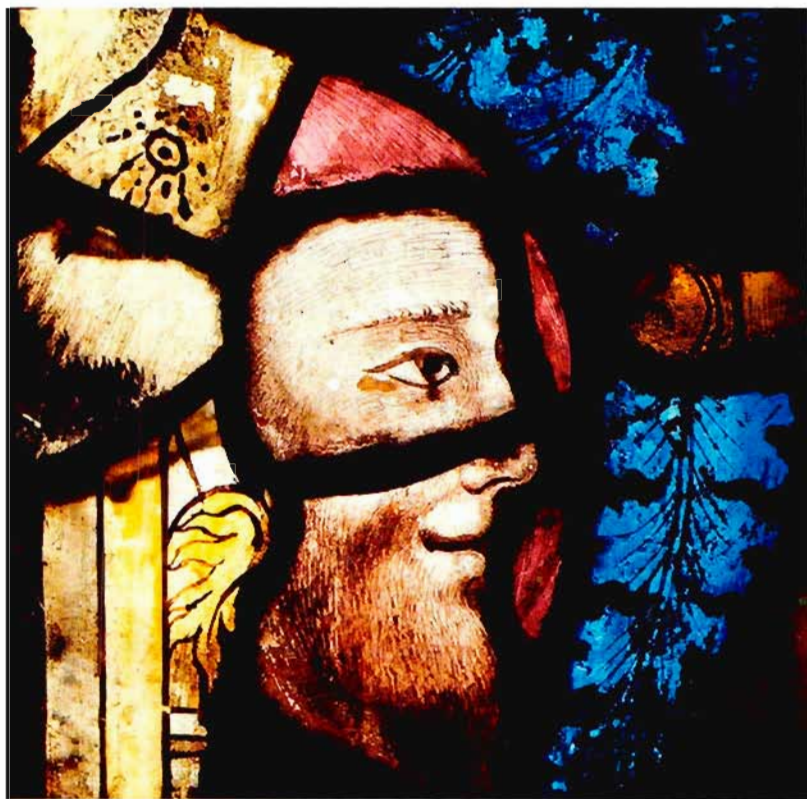
Els lòbuls tenen bordura vermella, camper blau cobalt i sengles fulles o pàmpols vermells amb tija verda.

Al lòbul cinc, una peça de vidre aprofitat amb grisalla dibuixant una cara. L'estil de la pintura és el dels vitralls del presbiteri.

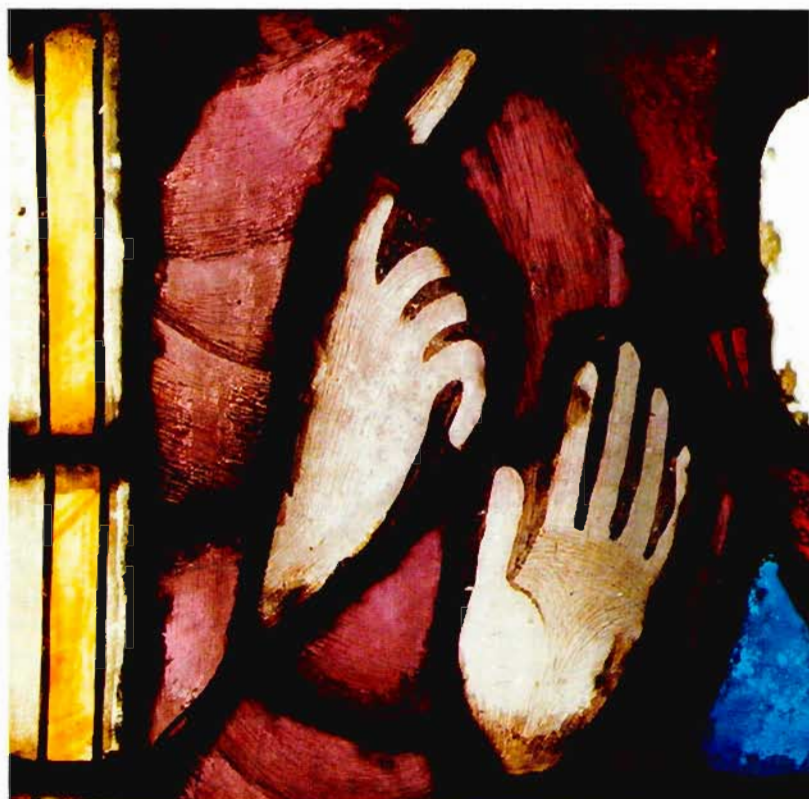
Els triangles trifoliats no són autèntics.

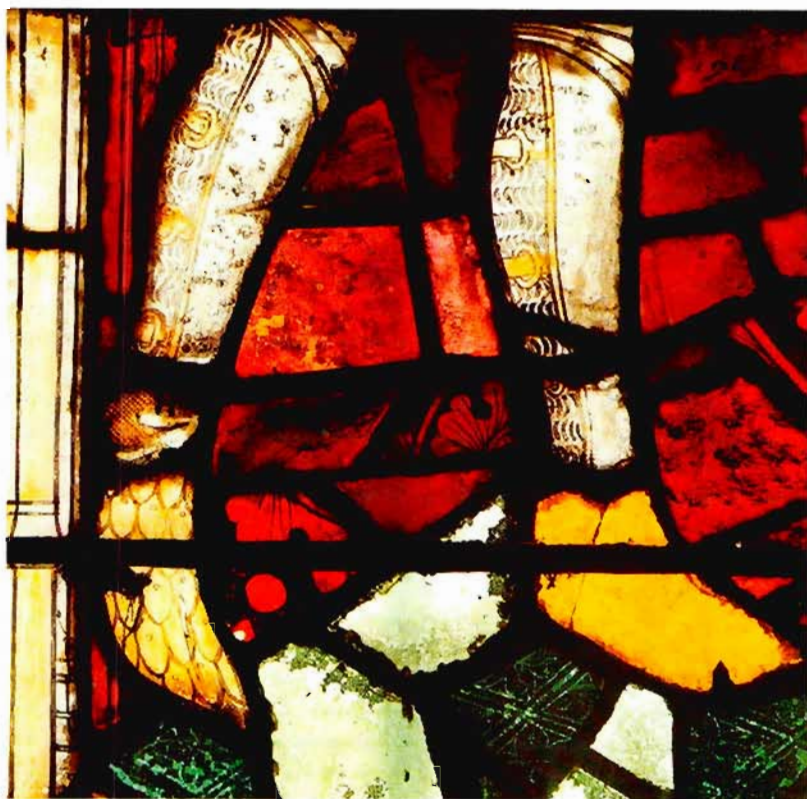

VITRALL n-II. PLAFÓ a3 (DETTALL)

VITRALL n-II. PLAFÓ a2 (DETTALL)

VITRALL n-II. PLAFÓ c4 (DETTALL)

VITRALL n-II. PLAFÓ c6 (DETTALL)

VITRALL h-I – CRUCIFIXIÓ

Alçada 4,55 m, amplada 1,76 m. Tres llancetes de 0,49 m d'amplada i traseria de tres rosasses de 0,80 m de diàmetre i dos triangles trifoliats.

COMPOSICIÓ

Els tres plafons superiors de les llancetes laterals, *a* i *c*, són ocupats pels elements arquitectònics que clouen les fornícules. Les columnes són de vidre blanc amb groc d'argent i grisalla que dibuixa uns perfils i degoters (*larmiers*). Dels capitells tot just insinuats surt l'arc trilobat de carcanyols vermells i arestes blanques. El gablet té frondes i arestes amb groc d'argent i floró; els carcanyols són blaus, i la rosassa, vermella amb acurat dibuix de traseria.

Darrera els gablets hi ha una teoria de finestres coronelles dibuixades amb grisalla llevada sobre vidre verd. Una cornisa de motlures blanques i fris de fulles de roure i fons engrallat sobre groc d'argent fa de base a un fris de claustrats sobre vidre rosa; damunt aquesta doble cornisa hi ha una altra torre amb tres finestrals de forma ogival, de vidre vermell, el central més alt que els altres. La torre de vidre blanc té columnes, contraforts i formerets. Sobre el finestral més alt hi ha un gablet verd amb frondes i floró i arestes ornamentades amb llenques emperlades.

La llanceta central té una bordura rosa i columnes paral·leles a la dita bordura. Aquestes columnes de vidre groc dibuixen quatre (en total vuit) degoters (*larmiers*) dibuixats de costat i amb una certa perspectiva. En els dos plafons superiors (*b6* i *b7*) les columnes tanquen la fornícula central amb un triple arc ogival; quatre torretes unides per merlets amb espitlleres cruciformes formen un primer pis, sobre el qual s'alcen unes torres que emmarquen una rosassa pintada sobre un vidre vermell de forma quadrada; el nivell superior és format per pilars (amb degoters), una finestra coronella sobre vidre blau i una teulada de vidre verd que omple el lòbul superior; tots aquests elements sobre camper vermell.

CONSERVACIÓ

Les successives i nombroses reparacions i restauracions —no crec que sigui exagerat de comptar-ne més de quatre per segle— han conservat, però, la composició original, sense més canvis, tot i que aquests siguin molts, que els vidres aprofitats, tapaforats o més recentment vidres aplacats que intenten concordar amb els elements originals.

Els caps de les tres figures no són els originals i són fets amb vidre transparent blanquinós que conserva rastre dels rostres pintats amb grisalla, rastre que ens mostra un dibuix primari i desproporcionat. La figura central, el Crist, és també del mateix vidre, i té, igualment, la grisalla pràcticament esborrada. Els vestits de totes les figures tenen també una gran quantitat de vidres no originals.

ICONOGRAFIA

La Crucifixió. El Crist amb els braços estesos molt amunt, ja que el travesser de la Creu és alt, permet de compondre la figura dins una sola llanceta. A l'esquerra hi ha la Mare de Déu en actitud aclaparada, agafant-se la mà dreta amb l'esquerra, i, a la dreta de la composició, la figura de Sant Joan.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

L'única part original que resta del dibuix de les mans i els caps són les mans de la Mare de Déu, pintades amb la grisalla de pinzellada llarga que modela, i traç enèrgic perfilant la mà. Als motius ornamentals és emprada la grisalla llevada de punxó, sobre groc d'argent en els frisos, pinacles i arestes dels gablets, rosasses, etc.

El color, seguint el criteri comú en tot el conjunt, és principalment un alternat de blaus i vermells, complementat amb els ocres i groc de les túniques, de la creu i dels elements arquitectònics de la llanceta central; tots ells són colors de gran intensitat, tenyits a la pasta, plaqués els vermells, amb vidres de ciba i la majoria de manxó. La grisalla dels campers és molt esborrada.

CATÀLEG

VITRALL h-I

Plafons rectangulars, alçada 0,38 m, amplada 0,44 m.

Llanceta a

(a1) Tot ell modern.

(a2, a3, a4, a5, a6 i a7) Dins la clàssica fornícula de camper vermell amb grisalla de fulles d'acant, figura dempeus la Mare de Déu, amb mantell blau i túnica ocre, el cap sobre una aurèola verda amb grisalla. El cap no és l'autèntic, i l'actual, producte d'una vella restauració molt maldestra, és sobre vidre transparent i prim, amb un rastre de la grisalla que anomenem «caps blancs».

La fornícula és formada per unes columnes de vidre blanc amb llenques de groc d'argent.

Els motius arquitectònics són de vidre blanc, groc d'argent i grisalla.

Conservació deficient.

Llanceta b

(b2, b3, b4, b5, b6 i b7) Figura blanca del Crucificat (no és original, però sí que ho són la forma i el plom). Al cap duu una aurèola cruciforme rosa amb grisalla ornamental d'arcuacions. Els braços estesos formen una V molt tancada. Sobre el travesser groc hi ha el sol i la lluna (grisalla repintada), i, dalt de la creu, el rètol de l'INRI (esborrat), que tampoc no és l'original. Als plafons superiors (b6 i b7) hi ha elements arquitectònics sobre vidre groc, dibuixats amb bona perspectiva, especialment un finestrall de la dreta (b7) que deixa veure el sota d'unes voltes d'ogiva molt ben dibuixades. Una bona part de la grisalla és posada de cara a l'exterior. Tot el plafó (b6) és girat amb la grisalla de cara a l'exterior. Camper blau endomassat.

Llanceta c

Els mateixos elements arquitectònics a la part superior, més ben conservats que en la llanceta a. La decoració és amb pinacles i arcs boterells amb el típic groc d'argent; la franja de grisalla de punxó de punts i línia sinuosa és especialment rica.

El gabinet, de fons blau amb tracerics de punxó i una rosassa al mig, ocupa tot el plafó c5, juntament amb l'arc trilobad que clou la fornícula; als costats pugen les columnetes de vidre blanc amb un fons de vidre verd amb finestres coronelles de grisalla de punxó. A la part superior hi ha un fris, especialment ben conservat a la part dreta, amb el tema de les fulles de roure sobre un fons d'engraellat sobre groc d'argent.

(c2, c3 i c4) Fornícula de camper endomassat vermell, on figura la imatge de Sant Joan, totalment semblant a la Mare de Déu de la llanceta a; porta una túnica groga i mantell blau, i l'aurèola és verda (tota ella procedent de reparació i amb algun vidre aprofitat).

La cara és un «cap blanc»; al mateix plafó, la columneta de la dreta té un vidre aprofitat amb una grisalla de lletres gòtiques.

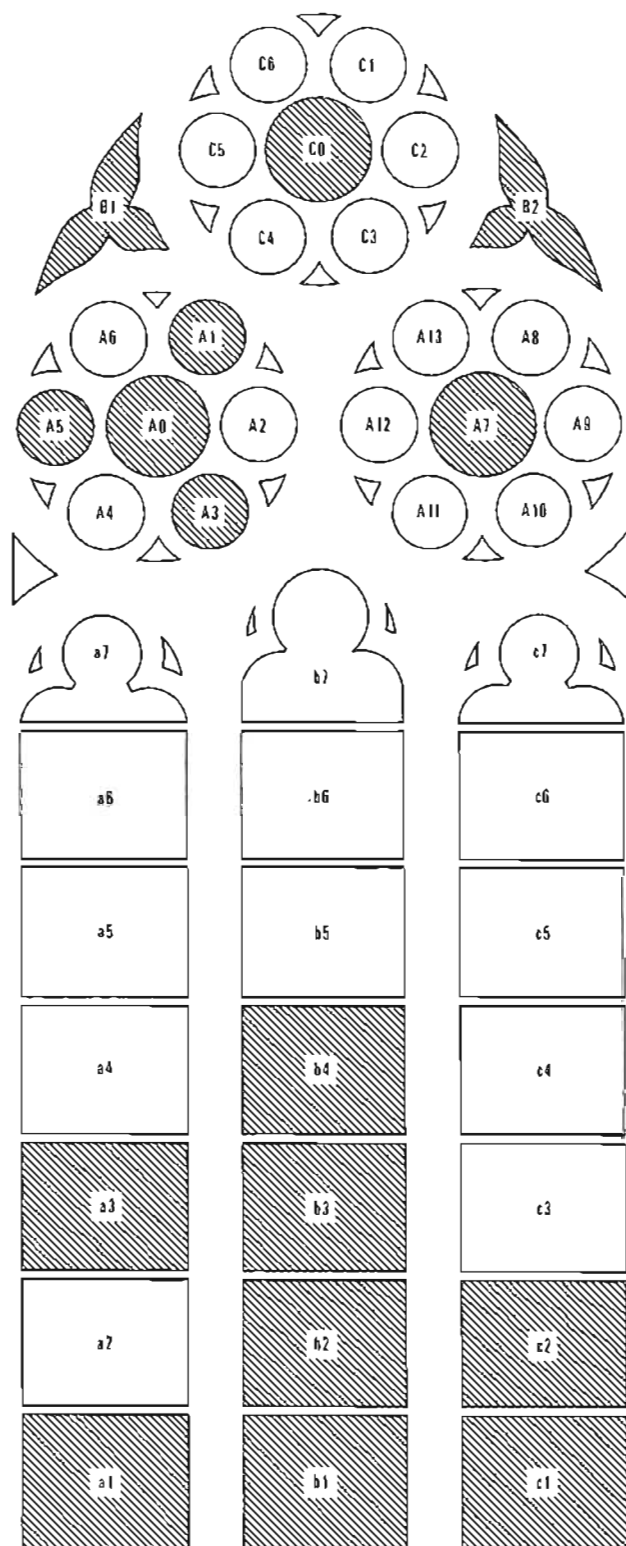
Traceria

Tres rosasses polilobades, de 0,80 m de diàmetre. Triangles curvilinis trifoliats.

Els òculs no són els originals, i tots els lòbuls, formats per un centre rodó groc, cercle concèntric vermell, camper blau llis i bordura blava, no són tampoc els originals. Es tracta, però, d'una reparació antiga.

Tampoc no són originals els vidres verds i vermell dels triangles curvilinis, B1 i B2.

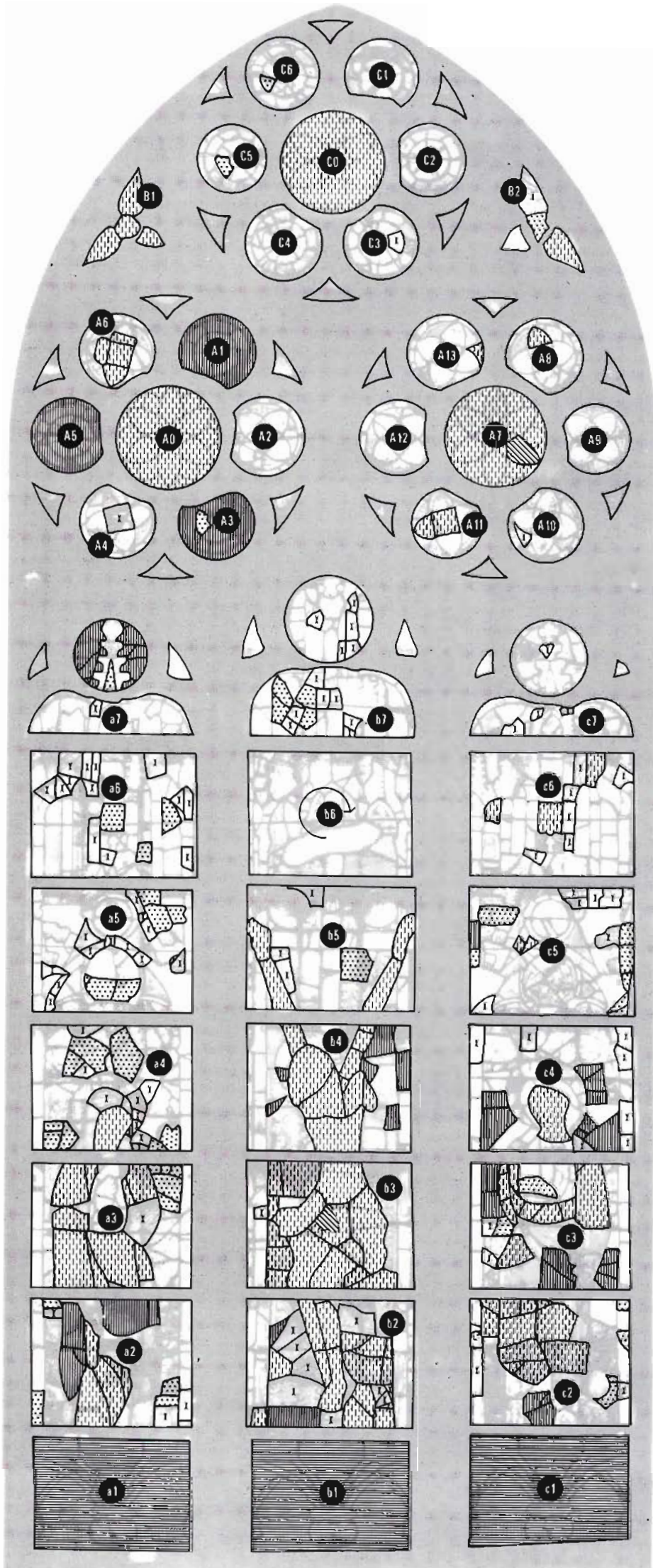
Són originals els lòbuls, el tema dels quals és l'estrella-flor formada per una peça central quadrada de color verd amb diversos i acurats motius geomètrics i foliars, realitzats amb grisalla llevada o pintada. Les quatre peces de vidre vermell i forma d'ogiva són

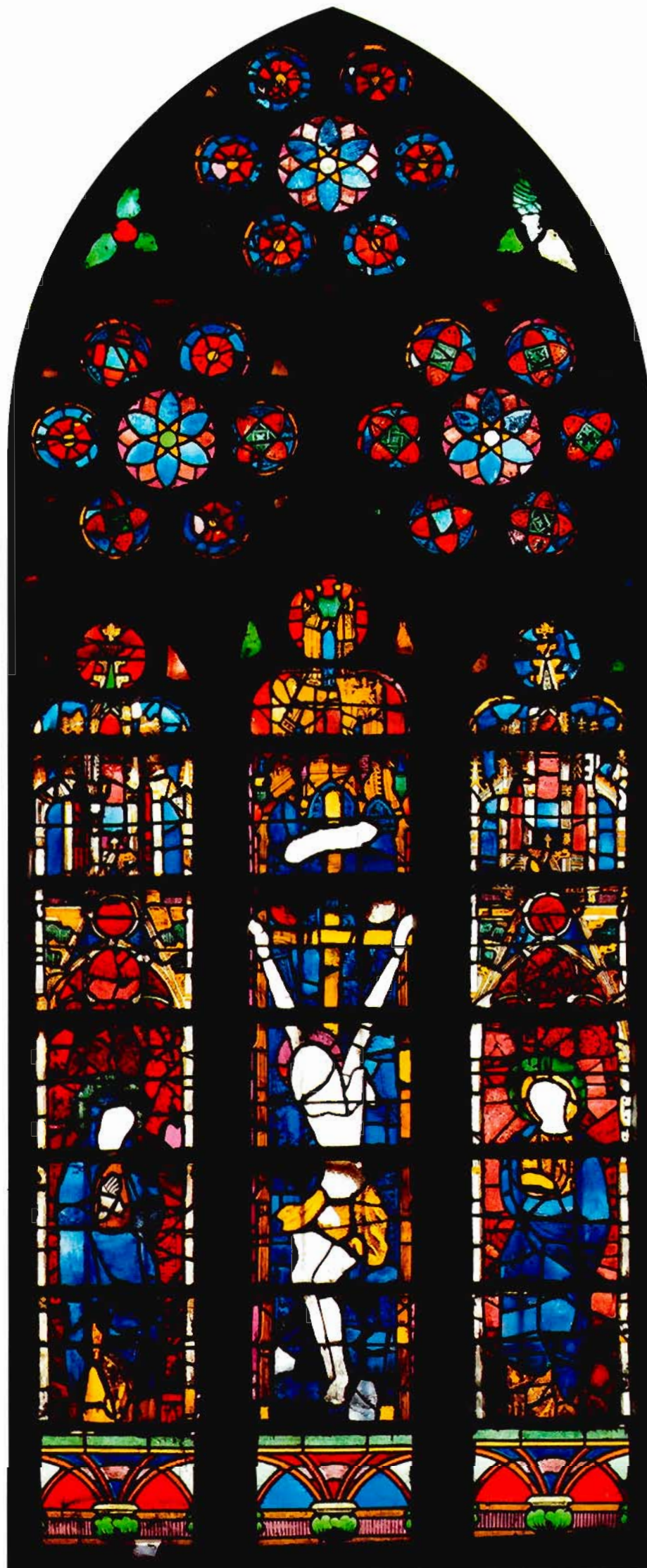

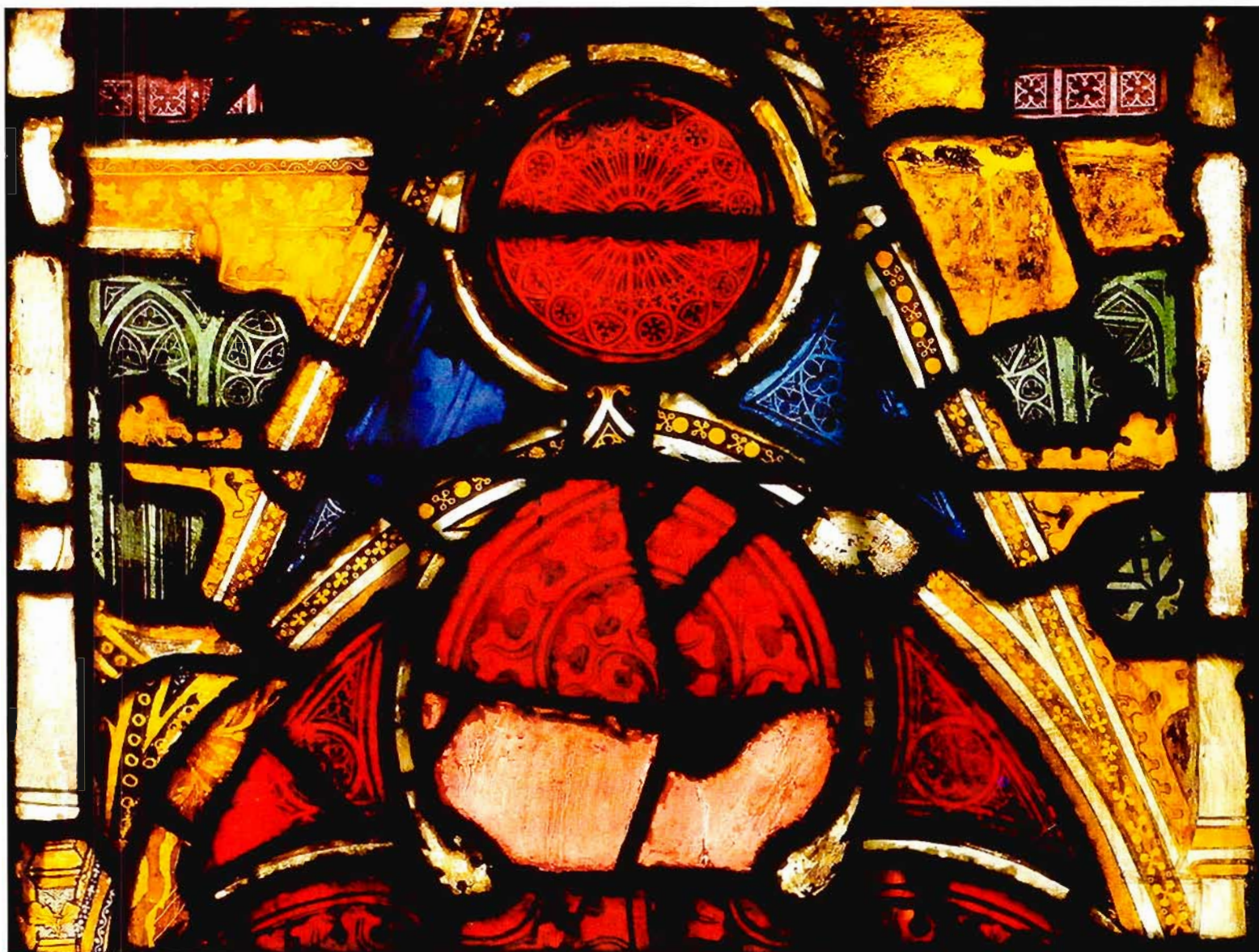
també ornamentades amb motiu repetit foliar. El camper blau és decorat amb una doble ratlla perifèrica i un fisonat amb grisalla negra. Bordures alternades de groc i vermell. Vegeu l'estudi de motius ornamentals de grisalla.

VITRALL h-I. PI AFÓ b5 (DETAIL)

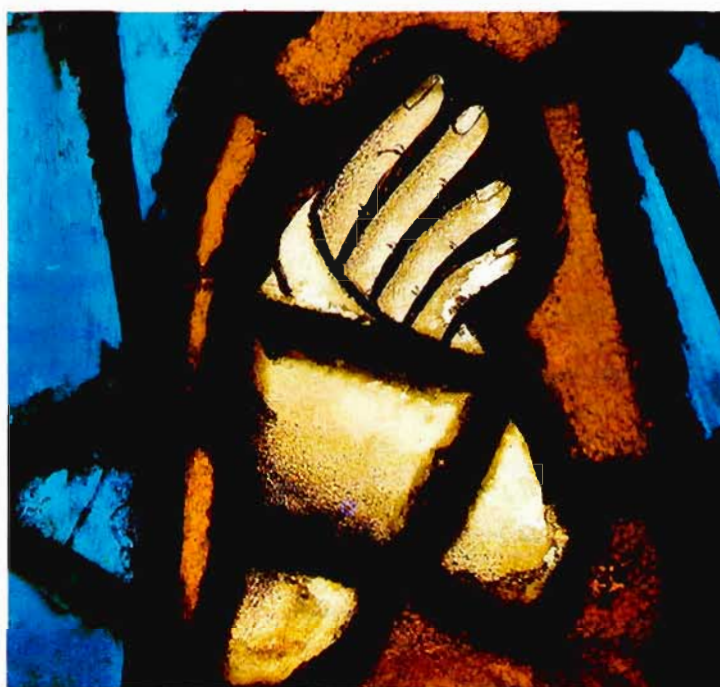

VITRALL h-I. PLAFÓ a5

VITRALL h-I. PLAFÓ a5 (DETALL)

VITRALL h-I. PLAFÓ a3 (DETALL)

VITRALL b-I. PLAFÓ a5 (DETALL)

VITRALL s-II – RESURRECCIÓ

Alçada 4,55 m, amplada 1,76 m. Tres llancetes de 0,49 m d'amplada i traseria formada per tres rosasses de 0,80 m de diàmetre.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Aquest finestral, enormement afectat per una reforma tardana, ja fora de l'època gòtica, conserva únicament els tres plafons superiors en les llancetes laterals, i els dos superiors, també, en la llanceta central; malgrat aquesta reforma, les parts conservades són d'una gran qualitat i molt bona conservació, tant compositiva com material.

Les dues llancetes laterals són simètriques, tant en el color com en els elements arquitectònics que formen la composició.

Dues columnes de vidre blanc amb grisalla i groc d'argent pugen al llarg dels plafons conservats encapçalats amb quatre torres o pinacles; un doble gablet d'arestes de vidre groc, amb grisalla de punxó, capça la fornícula desapareguda deixant veure només un camper de vidre vermell amb grisalla llevada de fulles d'acant.

Els fons dels gablets són respectivament de vidre verd i vermell, i al mig hi ha dues rosasses de grisalla de punxó sobre vidre verd i blau. De les arestes dels gablets surten frondes ben dibuixades amb sengles florons al capdamunt. Darrera aquests gablets hi ha uns murs de color rosa i blau amb finestres ogivals de grisalla llevada i un fris en la part superior, que el capça com a cornisa. Aquest fris és de vidre rosa i verd amb una grisalla de punxó dibuixant claustres quadrilobades.

La composició continua amb quatre columnes de vidre blanc que s'ajunten amb les columnes laterals, mitjançant arcs d'ogiva els uns i boterells els altres.

Les columnes centrals emmarquen un petit gablet i una fornícula de camper vermell amb una figura femenina dins aquest. Encara hi ha una altra rosassa verda al mig del gablet d'arestes amb frondes, i un floró, ric de dibuix, que s'obre en el lòbul de les llancetes.

La composició de la llanceta central (2,95 m d'alçada) és diferent de les descrites anteriorment. Com hem indicat, en resten solament els dos plafons superiors (*b6* i *b7*).

Tres arcs d'ogiva amb carcanyols calats deixen veure un camper blau amb fulles d'acant; al bell mig, hi figura un dimoni rosa tocant una llarga trompeta.

Sobre els vidres blancs hi ha una petita motllura de groc d'argent amb quatre torres cilíndriques de color blau, i teulades còniques de color verd les laterals i vermell les centrals, coronades per esferes grogues. Les torres tenen els batiports oberts. Entre les torres, hi ha un fris vermell als costats i verd a la part central amb una ornamentació de ritme circular, de traç molt segur; darrera aquestes torretes, hom veu un mur amb merlets, i contraforts al seu interior. El mur esmentat és pintat sobre vidre molt gruixut, transparent i amb bombolletes. El parament central, a més dels merlets amb finestres de cap-i-ample, és decorat amb tres rombes realitzats amb groc d'argent, grisalla i esmalt blanc (?) de mides i precisió d'autèntica miniatura. El dibuix dels rombes fa unes creus o estrelles sobre un fons d'escacs en el central, i geomètric en els laterals.

Ja en el capcer de la llanceta, veiem quatre torretes blaves amb els corresponents batiports i finestres, totes amb teulada verda i boles grogues al capdamunt. Al mig de les dues torretes centrals hi ha un pany de paret d'un vermell càlid i molt intens amb cinc finestres amb el gruix de la paret ben dibuixat i una teulada rosa, amb grisalla de pinzell dibuixant les lloses de llicorella; una torre blava amb finestres d'ogiva surt en segon terme darrera unes teulades còniques de color verd. Tota la composició és coronada per un gran floró que ocupa el lòbul d'aquesta llanceta. El plafó d'aquest lòbul és aprofitat, i calgué adaptar-lo a la mida de la pedra amb un afegit en forma de «lluna creixent». Observem que el vidre del camper hauria d'ésser vermell.

CONSERVACIÓ

Solament els plafons superiors són originals, com ja hem indicat; el tema del vitrall sembla que respecta, però, el programa iconogràfic original.

ICONOGRAFIA

Hi queden una santa, de dibuix acurat, en la fornícula de la llanceta *a*, i la figura d'un sant màrtir, que porta un llibre i la palma, en la llanceta *c*. Ambdós són representats dempeus, vestits amb mantell blau i túnica groga llarga fins als peus. Les aurèoles són de vidre blanc amb un filet groc i fisionades.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

La mida de les figures representades no permet el mateix tipus de tractament que en les imatges dels altres vitralls; així aquestes dues figures són tractades d'una manera lineal, amb un ombrejat molt discret, i en els caps i aurèoles hom emprà el groc d'argent i la grisalla lineal.

Tot el treball dels motius arquitectònics descrits és molt acurat, i hi apareix grisalla de pinzell, de punxó, i àdhuc d'agulla i de plometa en detalls com les fulles de roure de les columnes o els campers i rosasses.

Crida l'atenció també el possible ús d'esmail blanc en els motius geomètrics miniaturats del plafó *b6*.

Blaus intensos, alguns de ciba i altres de manxó, juntament amb uns vermells càlids, intensos i lluminosos, s'equilibren amb els vidres blancs *a*, *b*; groc d'argent o grocs tenyits en la pasta dels elements arquitectònics descrits. Els vermells presenten lleus mostres de corrosió en la part externa, i la grisalla generalment es conserva en bon estat.

CATÀLEG

VITRALL S-II

Plafons rectangulars, alçada 0,39 m, amplada 0,49 m.

Llanceta *a*

(a5, a6 i a7) Tres plafons de motius arquitectònics.

(a5) Dos gablets grocs, amb fons rosa-vermell, rosassa verda en l'esquerre i blava en el dret. Columnes laterals i bordura blau-gris i vermella, en peces alternades. Murs darrera els gablets, blau a l'esquerre i rosa a la dreta, amb una cornisa de groc d'argent, amb un fris rosa-lila a l'esquerre i verd a la dreta.

(a6 i a7) Sis columnes amb arcuacions cegues unides amb arc d'ogiva als costats i arcbotant al mig, sobre fons blau. Hi ha una fornícula central amb la figura d'una santa no identificada, que porta una túnica groga i un mantell blau, la mà dreta agafant el mantell i l'esquerre alçada prop de la cara; el cap i l'aurèola són fets en una sola peça tractada amb grisalla lineal i groc d'argent. El camper és vermell amb fulles d'acant.

La part superior de la fornícula és un gablet blanc amb una rosassa verda i fons vermell fent calats. Les columnes són capçades per pinacles sobre uns finestrals allargats, i tot el conjunt és encapçalat per un gran floró.

Llanceta *b*

(b6 i b7) Ambdós plafons són d'elements arquitectònics formant una construcció amb un triple arc d'ogiva a la part inferior (plafó *b6*) sobre un camper blau endomassat de fulles d'acant; dins l'arc central apareix un cap de dimoni de color vermellós torrat tocant una llarga trompeta; sobre els arcs i llurs panys de paret, hi ha una cornisa amb quatre torretes blaves i, darrera, una muralla amb merlets. En el pany central d'aquesta muralla hi ha tres rombes de treball de miniatura (fan 14 mm de costat).

En el plafó *b7*, la construcció continua amb una paret vermella amb cinc finestres quadrades, teulada rosa i quatre torretes més, de color blau i teulada verda, una gran torre blava amb finestres d'ogiva s'alça sobre la teulada rosa i, sobremuntant-la, un gran floró

de vidre groc sobre fons blau. (Tot el plafó del lòbul és aprofitat, i calgué adaptar-lo a les noves mides amb un afegit en forma de «lluna creixent».)

Llanceta *c*

Iguals característiques que la llanceta *a*. La figura de la fornícula és masculina: un sant que porta com a atributs la palma i un llibre a la mà esquerra. Va vestit amb una túnica groga i un mantell blau.

La part superior del floró és de vidre aprofitat.

El plafó *c5* és un dels que tenen més marques de vitraller, amb gran abundància d'as, de xifres romanes i d'altres marques semblants a l'omega, o indesxifrables.

Tracceria

Tres rosasses polilobades, de 0,80 m de diàmetre, i dos triangles trifoliats.

Els òculs de les tres rosasses no són els originals.

Els lòbuls representen tres fulles sortint d'una tija vermella o groga. Hi ha dues fulles verdes i una de vermella, sobre camper blau, llis, amb bordura blanca, en la rosassa *A0*. Hi ha vidres tapaforats.

Rosassa *A7*

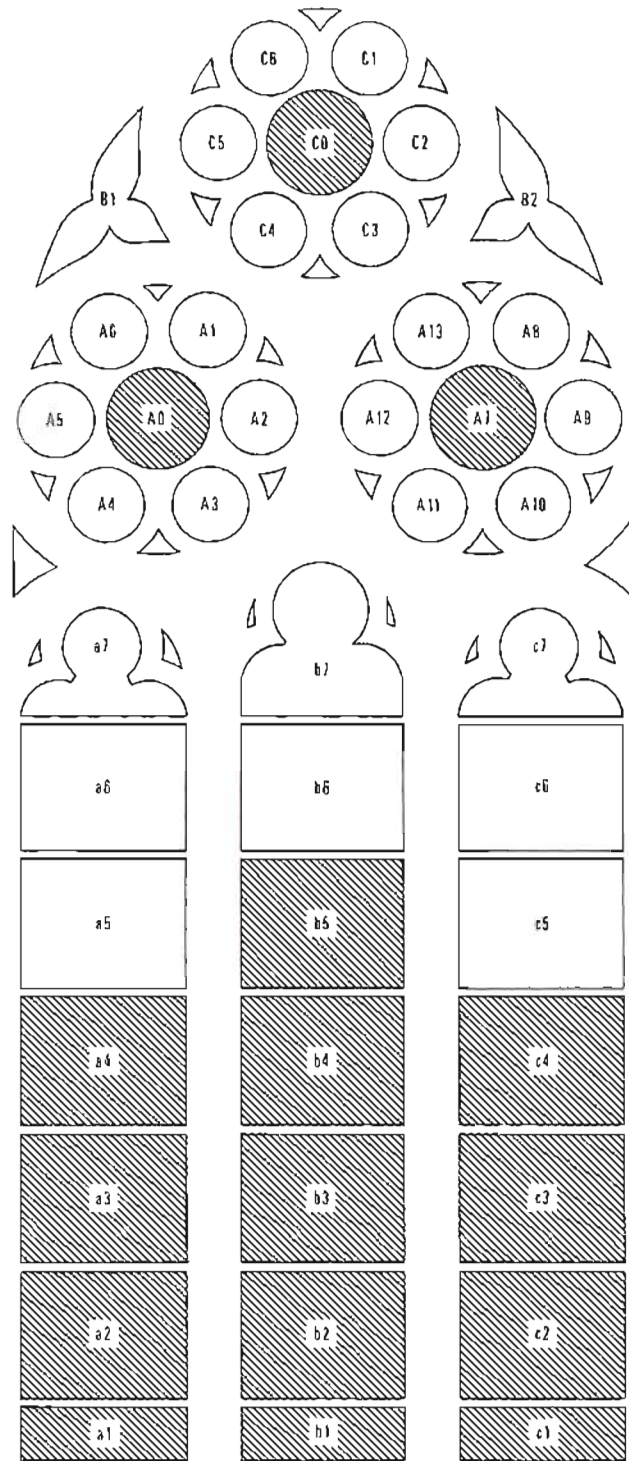
Rosassa blanca, camper blau, llis. Tija groga. Dues fulles vermelles i una de verda.

Rosassa *C*

Bordura blanca, camper vermell, llis. Tija amb tres fulles, la superior groga, les dues inferiors blaves, o bé la superior blava i les laterals o inferiors grogues.

Els triangles tenen bordura blava i fulles grogues amb grisalla dibuixant-les.

Els tres plafons inferiors de cada llanceta són provinents d'una reforma tardana —molt probablement del segle XVI— i sembla que conserven la temàtica original, interpretada, però, amb el gust renai-xentista.

A les dues llancetes laterals hi ha sengles soldats armats amb piques, sobre les quals recolzen en actitud de dormir. Duen armadures i cascs amb plomalls grocs. Apareixen dins fornícules de punt rodó i sobre camper verd endomassat. El soldat de la dreta duu, també, un escut blau i guantellets blaus. A la cintura duen espases.

La llanceta central és ocupada per una figura de Crist sortint victoriós de la tomba, embolellat amb un mantell vermell de plecs voleiants. Un eselat de raigs grocs accentua el to triomfant de la composició. Uns elements arquitectònics clàssics pintats sobre vidre rosa clouen aquesta composició tot formant un temple.

VITRALL S-11. PLAFÒ b6 (DETAIL)

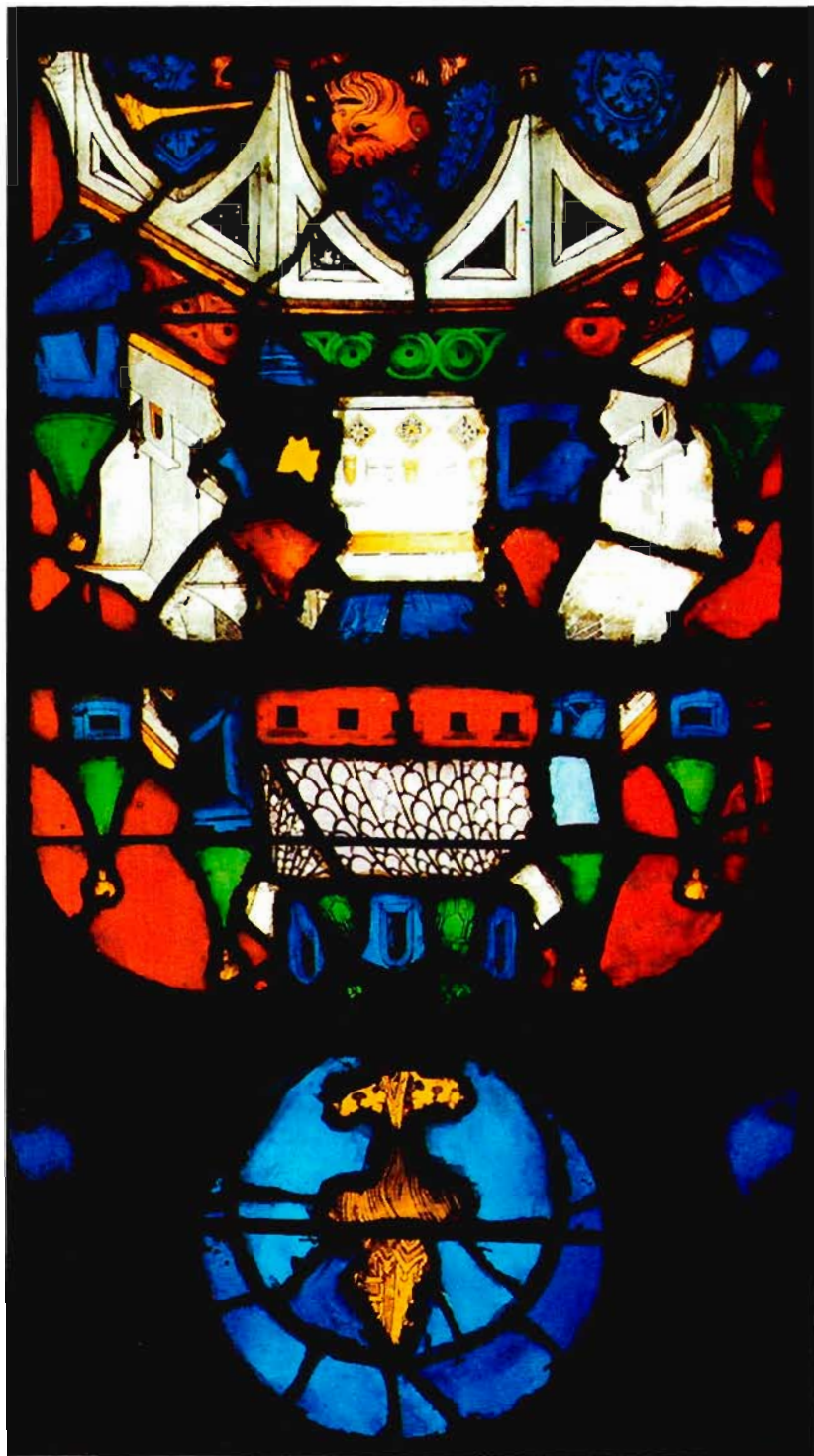
VITRALL S-11. PLAFÒ b6 (DETAIL)

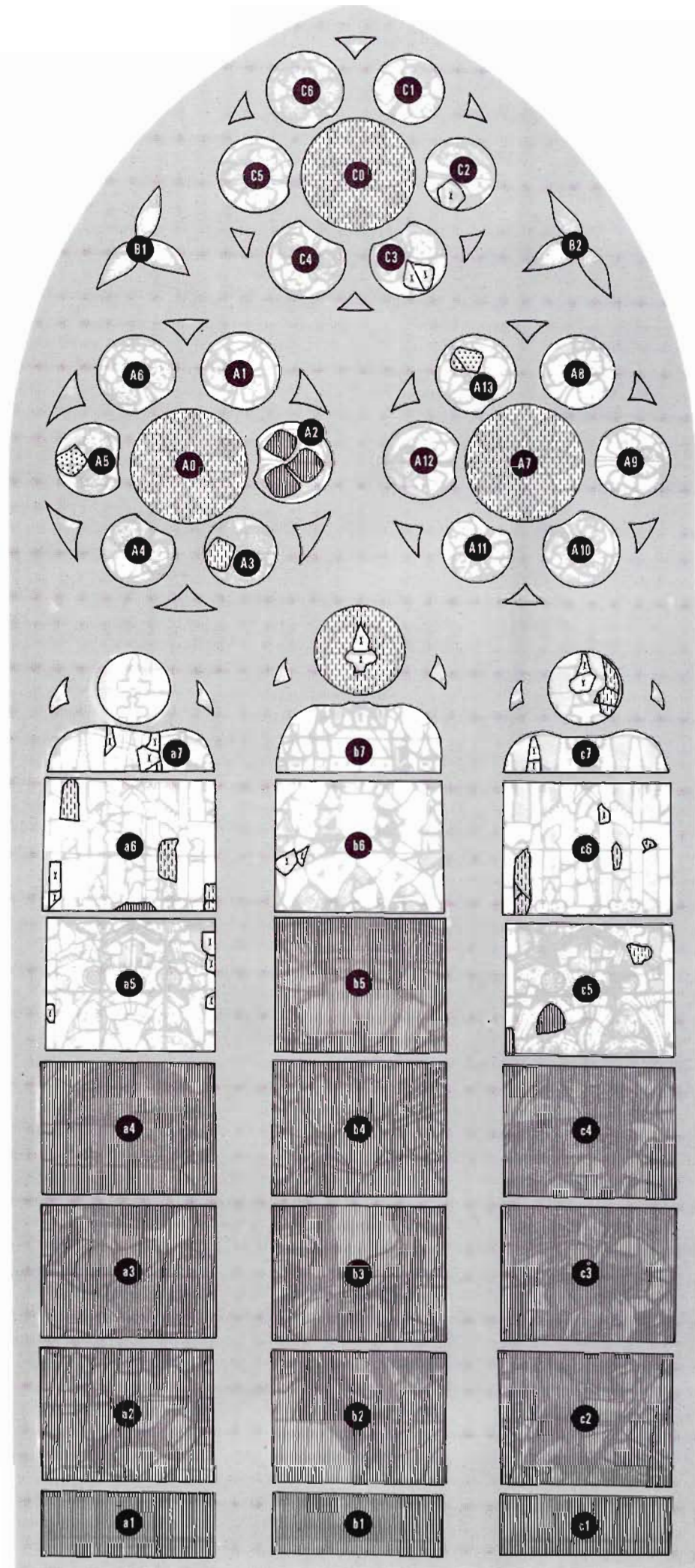
VITRALL S-11. PLAFÒ b6 (DETAIL)

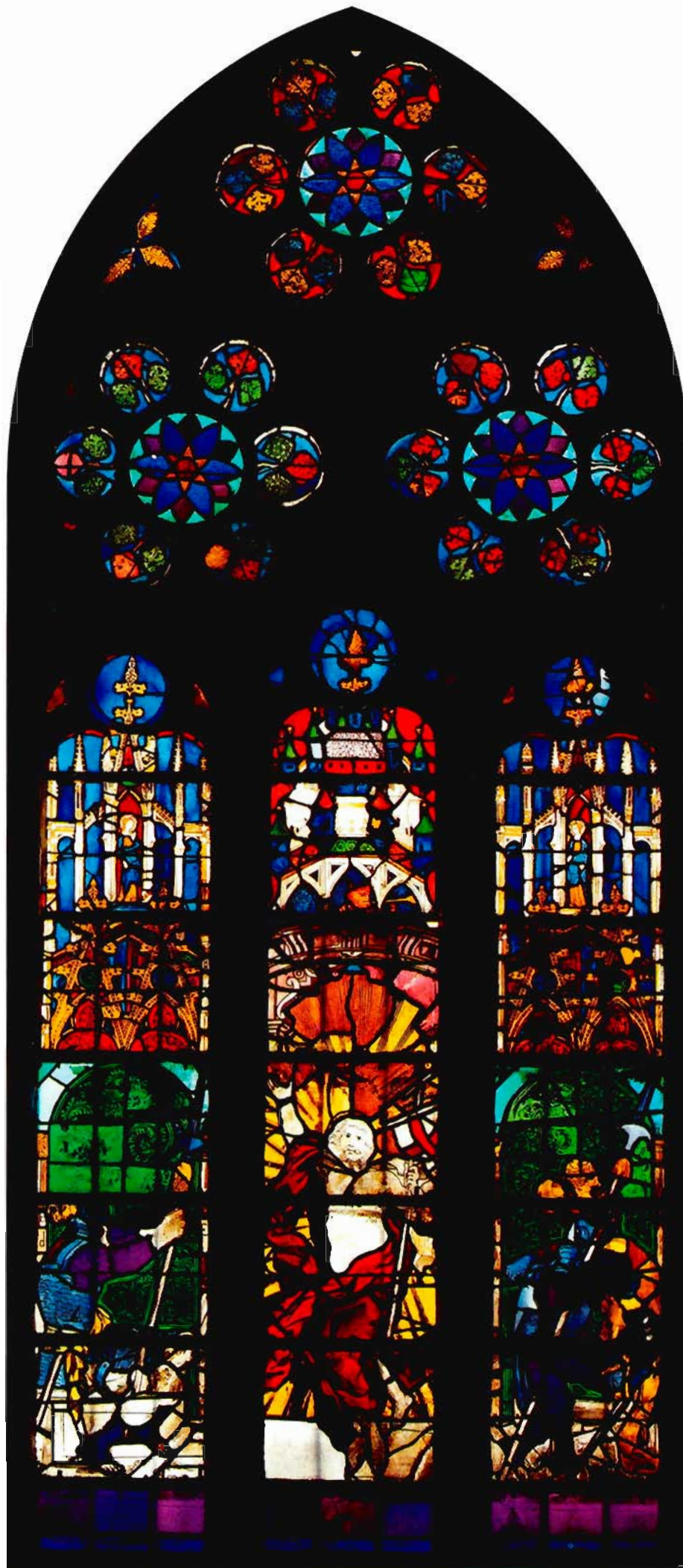

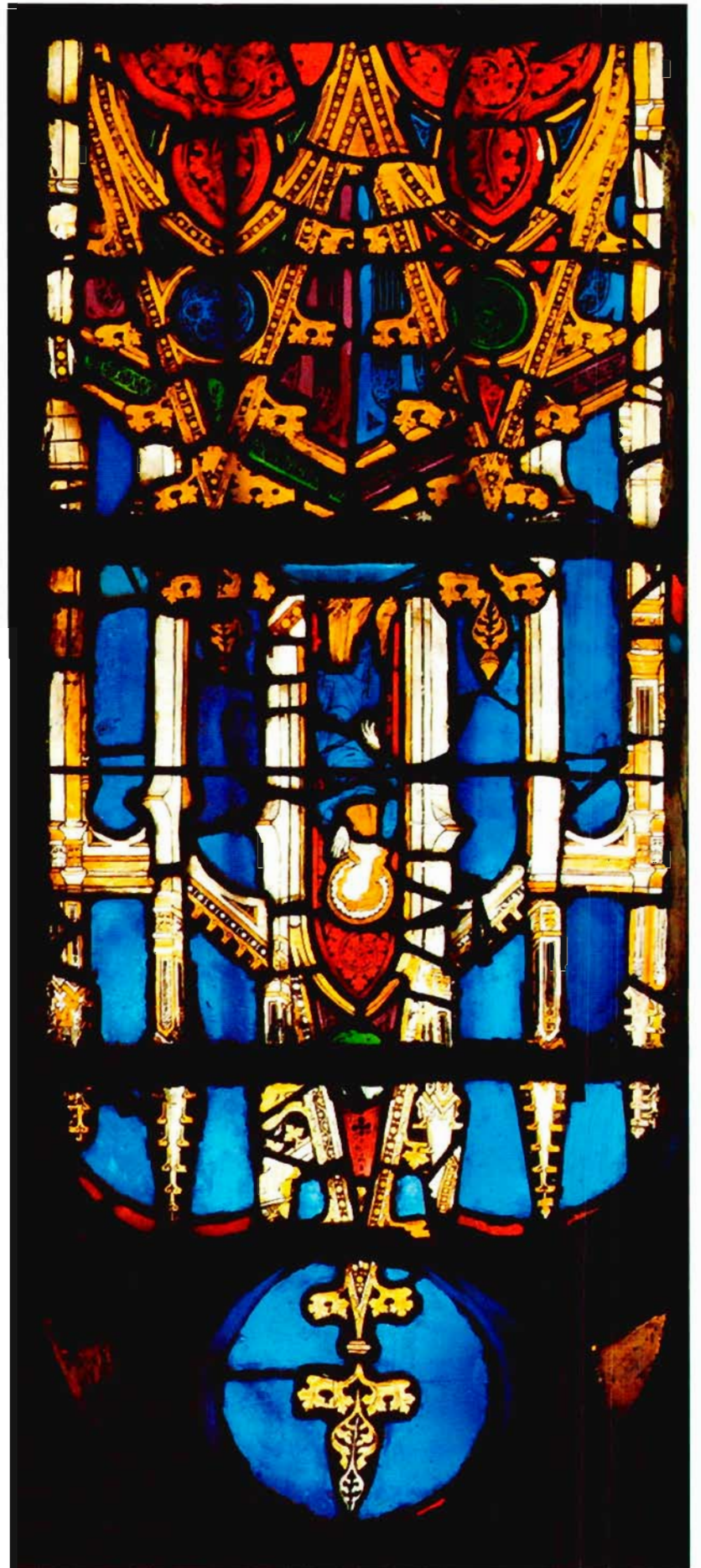
VITRALL S-11. PLAFONS b6 i b7

GIROLA. VITRALL S-II

VITRALL S-II. PLAFÓ 36 (DETALL)

VITRALL S-II. PLAFÓ 36 (DETALL)

VITRALL s-III – APOSTOLAT

Vitrall de tres llancetes i traceria. Alçada 4,55 m, amplada 1,76 m.
Traceria amb tres rosasses de 0,80 m de diàmetre i dos triangles curvilinis.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Les figures dels apòstols són dins sengles fornícules formades per columnes de motius arquitectònics dibuixats amb grisalla i groc d'argent sobre vidre blanc. Les fornícules es clouen per un doble arc d'ogiva de forma trilobada que són la part inferior de dos gablets, de vidre blanc els de les llancetes laterals i de vidre groc els centrals. Al mig de cada gablet, hi ha una rosassa amb traceria pintada amb grisalla i llevada. A les arestes dels gablets hi ha quatre frondes per costat, i són coronats per florons.

Darrera els dos gablets, i en el centre, amb grisalla llevada, es dibuixen unes finestres coronelles amb llur traceria, pintades sobre vidre de color.

Unes motlures blanques en les llancetes laterals i grogues en la central, dibuixades amb una certa perspectiva, i amb un fris al mig ornat amb claustrs, formen les cornises sobre les quals puguen les sis columnetes capçades per pinacles i unides per arcs amb cresteria i arcs boterells, també ornamentats. La part central forma una torre amb una finestra d'ogiva que es clou amb un nou gablet amb formerets, arestes amb frondes, carcanyols i rosassa central. Al capdamunt, sengles florons amb llurs magolles omplen els lòbuls dels capcers de les tres llancetes.

CONSERVACIÓ

La conservació de les llancetes és bona, no hi ha altres canvis sinó els d'algun vidre aprofitat o de restauració, per bé que hi és notable la desaparició dels tres caps originals, substituïts per tres caps dels que hem anomenat «blancs».

ICONOGRAFIA

A la llanceta *a*, hi ha la imatge de Sant Pere al mig d'un camper blau endomassat amb motiu de fulles d'acant. Per sobre del plafó *a4*, el camper és, però vermell.

L'apòstol porta un mantell vermell amb folre groc, túnica verda i aurèola vermella amb grisalla fistonada i orla emperlada.

La mà dreta, tapada amb el mantell, aguanta un llibre de cobertes blanques i gruix groc. A la mà esquerra, porta les claus. Els peus, descalços, figuren sobre un sòl groc d'enrajolat simulat. Davall la figura hi ha un rètol blanc amb les lletres «S...TRUS».

L'apòstol Sant Pau, que és a la llanceta central, porta aurèola i mantell blau amb folre verd. La túnica groga és llarga fins als peus descalços.

A la mà esquerra duu una espasa de fulla llarga i dreta, amb una franja que s'afua com la mateixa espasa, pintada amb groc d'argent; i, prop de l'empunyadura, hi ha un escorpí curiosament pintat amb grisalla.

El plom de l'espasa, esfèric, porta pintada una petita creu. La mà dreta, alçada al nivell del pit, té l'índex dret. La cabellera és rossa, llarga i ondulada.

A la llanceta *c*, sobre un sòl de color ocre groguenc i un rètol amb les lletres S. IACO:S, figura, dempeus i descalça, la imatge de Sant Jaume. És representat de perfil, tombat vers l'esquerra. El cap, malgrat ésser un «cap blanc», mostra la barba, i ha conservat la cabellera, també rossa i llarga fins a l'espallla. Duu una aurèola vermella amb orla emperlada i fistonada. Va vestit amb mantell vermell folgat, amb folre groc i túnica llarga de color verd. La mà esquerra, alçada a l'altura del pit, té l'índex obert. A la mà dreta, tapada pel mantell, hi té un objecte groc; probablement és una petxina.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

La grisalla i el plom són emprats amb habilitat per a dibuixar i modelar els plecs de la roba i altres detalls. És emprada, també, la grisalla per a treballar els campers fent endomassats de fullatge i tota mena de detalls. En els elements arquitectònics, gablets, rosasses, arcbotants, etc., aquesta grisalla és llevada o certa de punxó en els campers o arquitectures, i és de punta de pinzell, o amb un ritme de pinzelladetes molt fines quan es tracta d'elements anatòmics: mans, peus, cabells.

El groc d'argent és profusament emprat i sempre amb gran habilitat.

Els colors són intensos, però no estridents. Els vermells i els blaus preponderen en la composició i molt especialment en les figures; el blau és més emprat en les architectures o, naturalment, en les mans, els peus i els caps. Observem com els cabells rossos de Sant Jaume (llanceta c) són obtinguts amb groc d'argent tenyint un vidre blanc. Menys emprats hi són els roses i els verds.

CATÀLEG

VITRALL s-III

Vint-i-un plafons, en tres llancetes i traseria.

Plafons rectangulars, alçada 0,40 m, amplada 0,50 m.

Llanceta a

(a1, a2, a3, a4, a5, a6 i a7) La fornícula és blanca, de columnes, doble arc amb gablets i amb una rosassa verda central; la cornisa és de motlures grogues i fris verd i vermell, amb el finestral d'ogiva entre els gablets. Les arestes d'aquests gablets són blanques amb frondes grogues i florons del mateix color.

Sobre la cornisa, quatre torres o contraforts units amb arcs de mig punt i uns arcbotants flanquegen una torre central blanca amb un gran finestral amb traceria i mainells, de color blau. El fons és vermell.

Davant un camper blau amb endomassat de fullatge, dret sobre un sòl de color groc i un rètol amb les lletres S...TRUS, hi ha la imatge de Sant Pere. La indumentària és un folgat mantell vermell amb folre groc i túnica verd maragda. El cap —és un «cap blanc»— porta aurèola vermella amb doble orla emperlada —de grisalla llevada— i fisionada. A la mà dreta, tapada pel mantell, porta un llibre tancat i amb tanques, de coberta de color blanc i el gruix groc. Amb l'esquerra agafa dues claus blanques. Els peus, nus, surten per sota la túnica.

Es conserva en bon estat.

Llanceta b

(b1, b2, b3, b4, b5, b6 i b7) La fornícula de la llanceta b és igual a la descrita de la llanceta lateral a. Únicament, el doble arc que la clou i els seus gablets, la cornisa, les frondes i els florons són de color groc en lloc del vidre blanc i groc d'argent emprat en les altres; el floró del capcer és més alt que els laterals, i la finestra d'ogiva de la torre superior és vermella en lloc de blava. A la base de la fornícula, un cartell blanc amb les lletres de grisalla llevada «S. PAULUS» queda emmarcat pel vidre blau del sòl on es posen els peus nus del sant.

L'apòstol és representat dret, embolcallat amb un mantell blau amb folre verd i la túnica groga. Duu la mà dreta alçada amb l'índex estès, i l'esquerra agafant una llarga espasa de pom groc amb una creueta, la fulla blanca amb el pla pintat amb groc d'argent, i un escorpí negre dibuixat amb molt de detall al mig de la fulla.

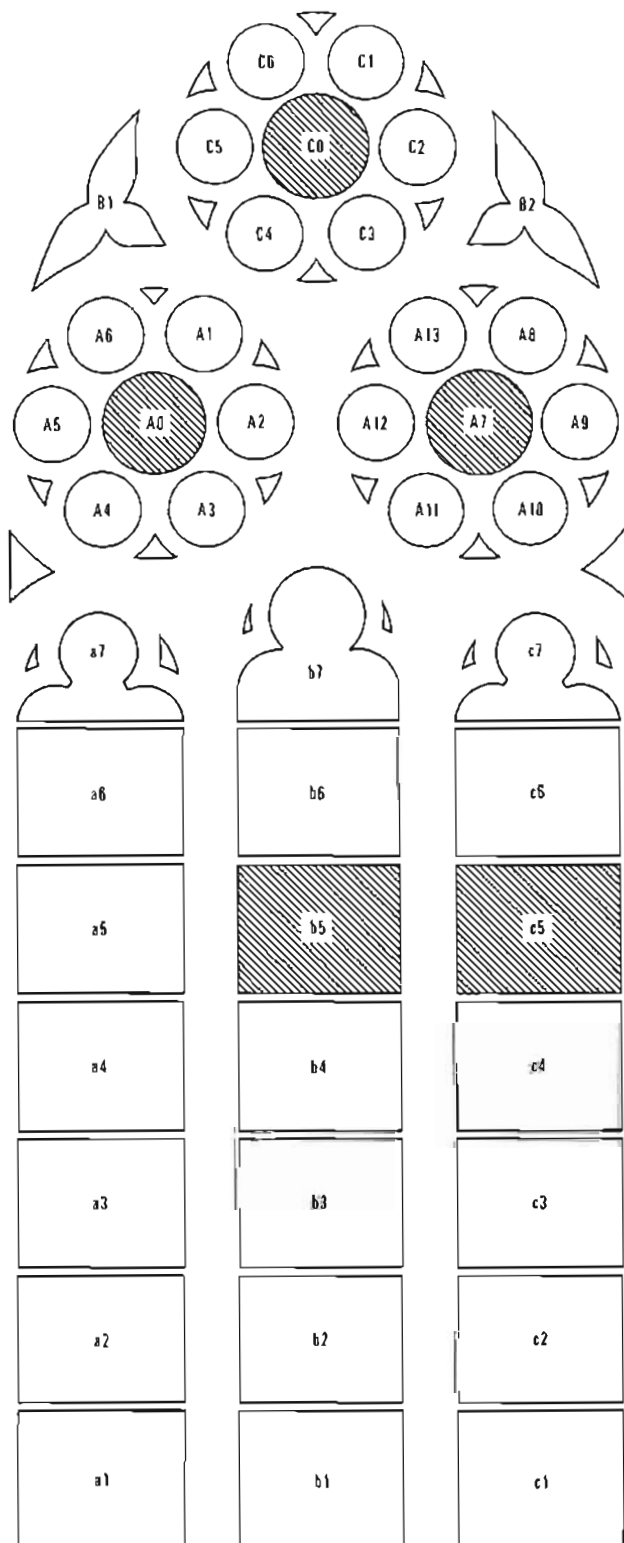
El cap, que és un «cap blanc», porta aurèola blava fisionada. Els cabells eren rossos, llargs fins més avall de l'espatlla i voleiant esborrifats.

Exceptuant el cap, tota la llanceta està en bon estat i ben conservada.

Llanceta c

(c1, c2, c3, c4, c5, c6 i c7) Fornícula igual a la descrita a la llanceta a. Mostres de corrosió en el vidre vermell del capcer de la llanceta. Camper blau, endomassat amb fullatges d'acant, molt ben conservat.

Dret, i de perfil tombat cap a l'esquerra, hi ha la imatge de Sant Jaume. El cap, amb aurèola vermella amb orla emperlada, és un «cap blanc». La cabellera és rossa, llarga i lleugerament ondulada.

Amb la mà dreta, tapada pel mantell vermell de folre groc, agafa un objecte groc, ben segur una petxina. La mà esquerra, a l'alçada del pit, té l'índex estès. La túnica, de color verd maragda, cau fins als peus nus.

La grisalla modela acuradament els plecs de la roba i la forma de les mans. Ben conservada, ja que únicament és esborrada en la petxina groga.

En general, la conservació és bona.

Tracceria

Tres rosasses polilobades, de 0,80 m de diàmetre, i dos triangles trifoliats.

Formada per tres rosasses i dos triangles de costats curvilinis i lobulats. Les dues rosasses inferiors tenen hordura blanca, fons

vermell en els sis lòbuls i blau en l'òcul. Els lòbuls porten una decoració de tres frondes o fullatges verd pàl·lid, que surten d'una tija central de color blau o verd. Els dos òculs de fons blau tenen una forma estrellada de vuit puntes i una peça rodona al centre de color marronenc amb rastre d'una grisalla dibuixant una forma de creu esqueixada. No són els originals.

La rosassa superior té en la part central una creu-estrella, igual a les descrites anteriorment; aquest òcul tampoc no és l'original. Sí que són autèntics, però, els sis lòbuls de bordura blanca, camper blau endomassat i sis estrelles de David, formades per dos triangles enllaçats, l'un blanc i l'altre groc; al centre d'aquesta estrella hi ha una peça rodona de color vermell amb grisalla floral.

Als triangles curvilinis lobulats hi ha unes fulles blaves sobre fons vermell acuradament dibuixades.

Bon estat de conservació.

VITRALL S.III. PLAFÒ B1 (DETAIL)

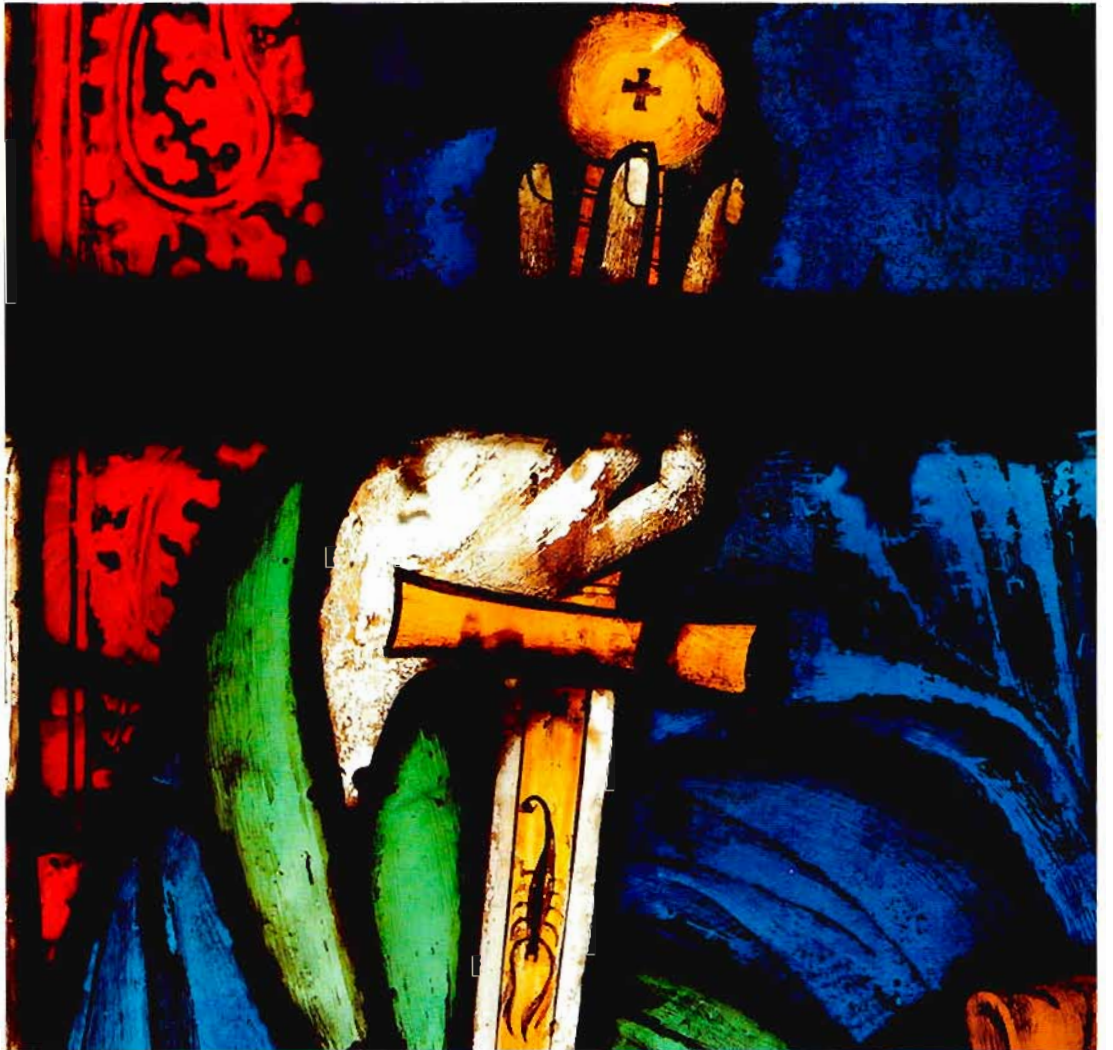
VITRALL S.III. PLAFÒ B1 (DETAIL)

VITRALL S.III. PLAFÒ A4

VITRALL S.III. PLAFONS B1 i B3 (DETAIL)

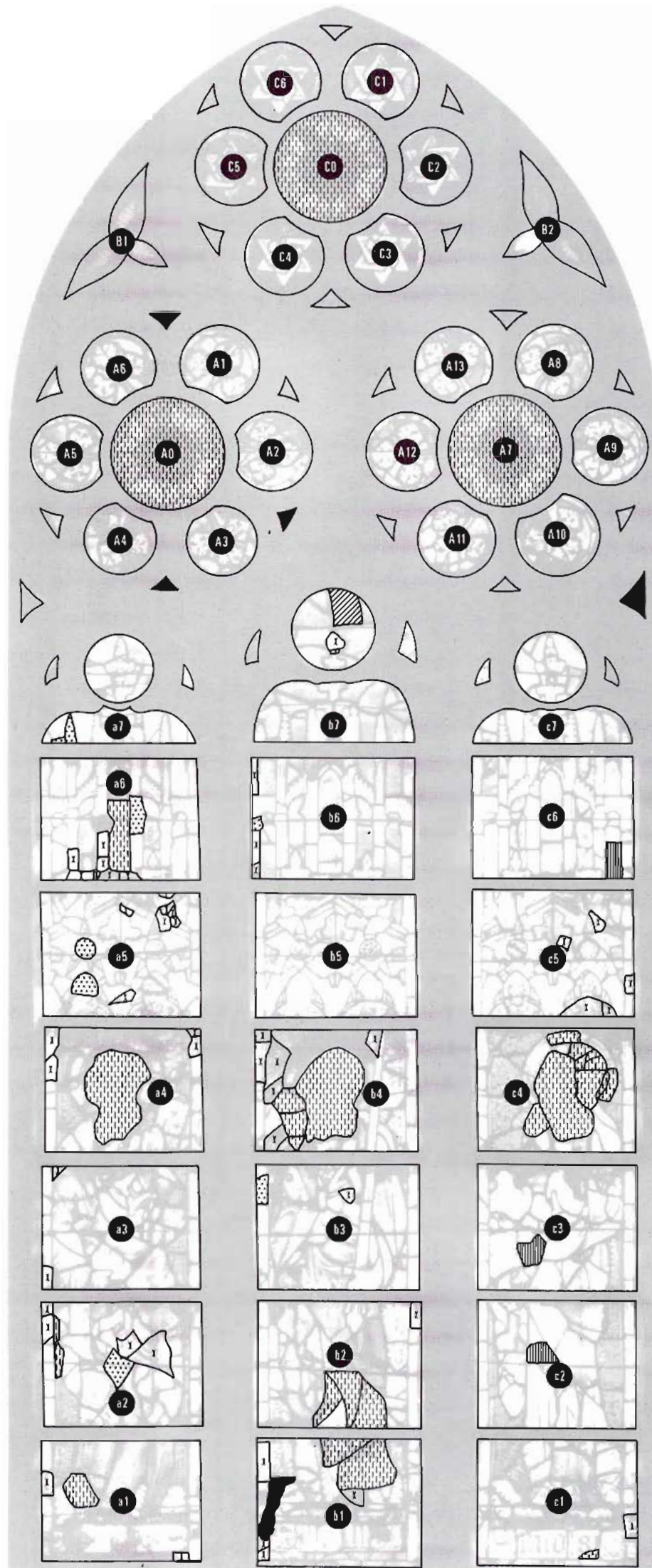

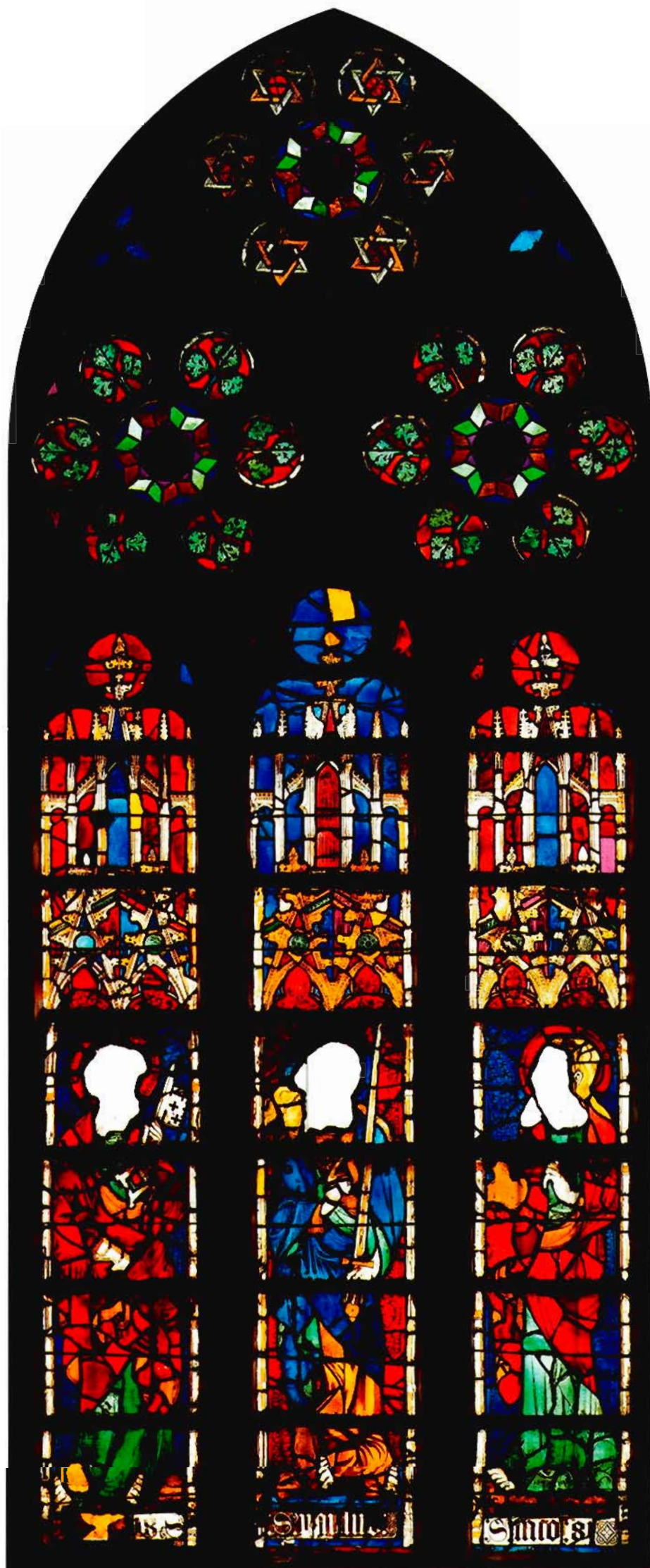
VITRALL S.III. PLAFÒ B1

VITRALL S.III. PLAFÒ C1

VITRALL s-IV – APOSTOLAT

Vitrall de tres llancetes i traceria.

Alçada 4,55 m, amplada 1,76 m.

Traceria amb tres rosasses de 0,80 m de diàmetre i dos triangles curvilinis.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Per bé que la composició és bàsicament igual a la del vitrall anterior, o sigui fornícules d'arquitectura historiada i imatges dels apòstols emmarcades per la fornícula, hi ha diferències de detall que cal remarcar.

Les fornícules es clouen cadascuna en un sol arc apuntat, de forma trilobada. Els dits arcs són la part interior de sengles gablets, de vidre blanc els de les llancetes laterals i de vidre groc el central. Al mig de cada gablet hi ha una rosassa amb traceria llevada sobre el fons campit amb grisalla. Les arestes tenen frondes i són coronades per florons.

En els carcanyols de l'arc de la llanceta central figuren petites rosasses de color verd.

Darrera els gablets, amb grisalla llevada es dibuixen finestres coronelles amb llur traceria, pintades sobre vidre de color blau a la llanceta *a* i rosa en les dues restants.

A cada llanceta, i sobre les finestres, hi ha una cornisa formada per motlures blanques a les llancetes laterals i grogues a la central, amb una cresteria a sobre de la motllura superior i un fris de claustrats entre les dues motlures. Damunt les cornises s'aixequen columnes laterals capçades per pinacles; de les columnes surten arcs boterells que van a parar a una torre central formada per tres finestres d'ogiva, els laterals més baixos que el central. En la finestra més alta de la torre de la llanceta *b* hi ha una petita figureta amb aurèola. Sengles gablets s'alcen de les finestres centrals de les tres torres, amb florons que arriben fins al centre dels lòbuls dels capcers de les llancetes.

CONSERVACIÓ

Excepte els tres «caps blancs» que substitueixen els originals, i els tres ulls de les rosasses de la traceria, el vitrall no presenta canvis notables en la integritat de la seva composició.

ICONOGRAFIA

La imatge de Sant Joan, a la llanceta *a*, és representada dempeus sobre un sòl de vidre blau, al mig del qual hi ha un rètol blanc amb les lletres «S. IOHAN.S».

El cap no és l'original. Porta aurèola verda amb orla i fistonat. La major part del vestit és fet amb vidre blau o rosa sense grisalla, provinent d'alguna reparació molt posterior. Als plafons inferiors queda una bona part de la indumentària original, que consisteix en un mantell blau amb folre groc i túnica rosa. Els peus van descalços i les mans són desaparegudes.

L'apòstol Sant Andreu, que és a la llanceta central, és representat dret, peus nus, i lleugerament tombat cap a la dreta. Va vestit amb mantell vermell, amb folre verd pàl·lid i túnica groga.

El cap, que no és l'original, és un «cap blanc» amb aurèola vermella d'orla emperlada i fistonada. Resten dues petites peces originals de la cabellera llarga i rossa.

A la mà esquerra porta una creu aspada de color groc clar. La mà dreta és desapareguda. Als peus hi ha un sòl de vidre verd, amb el rètol blanc amb les lletres de grisalla negra «S. ANDREA». Sota el rètol hi ha una llenca de vidre fosc de color vermell marronenc.

A la llanceta *c*, hi ha la figura d'un apòstol, probablement Sant Bernabé. Apareix damunt un sòl verd amb el cartell de vidre blanc amb les lletres «S. BARN...». El cap és un «cap blanc» que ha conservat, però, una bona part dels cabells rossos, llargs i ondulats. L'aurèola és blava, amb orla fistonada i raigs. Com a atribut porta a la mà dreta un gran coltell de mànec groc i fulla blanca amb ornamentació d'entrellaçats sobre groc d'argent en la part superior de la fulla.

La mà esquerra és a l'alçada del pit i té el dit índex aixecat.

Va vestit amb un mantell blau de folre groc, i la túnica és de color rosa fosc.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Tècnicament, cromàtica i estilística, aquest vitrall és igual al descrit anteriorment (s-III); abundant ús del groc d'argent, grisalla ben cuita en les diverses maneres: llevada, de pinzell, etc.

El color és dens i intens. Preponderància de l'acord blau-vermell amb grocs, verds, roses i blanc en les arquitectures ornamentals simulades.

Modelat dels plecs i ombrejat de les mans i cabells amb la manera personal de Letumgard.

Estat de conservació, bo.

CATÀLEG

VITRALL s-IV

Plafons rectangulars, alçada 0,45 m, amplada 0,50 m.

Llanceta a

Fornícula blanca formada per dues columnes amb dibuix d'elements arquitectònics amb grisalla i groc d'argent, que es clou amb un arc d'ogiva trilobar i gablet amb arestes amb frondes i floró. Carcanyols verds amb dibuix de calats cecs i rosassa vermella al centre amb grisalla llevada de calat o traceria. Darrera, i sobre vidre blau, quatre finestrals d'ogiva. Cornisa amb motllura amb fulles de roure, fris de claustrs sobre vidre vermell i cresteria sobre vidre amb groc d'argent.

Al plafó a6, torre central amb dues finestres d'ogiva de color blau als costats, i una de central més alta amb traceria i mainells pintats sobre vidre verd.

Als costats de la torre hi ha dos contraforts amb pinacles i arcs boterells amb frondes. Sobre la finestra central, un gablet que arriba fins al lòbul del camper. Fons de vidre vermell.

El camper de la fornícula és vermell endomassat amb fullatges d'acant.

La imatge de Sant Joan, que és dins la fornícula, és representada dempeus, sobre un sòl de vidre blau, al mig del qual hi ha un rètol blanc amb les lletres «S. IOHAN...S».

El cap del sant ha desaparegut i en el seu lloc hi ha un «cap blanc», amb rastre de grisalla fent un dibuix barroer i desproporcionat. Porta aurèola verda, amb orla i fisonat. La major part del vestit és feta amb vidres sense grisalla, conseqüència d'alguna reparació molt posterior. Als plafons inferiors queda una bona part de la indumentària original, que consisteix en un mantell blau amb folre groc i túnica rosa fosca. Peus descalços, i mans desaparegudes.

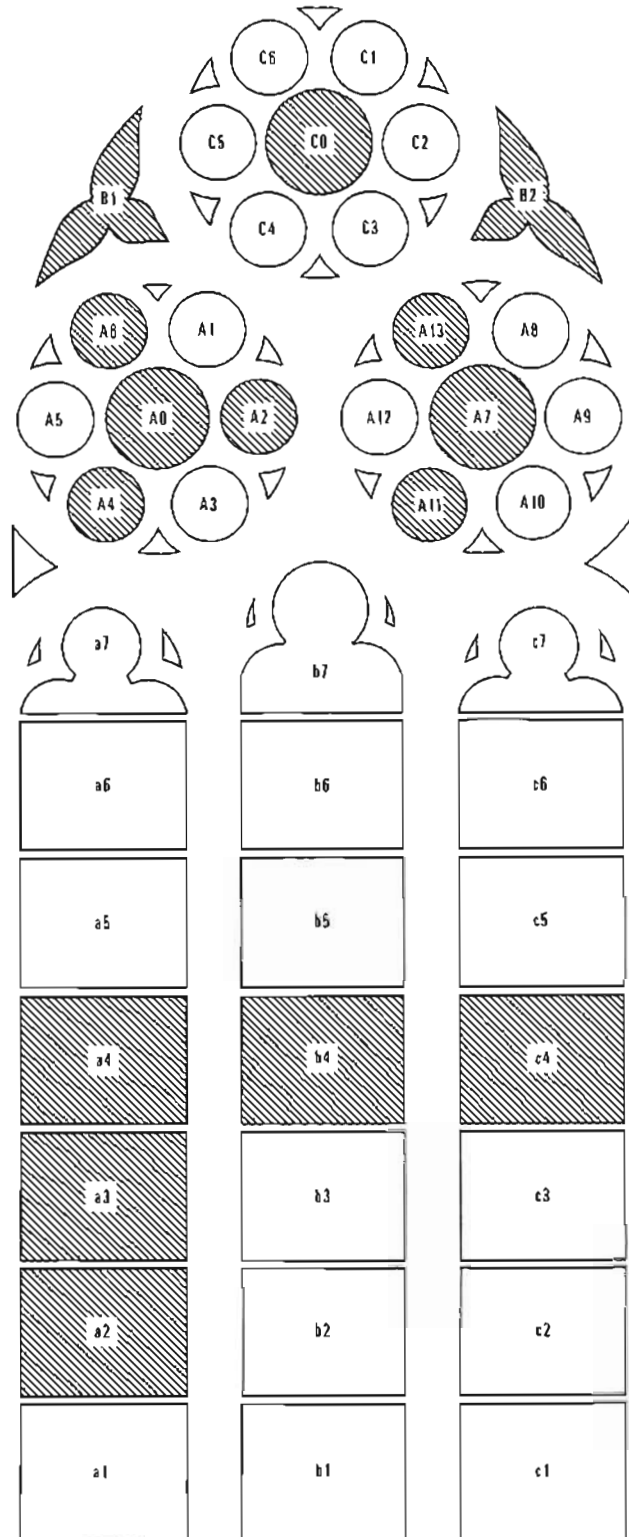
Llanceta b

Mateix tipus de llanceta que la descrita a la llanceta a; és però de vidre groc i té rosasses en els carcanyols de l'arc d'ogiva trilobat de la fornícula. Finestrals roses darrera el gablet, que té una rosassa verda no original. La cornisa és de vidre groc, amb fris de claustrs sobre vidre blau verdós i cresteria groga.

Els finestrals laterals de la torre són vermells, i en el central, que és verd, hi ha una figura pintada sobre vidre blanc amb groc d'argent i grisalla. La grisalla de l'aurèola d'aquesta imatge és esborrada —hi devia haver el cap—. El fons és de vidre blau, i el camper també és blau.

En el gablet del plafó b7, hi ha una rosassa verda amb dibuix geomètric i carcanyols roses. El lòbul del camper té bordura vermella. Un dels petits triangles curvilinis de la llanceta és de color verd i decorat amb dibuix de fulla d'acant.

La imatge de Sant Andreu figura dins la fornícula de camper blau amb endomassat de fulles d'acant. L'apòstol, dret, peus nus

i lleugerament tombat cap a la dreta, va vestit amb mantell amb folre verd pàl·lid, túnica groga.

El cap, que no és l'original, és un «cap blanc», amb aurèola vermella d'orla perlada i fisonat. Resten dues petites peces originals de la cabellera llarga i rossa.

A la mà esquerra porta una creu aspada de color groc. La mà dreta, desapareguda. Als peus, hi ha el sòl de vidre verd, amb el rètol blanc amb les lletres de grisalla negra: «S. ANDREA». Sota el rètol hi ha una llenca de vidre fosc de color vermell marronenc.

Llanceta c

Fornícula igual a la de la llanceta *a*, únicament amb variants de color en el fris de la cornisa, el gablet superior de carcanyols vermells i finestrals roses darrera el gablet del plafó *c5*.

La figura de Sant Bernabé, que és dins la fornícula, és representada dreta, peus nus, sobre un sòl verd, amb el cartell blanc amb les lletres «S. BARNABÉ...». El cap no és l'original, és un «cap blanc», conserva part de la cabellera original, de cabells rossos i llargs fins més avall de l'espatlla. Porta aurèola blava, amb fisonat i raigs. Va vestit amb mantell blau amb folre groc i túnica rosa. Sobre la mà dreta té un gran coltell de mànec groc i fulla blanca amb decoració d'una llenca de groc d'argent amb dibuix de grisalla fent dues ratlles entrellaçades. La mà esquerra la té alçada a l'altura del pit, amb l'índex estès. Tot i la desaparició del cap original, l'estat de conservació és bo.

Traceria

Formada per tres rosasses polilobades, de 0,80 m de diàmetre, i dos triangles trifoliats.

Rosassa A0.

Òcul no original. Polilobats amb bordura blanca, tres amb camper groc amb ornamentació de fullatge, peça central quadrada amb quatre ogives blaves als costats. Totes, peces de reparació. Els altres tres lòbuls tenen bordura blanca, camper vermell i tres fulles verdes amb una tija central blava.

Rosassa A7.

Òcul no original. Quatre dels lòbuls tenen bordura blanca, camper blau i l'estrella de sis puntes formada per dos triangles entrellaçats; l'un de costats blancs, i l'altre, de grocs. El centre és vermell amb ornamentació. Els altres dos són amb el tema de l'estrella-flor ja descrit, amb la majoria de peces provinents de restauració o totalment noves (lòbul *A13*).

Rosassa C.

Òcul no original. Tres lòbuls de bordura blanca, camper blau amb l'estrella de sis puntes ja descrita en la rosassa anterior. Els altres tres tenen bordura blanca, camper vermell i tres fulles verdes amb tija central groga o blava.

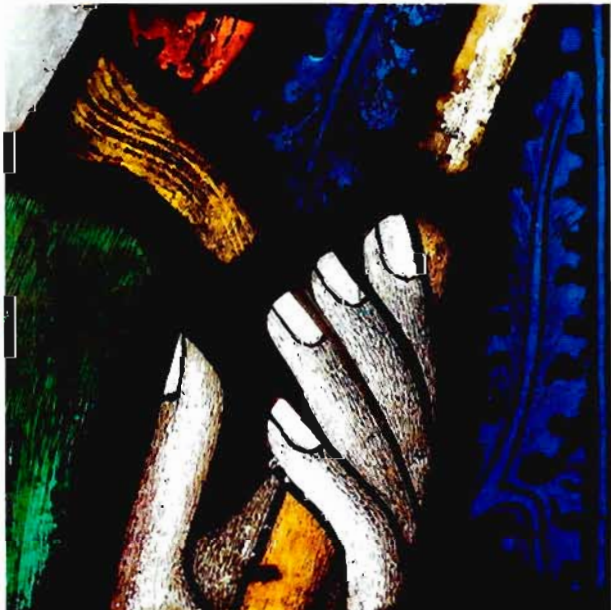
Triangles trifoliats: no originals.

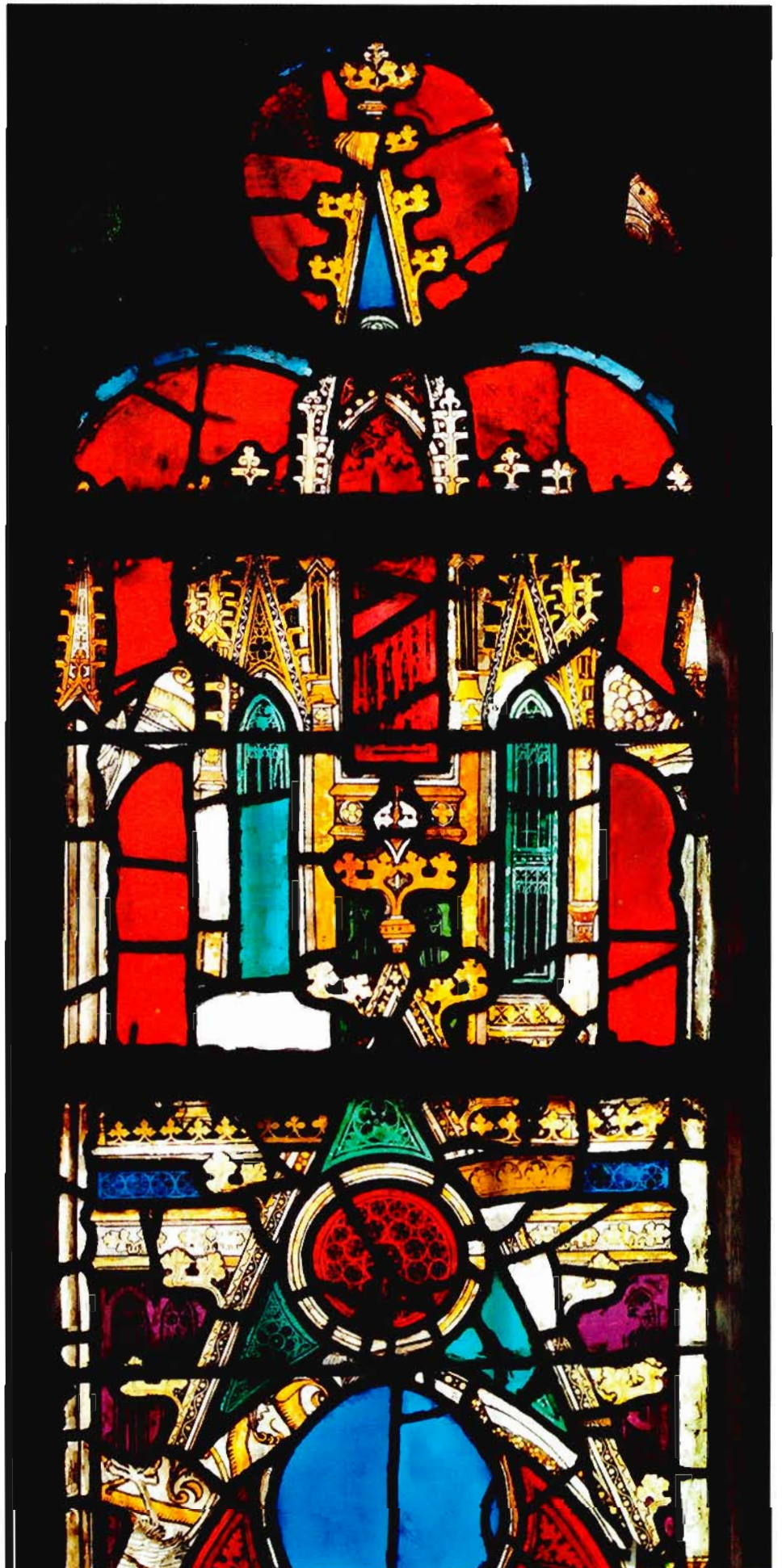
VITRALL S-IV. PLAFÓ a5 (DETTALL)

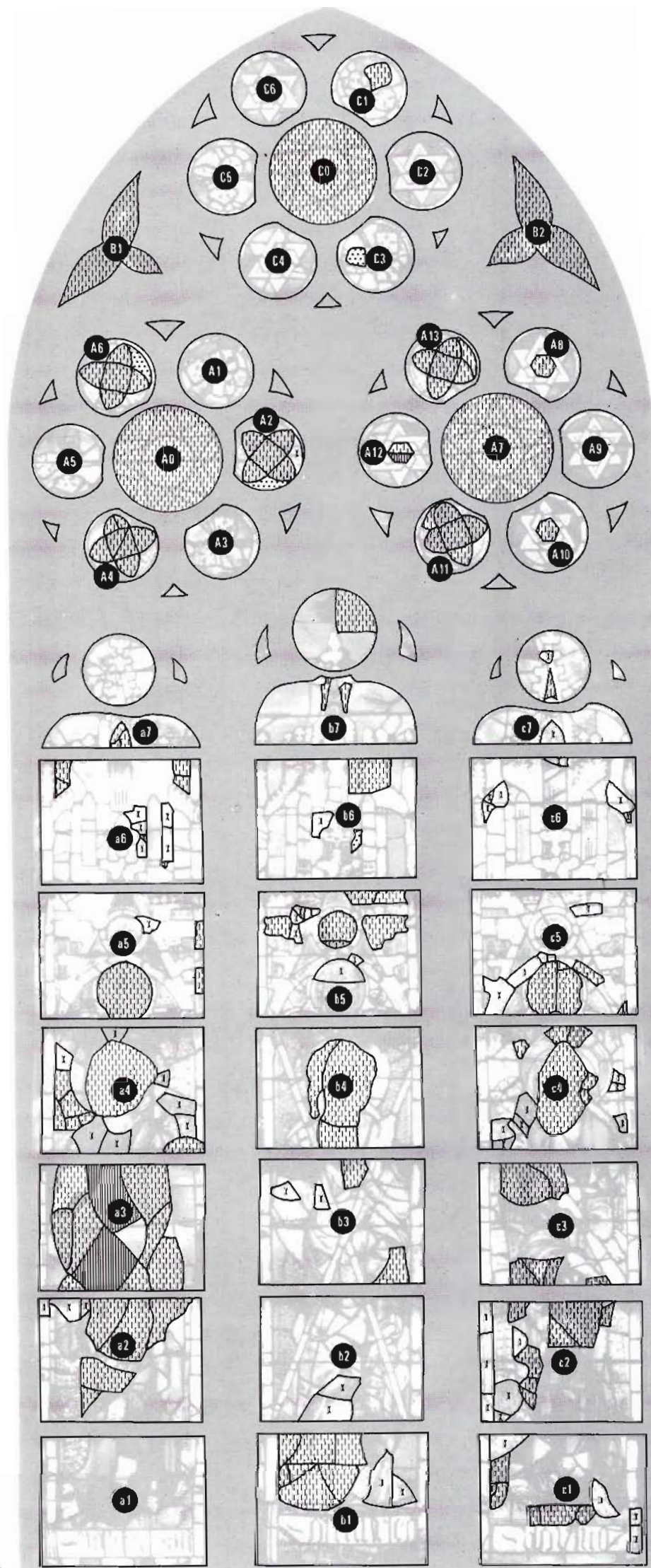
VITRALL S-IV. PLAFÓ b6 (DETTALL)

VITRALL S-IV. PLAFÓ b4 (DETTALL)

VITRALL S-IV. PLAFONS c5, c6 i c7

VITRALL S-V – APOSTOLAT

Vitrall de les llancetes i traceria.

Alçada 4,55 m, amplada 1,76 m.

Traceria amb tres rosasses de 0,80 m de diàmetre i dos triangles curvilinis.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Únicament la traceria és original, mentre que les tres llancetes són més tardanes (s. XVI?).

Alguns dels elements arquitectònics són molt característics de la iconografia ornamental de Jaume Fontanet: petxines, columnes, capitells, templets, cúpules i garlandes, tots ells amb el clàssic renaixentisme que és palès en el vitrall de les Sibilles d'aquesta mateixa catedral, o en els vitralls de l'església dels Sants Just i Pastor a Barcelona.

Les figures dels apòstols queden dins sengles fornícules d'arc de mig punt i columnes blanques amb capitells i bases grocs. Els campers, endomassats amb grosses fulles d'acant, són de color rosa el de la llanceta *a*, blau el de la *b* i verd el de la *c*.

Sobre cada arc hi ha un fris que fa de base als templets que coronen cada fornícula. Els dos templets laterals són de planta circular amb columnes cilíndriques de vidre blanc amb base i capitell de groc d'argent. L'entaulament és groc, i en penegen garlandes verdes. Damunt l'entaulament s'aixeca una cúpula de color rosa lilós amb llanternó del mateix color.

A la llanceta central el fris és de vidre groc i forma més aplanada i dibuixat en perspectiva. Damunt el fris hi ha tres petxines blaves. El petit temple és de planta quadrada i és format per quatre columnes cilíndriques blanques amb capitells vagament corintis de color groc. Un entaulament groc és la base d'un frontó groc amb motlures, amb timpà blau; al capdamunt surt una hídria molt esquemàtica també de color groc.

CONSERVACIÓ

Per bé que, com hem comentat, d'aquest vitrall únicament la traceria és original, en les llancetes sembla que l'autor vagi respectar el programa iconogràfic del conjunt de finestrals de la girola, tot conservant el tema «apostolat» i àdhuc l'endomassat de fulles d'acant característic dels vitralls de Letumgard.

ICONOGRAFIA

Tres apòstols dins sengles fornícules. L'apòstol de la llanceta *a* porta una túnica lila i un mantell verd, aixeca la mà dreta i amb l'esquerra agafa una llança de vidre blanc i una borla o serrell groc. Podria ésser Sant Tomàs?

A la llanceta *b*, l'apòstol porta una túnica verda i un mantell molt folgat de vidre groc. Va amb els peus nus, i a la mà dreta porta un bastó. El cap porta aurèola groga. Podria ésser Jaume el Menor?

La imatge de la llanceta *c* és la d'un apòstol (Sant Felip?) vestit amb túnica lila i mantell blau. Va descalç; té la mà esquerra sobre el pit, i a la dreta duu una creu processional blanca.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

És emprada una grisalla de color terra de Siena per a modelar la indumentària i les mans. La grisalla negra és emprada per als endomassats del camper.

El groc d'argent és usat en els elements arquitectònics.

La gamma de color és donada amb els grocs, verds, blaus i liles. El verd és un xic pàl·lid, en canvi els blaus del mantell de l'apòstol de la llanceta lateral dreta són intensos.

Les figures són plenes de moviment, i les mans són de gest elegant i dibuix acurat però no detallat. L'estil és més pictòric que vitrallístic.

A la traceria, color, tècnica i estil són els propis de Letumgard.

CATÀLEG

Vegeu descripció anterior.

Traceria

Forma i mides donades.

Rosassa A0

El centre de la rosassa no és l'original. Els lòbuls tenen alternadament l'estrella de David i el quadrat amb costats d'ogiva.

Les estrelles de David tenen els costats de vidre blanc i groc, amb uns petits trifoliats en els angles i el centre vermell amb ornamentació foliiforme. El camper és blau llis circumdat per una bordura blanca.

El quadrat d'ogives té el centre groc amb dibuixos foliiformes de grisalla, les ogives roses i el camper blau, cadascun amb un dibuix diferent. Hi ha marques de vitaller.

Rosassa A7

Temes i composició iguals a l'anterior. Centre de la rosassa no original.

Els campers dels lòbuls amb el quadrat d'ogives o estrella-flor són de color groc amb ornamentació foliiforme.

Triangles curvilinis B1 i B2

Ornamentació amb fullatge de grisalla llevada sobre vidre verd. Bordura vermella. Dues de les peces del triangle B1 són tapaforats de color groc.

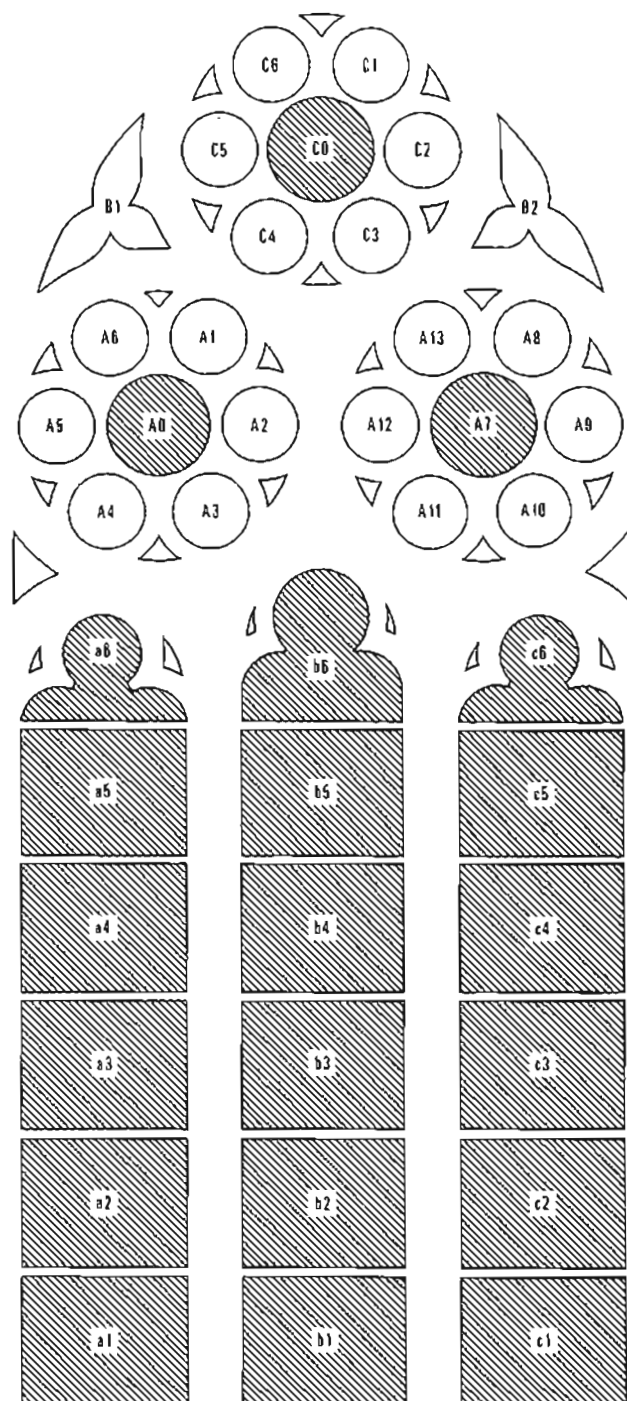
Rosassa C

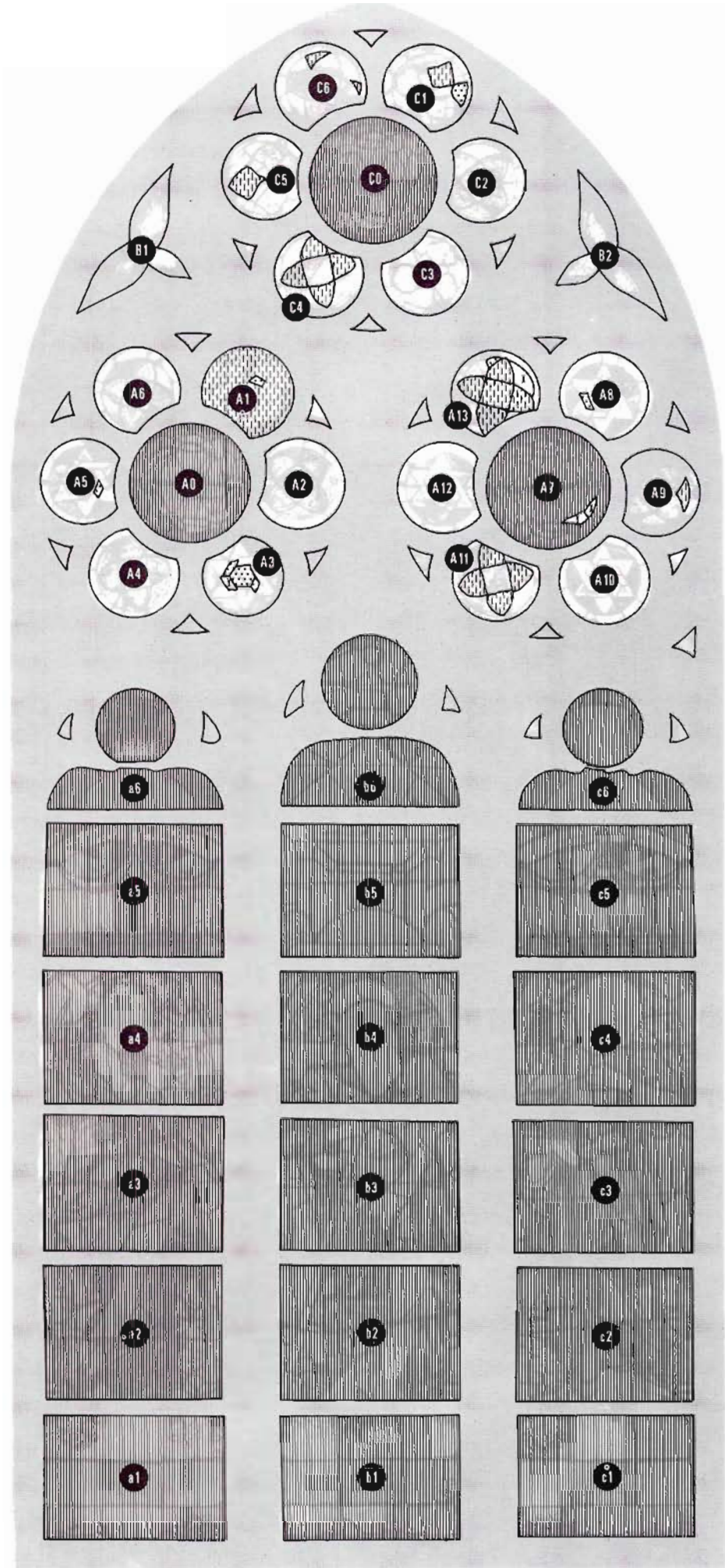
El centre no és l'original.

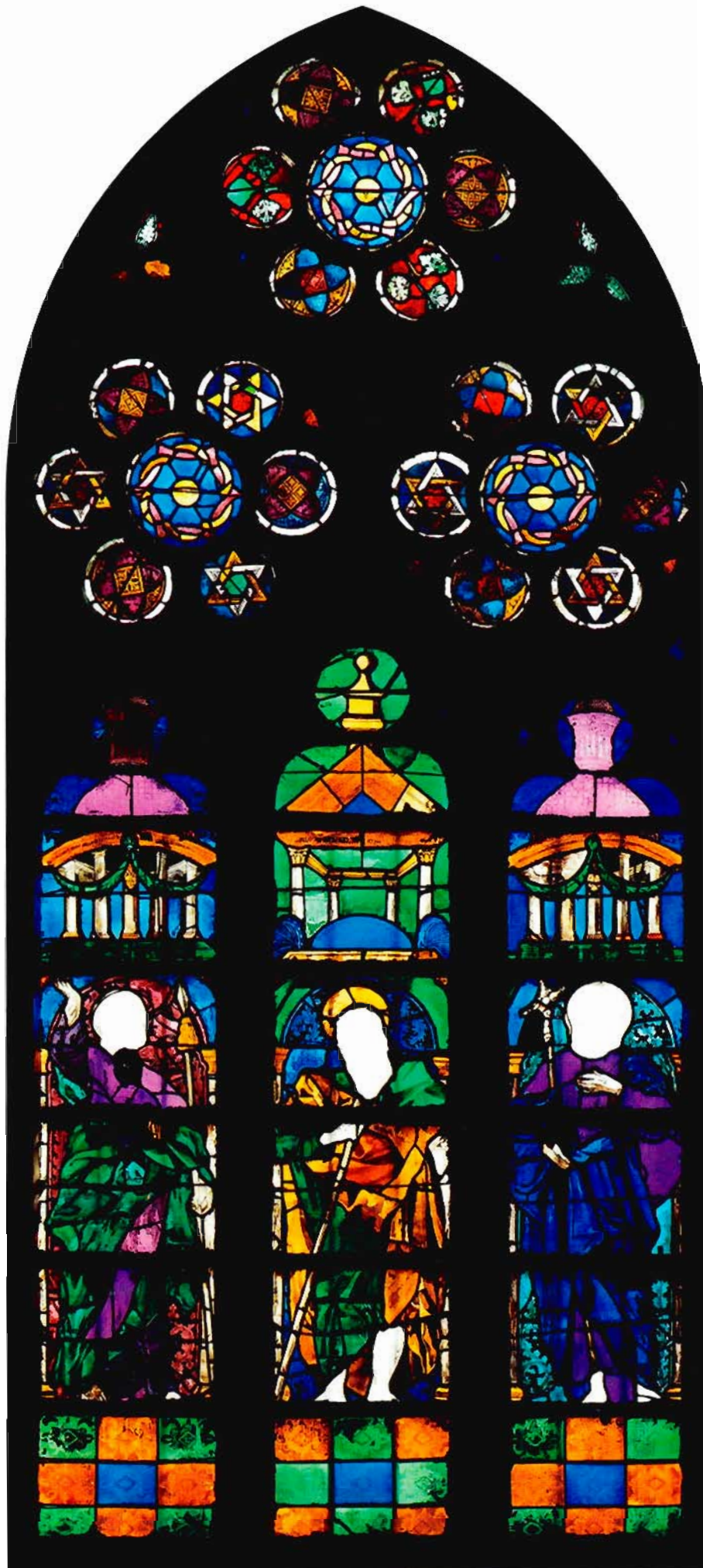
Els lòbuls C1, C3 i C5 tenen camper vermell llis, bordura blanca i ornamentació vegetal consistent en una tija amb tres fulles.

Els lòbuls C2, C4 i C6 tenen bordura blanca i camper groc amb acurat motiu de fullatge de grisalla llevada. Els quadrats centrals són amb ornamentació geomètrica, cadascun amb dibuix diferent, i les ogives són de color rosa fosc amb ornamentació foliiforme.

Alguns dels lòbuls són col·locats erròniament; així, el lòbul A4 correspon al lòbul C4, aquest hauria d'anar al lloc de l'A9 i aquest darrer correspon al lloc del lòbul A4.

FRAGMENTS DE VITRALLS DE GUILLEM LETUMGARD (segon grup)

Aquests fragments mostren l'estil característic de les obres documentades de Guillem Letumgard.

GIR. F-9

Dues figuretes de tabernacle (s. XIV).

Alçada 27 cm, amplada 20,3 cm.

Aquestes dues figuretes de tabernacle podrien provenir del vitrall s-V de la girola. Són dos àngels luciferaris (per bé que el de la dreta té les ales grogues tapades erròniament per la grisalla), vestits amb túnica groga i mantell. El de la dreta és ornat amb petites anelles grogues. Totes dues figuretes porten aurèola blanca amb orla —grogena de l'esquerra— i cabells rossos, i són representades l'una de perfil i l'altra de tres quarts.

Apareixen dins sengles fornícules de camper blau endomassat amb ornamentació vegetal, formades les fornícules per columnes i pilastres de vidre blanc amb motlures grogues.

És de la mà de Guillem Letumgard.

GIR. F-10

Capcer (sense lòbul).

Amplada 0,42 m, alçada 0,22 m.

Camper de vidre plaqué vermell, amb endomassat de fullatge. Bordura blava sense ornamentació. Al centre un cimall de gablet amb frondes i elements arquitectònics, tot pintat amb grisalla negra sobre vidre blanc tenyit amb groc d'argent. A ambdós costats hi anaven sengles àngels —les ales hi són encara parcialment visibles— posats sobre uns elements arquitectònics consistents en teulades grogues i finestres de punt rodó, dibuixades amb una certa perspectiva.

GIR. F-17

Quadrilobat de la capella de Sant Jordi i Sant Damià (s. XIV i XV).

La peça central del quadrilobat és un vidre aprofitat provinent d'un altre vitrall. En aquest vidre hi ha la resta de Crist (s. XIV) pintada amb grisalla sobre vidre blanc i tenyida lleugerament amb groc d'argent en els cabells i barba.

Els lòbuls ornamentals són posteriors al cap de Crist. Tenen bordura blanca, camper vermell o blau i sengles peces de forma circular i color blau om vermell en el centre dels campers.

GIR. F-18

3 Lòbuls (s. XIV).

Alçada 0,18 m, amplada 0,16 m.

Els tres lòbuls, obra de la mà de Letumgard, tenen bordura blanca i camper blau. El motiu ornamental consisteix en una tija de vidre verd, de la qual surten tres fulles; la central és de color groc i les laterals vermelles.

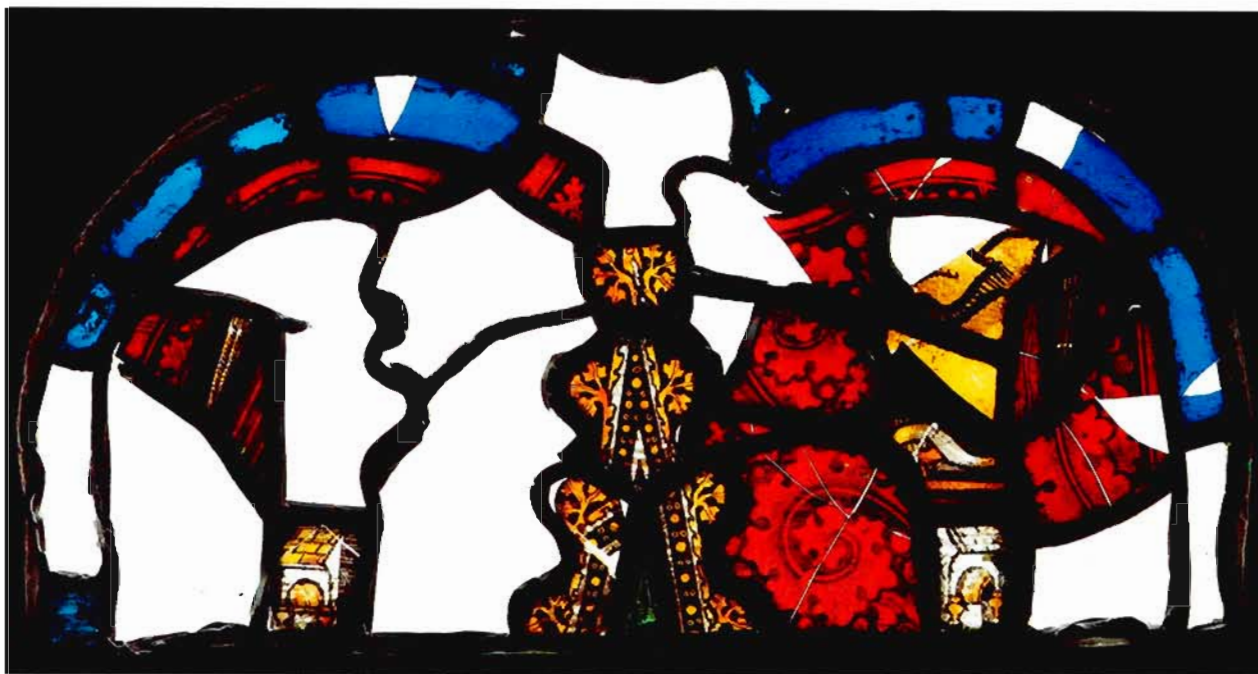
La grisalla té la delicadesa i precisió característiques del mestre Letumgard.

GIR. F-Òcul

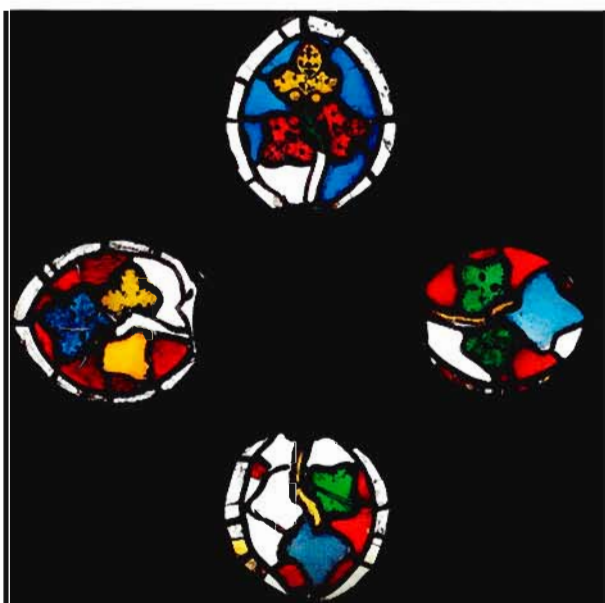
Medalló o òcul, obra de la mà de Guillem Letumgard, amb motius ornamentals de grisalla llevada sobre vidre blau central, inscrit dins una estrella de vuit puntes formada per dos quadrats de color vermell i groc respectivament.

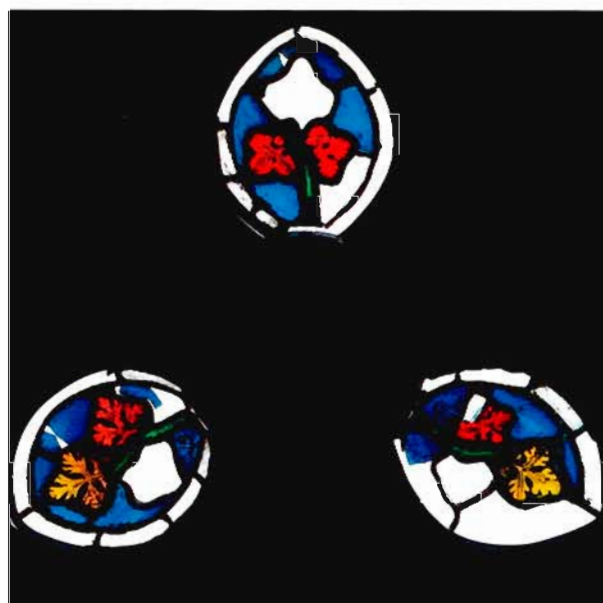
FRAGMENT GIR. F-9

FRAGMENT GIR. F-10

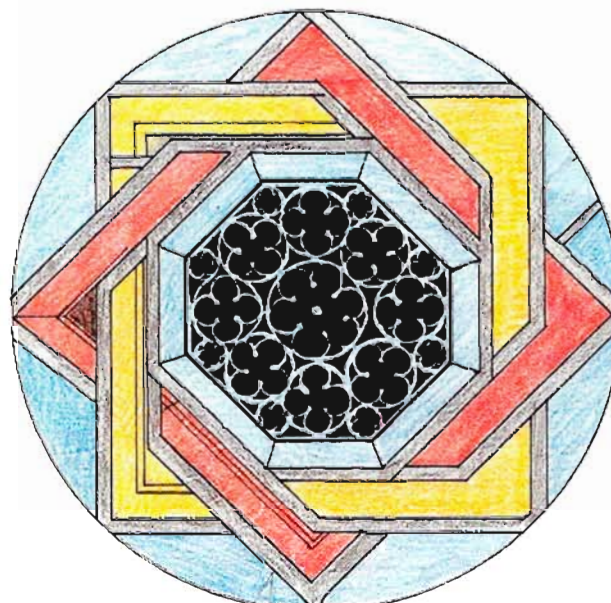
FRAGMENT GIR. F-17

FRAGMENT GIR. F-18

FRAGMENT GIR. F-07

RECONSTRUCCIÓ DEL FRAGMENT ÒCUL.
DIBUIX D'ANTONI VILA DELCLÓS

FINESTRAL DE LA CAPELLA DE SANT MIQUEL

Finestra coronella, dues llancetes de 0,38 m d'amplada i traceria.

Aquesta finestra, gairebé totalment tapada per un retaule barroc, ha conservat els vitralls dels capcers de les dues llancetes i la traceria; la resta de plafons desaparegueren segurament en tapiar la finestra. Els travessers de ferro encara existents i la mateixa forma del finestral indiquen que, a l'origen, tot ell havia estat tancat per vitralls.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

La llanceta *a* té bordura blava i camper vermell, sense ornamentació. Al centre hi ha la part superior d'un gablet afuat amb frondes i floró, aquest fa de pedestal d'una figura d'àngel. Als costats, i simètricament disposades, hi ha dues figures d'àngels, al capdamunt d'uns elements arquitectònics, on es veuen sengles teulades grogues. La llanceta *b* és formada per una bordura vermella i camper blau, ambdós de vidre sense cap mena d'ornamentació. Hi són visibles els pinacles i el capçal d'un gablet molt afuat que acaba en un floró (desaparegut) que fa de pedestal d'un àngel.

La traceria és formada per dos trifoliats tocant els capcers i al damunt un quadrifoliat. El quadrifoliat té bordures blanques, camper blau i ornamentació de tres fulles amb tija a cada lòbul, i el centre format per dos quadrats entrelaçats, de costats blaus i verds sobre camper vermell amb ornamentació de grisalla. Els trifoliats tenen el mateix motiu de fulles i tiges sobre camper vermell i bordures blanques.

CONSERVACIÓ

Malgrat la destrucció quasi total dels vitralls d'aquest finestral, els dos capcers conserven l'estructura original.

ICONOGRAFIA

Llanceta a: En aquest capcer la bordura és blava, i el camper, vermell. Hi figuren tres imatges, sobre un afuat gablet de color blanc i groc, amb grans frondes i un acurat floró que fa de peanya a l'àngel que omple el capcer. Aquest àngel porta una llarga trompeta. Va vestit amb túnica groga i mantell blanc. Les ales i l'aurèola són grogues.

A la part inferior del capcer hi ha dues figures d'àngels turiferaris agenollats. Cadascun porta túnica blanca amb ornamentació de cercles grocs, aurèola i ales blanques, i l'encenser i els cabells grocs.

Llanceta b: Sobre un camper blau i encapçalant la part superior d'un gablet afuat amb grans frondes que s'enlairen enmig de quatre pinacles grocs i blancs, hi ha la figura d'un àngel dempeus sobre un pedestal (desaparegut) i tocant una llarga trompeta. Va vestit amb túnica groga i mantell blanc. Les ales i l'aurèola són grogues.

La traceria és amb motius de fullatges o pàmpols; l'òcul del quadrifoliat és ornat amb dos quadrats entrelaçats formant una estrella de vuit puntes, i sobre el seu fons vermell hi ha una rosassa amb grisalla llevada.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Les figures dels quatre àngels i els motius ornamentals arquitectònics són realitzats sobre vidre blanc emprant abundantament el groc d'argent i la grisalla per a fer els detalls dels vestits, encensers, trompetes i arquitectures.

La grisalla és de pinzell i dibuixada amb precisió, minuciosament; i les figures són ben proporcionades, malgrat llurs petites dimensions. Els pinacles i frondes són també dibuixats amb cura miniaturística.

En la traceria és emprat majoritàriament el vidre de ciba, i l'ornamentació de pàmpols i tiges és amb grisalla llevada. Hi ha dos tipus de pàmpols: uns més esquemàtics i tractats amb tintes planes, i uns altres amb la grisalla que els ombrreja d'una manera més naturalista.

La coloració és sobre l'acord i l'alternança blau-vermell, amb blancs i grocs en les figures. En la traceria també trobem l'alternança de blaus i vermells, roses i grocs dels elements vegetals o geomètrics.

L'estil és acurat i detallista, amb idèntica afeció per les rosasses de grisalla llevada, i emprant, també, el mateix repertori d'element ornamentals en la traceria i, àdhuc, en les figures, que el que hem vist en el deambulatori.

És notable, també, la profusió de marques de vitraller emprades. Si bé aquest vitrall no és documentat, el considerem obra de la mà de Guillem Letumgard.

La conservació és bona.

CATÀLEG

Capcer llanceta a

Bordura blava, camper vermell. Al centre, hi ha el capdamunt d'un gablet amb xambranes i un gran floró, damunt el qual, i sobre un pedestal, figura un àngel, dempeus, vestit amb túnica groga i mantell blanc, i tocant una llarga trompeta. A la part inferior del plafó, i simètricament disposats en relació amb el gablet central, hi ha dos àngels turiferaris que porten l'encenser a la mà dreta i una naveta a l'esquerra. Túniques amb ornamentació de groc d'argent. Cada figura d'àngel és pintada sobre una única peça de vidre blanca.

Capcer llanceta b

Bordura vermella, camper blau de vidre de ciba. Elements ornamentals arquitectònics: capcers de pinacles, gablet asuat amb xambranes. De vidre blanc i groc d'argent.

Al lòbul del capcer hi ha un àngel d'ales i túnica groga, mantell i aurèola blanca, que toca una llarga trompeta groga.

Traceria

Formada per dos trifolis i un quadrifoli a la part superior.

Trifoli A4. El centre és desaparegut i en el seu lloc hi ha un tapaforats. Bordura blanca. Camper vermell. Tija central groga, fulles verdes, blaves i rosa (A6) amb grisalla llevada dibuixant els nervis i el contorn de les fulles. Les fulles del lòbul A6 són esquemàtiques, amb tintes planes, i porten la marca de vitraller B. Les fulles o pàmpols dels lòbuls A4 i A5 són de tipus més modelat i naturalista, sense marques.

Trifoli A. Bordura blanca, camper vermell. Mateixos elements vegetals descrits en el trifoli A. El lòbul inferior esquerre (A2) té les fulles tractades de la manera esquemàtica. Dues marques de vitraller, V. Els altres dos lòbuls són de fulles ombrejades més naturalistes. Marques de vitraller.

Quadrifoliat B. Bordura blanca, camper blau. Pàmpols verds, roses i vermells. Tiges roses. Tots col·locats amb la grisalla a l'exterior. Marques de vitraller amb profusió a totes les fulles i octàgon: B, V, G i B.

Al centre, estrella octagonal formada per dos quadrats entrellaçats, l'un verd i l'altre blau. Al centre de l'estrella, i sobre el camper vermell, s'hi dibuixa, amb grisalla llevada o de punxó, una rosassa.

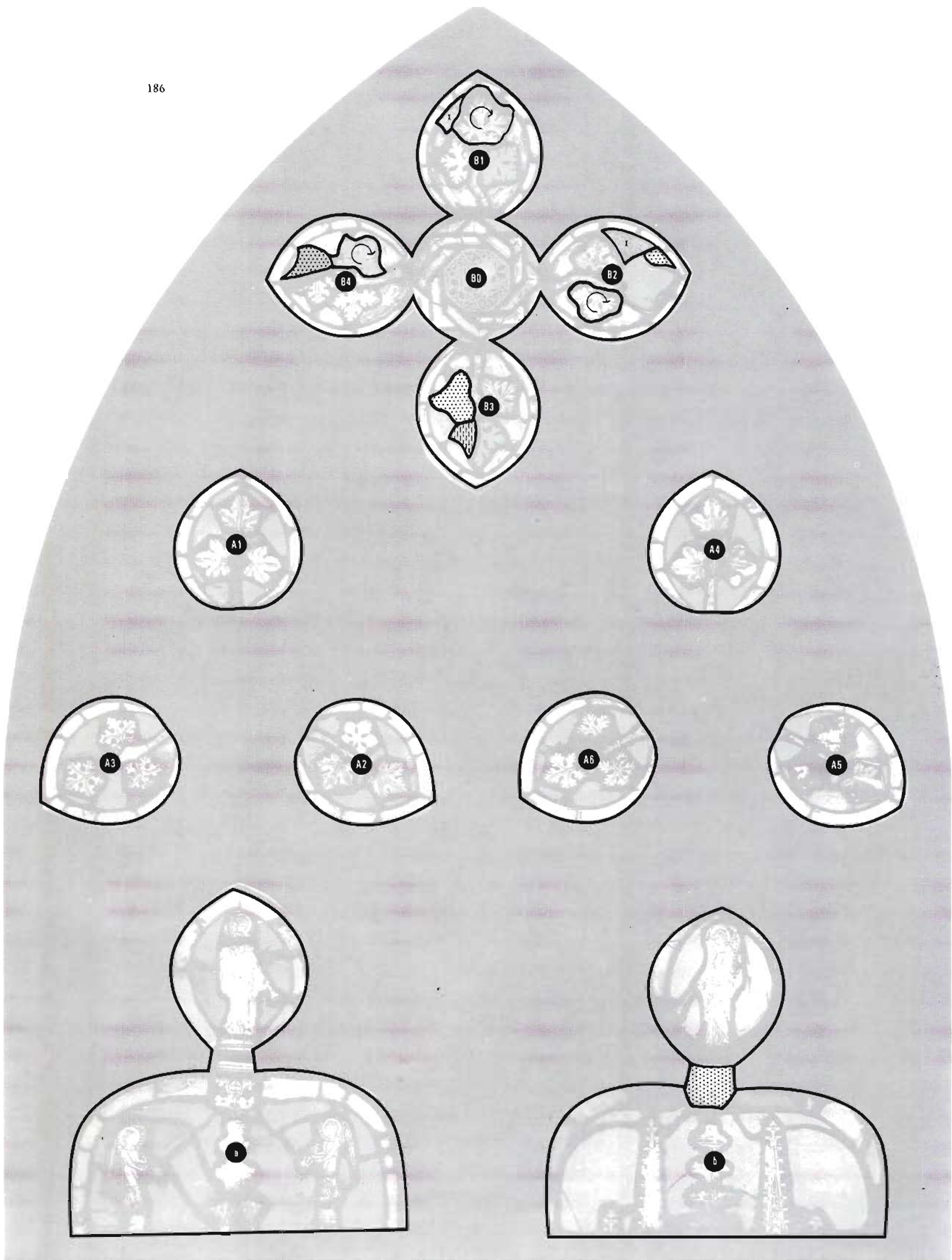
VITRALL CAPELLA DE SANT MIQUEL
CAPCER DE LA LLANCETA a (DETALL)

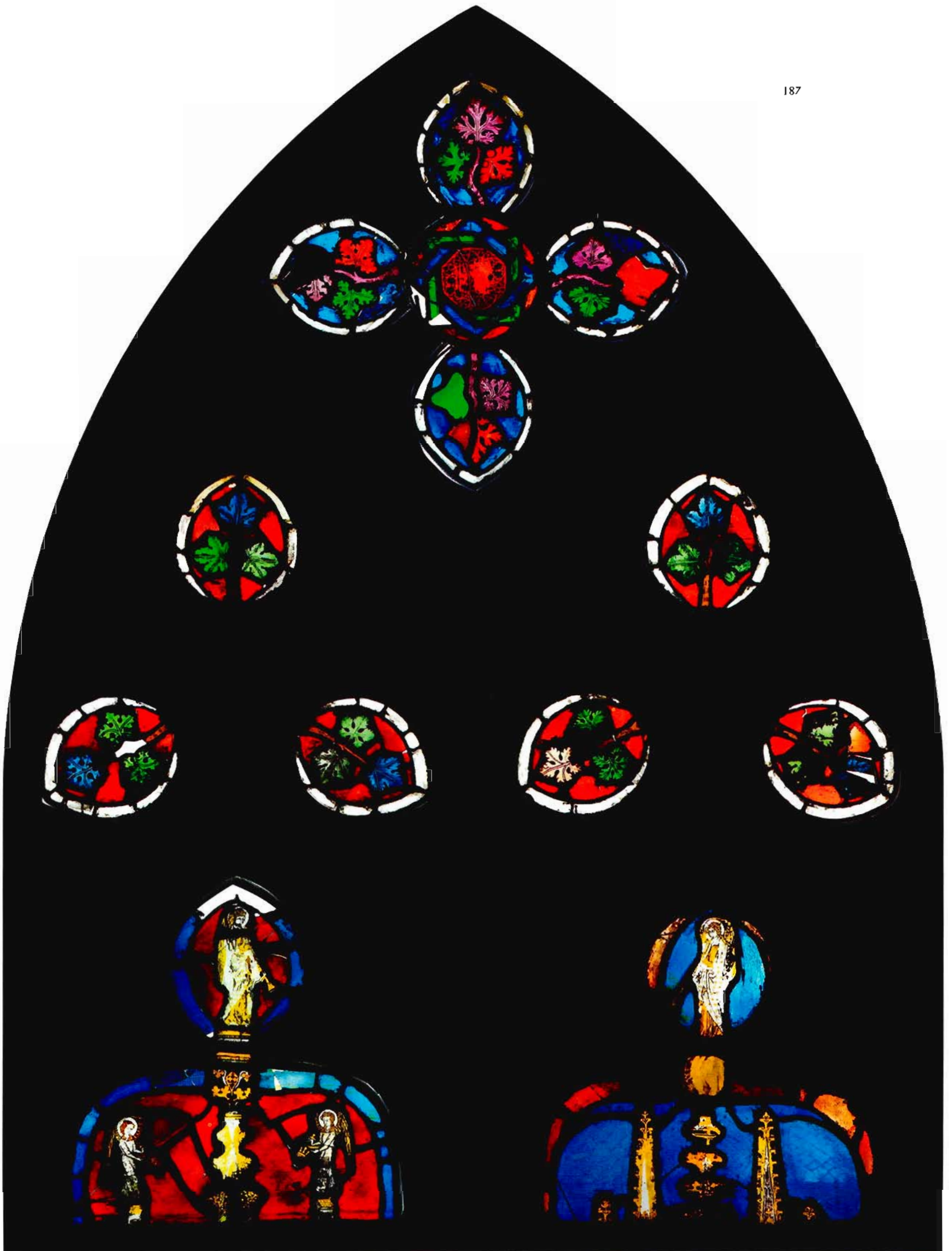

CAPCER DE LA LLANCETA a (DETALL)

CAPCER DE LA LLANCETA b (DETALL)

VITRALI. CAPELLA DE SANT MIQUEL

GRISALLES

Correntment anomenem grisalles els motius d'adornament pintats sobre el vidre que formen part dels elements ornamentals d'un vitrall: campers, bordures, gablets, rosasses, fornícules o altres parts dels tabernacles arquitectònics, o bé que apareixen com a detalls en les imatges, en llurs aurèoles, atributs o induments... arreu on el sentit creatiu del vitraller o la força dels corrents o tradicions de l'època demanaven l'ús d'aquests adorns.

En el conjunt de vitralls de la catedral gironina i de l'església de Santa Maria de Castelló d'Empúries hi ha un nombre considerable de motius ornamentals pintats, o grisalles, que moltes vegades per llur interès i diversitat formen com un petit vitrall dins el vitrall; d'aquest fet, en són una mostra ben clara les rosasses de grisalla amb què Letumgard es plaïa a ornar els seus fastuosos dossers.

En el presbiteri, les grisalles apareixen emprades en les traceries i més escadusserament en les llancetes dels vitralls i llurs capcers o encara més rarament en detalls de les imatges.

Es caracteritzen per la simplicitat amb que són tractats els temes florals, de fullatge o geomètrics. La pinzellada és ampla, amb gruix de pintura, de traç decidit i expressiu malgrat una certa rudesia.

Traceries: Fullatges i flors: fulles d'acant, de figuera, pàmpols.

Dossers i fornícules: Motius de fullatge, emperlats, torxats.

Induments: Grisalles geomètriques amb elements foliformes incorporats al conjunt. Emperlats. Circells, etc.

Corresponen a la mateixa època les grisalles dels vitralls de Castelló d'Empúries; els motius són menys diversos i més simples que els de Girona. Hi preponderen els temes heràldics: creu, sabata, o de fullatge, florals i emperlats.

Tècnicament són parions als gironins, i l'estil és més elemental.

Els vitralls de la girola de Girona, malgrat que són fets pocs anys després dels del presbiteri, corresponen a un estil i concepte completament diferent. Ens presenten un repertori de grisalles molt ric en quantitat i diversitat de motius. L'estil del dibuix és refinat i detallista. L'afecció pel detall quasi miniaturístic, la delicadesa, habilitat i precisió en la pinzellada són les característiques de l'obra de Guillem Letumgard. La tècnica és rica en recursos, i empra el punxó i àdhuc l'agulla en els llevats, així com també hi usa el groc d'argent.

Traceries: Grisalles de fullatges, florals i geomètriques. Hi empra molt la forma quadrada.

Arquitectures: Fullatges, d'acant, circells, pàmpols, roure, engraelats, etc.

Rosasses: Cal fer esment especial del tractament creatiu i acurat que dona a aquest motiu, pel qual mostra una especial predilecció. Apareixen rosasses, en formes diverses, en els gablets de les llancetes o trilobats de la traseria. Tècnicament resoltes amb llevats de punxó i agulla o pintades a punta de pinzell.

Campers: Motius d'endomassats de fulles d'acant.

Les grisalles dels vitralls dels Apòstols apareixen en els campers; són motius florals o de fullatge tractats en mostres grans i pintades amb trepa. Aquestes grisalles són properes als temes i manera dels brocats o robes endomassades.

REPERTORI DE MOTIUS ORNAMENTALS O GRISALLES EMPRADES EN ELS VITRALLS
DEL PRESBITERI, GIROLA I NAU DE LA CATEDRAL DE GIRONA I EN L'ESGLÉSIA DE
SANTA MARIA DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES

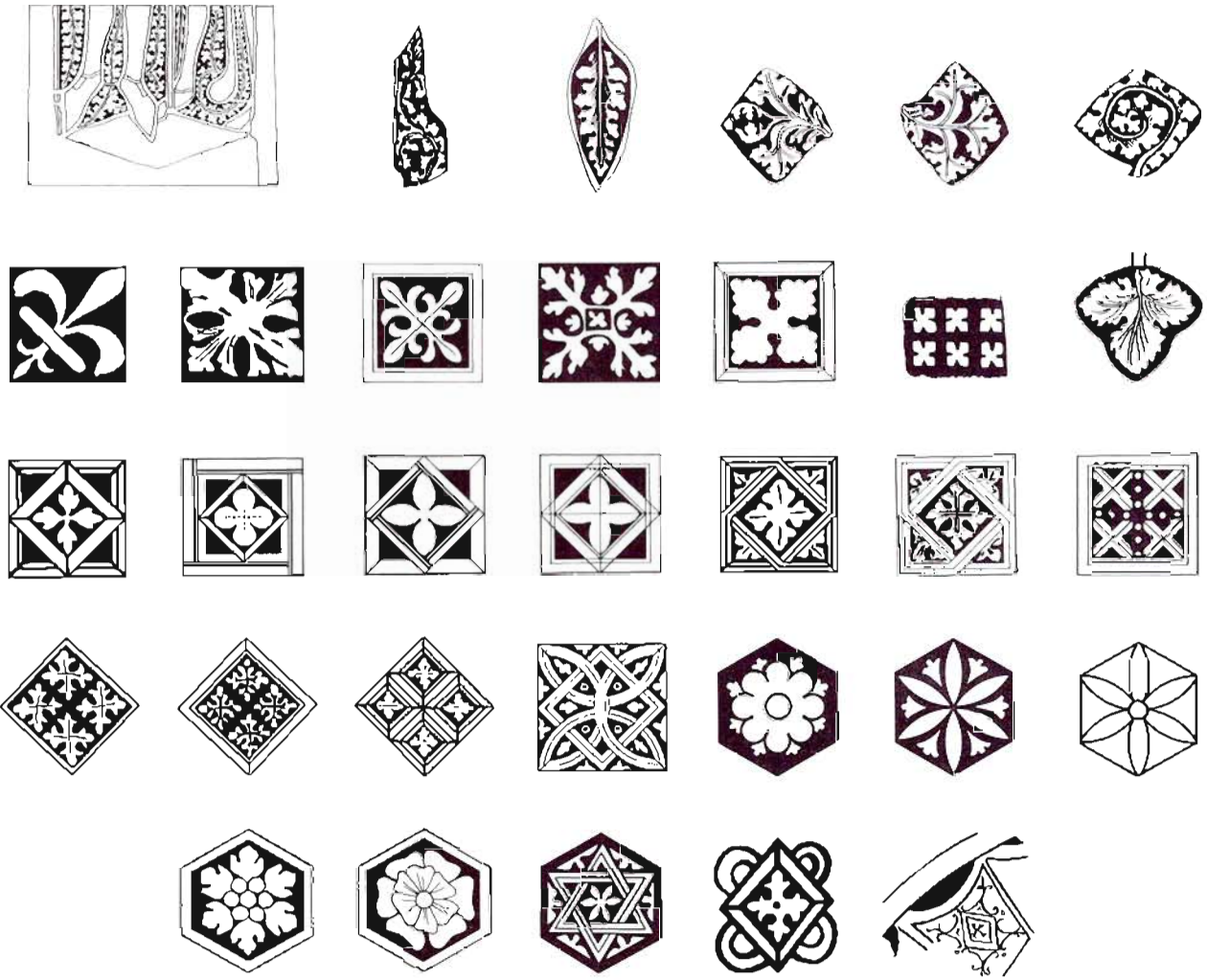
(L'autor de les grisalles de la Girola és el vitraller Guillem Lerumgard, i el dels vitralls
de la Nau dels Apòstols, Antoni Thomas)

PRESBITERI

GIROLA

VITRALL DELS APÒSTOLS

SANTA MARIA DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES

MARQUES DE VITRALLER

Les marques de vitraller són tots aquells signes, lletres o xifres que empraven els vitrallers en l'execució dels vitralls, des de les que marcaven els vidres que hom havia d'emprar per a realitzar un vitrall, llur color o si havien d'anar pintats, fins a les que simplement facilitaven la col·locació dels vidres o la posició dels plafons dins el conjunt del vitrall.

Guillem Letumgard empra amb profusió aquest recurs tant en els vitralls del deambulatori de Girona, com en els de la capella de Sant Miquel, o a Tarragona en els de la capella de Santa Maria, coneguda actualment com a Capella dels Sastres. Les marques reproduïdes a continuació pertanyen totes als vitralls del deambulatori de Girona.

24	γ		
a	+ X		
γiii	p p p		
γiiii	γ μ		
fci	a A		
13	o z s>		
lxii	b l b		
lxi	f v iv		
l''	γ ▽ ♣ △		
lxii	p e e		
m	c' e c		
p d d			
i iii	β β p β		

FINESTRAL DE LA CAPELLA DE SANT IVÓ

Forma i mides semblants a les del finestral de la capella de Sant Miquel.

Aquest finestral fou envitrallat l'any 1375 pel mestre vitraller mallorquí Ramon Gilibert. Podem suposar que l'any 1709, quan hom col·locà el retaule, degué ésser tapiat el finestral, fet que implicà la destrucció del vitrall excepte els capcers de les dues llancetes i els plafons del calat.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Bé que amb escassos elements, els capcers mostren, però, la característica composició dels vitralls gironins del segle XIV: bordura blava i camper vermell sobre el qual apareixen dos o quatre cimalls de pinacles flanquejant sengles gablets i florons, damunt els quals hi havia figuretes; possiblement un àngel a l'esquerra —vegeu la forma dels ploms— i una figura femenina a la dreta. Aquesta figura és visible, bé que amb dificultat, pel lleu rastre que la grisalla esborrada sol deixar en el vidre.

El calat és compost per una rosassa quadrilobada a la part superior, i a la inferior per dos trilobats i un rombe irregular.

L'esmentada rosassa té bordures blanques i camper vermell. A cada lòbul, dues tiges de color blau pàl·lid s'obren formant tres fulles, de color blau pàl·lid la central i blau cobalt les dues laterals. Al centre hi ha un vidre tapaforats de color rosa.

Els trilobats tenen també bordura blanca, camper blau i un rombe groc al mig de cada lòbul. El centre dels dos trilobats consta de bordura verda i camper vermell sense ornamentació.

Sota els trilobats, el rombe irregular té bordura blanca i camper ocre fosc.

ICONOGRAFIA

Excepte les figures dels capcers ja descrites, no hi ha més elements iconogràfics.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Cal observar la manca de grisalla en els trilobats, o la grisalla esborrada en la rosassa del calat, i en els elements arquitectònics dels capcers.

No hi és emprat el groc d'argent.

El vidre és de gresol.

L'acord de color és basat en el blau-vermell; hi són, però, abundosos els grocs, blancs i verds.

L'estat del vitrall no permet de jutjar l'estil de Ramon Gilibert.

CATÀLEG

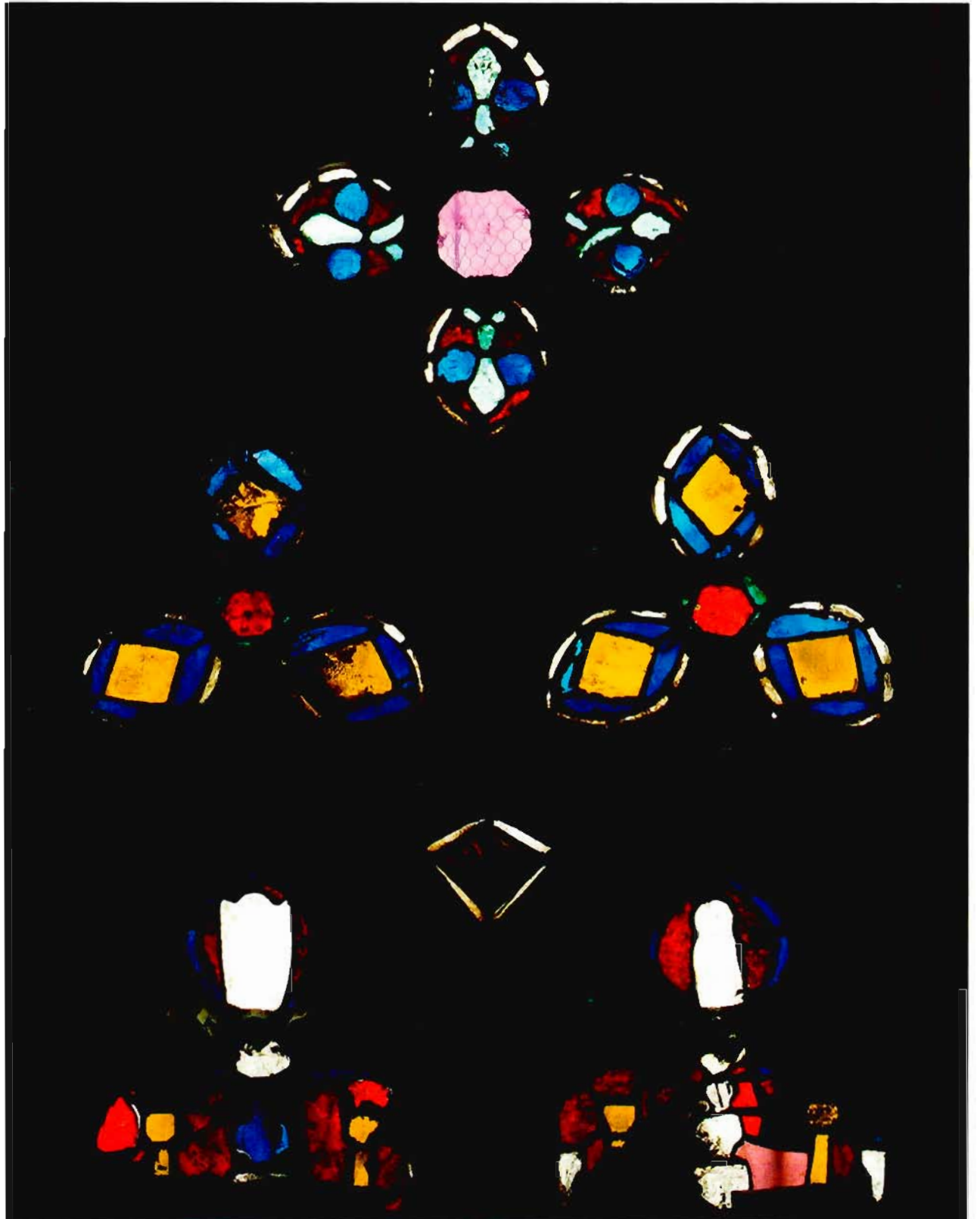
Dos capcers i calat.

Forma i mides semblants a les del vitrall de la capella de Sant Miquel.

Vegeu text anterior.

VITRALL CAPELLA DE SANT' IVÓ
(DETALL)

VITRALL CAPELLA DE SANT' IVÓ

FINESTRAL DE LA CAPELLA DE SANT JORDI I SANT DAMIÀ

Traceria de cinc badius.
Alçada 0,66 m, per 0,42 d'amplada.

Finestral de dues llancetes i traceria flamígera; segurament fou envitrallat al segle XV, i podem suposar que fou tapiat al darrer quart del segle XVIII, quan el canonge Isidre d'Orteu i Bertran féu bastir l'actual retaule de Sant Isidre. Malgrat tot, en el quadrilobat de la traceria restaren vidres en els tres lòbuls i en el centre.

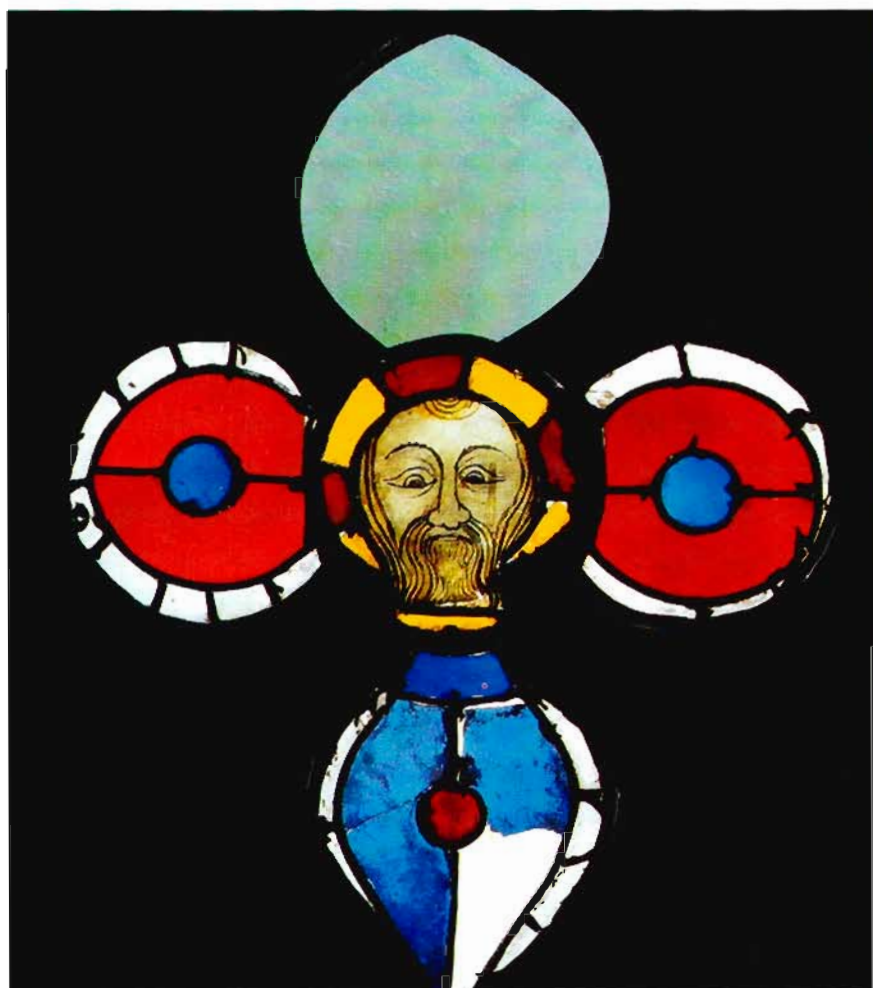
Durant l'estudi dels vitralls de la Catedral, considerant la impossibilitat de conservar aquests plafons en llur emplaçament original, a causa de la manca de llum (el finestral queda pràcticament tapat per la caixa d'escala del campanar) i de l'alçada del retaule esmentat, hom decidí de treure'ls per estudiar-los i instal·lar-los en el museu.

En els tres lòbuls existents veiem bordura blanca, camper vermell o blau i sengles peces de forma circular i color blau o vermell en el centre dels campers. No hi ha cap tipus d'ornamentació.

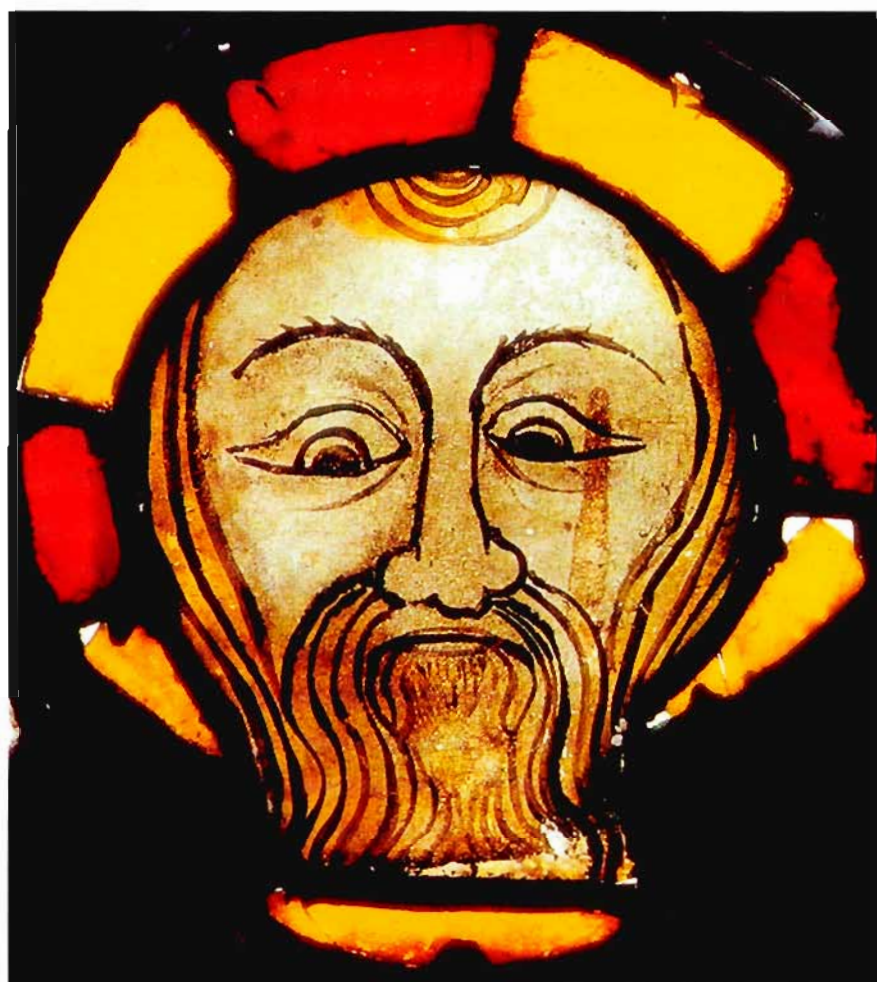
La peça de vidre que ocupa la part central del trilobat és un vidre aprofitat. En aquest vidre hi ha una testa de Crist, pintada amb grisalla sobre vidre blanc i tenyida lleugerament amb groc d'argent en els cabells i la barba.

L'estil del cap és ben diferent dels observats fins ara; el traç és menys contundent; els ulls, amb nineta concèntrica, miren avall; les celles formen una línia contínua amb el nas, de narius amples. Els cabells rossos cauen flàccids pels costats de la cara, i, en el front, un ble de cabells n'ocupa la part central. L'aurèola cruciforme és un afegit posterior de la mateixa època dels lòbuls.

Per l'estil encara força lineal, l'estilització de les celles i l'ús del groc d'argent, creiem que aquesta testa és, tal com hem dit, un vidre aprofitat del segle XIV.

VITRALL CAPELLA SANT JORDI
I SANT DAMIÀ (FRAGMENT)

DETALL FRAGMENT
CAPELLA SANT JORDI I SANT DAMIÀ

FRAGMENTS DE VITRALLS (tercer grup)

GIR. F-19A

Àngel (segle XV).

Llargada 0,14 m, amplada 0,25 m.

Fragment de vitrall; col·locació original desconeguda.

Entre el cos de la figura i les ales resta una petita peça de vidre blau endomassat de grisalla llevada amb motiu de fullatge pertanyent al camper.

La figura és pintada amb grisalla de color terra de Siena, sobre vidre blanc tenyit a les ales, als cabells i en una part del vestit amb groc d'argent. Hi és emprada grisalla de perfilar, campida i llevada.

GIR. F-19B

Àngel de Sant Mateu (segle XV).

Llargada 0,15 m, amplada 0,14 m.

Fragment de vitrall; col·locació original desconeguda.

Figura del símbol de l'evangelista Sant Mateu. Porta a les mans un gran filacteri de vores daurades amb la inscripció —molt esborrada— «SN MATHEUS». Duu una túnica o alba blanca amb pal·li daurat amb creus negres. Els cabells són rossos, i les ales, daurades.

La grisalla que dibuixa i modela la figura és de color de terra de Siena, i el vidre blanc és tenyit amb groc d'argent als cabells, a les ales, al filacteri i al pal·li. La grisalla emprada és pintada amb pinzell i llevada amb agulla o punxó.

GIR. F-20

4 fragments arquitectònics ornamentals (segle XV).

Col·locació original desconeguda.

Fragment A. Mides: 17 cm d'alçada, 12 cm d'amplada.

Fragment B. Mides: 32 cm d'alçada, 13 cm d'amplada.

Fragment C. Mides: 11 cm d'alçada, 7 cm d'amplada.

Fragment D. Mides: 20 cm d'alçada, 15 cm d'amplada.

Són fragments de pinacles i gablets, pintats sobre vidre blanc amb grisalla piquejada o llevada amb pinzell dur de color de terra de Siena torrada per als ombrejats, i de color negre per als perfilats i fons de la peça de vidre per tal de fer ressaltar la forma dels pinacles, frondes i florons. Aquests elements són tenyits amb groc d'argent.

El fragment C, que ha conservat part del camper endomassat de color blau dibuixat amb grisalla llevada, pertanyia a un capcer de llanceta, i té, a més de l'esmentat camper, una bordura estreta de vidres alternadament vermells i liles.

FRAGMENT GIR. F-19A

FRAGMENT GIR. F-19B

FRAGMENT GIR. F-20

VITRALL Nau S-I

VITRALL DELS APÒSTOLS

Alçada 15,30 m, amplada 2,70 m.
 Quatre llums de 10,90 m d'alçada i 0,55 m d'amplada.
 El calat fa 4,40 m d'alçada.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Cada llanceta és composta per vint-i-quatre plafons; les dues centrals són lleugerament més altes que les laterals.

Cal només llegir el contracte que el mestre vitraller tolosà Antoni Thomas signà amb el Capítol de la Seu de Girona el dijous dia 7 de setembre de 1437, per a constatar l'excelsa integritat de la composició del vitrall dels Apòstols.^(*)

El vitrall es divideix en tres rengles sobreposats formats per les imatges de quatre apòstols a cada rengle i separats per plafons de tabernacles. Aquests dossers són representats —tal com especifica el contracte— «a panys i d'aresta», o sigui, representats de pla i en perspectiva alternadament. Els tabernacles corresponents al rengle inferior ocupen tres plafons; els del segon rengle, quatre; i els del rengle superior, cinc, comptant-hi els capcers de les llancetes.

Als peus de les imatges hi ha cartells rectangulars de vidre blanc amb el nom de cada apòstol.

Les imatges són representades sobre un fons endomassat, de mostra floral molt gran, de trepa, de color blau, vermell, rosa o verd, que són els mateixos colors dels campers, sempre, però, en contraposició: al camper vermell li correspon l'endomassat blau; al rosa, el verd, i al blau, el vermell.

Els tabernacles són, alternativament, blancs i grocs. En els blancs és abundant l'ús del groc d'argent, i, àdhuc, en els grocs apareixen vidres pintats amb groc d'argent.

El dibuix dels dossers és detallat i precís. Els elements arquitectònics del tabernacle —torres, contraforts, arcbotants, pinacles, formerets—, són decorats amb nombrosos detalls de claustres, gàrgoles, frondes, crocs, florons, magolles i, encara, d'altres ornaments.

Pels intercolumnis i finestres es mostra en perspectiva l'interior de les torres amb els nervis, claus de volta, arestes, etc.

En algun finestral hi ha pintat un vitrall emplomat de rombes.

Els pedestals de les imatges són de planta hexagonal o octagonal, amb els costats ornats amb emperlats, claustres, trifoliats i base i cornisa amb groc d'argent. El sòl dels pedestals és ornamentat amb grisalla negra de motius escaquejats, escairats o llisos.

La traseria consta de tres trifolis en la base, tres quadrifolis i quatre triangles curvilinis. Si bé aquesta traseria sembla afectada per reparacions, podria respondre encara a la voluntat del Capítol: «... que l'obratge dalt de la formarie sia poblat de tals obratges ymagens e fullatges com lo dit honorable capítol voltra». Es conserven del vitrall original vuit serafins (dels nou que n'hi ha) i les estrelles de setze puntes dels òculs dels quadrifolis. Els altres plafons, de tema floral o geomètric, no són els originals, si bé n'hi ha de més antics que el mateix vitrall que hi són posats com a vidre aprofitat.

ICONOGRAFIA

Els apòstols són distribuïts en tres rengles de quatre cadascun, i encapçalats en el rengle superior i de dreta a esquerra per Sant Pere, Sant Pau, Sant Joan i Sant Andreu. En el rengle mitjà, hi figuren Sant Jaume el Major, Sant Jaume Alfeu, Sant Felip i Sant Bartomeu. En el rengle inferior, hi ha dos apòstols no identificables, en la segona llanceta hi figura Sant Judes Tadeu i en la quarta, Sant Bernabé.

(*) Vegeu Documentació.

Sant Pere hi és representat vestint una túnica blava i mantell vermell i portant dues claus a la mà dreta i un llibre tancat a l'esquerra. L'aurèola emperlada emmarca el cap mig calb, de cabells i barba blancs. El folre del mantell i l'orla de la túnica són grocs. Per sota d'aquesta orla surten els peus descalços de l'apòstol, que està dempeus sobre un pedestal de sòl verd i planta octagonal. El fons endomassat és blau, amb dibuix de trepa, de mostra gran i tema floral.

Sant Pau va vestit amb túnica groga i mantell blau cobalt amb folre rosa. A la mà dreta duu una gran espasa de puny groc i fulla blanca, i amb l'esquerra, tapada pel mantell, aguanta un llibre tancat, de tapes grogues, amb tanca i ornamentació de grisalla negra. El sant porta una llarga barba rossa i un ble de cabells al mig del front. L'aurèola groga és ornada amb un motiu ornamental radial en forma d'arcuacions. La figura del sant té per camper un endomassat vermell de tema floral.

La imatge de Sant Joan representa un home jove, de cabells rossos i llargs. Va vestit amb una túnica blava i mantell rosa orlat amb un botó al mig del pit. El folre del mantell és groc. Peus nus, com tots els apòstols. A la mà esquerra porta una copa amb un drac o serp a dins simbolitzant el verí que li donà Aristodem,⁽¹⁾ i a la mateixa mà porta la palma groga del martiri. La mà dreta la té alçada en un gest expectant.

L'aurèola, amb un ritme radial de raigs afuats, destaca sobre el fons verd maragda endomassat amb ornamentació floral.

Completament de perfil, tombat vers el Sant Joan, hi ha la imatge de Sant Andreu, dempeus sobre el pedestal hexagonal. Porta una túnica groga i un folgat mantell blau cobalt i folre rosa. Sota el braç esquerre té un llibre tancat, de coberta groga. Amb les dues mans sosté la creu aspada del seu martiri.

La testa, de cabells enrincolats rossos i barba llarga i suaument enrincolada, contrasta amb l'aurèola verd maragda ornada amb el mateix ritme radial descrit en el Sant Joan.

El fons és un endomassat vermell floral de mostra gran.

Rengle mitjà. Sant Jaume. Peus nus, dempeus sobre el pedestal hexagonal, de sòl escacat groc. El sant va vestit de pelegrí, amb túnica blava curta, de mànigues ajustades, i sobretúnica groga i gran capell burell amb petxina. Amb el braç dret sosté un llarg i blanc bordó, i assenyala el llibre obert de cobertes roses que té a la mà esquerra. El fons és vermell endomassat amb tema floral, i l'aurèola, quasi tapada pel capell, és rosa amb arcuacions.

Sant Jaume el Menor. Davant un fons blau cobalt amb un endomassat floral de mostra gran i sobre un pedestal octagonal de sòl verd amb ornamentació escacada, la imatge del sant és la d'un home ros, de cabells enrincolats, amb barba mitjana. Va vestit amb una túnica rosa amb orles daurades a l'escot i als peus, i un mantell vermell, folgat, amb folre groc. La testa és nimlada per una aurèola de color verd maragda fisonada i amb raigs aguts radials. A la mà esquerra porta un llibre tancat, de cobertes blaves amb decoració geomètrica, i a la dreta un gran coltell de mànec groc i fulla blanca.

Sant Felip és representat com un ancià de cabells i barba llargs i blancs, dret i amb els peus nus sobre un pedestal (actualment desaparegut), i vestit amb túnica llarga groga i mantell blau amb folre groc. A la mà dreta porta una gran destrat de mànec groc, i a l'esquerra un llibre. L'aurèola rosa no és l'original. L'endomassat vermell de fons és, com tots, de tema floral i mostra molt gran.

Sant Bartomeu. Davant un endomassat blau cobalt de tema floral, i sobre un pedestal vermell de plata octagonal, és representada la imatge d'un ancià mig tombat cap al seu parió, Sant Felip. Va vestit amb túnica verda i mantell rosa. El cap, de cabells llargs i blancs i barba curta, també blanca, és nimbat amb aurèola vermella fisonada i de raigs aguts radials. A la mà esquerra duu un llarg bastó o porra i, a la dreta, un llibre obert, de cobertes vermelles i decoració geomètrica negra i fulls blancs.

El tercer rengle, que és l'inferior, és afectat per reparacions nombroses i molt barroeres —hi trobarem plafons de la llanceta *b* en la *c*, i d'altres capgirats o totalment nous—. Aquestes reparacions han comportat la desaparició dels rètols de dos dels apòstols, i així són únicament identificables Sant Bernabé (llanceta *d*), que té sencera una bona part del cartell, i Sant Judes Tadeu (llanceta *b*).

El primer apòstol (llanceta *a*) porta una capa molt folgada, vermella, amb folre groc i caputxa groga; la túnica és blava amb mànigues ajustades. Amb la mà dreta agafa una destrat de mànec groc, i, ensems, amb l'índex assenyala

(1) «La llegenda daurada.» Jacopo da Varazze.

el llibre obert de coberta verda amb ornamentació geomètrica que té a la mà esquerra. El pedestal és hexagonal. El rostre és el d'un home de mitja edat, d'expressió enèrgica. No porta barba. L'aurèola és de color verd maragda amb l'ornamentació de fisonat i raigs aguts radials. L'endomassat és blau cobalt, més clar que el de la túnica, amb ornamentació floral de trepa, de mostra gran.

Sant Judes Tadeu. Figura dempeus, de perfil esguardant cap a la llanceta *a*. Porta túnica vermella, i mantell verd amb folre groc. A la mà esquerra sosté un gran coltell, del qual queda únicament el mànec groc i els ploms que permeten de veure la forma de la fulla. L'aurèola groga del mateix tipus de l'apòstol de la llanceta *a* emmarca el cap, de cabells llargs ondulats, i la barba també rossa de forma rectangular. El fons endomassat és rosa amb ornamentació floral. Les restes del cartell permeten de llegir les lletres «S. IUD...S».

Apòstol de la llanceta *c*. Figura dempeus, tombada lleugerament cap a la llanceta *d*. Vestit amb mantell vermell molt folgat, amb folre blau cobalt i túnica groga. Els seus atributs són un coltell de fulla corba i mànec groc que duu a la mà dreta, i un llibre tancat, de fulls blancs i cobertes blaves amb ornamentació geomètrica, a la mà esquerra tapada pel mantell. Representa un home de barba rossa curta i enrinxolada, nas llarg, i cabells rossos llisos i llargs fins a l'espatlla. El fons és de color verd amb el característic endomassat floral, de trepa i amb mostra gran. No queden restes del cartell, ja que tot el plafó *c1* és nou.

Sant Bernabé. Figura d'ancià, amb cabells i barba llargs i blancs. Va vestit amb túnica groga i mantell blau cobalt amb folre rosa. A la mà esquerra, desfigurat per una peça de vidre aprofitat de color vermell, porta un llibre tancat, de coberta vermella, amb tanques i fulls blancs. A la dreta, un objecte blanc en forma de bossa o gerreta (?) de color blanc. El camper és de vidre vermell endomassat, de tema floral. Sota el pedestal, desfigurat per una reparació, hi ha el cartell amb la inscripció «BA....BAS».

TÈCNICA, COLOR, ESTIL, ESTAT

La grisalla és emprada perfilant i definint amb precisió les formes arquitectòniques dels tabernacles, o les cares i mans dels personatges, i també dels objectes representats; alhora és emprada campint superfícies per a definir els volums arquitectònics, o, també, piquejada —de punta de brotxa—. Aquesta darrera tècnica és emprada sobretot en els plecs de les indumentàries, plecs que són definits com a volum i, per tant, sense línies que els contornegin.

També, el mestre Thomas recorre a la grisalla llevada, obrint clars, sigui en els motius ornamentals geomètrics dels llibres, per exemple, o en els interiors de les architectures, dels plecs de les robes, etc.

Els endomassats del fons de les imatges són obtinguts amb grisalla de trepa.

La pintura és de color terra de Siena cremada.

En les mans i les cares, pinta amb traç precís i amb grisalla espessa els perfils i trets més importants: celles, ulls, nas, boca o contorn dels dits. Els volums de la cara són obtinguts amb una capa de grisalla fent una mitja tinta, definida encara en les parpelles, les ulleres, els llavis i les arrugues amb un traç molt fi i prim. Sobre aquesta preparació treballa amb uns petits ratlladets de pinzellades molt fines, el ritme de les quals ajuda a modelar i donar més força a les ombres.

També, en les mans i els peus, si bé tractats d'una manera molt més esquemàtica i simple que els rostres, la grisalla de pinzelladetes ajuda a modelar i donar un xic de volum. Les ungles tallades rectes marquen una doble ratlla a la base.

Els cabells i les barbes, en general ondulats o enrinxolats, són pintats a punta de pinzell, amb ratlles ben definides i de ritmes paral·lels.

Les celles, fetes d'un traç principal que marca amb força l'arc ciliar, són reforçades per unes petites pinzellades que sobresurten per la part del front.

Els ulls són pintats amb un traç molt vigorós que dibuixa la parpella superior, i també amb traç gruixut fa l'iris i la pupilla negra. L'interior de la nineta té encara una veladura o mitja tinta.

Els rostres d'Antoni Thomas són d'homes grans, excepte el de Sant Joan, amb faccions ben definides. El front és ampli i, generalment, amb unes poques arrugues horitzontals; les celles lleugerament corbades i ben definides; el nas, un xic gros, és recte, amb els narius ben pronunciats.

Les parpelles, els pòmuls i la barbeta són molt marcats, més amb l'ombrejat que linealment.

La boca, grossa, és partida per un traç gruixut que separa els llavis, i aquests són ombrejats amb una mitja tinta i un traç fi i precís definint-los amb exactitud. Els llavis són plens, sense arribar a ésser molsuts.

El groc d'argent és emprat amb profusió en els cabells i barbes o en els atributs dels apòstols: mànecs dels coltells, copa de Sant Joan, etc., i molt especialment és en els tabernacles blancs on aquest color és més emprat. També en fa ús en alguna ocasió per a obtenir un to verdós pintant-lo sobre vidre blau: tabernacle superior de la llanceta *b*, plafó 22. Algun plafó dels tabernacles superiors de les llancetes *b* i *d*, que són grocs, són vidres incolors pintats amb groc d'argent (*b22* i *b23*) (*d21*, *d23* i *d24*).

* * *

Malgrat que, seguint els corrents de l'època, els tabernacles s'allarguen ocupant un bon nombre de plafons, i malgrat que aquests tabernacles siguin en vidre blanc o groc, el conjunt del finestral té una gran densitat de color, «de bones collos o millos com és la vidriera sobre la capella de Sant Martí de la dita Seu a coneguda de persones en asso espertes...» (així ho exigeix el Capítol).

L'acord de color és molt equilibrat i es basa a parts gairebé iguals en el blau, el vermell, el groc, el blanc, el verd i el rosa. Potser és a la traceria on els blaus preponderen, seguits pels vermells i grocs.

Defineix l'estil del mestre Antoni Thomas l'absoluta preponderància del volum suggerit mitjançant l'ombrejat sobre la línia. Des dels mateixos tabernacles fins a les imatges, i sobretot en aquestes darreres, el tractament que els dona correspon a un concepte gairebé escultòric.

És també molt característic seu el tipus de cara dels personatges, que si bé repeteixen determinades solucions (manera de fer les celles, els ulls i la boca), ensems l'autor sap donar-los caràcter mitjançant el tractament realista dels trets. Des de Sant Jaume fins a Sant Bernabé i, sobretot, l'apòstol del plafó *a4*, tenen tot l'aire de veritables retrats duts a terme amb model.

Estilísticament observem una semblança remarcable amb el vitrall de la capella 1.ª (esquerra) de la Catedral de Sant Esteve de Tolosa de Llenguadoc.

CONSERVACIÓ

L'estat del vitrall és bo; cal considerar que el nombre de reparacions i restauracions no és excessiu si hom té en compte les dimensions del finestral. Afortunadament els desperfectes més importants eren en realitat uns plafons de la part inferior i dos capcers de llanceta col·locats erròniament. La proporció de vidre aprofitat o de reparació no és excessiva ni afecta les parts més importants de les imatges.

La grisalla, en general, és ben conservada, i especialment en bon estat és la grisalla de mitja tinta o els ratllats de pinzell.

Els ploms no són els originals. En el vidre no són observables mostres de corrosió. Són vidres de manxó i ciba, tots ells acolorits en la pasta. Els vermells són plaqués.

CATÀLEG

Llanceta a

(a1) Alçada 0,45 m, amplada 0,55 m.

Tema: Apòstol Sant Tomàs.

Part inferior del vestit substituïda per vidres blancs de reparació i també vermells. Els peus són autèntics i també ho és la peanya en vidre blanc amb grisalla i groc d'argent.

Bordures laterals de vidre blanc. En mal estat; ha estat reparat aprofitant la nostra bastida.

(a2) Bordures laterals de vidre blanc, amb algun blau alternant.

Els plecs del mantell de l'apòstol són de vidre vermell amb grisalla modelant piquejada i obrint clars amb un pinzell dur. La gira o folre del mantell és de vidre groc de gresol.

Camper blau endomassat, com també és de vidre blau cobalt la túnica.

Ploms amples i antics. Algunes peces de vidre plaqué vermell és de restauració, molt ben feta. Aquest plaqué fou restaurat i en col·locar-lo quedà capgirat.

En el procés d'estudi i restauració ha estat col·locat correctament (1982).

(a3) Bordures laterals de vidre blanc, amb algun vermell.

El camper desapareix en quedar ocupat tot el plaqué per la draperia dels vestits de l'apòstol.

La mà dreta, pintada amb grisalla piquejada de punta i llevada amb pinzell molt dur, és de vidre blanc, i amb l'índex assenyala el llibre obert que porta a la mà esquerra.

La mà esquerra, de vidre blanc, modelada amb grisalla, sosté el llibre obert de tapes de color verd maragda, amb grisalla geomètrica ornamental amb aspes llevades. El gruix dels fulls és de vidre blanc.

El mantell és de vidre groc de gresol, pintat amb grisalla piquejada, i vermell de vidre plaqué. La túnica és de vidre blau cobalt, sempre ombrejat modelant amb grisalla llevada amb pinzell dur. Molt ben conservat. No hi ha senyals de corrosió.

(a4) Sobre camper de vidre blau cobalt endomassat figura el bust de Sant Tomàs revestit amb el mantell de vidre groc i vermell i la túnica de vidre blau cobalt. Tota la vestimenta és modelada amb grisalla de punta i llevada.

El cap i el coll són sobre vidre blanc amb un treball molt acurat de grisalla lleugerament sepia. La part del front i les celles són un xic esborrades.

L'apòstol va cofat amb una mena de caputxa-turbant de vidre groc pintat amb grisalla, i l'aurèola és de vidre verd maragda amb unes punxes radials de costats perfilats i amb l'interior obert. La perifèria de l'aurèola fa una franja llevada, i per la seva part interior limita una sèrie d'arcuacions aplanades de grisalla opaca.

Sobre l'espatlla dreta recolza el mànec de l'eina, el vidre del qual és blanc amb groc d'argent i grisalla. La pala de l'aixada és també de vidre blanc amb grisalla.

A la part inferior dreta surt la punta del llibre fent un petit angle de vidre verd, la coberta i els fulls sobre vidre blanc. Ja hem indicat que la grisalla de les celles i del front està lleugerament esborrada; la resta del plaqué està en molt bon estat de conservació; únicament les dues peces que formen l'espatlla dreta no són originals ni tampoc ho són les tres petitíssimes peces de vidre vermell i blau que hi ha entre el mànec i l'aurèola.

No s'hi observen senyals de corrosió. Els ploms són amples i estan en bon estat.

(a5) A la part inferior del plaqué hi ha la part de dalt de l'aurèola de vidre verd maragda, formada per tres peces de vidre; la del mig té la grisalla esborrada. A costat i costat de l'aurèola dues peces de

vidre blau capcen el camper. La peça de l'esquerra és de reparació i hi ha un caparró d'àngel pintat amb poca traça.

El fons és de vidre vermell plaqué, sense cap mena d'ornamentació. Cap a mig plaqué s'inicia el dosser «d'aresta», o sigui en perspectiva. És de vidre blanc amb unes ratlles primes, però precises, de grisalla perfilant els elements arquitectònics del dosser.

Els diferents plans són suggerits amb grisalla campida. El segon pla del dosser representa unes voltes i uns arcs d'ogiva amb els nervis corresponents, sobre vidre blau, i pintat amb grisalla.

En els elements arquitectònics, hi apareix el groc d'argent.

La grisalla sobre els vidres blaus és un xic esborrada. Entre la llenca dreta i el pilar del dosser hi ha una peça moradenea de reparació.

(a6) Sobre camper de vidre vermell llis i emmarcat pels costats amb llenques de vidre blanc, tots els elements arquitectònics del dosser són pintats, amb grisalla i groc d'argent sobre vidre blanc. Als costats del pinacle o torre central hi ha dues finestres de vidre verd maragda.

Dels costats del dosser surten dues gàrgoles amb uns caps d'animals pintats amb grisalla de groc d'argent sobre vidre blanc. A la part de baix, el gablet esquerre és pintat per l'exterior. Al costat d'aquesta peça hi ha un vidre aprofitat (amb grisalla).

El plaqué és quasi íntegre.

Els ploms estan en bon estat. No hi ha corrosió.

(a7) A la part de dalt del plaqué, i sobre un camper de vidre plaqué vermell, una tarja rectangular de vidre blanc, amb un fillet de groc d'argent fent de marc i pintades amb grisalla opaca, hi ha les lletres de «IACOBLIS»; la part esquerra de la tarja és un vidre aprofitat del mateix vitrall, amb unes lletres «SMA» de mida més petita.

La meitat inferior del plaqué conté els remats de les torres i dels pinacles del dosser. Són tots en vidre blanc, amb groc d'argent.

Pràcticament, tot el plaqué és original.

Bastant ben conservat, per bé que alguna grisalla és mig esborrada.

(a8) Sant Jaume, apòstol.

Bordures laterals de vidre blanc, tapada la de la dreta per l'obra. Camper endomassat de vidre plaqué vermell, amb ornamentació floral i foliiforme.

A la part superior del plaqué, els plecs de la túnica cauen en ritmes molt verticals; la túnica del sant és més curta que les dels altres apòstols, i deixa ben visibles els peus per sobre dels turmells. La túnica és de vidre blau cobalt clar, amb grisalla de punta i llevada amb pinzell dur. A l'esquerra, i just a l'angle superior, hi ha un plec de vidre de color rosa moradenc del mantell o folre de la sobretúnica, de vidre groc de gresol.

Els peus, de vidre blanc amb grisalla naturalista, reposen sobre una peanya de vidre groc amb una ornamentació escacada pintada amb grisalla negra. El gruix o alçat de la peanya és de vidre blanc, amb grisalla i groc d'argent que dibuixen un fris de daustres. Cal observar que les peanyes són dibuixades «de pla» o «d'aresta» (o sigui, en perspectiva), corresponent al tipus de tabernacle; a aquest plaqué li correspon, doncs, una peanya d'aresta.

A sota la peanya hi ha peces triangulars de vidre verd, sense ornamentació. Pel centre del plaqué, i lleugerament en diagonal, trobem sis peces de vidre blanc del bastó de pelegrí. Just al mig i a la part superior, simètricament a banda i banda del bastó, hi ha dues peces de vidre groc de la sobretúnica.

Conservació bona. A ambdós peus hi ha unes peces de vidre aprofitat deformant-los, especialment el dret.

(a9) Bordures laterals de vidre blanc.

Sobretúnica de vidre groc amb plecs ombrejats, folre de la sobre-

túnica de vidre rosa, túnica de vidre blau cobalt clar. Diagonalment, el bastó en vidre blanc. La peça central de la sobretúnica és un vidre aprofitat, de color groc, potser provinent de la girola o del mateix obrador del vitraller Guillem Letumgard.

Bona conservació

(a10) A la part superior del plafó, apareixen les mans en vidre blanc, amb grisalla modelant i perfilant. La mà esquerra sosté un llibre obert, de tapes de vidre de color rosa, amb decoració geomètrica, el gruix de les pàgines en vidre blanc. El canell de la mà dreta és una peça de reparació —maldestra—; la màniga dreta és de vidre blau cobalt, i l'índex d'aquesta mà assenyalava el llibre. Diagonalment hi ha el bastó de vidre blanc, les peces del qual, en aquest plafó, són substituïdes per tapaforats de vidre groc, que es confonen amb els vidres grocs de la sobretúnica; a la dreta, i també sota la màniga, hom veu el folre de vidre rosa.

Conservació regular; alguna de les peces de reparació deforma lleugerament la unitat de la composició original.

(a11) Bordures laterals blanques, camper de vidre plaqué vermell ornamentat amb motius florals i foliiformes.

Bust de l'apòstol Sant Jaume, vestit amb una túnica de vidre blau cobalt clar, i sobretúnica de vidre groc, sense mànigues. El cap és d'una sola peça de vidre blanc amb grisalla naturalista, ombrejant i perfilant; els trets de la cara són ben accentuats. Els cabells, la barba i el bigotí són fets amb grisalla i groc d'argent. La barba és enrincolada. El coll és de vidre blanc i ombres de grisalla. Sobre l'espatlla dreta recolza el bastó de pelegrí, de vidre blanc, amb un nus rodó i un ganxo sortint-ne. Duu un gran capell de pelegrí, de vidre blanc pintat amb grisalla marronenca, amb una petxina al centre. L'aurèola, quasi tapada pel capell, és de vidre rosa amb una ornamentació d'arcuacions pintades amb grisalla negra. A la part de baix del plafó, i a la dreta, surt l'angle superior de la coberta del llibre, de vidre rosa, i els fulls, de vidre blanc i grisalla.

Conservació bona.

(a12) Bordures de vidre blanc. Angles del camper de vidre plaqué vermell endomassat i, al centre, la part superior de l'aurèola de vidre rosa i la part superior del capell de vidre blanc amb grisalla marronenca.

Fons de vidre blau, sense ornamentació. Torres truncades del tabernacle «d'aresta», de vidre de color groc, al mig de les quals, en un segon terme, hom pot veure les voltes i nervis dels arcs del tabernacle de vidre rosa velat amb grisalla.

(a13) De les torres del plafó inferior, surten dos gables amb frondes encimbellades per florons. Totes tres torres tenen finestretes lobades. Tots els elements arquitectònics són de vidre groc de gresol; unes cornises suporten una torre central amb les llums dels finestrals de vidre plaqué vermell.

El fons del tabernacle és de vidre blau cobalt sense ornamentació; als costats hi ha les dues bordures de vidre blanc.

Bona conservació, malgrat alguna peça de vidre aprofitat en la part alta del plafó i en l'angle inferior esquerre.

(a14) Bordures laterals de vidre blanc, fons blau cobalt clar, sense ornamentació. Segon nivell del tabernacle format per pinacles, torres amb obertures rectangulars de vidre plaqué vermell, arbotants i gàrgoles.

Els dos pinacles laterals són de vidre blanc amb groc d'argent. Conservació bona.

(a15) Bordures laterals de vidre blanc. Fons blau cobalt sense ornamentació. Cimall de la torre central capçat amb unes petites cornises; als costats, dos pinacles capçats amb florons i dues torretes cilíndriques amb teulada afuada.

A dalt de tot del plafó hi ha el cartell de vidre blanc, amb les lletres pintades amb grisalla.

Aquest plafó ha estat reemplaçat durant l'estudi actual.

(a16) Plafó rectangular de 0,55 m d'amplada i 0,45 m d'alçada. Tema: Sant Pere.

Bordures de vidre blanc. Camper de vidre blau endomassat. Peanya de vidre blanc amb grisalla i groc d'argent pàl·lid, amb dibuix geomètric. El sobre de la peanya és de vidre verd maragda, amb grisalla pintada fent escaires. Els vidres esgairats de sota la peanya són aprofitats o de restauració (grisalla llevada). Al centre del plafó hi ha el cartell amb la inscripció: «S PETR.».

A l'esquerra hi ha els vidres vermells del mantell de Sant Pere, amb el folre de vidre groc. La part inferior del vestit porta una orla de vidre groc amb grisalla de motius geomètrics.

Els plecs són de vidre blau.

Els peus són de vidre blanc amb grisalla perfilant i ombrejant lleugerament.

Conservació regular. Plom en bon estat, vell, del tipus d'ales amples (4 mm) i planes.

(a17) Bordures quasi tapades pel ciment que colla el plafó a la pedra.

A la part inferior, centre i dreta, vidres blaus cobalt, i molts d'ells aprofitats, que corresponen a la túnica de Sant Pere.

A la part superior dreta, vidres grocs, també aprofitats quasi la totalitat, dels plecs del folre del mantell.

Resta del plafó, vidres vermells plaqués, molts d'ells aprofitats (vegeu esquemes). Conservació deficient.

(a18) Bordures de vidre blanc, molt tapades.

Meitat inferior, plecs del mantell en vidre plaqué vermell, i del folre en vidre groc. Folre de la túnica en vidre verd maragda.

Meitat superior, mateixos vidres dels colors esmentats, orla en la màniga esquerra del mateix dibuix esmentat en el plafó a16. En dues peces tallades de vidre blanc i tractades amb groc d'argent, hi ha les mans, amb una part dels atributs que porta el sant: dues claus i llibre tancat.

Ambdues mans no són les originals: ultra una certa desproporció observable entre els peus (plafó a16), que són originals, i les mans, cal observar també el dibuix primari i barroer, i la tècnica de l'ombregat de la grisalla amb uns fregats per a «obrir» maldestres i dubitants. Es tracta, però, d'una restauració antiga. Ploms antics en bon estat.

(a19) Bordures de vidre blanc, visible la de la dreta. Camper de vidre blau cobalt, amb un endomassat de tema foliiforme.

Mantell de vidre vermell plaqué; túnica blava, amb una orla al coll de tipus geomètric, amb grisalla perfilada o de pinzell, formant cercles concèntrics i ritmes d'engraïllat. Les claus, recolzades diagonalment en l'espatlla dreta, són de vidre blanc, amb grisalla acurada i precisa.

L'aurèola de vidre de gresol, de color groc càlid, amb ornamentació emperlada de grisalla llevada en el cercle perifèric, i que forma un fisonat amb raigs radials, no és l'original; tampoc no ho és el rostre; observeu la tècnica tan diferent dels altres caps, amb uns trets esvaïts i temorencs, així com la solució dels ulls i el nas o, encara, la de la mateixa orella. En canvi, el coll i la calba, amb els pocs rínxols, són originals. La grisalla de la cara és d'un to lleugerament diferent (més freda) que la de les indicades peces originals.

(a20) Final del camper de vidre blau indicat en el plafó anterior.

Fons de vidre vermell, sense ornamentació.

Arrencada del tabernacle de tipus «pla» i resol en vidres de color blanc amb perfilats i ombrejats de grisalla i els elements calats o de segon terme suggerits amb groc d'argent i ombrejats de grisalla picada de punta.

El segon terme dibuixa un finestral geminat amb vitralls de rombes, observables també en les obertures sota les rosasses de vidre blau, cap a la part alta del plafó.

Conservació regular. Emplomtat de nou l'any 1982.

(a21) Bordures de vidre blanc visibles a la dreta.

Camper de vidre vermell plaqué, sense ornamentació. Elements ornamentals arquitectònics del tabernacle, en vidre blanc amb grisalla i groc d'argent en les frondes i cornises.

Gablets de vidre blau.

Conservació dolenta: quatre grans peces de vidre tapaforats i alguna peça original mal col·locada.

(a22) Plafó de camper vermell i elements arquitectònics en vidre blanc amb grisalla i detalls amb groc d'argent.

Nombroses peces de vidre aprofitat d'origen divers.

Finestra central de color blau cobalt clar.

Conservació deficient.

Era col·locat cap per avall, i ha estat posat correctament durant l'estudi.

(a23) La meitat superior d'aquest plafó no és autèntica; és una restauració barroera. La meitat inferior, excepte un pinacle i una columna, ambdós a la dreta, és autèntica.

Camper vermell, bordures laterals no visibles.

Elements arquitectònics en vidre blanc amb grisalla i groc d'argent.

Conservació deficient.

(a24) Capcer lobulat de la llanceta a.

Alçada total 0,56 m, amplada 0,55 m.

Lòbul: alçada 0,35 m, amplada 0,33 m.

Camper vermell plaqué. Bordures blanques.

Floró central amb vidre blanc amb grisalla i groc d'argent; al peu de la magolla, a la part inferior del plafó, hi ha els capcers dels pinacles, també en vidre blanc i groc d'argent.

Conservació bona. Plom antic, d'ales amples i planes.

Llanceta b

(b1) Plafó rectangular; alçada 0,45 m, amplada 0,55 m.

Bordures de vidre blanc a l'esquerra.

A la part inferior i en mal estat, pintat sobre vidre blanc, hi ha el nom de l'apòstol Sant Judes Tadeu. El nom que ara hom hi llegeix, bé que amb dificultat, era en un vidre trencat, i els trossos han estat recuperats en netejar l'espai que queda entre el vitrall i la reixa.

Sobre aquestes peces de vidre blanc, hi ha un camper blau, llis, sense ornamentació i l'endomassat rosa. Sobre el rosa, en vidre vermell i verd, hi ha els plecs de la part de baix de la túnica i el mantell que porta l'apòstol.

Tot el plafó ha estat reemplaçat l'any 1982.

Nombroses peces de vidre aprofitat i de reparació.

(b2) Bordures de vidre blanc, camper endomassat rosa amb motius florals i vegetals. Ocupant gairebé tot el plafó, trobem els plecs —molt reparats— del mantell de vidre verd, amb un folre groc (de gresol) i unes poques peces vermelles a l'esquerra.

Molt reparat, amb trossos de vidre provinents de la girola i altres restauracions més modernes. Aquest plafó estava col·locat erròniament i de cap per avall en la part inferior de la llanceta c. En el curs de l'estudi de l'I.E.C. fou restaurat i col·locat al lloc que li corresponia.

(b3) Bordures laterals blanques. Camper de vidre rosa amb dibuix de tema vegetal, foliar, que no sembla de trepa sinó pintat a mà. Aquest camper té diverses peces procedents de reparacions.

Davant el camper apareix a l'esquerra la mà de l'apòstol, que és pintada sobre vidre blanc amb grisalla. És emprat el groc d'argent

en el mànec de l'objecte —atribut inidentificable, ja que en el plafó superior (b4) ha estat substituït per vidres aprofitats—.

Els plecs del mantell, que són de vidre verd, omplen el plafó. El mantell té diverses peces de reparació que són vidres aprofitats; dos d'ells, pel tipus de grisalla que modelen uns plecs, podrien ésser de Guillem Letungard.

La conservació del vidre i de la grisalla no és gaire bona.

(b4) Bordures laterals blanques amb alguna peça blava. Camper de vidre rosa endomassat. Lleugerament desplaçat cap a la dreta i mirant a l'esquerra, hi ha el bust de l'apòstol amb el cap de perfil. El cap és de vidre blanc pintat amb grisalla i groc d'argent. Diversos ploms de trencada solquen la cara. La cabellera i la barba són també de vidre blanc amb grisalla i groc d'argent.

Hi ha una peça de vidre aprofitat a sota mateix de la mandíbula.

L'aurèola és de vidre groc de gresol, amb grisalla fent un fisonat i puntes radials.

Part de les peces originals del vestit són substituïdes per uns vidres grocs més clars, i dues peces de vidre aprofitat blanc, amb grisalla ombrejant-los. El vestit original fa un plec com de caputxa amb folre vermell.

A l'esquerra del plafó, els ploms del camper, juntament amb unes peces de vidre aprofitat, marquen la forma no identificable de l'objecte o eina que l'apòstol portava com a atribut. El plafó conté, doncs, nombroses peces de reparació; la seva conservació és, però, bona.

En una peça del camper (al costat de la punta de la barba) i en el coll hi ha sengles marques de vitraller en forma de x.

(b5) Bordures de vidre blanc. Camper de vidre rosa endomassat a la part de baix del plafó, i blau llis a la dreta.

De sobre mateix de l'aurèola de vidre groc de gresol amb dibuix de grisalla —són dues peces de vidre aprofitat—, arrenca el tabernacle, format per columnes truncades de vidre de gresol de color groc amb ornamentació pintada, i els diversos plans i arestes marcats amb grisalla d'ombrejar picada. Les quatre columnes formen uns gablets, els fons dels quals són de vidre plaqué vermell.

Formant un segon pla, hi ha el sota del tabernacle de vidre de color moradenc, amb elements arquitectònics pintats: finestra, traceria i nervis dels arcs d'ogiva amb clau de volta central. En el camper endomassat, a la part esquerra, hi ha una peça de reparació de vidre de ciba i un vidre aprofitat pintat amb grisalla.

L'estat actual del plafó és bo.

(b6) Bordures laterals blanques i blaves: camper de vidre blau, llis.

Continuació del tabernacle: tot ell original (excepte una petita peça de vidre aprofitat, amb groc d'argent a la part esquerra), la grisalla del qual és malauradament esborrada a la meitat inferior del plafó.

Per sobre la barreta de ferro travessera, l'altra meitat té la grisalla en bon estat, i hi dibuixa els elements arquitectònics amb detall: pinacles, frondes, florons i arcbotants.

El pinacle de l'esquerra està de cap per avall, i en el centre i al costat del pinacle de la dreta hi ha dues peces de vidre aprofitat amb grisalla i groc d'argent.

Conservació: diversos ploms de trencada. Vidre majoritàriament original.

A la meitat inferior hi ha dues gàrgoles en forma de cap d'animal (caps d'uns óssos?).

(b7) Bordures de vidre blau. Camper de vidre blau llis.

A la part inferior del plafó i en vidre groc de gresol, hi ha el cimall del tabernacle, amb una balustrada, dos pinacles laterals i tres torres al mig.

A la part superior, el rètol o cartell de vidre blanc amb un fillet de groc d'argent i les lletres «IACOBUS».

Conservació bona.

(b8) Bordures laterals de vidre blanc. Camper endomassat de vidre blau, amb motius ornamentals florals i foliiformes.

Peanya vista de pla, de vidre blanc amb ornamentació geomètrica de grisalla i groc d'argent. Els motius emprats són oves i un fons engraellat de grisalla. El sobre de la peanya és de vidre verd maragda amb grisalla negra fent escaires.

La túnica, llarga fins als peus, és de vidre rosa, amb una orla de vidre groc amb decoració pintada de cercles concèntrics. El mantell, folgat i d'amples plecs, és de vidre plaqué vermell, amb folre de vidre groc. Els dos peus són de vidre blanc i pintats amb grisalla molt realista, que marca, fins i tot, les venes, amb grisalla llevada.

Conservació bona.

(b9) Bordures laterals blanques, amb uns trossos de vidre aprofitat amb groc d'argent.

Plecs de vidre vermell del mantell omplint tot el plafó. A la part esquerra hi ha el folre del mantell, de vidre groc, i sota d'aquest, quatre peces de vidre rosa de la túnica.

(b10) Les bordures són amagades per l'obra; el camper de vidre blau apareix a ambdós costats del coltell de vidre blanc que té a la mà dreta. La mà i el mànec del coltell són pintats en una peça de vidre blanc amb groc d'argent en el mànec.

La mà esquerra, també de vidre blanc, sosté un llibre de vidre blau cobalt, amb la tapa decorada amb motius geomètrics amb grisalla i una tanca. Els fulls són de vidre blanc. La màniga esquerra porta una orla igual a la de la vora de la túnica.

Mantell de vidre plaqué i túnica rosa marronena.

Algun vidre esquerdat.

(b11) Sobre el camper de vidre blau ja descrit anteriorment figura el bust de l'apòstol, amb el folre groc ombrejat amb grisalla, i el mantell vermell, també descrit. El coll de la túnica porta l'orla de vidre groc amb dibuix de cercles concèntrics, en grisalla. A l'esquerra, en l'angle inferior, la punta del coltell blanc. El cap, el coll i la cabellera són de vidre blanc amb un groc d'argent molt pàl·lid.

Aurèola de vidre verd maragda amb la decoració pintada de listonat i raigs radials.

Molt bon estat. Únicament observem tres petites peces de vidre aprofitat en l'esborifada cabellera de l'apòstol.

(b12) Sobre les formes esgairades del vidre blau del camper, i amb un fons de vidre plaqué vermell sense ornamentació, arrenquen quatre columnes truncades de vidre blanc, unides per tres arcs apuntats de vidre blanc d'on surten tres gablets (plafó b13). Els carcanyols dels gablets són de vidre blau cobalt. Les columnes són capçades amb uns elements de vidre groc amb grisalla pintada.

Formant un segon pla, més fosc, amb vidre rosa i grisalla velant-lo, és representat el sota d'unes voltes, amb nervis i claus de volta, sobre uns finestrals pintats amb grisalla i formant traceries.

Bon estat de conservació.

(b13) Bordures laterals blanques, fons de vidre vermell sense ornamentació.

Els elements arquitectònics del primer nivell i inici del segon que figuren en aquest plafó són tots de vidre blanc, i les frondes, florons, cornises i altres elements ornamentals són en groc d'argent, de color molt intens. Els gablets tenen sengles rosasses de vidre blau cobalt, i els carcanyols són també blaus.

Del primer nivell surt una torre octagonal amb un gran finestral al mig de vidre blau amb grisalla dibuixant tres llargs finestrals. Bon estat de conservació.

(b14) Bordures laterals de vidre blanc, mig amagades per l'obra. Fons de vidre plaqué vermell, sense ornamentació.

La torre central, de vidre blanc, envoltada per les columnes també

blanques, forma un segon nivell marcat per unes cornises. Les torres tenen també arcs boterells. La torre central clou el finestral de vidre blau cobalt que s'inicia en el plafó b13, i en el seu segon nivell el continua, però d'una forma rectangular. A l'alçada de la cornisa hi ha dues gàrgoles de vidre blanc amb groc d'argent, totes dues treballades amb molt de detall, que representen caps d'animals.

Els pinacles del plafó inferior tenen els florons en aquests.

Bona conservació.

(b15) Bordures laterals tapades per l'obra.

Fons de vidre plaqué de color vermell sense ornamentació.

Una cornisa amb obertures rodones capça la torre —vidre blanc amb groc d'argent— i queda emmarcada per les quatre columnes o pilars blancs i una teulada de forma afuada en la part central.

Els pilars són capçats per petits pinacles els uns, i els del centre per una motllura o cornisa plana.

A la part alta del plafó, hi ha el cartell de vidre blanc i forma rectangular, amb una vora de groc d'argent i grisalla, i la inscripció «SANS PAULUS».

Conservació bona. No hi ha vidres aprofitats ni reparacions.

Algun plom de trencada.

(b16) Tema: Sant Pau.

Peanya de vidre blanc amb ornamentació geomètrica de grisalla i groc d'argent. Fons de vidre aprofitat, groc, amb grisalla floral llevada.

Part superior de la peanya de vidre verd maragda llis.

Camper de vidre plaqué vermell amb decoració floral de grisalla, tipus endomassat.

Vestimenta: blau cobalt el mantell, rosa el folre i groga la túnica.

No es veuen les bordures laterals.

Conservació bona.

(b17) Visible part de la bordura lateral esquerra, de vidre blanc. Camper endomassat de vidre vermell.

Plecs del mantell de vidre blau cobalt, folre rosa i túnica groga.

A la dreta, a la meitat superior, un vidre aprofitat amb grisalla.

Conservació regular.

(b18) Bordura de vidre blanc a la part esquerra. Camper de vidre vermell endomassat.

La mà esquerra, embolcallada amb el mantell blau, sosté un llibre tancat de vidre groc amb ornamentació geomètrica.

Al braç esquerre es veu la màniga groga; la mà esquerra, de vidre blanc amb grisalla i groc d'argent, porta l'espasa amb un pom blanc i groc d'argent treballat amb grisalla. Part d'aquesta mà és un vidre aprofitat.

Hi ha alguna peça de reparació relativament recent i grossa que no desfigura, però, el conjunt.

Plom en bon estat, vell.

(b19) Bordura lateral esquerra visible, de vidre blanc aprofitat, amb groc d'argent i grisalla.

Camper de vidre plaqué vermell, amb ornamentació floral de tipus endomassat.

L'espasa, de vidre blanc amb grisalla, travessa el plafó diagonalment i es recolza en l'espatlla dreta de Sant Pau.

La túnica és groga, i el mantell, blau amb folre rosa.

El cap i la barba són dues peces de vidre blanc amb grisalla que dibuixa els trets de la cara, i per a la barba i els escassos cabells hom va emprar el groc d'argent.

A la part inferior dreta del plafó, hi ha el vidre groc amb grisalla del llibre que porta el sant.

Aurèola de vidre groc amb ornamentació d'arcuacions i formes corbades de ritme radial.

Conservació bona. Plom vell d'ales planes i amples.

(b20) Bordura lateral dreta visible; és de vidres grocs i vermells irregularment alternats.

Camper de vidre plaqué vermell endomassat, dins el qual hi ha la punta de l'espasa, de vidre blanc, i la part superior de l'aurèola del color i ornamentació descrits en el plafó anterior.

El camper és uns vint centímetres més alt que els dels plafons a20 i d20, i igual que el del plafó c20.

Darrera el camper, el fons és blau cobalt, sense ornamentació, i d'aquest surten les quatre torres o pilars del tabernacle. Les tres que representen un primer pla són de vidre groc amb grisalla que perfila els elements arquitectònics: la del segon pla és de vidre rosa moradenc.

Conservació bona. Plom antic d'ales amples i planes.

(b21) Sobre fons de vidre blau llis, les torres o pilars del tabernacle s'obren en dos arcs apuntats; tots aquests elements són de vidre groc amb grisalla de pinzell; un segon pla és de vidre rosa moradenc, i amb grisalla hom va pintar-hi els nervis d'unes arcades apuntades.

A la meitat superior del plafó, el tabernacle segueix dibuixant un fris de merlets i matacans que fa de base a una torre central ampla, de vidre groc, amb uns elements ornamentals de grisalla iguals als de la peanya del plafó b16, i a dues torretes laterals, també de vidre groc.

Unes peces de vidre aprofitat en la meitat inferior dreta no deformen, però, la composició. Vidre, grisalla i plom en estat bastant bo.

(b22) Camper blau cobalt. Bordures de vidre blanc quasi invisibles.

Columnes i torre de vidre blanc amb groc d'argent i grisalla que dibuixa i ombrreja. L'interior dels dos finestrals de la torre són de vidre blau amb groc d'argent, i els elements arquitectònics d'aquest interior són amb grisalla.

Observeu el segon nivell de la torre central, més estret, i tocant a la part de dalt del plafó, on el fons d'uns finestrals amb gelosia és de vidre blanc sense el groc d'argent que tenyeix la resta de la peça.

Conservació bona.

(b23) Camper blau, bordures laterals tapades per l'obra.

Quatre columnes, dues a cada banda amb arcs boterells i torre central de finestres vermelles.

Els elements arquitectònics són de vidre blanc amb groc d'argent i grisalla. El vidre vermell és plaqué.

Conservació bona.

(b24) Capcer de la llanceta. Alçada 0,83 m, amplada 0,55 m. Lòbul 0,38 m per 0,33.

El lòbul té la bordura blanca i el camper blau cobalt clar, sense ornamentació; és de vidre de manxó de bona qualitat, sense gaires imperfeccions. El floró i la magolla són grocs, amb grisalla precisa i ben dibuixada. Al mig del floró, i en diagonal, hi ha dues peces de vidre groc de reparació.

La part inferior del plafó no és l'original, sinó una restauració que únicament respecta el ritme compositiu i el color groc dels elements arquitectònics que són donats pel plafó b23; tant el camper vermell com els vidres morats trenquen la unitat del vitrall i són, per tant, erronis.

Emplomat de nou l'any 1982.

Llanceta c

(c1) Plafó rectangular de 0,45 m d'alçada per 0,55 m d'amplada.

Plafó totalment nou realitzat pel vitraller Xavier Bonet, de Barcelona, durant el curs de l'estudi del vitrall fet l'any 1982 per l'equip de l'Institut d'Estudis Catalans.

Substitueix el plafó b2, que era posat equivocadament en el lloc del c1.

(c2) Sobre camper endomassat, de vidre verd, el plafó és compost pels plecs de l'indument que porta l'apòstol.

El mantell és de vidre vermell, ben ombrejat amb grisalla de punta de pinzell; el folre és de vidre blau de gresol, i la túnica és de vidre groc de gresol.

Plafó en molt bon estat, tant el vidre com la grisalla i els ploms.

(c3) Bordures laterals de vidre blanc, camper endomassat verd, amb temes foliiformes.

Mantell de vidre plaqué, i vidre groc de gresol els vidres corresponents a la túnica.

La mà dreta del personatge, feta amb una sola peça de vidre blanc amb grisalla modelant i perfilant, agafó un gran coltell, el mànec del qual és de groc d'argent.

La mà esquerra, embolcallada amb el mantell vermell, sosté un llibre fet sobre vidre blau, amb ornamentació geomètrica de grisalla de perfilar, campida i llevada. El llibre és tancat, i els fulls són de vidre blanc.

La peça de vidre groc, sota la mà dreta, té la grisalla pintada a la cara exterior.

En bastant bon estat de conservació.

(c4) Bordures de vidre blanc i camper de vidre verd endomassat amb ornamentació floral i foliiforme.

A) mig del camper hi ha el bust de l'apòstol; porta mantell de vidre plaqué vermell i túnica de vidre groc de gresol, i el folre del mantell és de vidre blau de gresol. Sobre l'espatlla dreta té la fulla del gran coltell en vidre blanc.

El cap és d'una sola peça de vidre blanc ombrejat amb grisalla definint els trets de la cara, i groc d'argent en la barba enrinxolada. La cabellera, de cabells llargs i llisos, és pintada amb grisalla i groc d'argent i arriba fins a l'espatlla dreta. Dues peces de la cabellera no són originals; són de restauració.

L'aurèola és de vidre plaqué vermell, fisonat, amb una ornamentació de raigs radials i un fisonat perifèric.

Al camper hi ha alguna peça de vidre verd que ha perdut l'ornamentació foliiforme, i a l'esquerra, meitat inferior, unes peces de vidre aprofitat, alguna de les quals prové de la giròla.

(c5) Sobre el camper de vidre verd endomassat de forma esgaiada, i a la part superior de l'aurèola de vidre plaqué vermell (amb nombroses peces de vidre aprofitat), arrenca el tabernacle, de dibuix idèntic al descrit en el plafó a5; el d'aquest plafó és, però, sobre un fons de vidre rosat, i correspon al tipus «d'aresta» esmentat en el contracte.

Plafó en bon estat en la seva meitat superior, i afectat per reparacions a la inferior.

(c6) Bordures laterals de vidre blanc. Sobre un camper de vidre rosa sense cap mena d'ornamentació, continua el tabernacle «d'aresta», igual al descrit en el plafó a6.

En aquest plafó, però, les dues peces dels gablets no són les originals, com tampoc no ho és la peça de vidre blanc que hi ha entre les dues peces esmentades.

En la meitat superior, i tant a la part esquerra com a la dreta, hi ha peces de vidre aprofitat.

Les peces originals són ben conservades, però el plafó queda afectat pels vidres aprofitats descrits.

(c7) La composició d'aquest plafó és també idèntica a la del b7, tret que el camper és rosa en lloc de vermell.

El pinacle esquerre és un vidre aprofitat, com també n'hi ha algun al camper (esquerra, a sota mateix del rètol).

El rètol és una peça de vidre blanc, de forma rectangular, amb una vora de groc d'argent i les lletres «S. PHILIPUS».

(c8) Plafó rectangular, de 0,45 m d'alçada i 0,55 m d'amplada. Tema: Apòstol Sant Felip.

Desapareguda la peanya, tota la part de baix del plafó és de vidres

de reparació de colors roses i verds, i quatre peces de color groc de vidre aprofitat amb grisalla.

El camper blau cobalt que hi ha a la part superior esquerra del plafó no és l'original. El mantell de vidre blau cobalt és ple de vidres de reparació.

A sota mateix del travesser superior hi ha dues peces de vidre tapaforats vermell.

Bordures de vidre blanc tapades per l'obra.

Plafó molt alterat per les reparacions. Ploms antics d'ales de 8 mm, planes.

(c9) Bordures laterals totalment tapades per l'obra.

Als dos costats respiren unes petites peces de vidre plaqué vermell del camper.

A l'esquerra, plecs del folre del mantell de vidre rosa; la resta del plafó format pels plecs del mantell és de vidre blau cobalt pàl·lid; hi ha peces de vidre aprofitat.

Conservació deficient.

(c10) Bordures completament tapades.

Camper de vidre plaqué vermell endomassat.

Al centre i sota el travesser superior hi ha la mà esquerra (amb peces de reparació) amb un llibre tancat, la coberta decorada amb motius geomètrics cruciformes, fets amb la grisalla. La mà i el llibre són de vidre blanc pintat amb grisalla ombrejant i perfilant els dits.

La mà dreta és de vidre blanc, i el mànec de la dextra és també de vidre blanc amb groc d'argent pàl·lid. Sota aquesta mà hi ha un vidre aprofitat de color blanc amb grisalla de cercells. Folre del mantell de vidre rosa, i plecs del mantell de vidre blau cobalt clar amb ombrejat picat de punta i llevat amb pinzell de pèl dur.

(c11) Bordures laterals de vidre aprofitat blanc amb grisalla i groc d'argent.

Camper de vidre plaqué vermell endomassat amb motius vegetals.

Tot el cap, el coll i els cabells de Sant Felip són de vidre blanc amb grisalla, sense groc d'argent.

Al costat de l'espatlla dreta hi ha part del mànec amb grisalla i la dextra de vidre blanc amb grisalla.

Túnica de vidre groc i mantell de vidre blau cobalt clar amb folre de vidre rosa.

Conservació bona.

(c12) Bordures laterals de vidre blanc. Camper de vidre plaqué vermell amb endomassat de grisalla de motius florals. La part superior de l'aureola, de vidre rosa, no és tampoc l'original.

Fons de vidre blau cobalt, sense ornamentació, part inferior del tabernacle de forma i color idèntics al descrit en el plafó *a12*.

(c13) Idèntic de forma i de color al ja descrit plafó *a13*.

Conservació molt bona. Bordures de vidre blanc visibles.

(c14) Idèntic al plafó *a14* ja descrit.

Únicament cal fer observar que hi ha dues peces de vidre aprofitat, assenyalades en el gràfic.

Conservació bona.

(c15) Part inferior del plafó idèntic al ja descrit *a15*.

A la part superior el rètol és trencat, amb ploms de trencada, en set trossos; el de la dreta és de reparació de vidre aprofitat.

Hom hi llegeix amb dificultat «SANS IHS (?)». Part del rètol és col·locat de cap per avall.

Conservació regular.

(c16) Tema: Sant Joan Evangelista.

Part inferior de la vestimenta d'aquest apòstol; esgaiat cap a l'esquerra; els plecs del mantell són de vidre rosa, i amb un ritme més vertical hi ha els blaus cobalt de la túnica.

Els peus, d'una peça de vidre blanc cadascun, amb un tractament molt lineal, reposen sobre una peanya de base de vidre plaqué vermell decorat amb motius d'escaire pintats amb grisalla, i el frontal de la dita peanya és en tres parts (el dossier és representat «de pla»), amb una ornamentació de grisalla i groc d'argent, igual a la ja descrita en la peanya del plafó *b16*.

Part de la bordura dreta és de vidre aprofitat, així com també ho són un dels costats de la peanya i una peça en forma de triangle escalè de vidre verd.

La conservació és bastant bona. Els ploms són autèntics.

(c17) Visible la bordura lateral dreta de vidre blanc. El camper és de vidre verd endomassat; les tres peces superiors són, però, de vidre aprofitat. Una bona part dels vidres roses del mantell són, també, de vidre aprofitat. Tot ell fou reemplomat en ocasió de l'estudi fet per nosaltres (1982).

(c18) Bordures laterals no visibles.

Camper de vidre verd endomassat. La mà dreta, de vidre blanc amb grisalla, deixa veure uns blaus cobalt de la túnica enmig d'una gran majoria de vidre rosa del mantell o dels grocs del seu folre. La mà esquerra porta un calze de peu alt, de vidre blanc amb grisalla i groc d'argent pàl·lid; de dins la copa o calze, treu el cap una serp.

Excepte l'angle superior esquerra, on hi ha dues peces de vidre aprofitat de color verd, i una de vidre vermell enmig dels plecs roses, la resta del plafó és amb el vidre original.

Ploms antics, i grisalla bastant ben conservada.

(c19) Les bordures laterals són tapades pel ciment. Camper de vidre verd maragda endomassat amb motius florals.

El bust del sant va vestit amb mantell rosa, folre groc i túnica blau cobalt. El cap és aureolat amb vidre plaqué vermell, amb un fisonat amb radis acabats en punta. La cara és d'una sola peça de vidre blanc pintat amb grisalla, lleugerament esborrada cap al front. Els cabells són de vidre blanc pintat amb grisalla i groc d'argent.

A la dreta, i també de vidre blanc amb grisalla i groc d'argent, hi ha la palma del martiri.

Conservació bona. Ploms antics

(c20) El camper, de vidre verd maragda, amb ornamentació d'endomassat floral, acaba fent uns escairats a 30 cm d'alçada (més alt que en els plafons *a16* i *d16*). En la seva part inferior hi ha un fragment de l'aureola vermella i la punta de la palma de vidre blanc amb groc d'argent i grisalla.

La meitat superior del plafó té un fons de vidre rosa. Al mig s'inicia el tabernacle representat «de pla», amb elements arquitectònics tractats amb vidre blanc, grisalla i groc d'argent; i en segon terme hi ha una finestra geminada, pintada amb grisalla de pinzell, sobre un vidre groc fosc.

(c21) Els quatre pilars s'uneixen formant tres gablets de vidre blanc, amb groc d'argent als crocs o ganxets de les arestes; al mig de cada gablet hi ha una rosassa de vidre blau cobalt sense ornamentació, i també són de vidre blau els carcanyols.

En els tres arcs apuntats, sota els gablets, i pintats sobre vidre groc, hi ha els nervis d'uns arcs amb una clau de volta.

Conservació bona, ploms antics, grisalla ben conservada, excepte a l'angle inferior esquerra. Només hi observem dues peces de reparació.

(c22) Bordures laterals no visibles

Camper rosa.

Elements arquitectònics del tabernacle: dues columnes a cada costat de la torre central; entremig i a la part inferior hi ha els cimalls dels gablets. L'interior de les obertures de la torre és de color blau cobalt.

Tots els vidres dels elements arquitectònics descrits són fets amb vidre blanc amb groc d'argent i grisalla perfilant les formes i ombrejant els diversos plans.

Diversos vidres blancs aprofitats, amb grisalla i groc d'argent amb ornamentació renaixentista, són col·locats cap a la meitat inferior del plafó.

Ploms antics, vidre en bon estat.

(c23) Camper rosa, bordures quasi invisibles. Interior de la torre, de vidre blau cobalt.

Elements arquitectònics de vidre blanc amb groc d'argent i grisalla; aquests elements són: llargues columnes, les dues laterals capçades per pinacles amb florons, arcbotants i degotalls.

Conservació relativament bona. Algun vidre de reparació antiga. Ploms antics, en bon estat.

(c24) Plafó lobulat. Alçada total: 0,80 m, amplada base 0,55 m, amplada lòbul 0,32 m.

El camper del plafó és rosa, i els elements arquitectònics són de vidre blanc amb groc d'argent i grisalla. En el camper rosa, a l'esquerra, hi ha una peça de reparació moradenc.

El camper del lòbul és blau cobalt, i la magolla i el floró que encapçala tot el tabernacle són de vidre blanc amb groc d'argent. Grisalla lleugerament esborrada; ploms antics, vidres en bon estat.

Llanceta d

(d1) Plafó rectangular; alçada 0,45 m, amplada 0,55 m.

Tema: Sant Bernabé (?).

Bordures laterals de vidre blanc. Fons de vidre verd, sense ornamentació. Plecs de roba del mantell de vidre blau cobalt i folre de vidre rosa.

A l'esquerra, cinc peces de la túnica, de vidre de color groc (tres són vidres aprofitats, els dos més grans amb grisalla). Entre els vidres grocs i els plecs blaus abans esmentats, hi ha cinc peces de vidre vermell plaqué, col·locades erròniament en una antiga reparació.

L'únic peu visible, el dret, és una peça de vidre blanc amb grisalla dibuixant i ombrejant. A sota mateix del seu hi ha el rètol en mal estat amb la inscripció «BA...BAS» dins vidres blancs amb el característic marc de groc d'argent i filets de grisalla; al mig de la dita inscripció —que correspon per la mida, l'ornamentació i el tipus de lletra als rètols d'Antoni Thomas— hi ha un tros de vidre aprofitat, les dimensions i el tipus de lletra del qual ens fa pensar que prové de la girola.

A la part de dalt del plafó, entre les bordures laterals i la túnica i el mantell, hi respiren unes poques peces de l'endomassat de vidre vermell que fan de camper de la figura del sant.

Conservació deficient.

(d2) Bordures blanques laterals tapades per l'obra que colla el vitrall als cadells laterals. Camper endomassat vermell plaqué, amb ornamentació floral. Els plecs de vidre blau amb grisalla de punta i llevada de la túnica ocupen pràcticament tot el plafó, llevat d'unes poques peces del vidre rosa del folre o un groc pertanyent a la túnica.

Conservació bastant bona; quatre peces de reparació de vidre blau.

(d3) Bordures laterals de vidre blanc. Camper de vidre plaqué vermell.

Draperia de vidre blau cobalt del mantell, amb nombroses peces de vidre aprofitat, amb grisalla d'ales d'àngel. Cap a la part esquerra i en el quarter superior del plafó, hi ha les mans de l'apòstol, de vidre blanc, pintades; la mà esquerra porta un llibre tancat, de vidre vermell i amb el gruix dels fulls de vidre blanc; aquest llibre queda mig tapat per un plec del mantell. Part de les cobertes del llibre són substituïdes per una gran peça de vidre aprofitat de color vermell amb grisalla. La mà dreta porta un objecte de forma arrodonida, difícil d'identificar, que sembla una bossa o un gerro. Tant la mà

com aquest mateix atribut són d'una sola peça de vidre blanc, pintat amb grisalla. A sota de les mans hi ha un gran plec de vidre rosa del folre del mantell, i a sobre, i entre les mans, unes peces de vidre groc de la túnica.

Conservació regular. Una de les peces de vidre aprofitat de color blau amb plomes pintades és de ciba.

(d4) Bordures laterals de vidre blanc. Camper de vidre plaqué vermell amb grisalla ornamental de tema floral i foliiforme.

Al mig hi ha el bust de l'apòstol: túnica de vidre groc amb grisalla de punta, mantell de vidre blau cobalt i folre de vidre rosa. El cap és format per vint-i-dos trossos de vidre blanc pintat amb grisalla ombrejant i perfilant els trets del rostre. Aurèola de vidre verd amb la mateixa ornamentació radial i fisonada dels altres apòstols.

A la part inferior esquerra, una peça de vidre aprofitat blanc amb groc d'argent i grisalla, correspon a la part superior de l'atribut no identificat que descrivíem en el plafó anterior.

Conservació regular.

(d5) Bordures laterals de vidre blanc, mig tapades per l'obra. Fons blau cobalt clar, sense ornamentació.

A la part de baix hi ha el camper de vidre plaqué vermell endomassat, amb l'ornamentació mig esborrada, i al mig del camper, la part superior de l'aurèola de vidre verd, amb una peça de vidre aprofitat al bell mig, peça ornamentada amb grisalla geomètrica i col·locada amb la pintura a la cara exterior del vitrall.

A la part superior, les columnes truncades del tabernacle són iguals a les descrites en el plafó b5.

Conservació regular.

(d6) Mateixos elements en el tabernacle de vidre groc amb grisalla; més ben conservat (excepte un tapafors de ciment entre els dos gablets) que en el plafó b6.

(d7) Bordures laterals blanques, mig tapades per l'obra; fons blau cobalt clar. Elements arquitectònics del capcer del tabernacle idèntics als descrits en el plafó b7. A la part superior del plafó i tocant el travesser, hi ha el rètol de vidre blanc amb lletres pintades «S. BARTOLOM...».

Conservació bastant bona.

(d8) Tema: Apòstol Sant Bartomeu.

Bordures de vidre blanc.

Sobre fons blau cobalt, llis, sense ornamentació, o potser esborrada, la peanya fa un fris de vidre blanc amb grisalla i groc d'argent. El sobre és de vidre vermell de reparació. El vidre blanc dels peus és l'original i té la grisalla esborrada.

La túnica és de vidre verd maragda, i el mantell, de vidre rosa.

Conservació deficient; la majoria dels vidres de la túnica són vidres aprofitats (d'un verd pàl·lid més groguenc) i els vermells de la part de sobre de la peanya són, com hem dit, de reparació. Reemplomat l'any 1982.

(d9) Bordura lateral de l'esquerra de vidre blanc, la llenca de la dreta és de vidre aprofitat, blanc amb grisalla i groc d'argent. Decorat amb elements vegetals.

Al costat dret i a l'esquerra hi ha els vidres rosa del mantell, i al centre, la túnica de vidre verd —una gran peça és de ciba— i el bastó de vidre blanc baixant lleugerament en diagonal fins a més de mig plafó.

Queden molt pocs vidres originals tant en la túnica, que és tota de reparació, ja que l'original és de color groc, com en el mantell.

(d10) Bordures mig tapades pel ciment. Vidres blancs, grocs i blaus a l'esquerra, i blancs, roses i verds a la dreta.

Plecs del mantell de vidre rosa i de vidre verd els de la túnica. Travessa el plafó en diagonal el bastó de vidre blanc que l'apòstol

porta a la mà esquerra. Aquesta mà i part del bastó són d'una sola peça de vidre blanc pintat amb grisalla. No és l'original. La mà dreta, també de vidre blanc, té la grisalla completament esborrada.

(d11) Bordures de vidre blanc.

Sobre camper de vidre blau cobalt endomassat amb ornamentació floral i foliiforme, apareix el bust de l'apòstol. La cara, el coll i la cabellera són de vidre blanc pintat amb grisalla, sense groc d'argent.

Aurèola de vidre plaqué vermell amb grisalla seguint el patró ja descrit anteriorment.

Sobre l'espatlla esquerra recolza el bastó de vidre blanc, que acaba engruixint-se.

L'espatlla dreta és mig tapada per un llibre obert de cobertes de vidre plaqué vermell amb ornamentació geomètrica pintada i fulls de vidre blanc.

Mantell rosa, túnica groga i folre del mantell blau moradenc pàl·lid.

Conservació regular.

(d12) Al centre de la part inferior del plafó hi ha el capdamunt de l'aurèola de l'apòstol; aquesta aurèola conserva el vidre plaqué vermell original, però la grisalla ornamental és esborrada. A ambdós costats de l'aurèola, i fent forma esgaiada, hi ha part del camper de vidre blau endomassat.

El fons del plafó és de vidre rosa i hi ha l'arrencament del tabernacle d'una forma idèntica a la del plafó *b12* ja descrit. El color del vidre blanc dels pilars i el blau dels carcanyols dels gablets són també idèntics al del *b12*. El segon pla, format per les voltes i els finestrals del tabernacle, és de vidre groc de gresol.

Les bordures laterals estan tapades pel ciment.

A l'angle inferior dret, un gran pa de ciment tapa barrocrament els vidres trencats del camper blau.

(d13) Vidre de camper de color rosa, bordures de vidre blanc.

Elements i composició del tabernacle iguals en forma, color i tècnica al plafó *b13* ja descrit.

(d14) Bordures de vidre blanc, fons de vidre rosa.

Tabernacle idèntic al descrit en el plafó *b14*.

Al nivell dels arbotants hi ha dues gàrgoles: a la dreta, un cap de gos o llop, i a l'esquerra, un cap de grifó o ocell no identificable.

(d15) Bordures de vidre blanc, fons de color rosa.

Cimall del tabernacle idèntic al descrit en el plafó *b15*.

A la part superior del plafó hi ha el rètol amb el nom de l'apòstol; és trencat i la meitat dreta col·locada de cap per avall. Hom hi llegeix «ANDREAS SANCS». El rètol és de vidre blanc amb el petit maquet de groc d'argent i filets de grisalla perfilant.

(d16) Tema: Sant Andreu.

Peanya de vidre verd maragda, sense ornamentació; els dos costats de la peanya són de vidre blanc, ornamentat amb dos filets paral·lels pintats amb grisalla que perfila i ombrreja lleugerament. Entre els dos filets i en grups de dos, motius foliars de forma radial amb un botó de centre pintats amb grisalla i groc d'argent.

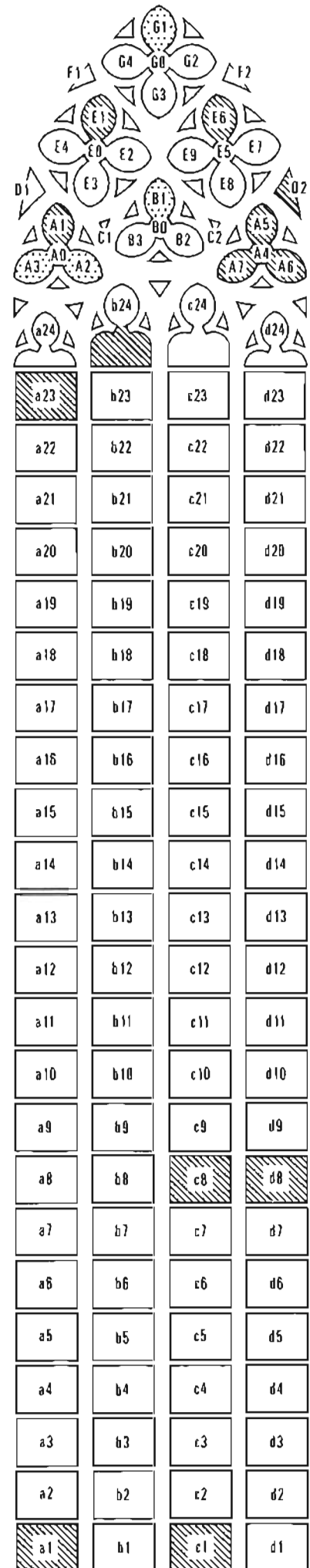
A l'esquerra hi ha un dels pals de la creu aspada de Sant Andreu, de color groc amb grisalla ombrellant.

El camper és vermell amb elements ornamentals foliars —és un endomassat— a l'esquerra, i vidres aprofitats vermells a la dreta. Plecs del mantell de vidre blau cobalt clar ombrerjats fent un picat de punta de pinzell, i entre la creu aspada i els plecs blaus apareix la túnica groga ombrerjada, també, amb grisalla de punta.

Els peus, sobre vidre blanc, són dibuixats amb grisalla perfilant els contorns amb traç decidit i ombrerjant-ne altres parts.

Hi ha vidres aprofitats en el costat dret de la peanya i en el mantell. Sota la peanya el fons és rosa.

Conservació regular.

(d17) Si bé els ploms d'aquest plafó guarden una certa fidelitat al dibuix original en mantenir els ritmes, gairebé no hi queden peces de vidre originals. És, doncs, una reparació antiga que manté fidelitat en el dibuix dels ploms i en el color del vidre.

Molts dels vidres són aprofitats, i alguns vermells i blaus ornamentals amb grisalla dibuixant fulles d'acant pertanyen a campers d'un o més vitralls de la girola desapareguts.

Tot ell reemplomat enguany pel vitraller Xavier Bonet, de Barcelona.

(d18) Camper de vidre vermell endomassat i bordures blanques, visible la de la dreta.

La part central del plafó és ocupada pel mantell blau cobalt clar, i alguna peça de vidre rosa del folre. Sota el braç esquerre es veu part del llibre de cobertes grogues i fulls blancs —és una peça de vidre blanc pintat amb grisalla ornamental de tipus geomètric i groc d'argent.

La mà dreta del personatge sosté la creu aspada; també és d'una sola peça de vidre blanc amb grisalla i groc d'argent. Les peces de vidre plaqué vermell de prop de la mà dreta són de reparació, i també unes del camper a la part inferior dreta són de vidre aprofitat.

Plom antic.

(d19) Hi és visible la bordura de vidre blanc de la part esquerra.

Camper de vidre plaqué vermell amb grisalla endomassada.

La mà esquerra de l'apòstol, de vidre blanc amb grisalla perfilant i ombrejant, assenjala la creu aspada, que és, també, de vidre blanc pintat amb grisalla i groc d'argent.

El mantell blau cobreix l'espatlla i deixa veure el folre pel doble del coll.

El cap és representat de perfil, lleugerament tombat enlaire.

Consta de tres peces de vidre blanc ben treballat amb la triple grisalla característica d'Antoni Thomas i la barba i cabells són pintats, a més a més, amb groc d'argent.

La barba, llarga, surt del contorn de l'aurèola, la qual és de vidre verd maragda, amb l'ornamentació acostumada: fistonejat i raigs punxeguts de ritme radial.

Conservació del vidre bona, la grisalla intacta i el plom antic també en bon estat.

(d20) A dreta i esquerra, hi ha les formes esgaiades del vidre vermell del camper; la de la dreta és precisament un fragment del llibre emprat com a vidre aprofitat.

El fons és de vidre blau cobalt clar, sense ornamentació. Les columnes penjades del tabernacle són de vidre blanc amb groc d'argent i grisalla perfilant les formes i ombrejant els diferents plans arquitectònics. Les columnes s'uncixen formant dos arcs apuntats.

L'interior del tabernacle és de vidre rosa amb els nervis de les voltes dibuixats amb grisalla perfilada.

La conservació del plafó és bona. El plom és antic. No s'hi observa corrosió.

(d21) Bordures de vidre blanc quasi totalment invisibles.

Camper blau llis sense ornamentació.

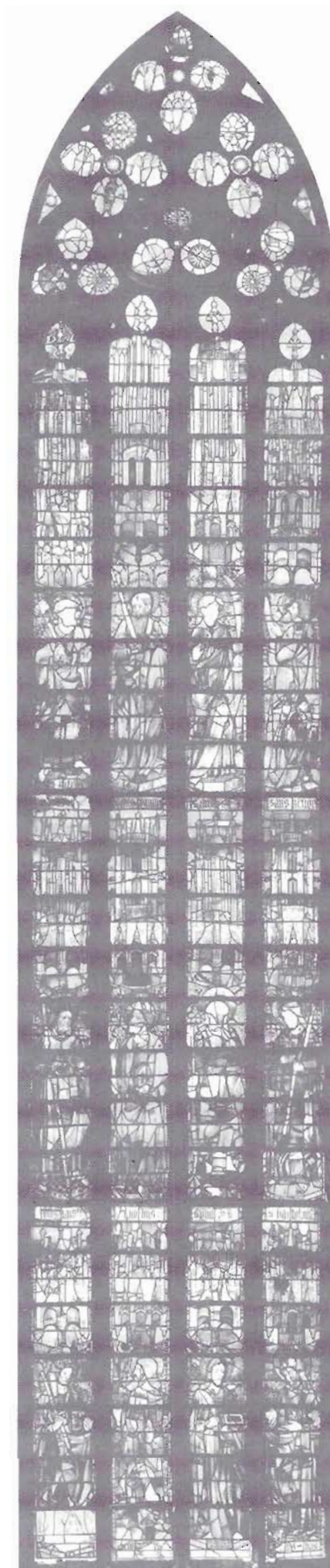
Un fris de merlets i matabans pintats sobre vidre blanc amb grisalla i groc d'argent, és la base sobre la qual s'alcen dos esvelts pilars laterals i una torre amb dues finestres d'arc apuntat; per les finestres es veu l'interior de la torre, on sobre vidre blau més grisós es veuen els arcs, murs i finestrals de la torre en correcta perspectiva.

La part superior de la torre és una cornisa amb elements ornamentals idèntics als descrits en la peanya d16.

Bona conservació; únicament s'observen tres peces de vidre no original; un vidre aprofitat (blanc amb grisalla i groc d'argent) als merlets, i dues peces blau cobalt fosc, al fons del plafó. Ploms antics, grisalla intacta.

(d22) Bordures laterals no visibles.

Camper blau cobalt clar sense ornamentació.

Elements arquitectònics del tabernacle en vidre blanc pintat amb groc d'argent (per a donar un groc més lluminós) i grisalla perfilant i ombrejant els plans i detalls de les columnes, arcs boterells i torre central.

Tota la part central és plena de vidres aprofitats, algun d'ells provinent de la girola i fins i tot amb dues marques de vitraller iguals a les estudiades en aquells vitralls.

Aquesta part central fou muntada de cap per avall en alguna reparació antiga.

Els ploms són antics, plans, d'ales amples de 8 mm.

Conservació relativament bona, malgrat les reparacions barroeres que hom hi observa.

(d23) Bordura blanca dreta visible, el camper és blau cobalt clar (el vidre molt perfecte), i els elements arquitectònics del tabernacle (pinacles, pilars, torres, etc.), són fets amb vidre blanc pintat amb groc d'argent.

Conservació excel·lent.

(d24) Capcer de la llanceta d.

Alçada total 0,54 m, amplada 0,50 m.

Amplada del lòbul 0,23 m.

Hi és visible parcialment la bordura blanca. El pinacle i el floró que coronen la torre del plafó inferior són pintats amb grisalla i groc d'argent sobre vidre blanc.

El camper és de color blau cobalt, sense cap ornamentació.

Tant el vidre com el plom, que és d'ales estretes, són els originals i en un estat de conservació excel·lent.

Traceria

La traceria és formada per tres quadrilobats, tres trilobats i sis trianglets.

Trilobats A

Dos trilobats (A0, A1, A2, A3) i (A4, A5, A6, A7).

Alçada total 0,86 m, amplada 0,86 m.

Òcul de 10 cm de diàmetre. Lòbuls de 0,37 m d'alçada per 0,33 m d'amplada.

(A0) Òcul central. És format per una bordura de vidre blau cobalt i una estrella de vuit puntes pintada amb grisalla llevada sobre vidre groc.

(A1) Lòbul amb una circumferència central groga i camper blau cobalt clar. Diverses peces de restauració. Conservació bona, emplomat de nou l'any 1982.

(A2) Lòbul. Bordura blanca visible, fons blau amb dues peces de restauració. Al mig del lòbul hi ha una circumferència de vidre blanc amb una estrella de vidre groc emplomat al mig.

Conservació bona.

(A3) Plafó format per un lòbul provinent d'un altre vitrall més antic (pertany al període dels vitralls arcaics trobats a la Catedral); segurament prové d'algun dels vitralls desapareguts del presbiteri. Aquest plafó aprofitat consta de bordura rosa i camper verd maragda intens. D'un petit botó o òcul central de vidre blanc amb ornamentació floral, surten en forma radial quatre fulles grogues o vermelles alternativament. A l'esquerra d'aquest plafó hi ha un tapafortats de vidre blanc emplomat.

Conservació regular.

(A4) Òcul igual al ja descrit A0.

(A5) Camper blau cobalt clar, circumferència central groga amb vidres aprofitats amb grisalla. És antic, però no és l'original.

Plom antic d'ales de 8 mm d'amplada, planes.

(A6) Camper blau cobalt clar. No hi ha bordura visible. Circumferència central de vidre plaqué vermell sense cap mena d'ornamentació.

Plom antic, igual al del lòbul anterior.

(A7) Plafó amb bordura blanca, camper blau, cercle central blanc amb una estrella de vidre groc emplomat inscrita en el ja esmentat cercle.

Trilobat B

Alçada total 0,86 m, amplada 0,86 m. Òcul de 10 cm de diàmetre. Lòbuls de 0,37 m d'alçada per 0,33 m d'amplada.

(B0) Òcul, format per una circumferència de vidre groc amb una estrella de vuit puntes de grisalla llevada i camper blau. Sense bordura.

Grisalla a l'exterior.

(B1) El plafó d'aquest espai és probablement aprofitat, compost per una bordura vermella, el camper blau amb una estrella de setze puntes de vidre blanc i groc emplomat.

Conservació deficient.

(B2) Camper blau, circumferència central de vidre groc amb una estrella de grisalla. Tot ell pot ésser procedent d'una reparació antiga, especialment l'estrella central.

(B3) Camper de color blau cobalt clar amb una circumferència de vidre plaqué vermell. Nombrosos vidres de reparació. Emplomat de nou l'any 1982.

Triangles C1 i C2

Triangles D1 i D2

Triangles de costats corbats, amb camper de vidre groc i una circumferència central de color rosa.

Quadrilobats E

Dos quadrilobats (E0, E1, E2, E3, E4) i (E5, E6, E7, E8, E9).

Alçada total 1,00 m, amplada 1,00 m.

Lòbuls de 0,38 m d'alçada per 0,33 m d'amplada.

(E0) Òcul format per una estrella pintada amb grisalla sobre vidre groc i camper blau.

(E1) Plafó que substitueix l'original. És compost per motius geomètrics en forma d'escalles morats sobre fons groc. Al centre del plafó hi ha un motiu floral que consta d'una flor de quatre pètals grocs i botó vermell sobre fulles verdes. D'aquest element floral surten quatre peces de vidre blau formant una creu.

És probable que aquest plafó sigui del final del segle XVIII o de la primera del XIX.

(E2, E3, E4) Tres plafons de composició idèntica: camper de vidre llis sense ornamentació, de color cobalt amb la figura d'un querubí de vidre plaqué vermell amb grisalla pintada i aurèola groga fisonada.

(E5) Òcul idèntic al ja descrit E0.

(E6) El vitrall original és substituït, en aquest hadiu, per un plafonet de tema floral, de vidres sense qualitat.

(E7, E8, E9) Tres plafons de tema, composició i tractament idèntics als ja descrits E2, E3, E4.

El plafó E7 té dues peces de vidre vermell de les ales del querubí provinents de la restauració del 1982.

Tot emplomat de nou.

Triangles F1 i F2

Plafons de formes triangulars de costats lleugerament corbats. Llargada 0,25 m i amplada de 0,15 m.

El plafó *F1* el formen dues peces mal col·locades; l'una és de vidre verd maragda, i l'altra és un vidre aprofitat amb rastres de groc d'argent.

El triangle *F2* és un vidre imprès de color morat. Segurament col·locat fa uns anys quan hi foren posats els vidres armats de protecció.

Quadrilobat G

Quadrilobat, alçada total 1,05 m, per 0,95 m d'amplada. Lòbuls 0,37 m d'alçada per 0,32 m d'amplada. L'òcul fa 0,18 m de diàmetre.

(G0) Òcul format per bordura o camper blau amb una estrella pintada sobre un vidre groc en forma de circumferència al mig.

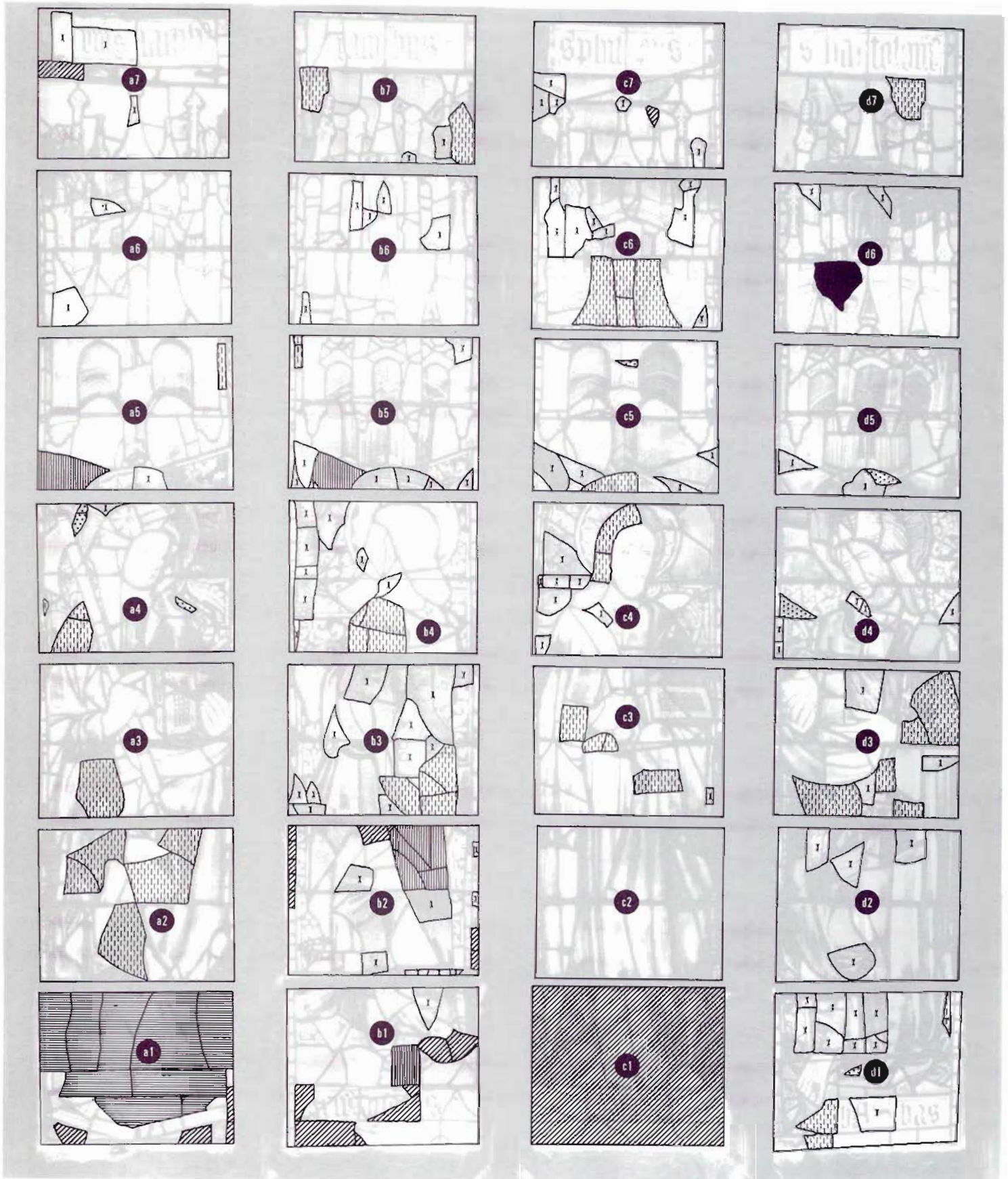
(G1) Lòbul compost per dos vitralls aprofitats col·locats barrejament. La part superior pot provenir de la girola o del presbiteri. És formada pel motiu estrella-flor; peça central quadrada de color vermell amb quatre fulles alternadament grogues i verdes, de forma cònica, amb grisalla foliiforme. Quatre peces de quart de circumferència, de vidre blanc amb grisalla, són intercalades entre les fulles anteriorment descrites.

La bordura és rosa.

El fragment de vitrall inferior és de camper rosa i groc, amb una grisalla dibuixant elements arquitectònics. La grisalla és a la part exterior.

(G2, G3, G4) Plafons de composició idèntica als ja descrits en els quadrilobats *E*. El plafó *G2* resta dibuixat únicament pel plom, ja que el vidre original hi és substituït per un vidre de ciba de color moradenc sense dibuix de grisalla; és, però, una restauració antiga.

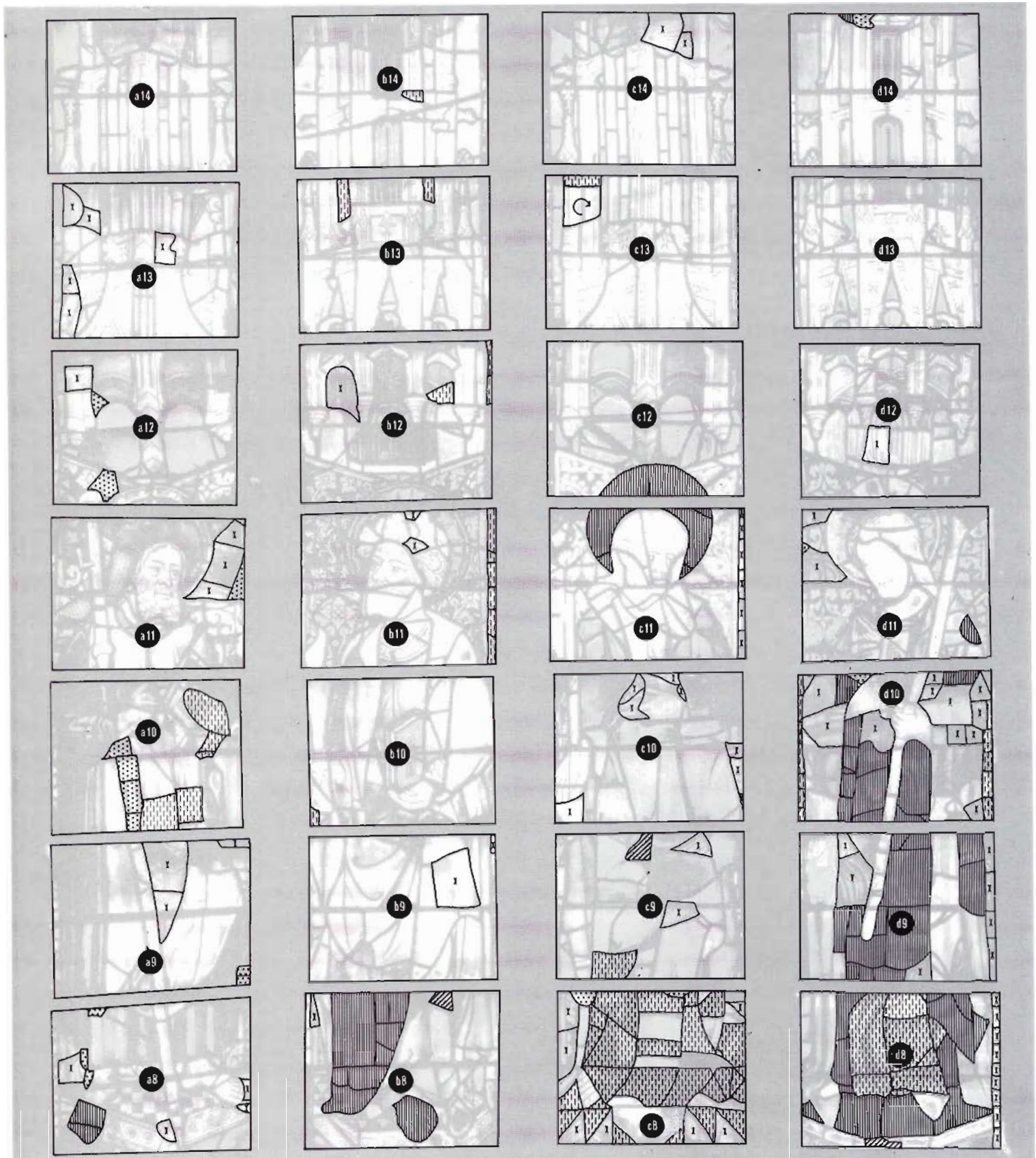
Els ploms són antics, d'ales amples i planes. Els del lòbul *G3* són, però, nous (1982).

VITRALL NAU S4. PLAFONS 1 a 7 DE LES LLANCETES a, b, c i d (ESQUEMA DE TRAMES)

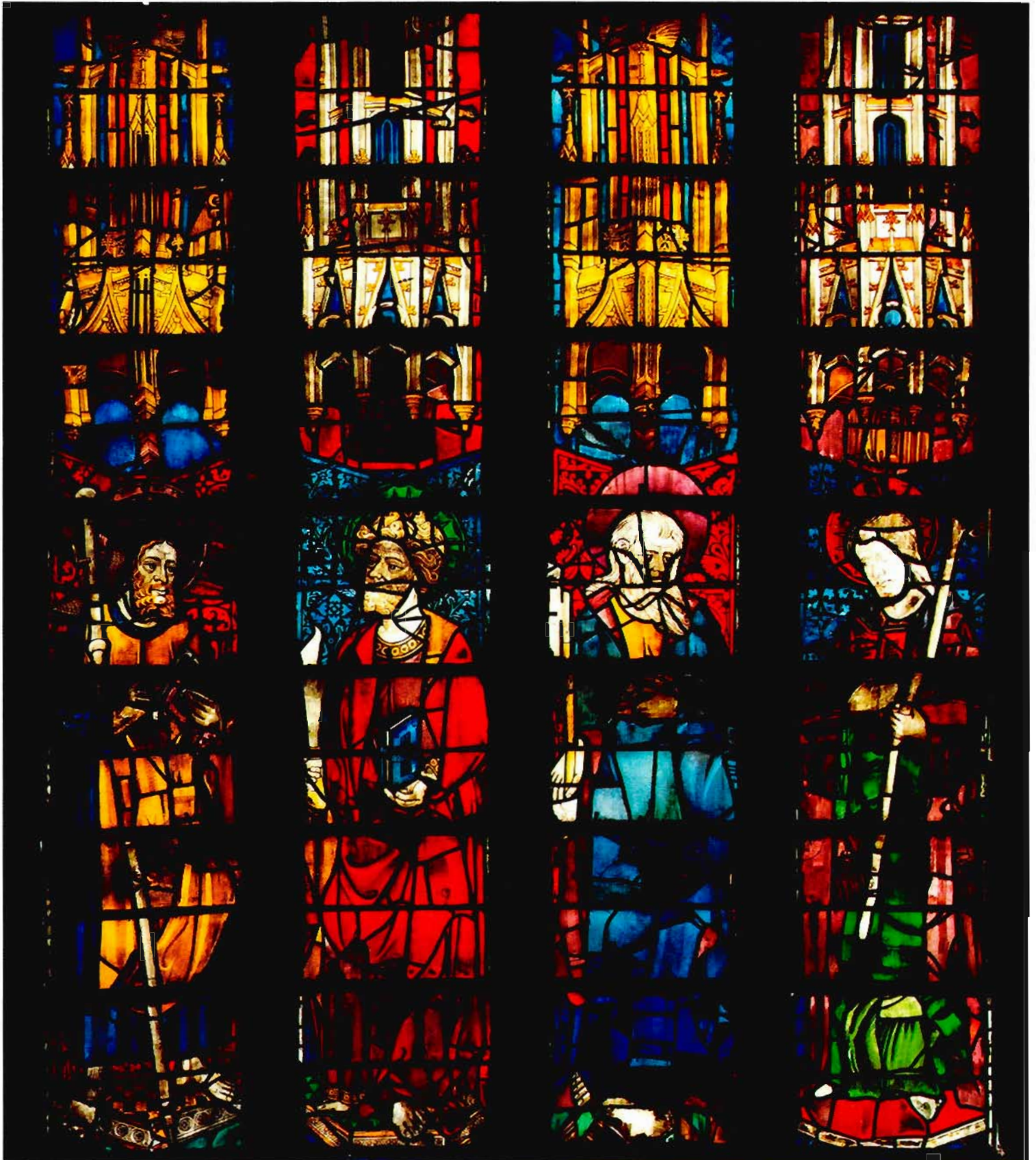

VITRALL NAU S.I. PLAFONS 1 a 7 DE LES LLANCETES a, b, c i d

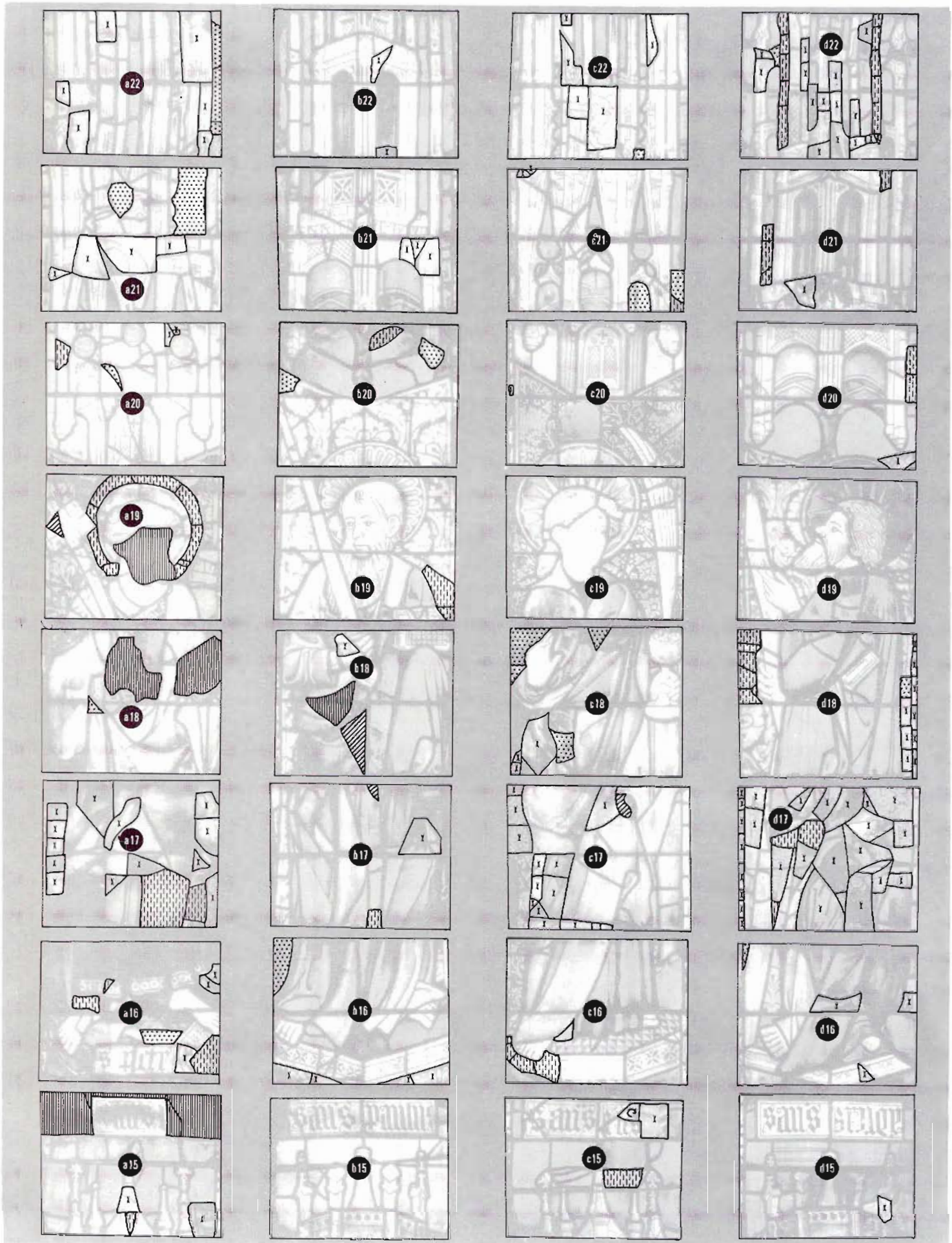

VITRALL NAU S-I. PLAFONS 8 a 14 DE LES LLANCETES a, b, c i d (ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:15

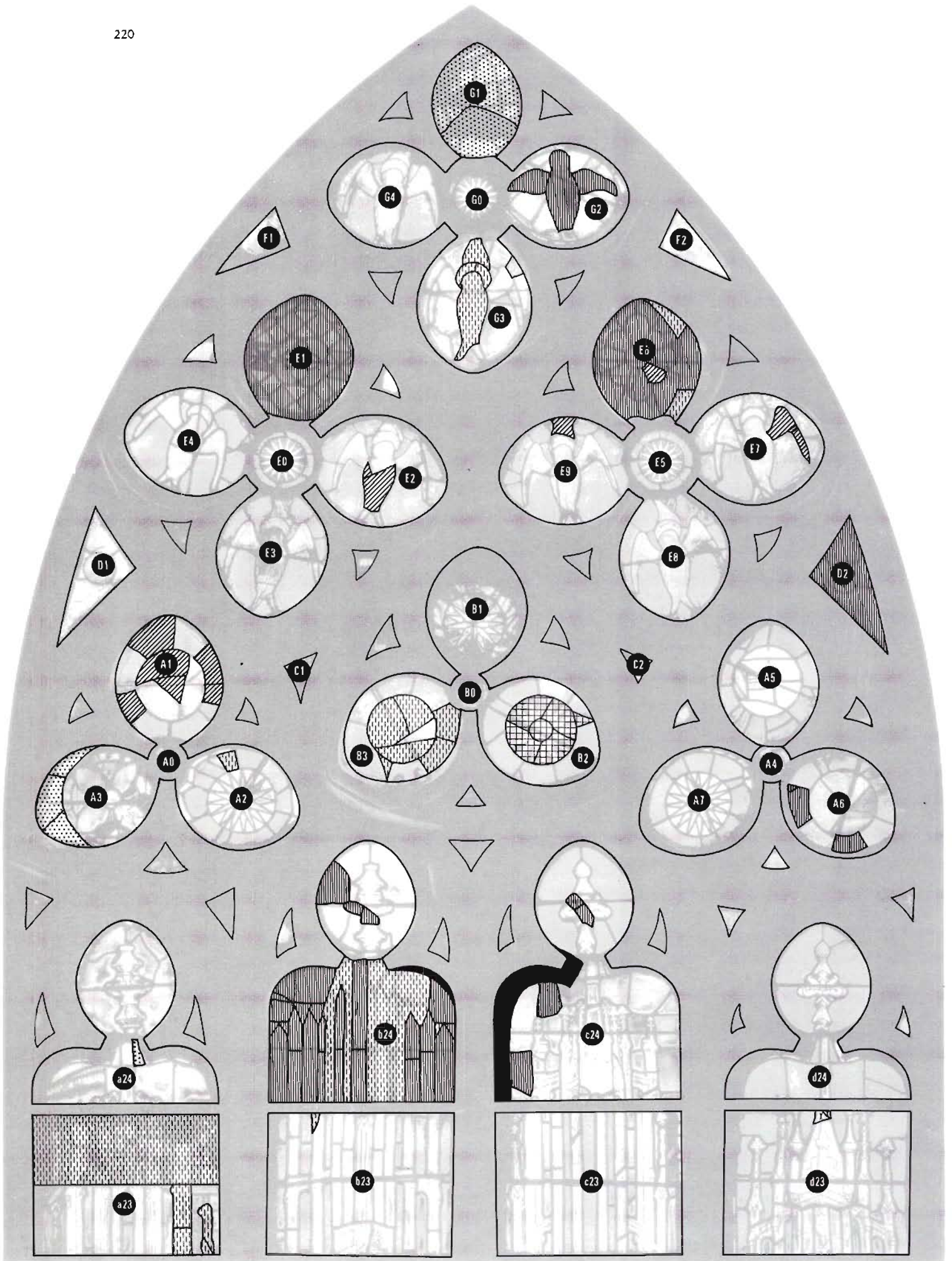

VITRALL NAU S-I. PLAFONS 8 a 14 DE LIS LLANCETES a, b, c i d

VITRALL NAU S-I. PLAFONS 15 a 22 DE LES LLANCETES a, b, c i d

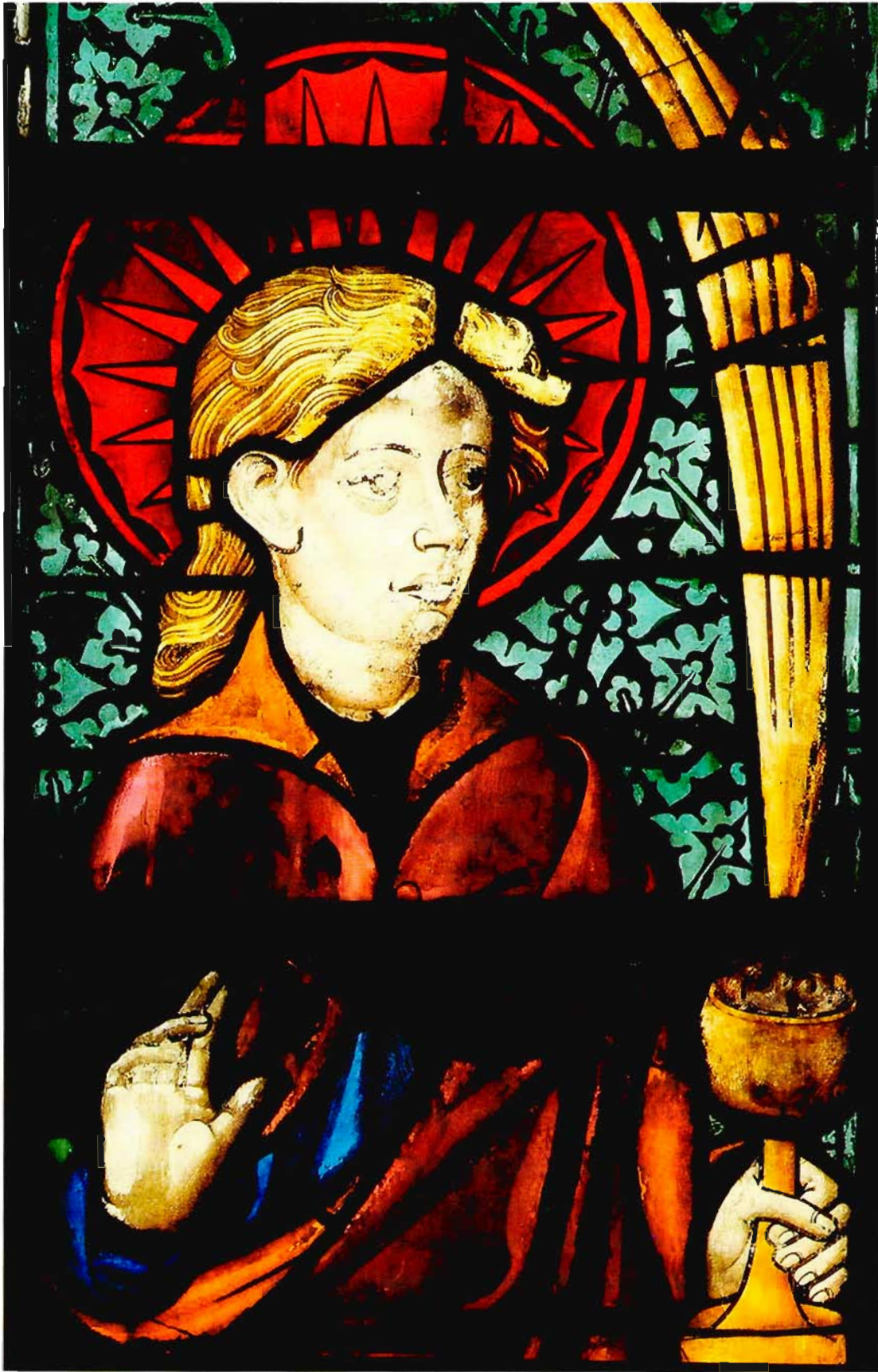
VITRALL NAU S-I. PLAFONS 23 i 24 DE LES I.LANCETES a, b, c, d i TRACERIA (ESQUEMA DE TRAMES)

VITRALL NAU S.I. PLAFONS 23 i 24 DE LES LLANCETES a, b, c, d i TRACERIA

VITRALÉ NAU S-I. PLAFÓ a11

VITRALL NAU S. PLAFÓ c19 i DETALLS c18 i c20

VITRALL NAU S-I. PLAFÓ 14

VITRALL NAU S-I. PLAFÓ 14 (DETALL)

VITRALL NAU S-I. PLAFÓ 14 (DETALL)

VITRALL NAU S-I. PLAFÓ 14

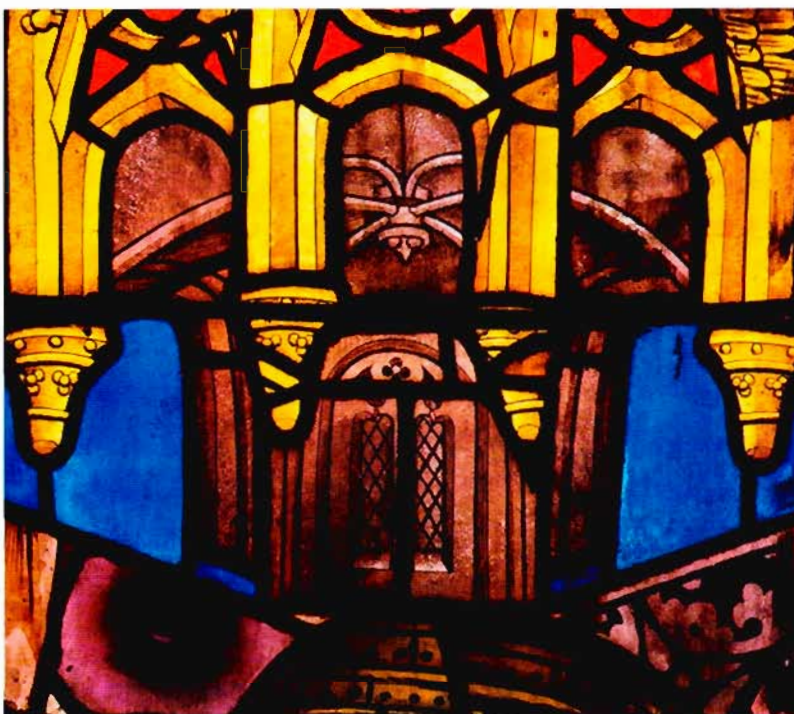
VITRALL NAU S-I. PLAFÓ 14

VITRALL NAU S-I. PLAFÓ b8

VITRALL NAU S-I. PLAFÓ a18 (DETALL)

VITRALL NAU S-I. PLAFÓ b5

VITRALL NAU S-I. DETALL TRACERIA I.ÒBUL E8

ROSASSES DEL PRESBITERI

ROSASSA SUD-EST

Rosassa composta de quatre polilobats, quatre trifoliats intercalats entre els polilobats i un quadrilobat central. Diàmetre 2,75 m.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Polilobat 1. El polilobat superior, de tema diferent dels altres, mostra una sèrie de serafins vermells sobre camper groc i bordura blava. La seva circumferència central és de tema floral geomètric amb fulles disposades radialment de colors alternativament blaus i verds i una flor central amb pètals vermells i corol·la verda circumdada de blanc. Únicament el lòbul *d* és de motiu geomètric sobre camper vermell, amb elements simètrics blaus i grocs.

Polilobat 2. La circumferència central del polilobat dret és també de motiu floral, amb fulles radials moradenques disposades per parelles i botó central blanc amb una estrella de sis puntes de color blau, i pètals grocs. El camper és verd pàl·lid, i el fons entre les fulles que formen parella és vermell. Els lòbuls són amb diversos temes florals, excepte el lòbul *a* que és figuratiu.

Els lòbuls *c* i *d* mostren un motiu de fulles i flors de tiges entrelaçades sobre camper blau. El *b* és floral, amb fulles i flors verdes i vermelles, mentre que els lòbuls *f* i *e* són també florals, el lòbul *f* amb quatre campànules o lliris vermells distribuïts simètricament amb la circumferència groga central i sobre camper blau, i el lòbul *e* és de composició floral simètrica en relació amb l'eix horitzontal, i mostra fulles o pètals vermells, grocs i verds pàl·lids sobre camper blau.

Polilobat 3. La circumferència central és de motiu idèntic a la descrita en el polilobat 2. Cinc dels lòbuls repeteixen el motiu floral d'un lliri o assutzena blanca amb fulles i una tija curta de color verd maragda pàl·lid sobre camper groc, amb bordura vermella.

El lòbul *d* conserva sensiblement deformat el motiu que hem vist en els lòbuls *c* i *d* del polilobat 2.

Polilobat 4. La circumferència central és, també, idèntica a la del polilobat 2. Els lòbuls *a*, *c* i *d* tenen el motiu de flors entrelaçades ja descrit en els lòbuls *c* i *d* del polilobat 2. El lòbul *e* té quatre flors vermelles sobre camper blau igual que al lòbul *f* del polilobat 2. El lòbul *f* té com a motiu un quadrat central vermell amb quatre ogives ornamentades amb fulles verdes i grogues alternadament, i intercalades entre les ogives i també amb grisalla foliiforme hi ha quatre semicircumferències de vidre blanc. La bordura és de color rosa fosc.

Els trifoliats intercalats entre els polilobats són de motius florals simètrics. També el quadrilobat central mostra el mateix motiu floral (lliris?) dels trifoliats.

CONSERVACIÓ

Aquesta rosassa mostra l'aportació de plafons de diferents estils, els uns emprats com a «plafó aprofitat», els altres totalment nous.

Tots els plafons de les circumferències centrals són del segle XIX. Els lòbuls *a*, *b*, *c*, *e* i *f* del polilobat o rosa 1 són del segle XV, com ho és també el lòbul *a* de la rosa 2.

Els lòbuls de flors entrelaçades són del segle XVI, i els lòbuls de lliris blancs de la rosa 3 són del segle XIX.

És emprat com a «plafó aprofitat» el vitrallat del lòbul *f* de la rosa 4, que molt probablement prové d'algun dels vitralls desapareguts de la girola.

Hi ha també alguns vidres aprofitats.

ICONOGRAFIA

Actualment únicament són figuratius els cinc lòbuls de la rosa 1. En aquests lòbuls figuren cinc serafins vermells, sobre camper groc i bordura blava. Els altres polilobats són de motius florals, foliars o geomètrics.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Llevat dels ja esmentats lòbuls figuratius, on és emprada la grisalla per a dibuixar els serafins, el lòbul *f* de la rosa 4, i les assutzenes blanques, la resta de la rosassa és resolta amb vidre de color i plom.

No hi ha groc d'argent, excepte en un àngel —vidre aprofitat en el trifoliat intercalat entre les roses 3 i 4.

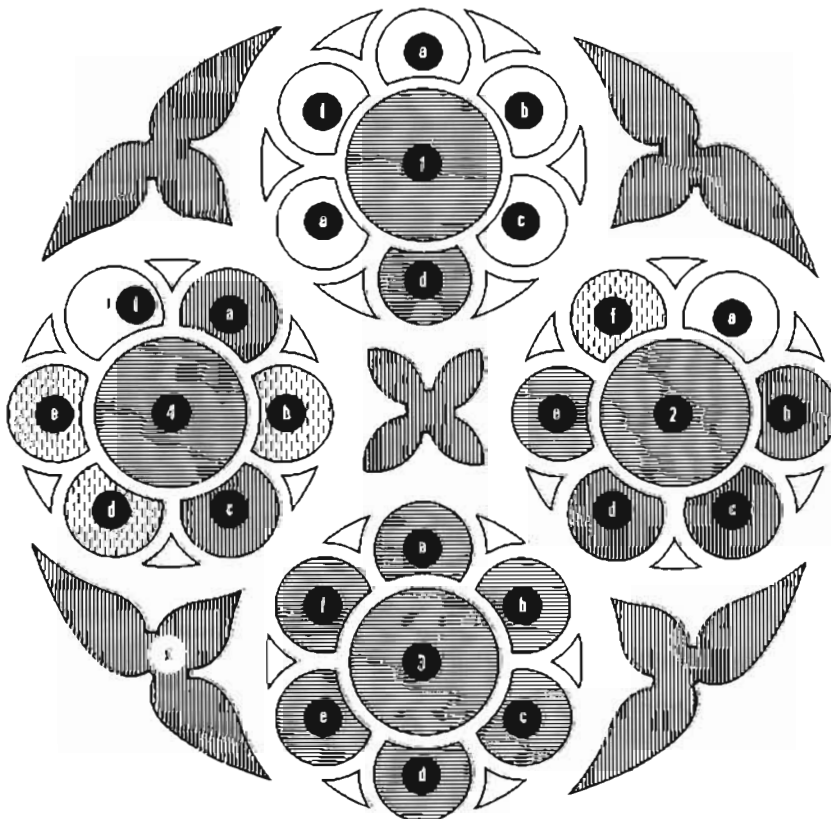
La qualitat del vidre marca també —amb progressiu empobriment— les diverses èpoques de realització que hem esmentat.

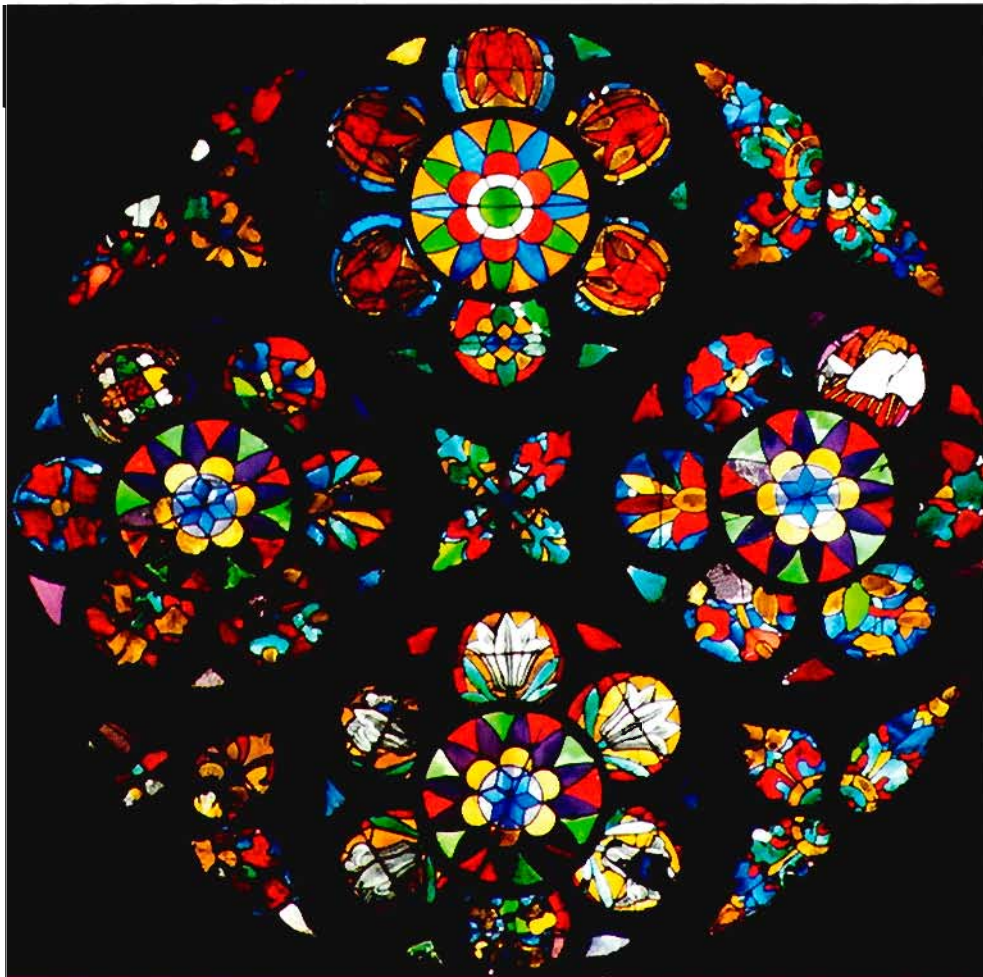
CATÀLEG

Vegeu descripció donada en el paràgraf COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ.

ROSASSA NORD-EST

Aquesta rosassa, d'estructura arquitectònica igual a la de la rosassa SUD-EST, és una imitació (segle XIX?) no sempre ben interpretada de la rosassa SUD-EST que hem descrit.

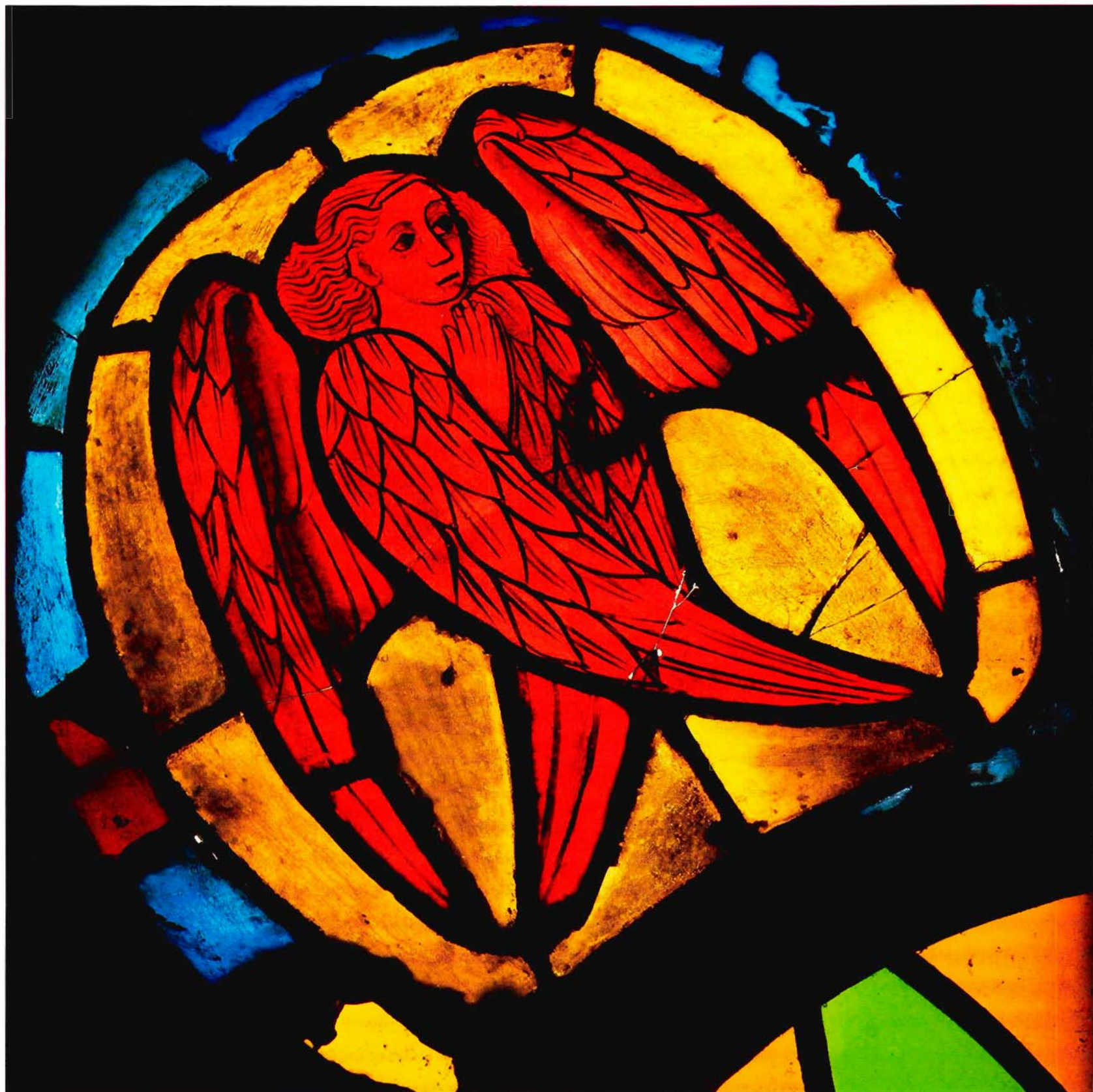

ROSASSA SUD-EST

ROSASSA NORD-45°

ROSASSA SUD-EST (DETALL POLILOBAT 1)

VITRALL Nau S-II

VITRALL DE LES SIBIL·LES

Finestra de quatre llums, de 13,86 m d'alçada i 2,87 m d'amplada.
Dividida en 110 plafons.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

La composició consisteix en tres rengles de quatre personatges cadascun, col·locats dins unes fornícules sense sanefes ni bordures, amb campers llisos sense cap tipus d'ornamentació i capçades per uns tabernacles o dosserets d'elements arquitectònics de dos tipus: els de planta hexagonal i els de planta circular. Cada dosseret és dibuixat en perspectiva i ocupa dos plafons en els dos rengles inferiors, i tres en el rengle de sobre les sibil·les; els dibuixos repeteixen, en realitat, dos únics models: el de planta hexagonal, de columnes prismàtiques amb capitells dòrics molt senzills i columnes que es tanquen en arcs de punt rodó, amb un entaulament format per cornises fent escòcia i uns rectangles; sobre l'entaulament hi ha tres grans petxines, les dues laterals en perspectiva. El segon nivell és format per quatre columnes cilíndriques amb capitells corintis i un frontis de motlures amb dues gerres o craters a plom de les columnes.

Els tabernacles de planta circular tenen un basament de motlures ornamentades, i les vuit columnes són prismàtiques i es clouen amb arcs de punt rodó; l'entaulament i el segon nivell són formats per columnes cilíndriques, amb capitells dòrics molt simples, de vidre groc, i un gran entaulament d'on surt encara un tercer nivell fent un templet amb columnes rabassudes i cúpula clàssica.

Els tabernacles del tercer nivell —sobre les sibil·les—, que ocupen 3 plafons d'alçada en lloc de dos, tenen el mateix dibuix, però les columnes són molt més llargues, i els frontis o cúpules són capçats en coincidir amb el lòbul de la llanceta amb un crater de vidre groc amb unes poncelles o flames vermelles que en surten.

La traceria és resolta amb motius geomètrics i florals, i no és l'original.

CONSERVACIÓ

La grandària dels vidres ha motivat reparacions i restauracions nombroses i desencertades. El programa iconogràfic i compositiu no queda afectat d'una manera notable, excepte en la traceria que no podem saber com era ni, per tant, jutjar la possible fidelitat en la reposició total dels seus vitralls, en la restauració que s'esdevingué al final del segle XVIII.

Els ploms ens demostren, també, que hi ha hagut nombrosos canvis deguts a l'envelliment.

ICONOGRAFIA

El contracte que el capítol de la Seu gironina signà el 24 d'abril de l'any 1520 amb el vitraller català Jaume Fontanet és ben explícit sobre l'aspecte iconogràfic i, àdhuc, tècnic d'aquest vitrall.

La temàtica plantejada s'ha conservat fins als nostres dies, bé que plena de reparacions molt barroeres i en molt mal estat. La dimensió de les peces de vidre, que el capítol reclama que sigui gran, és precisament un dels factors que més contribuïren a l'estat deplorable en què el nostre equip el trobà; nombrosos caps trencats, uns de substituïts per vidre blanc i d'altres sense ni això.

Tal com és esmentat en el contracte, els plafons superiors són formats pels dossers d'arquitectures renaixentistes de planta hexagonal o rodona. Els de planta hexagonal són amb camper verd i columnes o elements arquitectònics de color rosa, i amb el curiós coronament en el lòbul del capcer de la llanceta en forma de crater groc amb poncelles vermelles (o flames?) que trobarem també emprat en les llancetes dels vitralls que aquest autor bastí per a l'església dels Sants Just i Pastor de Barcelona l'any 1522. Sota aquests quatre plafons arquitectònics, apareix un rengle ocupat per quatre sibil·les, les profetesses paganes que des de molt antic són esmentades per la devoció popular a Catalunya. Els caps dels personatges són curiosament estudiats i pintats per tal de donar a cadascuna una personalitat ben diferenciada. Així, la sibil·la de l'esquerra va vestida amb una túnica folgada blava grisosa amb endomassat floral, amb orles grogues. Les mànigues són de formes bollades i van cenyides

a mig braç, sota el colze i al canell. La túnica és molt escotada i deixa una sina al descobert. Per sobre del mantell vermell que mig cobreix les espatlles i que es clou amb un fermall verd de forma ovalada, hi passa un collarret ample de vidre groc. Va pentinada amb trenes, molt ben dibuixades, i és l'única que té aurèola.

El camper al mig del qual apareix aquesta figura és de vidre rosa, i als costats l'emmarquen dues columnetes amb sengles capitells.

La segona sibil·la va abillada amb un vestit vermell amb amples orles daurades al coll i mànigues, i també n'hi ha dues al mig del vestit; les dues darreres porten pintats uns signes cabalístics o lletres enigmàtiques. A la mà dreta sosté un crani que, amb gest elegant, torçant la mà, assenyala amb un dit afuat. Porta una cadena daurada com a collarret, i, sota el vel moradenc que li cobreix el cap, apareix un sotavel de vores daurades. Porta també un xal de color verd nuat a la cintura. Dues columnes de vidre blanc amb capitells daurats emmarquen la figura que apareix al mig del camper de color blau grisós pàl·lid.

La tercera sibil·la —que afortunadament té el cap sencer— duu una gran creu groga pintada amb grisalla imitant fusta, i un vel moradenc recollit amb la trossa i penjant pel costat esquerre. També duu un sotavel blanc de roba prisada amb vora daurada que contorneja la cara de trets delicats, nas recte i llavis molsuts. La túnica, amb botons a les mànigues, és verda amb vora groga, i un mantell blau la recobreix. Les mans tenen l'elegància característica d'aquest vitraller.

La darrera sibil·la, guarnida amb una cuirassa daurada molt ornamentada, duu un casc que a cada costat porta unes curioses ales —que trobarem molt semblants en el retaule de Sant Feliu del pintor, amic i probablement col·laborador, Joan de Borgonya. El personatge porta túnica verda i vermella sota l'armadura, i un mantell vermell; del cos penja —com en la sibil·la segona— un xal de color verd grisós nuat davant el pit. Els peus són descalços.

Separant el fris de les Sibil·les del dels Apòstols, hi ha a cada llum tres plafons amb l'ornamentació arquitectònica dels dossers o tabernacles. Els de camper vermell i planta circular són provinents de restauració, i els grisos sobre camper ocre són originals. Els tabernacles consten de columnes de planta quadrada, amb arcs de mig punt sobre el capitell dòric, un entaulament i tres grans petxines arquitectòniques dibuixades en perspectiva. A sobre s'encimbella el tabernacle amb un temple de quatre columnes i frontis.

Els Evangelistes són figures de grandària natural, fan 1,70 m d'alçada; d'esquerra a dreta hi són representats: Sant Joan, Sant Lluç, Sant Mateu i Sant Marc.

Sant Joan porta a les mans un filacteri groc, sense cap inscripció. El mantell és vermell, i la túnica, violada, amb mànigues bollades amb una cinta groga que cenyeix les mànigues sobre el colze, l'avantbraç i el canell. L'escot és orlat de groc, amb dos fermalls també grocs. El cap porta l'aurèola groga amb una orla de bocell i emperlada més al centre.

Als peus del sant, hi figura l'àliga, de plomatge i potes ben dibuixades; el terra és verd pàl·lid dibuixant amb grisalla un enrajolat. El camper d'aquesta figura és blau pàl·lid i és capçat per un arc amb vidre blanc.

Sobre un camper lila-moradenc clar és representat Sant Lluç, vestit amb una túnica groga de domàs amb motius florals i ocells —motiu idèntic al del retaule de Sant Feliu, de Girona. El mantell és blau, ben treballats els plecs amb grisalla modelant-los, i el cap —en mal estat— porta aurèola groga igual que la de Sant Joan. És representat descalç, i als peus, sobre el mateix enrajolat descrit abans, hi ha el brau i la cinta, ampla, groga, que té a la mà dreta. L'esquerra la té aixecada a l'alçada del rostre.

Sant Mateu és representat més entregirat, de perfil, mirant cap a la dreta. Vestit amb un mantell vermell de plecs ben dibuixats i túnica verd maragda, amb mànigues cenyides al canell per uns punys grocs. A la mà dreta porta una ploma d'ocell, i a l'esquerra, representada en un escorç ben resolt, té un llibre blau de fulls grocs. El cap i l'aurèola són de restauració —la de l'aurèola és antiga i la del cap és actual. A la part de baix hi ha una petita figura —de la mida d'un infant— d'àngel amb una túnica blava, d'un blau cobalt fosc i molt intens, i un mantell groc endomassat amb la mateixa mostra que hem descrit en la túnica de Sant Lluç. Les ales són també de vidre groc.

A la mà dreta de l'àngel, alçada per sobre del seu cap, hi ha un objecte dibuixat amb grisalla i groc d'argent que podria ésser el tinter. El tema és com els descrits anteriorment, i el camper, llis, capçat amb un arc rebaixat de vidre blanc, és blau.

El camper de Sant Marc, que segueix el ritme alternat dels campers i dels tabernacles, és lila-moradenc pàl·lid com el de Sant Lluç; l'enrajolat dels peus és, també, verd pàl·lid.

Les dues mans sostenen, a l'alçada del pit, un filacteri groc ample, que cau fent rulls per l'esquerra i penja llis a la dreta. La túnica, de color blau cobalt intens i fent les característiques mànigues bombades i el punt groc, té al coll una orla groga amb ornamentació foliiforme. El mantell, verd maragda, penja per l'espatlla dreta i fins als peus en plecs modelats. Als peus del sant i a la part esquerra de la llum, hi ha el lleó simbòlic pintat sobre vidre groc.

El cap —en gran part destruït— porta una aurèola igual a les descrites anteriorment.

El rengle d'Apòstols és separat del dels Parets de l'Església per un rengle o fris de dos plafons d'alçada, on hi ha els quatre tabernacles; el primer i el tercer de planta hexagonal, i el segon i el quart de planta circular.

Els quatre sants són col·locats en fornícules de capçalera fent arc rebaixat, amb un filet de vidre blanc sobre el qual carreguen les columnes de les torres dels tabernacles del primer i tercer, i el sòcol o base dels del segon i quart.

El color del camper és també alternat amb verd groguenc pàl·lid en el primer i tercer, i blau cobalt pàl·lid en els altres dos.

Així, la figura del papa Sant Gregori, que té el camper verd, va vestida amb una capa pluvial blava (blau cobalt pàl·lid), amb una orla ampla de color groc, amb grisalla dibuixant l'ornamentació. Sobre la túnica vermella porta una sobretúnica blanca endomassada amb mostres florals i vegetals; va calçat amb sabates de color groc.

El terra és un enrajolat d'escaire i circumferències en clar sobre el fons fosc de l'escairat i en fosc sobre el clar.

El braç dret, amb la mà alçada al nivell del pit i l'índex assenyalant, sosté, també, el llarg pal cruciforme que des de sobre l'espatlla dreta baixa en diagonal fins als peus de la figura. Un simple cercle de vidre blanc marca l'aurèola que encercla el cap i la tiara de vidre groc amb grisalla. El plafó inferior porta un motiu ornamental renaixentista en forma de garlandes. La segona figura, molt alterada per les velles restauracions, és la d'un bisbe. El camper és blau. En l'estat en què ens ha arribat, porta capa pluvial verda amb una orla molt ampla de vidre groc, un bàcul a la mà esquerra i una creu vermella sobre el pit. Duu també un cinyell vermell i una alba o roquet (?) blanc amb una orla ondulada en la part inferior i sobre la túnica vermella que li arriba fins als peus.

La part superior del bàcul és original. El cap ha desaparegut en alguna reparació antiga i ara és una peça de vidre blanc. La mitra és també original. L'aurèola és en forma de cercle blanc.

En la tercera llum, hi resta una bella figura de Sant Jeroni, segons la representació típica, traient la punxa de la pota d'un lleó, que treu la llengua per tal de llepar la mà que el cura. El sant va cofat amb el capell cardenalici vermell, i porta un mantell vermell amb folre d'ermíni; la túnica és blava, i el calçat, rosa.

El camper és verd pàl·lid, i el terra té el mateix dibuix d'enrajolat de rajoles escairades abans descrit. El plafó inferior (*c1*) és també ornamental, amb la garlanda verda i el centre ovalat groc.

En la llum *d*, i sobre camper blau, hi ha la figura d'un bisbe, amb capa vermella i la gran orla groga que hem vist en els altres descrits, i l'alba és blanca endomassada amb motius florals. A la mà dreta porta la palma del martiri (incompleta), i a l'esquerra, un llibre de tapes verdes i el bàcul.

La túnica és morada fosca, i el calçat, groc. La mitra és blanca i groga, i l'aurèola és el cercle blanc igual al dels altres tres sants d'aquest rengle.

TRACERIA

La traseria consta de divuit obertures, tres de manxa, vuit de bocell o aritjol, sis carcanyols o triangles curvilinis i un quadrilobat a la part superior.

Dels vitralls de la traseria original, no en resta res. És una restauració tardana feta amb vidre prim, llis totalment i de color poc intens.

Els bocells porten una ornamentació de llaçades, una mena de cinta de Moebius, amb una creu en el lòbul, i, dels fons, n'hi ha de blaus amb cinta blanca, de roses amb cinta groga i de verds amb cinta groga.

Les manxes tenen ornamentació floral sobre fons verd o blau, i el quadrilobat superior és de fons verd i decoració floral. Els carcanyols són resoltos amb ornamentació geomètrica molt simple.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Tal com hem esmentat, hom demanà al vitraller que emprés peces grans de vidre, i aquesta característica tècnica és respectada en tot el vitrall, on són normals les peces de 25×17 cm o encara més grans. Així, la grisalla perfilada ha de complementar sovint els plecs de la roba suggerits pels ploms que separen les peces i els colors.

A més de la grisalla de perfilar, aquesta pintura és emprada també per a ombrejar modelant acuradament els volums de la roba, les mans i els caps o altres elements del vitrall. En els temes ornamentals, seguint les orles o atributs dels sants, i també en els tabernacles, la grisalla de perfilar és complementada amb la grisalla campida, plana, per tal de marcar els diferents plans arquitectònics, especialment les formes en perspectiva o, encara, el pla de les orles i fer sobresortir l'embotit dels elements ornamentals.

Els endomassats de les robes ens són suggerits mitjançant dues aplicacions de grisalla diferents: en unes robes, la grisalla és campida deixant reserves de blanc en forma de fulles o flors que ens apareixeran blanques o clares; manta vegada aquesta grisalla és pintada per la cara externa del vidre, i per la cara interna, unes breus pinzellades de grisalla opaca o de perfilar ens perfilen i acusen amb més força les formes florals o vegetals de la mostra de l'endomassat (vegeu les figures de Sant Gregori i de la Sibil·la de la llanceta *a*). En altres figures, la roba endomassada és dibuixada perfilant les formes amb un traç opac per la part interior del vidre (figures de Sant Mateu i de Sant Lluç), fent, doncs, una grisalla de tipus lineal o d'arabesc.

En alguna sibil·la, la grisalla exterior és de trepa (*pochoir*) sense perfilats per la part interior.

En algun cas, la grisalla lineal és pintada sobre una lleu veladura campida per modelar més les formes (Sibil·la 4).

El groc d'argent és emprat amb molta cura; així, el veiem en alguna cabellera (Sant Joan) o per a explicar més bé algun detall; el tinter de l'àngel de Sant Mateu, o els vels dels caps de les sibil·les.

El tallat del vidre és, també, agosarat; peces grans amb formes irregulars que obliguen a un «rosegat» molt considerable.

TIPOLOGIA DELS CAPS, DE LES MANS I DELS PEUS DE LES SIBIL·LES

Els caps. Els tres caps que resten en les quatre sibil·les responen tots ells a un tipus molt definit, tant per la fesomia com per l'estil de l'autor.

Són pintats amb dues grisalles de color terra de Siena cremada i terra de Siena torrada (més vermellós, sense arribar al to ataronjat de la Jean-Cousin), ambdues pintades a la mateixa cara (interna) del vidre, i sempre emprant una base de vidre transparent de 2,5 mm de gruix; sobre aquest vidre, l'autor pinta la grisalla piquejant de punta de pinzell, modelant els volums amb l'ombrejat així obtingut; en les parts sobresortints, com pòmuls, barbets, nas, etc., obre clars fent-hi un rascat fi amb pinzell de pèl molt dur. Els trets més definits de la cara i els contorns són fets perfilant amb la grisalla més fosca (siena cremada) o bé amb la de color siena torrada, pintada més opaca. Unes pinzellades planes amb la grisalla més diluïda remarquen les parpelles, els llavis, la barbata i el coll. El rostre és lleugerament aplanat —els pòmuls quasi no sobresurten—, les celles són llargues i les parpelles pintades amb dues pinzellades quasi paral·leles, que convergeixen a la cua de l'ull. La parpella inferior és pintada amb tres pinzellades per a suggerir-ne el gruix. La nineta és feta amb una taca rodona central i una pinzellada concèntrica a aquesta taca.

El nas és donat per una pinzellada llarga que empalma amb les celles i una segona pinzellada per a suggerir els narius. El clotet de sota el nas és en forma d'una breu u.

Una pinzellada gruixuda i ben perfilada separa els llavis tot donant la sensació d'una boca entreoberta; i els llavis, ben perfilats, àdhuc amb breus tocs de grisalla llevada per a definir-los més, són molsuts i generosos; contràriament, el sotallavi és poc marcat i la barbata aplanada sembla arribar a la boca mateix amb un imperceptible prognatisme.

Les mans, dibuixades sempre acuradament, són llargues i de gest elegant. Els dits solen separar-se, especialment l'índex allargassat; així, en la majoria, les formes obertes i llargues dels dits obliguen a fer les mans amb dues o més peces de vidre: una per a la mà i l'arrencada dels dits, i les altres per a les puntes dels dits, molt especialment l'índex, estès en totes elles.

La grisalla és tractada de la manera descrita en el paràgraf anterior en tractar dels rostres; o sigui, la grisalla siena torrada modelant els volums i la grisalla més fosca o siena cremada perfilant els dits i dibuixant les ungles, que són més aviat curtes i bastant quadrades.

Els peus, dibuixats amb un cert escorç, donen la sensació de rabassuts. La forma de l'ungla és també donada amb un sol traç de pintura, com una u tancada per dalt.

En els detalls ornamentals, la tècnica emprada en les robes endomassades és dibuix pintat amb trepa per la part externa del vidre, reforçat amb uns traços de pinzell per a perfilar amb més decisió els contorns per la part interna.

En els tabernacles, els vidres són ombrejats amb un lavís o campit de grisalla, i els angles, les arestes i les motllures de l'arquitectura són dibuixats amb grisalla de perfilar.

En les orles, les mitres, les creus, els bàculs o altres elements dels ornaments, la decoració es resol amb un campit de grisalla, perfilat en els elements de volum (pedreries, estofats, etc.), i grisalla oberta de punxó o amb pinzell de pèl dur, per donar-li uns clars que reforcin la sensació de relleu o volum.

La conservació material del vitrall, tal com hem esmentat anteriorment, era molt dolenta; les dimensions de les peces de vidre feien que qualsevol vidre trencat representés un forat enlluernador i que dificultava la visió del conjunt. Malgrat haver-hi bastant de peces de vidre de ciba, i de cibes de grans dimensions, en general el vidre és més prim i de factura molt més llisa i regular que els vidres gòtics.

Pràcticament, no hi ha vidre aprofitat provinent d'altres vitralls més antics, tal com trobàvem en els vitralls del presbiteri, de la girola i àdhuc en el vitrall dels Apòstols.

La majoria de vidres, siguin tapaforats o de reparació, són vidres més pobres de qualitat i de color més esblaimat que els originals. Aquest tipus de vidre, per la seva abundància, ens fa pensar que les restauracions que tenim documentades del final del segle XVIII i del començament del XIX foren molt importants i no excessivament acurades.

La majoria dels ploms són antics, d'ales amples i planes; llur ànima porta marques de les rodes dentades de la màquina d'estirar plom, marques de dents espaiades, com ho eren les primeres rodes dentades emprades.

És notable l'absència quasi total de corrosió en el vidre. La grisalla dels vidres originals és ben cuita i, per tant, ben conservada; no ho és, en canvi, la de les esmentades reparacions, que ha desaparegut totalment, donant-los el desgaciat i ja conegut defecte de les «cares blanques» que hem observat en molts dels vitralls d'aquesta catedral; cal observar, però, que aquest fenomen es troba sempre en els vidres no originals.

CATÀLEG

(a1) Plafó rectangular, de 0,45 m d'alçada i 0,55 m d'amplada.

La part inferior de la composició consisteix en un basament de tres franges de vidre de color, llises, la més alta groga, la segona violat clar i la inferior de color blanc, però en cap d'elles no hi ha rastre de grisalla. Entre la blanca i la violada hi ha un fris de garlandes verdes amb decoració de grisalla amb dos medallons ovalats centrals. Sobre les garlandes, el vidre és blanc amb una grisalla de gallardets. La part de sota del fris és de vidre vermell plaqué.

La conservació és bona.

(a2) Sobre una estreta llenca apaïsada de vidre rosa, hi ha un enrajolat de vidre verd amb motius d'escaire amb un cercle partit en negatiu i positiu.

La túnica és de vidre vermell plaqué fosc, amb els plecs perfilats i modelats amb grisalla; el mantell és blau grisós pàl·lid amb grisalla modelant els plecs, i, a la part superior, hi ha unes peces de vidre blanc amb grisalla siena cremada dibuixant l'endomassat fet de trepa. Els peus són grocs, calçats, i el pal del bàcul és groc amb un entorxat de grisalla.

Reemplomat el 1982. Conservació bona.

(a3) A cada costat del plafó hi ha els plecs del mantell blau, amb grisalla picada de punta de pinzell modelant els plecs i algun traç perfilant-los més enèrgicament. Al mig hi ha els plecs de la roba endomassada amb grisalla de trepa color siena cremada, i esbiaixat, el pal del bàcul groc amb entorxat de grisalla.

Reemplomat totalment el 1982. Conservació bona.

(a4) Camper verd pàl·lid. Mantell blau grisós pàl·lid amb grisalla modelant i traços perfilats. Orla de la màniga del mantell de color groc amb ornamentació de grisalla perfilada i fons velat. Màniga de la túnica, vermella fosca. Les mans són de vidre blanc, proce-

dents de restauració i amb la grisalla completament esborrada. La sobretúnica és de roba de color blanc amb ornamentació endomassada.

(a5) Bust del Sant Pare, amb la vora groga del mantell blau, i la creu groga recolzant el pal a l'espatlla dreta. L'aurèola és verda, amb el camper amb una estreta llenca circular blanca.

La cara i la barba són substituïdes per tres peces de vidre de restauració; la del mig, data de l'any 1982.

El sant va cofat amb la tiara pontificia, de vidre groc amb grisalla. La conservació és bona.

(a6) A la part inferior del plafó amb orla blanca hi ha dos vidres verds de forma semicircular pertanyents al camper de la figura del Sant Pare. Damunt l'orla blanca s'alcen les columnes de secció rectangular dibuixades en perspectiva. Grisalla campida marca els diferents plans de les esmentades columnes. El camper és vermell.

(b1) Plafó rectangular, de 0,45 m d'alçada per 0,55 m d'amplada.

Tres franges apaïsades; la superior és estreta i de vidre groc llis, sense cap mena d'ornamentació, i llisa, també, és la franja de vidre vermell plaqué, sota la qual hi ha una garlanda de vidre verd mantegada, amb ornamentació amb grisalla i dos ovals grocs al mig. La part superior del fris de la garlanda és de vidre blanc amb grisalla ornamental, i la part inferior és de vidre vermell plaqué.

La part més baixa del plafó és de vidre blanc. Aquestes franges semblen provinents de reparació i és, doncs, únicament el fris de la garlanda el que és autèntic. La conservació és regular.

(b2) Plafó no original.

(b3) Una franja baixant esbiaixada, de vidre blanc, mat, no original, dona la tònica d'aquest plafó, que si bé pot conservar algun vidre del mantell verd que sigui original, la major part és, com el plafó inferior, producte d'una reparació molt barroera.

(b4) Plafó no original.

(b5) Testa i espatlles del personatge; porta mitra de bisbe i sobre l'espatlla esquerra recolza el bàcul episcopal. El camper és blau, amb moltes peces procedents de reparacions antigues i fins la d'enguany.

El cap és un cap blanc, amb vidre blanc (despolit) i amb un rastre quasi invisible de grisalla; no és l'original.

La mitra és un vidre blanc amb grisalla i groc d'argent. La grisalla és perfilada en l'ornamentació i campida i llevada o oberta per a ombrejar els volums. El bàcul, la meitat del qual és de reparació, és de vidre groc de gresol, amb grisalla.

La conservació és deficient; ha estat emplomat de nou.

(b6) Una franja de vidre blanc, lleugerament corbada, clou el camper de la figura de bisbe figurada en els plafons inferiors; i tres franges també corbades de vidre groc, blanc i groc, successivament, formen una cornisa que fa de base de les columnes de vidre blanc amb grisalla de color siena torrada que formaven el dossier. El camper és verd groguenc pàl·lid.

La conservació és regular.

(c1) Plafó rectangular, de 0,45 m d'alçada per 0,55 m d'amplada.

Plafó ornamental compost de tres franges: groga i estreta la de dalt de tot, vermella la que segueix i blanca la inferior; entre la vermella i la blanca hi ha un fris amb una garlanda verd maragda amb ornamentació amb grisalla, amb dues peces ovalades també amb grisalla. Sobre les garlandes, el fons del fris és blanc amb ornamentació de grisalla, i sota és vernell sense ornamentació.

Conservació mitjana. Les franges descrites són dubtoses.

(c2) Un filet lila pàl·lid dona pas a un enrajolat de vidre verd amb ornamentació de grisalla opaca fent escates, amb una circumferència partida per la recta de l'escadre pintada negra sobre el fons verd, i verda sobre el fons negre.

Hi figuren, també, els peus i els plecs baixos de la túnica blava i el mantell vermell intens, així com les potes del lleó, aquest de vidre groc amb grisalla de terra de siena torrada.

Hi ha alguns vidres de reparació en el camper verd clar, en els peus, vermells, i en la pota del lleó.

La conservació és bona.

(c3) A l'esquerra, hi ha una flassca estreta del vidre verd del camper; al mig i de forma triangular, els plecs de la túnica blava; a l'esquerra, els plecs vermells del mantell, i, a la dreta, una bona part del cos del lleó, fet amb vidres gruixuts de ciba de color groc amb grisalla perfilant i dibuixant la crinera i altres detalls del lleó.

La conservació és bona.

(c4) En el costat esquerre i en l'angle superior dret, es veu el verd del camper; el tors de Sant Jeroni apareix revestit amb un mantell quasi porpra, de plecs ben dibuixats, amb un coll d'ermíni fet, com també les tres peces de vidre de la barba, amb vidre blanc amb grisalla picada i oberts els claus amb pinzell de pell clar o a punta d'agulla en la barba.

(c5) Una sola peça de vidre blanc, mat, substitueix el cap original i mostra un rastre quasi imperceptible de grisalla. El capell cardenalici és vermell porpra, i l'aureola és una simple anella de vidre blanc.

El camper és verd clar, sense cap mena d'ornamentació. Quatre peces de vidre plaqué vermell intens corresponen al mantell.

Emplomat en el curs del treball d'estudi de l'Institut d'Estudis Catalans (1982).

(c6) Un filet corbat de vidre blanc clou el camper verd pàl·lid; a sobre, i amb un fons vermell, s'aixequen les columnes de secció quadrada del temple o dossier arquitectònic. Aquestes columnes són un vidre agrisat amb una veladura de grisalla; altres traços de grisalla de perfilar dibuixen els cantells de les pilastres. Els fusts són capçats per capitells dòrics, amb vidre groc i grisalla marcant-ne les motlures.

La conservació és bona.

(d1) Plafó rectangular, de 0,45 m d'alçada per 0,55 m d'amplada.

Plafó ornamental amb «obra romana» que consisteix en un fris de dues garlandes de vidre verd i grisalla amb una ova groga al mig; dins aquestes garlandes, el vidre és aprofitat, amb elements arquitectònics clàssics col·locats en sentit vertical.

Sobre aquests elements descrits hi ha dues franges de color llis; és groga l'estreta franja superior, i violat clar la inferior.

La part baixa del plafó és formada pel camper vermell sobre el qual hi ha les garlandes i una franja de vidre blanc.

La conservació és bastant bona.

(d2) El camper verd, lleugerament groguenc i bastant clar, és procedent de reparació, com també ho són els peus de color groc sense grisalla.

A l'esquerra, dos vidres vermells, de vermell plaqué, són dels plecs del mantell del bisbe. Sota la roba blanca, amb un endomassat de grisalla d'elements florals —grisalla oberta o llevada—, apareixen els plecs morats de l'hàbit ben modelats amb grisalla piquejada. El bàcul, groc, baixa obliquament fins al mig de la vestimenta, i a l'angle superior dret hi ha els plecs de l'ampla orla groga amb elements ornamentals pintats amb grisalla de perfilar.

Conservació regular.

(d3) De dalt a baix i en sentit vertical, a la part esquerra i a la dreta, hi ha els plecs vermells del mantell, i sobre aquests plecs i a la dreta hi ha la gran orla groga del mantell. Al centre i sobre els vidres blancs, amb l'endomassat floral de grisalla marronenca, hi ha el pal groc del bàcul.

Conservació regular. Algunes peces són de reparació (vegeu els esquemes).

(d4) Sobre el fons blau grisós clar, hi ha el tors de la figura que duu mantell vermell amb una gran orla endomassada (grogua) i ornamentació pintada amb grisalla. Les mans sostenen el bàcul i un llibre de tapes verdes.

Conservació deficient: part del llibre és de reparació, com també ho és la mà esquerra de la figura.

(d5) Lleugerament desplaçat cap a la dreta i sobre un fons de vidre blau grisós clar —vidre prim i regular—, apareix el cap mirant d'aquesta figura. El cap és un vidre blanc sense grisalla —no és l'original—, i la mitra és de vidre blanc amb groc d'argent i grisalla. L'aureola és un anell blanc sense ornamentació. El bàcul és de vidre groc amb grisalla, una de les peces és un vidre aprofitat i el nus del bàcul té la grisalla a l'exterior.

Conservació regular. El plom és emprat amb dues amplades diferents, i l'ànima té les marques clares i separades de la màquina de fer les barretes.

(d6) Plafó rectangular de 0,55 m d'amplada i 0,45 m d'alçada. A baix del plafó, amb orla blanca, hi ha dos vidres blaus de forma

semicircular, pertanyents al camper de la figura de bisbe. Hi ha una triple motllura lleugerament corbada de vidre blanc amb groc d'argent i grisalla dibuixant els elements geomètrics que són l'ornamentació d'aquesta motllura o basament de les quatre columnes dibuixades en perspectiva. El camper d'aquests elements arquitectònics és verd.

(a7) Composició formada pels elements arquitectònics del primer pis del dosseret, amb els arcs de mig punt vistos en perspectiva, amb vidre gris clar amb grisalla, una cornisa groga amb grisalla i un fris de color gris, llis, i una segona cornisa també groga amb una escòcia d'elements ornamentals pintats. Sobre la cornisa hi ha tres grans petxines vistes també amb perspectiva, fetes amb vidre rosa-siena clar capçades per uns craters grocs. Darrera aquest parament i sobre el camper vermell, s'alça la part inferior de quatre columnes de vidre gris ombrejades amb grisalla.

La major part de la petxina central és de restauració (1982). Molts ploms de trencada.

(a8) Camper de vidre vermell, placa amb bombolletes visibles. A la part inferior del plafó hi ha la part superior dels tres craters grocs que encapçalen les petxines del plafó inferior (a7). Sobre les quatre columnes de vidre gris clar amb grisalla i llurs respectius capitells grocs amb ornamentació pintada, hi ha el sostre vist amb perspectiva amb una forma ovalada longitudinalment representant una cúpula. Damunt un arquiteu amb motlures hi ha el frontis i dos craters a plom de les columnes davanteres. Llevat els craters grocs, els altres elements arquitectònics són de vidre gris amb grisalla pintada.

Conservació bona.

(a9) A la part inferior hi ha el verd pàl·lid del sòl on s'estimola l'evangelista Sant Joan. Davant els vermells intensos, quasi opacs, de la túnica del personatge, l'àliga és de vidre blanc, i amb grisalla llevada i reforçada amb grisalla de perfilar s'hi dibuixen les plomes. Les potes de l'ocell són de vidre groc amb grisalla.

El camper, quasi invisible, és blau grisós clar.

La major part de les peces de vidre de l'àliga són de la restauració del 1982, totes elles datades. Reomplert tot el plafó.

(a10) Sobre camper blau pàl·lid grisós, visible a dreta i esquerra del plafó, hi ha els plecs de la túnica i del mantell del sant, de vidre vermell carminós i molt intens i fosc. La meitat superior del plafó és producte d'una restauració antiga.

El cap de l'àliga, de vidre blanc, té la grisalla esborrada i no és l'original.

Molt afectat per les reparacions.

(a11) El plafó és pràcticament ocupat pel cos de l'evangelista; la vestimenta és vermella i la les mànigues bombades amb uns passadors o cintes grogues que les escanyen sota els bíceps i a mig braç; el puny, també groc, cenyeix la màniga. Les mans són ben modelades i de gest elegant, amb l'índex de la mà dreta assenyalant el filacteri groc.

Camper blau grisós clar.

Bona conservació.

Nota: La túnica de la grisalla, molt sofisticada: pinta sobre base blanca amb una veladura de grisalla siena cremada, perfila el contorn dels dits i la mà, i amb ones pinzellades breus subratlla els nusos dels dits i els nervis del dors de la mà, i amb pinzell de pèl dur obre clars lleuant la veladura de grisalla, o encara amb un punxó fa una ratlleta blanca arran de les parts més fosques per accentuar-ne la forma.

(a12) Bust de l'evangelista; les espatlles van cobertes per la roba vermella, orlada de groc amb dos fermalls ovalats grocs amb grisalla

perfilant una ratlleta paral·lela als costats del vidre i picada ombrejant. Sobre l'espatlla dreta, hi ha les peces de vidre groc del filacteri.

Emmarcat per l'aurèola groga amb una ornamentació ben dibuixada de filets i rodones, el cap, actualment en tres peces de vidre transparent, té groc d'argent en els cabells, que són dibuixats amb la grisalla posada com una veladura i amb traços clars de punta de punxó que deixen veure el groc d'argent esmentat. La cara és pintada amb un sentit quasi escultòric, ja que, si bé algun tret és subratllat amb grisalla de perfilar, és sobretot l'ombra la que defineix i delimita els volums. Aquest ombrejat és obtingut amb grisalla color de terra de Siena cremada, posada piquejada i obrint clars amb pinzell de pèl dur.

L'estil d'aquest cap és notablement diferent de l'estil dels caps de les sibil·les, fins al punt de fer pensar en una altra mà.

El camper és blau, amb peces de blau grisós clar i d'altres, que fan sospitar que hi ha alguna antiga reparació, de blau cobalt més intens.

(b7) Camper verd clar, amb elements arquitectònics de vidre blanc amb grisalla siena torrada i groc d'argent en els capitells. Aquests elements arquitectònics consisteixen en part de les columnes que arrenquen del plafó inferior, i per sobre dels capitells grocs es clouen formant arcs de mig punt, amb una cornisa formada per un fris de daus (es tracta d'una torre rodona); sobre la dita cornisa s'aixequen les columnes d'un segon pis.

Conservació bona.

(b8) Camper verd clar. Part superior del fust de les set columnes visibles segons la perspectiva de la torre rodona, amb capitells jònics de groc d'argent i una cornisa de fulles d'acant i oves entre altres elements ornamentals.

Formant un tercer pis o nivell, hi ha la cúpula de groc d'argent i una gran cornisa que se sosté sobre unes columnetes grogues.

Conservació bona.

(b9) Part inferior de la túnica i del mantell de l'evangelista. El peu esquerre és posat sobre un filacteri de vidre groc sense inscripció, i a l'esquerra de la figura hi ha el cap del brau simbòlic, de vidre rosa amb grisalla ben dibuixada.

El camper és verd groguenc clar; la túnica és groga, endomassada amb una mostra d'elements vegetals i ocells, sobre un ombrejat fet amb grisalla piquejada. Mantell blau. Camper violat clar.

Conservació regular. Plom nou.

(b10) A l'esquerra del plafó hi ha la mà de l'apòstol, pintada sobre vidre blanc amb grisalla, que aguanta un cap del filacteri groc que mig tapa la part superior del cap del brau de color rosa amb una banya violada. La túnica és de vidre groc, molt tapada pel mantell blau amb grisalla dibuixant els plecs, i el camper és violat clar.

Conservació bona.

(b11) Sobre el camper violat clar, i emmarcat pels costats amb el blau del mantell, hi ha la túnica groga, amb un endomassat de fulles i ocells i un cinyell, fet amb grisalla de perfilar i un campit velant el groc i obert amb punxó per tal de donar alguns traços clars que reforcen el ritme de l'endomassat.

Al mig i a la part superior, un vidre blanc amb grisalla color siena torrada, corresponent a la barba i l'escot del personatge.

Conservació del vidre i de la grisalla molt bona. Emplomat de nou.

(b12) Camper violat molt clar. Mà esquerra aixecada, amb els dits closos. Màniga amb orla groga i fermall també groc sobre l'espatlla esquerra. Aurèola groga. El cap és blanc, amb grisalla densa

dibuixant i ombrejant els cabells. Al lloc del nas i dels ulls, hi ha una peça de vidre de la restauració del 1982. La meitat inferior de la cara i també l'arrencada del coll i espatlla són fets amb el vidre original i *repintat* barroerament a la boca, el bigoti i la barba, així com l'ombra projectada per la barba sobre el coll.

L'aurèola és de vidre groc, amb una ornamentació emperlada i bastant rústega.

Conservació mitjana. Plom nou.

(c7) Dues cornises de vidre groc amb grisalla dibuixant motius arquitectònics, i un fris de vidre blanc agrisat per la veladura de grisalla, formen la cornisa que tanca les arcades de mig punt que s'obren sobre els capitells del plafó inferior i donen ensem suport a tres grans petxines de vidre vermellós amb dibuix de grisalla; la central és representada de cara, i les dues laterals en perspectiva; a més de donar pas al segon nivell del dosser, les parts inferiors de les columnes surten entre les petxines i els craters de vidre groc que encimbellen aquests elements arquitectònics.

El camper és de vidre plaqué vermell.

Conservació bona.

(c8) Sobre camper vermell, i a la part superior dels tres craters grocs descrits en el plafó c7, pugem les quatre columnes de vidre agrisat que, amb llurs capitells corintis pintats sobre vidre groc, sostenen el sostre del templet vist parcialment per sota i amb el frontis tallat per dos craters de vidre groc amb grisalla.

Tot el plafó és original; només observem un vidre aprofitat en el camper, a la part esquerra tocant a la columna, a sota mateix del capitell.

Conservació, per tant, molt bona.

(c9) Sobre un sòl verd, hi ha la part inferior de les vestimentes de l'evangelista i l'àngel, el primer amb mantell vermell i túnica verda, i el segon amb una sobretúnica groga endomassada i túnica blau cobalt intens. Els peus i una mà de l'àngel són de vidre blanc amb grisalla siena torrada.

Conservació bona.

(c10) Plafó ben conservat, tot ell amb el vidre original.

A l'esquerra cau lent plecs el mantell vermell, al mig hi ha la túnica verda amb grisalla modelant i ombrejant, i a la dreta els blaus cobalt de les mànigues bombades de l'àngel i el groc de la sobretúnica endomassada i àdhuc un tros de l'ala dreta que surt al costat del cap. Aquest és de vidre blanc —transparent— amb grisalla siena torrada i groc d'argent.

Conservació, tant de vidre com de la grisalla o del plom, bona.

(c11) Sobre camper blau pàl·lid, els vermells plaqué del mantell omplen el plafó quasi totalment; únicament els braços amb llurs mànigues verd maragda i els punyets de vidre groc que els tanquen (juntament amb el blau del llibre que té a la mà esquerra i sobre el qual escriu amb una ploma blanca), la mà de l'àngel i un petit tros d'ala a l'angle inferior dret, trenquen la uniformitat del color vermell.

Alguna peça de reparació al mantell, que no desfigura, però, el vigor de la composició original.

Bona conservació.

(c12) Camper blau, sense cap mena d'ornamentació.

Tant l'aurèola groga com el cap, constituït per peces de vidre blanc mat o blanc amb grisalla (les peces de la restauració del 1982), no són, doncs, els originals. Únicament el vermell del mantell és autèntic.

Emplomat de nou en el curs dels treballs de l'I.E.C.

(d7) Sobre camper verd groguenc pàl·lid, figura la part superior del fust i capitells amb groc d'argent d'un dosser o torre circular de vuit columnes dibuixades en perspectiva i realitzades sobre vidre blanc pintat amb grisalla siena torrada. Els arcs de mig punt clouen la columnata i donen lloc a un cornisament format per dues cornises i un fris. Les cornises són de vidre groc, llis, i procedeixen de reparació antiga. Sobre aquest cornisament s'aixequen les set columnes del segon pis del dosser.

Conservació mitjana.

(d8) Sobre el camper verd groguenc pàl·lid, hi ha la part superior del fust de les columnes esmentades en el plafó inferior, rematades per capitells clàssics jònics, i, reposant a sobre d'ells, un gran cornisament profusament adornat amb motius clàssics; acant, oves, etc.; sobre d'aquest cornisament, que forma el segon pis del dosser, hi ha encara un tercer nivell format per unes columnes baixes i rabassudes que sostenen la cornisa i la cúpula que encapçala el dosser.

Conservació bona. Vidre i plom en bon estat.

(d9) Camper violeta pàl·lid. Part inferior del plafó representant un enrajolat de vidre verd grisós pàl·lid amb les rajoles pintades amb grisalla.

A la part esquerra del plafó, el lleó de Sant Marc, de vidre groc de gresol, amb grisalla campida i oberta amb punxó o llevada amb pinzell de pèl dur. La part del pit del lleó és un vidre de reparació pintat barroerament.

La part de baix del mantell blau, la túnica verda i el peu no són dels vidres originals, sinó d'una restauració tardana.

Emplomat de nou el 1982.

(d10) Plafó molt ben conservat i íntegre.

A la part de baix, a l'angle esquerre, el cap del lleó esmentat anteriorment, fet també de vidre groc i grisalla perfilada, campida o piquejada i llevada amb punxó.

El camper violat pàl·lid apareix escassament als dos costats, emmarcant el mantell verd maragda, de plecs ben dibuixats i ombrejats amb grisalla. Just al costat del cap, hi ha dues peces d'un intens blau cobalt, amb grisalla, corresponents a la túnica de l'evangelista, i a la part superior esquerra i a la dreta vorejant la túnica, els vidres grocs amb grisalla del filacteri que sosté aquest evangelista.

Emplomat de nou l'any 1982; l'estat de conservació del vidre i de la grisalla és excel·lent.

(d11) Uns pocs vidres procedents de reparacions antigues en el filacteri groc i el mantell verd, no desfiguren ni afecten visiblement la notable integritat d'aquest plafó, que ha estat emplomat en el curs dels nostres estudis.

El filacteri groc serpenteja per tot el plafó, passant de les mans al braç de l'evangelista i penjant avall.

Les mans, que destaquen sobre el mantell verd maragda, són realitzades amb vidre blanc amb grisalla de dibuix naturalista, de color terra de Siena torrada.

La túnica és d'un blau cobalt intens i ombrejat amb grisalla. Les mànigues d'aquesta túnica són bombades i es clouen en els punys amb un punyets groc.

Camper violat pàl·lid.

(d12) Sobre el camper violat pàl·lid, apareix el cap i les espatlles de l'evangelista Sant Marc.

L'excel·lent conservació dels dos plafons anteriors, malaaurament no es dona en aquest plafó.

Tot el rostre i la cabellera, excepte una petita peça de vidre blanc amb grisalla i groc d'argent entre l'aurèola i el mantell, va desaparèixer, i fou substituïda pel vidre blanc despolit característic d'aquestes restauracions.

L'aurèola és de vidre groc, amb l'ornamentació emperlada i de motlures que l'autor emprà normalment.

El mantell, visible sobre l'espatlla dreta del personatge, és de vidre verd maragda, i la túnica blava porta a l'escot una orla de vidre groc amb grisalla de motius vegetals.

Emplomat durant els nostres treballs d'estudi i restauració.

(a13) El camper blau de l'apòstol és encapçalat per un arc blanc i rosa moradenc. De sobre d'aquest arc surten les quatre columnes de vidre groc amb uns traços de grisalla mig esborrats i de mà maldestra, representades en perspectiva i donats llurs gruixos amb el color rosa moradenc de l'arc.

Com els plafons superiors, sembla una reparació desgraciada que ha respectat, però, el dibuix original donat pel plom.

(a14) Camper de vidre plaqué vermell, llis, sense cap mena d'ornamentació. Arquitectura en forma de temple clàssic amb columnes grogues; la perspectiva de les columnes és donada amb un vidre violat pàl·lid. Sobre les columnes hi ha un fris violat pàl·lid amb motlures de tipus clàssic, a sobre i a sota, de vidre groc.

La grisalla, molt esborrada, és barroera.

No és el plafó original; com en el superior (a13), sembla haver estat respectat el dibuix donat pel plom.

(a15) Camper vermell llis. Elements arquitectònics amb vidre groc llis; la grisalla quasi totalment esborrada. L'interior del temple, entre les quatre columnes grogues, és de color verd.

La poca grisalla encara visible és de mà barroera.

No és el plafó original, però sí que sembla haver respectat el dibuix donat per la xarxa dels ploms.

(a16) Franja inferior blava. El terra on posa els peus aquesta sibil·la és de vidres roses i verd oliva apagat, però no és l'original. Els peus, tallats d'una sola peça, són de vidre blanc sense grisalla, i no són, doncs, els originals. La túnica és verd maragda i té peces de reparació; a la part alta del plafó hi ha l'orla de vidre groc de la sobretúnica.

Conservació regular.

(a17) La mà dreta, pintada amb grisalla marró sobre vidre blanc, agafa el mantell vermell. La sobretúnica és de vidre endomassat amb grisalla de trepa de motius florals i foliiformes, de color blau grisós pàl·lid. Algunes peces de vidre llis de color blau cobalt no són originals.

Restaurada durant el nostre estudi (1982).

(b13) Sobre una franja de vidre rosat marronenc, s'alcen, sobre fons vermell, quatre pilars que s'uneixen sobre una escòcia, formant tres arcs de punt rodó. Els pilars són fets amb el vidre blau grisós pàl·lid que Fontanet vol usar en les arquitectures d'aquest vitrall.

Els elements arquitectònics són dibuixats en perspectiva.

Conservació bona.

(b14) Les columnes o pilars del plafó b13 es clouen formant arcs de punt rodó; sobre els carenyols corre un fris d'escòcies i bastons que emmarquen un altre fris pla, amb cassetons i la nova motllura d'escòcia que l'encapçalat; sobre aquesta motllura s'aixequen tres grans petxines de vidre verd, amb grisalla ombrejant-les i dibuixant-les. Darrera aquestes petxines hom veu les columnes del temple del plafó b13, que són, però, producte d'una restauració que en canvià els colors tot respectant-ne el dibuix.

Conservació regular.

(b15) Camper groc amarronat; la part superior del temple o dosser, formada per quatre columnes amb capitells clàssics del tipus corinti; les columnes són de vidre blau grisenc pàl·lid, i els capitells, dibuixats amb grisalla sobre vidre groc. El de segon terme, a l'esquerra, té la grisalla esborrada. Les columnes sostenen un frontis, i amb vidre groc sobre la base del frontis hi ha dues copes o coronaments. La perspectiva permet de veure el sostre d'aquest temple, vist per sota, on un traç de grisalla suggereix una cúpula.

A la part de baix del plafó i també amb vidre groc són dibuixats els tres coronaments de les petxines del plafó inferior (b14).

Conservació bona.

(b16) La part inferior del plafó és de vidre blau grisós molt pàl·lid amb el dibuix de l'enrajolat (idèntic al del vitrall de «La Mare de Déu i Sant Miquel» (s-XIII) de Santa Maria del Mar) fet amb grisalla pintada campida i obrint clars. La mostra fa un rectangle esgaiat, amb una rodona clara sobre el triangle fosc, i fosca sobre el clar.

Els peus són resolts amb vidre blanc (transparent) amb grisalla siena torrada, campida i perfilada suggerint un peu calçat (i no descalçat com són els de les altres sibil·les).

Sota aquest enrajolat hi ha una franja estreta de vidre groc-ocre pàl·lid. A part d'una petita llenca de vidre blau del camper, visible a l'esquerra del plafó, la resta és formada per l'ampla orla d'elements ovals pintats sobre vidre groc de grosol, els plecs vermells de la túnica i dues peces de vidre verd-ocre pàl·lid de la llaçada o cinyell que li penja de la cintura.

Conservació bona.

(b17) A ambdós costats i formant una estreta llenca vertical, el blau pàl·lid del camper emmarca la túnica de vidre plaqué vermell, amb dues franges grogues on la grisalla dibuixa uns signes o lletres cabalístiques. Al mig, i nuant-se, penja la llaçada o cinyell verd-ocre clar.

Conservació bona.

Sobre el vidre vermell, sota la franja groga superior i al costat de la llaçada verda, en un plec de la túnica, hi ha dibuixades amb grisalla dues marques de vitraller en forma de J.

(c13) Composició, color i forma idèntics al descrit plafó a13, excepte el to rosa marronenc, que en aquest és més aviat un morat pàl·lid.

Conservació bona.

(c14) Idèntic al plafó a14; vegeu-ne la descripció.

Conservació bona.

(c15) Idèntic al plafó a15; vegeu-ne la descripció. L'única diferència és el coronament de la cúpula, que en aquest és ovalat.

Conservació regular.

(c16) Franja verda inferior. Enrajolat d'escòcie sobre vidre blau grisós pàl·lid (vegeu descripció tècnica al d16).

Els peus que es posen sobre aquest enrajolat són de vidre blanc amb grisalla siena torrada, que perfila i modela els dits dels peus. A la dreta del plafó i en vidre groc, hi ha el pal de la creu que porta aquesta sibil·la i, al costat, una espurna de camper blau (és de reparació).

La túnica és verda, i el vidre, endomassat, té grisalla a ambdues cares; per l'exterior dibuixa amb grisalla pàl·lida un tema floral, i, per la cara interior, amb grisalla picada, modela els plecs de la túnica.

A l'esquerra hi ha els plecs blaus del mantell.

Conservació regular.

(c17) A dreta i esquerra del plafó hi ha els blaus de la túnica ben modelats amb grisalla picada i obrint clars rascant amb un pinzell de pèl fort.

Al centre hi ha la túnica de vidre verd groguenc pàl·lid amb l'endomassat descrit en el plafó c16; i, a la dreta, la franja vertical groga de la creu esmentada.

Alguns vidres són de reparació, però la conservació és bona

(d13) Idèntic de composició, color i elements arquitectònics al descrit plafó b13 (hi ha una única diferència en el color verd de la franja de la part inferior del plafó).

Conservació bona.

(d14) Idèntic al plafó b14; vegeu-ne la descripció. Algunes petites peces de vidre de reparació; no afecta la composició.

La seva conservació és molt bona, especialment les tres petxines, que en aquest pany són intactes.

(d15) Tret d'un camper groc marronenc menys trencat i, per tant, amb menys ploms, aquest plafó és idèntic al ja descrit plafó b15. Conservació bona.

(d16) Una franja rosa bastant estreta és a la part de baix del plafó; immediatament a sobre és pintat el terra enrajolat, sobre el qual es posen els peus de la sibil·la i els plecs de la túnica vermella.

Aquest enrajolat és pintat amb grisalla campida molt pàl·lida sobre vidre blau grisós molt clar; sobre aquest campit, amb grisalla opaca o de perfilar, es dibuixa un escairat amb una rodona, mitja en clar i mitja en fosc.

La túnica és de vidre plaqué vermell, i la grisalla dibuixa els plecs de l'indument amb una pinzellada que perfila el plec i un campit de grisalla piquejada i, en certs llocs, obrint clars a base de llevar el piquejat rascant amb un pinzell de pèl dur. El camper és blau. Conservació bona.

(d17) Pràcticament tres quarts del plafó són ocupats per la túnica vermella. En l'altre quarter, l'esquerre superior, hi ha la mà dreta de la sibil·la —un vidre blanc de reparació—, el final de la trompa groga amb la seva embocadura ben dibuixada i, amb vidre groc (té una curiosa tara de bombolletes molt superficials, allargades apaïsadament), són representats els plecs d'una curta sobre-túnica i el final de l'armadura.

Hi ha diverses peces de vidre de reparació en el camper blau, la túnica vermella i la trompa.

A la mà, uns trossets de platines de ferro soldades sobre el plom donen un perfil més agut als dits.

Conservació bona.

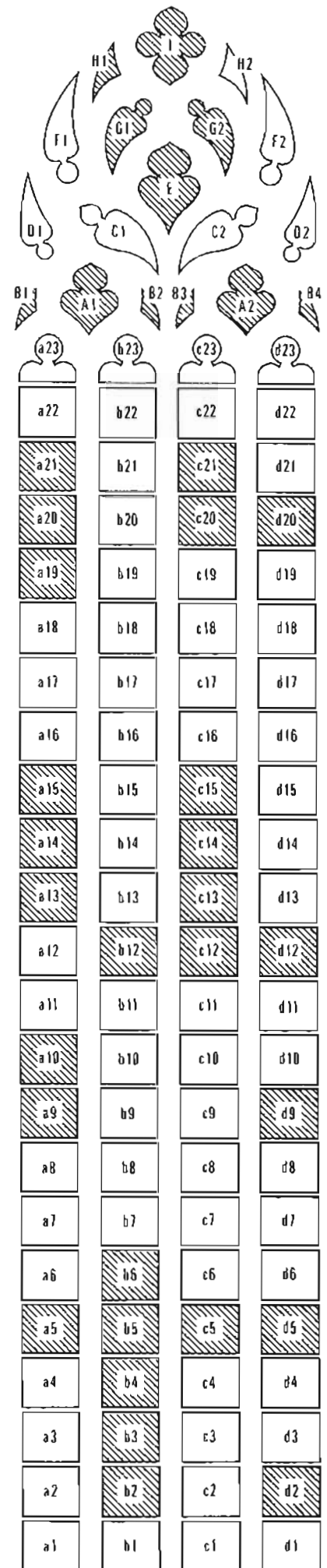
(a18) I a mà dreta de la figura, doblegant el colze i amb l'índex dret, ve a l'alçada del pit. La mà és de vidre transparent amb grisalla de color siena torrada. A sobre mateix de l'índex hi ha una peça de vidre vermell plaqué corresponent al mantell i una peça groga de la columna. El vestit és escotat, amb el pit dret a fora, pintat també sobre vidre blanc (transparent) amb grisalla siena torrada. El cos del vestit és blau grisós amb endomassat floral pintat a l'exterior i grisalla modelant a l'interior, i porta una orla d'oves pintades sobre vidre groc.

Les mànigues són molt bombades, amb vidre verd maragda i un doble puny blanc i groc.

Conservació deficient.

(a19) Part superior del tors i cap de la sibil·la.

El rostre era desaparegut en fer el nostre estudi; per tant, i seguint el dibuix del plom, fou reemplaçat per un vidre blanc amb grisalla

siena torrada, per tal de donar-li la mateixa lluminositat dels altres caps i evitar l'enlluernament.

Les espatlles resten mig tapades per la túnica vermella que es clou sota el coll amb un fermall verd maragda. Per sobre del mantell passa un collar de vidre groc amb grisalla fent motius ornamentals.

Els cabells, grocs, formen una doble trena ben dibuixada amb grisalla. L'aurèola és blava i, flanquejat per dues columnes grogues amb capitell d'inspiració coríntia, hi ha el camper de vidre rosa tot ell procedent d'una reparació amb vidres aprofitats.

Conservació deficient.

(a20) Elements arquitectònics que clouen el camper de la figura i constitueixen el dosser format per una torre octagonal.

Excepte els capitells —la grisalla queda a l'exterior—, tot el plafó és una reparació relativament moderna del final del segle XVII o de la primera del XVIII (?). Vidre més prim i llis que el que veiem emprat normalment en aquest vitrall, tallat amb diamant o rodeta (no rosegat ni tallat amb ferro roent) i sense grisalla. El plom té marques grosses de la màquina d'estirar plom.

Conservació deficient.

(a21) Plafó d'elements arquitectònics, continuació de la torre octagonal.

El mateix comentari del plafó anterior.

(a22) Part superior de la torre octagonal formada per tres putxines de vidre verd maragda —la del mig és de restauració del 1892— rematades per unes peces de vidre groc pintat amb grisalla suggerint gerres. Des d'aquests elements s'aixequen quatre columnes roses amb capitells corintis de color groc que sostenen un sostre rosa amb una cúpula central verd maragda (vista per sota). El camper és blau cobalt fosc.

Conservació deficient.

(a23) Capcer. Alçada 0,48 m, amplada 0,55 m.

Frontis del temple superior del dosser realitzat en vidre rosa amb grisalla dibuixant els elements del frontis; coincidint amb les columnes de primer terme del plafó inferior hi ha dues gerres de color groc amb grisalla i, sobre el frontis, el basament i la magolla d'una gran gerra, ornamentada amb gallons, tots aquests elements de vidre groc, excepte la magolla que és de vidre blanc amb groc d'argent; de la gerra gran surten unes poncelles de vidre vermell i grisalla. El camper és blau cobalt intens.

Conservació bona.

(b18) Sobre camper blau grisós pàl·lid i part del fust d'una columna blanca, hi ha el tors de la sibil·la. Les dues mans són de vidre blanc (transparent) amb grisalla siena torrada. La mà esquerra assenyalava la dreta, que porta una calavera. Aquesta mà i la calavera són d'una sola peça de vidre.

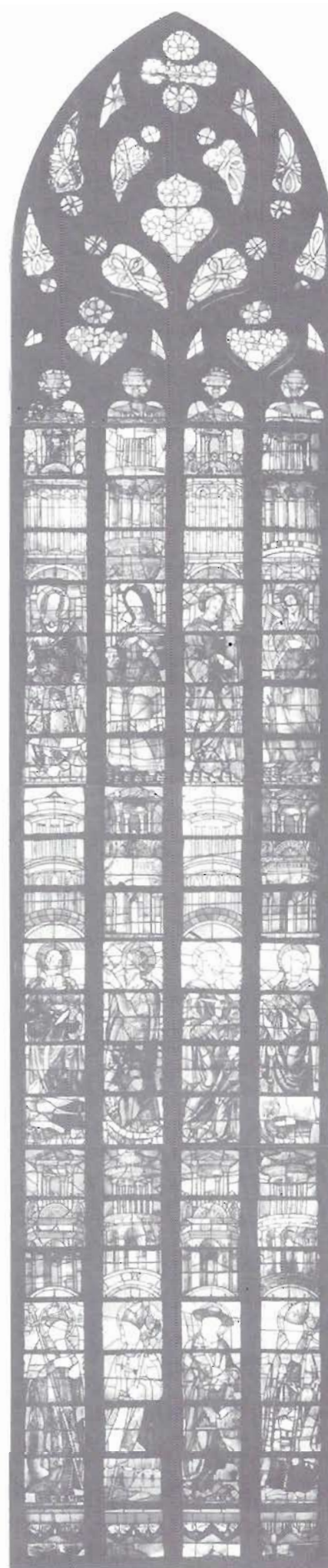
El vestit és vermell, amb mànigues llargues, en part de vidre groc i en part de blanc, dibuixant el puny cenyit. A l'alçada dels bíceps, una orla cenyeix novament la màniga.

Tanca el vestit per davant una orla groga. Pels costats i en forma de V, baixa una llaçada verda que es nua en el plafó inferior (b17).

Conservació molt bona.

(b19) Les espatlles i el cap de la sibil·la queden emmarcats per dues columnes de vidre blanc amb sengles capitells grocs d'estil més o menys coríntia. Les columnes són modelades amb grisalla siena torrada piquejada i obrint clars.

L'escot del vestit és quadrat, amb una orla llisa de color groc, i la roba, vermella.

Porta al cap un vel color morat pàl·lid. El cap i el coll eren d'una sola peça de vidre blanc amb grisalla i groc d'argent. Aquest groc és emprat en les anelles d'un collaret i en els cabells o vel blanc (no es pot aclarir) que porta a sota de l'esmentat vel morat clar. El gest, lleugerament inclinat, del cap fa suposar que devia estar mirant la calavera que assenyala. De la testa, en resta únicament la meitat inferior.

(b20) Plafó tot ell format pels elements arquitectònics, de vidre groc amb grisalla perfilant i modelant. Motius arquitectònics ornamentals: oves, perles, capitells, fulles d'acant, etc.

Conservació bona.

(b21) Segon pis del dossier, format per quatre columnes de vidre groc de gresol, amb el camper o intercolumni vermell.

Les columnes són representades en perspectiva, veient-se la part de sota del arcs i capitells.

Conservació deficient.

(b22) Sobre camper vermell, hi ha la cornisa superior del segon pis del dossier, que fa de base al temple circular amb set columnes de fust cilíndric i capitells dòrics (?); tots aquests elements arquitectònics són de vidre groc.

Conservació deficient.

(b23) Capcer. Amplada 0,55 m, alçada 0,48 m.

Darrer nivell o pis del dossier en forma de llanterna amb petites columnes, una cornisa de decoració acurada i una magolla de vidre groc amb fulles d'acant pintades que fa de planxa a una gran gerra de vidre groc. Vegeu descripció del plafó a23.

Conservació bona.

(c18) A la dreta del plafó, hi ha el pal de la creu suggerint les vetes de la fusta pintant un ritme de pinzellades amb grisalla siena torrada, i la mà dreta que es posa sobre la creu. La màniga d'aquesta mà, com també el braç esquerre que queda entre el pal de la creu i la columna, són de vidre verd endomassat amb elements florals: la grisalla de l'endomassat és a l'exterior, i la grisalla modelant volums a l'interior. La màniga dreta del personatge té una petita orla o vora en el puny cenyit i cordat amb dos botons. El mantell és del blau grisós que ja hem descrit, amb grisalla perfilant els plecs i modelant-ne el volum.

Conservació regular.

(c19) Sobre el camper verd pàl·lid, el bust de la sibil·la. La mà esquerra, de vidre blanc amb grisalla siena torrada i sanguina, aguanta la creu; just a l'angle del pal i el travesser hi ha el cap d'aquest personatge. Va cofat amb una roba que penja amb plecs elegants a la dreta, i sota la qual, com una orla, hom veu un segon vel plisat, amb groc d'argent a la vora. Aquest segon vel, el rostre i el coll són d'una sola peça de vidre blanc, amb els trets de la cara i detalls del coll i del vel pintats amb grisalla perfilant les línies més definides i modelant amb grisalla picada de punta de pinzell i llevada, obrint clars amb un pinzell de pèl dur.

L'espatlla dreta queda tapada pel mantell blau i la túnica verda amb un fermall oval groc. És groga també la vora de la màniga del braç esquerre.

A l'esquerra de la figura, i amb el travesser passant-li per davant, hi ha el fust blanc d'una columna, i a sobre apareix el capitell groc fosc pintat amb grisalla.

Conservació bona.

(c20) Plafó d'elements arquitectònics; excepte els capitells, no és el vidre original encara que el dibuix que fa el plom sembla fidel al traçat originari.

Vidre tallat amb diamant, més prim i llis que el vidre emprat normalment en aquest vitrall.

(c21) Plafó d'elements arquitectònics corresponent a les columnes i arcs del primer pis o nivell del dossier. Tot ell prové d'una reparació tardana que respecta el dibuix donat pel plom, per bé que tot el vidre, tallat amb diamant, és llis i prim, i no hi ha cap peça original.

Conservació dolenta.

(c22) Hi ha quatre columnes de vidre rosa (amb capitells grocs d'inspiració clàssica) enmig de les quals es veu el sostre de color rosa del temple. Aquestes columnes sostenen una cúpula o llanterna rodona de color verd maragda. El temple s'aixeca sobre les tres petxines de vidre verd-ocre pàl·lid coronades per tres gerres grogues.

El camper o fons del plafó és blau cobalt lluminós i intens. La peça de l'angle superior dret és de ciba, amb la marca del puntill ben visible per la cara exterior.

Conservació bona.

(c23) Capcer. Alçada 0,48 m, amplada 0,53 m, diàmetre lòbul 0,25 m.

Camper blau cobalt intens, de vidre de ciba. Frontis rosa, amb grisalla dibuixant-ne els diferents elements arquitectònics.

Damunt les columnes del plafó inferior i sobre el frontis hi ha dues gerres grogues. El frontis és coronat per una gran gerra de vidre groc, amb fulles d'acant a la magolla, i formes florals com poncelles de color vermell sobre la gerra.

Tot i que té tres peces de reparació antiga, i les fulles d'acant de la magolla són pintades a la cara externa del vidre, l'estat del vitrall és bo.

(d18) Tors de la sibil·la sobre fons blau cobalt (de reparació). A l'esquerra i sobre la màniga verda hi ha la forma sinuosa de la llarga trompeta de vidre groc (de reparació). La mà esquerra és closa, just sobre el pit i sota la llaçada verda que fa un nus i dues puntes. Tant la mà, de vidre blanc, com el nus i les puntes esmentades són també de reparació, i ho són encara el puny groc, la màniga verda i els plecs vermells del mantell.

L'armadura, decorada amb elements florals i oves pintades sobre vidre groc, és l'original.

Conservació correcta.

(d19) Bust de la sibil·la enmig de dues columnes de fust blanc i capitells grocs amb pintura de grisalla, i sobre un fons blau grisós molt pàl·lid.

A l'esquerra hi ha la boca de la trompa, de vidre groc i grisalla picada i de perfilar.

A la part de baix del plafó, hi ha les espatlles del personatge recobertes per l'armadura d'escot quadrat i decorant el vidre groc amb oves.

La testa va cofada amb un casc groc, dels costats del qual surten dues ales (?) de vidre groc amb grisalla. El rostre i el coll són d'una sola peça amb ploms de trencada; els ulls, celles, nas, boca i perfil són dibuixats amb un traç fi i enèrgic, i amb grisalla de punta de pinzell es modelen els volums amb pintura sanguina i siena cremada.

Conservació bona.

(d20) Plafó format per elements arquitectònics en forma de fris i cornisa corbada que formen la base del dossier. El plafó és una imitació barroca del b20, fet amb vidre prim i llis de color cru i mal pintat de grisalla quasi perduda totalment.

No és, doncs, l'original.

(d21) Columnes i arcs de vidre groc amb dibuix de grisalla marcant les motlures, capitells i altres elements arquitectònics del primer pis de la torre rodona que forma el dossier.

Camper vermell.

Conservació bona.

(d22) Segon pis del dossier, format per una cornisa de vidre groc amb ornamentació de fulles i set columnes grogues de fust rodó i capitells clàssics sostenint un arquiteu circular ornat amb oves. El camper és de vidre vermell plaqué.

Conservació regular: alguns vidres són trencats, i el plom està en mal estat.

(d23) Capcer. Alçada 0,50 m, amplada 0,55 m, diàmetre del lòbul 0,28 m.

Amb vidre groc, hi ha tots els elements arquitectònics que

formen el tercer pis o nivell del dossier: cornisa circular, petites columnes que sostenen la cúpula, i, ja dins el lòbul, el peu de fulles d'acant del gran coronament en forma de gerra ornamentada amb gallons aplanada amb les poncelles vermelles. Camper vermell.

Bona conservació, amb pocs ploms de trencada.

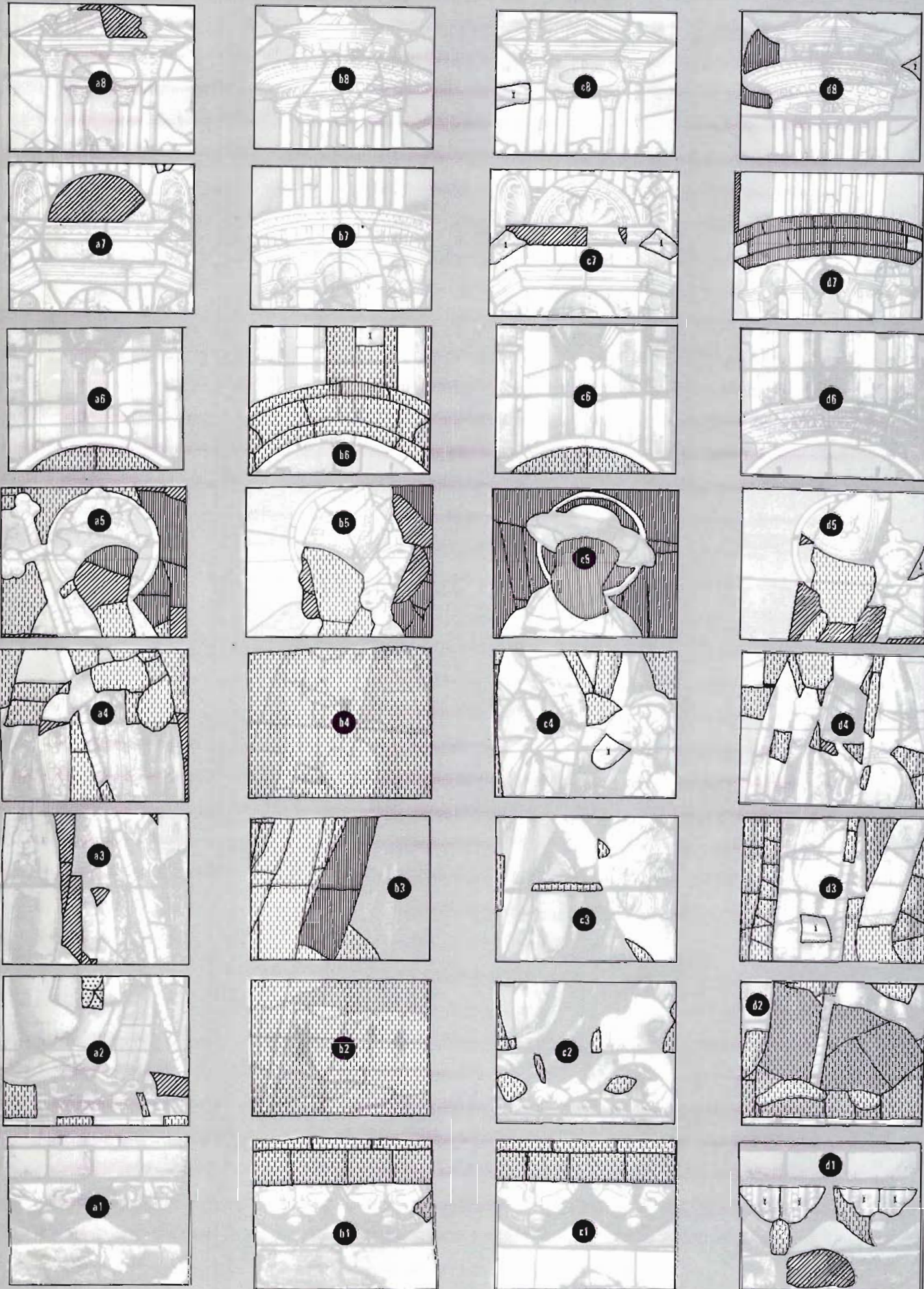
Traceria

La traceria *no* és l'original en conjunt. La diferència d'estil i àdhuc la qualitat del vidre és diferent de la resta del vitrall. També és antiga la substitució dels vidres originals pels que ara hi ha.

Hi són abundants els blaus de ciba, així com alguns roses de gran qualitat que es troben en els plafons més antics; obertures en forma d'arinyol, tant les de camper blau com les de camper rosa.

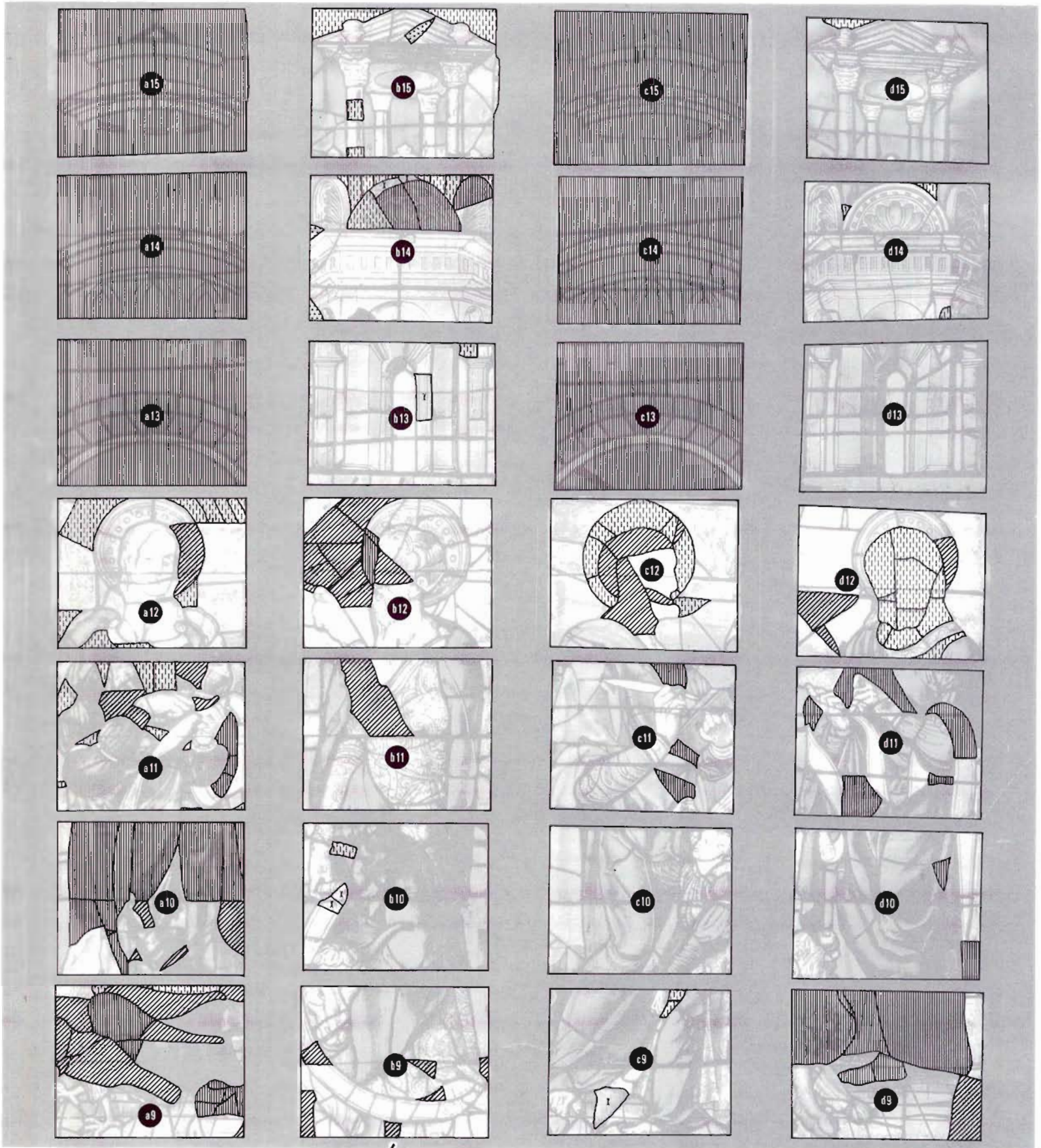
Sembla molt més moderns (XVIII?) els trilobats de forma coral; llur vidre és més prim i llis i, en ells, *no* hi ha cap vidre aprofitat.

Vegeu-ne els dibuixos.

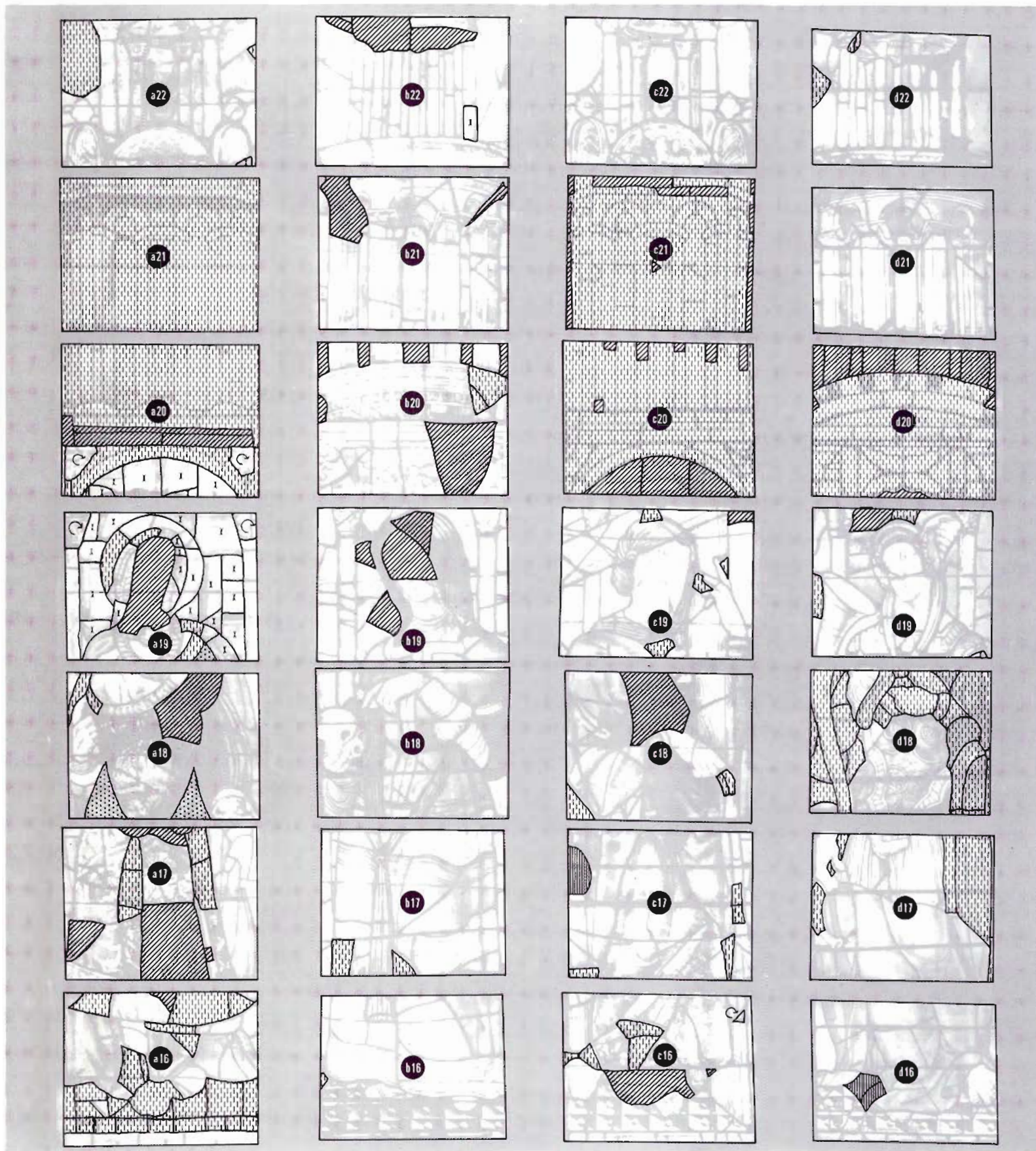
VITRALL NAU S-II. PLAFONS 1 a 8 DE LES LLANÇETTES a, b, c i d

VITRALL NAU S-II. PLAFONS 9 a 15 DE LES LLANCETES a, b, c i d (ESQUEMA DE TRAMES)

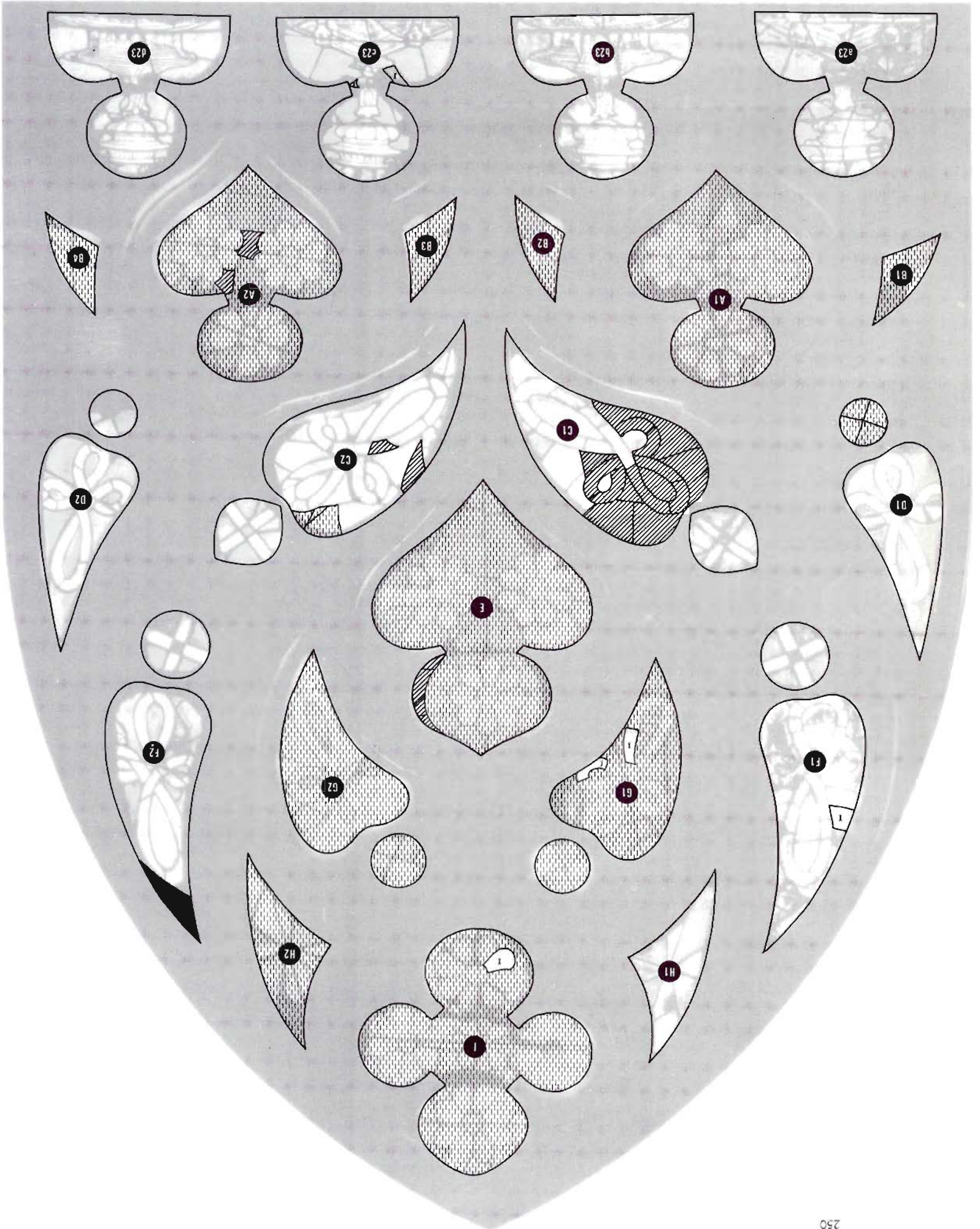
VITRALL NAU 5-II. PLAFONS 9 a 15 DE LES LLANÇETES a, b, c i d

VITRALL NAU S-II. PLAFONS 16 a 22 DE LES LIANCETES a, b, c i d (ESQUEMA DE TRAMES)

VITRALL NAU S·IL PLAFONS 16 a 22 DE LES LLANCETES a, b, c i d

VITRAILL NAU S-11. PLAFO 23 DE HESLLAN(C)TES a. b. c. d. i. TRAGERIA.

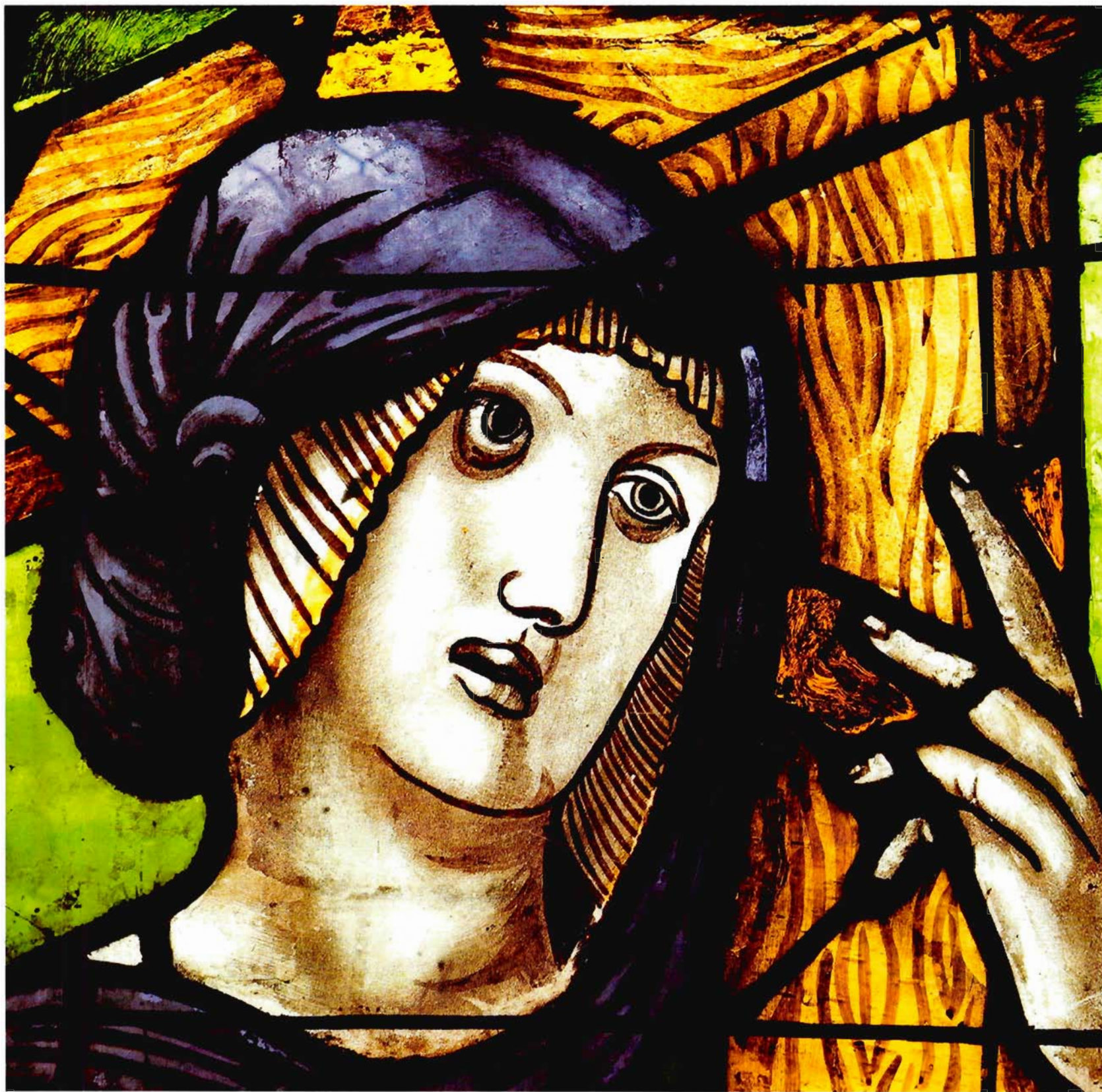
VITRALL NAU S·II. PLAFONS a9, a10, a11, a12, b9, b10, b11 i b12

VITRALL NAU S-II.
PLAFONS c18, c19, c20
i d18, d19, d20
(a. de la restauració)

VITRALL NAU S-II.
PLAFONS c18, c19, c20
i d18, d19, d20
(d. de la restauració)

VITRALL NAU SIBI PLAFÓ c19 (DETALL)

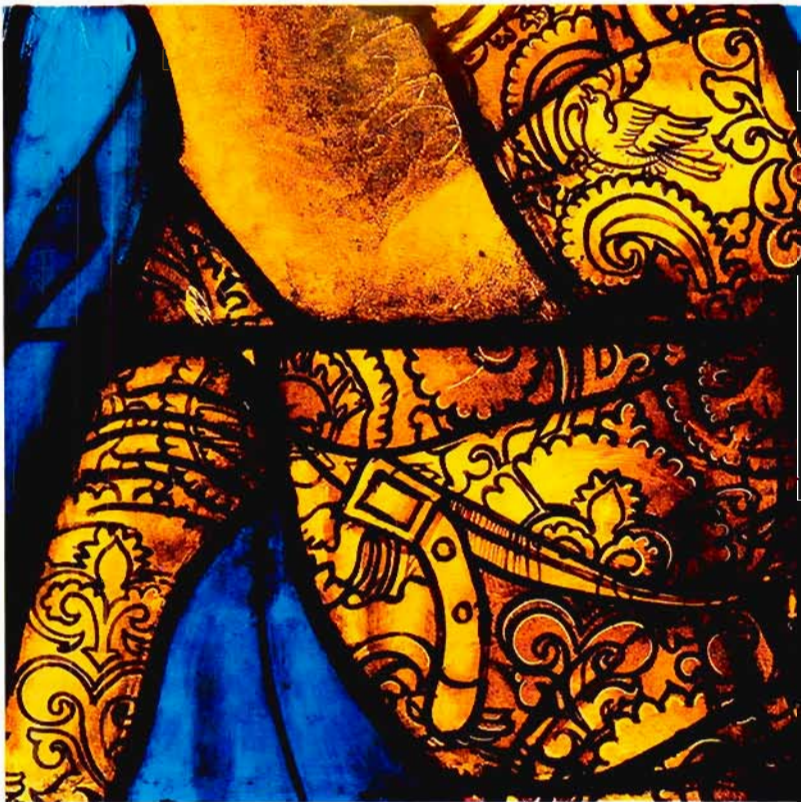
VITRALL NAU S·II. PLAFÓ d19 (DETALL)

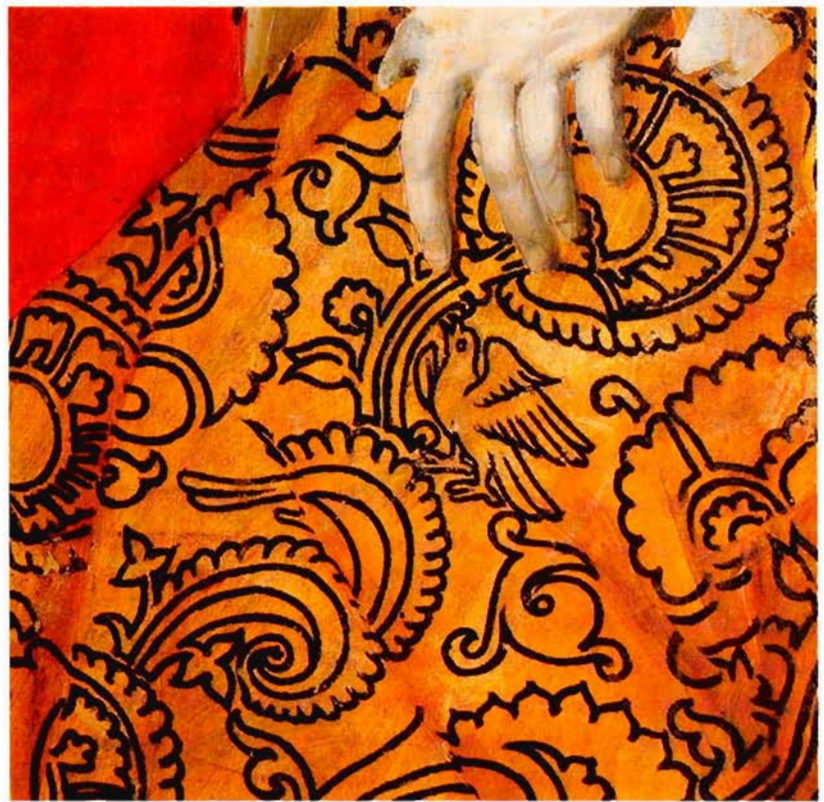
VITRALL NAU S-II. PLAFÓ d11

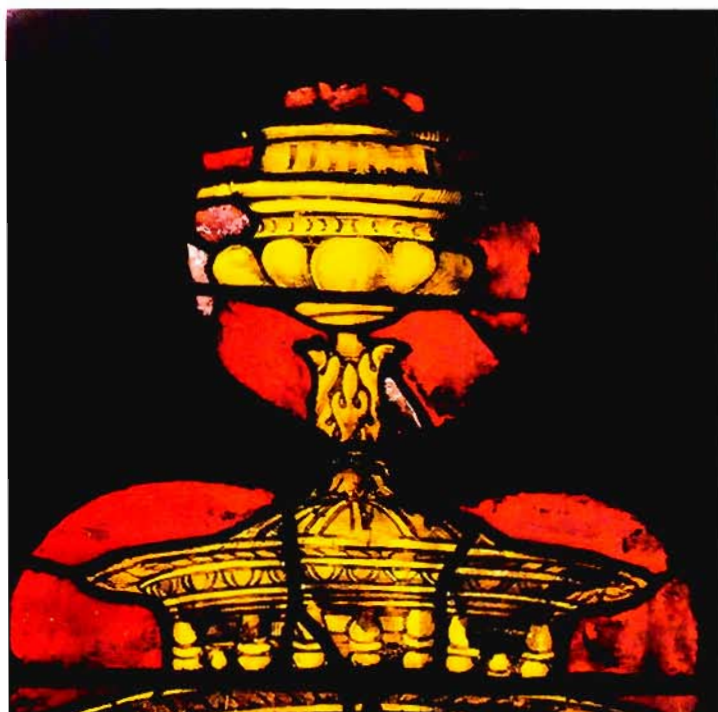

VITRALL NAU S-II. PLAFÓ b18

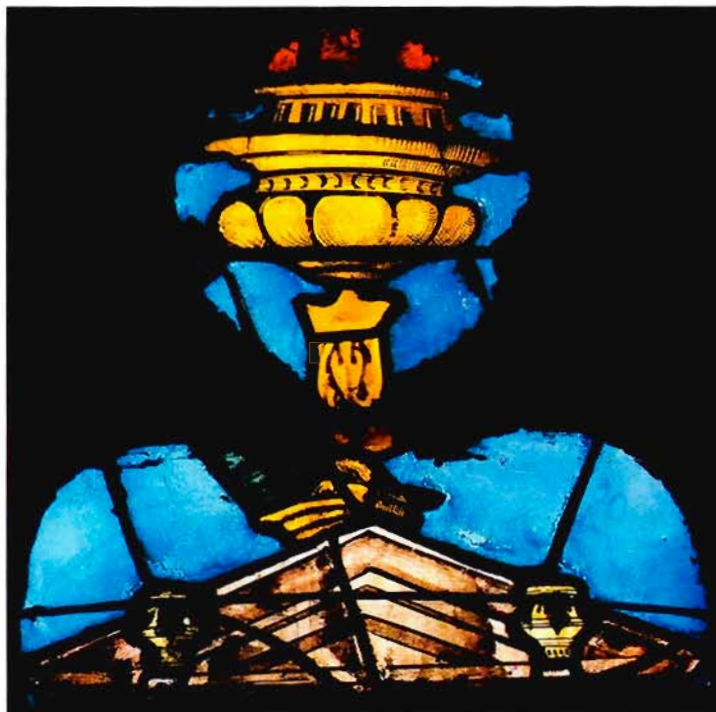

VITRALL NAU S-II. PLAFÓ b11 (DETALL)

DETALL DEL RETAULE DE SANT FELIU DE JOAN DE BORGONYA
(GIRONA, MUSEU D'ART)

VITRALL NAU S-II. PLAFÓ b23

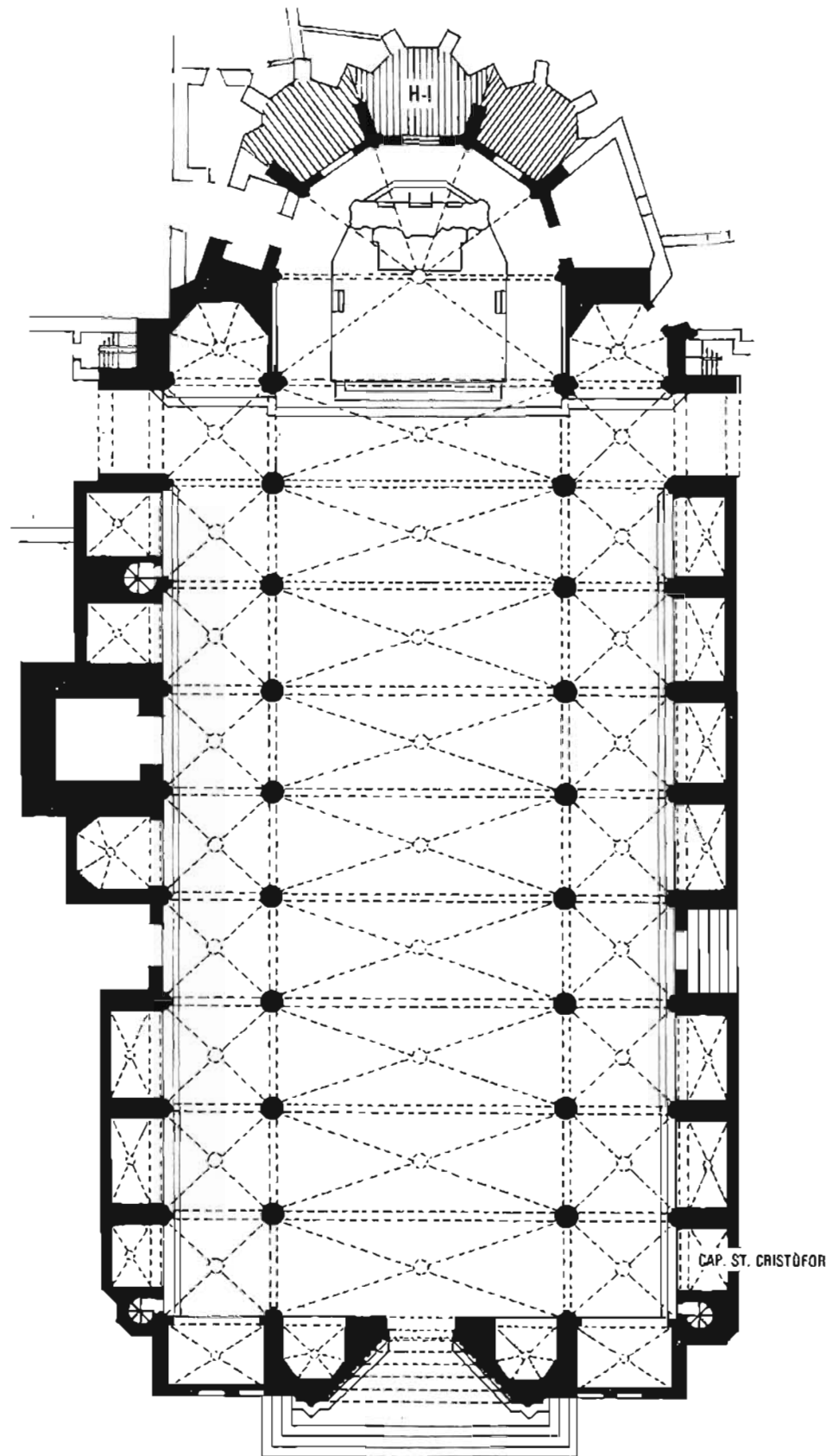
VITRALL NAU S-II. PLAFÓ c23

VITRALL NAU S-II. PLAFONS b7 i b8

VITRALL NAU S-II. PLAFONS c7 i c8

Planta de Santa Maria de Castelló d'Empúries, segons Puig i Cadafalch (1921),
actualitzada per Antoni Vila i Delclòs (1986).

SANTA MARIA DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES

ABSIS PRINCIPAL

VITRALL H-I – ESCENES DE LA VIDA DE CRIST

Alçada 12 m, amplada 2,34 m.
Finestral de tres llancetes i traceria.

COMENTARI GENERAL

L'actual conjunt de plafons que formen el vitrall central del presbiteri de l'església de Santa Maria de Castelló d'Empúries és una mostra de les malvestats sofertes pels vitralls d'aquesta església des del seu origen fins avui dia. Desastres motivats per guerres, invasions, revolucions i per les condicions d'una meteorologia certament inclement. Antigues reparacions testimonien l'atzarosa vida d'aquests vitralls, com per exemple la petxina de color i factura clarament fontanetiana (segle XVII) que hi ha en el plafó *b3*, el castell del plafó *b1* (segle XVII), etc.

Entre l'any 1963 i l'any 1969, l'arquitecte Francesc Pons-Sorolla i Arnau emprengué les darreres obres de restauració de l'església de Santa Maria per encàrrec de la «Direcció General de Arquitectura». En el curs d'aquestes obres hom procedí a la restauració i reemplomament d'alguns plafons del vitrall, així com a l'adaptació dels vitralls (no originals) de la traceria a la nova forma quadrilobada que hom donà a aquests tres badius, i foren closos amb plaques d'alabastre els altres finestrals del presbiteri, tot eliminant els vitralls geomètrics moderns, i oberts els lòbuls de les llancetes del vitrall central.

Aquesta restauració fou duta a terme per la casa «Vidrieras Artísticas» de Bilbao, segons ens informà mossèn Salvador Pagès i Tubert, que aleshores era rector de Santa Maria.

Els plafons més íntegres i que mostren una coherència iconogràfica són els de la vida de Crist. Són plafons llegendaris que responen a un programa i estil ben clàssic en l'Europa del segle XIV. Esmentarem, com a exemple, les curioses similituds en els trets facials, en la composició i en el color, entre aquests vitralls i els de l'església de Saint-Pierre, a Gordon.

En parlar d'aquests vitralls castellanencs, cal observar que, malgrat l'estret lligam que unia l'església de Santa Maria amb la Seu de Girona, malgrat la coetaneïtat en la data de realització dels vitralls del presbiteri de la catedral de Girona i els de Castelló d'Empúries i malgrat la proximitat geogràfica, les diferències en l'estil i àdhuc en el color (especialment els verds) són ben notables, així com també és ben diferent el concepte de composició: al presbiteri de la catedral de Girona, les imatges i les escenes són emmarcades i delimitades per importants dossers arquitectònics amb gablets, pinacles, arcbotants i arcs que s'aixequen sobre els capitells de les columnes paral·leles a les bordures; a Castelló, els elements arquitectònics són més simples i escassos. Els arcs no s'aixequen de les columnes sinó de la mateixa bordura perlada, i les escenes generalment queden ben delimitades dins cada plafó, mentre que a Girona passen d'una llanceta a l'altra, com podem veure en els vitralls del Naixement, de l'Epifania, de la Dormició de la Mare de Déu, etc.

Per aquestes raons i les que es desprenen d'una acurada observació dels trets comuns en els rostres dels personatges, del grafisme dels plecs de la roba i d'altres detalls, podem deduir que el mestre vitraller de Santa Maria no era el mateix que per aquelles mateixes dates treballava en l'envitrallament del presbiteri de la catedral de Girona.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Aquest finestral és format per plafons provinents de diversos vitralls, pertanyents, però, a aquesta església. La majoria són del mateix autor o obrador.

Quatre plafons (*a4*, *a5*, *a6* i *c6*) dels plafons «d'històries» tenen doble bordura de peces rectangulars amb ornamentació quadrifoliar i franja més estreta emperlada, i un doble arc d'ogiva fisonat; els carcanyols són pintats amb grisalla negra. Sobre els arcs, i capçant el plafó, hi figuren elements arquitectònics en forma de torres cilíndriques amb teulada cònica, o petites finestres amb llanceta i traceria. Hem inclòs en aquesta sèrie el plafó *a6*, tot i que no té l'esmentat doble arc.

També, temàticament, hi pertanyien els plafons *a2*, *c3*, *c4*, *b5* i *c5*, tots ells sense el doble arc.

El plafó de la Crucifixió (*b2*) consta de bordura simple, ampla, de motius heràldics alternats: creu groga, de camper negre (pintat) de forma de rombe, i sabata blanca amb grisalla ornamental.

CONSERVACIÓ

La temàtica original es conserva malgrat nombroses reparacions (vegeu l'esquema) en la majoria dels plafons. Els més afectats, alguns quasi totalment, fins al punt de no poder-ne «llegir» el tema, són els plafons *a1*, on una figura de bisbe del segle XVIII substitueix els vidres originals (es conserva únicament l'estructura de la doble bordura), el *c1* provinent d'un altre vitrall, el plafó *c2*, que conserva únicament les figures de la part inferior, i els dos plafons *b3* i *b4*, sense bordura i deformats totalment per les reparacions, que potser provenen d'un vitrall diferent.

Els vitralls de la traceria no són els originals.

ICONOGRAFIA

El finestral presenta escenes de la vida de Crist: Naixement, dos plafons de l'Epifania, Sants Innocents, Baptisme de Jesús, Jesús davant els doctors de la llei, Temptació de Jesús, Entrada de Jesús a Jerusalem, Crucifixió, Enterrament i Resurrecció; queda de tema dubtós el plafó *c2* (podria ésser Jesús al Mont Tabor).

Els capcers de les llancetes són de temes ornamentals, i el del mig representa el Sant Esperit.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL, ESTAT

La tècnica d'aquest vitrall és simple; no hi ha groc d'argent. Els campers són de vidre llis, sense ornamentació ni endomassats. La pintura de la grisalla és de pinzell, i no hi ha llevats ni altres recursos.

Els caps de les figures són pintats sobre vidre rosa o blanc, així com ho són, també, les altres parts del cos, les mans i els braços. El cap, tallat d'una sola peça, comprèn els cabells, el rostre i el coll. En alguns, hi ha un lavís o veladura a tota la peça; sobre aquesta veladura, els trets de la cara, dels cabells i del coll són pintats amb grisalla lineal, amb traç enèrgic i decidit; els cabells són llargs i ondulats, i les barbes també són llargues i ondulades, i es divideixen en blens; el límit de la barba i la galta és marcat amb una línia de puntets o amb una fina ratlla sinuosa. El bigoti, llarg, es confon amb la barba. Els ulls, molt rodons, tenen la nineta marcada amb una taca rodona negra i són subratllats per les parpelles ben marcades. Les celles són enèrgiques i lleugerament corbes; una d'elles es continua amb la línia del nas i els narius. Els fronts són amples i, al mig, els cabells marquen el característic petit tupè.

L'acord de color és basat sobretot en el blau-vermell, blanc, groc, rosa i verd. Aquest darrer color és un verd pàl·lid lleugerament groguenc i grisós.

L'estil és lineal, amb encertades estilitzacions en el marbre de la tomba de Crist (plafons *a6* i *b6*); els plecs de la roba són angulosos.

La grisalla és en general ben cuita i es conserva en bon estat. En les bordures és on apareix malmesa o esborrada, especialment en algunes peces del plafó *a3* i en el castell del plafó *b1* (aquest castell és més tardà que el plafó on va inserit, 1688).

CATÀLEG

Llanceta a

(a1) Plafó rectangular de 0,72 m d'alçada i 0,59 m d'amplada.

Hi figura la imatge d'un bisbe dempeus revestit amb mantell violat de folre groc; duu una túnica blava i guants violats. La mà dreta està en actitud de benedir, i l'esquerra porta un bàcul groc. Va cofar amb mitra. La cara del bisbe és una reparació tardana, pintada amb pintura freda.

El camper és blanc, amb alguns vidres grocs i un de blau. Doble bordura; l'externa és de rectangles blaus, grocs, roses i verds amb quadrifoliats pintats amb grisalla negra de camper, i la interna és

de vidre blanc emperlat. A la bordura emperlada hi ha tres vidres aprofitats, i a l'externa, la peça inferior de la dreta és també un vidre aprofitat, fragment d'una cota de malla.

Aquest plafó és del segle XVIII.

(a2) Tema: Temptació de Jesús.

Figura de Jesús al cim d'una muntanya amb un dimoni alat. Jesús és representat assegut, amb un llibre a la mà esquerra, i amb la dreta assenyalant el dimoni. Jesús porta una túnica vermella i mantell groc. L'aurèola és vermella. El dimoni és de color rosa, i la muntanya, de vidre verd groguenc pàl·lid.

El camper és de vidre blau, en molts llocs substituït per peces de «tapaforats» de vidre groc.

Doble bordura, igual a la descrita en el plafó anterior. Una estreta llenca fou afegida (el 1972) a la part superior del plafó per tal d'adaptar-lo a les mides del seu actual emplaçament.

(a3) Tema: Els Sants Innocents?

L'estat residual d'aquest plafó fa difícil la identificació del tema.

Hi són nombrosos els vidres aprofitats, i molts dels vidres blancs tenen la grisalla completament esborrada. Hi són nombrosos també els vidres amb fragments de dibuixos d'armadures de soldats. A l'angle superior esquerre, mal col·locat però original, hi ha un petit fragment d'un cos d'infant.

La bordura és doble, igual a la dels plafons anteriors; la bordura blanca de la dreta no és l'original.

(a4) Tema: Reis Mags.

Malgrat les deformacions de la composició original degudes a reparacions maldestres, hi són identificables les figures de dos reis portadors de copes o urnes.

Ambdós reis porten corona groga. El de l'esquerra va vestit amb mantell verd, túnica vermella i sabates roses amb ornamentació reticular. A la mà dreta porta una copa de color rosa pàl·lid amb ornamentació de grisalla. El mag de la dreta duu un mantell vermell, túnica blanca i sabates vermelles amb el mateix dibuix reticular del descrit anteriorment.

El camper és blau, llis, i a la part superior del plafó hi ha elements arquitectònics mal disposats, que originàriament representaven dos arcs d'ogiva roses; darrera d'ells apareixen les tres teulades roses d'unes torres vermelles idèntiques a les representades en el plafó de la Nativitat.

Hi ha molts vidres aprofitats.

Doble bordura, igual a les descrites anteriorment.

(a5) Tema: Epifania.

Aquest és un dels plafons més ben conservats; probablement anava al costat del plafó anterior.

La composició es desenvolupa dins una fornícula de doble arc apuntat, amb carcanyols grocs. Darrera els arcs hi ha tres finestres roses d'una llanceta amb traceria trifoliada i carcanyols verds ornamentals.

Sobre el camper llis de color blau, apareix la Mare de Déu asseguda, amb l'Infant als braços. Agenollat davant la Verge hi ha un Rei que amb totes dues mans presenta l'ofrena d'una copa groga. Sobre la Verge, i al centre d'un dels arcs, hi ha l'estrella d'Orient, i al mig de l'altre arc, una flor vermella.

La Verge, asseguda en un tron groc, porta corona i un vel blanc al cap. Va vestida amb mantell blau i túnica vermella.

L'Infant, en actitud de beneir el Mag, té aurèola groga cruciforme, i porta una túnica blanca. Amb la mà esquerra acull l'ofrena. Els peus, nus, són pintats sobre el mateix vidre rosa carnació emprat en les mans i rostres dels tres personatges.

El Rei Mag, el cap del qual si bé és antic no és l'original, portava mantell vermell (en bona part substituït per vidres de reparació) i túnica blava. Al braç dret porta la corona. Les sabates del Mag són grogues amb la mateixa decoració reticular dels dos Mags del plafó anterior.

Bordures dobles iguals a les descrites, tot i que les exteriors no són originals. El cap de l'Infant és procedent d'una restauració i és copiat, tot girant-lo, del cap de Jesús del plafó c3.

(a6) Plafó rectangular. Alçada 0,65 m, amplada 0,59 m.

Tema: Resurrecció de Crist.

La composició és deformada per reparacions barroeres; tot i això apareix ben explícita la figura de Crist sortint de la tomba. Dos grups de soldats adormits figuren al peu del sepulcre. Al grup de l'esquerra hi ha dos soldats amb cota de malla i túnica blanca, l'un armat d'una llança i l'altre d'una espasa. També són dos els soldats

del grup de la dreta. És particularment interessant la figura central, la del soldat que dorm amb el cap cot, recolzats els braços en els genolls i passant el braç esquerre per l'abraçadora d'un gran escut. Ambdós soldats porten cota de malla i túnica blanca sense mànigues.

La figura de Crist, de grans dimensions en relació amb els soldats, és representada amb un genoll fora de la tomba, el tors nu i el cap amb aurèola vermella. El braç dret, en posició estranya, té el puny clos com si portés quelcom a la mà. El braç esquerre és posat sobre el genoll en posició forçada (reparació). El sepulcre rosa és vinçat com el marbre amb cops de pinzell petits i ritmats. El camper és blau i vermell, ple de vidre aprofitat.

A cada costat de la tomba, hi ha sengles flors blanques tallades per la bordura emperlada. La bordura externa és igual a les descrites en els plafons anteriors.

(a7) Capcer de la llanceta. Alçada 0,85 m, amplada 0,59 m, dividit per un travesser.

Plafó ornamental amb un gran sol vermell, amb decoració de raigs radials i quatre flors blanques (tres d'originals) de sis pètals als costats del disc.

A la part superior, hi ha un motiu ornamental geomètric amb grisalles reticulars, sobre fons blanc, i amb semicircumferències verdes; al centre, un quadrat blau amb grisalla foliiforme i estrella blanca al mig (és una reparació antiga). Bona part del camper, blau, és de vidres aprofitats.

Bordura doble, seguint el tipus descrit en els plafons anteriors.

Durant la restauració de l'església (1963-1979) foren oberts els lòbuls dels capcers de les llancetes, modificació que obligà a afegir la llenca inferior i els vidres del lòbul.

Llanceta b

(b1) Plafó rectangular. Alçada 0,72 m, amplada 0,59 m.

Tema: Heràldic i ornamental.

Nombroses reparacions maldestres, i un possible reemplomatge, donen una estructura malgirbada a la composició, malgrat que una bona part del vidre és original.

Castell amb carreus aparents, merlets, finestra de cap-i-ample encreixada, porta de punt rodó amb dovelles. Al peu del castell, grisalla esborrada amb la data del 1688. El camper és de vidre blanc, amb ornamentació foliiforme, formant quadrats de quatre peces de vidre amb els elements vegetals en forma de creu i filet per la part externa. Aquest camper és més antic que el castell.

La bordura és doble, emperlada la interior, i de vidres quadrats blaus, blanc i vermells amb decoració quadrilobada l'exterior.

(b2) Plafó rectangular. Alçada 0,74 m, amplada 0,59 m.

Tema: Crucifixió.

Flanquejat per quatre estrelles blanques, el sol i la lluna, la figura de Crist crucificat en una creu verda apareix sobre un camper de vidre llis de color vermell.

La imatge de Crist és pintada amb grisalla negra sobre vidre de manxó transparent. Va mig embolcallat amb una roba blava. A les mans i als peus —que té encreuats— figuren els claus i gotes de sang. El cap, aureolat de blau, és pintat (rostre, coll i cabells) en una mateixa peça de vidre. Els ulls figuren clucs, i la boca closa en un rictus de dolor. El tors de la figura és substituït per dues peces de vidre blanc, procedents d'una reparació antiga.

La bordura d'aquest plafó és diferent dels altres que figuren en aquest finestral; és una bordura senzilla, ampla, amb els motius alternats d'una sabata blanca amb un breu dibuix d'un rectangle allargat amb una ratlla en ziga-zaga, i d'una creu groga sobre fons negre (de grisalla); darrera aquests dos motius hi ha un fons blau, groc i rosa, sense seguir un ordre determinat.

A la part superior del plafó, una estreta llenca horitzontal —moderna— l'adapta a la seva actual col·locació.

El camper vermell mostra un bon nombre de peces de vidre aprofitat o tapaforats.

(b3) Plafó residual, producte de reparacions antigues i contemporànies, fins al punt d'ésser-ne inidentificables la forma i el tema originals. Únicament el terç superior del plafó mostra clarament un mantell blau amb una orla daurada i blanca amb un motiu circinat, element que veurem repetit en el plafó superior (b4).

¿Potser era una imatge de grans dimensions (dos plafons) de la Verge Maria?

Entre els vidres aprofitats és de remarcar un fragment de vidre verd groguenc, amb el dibuix d'una petxina, idèntic en estil, tècnica i tema al motiu de petxines emprat per Jaume Fontanet en els seus vitralls de les Sibils (Girona) i Sants Just i Pastor (Barcelona).

(b4) Tema: Immaculada Concepció.

És també residual l'estat d'aquest plafó, que, com suara indicàvem, possiblement complementava el tema del plafó inferior. Algunes peces autèntiques ens mostren un mantell blau i una túnica groga, així com l'orla groga ja descrita.

Al mig del plafó apareix la imatge de la Immaculada Concepció, de petites dimensions, possiblement afegida al plafó al segle XVIII. És també del segle XVIII el terç superior del plafó, on són representats el sol i una estrella blanca, ambdós sobre camper groc.

Aquest plafó, així com l'inferior, no té bordura.

(b5) Tema: Baptisme de Jesús.

Al centre de la composició hi ha la figura de Jesús, nu, dins el riu Jordà, i, a l'esquerra, Sant Joan, amb els peus nus i amb la túnica verda un xic arromangada, tira l'aigua d'una gerra o vas groc damunt el cap de Jesús. A la dreta, un personatge (amb el cap d'estil diferent de tots els altres) sosté el vestit rosa violat de Jesús. Aquest personatge porta una túnica groga i aurèola vermella. La figura de Jesús és pintada sobre vidre blanc —i l'aigua del riu també—, i les altres dues figures ho són sobre vidre rosa pàl·lid. A l'angle superior esquerre hi ha una ala pintada sobre vidre blanc. Pertany potser a la imatge de l'Esperit Sant del capcer?

El camper és de vidre blau, amb nombroses peces de vidre aprofitat.

La bordura és doble; l'externa té un motiu quadrifoliat, i la interna és emperlada.

L'aurèola de Crist és de color blau, i no és l'original.

(b6) Plafó rectangular. Alçada 0,65 m, amplada 0,59 m.

Tema: Sepultura de Jesús.

Una fornícula de doble arc apuntat, de color blanc, amb tres torres amb finestres de punt rodó i teulada sobre camper vermell, emmarca l'escena de la sepultura de Jesús. La imatge de Jesús és pintada sobre vidre blanc, embolcallada amb un llençol blau, amb les mans amb els forats dels claus, encruades la dreta sobre l'esquerra, i el cap un xic alçat sostingut per Josep d'Arimatea. Josep s'inclina dipositant el cadàver dins la tomba de marbre rosa vinçat, amb dues arcuacions a la part baixa i tres circumferències grogues, una de sencera al mig i mitges circumferències als costats tocant la bordura.

Josep d'Arimatea va vestit amb una túnica groga i porta el cap cofat amb un capell verd groguenc.

L'aurèola cruciforme de Jesús era originàriament de color blau clar.

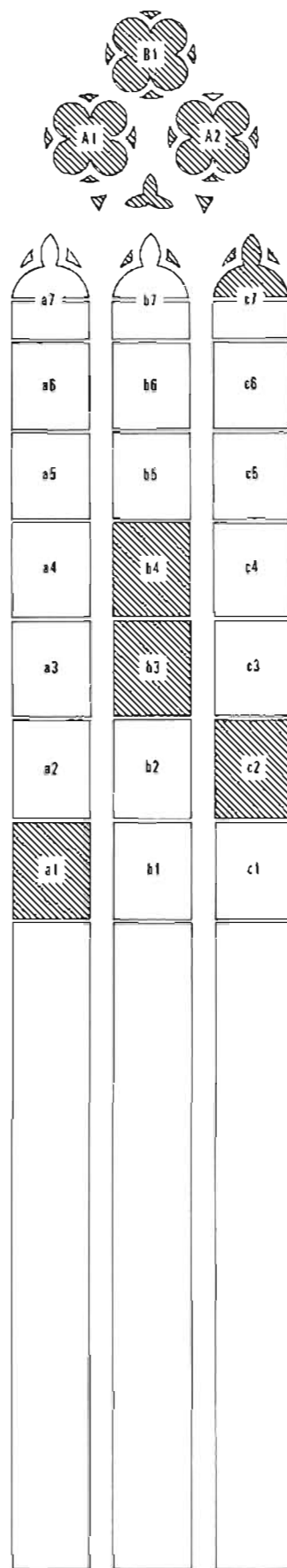
El plafó té bordura doble, quadrifoliada l'externa i emperlada la interna.

Una bona part del camper vermell a la dreta és substituïda per tres peces de vidre blanc.

(b7) Capcer de la llanceta. Alçada 0,85 m, amplada 0,59 m, dividit per un travesser.

La meitat inferior del capcer representa el Sant Esperit, de vidre blanc, amb aurèola verda, sobre camper llis de color blau. Als dos angles superiors hi ha dues peces vermelles, la de la dreta amb grisalla.

La part superior és ornamental, amb el mateix motiu descrit en el capcer de la llanceta a, però en aquesta és sobre camper vermell.

Una llenca estreta paral·lela al travesser de ferro fou afegida per tal d'adaptar aquest plafó al seu emplaçament actual en ésser destapat el lòbul del capcer.

Doble bordura quadrifoliada i emperlada en la meitat inferior; els quadrifoliats són de peces rectangulars. A la meitat superior, la bordura és de peces quadrades.

Els dos plafons que formen el capcer provenen de vitralls diferents. La meitat inferior podria completar —en un plafó superior— l'escena del Baptisme de Crist, com sembla deduir-se d'una ala blanca que resta en el plafó del Baptisme, pintada de la mateixa mà que les d'aquest plafó.

El plom, si bé és antic, no és l'original.

Llanceta c

(c1) Plafó rectangular. Alçada 0,72 m, amplada 0,59 m.

Plafó ornamental, amb part d'un gablet de grans dimensions, sobre camper blau.

El gablet mostra un tros d'arc blanc amb creus, el rampant també blanc amb frondes, i fragments —alguns en la seva posició original— de contraforts, arcbotants i finestres coronelles. Tots aquests elements són també de vidre blanc.

Els carcanyols de l'arc són blaus amb grisalla de motiu trifoliat. És blau el camper interior de la fornícula, on apareix un fragment d'una aurèola groga amb orla emperlada.

Doble bordura, blanca i estreta l'externa, i blava amb tres petites circumferències, dues de blanques i una de rosa, la interna; aquesta, amb grisalla floral.

L'estil dels elements originals és més acurat que el de la majoria dels plafons que es conserven en aquesta església. Probablement és de la segona meitat del segle XIV.

(c2) Plafó rectangular de 0,74 m d'alçada, i 0,59 m d'amplada.

Tema: Jesús davant els Doctors?

Sobre camper vermell, bé que ple de tapaforats d'altres colors, hi ha quatre figures masculines assegudes. Estan distribuïdes per parelles i en posició inclinada; hi ha dos vidres blancs amb grisalla dibuixant els plecs d'una túnica, i els peus d'una persona, que bé podria ésser un infant si comparem la seva grandària amb la de les altres figures.

Aquests personatges tenen els caps pintats sobre vidre blanc, i van vestits amb mantell i túnica i calçats l'un amb sabates grogues i l'altre roses. La figura de primer terme de la dreta té el mantell verd i la túnica rosa; la de darrera seu porta túnica o mantell blau, i la de primer terme de l'esquerra va vestida amb mantell rosa i túnica groga.

La bordura és doble, de rectangles roses, verds o blancs amb grisalla quadrifoliada i una estreta llenca al costat; també a la part interna hi ha la clàssica bordura emperlada.

L'estat de conservació de la composició és molt dolent; en canvi l'estat del vidre i de la grisalla és bo.

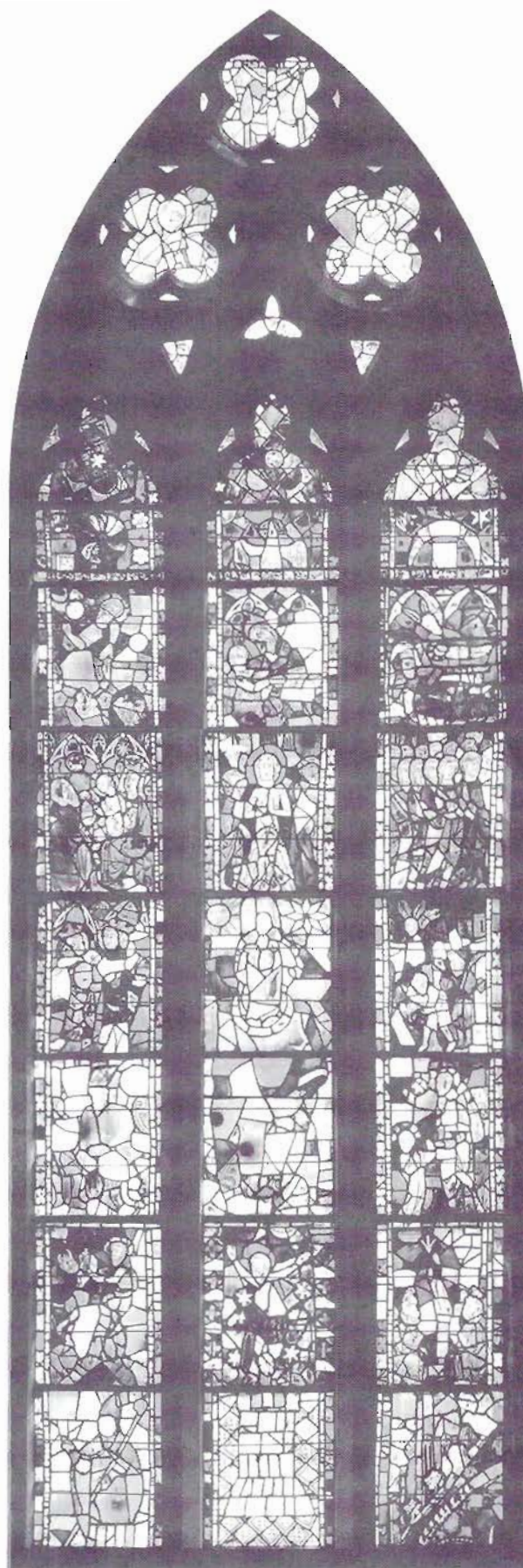
(c3) Tema: L'Infant Jesús davant dos personatges (?).

Composició de tres figures; Jesús infant a l'esquerra vestit amb túnica blanca, mans i rostre pintats sobre vidre rosa pàl·lid i aurèola vermella; al mig de l'escena hi ha la imatge d'un home jove i alt sense barba, amb aurèola rosa, vestit amb mantell groc i túnica vermella. A la dreta i darrera, hi figura el tercer personatge, un home gran amb barba llarga vestit amb túnica verda i mantell rosa. Sobre l'Infant, al nivell del cap de la figura central, hi ha una estrella de sis puntes pintada sobre vidre blanc.

Tant el cap i les mans de l'Infant com els dels altres dos personatges són pintats sobre vidre rosa pàl·lid.

Bordura doble, com la descrita en el plafó anterior. Camper blau. Grisalla i vidre ben conservats, composició afectada per nombroses reparacions i tapaforats.

El plafó fou parcialment reemplomat l'any 1972.

(c4) Plafó de forma i mides donades.

Tema: Entrada de Jesús a Jerusalem.

Aquest plafó, que glossa el tema de l'entrada de Jesús a Jerusalem, devia ésser complementat amb un altre plafó situat a la seva esquerra, on havia de figurar Jesús sobre la somera. Aquest segon plafó és desaparegut.

L'escena representa tres personatges; el d'un home jove enfilat a dalt d'una palmera (és interessant l'estilització del tronc d'aquest arbre) amb una palma a la mà. Un altre jove s'inclina tot estenent un mantell vermell a terra. El tercer personatge, un home gran amb la barba llarga, porta una palma a la mà esquerra.

El jove enfilat a la palmera porta túnica blava; el del mantell vermell va vestit amb túnica curta blanca, calces i sabates de color rosa pàl·lid, i l'home gran duu túnica de color rosa fosc, calces i sabates verdes.

Darrera les tres figures apareixen dues torres, l'una rosa i l'altra verda, i davant, un mur blanc. Tant a les torres com al mur hi ha dibuix de carreus. La torre rosa té una teulada vermella i finestra de punt rodó, elements que també es repeteixen en la torre verda.

El mur és capçat amb una cornisa groga, i a mitja alçada hi ha una peça ovalada de vidre groc amb un motiu quadrifoliat.

Bordura doble com la descrita en el plafó anterior.

La composició està ben conservada, malgrat els tafaforats blancs o d'altres colors. La pintura de grisalla és ben conservada. En la túnica blanca, i emprada com a vidre aprofitat, hi ha una de les sabates de la bordura del plafó de la Crucifixió.

La majoria de les restauracions són antigues però no datables.

(c5) Tema: Apòstols (?).

Escena amb dotze personatges tots ells portadors de palmes. Van vestits amb túniques llargues i mantells. Figuren amb els peus nus i sense aurèola.

Estan situats en dos rengles; en el primer, el personatge de la dreta podria ésser Sant Pere, ja que és representat calb i amb barba curta; portava una palma a la mà que en una reparació posterior desaparegué gairebé totalment.

Conservació bona; les relativament poques peces de tafaforats no deformen l'escena. El plom no és l'original, però és antic.

Doble bordura com la descrita en els plafons anteriors.

(c6) Plafó rectangular. Alçada 0,65 m, amplada 0,59 m.

Tema: El Naixement.

Escena emmarcada per un doble arc d'ogiva de color blanc amb carcanyols de grisalla negra. Darrera els arcs apareixen tres torres vermelles amb teulada blanca. La torre del mig —les altres són tallades per la bordura— té una finestra de punt rodó.

La figura de la Mare de Déu apareix ajaguda sobre un llit de potes verdes amb llençol blanc i cobrellit vermell. La Verge porta un vel blanc al cap i un vestit de color verd groguenc. Porta aurèola vermella fisonada.

L'Infant jeu en un bressol blanc i vermell —amb ornamentació de grisalla—. Va embolcallat amb bolquers blancs i duu aurèola verda cruciforme.

Darrera l'Infant, i ja tocant als arcs, hi ha la mula (originalment en vidre rosa) a l'esquerra, i a la dreta el bou, també de vidre rosa; la major part de la grisalla és, però, esborrada.

El camper és blau; la bordura, doble; l'exterior és de peces de vidre quadrades, de colors blanc, blau, vermell i groc amb un motiu de grisalla quadrilobada. La bordura interior és emperlada sobre vidre blanc.

Aquest plafó és d'una mà diferent de la dels altres plafons.

El plom, molt malmès, és original. Si bé hi ha estat conservada la composició original, el plafó està literalment esmicolat. Les reparacions són antigues.

(c7) Forma i mides donades en els altres capcers a7 i b7.

La meitat inferior al travessar té la bordura doble —igual a la dels plafons c5, c4 i c3—. El camper és blau amb una lluna creixent blanca i dues estrelles blanques als angles superiors. Sota la lluna, una gran peça rectangular de vidre blanc.

La meitat superior té bordura de vidre aprofitat de color blanc. El tema de l'aspa amb semicircumferències verdes és molt deformat per la seva adaptació al nou tipus de capcer (1972); en aquesta darrera restauració hom emprà, però, alguns vidres aprofitats en els quals veiem el groc d'argent, tècnica que no apareix en cap dels plafons originals conservats.

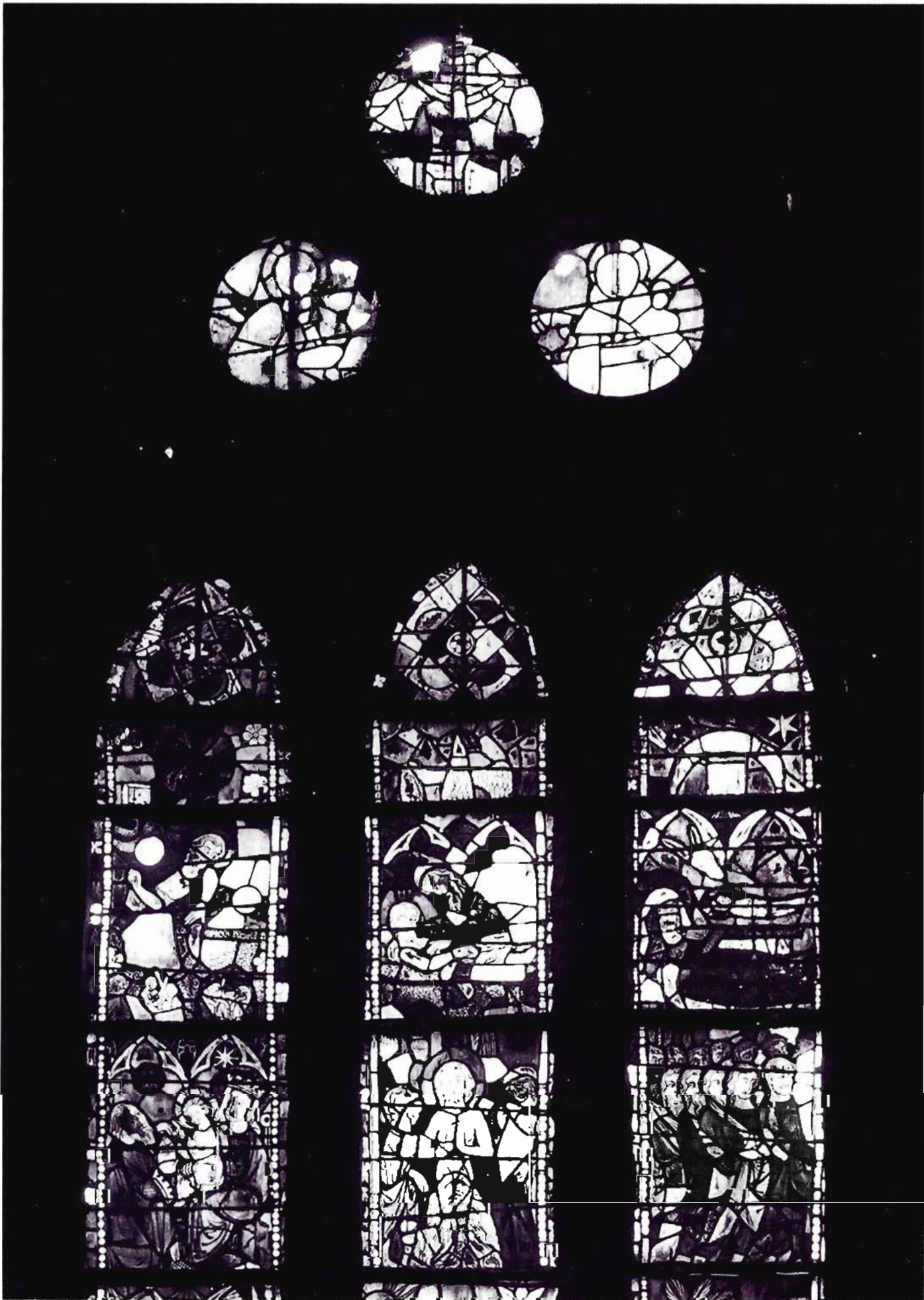
Traceria

Tres rosasses quadrilobades de 0,72 m de diàmetre, un trifoliat i dos triangles curvilinis.

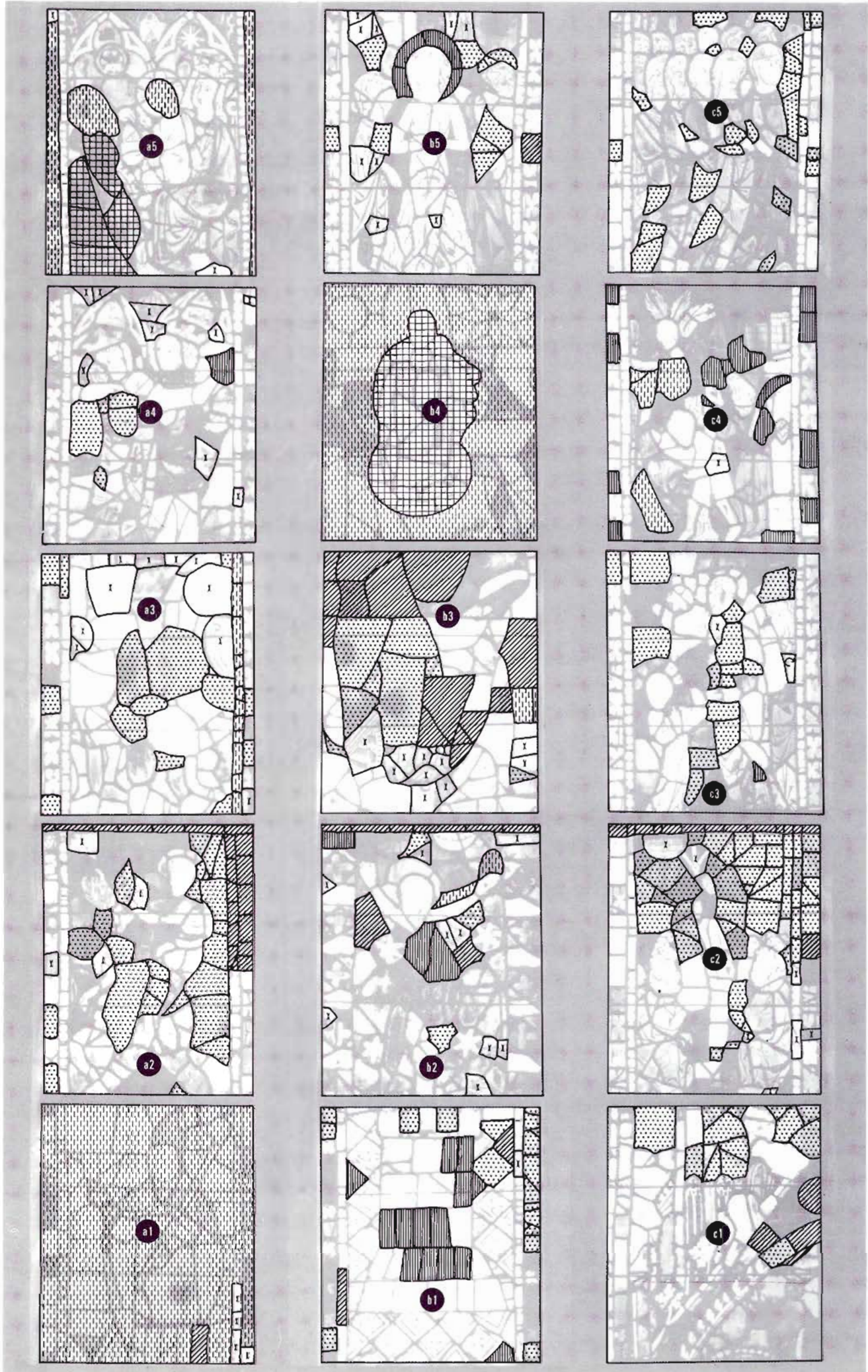
La rosassa superior representa la Crucifixió: el Crist clavat en una creu verda, flanquejat per dos xiprers i un camper groc.

A les dues rosasses inferiors, hi ha dos sants no identificables. Tota la traceria és de vidre pàl·lid, de poca qualitat cromàtica, i les grisalles esborrades.

Es tracta de vitralls del segle XVIII adaptats amb afegitons a la forma quadrilobada producte de la darrera restauració de l'església (1963-1979), duta a terme per l'arquitecte Sr. Pons-Segura. Anteriorment els triangles curvilinis i el trifoliat central eren tapats i les tres rosasses eren rodones, sense fer les arcuacions del quadrilobat.

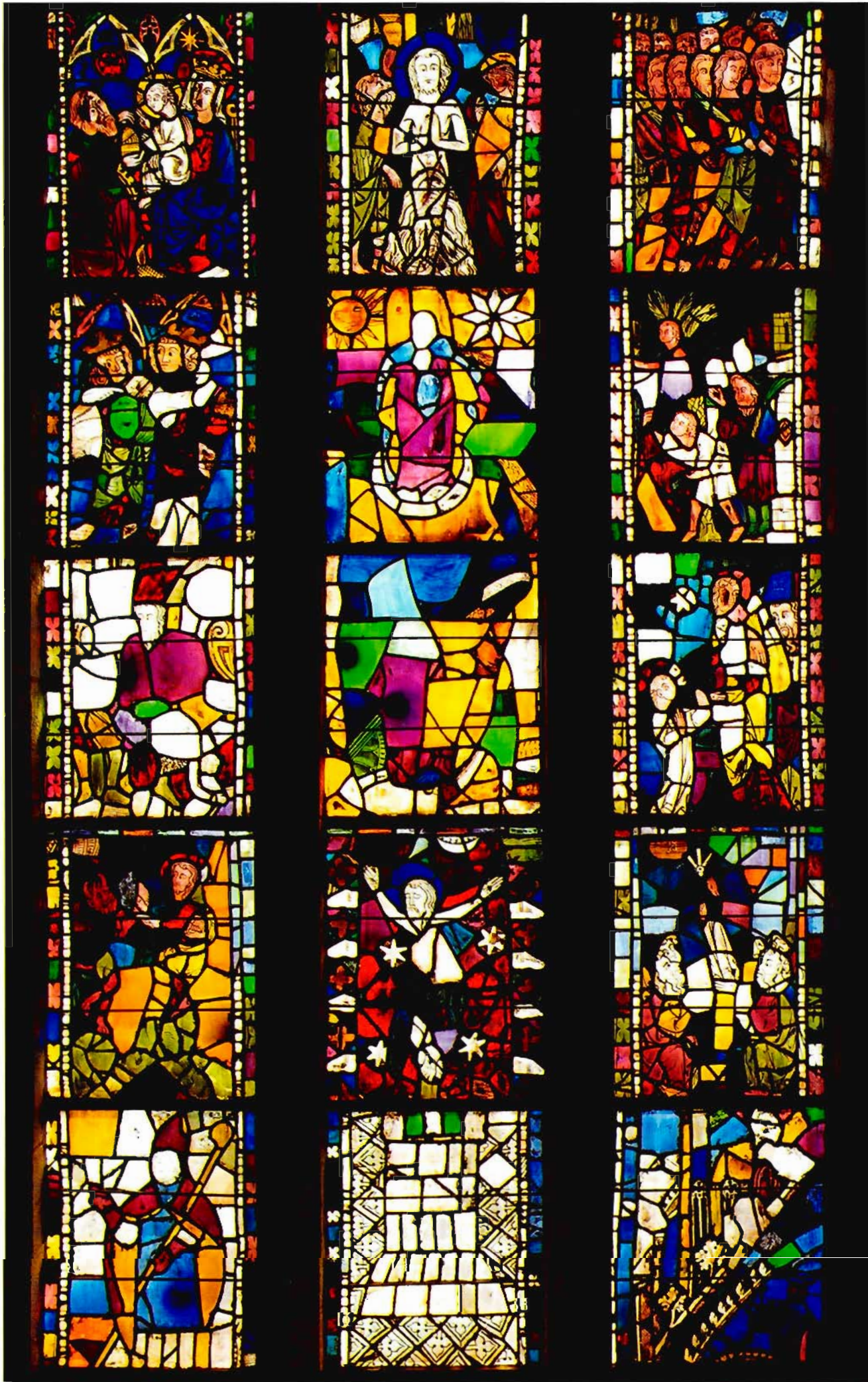

Detall d'una fotografia de l'Arxiu d'Arqueologia Catalana (cf. p. 25)

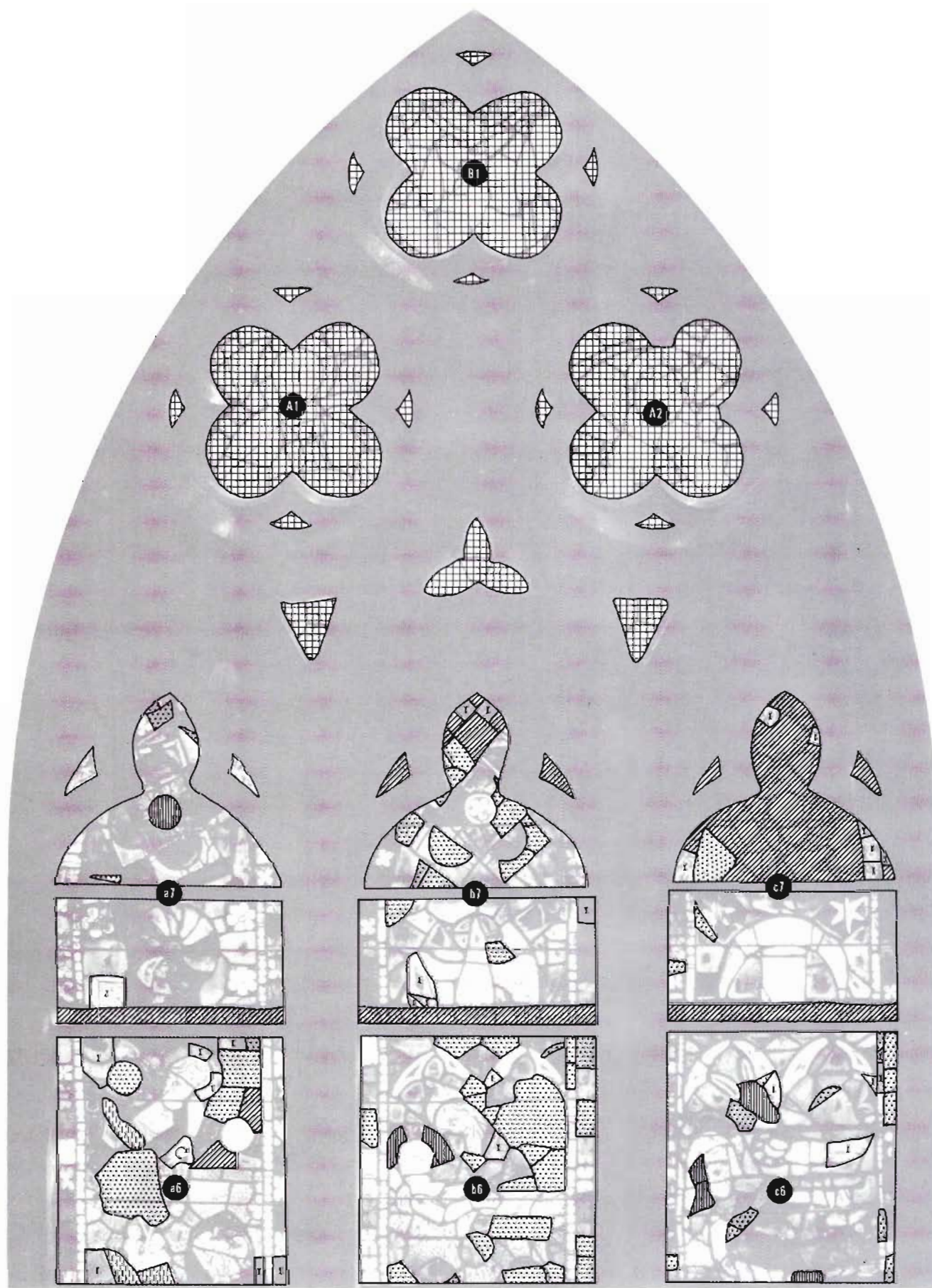

VITRALL H-I.
PLAFONS 1 a 5 DE
LES LLANCETES a, b i c
(ESQUEMA DE TRAMES)

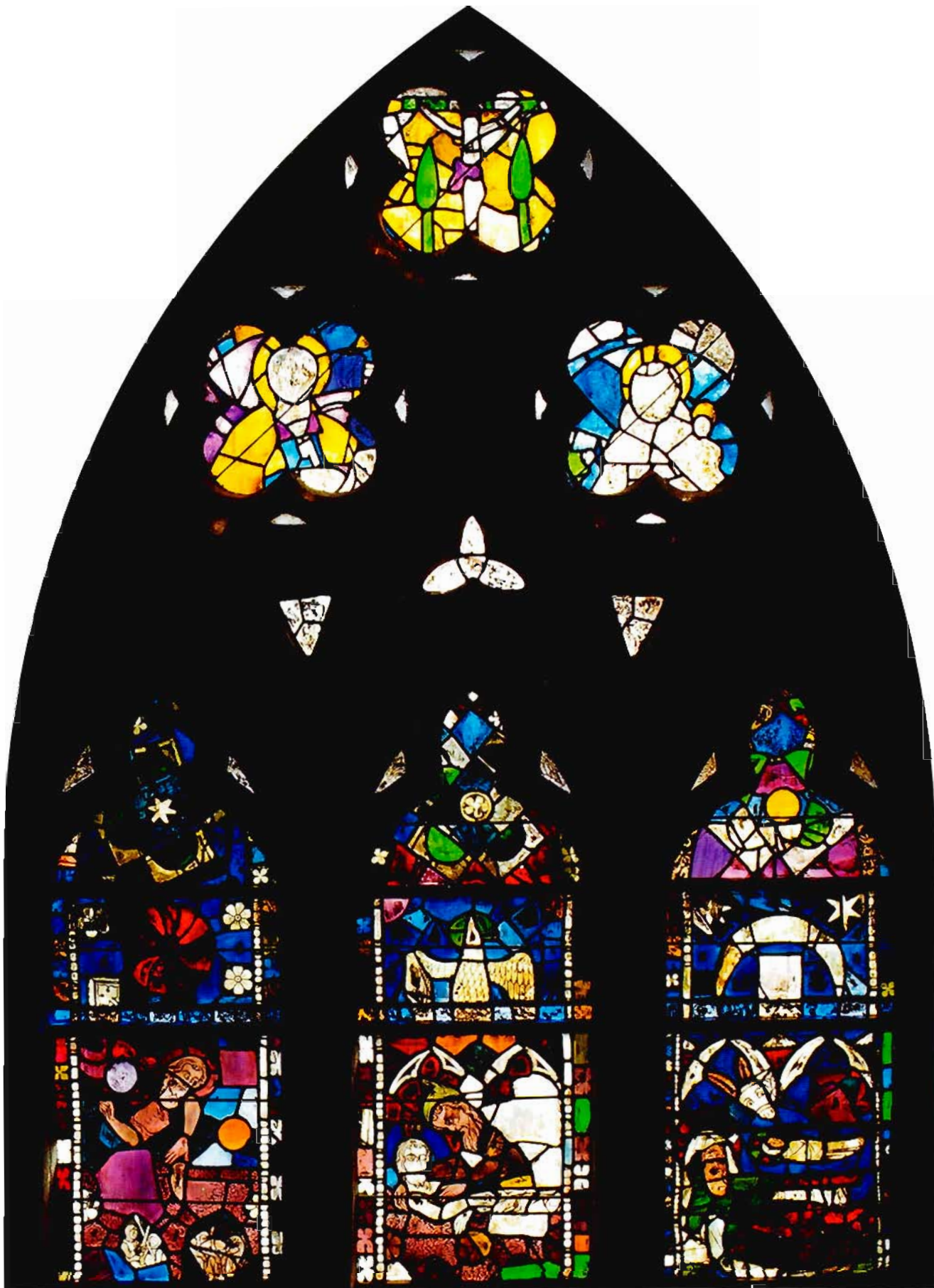
ESCALA 1:15

VITRALL H1.
PLAFONS 1 a 5 DE
LES LLANÇERES a, b i c

VITRALL H.I. PLANS 6 i 7 DE LES LLANCETES a, b i c i TRACERIA (ESQUEMA DE TRAMES)

VITRALL H4. PLAFONS 6 i 7 DE LES LLANCETES a, b i c i TRACERIA

VITRALL H-I. PLAFÓ 62

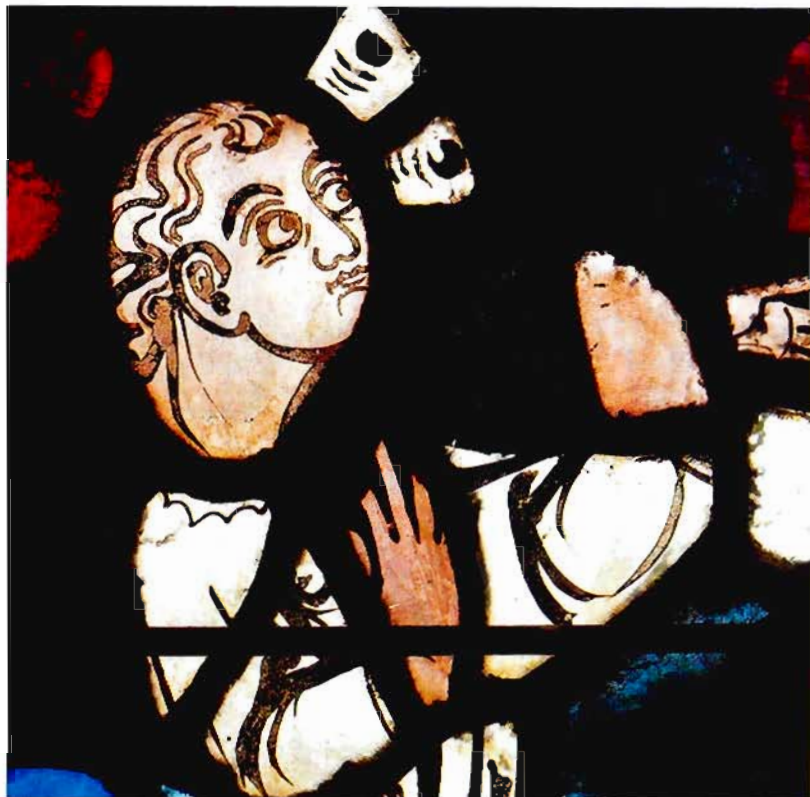
VITRALL H-I. PLAFÓ 63

VITRALL H-I. PLAFÓ 66

VITRALL H-I. PLAFÓ 65

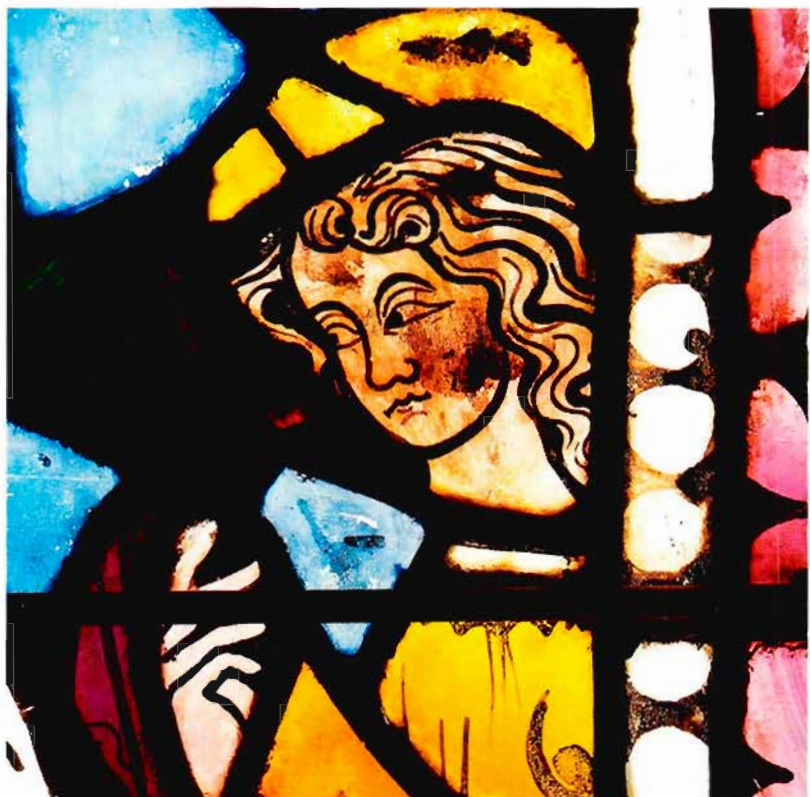
VITRALL H-I. PLAFÓ 43 (DETALL)

VITRALL H-I. PLAFÓ 44 (DETALL)

VITRALL H-I. PLAFÓ 46 (DETALL)

VITRALL H-I. PLAFÓ 45 (DETALL)

CAPELLA DE SANT CRISTÒFOR

Rosassa quadrilobada.

Lòbuls de 22,5 cm de diàmetre, medalló central de 20 cm de diàmetre.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

La rosassa consta de quatre lòbuls amb ornamentació floral consistent en una flor vermella de quatre pètals i botó central —tot d'una peça— i quatre fulles verdes disposades radialment; entre les fulles verdes, i formant un darrer terme, hi ha quatre fulles grogues. El camper és blau o violat. El medalló és d'una sola peça de vidre blanc, amb la imatge de Sant Cristòfor (probablement del segle XVIII).

CONSERVACIÓ

Els lòbuls laterals conserven la composició floral descrita, per bé que tres de les flors són substituïdes per vidres tapaforats blancs.

ICONOGRAFIA

En la O central, i d'una sola peça, hi ha representada la imatge de Sant Cristòfor. El sant apareix espitregat i camanú, amb una folgada túnica blanca que voleia. Les mànigues deixen veure els braços musculats. La mà esquerra és sobre una roca, i amb la dreta agafa un tronc d'arbre gruixut i forcat. En actitud de fer una passa, té la cama dreta endavant i mig flectat el genoll.

El cap del sant, que no és aureolat, mostra barba i cabells llargs, rossos i esborifats.

Sobre l'espatlla dreta porta, assegut, l'Infant Jesús, que va vestit amb una túnica llarga, blanca, amb coll daurat. A la mà esquerra duu l'esfera amb la creu, i la dreta la té alçada en actitud de beneir.

El cap, de cabells enrinxolats i rossos, és aureolat de groc, amb un ritme radial de raigs.

Als peus del sant és representada l'aigua onejant del riu, i sobre la roca hi ha un arbret de copa arrodonida i compacta.

En el cel, i a l'esquerra de les dues imatges, hi ha pintat un petit núvol estiregassat.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

La peça més interessant tècnicament d'aquesta rosassa és el medalló central de forma circular. És de vidre blanc, amb grisalla de color de terra de Siena torrada representant la imatge de Sant Cristòfor. La grisalla és tractada amb abundor de recursos; linealment traça els peus de la roba i els perfils de les figures, de la roca i de l'arbre, així com el tronc que porta el sant. Les ombres modelen els volums i són, en alguns indrets, reforçades per uns ratllats de ritmes paral·lels.

L'aigua del riu és representada amb grisalla llevada sobre un campit de la pintura, suggerint el moviment del líquid.

El groc d'argent és emprat abundantment en els cabells de l'Infant i en la barba i cabellera del sant, com també en el tronc que aquest porta com a bastó, en el coll de la túnica de Jesús i en la creu i l'esfera.

L'esmalt, o potser pintura freda, és posat sense gaire destresa a la copa de l'arbre i a la riba del riu.

L'estat de conservació d'aquest medalló —l'únic que coneixem actualment a Catalunya— és molt bo.

Els quatre lòbuls són realitzats amb vidre acolorit en la pasta, sense ornamentació pintada, llevat de la rosa del lòbul inferior dret. El seu acord cromàtic és simple: vermell, blau, verd i groc.

CATÀLEG

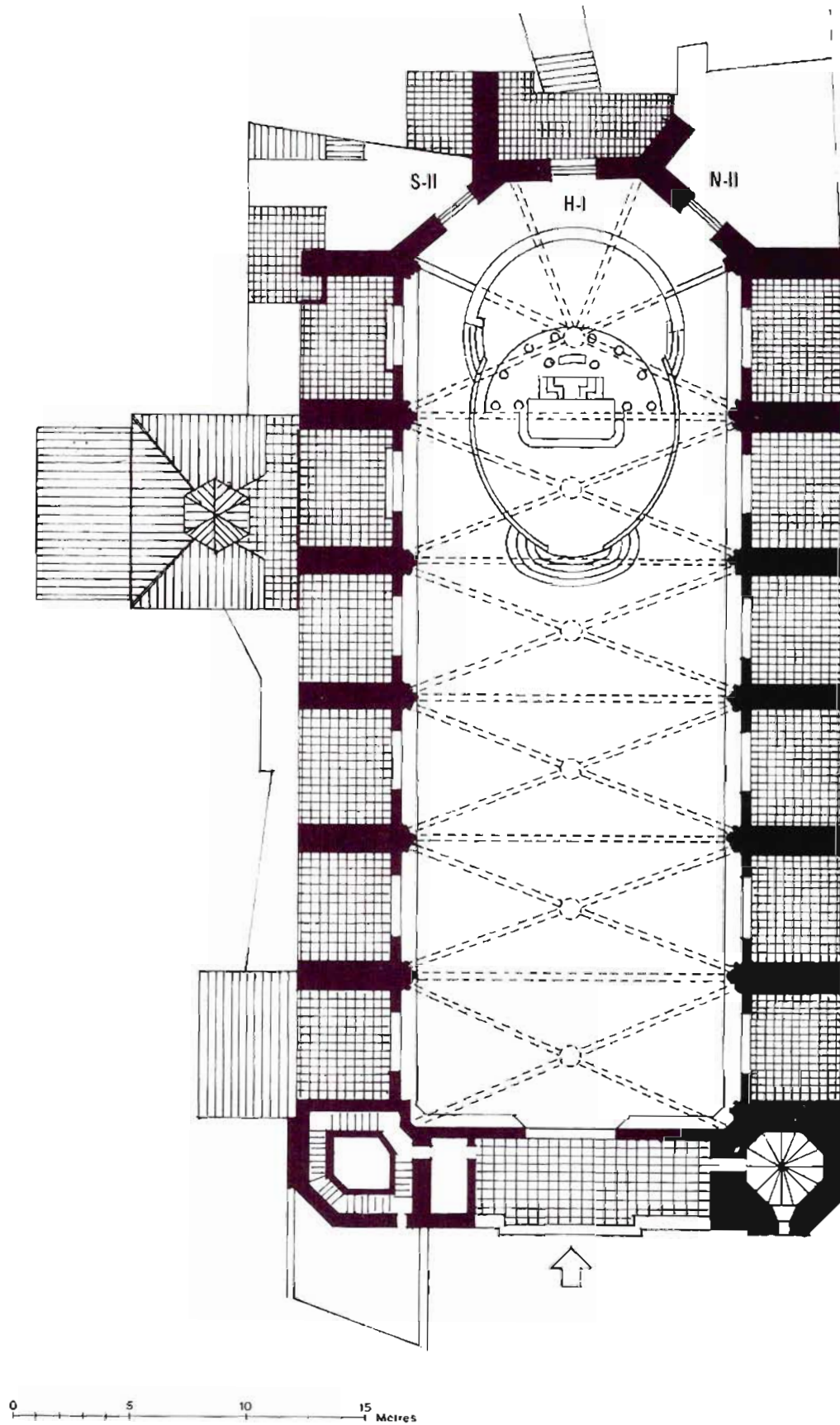
Vegeu descripció donada a ICONOGRAFIA i TÈCNICA.

CAPELLA DE SANT CRISTÒFOR. ROSASSA (DETALL MEDALLÓ)

CAPELLA DE SANT CRISTÒFOR
ROSASSA

Església dels Sants Just i Pastor. Planta a l'altura dels terrats de les capelles, segons Verrié (1944). Actualitzada per Antoni Vila i Delellós.

ESGLÉSIA DELS SANTOS JUST I PASTOR (BARCELONA)

VITRALLS DEL PRESBITERI

VITRALL S-II

Vitrall de 7,25 m d'alçada i 1,80 m d'amplada.
Finestra coronella de dues llancetes de sis plafons cadascuna i traceria.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

A cada llanceta hi ha la imatge d'un sant dins un dosser de sis columnes blanques. Les dues laterals, que arriben fins a baix, tenen bases grogues; les dues de darrera baixen també, bé que tapades per les imatges, i les dues de davant són truncades al nivell dels capitells.

De sobre els capitells grocs surten tres arcs d'ogiva amb arcuacions; els arcs de darrera són de mig punt. Dins el dosser hi ha dibuixades voltes d'aresta i una clau de volta groga.

Els arcs davanters formen gablets amb frondes i florons. Entre les columnes i la cornisa groga que les capça hi ha una teoria de grups de tres finestres de punt rodó amb columnetes cilíndriques i capitells grocs. Dins aquestes finestres, la grisalla dibuixa vitralls de rombes.

Damunt l'esmentada cornisa groga, el dosser continua en forma d'una torre hexagonal de dos pisos.

El primer pis té tres finestres d'ogiva flanquejats per dues columnes amb sengles capitells, i dibuix de rombes amb travessers. Una cornisa de motlures daurades i finestres rodones amb dibuix de rombes i travessers omple el fris que hi ha entre les motlures.

Les columnes o contraforts octagonals s'uneixen a la torre central amb arcs boterells.

El segon pis és format per una torre hexagonal més estreta que en el nivell inferior. Els contraforts tenen també arcs boterells daurats i amb cresteries. Dues finestres d'ogiva, amb traceria flamígera i dibuix de vitrall de rombes i travessers, són emmarcades per un gran gablet amb crocs daurats i una columna central que arriba a dalt de tot de la torre formant un pinacle daurat. Darrera el gablet i immediatament sota la cornisa superior, hi ha un rengle de finestres amb l'acostumat vitrall figurat de rombes. Les finestres formen dos grups de tres a cada costat del pinacle. Aquestes finestres són separades per columnetes de fust, base i capitell daurats. La cornisa té motlures daurades i una barana o fris de creus inscrites dins cercles o cresteria.

Els contraforts acaben formant pinacles daurats amb crocs i florons. Damunt la cornisa, la torre acaba en un gran floró bulbiforme amb dibuix de manxes, trilobats i frondes; a sobre, una magolla groga amb dues frondes blanques fa de base al gran crater groc del qual surten fulles verdes i flors vermelles.

La traceria té elements geomètrics als dos triangles curvilinis i àngels a les manxes.

CONSERVACIÓ

Les reparacions i restauracions en aquest vitrall són molt importants i han afectat especialment les figures dels sants en les indumentàries i el cap del sant de la llanceta *b*; malgrat tot, la composició ha estat respectada, excepte en els plafons *a1* i *b1*, totalment nous, i en la traceria, de la qual, inexplicablement, han estat trets els vitralls que hi havia abans del 1936 per col·locar-los en el finestral N-II.

ICONOGRAFIA

Dins sengles tabernacles, hi ha les imatges de Sant Just i Sant Pastor. A la llanceta *a*, Sant Just (?) és representat dempeus, vestit amb un mantell rosa, amb orla daurada, i túnica de color verd maragda folgada amb orla daurada i mànigues més estretes, vermelles.

A la mà dreta porta una palma groga, i a l'esquerra un llibre obert, de fulls grocs i coberta blanca.

El rostre és el d'un adolescent, sense barba, amb cabells rossos llargs i ondulats. L'aureòla és de color groc rogenc.

A la llanceta *b*, hi ha la imatge de Sant Pastor (?); va vestit amb una indumentària semblant a la de

Sant Just: mantell verd groguenc pàl·lid amb orles daurades sense cobrir els braços, túnica blava cordada fins al coll, amb un petit collet blanc, mànigues folgades blaves i màniga més estreta vermella amb dos botons i puny groc.

A la mà dreta porta un llibre obert, de fulls grocs i coberta blanca, i a l'esquena, una palma groga.

L'aurèola és groga, sense ornamentació.

A la traceria actual hi ha caps de serafins.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Fontanet empra, en aquest vitrall, grisalla de dos tons, negra i terra de Siena torrada. L'aplica perfilant amb traç precís i opac per a dibuixar els trets de les cares, les mans i les arquitectures ornamentals, i campida o piquejada per a ombrejar els volums dels rostres, les mans, els plecs de les robes o els plans de les arquitectures. En certs detalls obre blancs llevant la grisalla amb punxó.

És abundant l'ús del groc d'argent, molt clar, quasi groc llimona, o intens de to, gairebé taronja en alguns elements arquitectònics.

La gama de color consta de vermells intensos i blaus lluminosos, amb roses i el verd groguenc pàl·lid característic d'aquest vitraller; hi ha també el color verd maragda i el vidre blanc.

L'interior dels tabernacles és vermell, i els campers són de color verd a la llanceta *a* i blau a la *b*.

Els vidres, tots acolorits en la pasta, són de manxó i de ciba. Els vermells són de vidre plaqué, i el vidre blanc és de manxó, transparent i sense to, amb petites bombolletes a l'interior i la superfície molt llisa. No hi hem observat marques de corrosió.

Les figures de Fontanet són altes —la proporció és de vuit caps i mig—, de gest sempre elegant. El rostre és d'expressió serena i dolça; el front és ample, les celles lleugerament corbades, els ulls allargassats, però no gaire grans. La parpella superior és ben marcada però petita, i el sotacella com embotornat; la parpella inferior s'ajunta amb les ulleres, bastant marcades. El nas és recte i ben proporcionat; el clot de sota el nas el marca amb un traç en forma de u; la boca és ben dibuixada i el llavi inferior molsut i marcant un séc al mig. La barbata és arrodonada, i el coll, ple i ample.

Les mans són un xic contortes, de dits llargs i ben dibuixats.

Tant les mans com el rostre són dibuixats amb un traç de grisalla i ombrejats amb grisalla campida i a voltes piquejada remarcant els volums.

Els plecs de la roba són també dibuixats amb un traç llarg i decidit, i ombrejats amb realisme amb grisalla modelant el volum. També empra la grisalla llevada per a marcar-ne més les parts sobresortints.

Les imatges figuren emmarcades per dossers de gran alçada dibuixant tres pisos de torres, contraforts i elements arquitectònics ben detallats i amb una certa barreja d'elements gòtics i renaixentistes dibuixats en perspectiva.

CATÀLEG

VITRALL S-II

Finestra coronella, de 7,25 m d'alçada i 1,80 m d'amplada.
Dues llancetes de sis plafons i traceria.

Llanceta a

(a1) Plafó totalment nou realitzat posteriorment a l'any 1939, probablement vers el 1944. Sense cap relació amb el vitrall original.

(a2, a3, a4, a5, a6) Plafons de 0,82 m d'alçada per 0,70 m d'amplada, i 1,15 m d'alçada per 0,70 m d'amplada el plafó a6 capcer de la llanceta.

Figura masculina d'un sant màrtir, probablement Sant Just, dempeus i vestit amb un mantell o sobretúnica d'escot ampli i sense mànigues, de color rosa amb orles daurades. Com a atributs porta la palma groga del martiri a la mà dreta i a l'esquerra un llibre obert, de tapes blanques i el gruix dels fulls de color groc. La túnica és de color verd maragda, cordada fins al coll, on es dibuixen dos botons en grisalla llevada. Les mànigues de la túnica arriben poc més avall del colze, i fins al puny hi ha una màniga més estreta de color vermell.

El cap, de cabells rossos i llargs i rostre sense barba, es tomba lleugerament cap a la dreta. L'aurèola —no és l'original— és de color groc pàl·lid vermellós.

Els peus, el basament de les columnes blanques laterals i el sòl figurat amb dibuix d'escaires, no són els originals. Restauració del 1944.

La imatge del sant és dins un tabernacle de camper vermell i columnes blanques. Aquest tabernacle és de planta circular en el primer nivell, i es clou amb tres arcades d'ogiva amb arcuacions. A l'interior, hi ha voltes d'aresta figurades i una clau de volta groga. Els arcs formen gablets amb frondes i florons sobre la cornisa groga que acaba aquest primer pis. Darrera els gablets, i en grups de tres, hi ha una sèrie de petits finestrals de punt rodó amb vitrall figurat de rombes. Les columnes s'eixamplen flanquejant el segon pis, format aquest per una torre de planta hexagonal que té tres finestrals d'ogiva amb vitrall figurat de rombes en els quals es marquen també els travessers figurats. Columnetes de fust cilíndric emmarquen aquests finestrals. Damunt les finestres, una doble cornisa de motlures daurades i un fris amb grups de dos finestrals rodons de vitrall figurat de rombes delimita el segon pis, sobre el qual, i sempre flanquejat per les columnes o contraforts amb arbo-

tants grocs, s'aixeca una darrera torre hexagonal amb finestrals flamígers amb vitrall figurat de rombes, i una columna enmig dels dos finestrals, columna que centra un gran gablet amb creus daurats. Darrera el gablet hi ha una teoria de finestres de punt rodó, sempre amb el vitrall figurat de rombes. Aquesta torre s'acaba amb unes cornises grogues, una barana amb creus inscrites en cercles i una cresteria groga damunt. Les columnes o contraforts són capçades per pinacles grocs.

Un original floró bulbiforme fa de cúpula a la torre i és capçat per una magolla groga amb una fronda blanca que s'obre amb una tija groga al mig, tija que fa de base a un gran crater groc, amb gallons i altra ornamentació; d'aquest crater, que omple el lòbul del capcer de la llanceta, en surten fulles verdes i poncelles o fruites vermelles.

Llanceta b

(b1) Plafó totalment nou realitzat posteriorment a l'any 1939, probablement vers l'any 1944. Sense cap relació amb el vitrall original.

(b2, b3, b4, b5 i b6) Plafons de 0,82 m d'alçada per 0,70 m d'amplada i 1,15 m el plafó b6, capcer de la llanceta.

Figura masculina d'un sant màrtir, probablement Sant Pastor, dempeus i vestit amb mantell o sobretúnica de color verdós, amb un ampli escot i sense mànigues. La túnica, llarga fins als peus, és de color blau i, com el mantell, duu orles daurades. A la mà esquerra duu la palma groga del martiri, i a la dreta té un llibre obert.

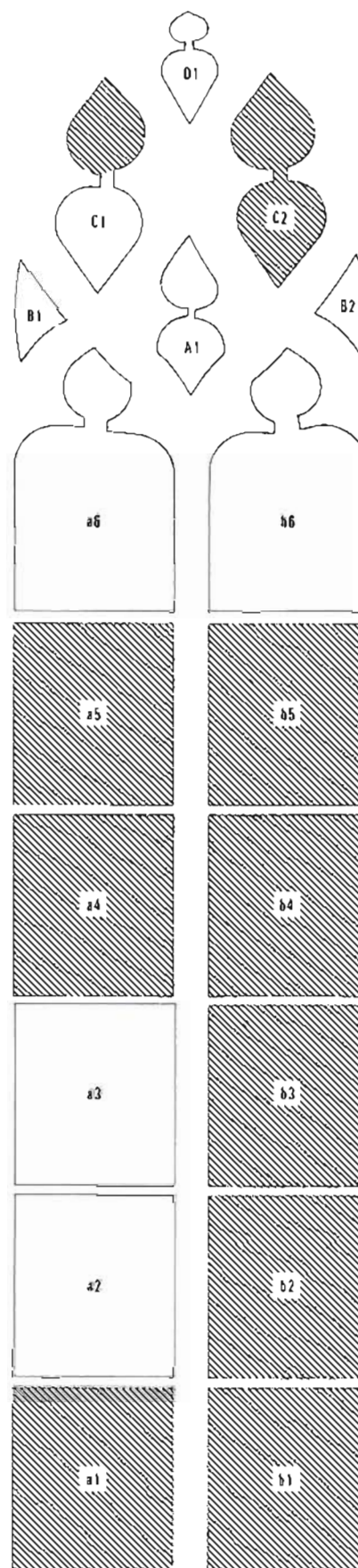
El cap, aurcolat de groc, no és autèntic, i procedeix de la ja esmentada restauració efectuada després del 1939; de la mateixa restauració és la mà esquerra, com ho és també l'aurèola.

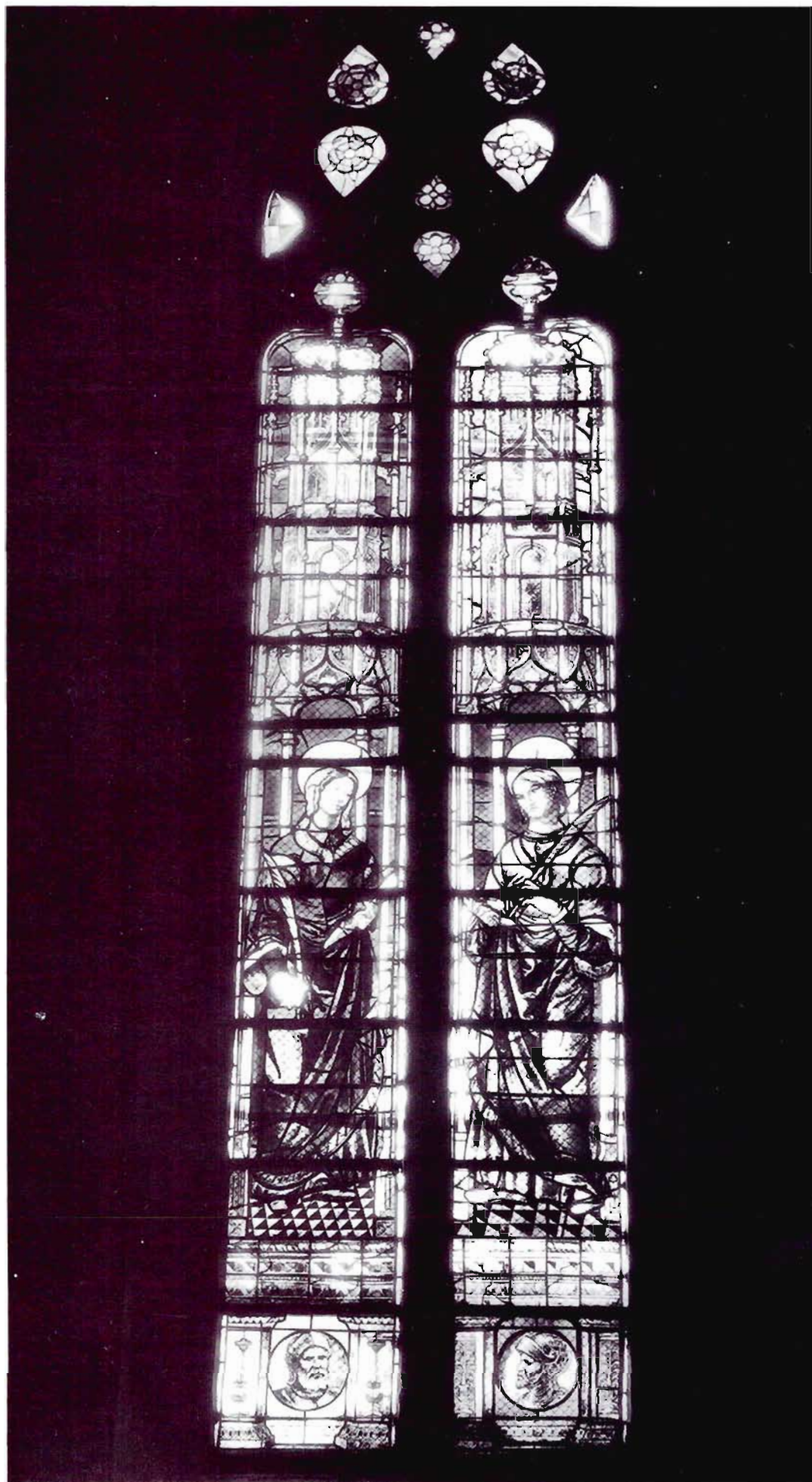
La composició i els detalls del tabernacle són exactament iguals als ja descrits a la llanceta a, llevat del capcer, que és de color blau cobalt. Per aquesta raó n'ometem la descripció.

Traceria

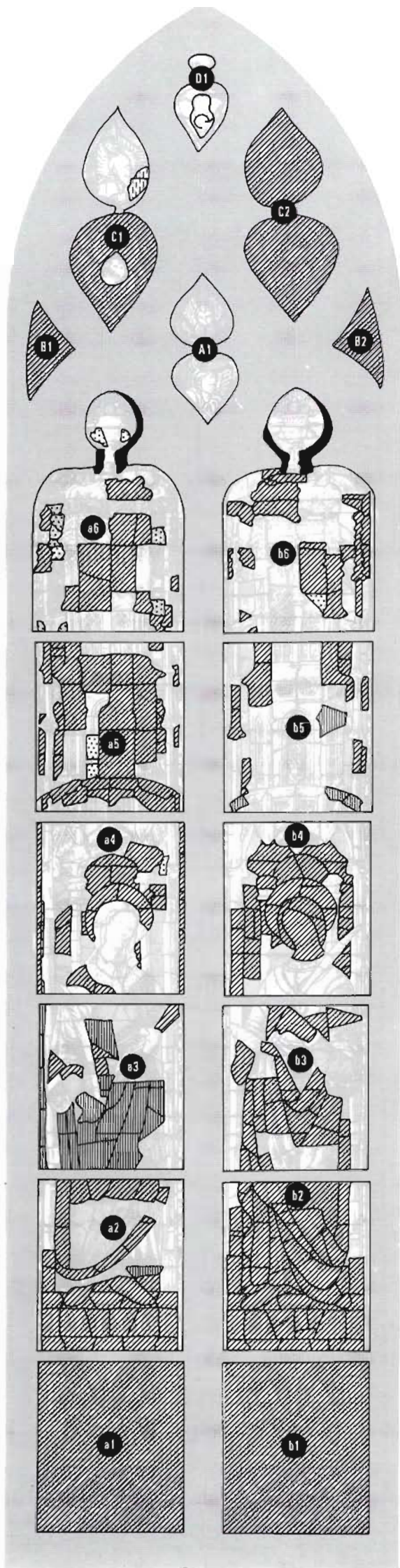
La traceria és formada per dos triangles curvilinis amb bordura blanca i rombes blaus i vermells, i quatre grups de manxes, amb bordura blanca, camper verd o rosa (els que no són originals tenen el camper blau), cadascun amb la imatge d'un àngel o serafí d'ales grogues.

Els plafons d'aquesta traceria, abans de la restauració de l'any 1944, pertanyien al finestral N-II.

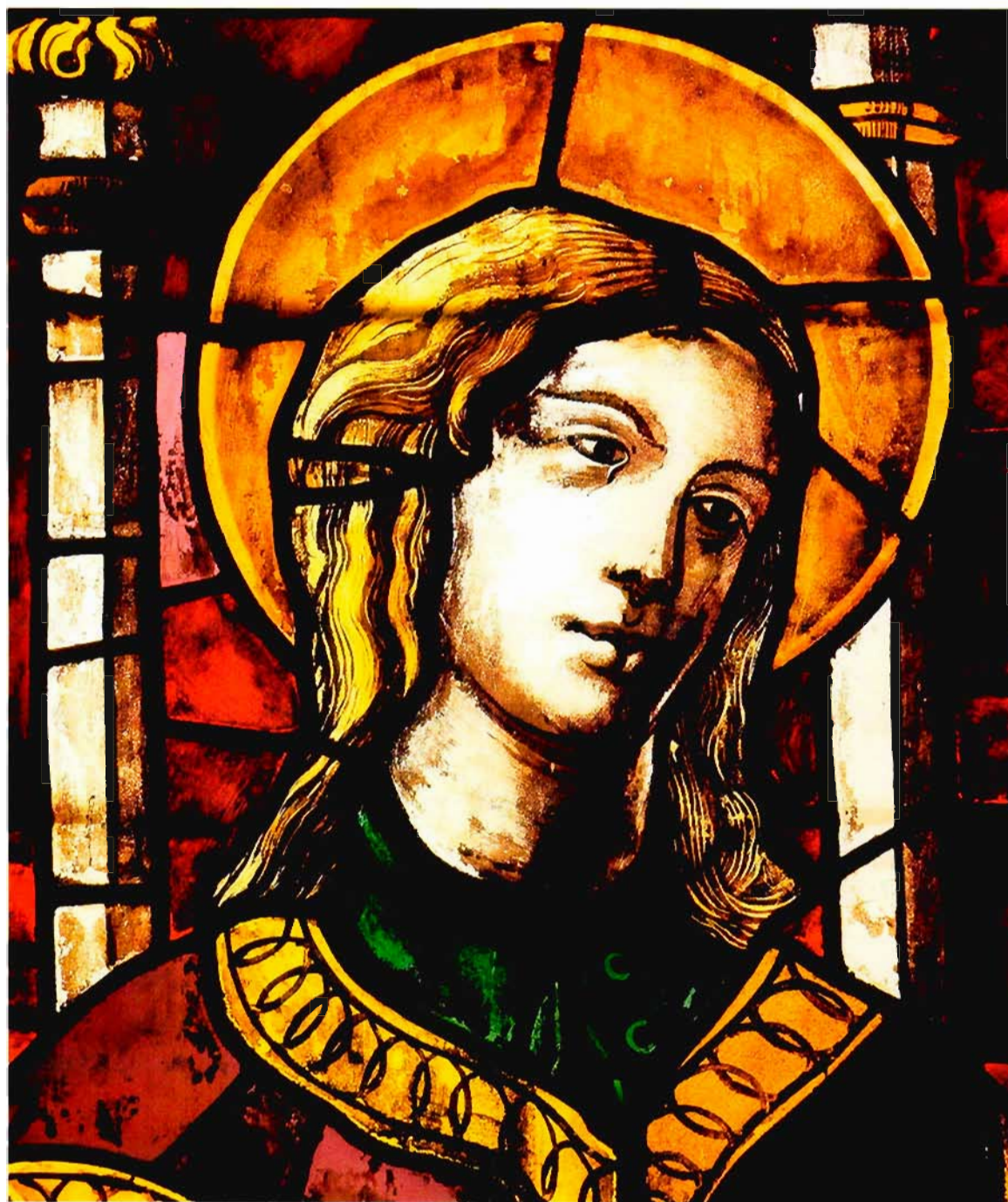
Fotografia de l'Arxiu
d'Arqueologia Catalana
(1933).

VITRALL S-II
(ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:25

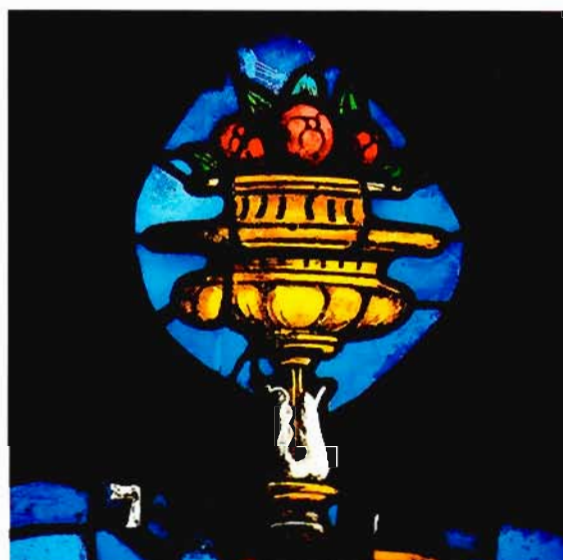
VITRALL S-II

VITRALL S-II. PLAFÓ a4 (DETTALL)

VITRALL S-II. PLAFÓ C-1. LÒBUL SUPERIOR

VITRALL S-II. PLAFÓ h6 (DETTALL)

VITRALL H-I

Vitrall de 7,25 m d'alçada i 1,80 m d'amplada.
Finestra coronella de dues llancetes de sis plafons cadascuna i traceria.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

A cada llanceta hi ha la imatge d'un sant col·locada dins un dosser de fons blau amb quatre columnes verdes de capitells clàssics daurats.

Sobre un entaulament, hi ha una torre hexagonal dibuixada en perspectiva amb cornisa i arquitrau, damunt els quals hi ha tres petxines verdes de dibuix idèntic a les que figuren en el vitrall de les Sibil·les de la catedral de Girona; petxines que són capçades per uns petits craters daurats.

Formant un darrer pis, hi figura un frontis triangular sostingut per quatre columnes cilíndriques blanques amb sengles capitells daurats d'estil clàssic. En el frontis hi ha, també, tres craters o gerres, daurats. Dels extrems del frontis i penjant pels costats d'aquest temple, hi ha uns elements ornamentals de color verd maragda i en forma de carxofa. El lòbul del capcer de les llancetes és ocupat per un element ornamental floral, de fulles o pètals blancs i pistils grocs.

El camper de la llanceta *a* és vermell, i el de la llanceta *b* és blau.

La traceria és ornamentada amb caps de serafins i ornamentació geomètrica en els dos triangles curvilinis.

Els dos plafons inferiors de les llancetes *a1* i *b1* són totalment nous (restauració 1944), i en l'esmentada restauració en desaparegueren els dos lleons que aguantaven els escuts, que són actualment substituïts per elements ornamentals en forma de carxofes copiats dels que figuren en els plafons superiors.

CONSERVACIÓ

Malgrat que les restauracions que ha sofert aquest finestral són moltes, la més important és la darrera; els vitralls han conservat la composició original i àdhuc la gamma de color característica del mestre Jaume Fontanet.

Tota la figura de Sant Agustí és nova, excessivament contrastada de clars i ombres, i el dibuix és barroer comparat amb l'elegància de l'original (vegeu documentació gràfica). La imatge de Sant Jeroni està més ben conservada, i el cap és tan fidel a l'original que fa pensar que el restaurador tenia excel·lent documentació de l'original o àdhuc el cap autèntic excessivament trencat —a parer d'ell— per a posar-hi ploms de trencada, però prou «llegible» per a fer-ne una rèplica molt fidel.

ICONOGRAFIA

Sant Jeroni, representat en la llanceta *a*, figura dins un tabernacle de fons blau. La figura, d'estil i actitud ben idèntica a la que hi ha en el vitrall de les Sibil·les de Girona, és representada dempeus, el cap lleugerament acotat esguardant el lleó al qual està traient la punxa d'una pota.

El sant va vestit amb un mantell vermell molt folgat, i al cap duu un capell cardenalici vermell del qual penja un gruixut cordó també vermell. La túnica que porta és blanca amb mànigues estretes. La seva aurèola és groga.

Als seus peus hi ha la figura d'un lleó, tot de vidre groc, donant al sant la seva pota nafrada.

A la llanceta *b* hi havia la imatge de Sant Agustí vestit amb la capa, l'alba i la mitra episcopal; a la mà esquerra duia una església, i la dreta era alçada en actitud expectant; la capa era àmplia, amb un ample galó ornat amb grisalla d'elements florals. Actualment tota la figura és nova i realitzada en la restauració de l'any 1944.

El sòl sobre el qual figuren ambdues imatges és un enrajolat aparent d'escaire.

Les imatges figuraven sobre unes peanyes d'elements arquitectònics dibuixant entorxats, frisos amb oves i emperlats al bell mig i repetit a cada llanceta l'escut de Desplà i Oms, sostinguts abans de la darrera restauració per sengles lleons. Aquests plafons inferiors (*a1* i *b1*) són totalment nous (1944).

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

L'acord principal de color és amb els blaus i vermells, amb abundor de blancs, grocs (groc d'argent) i verd maragda; en algunes peces de les ornamentacions arquitectòniques trobem, també, el verd pàl·lid esgrogueït tan característic del mestre Fontanet.

A la traceria l'acord juga entre el verd maragda i el groc pàl·lid en la part inferior, i el blau-vermell en la superior.

Per als aspectes de tècnica i estil dels plafons majoritàriament originals, ens podem remetre al comentari donat al vitrall dels Sants Just i Pastor S-II.

Els dibuixos de trames donen una idea ben exacta de la importància de la restauració del 1944, que afecta molts dels plafons, alguns d'una manera total —especialment a la llanceta *b*—, però que malgrat tot ha conservat l'estructura compositiva original.

CATÀLEG

VITRALL H-I

Finestra coronella, de 7,25 m d'alçada i 1,80 m d'amplada. Dues llancetes de sis plafons cadascuna i traceria.

Llanceta a

(a1) Plafó amb les armes Desplà i Oms, totalment nou.

(a2 a a6) Plafons de 0,82 m d'alçada per 0,70 m d'amplada. El plafó de capcer (a6) té 1,15 m d'alçada per 0,70 m d'amplada.

Figura de Sant Jeroni, dempeus sobre enrajolat aparent d'escaire pintat sobre vidre blanc; sota el dit enrajolat hi ha una peanya d'elements arquitectònics pintats amb grisalla negra sobre vidre blanc. Els motius són d'oves, perles, daus i entorxats.

Sant Jeroni és sobre un fons blau i dins un tabernacle de quatre columnes verdes amb capitells corintis grocs. El sant va vestit amb capa folgada de color vermell, túnica o alba amb mànigues estretes, porta aurèola groga i capel cadernalici vermell amb cordons. Amb les mans treu la punxa de la pota del lleó groc que té als peus. El cap del sant és una rèplica molt fidel de l'original.

Els plafons a5 i a6 són d'arquitectures. Es tracta en el primer d'una torre de planta hexagonal amb una obertura de mig punt a cada cara, i un entaulament capçat per tres petxines de vidre verd amb detalls de grisalla; en el punt més alt de cada petxina hi ha un gerro ornamental, de vidre blanc amb motlures de groc d'argent i grisalla. Damunt aquesta primera torre s'aixeca un temple (a6) format per quatre columnes cilíndriques de color blanc amb capitells corintis grocs; un frontis de vidre blanc amb motlures amb groc d'argent clou les columnes que figuren a primer terme, i sobre la cornisa del frontis hi ha dues gerres de vidre blanc amb groc d'argent i grisalla semblants a les petxines, i una gerra igual però més gran és al cim del frontis; d'aquesta gerra surt una tija verda que arriba fins a l'element floral de vidre blanc i groc d'argent molt pàl·lid que omple el capcer de la llanceta.

Als extrems del frontis hi ha dos motius ornamentals de color verd maragda clar, formats per una magolla, tres fulles obrint-se en forma de calze i una esfera amb dues semisferes més petites al cim. D'aquest element suara descrit pengen a cada costat del temple tres poms de color verd que amb grisalla dibuixen fulles i fruites. El camper d'ambdós plafons és vermell amb nombroses peces de restauració, com també n'hi ha moltes de noves en la torre del plafó a5. Vegeu esquemes de trames.

La restauració del 1944 afegí uns pomells de vidre imitant els descrits anteriorment, al mig de l'arc central de la torre.

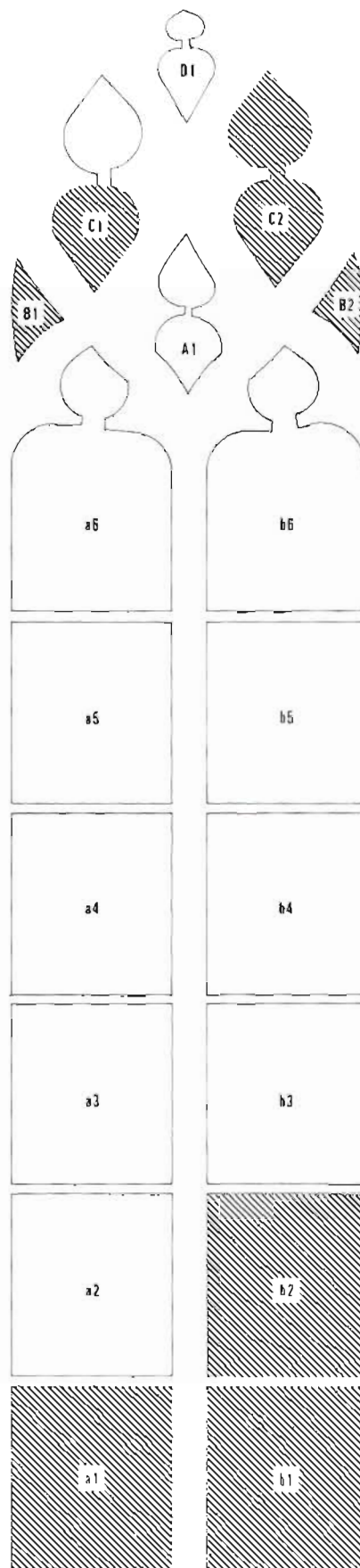
Llanceta b

(b1) Plafó amb les armes Desplà i Oms, totalment nou.

(b2 a b6) Plafons de 0,82 m d'alçada per 0,70 m d'amplada. El plafó de capcer (b6) té 1,15 m d'alçada per 0,70 m d'amplada.

Els plafons b2, b3 i b4, on figura la imatge de Sant Agustí, són totalment nous, procedents de la darrera restauració, llevat d'alguna peça de les columnes verdes.

Els plafons b5 i b6, són d'arquitectures ornamentals sobre camper blau, la seva composició és idèntica a la ja descrita en els plafons

a5 i a6, i, fora de les peces de vidre de restauració degudament marcades en els esquemes de trames, l'única diferència és que en aquesta llanceta són del característic verd groguenc emprat per Jaume Fontanet en lloc del verd maragda emprat en la llanceta a.

Traceria

Formada per sis badius, quatre en forma de doble llàgrima i dos triangles curvilinis.

(A1) Obertura en forma de doble llàgrima de 0,50 m d'alçada total i 0,27 m d'amplada.

Bordura blanca, camper verd maragda clar. Al mig, un serafí de vidre groc pàl·lid amb grisalla en mal estat de conservació.

(B1 i B2) Triangles curvilinis de 0,50 m d'alçada i 0,21 m d'amplada.

Bordura blanca amb alguna peça de vidre aprofitat, camper verd maragda clar i sengles serafins de vidre groc pàl·lid i grisalla en mal estat de conservació.

(C1 i C2) Llum en forma de doble llàgrima capiculada de 0,92 m d'alçada total i 0,37 m d'amplada.

(C1) Bordura blanca, camper blau cobalt i serafins vermells. El de la llàgrima superior és producte de la darrera restauració (1944).

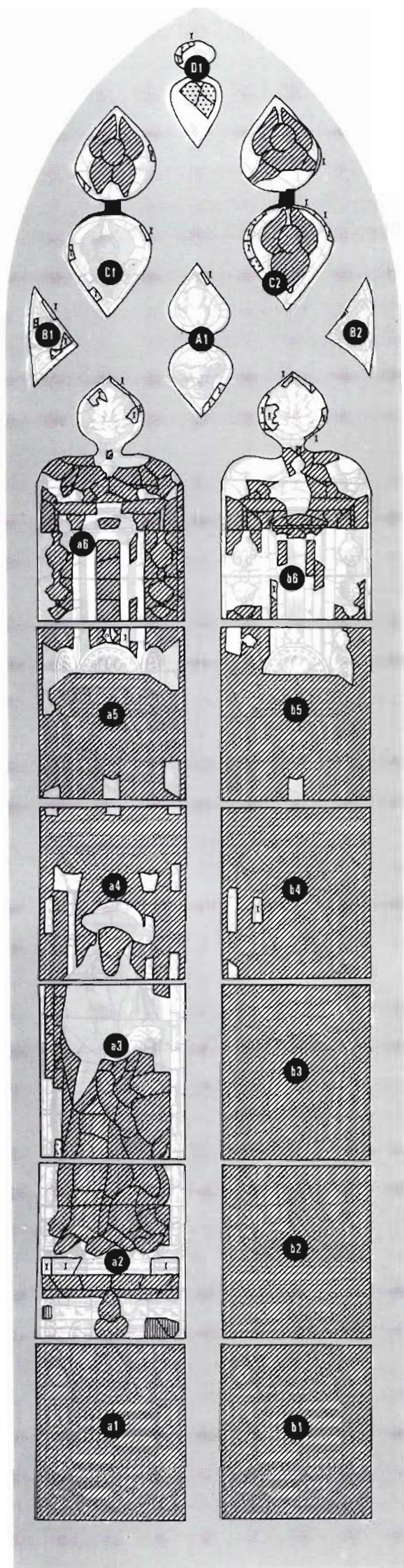
(C2) Totalment nou, excepte unes peces de vidre aprofitat del camper blau i també de la bordura blanca.

(D) Badiu en forma de doble llàgrima de 0,45 m d'alçada i 0,30 m d'amplada.

Bordura blanca; camper vermell, en la peça més gran del qual hi ha, pintades amb grisalla, les ales d'un serafí. Vidre aprofitat en la bordura de la llàgrima superior.

Fotografia de l'Arxiu
d'Arquologia Catalana
(1933).

SANTS JUST I PASTOR.
VITRALL H-1
(ESQUEMA DE TRAMES)

ESCALA 1:25

VITRALL H-1

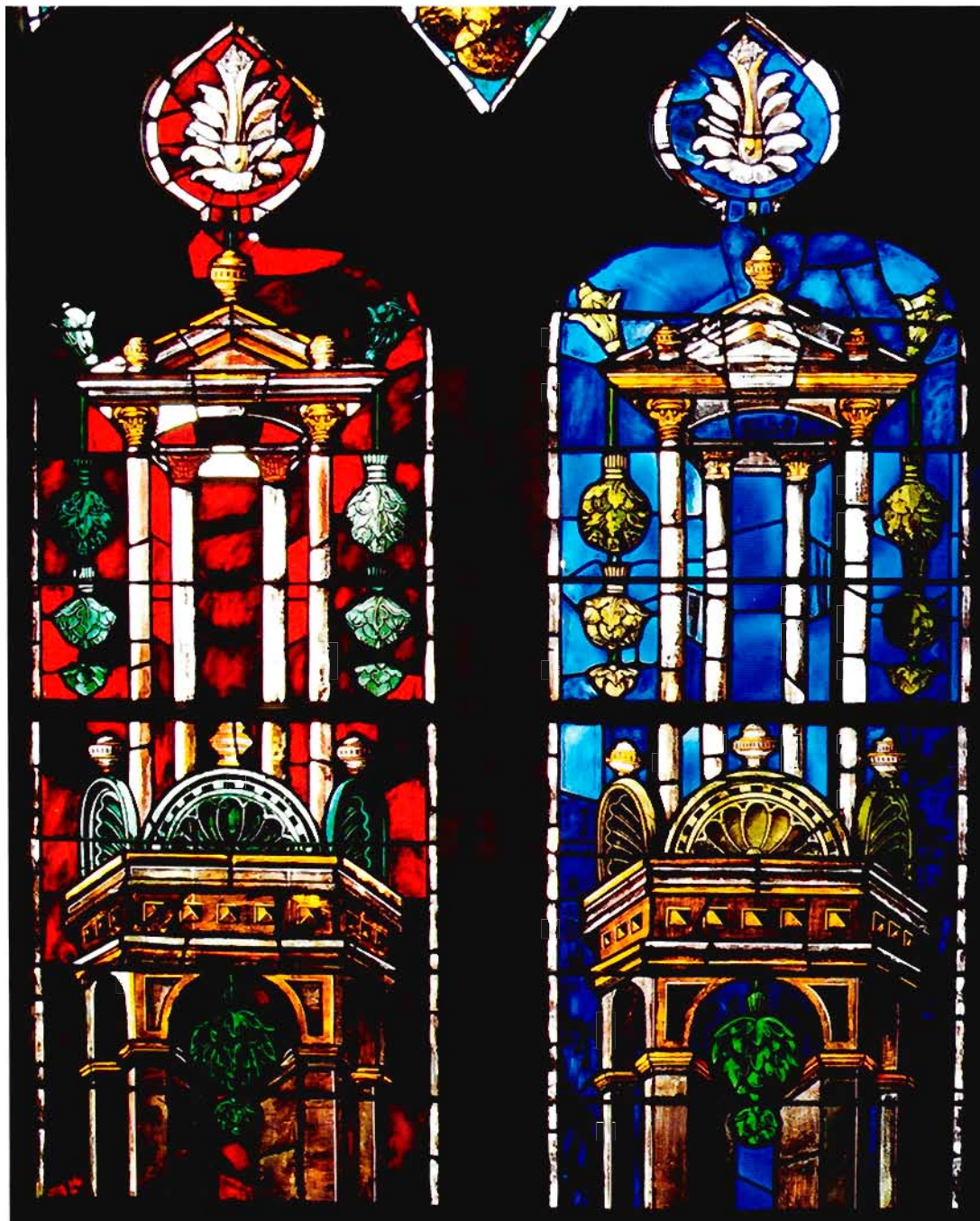
VITRALL H-I. TRACERIA, B1

VITRALL H-I. TRACERIA, A1

VITRALL H-I. TRACERIA, B2

VITRALL H-I. PLAFONS a5 i a6, b5 i b6

VITRALL N-II

Vitrall de 7,25 m d'alçada per 1,80 m d'amplada.
Finestra coronella de dues llancetes de sis plafons cadascuna,
i traseria formada per sis dobles llàgrimes i dos triangles curvilinis.

COMPOSICIÓ, ORNAMENTACIÓ

Les figures dels sants Blai i Llorenç figuren dins sengles tabernacles i porten a les mans els atributs de llur martiri. Sota aquestes figures hi ha actualment dos plafons totalment nous, substituïnt els antics i probablement originals plafons dels donants.

Els tabernacles són d'estructura similar als dels finestrals S-II, i se'n diferencien únicament en detalls ornamentals. Formen, doncs, una torre de tres pisos. En el primer nivell, la torre és de planta circular amb sis columnes, de capitells corintis, suspeses les dues centrals i davanteres, que sostenen un fris amb gablets i una teoria de finestrals amb una motllura groga sobre la qual figuren els florons que capcen els gablets.

El segon pis és de planta hexagonal amb columnes i arcs boterells. A cada pany de la torre hi ha una gran finestra ogival. Immediatament a sobre del nivell dels arcbotants, una doble motllura groga emmarca un fris de finestrals ovalats. Damunt la motllura o cornisa superior hi ha una barana de claustres grogues.

El tercer nivell de la torre és també de planta hexagonal, i les columnes, també hexagonals, són capçades per pinacles i magolles de vidre groc. De les columnes laterals surten dos arcbotants, mentre que enmig de les centrals hi ha un gran gablet groc, amb un pilar al mig i dues finestres flamígeres amb vitrall figurat a ambdós costats del dit pilar. Damunt el gablet es dibuixa una teoria de triples finestrals amb columnes de capitells grocs i arc de mig punt.

Una cornisa daurada capça la torre, damunt la qual figura una fantasiosa cúpula bulbiforme, que s'estreny formant una magolla de la qual surt un gran floró que omple el capdamunt de la llanceta.

La traseria és d'elements florals i geomètrics en els dos triangles curvilinis.

CONSERVACIÓ

La gran restauració posterior a la guerra civil (1936-1939) ha afectat molt extensament aquestes dues llancetes, substituïnt els plafons totalment o parcialment destruïts per obra nova.

Els plafons superiors, on figuren les torres abans descrites, bé que són també molt restaurats, han conservat, però, la composició original i hem de suposar que també el color.

Els plafons de la traseria, per bé que conserven molt vidre original o antic, no són els que abans de l'esmentada restauració figuraven en aquest finestra.

ICONOGRAFIA

Figuraven en aquest finestra les imatges dels sants Blai i Llorenç. Les imatges actuals, tot i no ésser les originals, han respectat el programa iconogràfic.

TÈCNICA, COLOR, ESTIL

Vegeu comentari donat en el finestra dels sants Just i Pastor S-II.

CATÀLEG

VITRALL N-II

Llanceta a

(a4) Plafó rectangular de 0,83 m d'alçada i 0,70 m d'amplada. Ha conservat únicament algunes peces de vidre original.

(a5) Conserva l'estructura original corresponent al segon pis i part superior del primer de la torre que forma el tabernacle.

A la part de baix del plafó hi ha la cornisa de vidre groc amb tres florons també grocs —vidre acolorit en la pasta— que capcen els gablets.

Segon pis: torre de planta hexagonal, amb tres finestrals d'ogiva en els tres paraments de la torre. Columnes laterals de vidre blanc amb *larmières* amb groc d'argent. Arcs boterells grocs. Cornisa amb un fris de finestres ovalades amb vitrall aparent, de color rosa fosc, i motlures grogues.

Sobre la motllura superior, hi ha una barana de claustres grogues

Fotografia de l'Arxiu
d'Arqueologia Catalana
(1933).

—amb groc d'argent— i basament de les columnes i pilar del pis superior.

Camper blau i elements arquitectònics en vidre blanc o lleugerament rosat. Molts vidres procedents de la darrera restauració. Vegeu dibuix de les trames.

(a6) Tercer pis de la torre, també de planta hexagonal. Dues columnes hexagonals de vidre blanc amb pinacles i magolles i arbotants grocs. Camper blau cobalt. A la part central de la torre hi ha dos finestrals flamígers amb vitrall aparent pintats amb grisalla i groc d'argent sobre vidre blanc. Entre els dos finestrals hi ha un pilar de vidre blanc, als costats del qual figura un gablet groc amb crocs del mateix color.

Damunt el gablet, el mur presenta, a cada costat del pilar central, tres finestres amb columnes cilíndriques, capitells grocs i arc de mig punt. Capça la torre una cornisa groga.

L'esmentat pilar central acaba en un pinacle groc que queda al centre d'un element arquitectònic bulbiforme, de vidre blanc amb ornamentació de crocs i manxes lobulades amb groc d'argent. Una magolla de vidre blanc amb groc d'argent clou aquest motiu arquitectònic i fa de base al floró —no original— que ocupa el capdamunt de la llanceta. Vegeu dibuix de trames.

Llanceta b

Els plafons *b5* i *b6*, més ben conservats que els de la llanceta *a*. Vegeu descripció dels plafons *a5* i *a6*.

Tracceria

Formada per quatre plafons en forma de doble llàgrima o manxa i dos triangles curvilinis.

(A1) Plafó de doble manxa de 0,50 m d'alçada total i 0,27 m d'amplada. Camper vermell, sense bordura. Flor amb quatre pètals grocs, botó rosa i quatre fulles verdes de forma triangular, restauració antiga no datada.

(B1 i B2) Plafó en forma de triangle curvilini, de 0,50 m de llargada i 0,21 m d'amplada.

Bordura blanca, camper blau i vermell moradenc dividit en quatre parts.

(C1 i C2) Plafons de doble manxa de 0,92 m d'alçada total i 0,37 m d'amplada.

Camper blau, la rosa vermella amb el botó central groc, i les fulles grogues. Els pètals són dibuixats amb grisalla.

(D1) Plafó en forma de doble manxa de 0,45 m d'alçada total i 0,12 m d'amplada la part superior i 0,30 m d'amplada la part inferior.

Manxa superior: sense bordura, dividida en quatre parts pel plom, amb dos quarts verds i dos de vermells.

Manxa inferior: sense bordura, camper blau, amb flor de pètals grocs, botó vermell i fulles verdes.

GLOSSARI

PER

JOAN VILA-GRAU

* Els mots indicats amb asterisc són arcaismes no conservats en el català actual, almenys en el sentit que hom els dóna ací.

BADIU: Obertura en un mur per a deixar entrar la llum.

Conjunt d'obertures o llums que formen un finestral, o també cadascuna de les seves obertures.

BORDURA: Franja, vorada o llenca de vidre llis, blanc o de color o amb motius decoratius heràldics, geomètrics, etc., col·locada sobretot perifèricament per tal de tenir un marge de fàcil adaptació a les mides reals del galze de pedra del finestral.

Emprada també per a aïllar òpticament dos colors particularment influents.

BRUSIDOR: Instrument fet amb una fulla de ferro amb encaixos, amb el qual els vitrallers igualen o modifiquen la forma del vidre després de tallar-lo amb el diamant.

BRUSIR: Treballar el vidre tallat per igualar-ne els cantells o modificar-ne la forma amb l'eina anomenada brusidor.

CAMPER: Fons del vitrall llis, llistat o dibuixat amb motius florals, vegetals o geomètrics, amb la grisalla, i formant un endomassat.

Part del vitrall sobre la qual hom situa aquells elements, personatges, motius heràldics o ornamentals, que formen el motiu principal de la composició.

CAMPIR: Pintar amb grisalla el fons o camper d'un vitrall o una de les cares d'una peça de vidre de manera llisa i recobrint-ne tota la superfície.

CAPA: Vegeu *filat*.

Ref.: Contracte de la *rosassa* de Santa Maria del Mar, 1460.

CARNACIÓ: Vegeu *sanguina*.

CARTÓ: Dibuix de mida natural d'un vitrall, que serveix per a assenyalar el color i tipus de vidre que hi ha d'anar, i d'on hom treu, mitjançant un calc sobre cartolina, les plantilles per a tallar cada peça de vidre del vitrall.

CIBA: Antigament, manera de fabricar vidres en forma d'esfera oberta que hom anava aplanant per rotació fins que formava un disc. Hom coneix aquest vidre, un cop tallat, pels rosaris concèntrics de bombolletes d'aire que solen quedar en el seu interior.

CLAVILLA: Vegeu *falca*.

CORROSIÓ: Deterioració de la superfície del vidre deguda a certs components del vidre, sensibles a la humitat, o altres efectes atmosfèrics, pol·lució, etc.

CREUERA: Antigament, travesser on es recolzaven i subjectaven, mitjançant les clavilles o obra, els plafons del vitrall.

Ref.: «Fara les *creueres* e fusells que han mester per estar ferma la dita vedriera.» Contracte dels Cònsols del Mar i Fontanet. Barcelona, 1156-62.

ESPÀTULA DE TALLAR: Eina emprada pel vitraller per a tallar els ploms.

* **ESTACI:** Mot antic per a designar l'obertura o badiu d'un finestral on hom col·locava el vitrall.

Ref.: Contracte Gil Fontanet amb els Cònsols del Mar. Barcelona, 1561-62. «metrà e ficarà aquella (vidriera) en lo dit lloc o *estaci* de la finestra com se pertany... per estar ferma la dita vedriera en lo dit *estaci* o lloc de la dita finestra...».

FALCA: Clavilla de ferro que hom introduïa en el forat o encaix de les dents del travesser per tal de mantenir subjecte i ferm el plafó del vitrall.

* **FERRE DE TRENAR VIDRE:** Antigament, nom donat a l'eina emprada pels vitrallers per a acabar de donar la forma desitjada al vidre tallat. Consistia en una fulla de ferro amb encaixos de diferents mides i poc profunds en els quals s'encaixava el vidre que hom volia «rosegar» o brusir.

FILAT: Tela metàl·lica de llautó, coure o aram, que, muntada en un bastidor de ferro, era col·locada a l'exterior dels finestrals per protegir el vitrall.

* **FINESTRATGE:** Antigament cadascuna de les obertures o badius en què els mainells dividien el finestral.

FORAPINTAT: Vidre pintat per la cara externa per tal de complementar i enriquir el treball de grisalla pintat en la cara interna, amb què hom obtenia efectes molt acurats.

* **FORMERIA:** Mot antic. Traceria o calat. Part alta d'un finestral gòtic.

Ref.: Contracte Capítol de la Seu de Girona amb Antoni Thomas. 1437.

FOUETTÉ (gal·licisme): Vidre en el qual es barregen dos colors, normalment blanc i vermell, fent aigües com un marbre.

* FRE: Antigament, cadascuna de les obertures en què els mainells o columnes dividien un finestral.
Ref.: Contracte Capítol de la Seu de Girona amb Antoni Thomas. Girona, 1437.

* FUSELLS: Antigament, mot per a designar segurament els travessers verticals del bastiment de ferro del vitrall, o potser les barretes de ferro que ajuden a subjectar els plafons.
Ref.: Jaume Fontanet. 1561-62.

GRAFILAT: Marques fetes en l'ànima de les barretes o tires de plom per les rodes dentades de la màquina d'estirar plom. Aquestes marques, molt separades en els ploms antics, són més fines i juntes en el plom contemporani.

GRISALLA: Pintura consistent en un polsim de llimadures de ferro o altres metalls i vidre polvoritzat que, pintat sobre el vidre i cuit al forn, s'adhereix fortament al vidre.
Mostra geomètrica, floral, etc... de dibuix regular i repetit pintada sobre vidre blanc i sense —o quasi sense— participació d'altres vidres de color en el vitrall.

GRISALLA DE PICAT O PICADA: Grisalla pintada picant amb la punta del pinzell per tal de donar una textura menys monòtona al vidre.

GRISALLA DE PUNXÓ: Una altra manera d'anomenar la grisalla llevada.

GRISALLA LLEVADA: Grisalla que campeix un vidre i és rascada amb un element dur: punxó, pinzell molt dur, etc., per tal de deixar veure el vidre de la base. Aquesta tècnica és emprada per a enriquir la textura del vidre o per a fer-hi dibuixos.

GROC D'ARGENT: Coloració que pot anar del groc pàl·lid fins a un groc taronja; hom l'obté aplicant clorur o sulfur d'argent a la superfície del vidre, generalment a la cara exterior. Vist en transparència hom el veu groc, i pel costat per on ha estat aplicat pot donar un reflex argentat o metàl·lic.

INSERCIÓ: Operació d'inserir una peça de vidre

en el forat prèviament obert en una altra peça més gran. La peça inserida era emplomada dins l'altra.

JEAN-COUSIN: Vegeu *sanguina*.

LAVÍS: Aplicació d'una capa fina de pintura de grisalla diluïda sobre el vidre per tal d'ombrejar lleugerament.

MANIGUETA: Vidre de manigueta, vegeu *manxó*.

MANXÓ: Vidre obtingut fent un cilindre amb la pasta del vidre, obrint-lo longitudinalment i aplanant-lo. Hom el coneix per les fileres paral·leles de les butllofetes d'aire que solen quedar dins el vidre.

MARCA DE VITRALLER: Senyal pintat sobre el vidre o la taula de vitraller amb diferents finalitats: per identificar l'artesà, com a marca de col·locació d'un plafó o peça de vidre, per indicar aquells vidres que cal pintar o el color que s'ha d'escollir.

MARQUES DE LES DENTS: Vegeu *grafilat*.

MÀSTIC DE VIDRIER: Pasta formada amb oli de llinosa i cerussa, usada per a fer estanc el vitrall. La cerussa és un carbonat de plom, blanc i pesant.

MEDALLÓ: Vidre tallat en una sola peça, o petit vitrall format per diverses peces de vidre emplomat, de forma circular.
Decorat amb dibuixos figuratius, ornamentals o heràldics, pintats amb grisalla, i eventualment amb groc d'argent i esmalts o pintura freda.

* O: Antigament, emprat per a designar la rosassa.

OBERTURA: Llum d'una finestra, o cada un dels espais en què el mainell o els mainells la poden dividir.
Antigament: *finestratge*.

* OBRA ROMANA: Elements ornamentals i arquitectònics renaixentistes.
Ref.: Contracte de la rosassa de Sant Pere de Galligants 1521.

OBRIR: Treure part de la capa de grisalla d'un vidre abans de coure-la, mitjançant un pinzell dur o punxó, en els llocs en què hom vulgui fer sortir el color net del vidre.

OBRIR GRISALLA: Una altra manera d'anomenar l'operació de llevar la grisalla.

OR: Nom donat antigament (s. XIV) al groc d'argent.

PANY: Vegeu *plafó*.

PINTURA FREDA: Pintura obtinguda amb betum de Judea, oli de llinosa, assecant i fum d'estampa, emprada per a pintar el vidre sense necessitat de cocció.

PLAFÓ: Part en què hom divideix un vitrall, amb una mida màxima de 80 cm de costat. Un vitrall és compost, doncs, d'un plafó o de diversos.

PLAQUÉ (gal·licisme) o **DOBLAT:** Vidre compost de dues o més capes de vidre blanc i una o més capes de vidre de color sobreposades. El plaqué normal és fet amb un vidre incolor o blanc gruixut que fa de base i una capa prima de color sobreposada. N'hi ha també amb la base de color (per exemple: base groga i plaqué vermell).

PLOM: Barreta de plom amb dos encaixos o ranures longitudinals i oposades, on s'encaixa el vidre. L'espai entre les dues ranures és l'ànima, i els costats de les ranures són les ales.

La forma dels ploms ha variat segons les èpoques.

PLOM DE TRENCADEA: Ploms que posava el vitraller per tal d'aprofitar la peça trencada, quan ja era tallada i fins i tot pintada. Aquests ploms seguien la forma capriciosa dels trossos en què s'havia trencat la peça.

POST DE VITRALLER: Vegeu *Taula de Vitraller*.

PUNTILL: Tija de ferro per a treure el vidre fos del forn.

* **RODOR:** Antigament bordura ampla i circular.
Ref.: Contracte de la rosassa de Sant Pere de Galligants, 1521.

ROMBE: Forma de vidre tallat molt comuna en les vidrieres de grisalla.

SALICORN: Planta comuna a les costes i terres salines, que dona, per incineració, una cendra molt rica en carbonat sòdic; és anomenada també *barrella* (*Salsola soda*).

Fou emprada antigament per a obtenir vidre resistent i molt transparent.

Ref. «tots los vidres de bon *salicorn* ben clars...» (contracte Jaume Fontanet i Cònsols de Mar, 1561-1562).

SANGUINA: Matèria vitrificable acolorida amb hematites en pols, que impregna el vidre en ésser cuita i li dona un to rosat rogenc. Anomenada també *Jean-Cousin* o *carnació*. Durant l'Edat Mitjana, els vitrallers obtenien l'hematites d'Espanya.

* **SPANY:** Antigament, cadascun dels plafons que formaven un vitrall.

Ref.: Contracte de la rosassa de Sant Pere de Galligants, 1521.

* **STANCIA:** Mot antic per a designar els diferents nivells o particions en què es resolía la composició del vitrall.

Ref.: Contracte Capítol Catedral de Girona amb Jaume Fontanet. 1520.

TAULA DE VITRALLER: Fusta llisa, llarga i estreta, degudament preparada i emblanquinada, on el mestre vitraller dibuixava a grandària natural un plafó o diversos d'un vitrall, i sobre la qual se seguien totes les operacions de tallament, pintura, muntatge i emplomament, pròpies de la realització d'un vitrall. Actualment la taula de vitraller és en bona part substituïda pel «cartó» sobre paper o cartolina.

TINGLA: Eina de vitraller consistent en un mànec rabassut i una fulla d'acer; és emprada per a obrir les ales del plom o estampirles-les fortament sobre el vidre.

* **TOU:** «Tou de finestra», gruix de la finestra.

Ref.: Jaume Fontanet i Cònsols del Mar. Barcelona, 1561-62. «...en aquella finestra o *tou de finestra*...».

TRAVESSER: Barrot de ferro de secció en forma de T, o, en el cas que fos pla, amb unes dents que en sortien, i clavat en els muntants de pedra del finestral. Els travessers corresponen a les dimensions dels plafons.

TRENCADOR DE VIDRE: Antigament, eina per a trencar o brusir el vidre tallat.

Ref.: Arxiu Catedral de Girona. Reg. XIV, 1387 (vidres). «Item per dos trencadors de vidre que feu nous...».

TREPA: Planxa de coure o cartró, fina, calada fent un dibuix, el qual era obtingut rasant la grisalla, prèviament pintada i no cuita, sobre el vidre, amb què desapareixia en els indrets no protegits pel coure o cartró; o, contràriament, pintant la planxa, els buits de la qual deixaven pintat el vidre. Fou emprada sobretot per als endomassats dels campers o altres motius ornamentals repetits.

VIDRE DE GRESOL: Vidre acolorit amb un o més òxids metàl·lics quan la pasta està en estat de fusió.

VIDRE VENECIÀ: Vidre «fouetté» de diferents colors. Emprat al final de l'Edat Mitjana i durant el Renaixement.

BIBLIOGRAFIA

PER

M. ASSUMPTA ESCUDERO I RIBOT

El nombre d'entrades bibliogràfiques corresponents a la catedral de Girona és molt elevat, però no està pas en proporció amb el veritable interès o novetat de llur contingut.

Una al·lusió als vitralls de la Seu en una breu descripció del monument per part del baró de Maldà (segona meitat del segle XVIII) no passa d'ésser una curiositat bibliogràfica.

En canvi, pel que fa al segle XIX posseïm alguns textos que continuen essent essencials, des d'uns primers documents publicats o ressenyats per Dorca (1807) fins a les sèries importantíssimes aplegades per Villanueva (1850) i per Fidel Fita (1873). Villanueva proporcionà una base històrica a dos importants estudis arquitectònics publicats a l'estranger per Schulcz Ferencz (Leipzig 1862) i Street (Londres 1865), i Fita es troba a la base de la monografia de Joaquim Bassegoda (1889) i dels capítols essencials sobre la catedral de Girona publicats per Dehio i Bezold (1901) i vint anys més tard per Josep Puig i Cadafalch.

Després de les síntesis de Lavedan (1935 i 1955), hem de passar ja a altres resums o bé a aportacions documentals més recents, entre elles la d'Elies Serra i Ràfols (1947-1951) i les de Pere Freixas (1972 i 1983) i de Cristina Homs (1977). En el capítol corresponent a Documentació ja fem un esment detallat dels textos o aportacions que corresponen a artistes vitrallers i posem en relleu la importància de les publicacions del Dr. Jaume Marquès (any 1981).

Joan Vila-Grau, en textos i articles diversos, uns d'investigació i altres de divulgació, ha anat donant compte a partir del 1982 del curs de les troballes dutes a terme a la Seu de Girona.

En el capítol de Documentació estan remarcats títols que comporten informacions bàsiques sobre els vitralls de la Seu de Girona i sobre l'església de Santa Maria de Castelló d'Empúries o la dels Sants Just i Pastor de la ciutat de Barcelona. La bibliografia específica d'aquests dos temples va seguida respectivament per les sigles CE i SJ, però cal tenir en compte que també hi fan referència els llibres o articles de conjunt de la bibliografia general que tracten de l'arquitectura gòtica catalana.

No hem inclòs en aquest repertori bibliogràfic els llibres o articles que fan referència a altres obres dels mestres vitrallers que treballaren a Girona però on hom no fa cap al·lusió a Girona, així com altres treballs citats per un motiu o altre en les Notes del llibre, però que no contenen informació directa sobre la catedral de Girona ni les dues altres esglésies estudiades en aquest volum.

AINAUD I ESCUDERO, Joan-Francesc, *Anàlisi d'un document* [Comentari al contracte del vitrall dels Apòstols], Art Català I. Grup A. Universitat de Barcelona, curs 1985-1986. Text mecanografiat.

AINAUD, Joan, GUDIOL, Josep, i VERRIÉ, Frederic-Pau, *Catálogo Monumental de España. La Ciudad de Barcelona* (C.S.I.C., Madrid 1947); text, pp. 156-157, làmines figs. 869 i 870. (SJ).

AINAUD I DE LASARTE, Joan, *Cerámica y vidrio*, «Ars Hispaniae», X, Plus Ultra (Madrid 1952), («Vidrieras», pp. 374-397; Girona, p. 378, i fig. 947, p. 379; Castelló d'Empúries, p. 377; Sant Just, fig. 968, i pp. 391 i 394).

ALABAU, Martí, *Els vitralls de la Seu gironina*, «Los Sitios de Girona», 28 octubre 1981.

ALBERCH I FIGUERAS, Ramon, i NADAL I FARRERAS, Joaquim, *Bibliografia històrica de les comarques gironines, I. Ciutat de Girona*. Institut d'Estudis Gironins (Girona 1982).

AMAT CORTADA I SANJUST, Rafael d', *Excursions d'En Rafael d'Amat Cortada i Sanjust per Catalunya i Rosselló en l'últim quart del segle XVIII*, publicat pel C.E.C. [L'Avenç] (Barcelona 1919), p. 58.

BADIA I HOMS, Joan, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, II-A. Alt Empordà, Diputació Provincial de Girona (Girona 1978), pp. 99-102.

BASSEGODA I AMIGÓ, Joaquim, *La Catedral de Gerona. Apuntes para una monografía de este monumento leídos en la excursión verificada a dicha Santa Iglesia por la Asociación en 23 de octubre de 1887*, Associació d'Arquitectes de Catalunya (Barcelona 1889).

BASSEGODA I NONELL, Joan, *Gerona-cattedrale*, «Tesori d'arte cristiana» (Bolonya 1966).

BATLLE I PRATS, Lluís, *La Biblioteca de la Catedral de Gerona desde su origen hasta la imprenta*. (1.ª ed.) Girona 1947; (2.ª ed.) dins «La Cultura a Girona de l'Edat Mitjana al renaixement.» Institut d'Estudis Gironins

(Girona 1979), p. 156 (doc. 21 maig 1348), *Notularum* G núm 21, f. 20 v.º

BERNILS, Josep Maria, *Castelló de Ampúries. Reconstrucció de la catedral*, «Revista de Girona», núm. 57 (Girona 1971), pp. 56-57 (CE).

BUSQUETS I DALMAU, Joan, *Petita crònica de la recuperació i restauració d'un vitrall*. «Revista de Girona», núm. 113, Diputació de Girona (Girona 1985), p. 76 [364].

CABALLÉ, M., *Un equip d'estudiosos s'ha proposat esbrinar els misteris dels vitralls de la catedral de Girona*, «Catalunya Cristiana», 6-12 desembre 1981, p. 8.

CABO I DELCLÒS, Lluís, *Artistes i artesans que, en el transcurs dels segles, han intervingut al temple parroquial de Sant Just i Sant Pastor de Barcelona*, Arxiu Diocesà i Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona, Nadal 1979. (SJ)

CALZADA I OLIVERAS, Josep, *Las claves de bóveda de la Catedral de Gerona*, Escudo de Oro (Barcelona 1975).

CIRICI, Alexandre, *Arquitectura gòtica catalana*, Ed. Lumen (Barcelona 1974).

CIRICI, Alexandre, i GUMÍ I CARDONA, Jordi, *L'Art Gòtic Català. L'arquitectura als segles XIII i XIV*, Edicions 62 (Barcelona 1977), pp. 61-62; figs. pp. 63, 64 i 135-143.

CIRICI, Alexandre, i GUMÍ I CARDONA, Jordi, *L'Art Gòtic Català. L'arquitectura als segles XV i XVI*, Edicions 62 (Barcelona 1979), pp. 37-39; figs. pp. 38-39 i figs. 157-159.

COMAS I ROS, Maria, *El Altar Mayor de la Catedral de Gerona*, Edit. Ibérica (Barcelona 1940).

DALMASES, Núria de, i JOSÉ I PITARCH, Antoni, *L'Art Gòtic. s. XIV-XV* («Història de l'Art Català», vol. III), Edicions 62 (Barcelona 1984); Catedral: pp. 70-72 i 306; Vitralls: pp. 176-179, 242-245, 274, 309 i 311.

DALMAU, Jordi, *La Catedral resseguida*, Ajuntament de Girona (Girona 1985). «Uns ulls plens de claror» (capítol no paginat).

DEHIO, G., i BEZOLD, G. von, *Die kirchliche Baukunst des Abendlandes*, 2, (Stuttgart 1901), pp. 460-463 i figs. 508 i 516.

DIPUTACIÓ DE GIRONA, *Museu d'Art. Catàleg. Girona, 1981*, pp. 69-70. Sala VII, núm. 130 (Museu Diocesà, núms. 279-280), «Projectes de vidriera gòtica».

DORCA, J., *Colección de noticias para la historia de los Santos Mártires de Gerona y de otras relativas a la Santa Iglesia de la misma ciudad* (Barcelona 1807), pp. 267, 280 i 331-334.

El Renaixement a Catalunya: l'Art, [Catàleg de l'exposició], Ajuntament de Barcelona i Fundació Joan Miró (Barcelona, febrer-març 1983) [1986], [Miquel-Àngel Alarcia] C - 8/ C - 10; C - 9 és Sant Feliu davant Rufí.

EXPOCIENCIA 90. Ministerio de Educación y Ciencia (Madrid 1985), pp. 72-77.

EXPOCIENCIA 90. Ministerio de Educación y Ciencia i Generalitat Valenciana (València 1986), pp. 101-106.

FARRERAS I MUNNÉ, M., *Monografía de la Catedral de Girona* (Barcelona 1906).

FITA, Fidel, *Los Reys d'Aragó y la Seu de Girona (1462-1482)* (Barcelona 1873), pp. 100-110.

FLORENSA, Adolf, *Notas sobre la iglesia de Santa María de Castellón de Ampurias*, «Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona», XXIX, núm. 11, 3.ª época, núm. 599 (Barcelona 1948), pp. 361-374. (CE)

FONT, Lambert, *Gerona. La Catedral y el Museo Diocesano*, Edit. Carlomagno (Girona 1952).

FREIXAS I CAMPS, Pere, *Antoni Canet, Maestro Mayor de la Seo de Girona*. «Revista de Girona», núm. 60 (Girona 1972).

FREIXAS I CAMPS, Pere, *L'Art gòtic a Girona. Segles XIII-XIV*. Institut d'Estudis Catalans (Barcelona 1983), (edició idèntica, amb portada canviada, Institut d'Estudis Gironins, Girona 1983).

FRODL-KRAFT, Eva, *Zur Frage der Werkstattpraxis in der mittelalterlichen Glasmaierei* («Glaskonservierung,

- Historische Glasfenster und ihre Erhaltung». Arbeitsheft 32 des Bayerisches Landesamtes für Denkmalpflege, Munic 1985, pp. 10-22; especialment pp. 12 i 21, i figs. 3 i 4).
- GARUGA, Joaquim, amb la col·laboració de Marià Carbonell, *L'època del Renaixement. S. XVI* («Història de l'Art Català», vol. IV), Edicions 62 (Barcelona 1986), pp. 217-218 i 232 [vitrall de les Sibil·les].
- Girona expone vidrieras centenarias*, «El Periódico», (Barcelona 17 setembre 1985), p. 17.
- GUDIOL I CUNILL, Josep, *El pintor Lluís Borrassà*, Academia Provincial de Bellas Artes (Barcelona 1925), p. 10.
- GUDIOL I CUNILL, Josep, *Nocions d'arqueologia sagrada catalana*, Segon volum, 2.ª ed. Tip. Balmesiana (Vic 1933).
- GUDIOL I RICART, Josep, *Borrassà*, Institut Amatller d'Art Hispànic (Barcelona 1953), p. 13.
- GUILLERÉ, Christian, *Diner, poder i societat a la Girona del segle XIV*, Ajuntament de Girona (Girona 1984), pp. 154 i 167, llegat per a vitrall (6 desembre 1332).
- HOMS ROURICH, Cristina, *Los constructores de la Catedral de Gerona. Aportación a su estudio (1367-1377)* («Cuadernos de Historia Económica de Cataluña», XVII) (Barcelona setembre 1977), pp. 75-157.
- LAVEDAN, Pierre, *L'Architecture gothique religieuse en Catalogne, Valence et Baléares*, Henri Laurens (París 1935).
- LAVEDAN, Pierre, *La cathédrale de Gérone* (Congrès Archéologique de France, CXII session tenue dans le Roussillon en 1954 par la Société Française d'Archéologie) (París-Orleans 1955), pp. 226-235.
- LIAGUNO Y AMÍROLA, Eugenio, *Noticias de los arquitectos y arquitectura en España... con notas, adiciones y documentos por D. Juan Agustín Ceán Bermúdez*, Tom I, Madrid 1829 (ed. facsímil, Madrid 1977), ap. 28, pp. 261-275 (referència a pp. 92-94), «Junta de arquitectos celebrada en Gerona».
- LLOMPART, Gabriel, *La pintura medieval mallorquina, su entorno cultural y su iconografía*, Tom quart. L. Ripoll, editor (Palma de Mallorca 1980), pp. 57-61 i 83.
- MADRENYS, Pere, *Importantes hallazgos sobre las vidrieras de la catedral de Girona*, «El Correo Catalán» (Barcelona 30 gener 1982).
- MADURELL I MARIMÓN, Josep M., *Pedro Nunyes y Enrique Fernandes, pintores de retablos*, «Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona» (Barcelona 1944).
- MADURELL I MARIMÓN, Josep M., *El arte en la comarca alta de Urgel*. «Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona» (Barcelona 1946).
- MADURELL I MARIMÓN, Josep M., *El pintor Lluís Borrassà. Su vida, su tiempo, sus seguidores y sus obras* (I. «Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona», vol. VII, 1949; II, *ibid.*, vol. VIII, 1950; III, *ibid.*, vol. X, 1952).
- MARQUÈS I CASANOVAS, Jaume, *Santa Maria de Castelló de Ampurias*. 2.ª ed. (Girona 1974), pp. 62 i 71. (CE)
- MARQUÈS I CASANOVAS, Jaume, *Els vitralls de la Seu de Girona*. «Revista de Girona», núm. 97 (Girona 1981), pp. 267-274.
- MARTORELL, Francesc, *Els Borrassà, pintors de Girona*, «Bul·letí del Centre Excursionista de Catalunya», XXXI, núm. 317 (Barcelona juny 1921), p. 152.
- MIRAMBELL I BELLOC, Enric, *Varia. Un inventario del siglo XV de la iglesia de Santa Maria de Castelló de Ampurias*, «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses» vol. IX (Girona 1954), pp. 233-246. (CE)
- MIRAMBELL I BELLOC, Enric, *Un libro de cuentas del siglo XV de la iglesia de Castelló de Ampurias*, «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», T. LXXII, 1-2 (Madrid 1964-1965), pp. 5-30. (CE)
- OLIVER ALBERTI, Mariano, *La catedral de Gerona*, Edit. Everest (Lleó 1973); vitralls, pp. 33, 34 i 36.
- PALOI, Pere de, *Guías Artísticas de España. Gerona*. Edit. Aries (Barcelona 1953); catedral, pp. 20-76 i 197-198; vitralls, p. 37.
- PELLA I FORGAS, Josep, *Historia del Ampurdán* (Barcelona 1883), pp. 536-541. (CE)
- PÉREZ BUENO, Luis, *Vidrios y Vidrieras*, Ed. A. Martín (Barcelona 1942).

- PLA I CARGOL, Joaquim, *Gerona Arqueològica y Monumental*, Dalmau Carles Pla (Girona-Madrid [5.ª] 1961). Catedral, pp. 129-231; vitralls, pp. 151-154.
- PONT I BOSCH, Manuel, *Goigs en lloança de la Verge del vitrall que es pot contemplar i venerar en la vidriera de l'Epifania de la Catedral de Girona*, Dalmau Carles Pla (Girona 1982).
- PUIG I CADAFALCH, Josep, *El problema de la transformació de la catedral del Nord importada a Catalunya. Contribució a l'estudi de l'arquitectura gòtica meridional* («Miscel·lània Prat de la Ribera», vol. I), Institut d'Estudis Catalans (Barcelona 1921-1923), pp. 65-87.
- RAURET, G., CASASSAS, ENRIC, i BAUCCELLS, M., *Spectrochemical analysis of some mediaeval glass fragments from catalan gothic churches*, «Archaeometry», 27, 2 (1985) pp. 195-201.
- RAURET, E., CASASSAS, E., RIUS, F.X., i MUÑOZ, M., *Cluster analysis applied to spectrochemical data of european mediaeval stained glasses*, «Archaeometry» (en premsa).
- ROVIRA, Ramon, *El director general Jordi Bonet els visita abir. La Generalitat potenciarà l'estudi dels vitralls de la Catedral de Girona*, «Punt Diari» (Girona 10 octubre 1981), p. 5.
- ROVIRA, Ramon, *Està a punt de culminar i presenta importants revelacions*, «Punt Diari» (Girona 21 gener 1982), p. 5.
- SALVAT, Ricard, *Anònim català. Vitralls de Girona, vitralls de Catalunya*, «Canigó» a. 28, núm. 745, (Barcelona gener 1982), pp. 29-31.
- SCHULCZ-Ferencz, *Gerona. Denkmaler der Baukunst in original...* (Leipzig 1862).
- SERRA I RÀFOLS, Elies, *La Nau de la Seu de Girona* (Miscel·lània Puig i Cadafalch, vol I), Institut d'Estudis Catalans (Barcelona 1947-1951), pp. 185-204.
- STREET, George Edmund, *Some account of Gothic architecture in Spain* (Londres 1865); trad.: «La arquitectura gòtica en España» (Madrid 1926).
- VERRIÉ, Frederic-Pau, *Sobre la construcció de la Catedral de Gerona* (Barcelona 1942), text mecanografiat.
- VERRIÉ, Frederic-Pau, *La iglesia de los Santos Justo y Pastor*, «Barcelona histórica y monumental». Edit. Aymà (Barcelona 1944), p. 39, làms. IX i X. (SJ)
- VERRIÉ, Frederic-Pau, *L'Art Gòtic. L'arquitectura religiosa*, «L'Art Català» I (Barcelona 1957), pp. 295-330.
- Vidriera de l'Epifania. Catedral de Girona. Segle XIV*, Societat Filatèlica Gironina, Fires i Festes de Sant Narcís (Girona 1983).
- VILA-GRAU, Joan, *El Vitrall gòtic a Catalunya. Notes sobre una recerca*, «Serra d'Or» núm. 279 (Barcelona desembre 1982), A.24, pp. 53 [771]-63 [781].
- VILA-GRAU, Joan, *L'exposició de vitralls n'ofereix una visió absolutament inèdita*, «Punt Diari» (Girona 4 octubre 1985), p. 25.
- VILA-GRAU, Joan, *Girona, clau de volta per a l'estudi del vitrall gòtic*, «Revista de Girona» núm. 113, Diputació de Girona (Girona 1985), pp. 72 [360]-75 [363].
- VILA-GRAU, Joan, *El vitrall gòtic a Catalunya. Descoberta de la taula de vitraller de Girona*, Discurs d'ingrés de l'Acadèmic Electe... Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi (Barcelona 1985).
- VILA-GRAU, Joan, *Els vitralls gòtics de la Catedral de Girona*, Catedral de Girona, Nadal 1985.
- VILA-GRAU, Joan, *La table de peintre-verrier de Gérone*, «Revue d'Art» (París 1986), pp. 32-34.
- VILLANUEVA, Jaime, *Viage literario a las iglesias de España*, Tomo XII. Viage a Urgel y a Gerona, Real Academia de la Historia (Madrid 1850).
- VINCKE, Johannes, *Der Plan eines Bistums Empúries im 14 Jahrhundert*, «Analecta Sacra Tarraconensia», XII (Barcelona 1936), pp. 341-358. (CE)
- Vitralls de la Seu de Girona. Vitralls originals dels segles XIV al XVI recuperats i restaurats a cura de l'equip investigador del Corpus Vitrearum per l'Institut d'Estudis Catalans*, Museu d'Art (Girona 1985).

RÉSUMÉ

PRÉSENTATION

Joan Ainaud i de Lasarte

Indications sur le contenu du volume, dans lequel, outre les verrières de la cathédrale de Gérone, sont étudiés celles de l'église Santa Maria de Castelló d'Empúries et celles de l'église Sant Just de Barcelone; ces derniers ont été réalisées par Jaume Fontanet, qui a en partie utilisé ici les modèles dont il s'était lui-même servi pour la cathédrale de Gérone, ce qui justifie que nous en parlions dans ce livre.

Liste des personnes et des organismes qui ont aidé ou contribué à la préparation et à l'édition de l'ouvrage.

INTRODUCTION

Joan Ainaud i de Lasarte

Rappel des étapes de la construction de la cathédrale de Gérone à partir de 1312 et histoire des verrières réalisées pour elle.

Un premier groupe comprend celles, d'auteur anonyme, que l'on peut dater de 1343-1347, en partie conservés dans les fenêtres situées autour du presbytère, et qui sont consacrées à la vie de la Vierge, à laquelle est consacrée l'église.

Dans le second groupe, réalisé par le verrier du diocèse de Constance Guillem de Letungard, sont rangées des œuvres documentées en 1357 et 1358, destinées à la chapelle de saint Michel, sur le côté sud de l'église, et aux fenêtres hautes du déambulatoire (scènes de la Passion et apôtres), présentant un parallélisme évident avec des œuvres du même auteur réalisées vers 1359 à Tarragone.

Fragments de la décoration de la chapelle de saint Yves, œuvres du verrier et peintre majorquin Ramon Gilibert, documentée en 1375.

Vestiges d'autres verrières du XVe siècle.

Grande verrière des apôtres, documentée, d'Antoni Thomàs, de Toulouse, en 1437.

Grande verrière des Sibylles, Évangélistes et Pères de l'Église d'Occident, réalisée par Jaume Fontanet en 1520, œuvre déjà de style Renaissance. Rapports avec les œuvres du peintre Joan de Burgunya.

Vestiges d'autres verrières réalisées ou restaurées par Jaume Fontanet dans la même cathédrale.

Étude des verrières conservées dans la fenêtre centrale du chevet de Santa Maria de Castelló d'Empúries. On y remarque notamment une série de scènes de la vie du Christ, datables du deuxième quart du XIVe siècle, et qu'on peut mettre en rapport avec certains exemples roussillonnais. Vestiges hétérogènes du XVIe siècle et d'une restauration de 1688.

Verrière de la Chapelle de saint Christophe, datable vers 1524, comportant un médaillon circulaire contenant la figure peinte du saint, selon la tradition gothique.

Des photographies prises en 1933 et les rares vestiges originels qui sont conservés, ont permis l'étude des verrières réalisés en 1522 par Jaume Fontanet pour les trois fenêtres du chevet de l'église barcelonaise des Saints Just et Pastor.

DOCUMENTATION

Joan Ainaud i de Lasarte, avec la collaboration de Jaume Marquès,
Gabriel Roura et Josep M. Marquès

Description de 52 documents (longs extraits ou transcription intégrale) se rapportant à la réalisation ou à la réparation des verrières de la cathédrale de Gérone à partir de 1348. Ces textes permettent de documenter plusieurs œuvres conservées, d'auteurs connus, et fournissent de nombreux détails sur les outils et les matériaux employés pour la confection et la restauration de verrières.

Unique référence documentaire publiée (Reg. 53) sur Santa Maria de Castelló d'Empúries.

Transcription des résumés du *Llibre d'Obra* (registre de fabrique) de l'église Sant Just, de Barcelone, correspondant au contrat et à la réalisation de verrières destinés à l'abside, par Jaume Fontanet (Reg. 54-56).

CATALOGUE

Joan Vila-Grau, avec la collaboration d'Antoni Vila i Delclòs

Catalogue et reproduction de tous les éléments constitutifs des verrières antérieurs à 1540.

Le catalogue, minutieux et détaillé, est établi selon les normes générales du corpus; il comprend également les fragments retrouvés au cours des campagnes d'étude de la cathédrale.

Il comprend aussi une étude de la table de verrier conservée au Museu d'Art de Gérone, qui, comme il a pu être établi au cours des recherches, a été utilisée pour la réalisation des verrières du presbytérium.

Il s'agit de deux panneaux peints en bois, jusqu'alors catalogués comme étant des projets de vitrail datant du XIVe siècle. Chaque panneau est en bois de châtaignier, de 1,5 cm d'épaisseur. Le panneau A mesure 124 cm de long sur 35 cm de large et le panneau B 122 cm de long sur 40 cm de large. Une partie de leur surface est recouverte d'une couche de peinture blanche sur laquelle sont tracés en noir des dessins que nous allons décrire.

Le type de polissage qu'on observe sur leur envers laisse supposer que ces panneaux furent utilisés comme banc ou comme meuble pendant des années. Cet usage entraîna la disparition d'une petite partie de la surface peinte sur leur côté gauche et dégrada le côté droit où il manque 9 cm environ.

Sur les deux panneaux les dessins sont répartis en trois registres dont deux mesurent 53 cm à 55 cm. Ces derniers ont la même hauteur que les registres des verrières gothiques que nous avons étudiées à la cathédrale de Gérone.

Dans les deux panneaux les dessins sont tracés en noir rougeâtre sur un fond de couleur blanche tirant sur le jaune et se distribuent en trois registres. Au registre A2 la couche de peinture grisâtre est décorée d'une mosaïque réticulée en diagonale peinte en noir et recouvre deux dessins. Ces derniers sont visibles grâce à des entailles pratiquées dans la première couche de peinture blanche par un burin ou une pointe métallique. Ces incisions ont été ensuite repassées à la peinture noire. L'examen de ce registre aux rayons ultra-violet a permis de découvrir un dessin de la partie supérieure d'une Vierge nimbée, levant la main droite, qui a été occulté par le motif ornemental décrit précédemment. Cette image est identique à celle de la Vierge de l'Annonciation qui occupe la lancette droite de la verrière axiale en haut du presbytérium de la cathédrale de Gérone.

Le registre A1 est occupé par un dais architectural orné de feuilles et couronné par un fleuron. Un arc polylobé et festonné, cantonné par deux tours à pinacles et par deux colonnes, apparaît sous le gâble. Ces éléments sont disposés sur une étroite corniche. Le même motif se poursuit au registre suivant (A2) où il est caché par la couche grisâtre. Cependant les incisions tracées dans le bois permettent d'en restituer le dessin. Ce dernier montre le prolongement de l'arc du registre supérieur ainsi que les chapiteaux et les colonnes qui le soutiennent. A 15 cm environ, sous la ligne séparant les deux registres, les entailles permettent de distinguer le sommet d'une lancette. Ce motif se compose d'un cercle de 25 cm de diamètre et d'une bordure de 25 cm qui se prolonge en forme de réseau curviligne.

Le motif du registre A2 est une mosaïque réticulée en diagonale dont les filets obliques sont divisés longitudinalement en deux et réunis les uns aux autres par une pastille. Le même jeu de fond se poursuit au registre A3 mais ce dernier est tronqué. Une mosaïque identique occupe le registre supérieur (B1) de l'autre panneau où l'on devine, recouverte par de la peinture grise, la partie inférieure d'une étoile inscrite dans un cercle.

Quatre motifs apparaissent sous le registre B1 qui a été décrit précédemment. Au registre B2, se détache sur le fond blanc le sommet d'une niche en forme d'arc brisé dont les écoinçons sont ornés de trèfles. Ce motif repose sur deux chapiteaux à abaqes. Se superposant en partie à cet élément, le sommet d'une lancette se détache de la couche grisâtre qui recouvre la peinture blanche. Son centre est occupé par un motif composé d'un carré posé sur la pointe dont les côtés sont flanqués de triangles entre lesquels sont disposées des feuilles. Ce motif, que

nous avons appelé «étoile-fleur», est fréquemment utilisé dans les verrières gothiques du presbytérium de la cathédrale de Gérone. La bordure qui l'entoure s'épanouit vers l'extérieur suivant un dessin circulaire. Sous cet ensemble, on observe une composition ornée de six pétales lancéolés qu'encadre un large filet. Au registre inférieur (B3) figure sur la peinture grise un dernier dessin en assez mauvais état, à savoir un médaillon comprenant une bordure et une fleur constituée d'un bouton central et de deux cercles concentriques de huit pétales chacun.

La photographie aux rayons ultra-violet a permis d'identifier dans le panneau B le bas de la figure de la Vierge et, au-dessous d'elle, l'arcade qui surmonte la figure, très floue, de l'Évangéliste Saint-Marc, tel qu'il fut représenté, en effet, dans la verrière correspondante.

Dans la plupart des dessins, on remarque de nombreuses marques peintes en noir rougeâtre, de couleur identique à celle des motifs ornementaux. Ce sont des lettres ou des marques qui correspondent à un système ou plutôt à un code mis au point par le peintre-verrier.

Le moine Théophile explique ce principe de manière fort imagée au chapitre XVII du livre II de son *Traité*: «[...] et indiquez la couleur de chacun [verre] par une marque à l'endroit correspondant et désignez par une lettre la couleur de tout ce que vous désirez peindre.» En outre, en suivant les lignes des dessins, on observe une série de petits trous dans le bois, carrés ou légèrement rectangulaires: ce sont les marques laissées par des pointes métalliques. Le fait que ces trous suivent les dessins prouve que le montage et la mise en plomb des verrières se faisaient sur cette table. Ces pointes servaient à fixer les verres et à éviter leur déplacement au cours de cette dernière opération. Théophile explique ce procédé, plus loin, au chapitre XXVII consacré à la mise en plomb: «[...] après cela, prenez la pièce d'une figure, entourez-la d'un plomb et remettez-la soigneusement à sa place. Posez ensuite trois pointes sur les côtés et clouez-les avec un marteau adéquat [...]». Il ajoute ensuite: «Chaque fois que vous posez une pièce de verre, fixez-la avec des pointes de l'autre côté pour qu'elle ne bouge pas de place».

Quant aux différentes couches de peinture, elles permettent d'avancer que ces panneaux servaient non seulement à l'élaboration d'un modèle, mais aussi à la réalisation de plusieurs verrières, ou, pour être plus précis, qu'ils étaient utilisés pour les divers panneaux d'une ou plusieurs verrières. Ainsi faut-il comprendre que chaque marque ou trou ne correspond pas exactement aux lignes d'un dessin.

L'analyse méthodique de ces deux pièces achevée, nous sommes arrivés à la conclusion qu'elles appartenaient primitivement au même ensemble dont la longueur était approximativement de 2,55 m. C'était à l'évidence la table de verrier décrite par Théophile au début du chapitre XVII: «Lorsque vous voudrez faire des fenêtres de verre, ayez d'abord une table de bois bien égale, d'une longueur et d'une largeur suffisantes pour que vous puissiez travailler deux parties de chaque fenêtre».

Cette constatation nous conduisit —sans trop d'espoir— à supposer que cette table avait pu servir à la réalisation des verrières gothiques de la cathédrale de Gérone, datables du milieu du XIVe siècle. Leur examen attentif permit de constater que la verrière axiale du presbytérium, consacrée à l'Annonciation, présentait l'archange Gabriel et la Vierge sous des dais architecturaux dont la composition formelle et décorative correspondait à celle du registre A1 de la table. En superposant le calque sur la verrière, nous avons établi que le dais qui occupe le cinquième registre de la lancette gauche était exactement semblable, par sa composition et par ses mesures, à ce registre de la table. De même le dessin des incisions, visible sous la couche de peinture du registre A2 de la table, était identique au quatrième registre de cette lancette. Le décor du jeu de fond de la table (A2, A3, B1) était analogue à celui de la verrière. Enfin, le dessin formé par les incisions au registre B1 coïncidait avec les rosaces occupant les registres supérieurs des deux lancettes de la verrière.

Ces observations et l'image révélée par les rayons ultra-violet nous permirent d'aboutir aux conclusions suivantes: les deux panneaux de bois peints proviennent de la même table de peintre-verrier et ont servi à la réalisation de plusieurs registres —à figures et ornementaux— de la verrière axiale du presbytérium de la cathédrale de Gérone. Comme cette œuvre fait partie d'un ensemble de dix verrières exécutées vers le milieu du XIVe siècle, la table de peintre-verrier date de la même époque. Enfin, cette table est actuellement la seule qui nous soit parvenue en même temps que les vitraux qu'elle a servi à fabriquer. Peu après sa découverte, le Dr. Karl-Joachim Maercker nous a fait part de la découverte d'une probable table de verrier dans la République Démocratique d'Allemagne.

GLOSSAIRE

Joan Vila-Grau

Répertoire de 67 termes catalans, modernes ou archaïques, suivis de leur définition, destiné à aider à la compréhension du vocabulaire utilisé dans les descriptions et les catalogues. Le dernier des volumes du corpus consacré à la Catalogue comportera une version refondue de ce glossaire, qui contiendra les équivalents en d'autres langues.

BIBLIOGRAPHIE

M. Assumpta Escudero i Ribot

Elle se compose de 81 entrées de références concernant la cathédrale de Gérone, les églises de Santa Maria de Castelló d'Empúries et de Sant Just de Barcelone. En sont exclues les autres sources bibliographiques, dont le détail est donné dans chaque chapitre.

RESUMEN

PRESENTACIÓN

Joan Ainaud i de Lasarte

Indicaciones sobre el contenido del volumen, que, además de las vidrieras de la catedral de Girona, comprende las de Santa Maria de Castelló d'Empúries y las de la iglesia de los Santos Justo y Pastor de Barcelona, ejecutadas por Jaume Fontanet aprovechando en parte los modelos que él mismo empleó para Girona, lo que justifica la inclusión en un mismo volumen.

Reseña de las personas e instituciones que han ayudado o contribuido a la preparación y edición del libro.

INTRODUCCIÓN

Joan Ainaud i de Lasarte

Noticia de las etapas de construcción de la catedral de Girona desde 1312 y de las vidrieras realizadas para ella.

Primer grupo, de autor anónimo, con obras fechables entre 1343 y 1347, conservadas en parte en los ventanales situados alrededor del presbiterio, dedicados a la vida de la Virgen, titular de la iglesia.

Segundo grupo, realizado por el vidriero de la diócesis de Constanza Guillem de Letungard, con varias obras documentadas entre 1357 y 1358, para la capilla de San Miguel, en el lado Sur de la iglesia, y para los ventanales altos del deambulatorio (escenas de la Pasión y Apóstoles), con evidentes paralelismos con obras del mismo autor realizadas hacia 1359 en Tarragona.

Fragmentos de la decoración de la capilla de San Ivo, obra del vidriero y pintor mallorquín Ramon Gilabert, documentada en 1375.

Restos de otras vidrieras del siglo XV.

Gran vidriera de los Apóstoles, documentada, de Antoni Thomàs, de Tolosa de Llenguadoc, en 1437.

Gran vidriera de las Sibilas, los Evangelistas y los Padres de la Iglesia occidental, contratada por Jaume Fontanet en 1520, obra ya renacentista. Relación de su modelo con las obras del pintor Joan de Burgunya.

Restos de otras vidrieras realizadas o restauradas por Jaume Fontanet en la misma catedral.

Estudio de las vidrieras conservadas en la ventana central de la cabecera de Santa Maria de Castelló d'Empúries. Destaca una serie de escenas de la vida de Jesús, fechables en el segundo cuarto del siglo XIV que pueden ponerse en relación con ejemplos del Rosellón. Restos heterogéneos del siglo XVI y de una restauración del año 1688. Vidriera de la capilla de San Cristóbal, fechable hacia 1524, con un medallón circular con la figura pintada del santo titular, dentro de la tradición gótica.

Con la ayuda de fotografías tomadas en 1933 y de los escasos restos originales subsistentes, se estudian las vidrieras realizadas en 1522 por Jaume Fontanet para las tres ventanas de la cabecera de la iglesia barcelonesa de los Santos Justo y Pastor.

DOCUMENTACIÓN

Joan Ainaud i de Lasarte, con la colaboración de Jaume Marquès,
Gabriel Roura y Josep M. Marquès

Reseña de 52 documentos (incluidos amplios extractos o transcripción completa) referentes a la realización o reparación de vidrieras de la catedral de Girona a partir del año 1348. Permiten documentar varias obras conservadas, de autores conocidos, y dan numerosos pormenores de las herramientas y materiales empleados en la confección y restauración de vidrieras.

Anotación de la única referencia documental publicada (Reg. 53) sobre Santa Maria de Castelló d'Empúries.

Transcripción de los resúmenes del «Llibre d'Obra» de la iglesia de los Santos Justo y Pastor de Barcelona correspondientes al contrato y ejecución de vidrieras en el ábside por Jaume Fontanet (Reg. 54-56).

CATÁLOGO

Joan Vila-Grau, con la colaboración de Antoni Vila i Delclòs

Catalogación y reproducción de todos y cada uno de los elementos que constituyen las vidrieras conservadas anteriores a 1540.

El catálogo, minucioso y pormenorizado, se ajusta a la normativa general del Corpus, y en él se incluyen también los fragmentos sueltos hallados en las campañas de estudio de la catedral.

Se incluye asimismo un estudio sobre la tabla de vidrio conservada en el Museu d'Art de Girona cuya relación directa en la elaboración de las vidrieras del presbiterio pudo comprobarse en el transcurso de la investigación.

Se trata de dos fragmentos que pertenecieron a una sola tabla, catalogados hasta entonces como proyectos de una vidriera indeterminada del siglo XIV. Cada panel es de madera de castaño, de 1,5 cm de grueso. El panel A mide 124 cm de longitud y 35 de ancho, y el panel B, 122 cm de largo por 40 de ancho. La superficie de ambos está recubierta por una capa de yeso sobre la cual se trazaron en negro los dibujos que describiremos a continuación.

El tipo de pulimento que observamos en su reverso hace suponer que estos paneles fueron empleados luego como banco o mueble durante muchos años. Este uso acarrió la desaparición de una franja de la superficie pintada en el lado izquierdo, y estropeó el derecho, del que faltan aproximadamente 9 cm.

En ambos paneles, los dibujos están repartidos en tres registros, de los que dos miden entre 53 y 55 cm. Esta es la misma altura de los paneles de las vidrieras góticas que hemos estudiado en la catedral de Girona.

En el panel A, los dibujos están trazados en negro rojizo sobre un fondo blanco amarillento, y se distribuyen en tres registros. En el A2, una capa superpuesta de pintura grisácea muestra un dibujo de mosaico con retícula diagonal pintada de negro, capa que recubre otros dos dibujos. Estos últimos son perceptibles gracias a las incisiones dejadas en la primera capa de pintura blanca por la punta de un buril u otra herramienta metálica. Dichas hendiduras fueron luego repasadas con pintura negra. El examen de este registro mediante rayos ultravioletas permitió descubrir un dibujo de la parte superior de la figura de una Virgen aureolada, que levanta la mano derecha, dibujo ocultado luego por la pintura grisácea con el motivo ornamental antes descrito. Esta figura es idéntica a la de la Virgen de la Anunciación que ocupa la lanceta derecha de la vidriera axial en lo alto del presbiterio de la catedral de Girona.

El registro A1 está ocupado por un dosel arquitectónico bordeado de hojas y coronado por un florón. Bajo el gablete aparece un arco polilobulado y fistoneado, flanqueado por dos torres con pináculos y dos columnas. Estos elementos están dispuestos sobre una estrecha cornisa. El mismo motivo continúa en el registro siguiente (A2), donde permanece oculto por la capa grisácea, aunque las incisiones trazadas en la tabla permiten restituir su dibujo. Este último muestra la prolongación del arco del registro superior y de los capiteles y de las columnas que lo sostienen. Otras incisiones permiten distinguir el remate de una lanceta, a unos 15 cm por debajo de la línea que separa los dos registros. Este motivo está compuesto por un círculo de 25 cm de diámetro y de un borde de 2,5 cm que se prolonga en forma de red curvilínea.

El motivo visible en el registro A2 es un mosaico de retículo en diagonal cuyos filetes oblicuos están divididos longitudinalmente en dos y reunidos en sus intersecciones por un disco. El mismo juego de fondo prosigue en el registro A3, pero este último queda truncado. Un mosaico idéntico reaparece en el registro superior (B1) del otro panel, en el que se adivina, aunque recubierta por la pintura gris, la parte inferior de una estrella inscrita en un círculo.

Bajo el registro B1, descrito precedentemente, aparecen cuatro motivos. En el registro B2 destaca sobre fondo blanco la cúspide de un nicho rematado en arco apuntado cuyas enjutas tienen un adorno trilobulado. Este motivo descansa sobre dos capiteles con sus ábacos. Superponiéndose en parte a este elemento, el remate de una lanceta destaca sobre la capa grisácea que recubre la pintura blanca. Su centro está ocupado por un cuadrado en punta cuyos lados están flanqueados por triángulos entre los cuales se disponen unas hojas. Este motivo, que hemos denominado «estrella-flor», aparece con frecuencia en las vidrieras góticas del presbiterio de la catedral de Girona. El reborde que lo rodea se ensancha hacia el interior siguiendo un trazado circular. Bajo este conjunto, vemos una composición formada por seis pétalos lanceolados que encuadran un amplio retículo. En el registro inferior (B3) figura sobre la pintura gris un último dibujo, en mal estado de conservación. Consistía en un medallón que incluía un reborde y una flor con botón central y dos círculos concéntricos de ocho pétalos en cada uno.

La fotografía sensible a los rayos ultravioletas nos permite identificar en el panel B la parte inferior de la figura de la Virgen y debajo de ella el arco que cobija la figura —muy borrosa— del evangelista San Marcos, tal como se representaría debajo de la Virgen en la vidriera correspondiente.

En la mayor parte de los dibujos podemos observar numerosos signos pintados en negro rojizo, de coloración idéntica a la de los motivos ornamentales. Se trata de letras o marcas que corresponden a un sistema o más bien a un código establecido por el pintor de vidrieras.

El monje Teófilo explica este principio de un modo muy expresivo en el capítulo XVII del libro segundo de su Tratado: «...e indicad el color de cada (vidrio) con una marca en el lugar correspondiente, y designad con una letra el color de la que deseáis pintar».

Por otra parte, si seguimos el trazo de los dibujos, observaremos en la madera una serie de pequeños agujeros, cuadrados o ligeramente rectangulares: son las huellas dejadas por puntas metálicas. El hecho de que tales agujeros sigan el contorno de los dibujos prueba que el montaje y el emplomado de las vidrieras se realizaron sobre esta tabla. Las puntas serían para fijar los vidrios y para evitar que se movieran en el curso de esta última operación. Teófilo se refiere a este procedimiento más lejos, en el capítulo XXVII, dedicado al emplomado: «...después de ello, tomad la pieza de una figura, rodeadla de plomo y volvedla a colocar con cuidado en su lugar. Colocad luego tres puntas en sus lados y clavadlas con un martillo adecuado...» Añade luego: «Cada vez que coloquéis una pieza de vidrio, fijadla con puntas por el otro lado para que no se mueva de su lugar».

Por lo que se refiere a las varias capas de pintura, nos permiten anticipar que estos paneles servían no sólo para la elaboración de un modelo sino también para la ejecución de más de una vidriera, o que, para ser más exactos, eran utilizados en los distintos paneles de una o más vidrieras.

Así conviene comprender que cada marca o agujero no corresponde siempre exactamente a los trazos de un dibujo.

Teniendo el análisis metódico de ambas tablas, hemos llegado a la conclusión de que las dos pertenecieron primitivamente a un solo conjunto, cuya longitud total sería, aproximadamente de 255 cm.

Era, evidentemente, la tabla de vidriero descrita por Teófilo al principio del capítulo XVII: «Cuando queráis hacer ventanas de vidrio, tomad en primer lugar una tabla de madera bien igualada, de una longitud y de una anchura suficientes para poder fabricar dos partes de cada ventana».

Esta constatación condujo —aunque al principio sin demasiadas esperanzas— a suponer que la tabla había podido servir para la realización de alguna de las vidrieras góticas de la catedral de Girona fechables a mediados del siglo XIV. Luego un examen atento permitió constatar que la vidriera axial del presbiterio dedicada a la Anunciación presentaba al arcángel Gabriel y a la Virgen bajo doseles arquitectónicos cuya composición formal y decorativa correspondía al registro A1 de la tabla. Superponiendo el calco sobre la vidriera, pudimos establecer que el dosel que ocupa el quinto registro de la lanceta izquierda era idéntico, por su composición y por sus medidas, a este registro de la tabla. Igualmente, el dibujo inciso perceptible bajo la capa de pintura del registro A2 de la tabla era idéntico al cuarto registro de la lanceta. La decoración del fondo de la tabla (A2, A3 y B1) era análoga a la de la vidriera. Por fin, el dibujo inciso en el registro B1 coincidía con las rosas que ocupaban los registros superiores de las dos lancetas de la vidriera.

Estas observaciones, a las que se añadió luego el conocimiento de las imágenes reveladas por los rayos ultravioletas, nos permiten llegar a las siguientes conclusiones: los dos paneles de madera no sólo provienen de la misma tabla de pintor de vidriera sino que además sirvieron para la realización de varios registros —figurados y ornamentales— de la vidriera axial del presbiterio de la catedral de Girona. Como esta obra pertenece a un conjunto de diez vidrieras ejecutadas a fines de la primera mitad del siglo XIV, la tabla de vidriero se remonta a la misma época.

Finalmente, esta tabla es en la actualidad la única llegada hasta nosotros a la vez que las vidrieras fabricadas con su auxilio. Posteriormente a su descubrimiento, el Dr. Karl-Joachim Maercker nos informó del probable hallazgo de una tabla de vidriero en la catedral de Brandenburg.

GLOSARIO

Joan Vila-Grau

Repertorio con un total de 67 términos catalanes actuales o arcaicos acompañados de sus correspondientes definiciones, destinados a ayudar a la comprensión del vocabulario empleado en descripciones y catalogaciones. En el tomo final del Corpus de los dedicados a Cataluña se incluirá una refundición completa, acompañada de equivalencias en otros idiomas.

BIBLIOGRAFÍA

M. Assumpta Escudero i Ribot

Comprende 81 entradas, referentes a la catedral de Girona, a las iglesias de Santa María de Castelló d'Empúries y a la parroquial de los Santos Justo y Pastor de Barcelona. No se incluyen aquí las restantes fuentes bibliográficas utilizadas, cuyo detalle va en cada capítulo en el lugar correspondiente.

TAULA

Joan Ainaud i de Lasarte	PRESENTACIÓ	7
Joan Ainaud i de Lasarte	INTRODUCCIÓ	11
	Construcció de la catedral gòtica de Girona	15
	Els vitralls	16
	Primer grup o del Mestre del Presbiteri	17
	Segon grup, de Guillem Letungard. Vitralls de la girola i fragments similars	19
	Vitrall dels Apòstols	21
	Rosassa menor meridional	22
	Vitrall de les Sibil·les, els Evangelistes i els quatre Doctors	22
	Santa Maria de Castelló d'Empúries	24
	Església dels Sants Just i Pastor, Barcelona	26
Joan Ainaud i de Lasarte, amb la col·laboració de Jaume Marquès, Gabriel Roura i Josep M. Marquès	DOCUMENTACIÓ	29
	Catedral de Girona	31
	Església de Santa Maria de Castelló d'Empúries	42
	Església dels Sants Just i Pastor, Barcelona	43
Joan Vila-Grau, amb la col·laboració d'Antoni Vila i Delclòs	CATÀLEG	45
	Vitralls del presbiteri o capçalera de la catedral de Girona	47
	La taula de vitraller	49
	Vitrall N-VI	53
	Vitrall N-V	56
	Vitrall N-IV	62
	Vitrall N-III	65
	Vitrall N-II	70
	Vitrall H-I	74
	Vitrall S-II	83
	Vitrall S-III	88
	Vitrall S-IV	96
	Vitrall S-V	101
	Vitrall S-VI	107
	Fragments de vitralls (primer grup)	114
	Vitralls del deambulatori	121
	Vitrall n-V	124
	Vitrall n-IV	128
	Vitrall n-III	134
	Vitrall n-II	143
	Vitrall h-I	149
	Vitrall s-II	156
	Vitrall s-III	164
	Vitrall s-IV	170
	Vitrall s-V	176
	Fragments de vitralls (segon grup)	180
	Finestral de la capella de Sant Miquel	183
	Grisalles	188
	Marques de vitraller	191
	Finestral de la capella de Sant Ivó	192
	Finestral de la capella de Sant Jordi i Sant Damià	194
	Fragments de vitralls (tercer grup)	196
	Vitrall dels Apòstols	199
	Rosasses del presbiteri	226
	Vitrall de les Sibil·les	231
	Santa Maria de Castelló d'Empúries	259
	Capella de Sant Cristòfor	272
	Església dels Sants Just i Pastor (Barcelona)	275
	Vitrall S-II	275
	Vitrall H-I	281
	Vitrall N-II	287
Joan Vila-Grau	GLOSSARI	291
M. Assumpta Escudero i Ribot	BIBLIOGRAFIA	297
	RÉSUMÉ	303
	RESUMEN	309

ACABAT D'IMPRIMIR
A LA POLÍGRAFA, S. A.,
DE PARETS DEL VALLÈS
EL DIA 18 DE MARÇ DE 1987

